

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXIX

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
ET
INSTITUT DE LA LANGUE SERBOCROATE

RECUEIL DE DIALECTOLOGIE SERBE

N^o XXIX

TRAITÉS ET MATÉRIAUX

Comité de rédaction

Dr Pavle Ivić, Dr Asim Peco et Dr Mitar Pešikan

Rédacteur en chef

PAVLE IVIĆ

BEOGRAD

1983

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Мишар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1983

Секретар часописа
Мр Никола Рамић

Израду и штампање финансира Републичка заједница науке Србије

Издају

Српска академија наука и уметности, Београд, Кнез-Михаилова 35/II
и
Институт за српскохрватски језик, Београд, Кнез-Михаилова 35/I

Штампа: Издавачко-штампарска радна организација „МИНЕРВА”, Суботица

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Љубисав Ђирић: Говор Лужнице	7—119
Петар Ђукановић: Говор села Горње Цапарде (код Зворника)	191—294
Јелица Јокановић-Михајлов: Природа узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима	295—338
Џевад А. Јахић: Ловачка лексика и фразеологија у рогачичком крају ...	339—403

ЉУБИСАВ ЂИРИЋ
ГОВОР ЛУЖНИЦЕ

САДРЖАЈ

	Страна
УВОД	13—18
Први одељак: ГЛАСОВИ	19—56
I. ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ	19
II. ФОНЕТИКА	19—56
A. Вокали	19—39
Полугласник	19—24
Сонанти у вокалској функцији	25—28
а) Вокално Л	25—27
б) Вокално Р	27—28
Супституција вокала	28—33
а) Вокал А	29—30
б) Вокал Е	30—31
в) Вокал И	31
г) Вокал О	31—32
д) Вокал У	32—33
Рефлекси јата	33—34
Вокализација сонаната	34
а) Вь > У	34
б) Л > О	34
Контракција вокала	34—35
Елизија вокала	35
Редукција вокала	36—37
а) Афереза	36
б) Синкопа	36
в) Апокопа	37

Изостављање слогова или гласовних група	37
Покретни вокали	38—39
Хијат	39
Б. Консонанти	39—56
Консонант <i>X</i>	40—41
Консонант <i>Ф</i>	41—42
Консонант <i>J</i>	42—45
Положаји у којима се <i>J</i> изговара јаче	42—43
Положаји у којима се <i>J</i> изговара слабије	43—44
Положаји у којима <i>J</i> ишчезава	44
Положаји у којима долази до колебања у изговору <i>J</i>	44—45
Консонант <i>B</i>	45—46
Африката <i>S</i> (<i>дз</i>)	46
Остале појаве у вези са сугласницима	46—56
Други одељак: ОБЛИЦИ	57—101
I. ДЕКЛИНАЦИЈА	57—84
Именице мушког рода	57—59
Именице средњег рода	59—61
Именице женског рода на <i>a</i>	61—62
Именице женског рода на сугласник	62—63
Општи зависни падеж	63—67
Зависни падеж без предлога	63—64
Зависни падеж са предлозима	64—67
Примери деклинационих форми	67—68
Употреба именица уз бројеве	68—70
а) Именице мушког рода	68
б) Именице женског рода	68—69
в) Именице средњег рода	69—70
Заменице	70—77
а) Облици личних заменица	70—74
б) Удвајање облика личних заменица	74
в) Остале именичке заменице	75
г) Присвојне заменице	75
д) Показне заменице	75—76
ђ) Односно-упитне заменице	76
е) Неодређене заменице	76
ж) Одричне заменице	76
з) Опште придевске заменице	77
Промена придевских заменица	77

Придеви	77—79
Систем компарације	79
Члан	80—82
Бројеви	82
Прилози	83
Речце	83—84
II. КОНЈУГАЦИЈА	84—101
Инфинитив	84
Презент	84—85
Императив	85
Аорист	85—86
Имперфекат	86
Футур	86
Футур II	87
Перфекат	87
Плусквамперфекат	87
Потенцијал	87
Глаголски придев радни	88
Глаголски придев трпни	88
Глаголски прилози	88
Глаголска именица	88
Поједине групе глагола	89
Поједини глаголи	89—101
Трећи одељак: СИНТАКСА	102—110
ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА	102—104
ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	105—106
ГЛАГОЛСКИ РОД И СРОДНА ПИТАЊА	106—107
ГЛАГОЛИ НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА	107
КОНГРУЕНЦИЈА	107—108
ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЦА	108—110
Четврти одељак: ЛЕКСИКА	111—164
I. ТОПОНИМИ, ЕТНИЦИ, КТЕТИЦИ	111—114
II. МИКРОТОПОНИМИЈА И ХИДРОНИМИЈА	115—120
а) Микропоними	115—120
б) Хидроними	120

III. АНТРОПОНИМИЈА	120—125
IV. РЕЧНИК.....	125—164
Пети одељак: ЗАКЉУЧАК	165—169
ТЕКСТОВИ	170—178
КАРТА ЛУЖНИЦЕ.....	179
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	181—187
РЕЗЮМЕ	189—190

УВОД

1. Говор Лужнице је један од призренско-тимочких говора. Назив призренско-тимочки говори потиче од Александра Белића, који је он први пут употребио у својим *Дијалектима источне и јужне Србије*.¹ Белић је те дијалекте поделио на: тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски и јужноморавски.²

2. Лужнички поддијалекат, онако како га је омеђио проф. Белић, захвата подручје далеко шире од праве Лужнице. Али ни појам праве Лужнице није увек до краја одређен. Тако у монографији Лужнице — *Зла времена* од Буре Златковича—Милића читамо: „Лужницом се, по истоименој реци, зове читаво подручје бабушничке општине на територији среза Ниш и захвата пространство од 532 км²” (стр. 11). Та се дефиниција поклапа са лужничким срезом, који први помиње М. Ђ. Милићевић. Лужнички срез су тада (после ослободилачких ратова 1876—1878) чинила 44 села.³

3. Нешто одређеније о појму Лужнице (у географском смислу) говори Владимир М. Николић. Он каже: „Под Лужницом се овде разуме цео срез лужнички, иако је права Лужница (подвукао В. М. Н.) оно поље око Бабушнице, где спадају села: Бабушница, Извор, Сурачево, Горчинци, Ресник, Провљеник, Шљивовик, Стрижевци, Бежиште, Злокучање (Драгинац), Сто, Камбелевци, Братошевац, Горње и Доње Крњино, Дучевци, Војници, Љуберажда, Радошевци. Но у говору сељаци рачунају у Лужницу и ова села: Синова Глава, Кијовац, Церевдел, Богдановац, Модра Стена, Грнчар па и друга . . . Села која припадају сливу мале речице Мурговице, па преко првеностајачког рида носила су у турско време назив Буковик (подвукао В. М. Н.). И данас се тај назив чује. У Буковик спадају ова села: Бердуј, Раков Дол, Радосни, Гроцка, Јабуконик, Дарковци, Црвена Јабuka, Катна, Преслап, Студена, Пресека, Валниш, Раљин, Стрелац, Масуровац, Радињинце.”⁴

¹ Уп. ДИЈС LXXXVII.

² Н. д. XXXIX.

³ Уп. Милићевић, Нови крајеви 236—237.

⁴ Уп. Николић, Лужница 1—2.

4. Нешто другачију поделу налазимо код Драгослава Манића Форског. Он Лужницу дели на „ужс подручје” и „околину Великог Боњиња”.⁵ Под „околином Великог Боњиња” он подразумева Заплање.

5. Др Јован Ђирић, такође, одваја Лужницу од Заплања. Он то чини и по пореклу становништва, и по културној посебности, и по менталитету.⁶ Овде треба напоменути да се и код њега, и код других аутора, и у причањима самих мештана (која сам и ја бележио) села јужно од Љуберађе, почев од Грнчара, и на западној страни Суве планине, која су административно у склопу Бабушничке општине, не изједначавају са Заплањем у целини, већ се називају или горње или лужничко Заплање (за разлику од доњег или нишког Заплања).

6. Ђура Златковић је овако поделио лужничко подручје: „Према начину одевања или по говору лужничко подручје може се поделити у три посебна рејона: Лужничко Заплање са селима Богдановац, Линово, Штрбовац, Остатовица, Завидинце, Велико и Мало Боњинце, Мезграја, Модра Стена, Брестов Дол, Грнчар, Дол и Врело...”⁷

Трећи рејон чине остала села Лужнице...”⁸ Према садашњој административној подели „трећи рејон” чине ова села: Александровац, Бабушница (варошица), Бердуј, Братишевац, Вава, Валниш, Војници, Горње Крњино, Горчинац, Горњи Стрижевац, Доње Крњино, Доњи Стрижевац, Драгинац, Дучевац, Извор, Калуђерево, Камбелевац, Кијевац, Лесковица, Љуберађа, Масуровац, Проваленик, Радосин, Раков Дол, Радињинце, Радошевац, Ралин, Ресник, Стол, Стрелац, Студена, Сурачево и Црвена Јабука.

Села Бежиште и Шљивовик су била у саставу Лужнице до 1947. године, а онда су припојена белопаланачкој општини. Како нас у овоме раду интересује говор, а како је говор ових села по укупности својих црта — лужнички, ја сам, приликом сакупљања грађе, био и у Шљивовику. Бежиште је од њега удаљено око три километра и ближе је лужничкој котлини. Ово сам сматрао потребним тим пре што се ово село налази уз границу која дели тимочки од лужничког поддијалекта, граници коју је одредио А. Белић.⁹

7. О ношњи ових крајева писала је Јерина Шобић.¹⁰ Ауторка је, међутим, спречена болешћу, у Лужници боравила само у Бабушници и Љуберађи. Подручје јужно и западно од Љуберађе није посетила. А оно се, како у прошлости тако и данас, разликује по ношњи. Подробије

⁵ Уп. Антологија 13.

⁶ Уп. Модра Стена 133.

⁷ Други рејон, по њему, чини бугарска народност. Овај рејон чине седам села, од којих су шест чисто бугарска а једно је мешовито. И сам назив његов — Пресека — је настао по томе што га је државна граница до I св. р. секла на два дела. Говор ових села, наравно, није ушао у опис, и не наводим их ни у карти, а од њих сам консултативно посетно само Пресеку.

⁸ Н. д. 20—21.

⁹ В. ДИЈС 93, в. и његову карту.

¹⁰ Уп. Ношња 4 | 78.

описе и једне и друге области налазимо код Милке Јовановић.¹¹ Између осталих, типични одевни предмети за ове две области су били: зубун (за села источно од Љуберађе) и фута или „вутара“ — сукња (за села западно од Љуберађе). Док и једна и друга ауторка истичу да је становништво са зубуном стариначко, дотле М. Јовановић истиче да је становништво са футом „насељено крајем 17. и почетком 18. века“¹² као и то да су „досељеници косовско-метохијске струје као најстарији и најбројнији“.¹³

8. Како се да видети, јасно је да Лужница није јединствено подручје. По ношњи, менталитету и културној посебности издвајају се два рејона: „лужничко Заплање“ и „остала Лужница“. Осталу Лужницу чини „права Лужница“ и „Буковик“ (по В. М. Николићу) или „Лужница — уже подручје“ и „Лужница — шире подручје“ (по причању данашњих ментана). Овакву поделу потврђују и језичке црте.

Полазећи само од језичких црта Лужница се може поделити овако:

а) *Лужничко Заплање*: Богдановац, Брестов Дол, Велико Боњиње, Грнчар, Дол, Завидинце, Линово, Мало Боњиње, Мезграја, Модра Стена, Остатовица, Штрбовиц;

б) *Буковик*: Александровац, Бердуј, Вава, Валниш, Врело, Горчинце, Драгинац, Дучевац, Калуђерско, Камбелевац, Кијевац, Ласковица, Љуберађа, Масуровиц, Радињинце, Радосин, Раков Дол, Ралин, Стол, Стрелац, Стулена, Црвена Јабука¹⁴;

в) *Права Лужница*: Бабушница, Бежиште, Братишевац, Војници, Горње Крњино, Горњи Стрижевац, Доње Крњино, Доњи Стрижевац, Извор, Проваленик, Радошевац, Ресник, Сурачево, Шљивовик.

9. Порекло становништва. — Према Јовану Цвијићу Лужница се налази усред шопско-торлачке аметанастазичке етничке зоне, а на додирима мањих оаза јужноморавских, вардарских и косовско-метохијских досељеника.¹⁵ Ову зону, по њему, карактеришу старинци и „локална, унутрашња сељакања“.¹⁶

10. За становнике Заплања Цвијић каже ово: „Они косовски иселењеници који су у Србију прелазили око Копаоника, а нису се придружили горњој главној струји (која је отишла на север до Зајечара Љ. Ђ.), затим преко Преполца, Мрдара, Лисице и из гњиланске области кроз Кончуљску клисуру Мораве, расули су се по долинама јужноморавских притока:

¹¹ В. Народна ношња 169—185 и 191—206.

¹² Н. д. 191.

¹³ Н. д. 171.

¹⁴ Села Радосин, Раков Дол и Црвена Јабука су „под црнотравски утицај“ — по причањима данашњих житеља праве Лужнице. Ово се, такође, слаже са једним бројем језичких црта.

¹⁵ В. Балкан 136—137 и 179; в. и карту на 177.

¹⁶ Н. д. 137.

Топлице, Јабланице, Пусте реке, Ветернице, као и поред Мораве, између Лесковца и Бујановца; прешли су Јужну Мораву и насељавали у околини Ниша и у Заплању”.¹⁷

11. Са овим се подударају подаци које наводи Ђура Златковић: „У усменом предању код народа верује се да су Лужничани, својим највећим делом, досељеници са Косова и Метохије. Такво убеђење нарочито је распрострањено код најстаријих становника села Црвене Јабукe, Стрелца, Великог Боњиња, Камбелевца и Богдановца, која спадају у ред највећих, а можда и најстаријих насеља. На сличне изворе казивања наилазимо и у селима Штрбовцу, Ралину, Грнчару, Модрој Стени, Долу и Малом Боњинцу.

Неки Грнчарци сматрају да су пореклом из околине Призрена и назив села везују за истоимена села која тамо постоје.

Модростенци кажу да су њихови преци досељени из Доброг Поља, али при томе наводе да су преци њихових предака досељени из Косовске Митровице, у којој су убили неског Турчина, па су морали побећи.

Постоје мишљења да у Лужници има досељеника и из Македоније. Махала Цветковци у Александровцу настала је, кажу, од предака који су досељени из Дебра. Махале Ковчевци и Пејчовци у селу Студени, прича се, настале су од досељеника из Македоније. У Стрелцу постоји махала Јуруци, за коју мештани тврде да су јој становници такође дошли из Македоније. Слична схватања постоје и код неких породица у Грнчару, а изузетак чини махала Јанковци за коју кажу да су је населили досељеници из Грчке”.¹⁸

12. Др Јован Ђирић тврди да су само становници горњег (односно лужничког) Заплања досељеници. „Бежени, наиме (негде средином XVIII века) од турског терора и исламизације из подручја западне Метохије — Призрен, Баковлица, Србица, Пећ — једна група становника хришћанско-српског опредељења на путу према севјерној Србији била је од стране Турака заустављена и растурана у подручју Ибра. Део ове групе отиснуо се на исток, прешао Јужну Мораву и населио у популацијски јако испражњеном и заклоњеном простору између Селичевце, Бабичке горе и Суве планине (иза планине — „Заплање”)”.¹⁹

На истом месту он каже и ово: „Културна посебност, нарочито у односу на шопско становништво источно од Суве планине и Љуберађе, сачувала се кроз деценије и више од два века и осећа се и данас”. Податак да су становници лужничког Заплања досељени пре скоро три века на „популацијски јако испражњеном и заклоњеном простору”, али не и потпуно испражњеном, веома је важан за разумевање неких црта овога говора.

¹⁷ Н. д. 133.

¹⁸ Н. д. 18—19. По Видосави Стојанчевић најстарији записани подаци о становницима Лужнице датирају из 1842. године у протоколима цркве села Драгинца — уп. Бабунница 72.

¹⁹ Н. д. 134.

13. О старости становништва Лужнице (и архаичности њенога говора) налазимо потврда и код проф. Павла Ивића.²⁰ За становнике (и говор) подручја које данас покрива лужничко Заплање, проф. Ивић вели: „Средњовековни дијалекат призренског краја и југоисточног Косова, који је међу дијалектима призренско-тимочке групе имао „нај-западније” особине, проширио се сеобама у долину Јужне Мораве из које је истиснуо њен некадашњи говор... Стари дијалекат долине Јужне Мораве, одбачен ка истоку, задржао се у брдским пределима непосредно источно од те долине”.²¹

14. Становништво и Лужнице и лужничког Заплања бави се првенствено земљорадњом и сточарством. Али, због слабог земљишта и оскудице, оно се одвајкада бавило и печалбарством, као догунским извором прихода. У печалбу су одлазили, и данас одлазе, искључиво мушкарци. За зарадом се најчешће ишло у Шумадију, а раније и у Румунију — „Влашску”.²² Ретки су данас људи у Лужници који у разговору са странцем, па чак и међу собом, говоре чистим, аутентичним лужничким говором. Стога остаје чињеница да су најпоузданији информатори жена, и то старије.

15. Проф. Белић је цело ово подручје сврстао у лужнички поддијалекат.

а) Као критеријум разграничавања целог тимочко-лужничког у односу на заплањски (и јужноморавски) послужила је употреба, *ч*, *и* (у тимочколуужничком) и *ћ*, *ђ* (у заплањском и јужноморавском) за прасловенске *čj, *dǰ.²³ Изговор *ч*, *и* данас налазимо и у Лужници и у лужничком Заплању, али је доследније спроведен у Лужници.

б) За палатализовање сугласника *к*, *г* испред *е*, *и* или иза *љ*, *њ*, *ј* Белић каже да за ову појаву зна само тимочко-лужнички (нарочито пиротски и лужнички крај).²⁴ У лужничком Заплању се, међутим, *к*, *г* у поменутих секвенцама не палатализују.

в) За употребу члана Белић каже: „Члан се употребљава данас у тимочко-лужничкоме говору и заплањскоме, а у јужно-моравскоме — никад.”²⁵ Члан, такође, изостаје у лужничком Заплању.

г) Као критеријум разграничавања тимочког од лужничког поддијалекта Белићу је послужио изговор *д*: „у тимочкоме се употребљава искључиво *д* (спорадички *у*), у лужничкоме се поред *д* употребљава и *љ* (спорадички *у*).”²⁶ Ово важи и данас за Лужницу, док у лужничком Заплању изостаје употреба *д*. Тамо је само *љ* и *у* (в. т. 35 и 36).

²⁰ Уп. Српски народ 45 и 55.

²¹ Н. д. 72.

²² Уп. В. М. Николић, Лужница 27.

²³ ДИЈС 164 и 187—188.

²⁴ Н. д. 197.

²⁵ Н. д. 442.

²⁶ Н. д. 91.

16. Јасно је из ових црта да се цело ово подручје дели у две зоне: зона I (Лужница) и зона II (лужничко Заплање).

17. Према неким цртама (наставак *-је* за ном. мн. им. м. р.; облици *ми, није* = *ми, вије* = *ви*; *ђи, ђу* = *их, ју, је*; *ѿова, ѿува* = *тој, туј*, односно *то, ту*) зона I се може поделити на јужни тип (са наведеним цртама) и северни тип (без тих црта). У јужни тип спадају села која смо у т. 8 сврстали у Буковик, а у северни она која смо убројили у праву Лужницу. У раду ћемо користити ове скраћенице: I^а (за северни тип), I^б (за јужни тип) и II (за зону II).

18. Од лужничких и лужничко-заплањских села ова сам обишао (у заградама наводим скраћенице које ћу користити у реду и која су подвучена на карти:

а) из I^а: Братишевац (Бр), Војници (Во), Горњи Стрижевац (ГС), Доњи Стрижевац (ДС), Извор (И), Радошевац (Рад), Шљивџвик (Ш).

б) из I^б: Берлуј (Бе), Вава (Ва), Горчинац (Го), Дучевац (Ду), Калуђерево (Кал), Камбелевац (Кам), Љуберађа (Љ), Ралин (Рал), Стол (Ст), Стрелац (Стр).

в) из II: Брестов Дол (БД), Завидинце (З), Линово (Л), Мало Боњинце (МБ), Мезграја (Ме).

19. Материјал је сакупљан 1979—80. год., на три начина:

а) Попуњавањем упитника,²⁷ чиме је обезбеђен основни фонд релевантних података. Посебно су ми у томе помогле Адамовић Убавка (73 г.) из Горњег Стрижевца за зону I и Динчић Перса (58 г.) из Малог Боњинца за зону II. Њима дугујем захвалност за попуњавање упитника од преко 2000 питања.

б) Снимањем на магнетофонске траке.

в) Бележењем интересантних детаља из разговора.

20. За проучавање говорних особина овог подручја може да буде, поред приличног броја сакупљених народних песама, од значаја и поменута Антологија лужничких народних песама Драгослава Манића. Посебно бих истакао овде његову другу књигу: Печалбари, и, нарочито, трећу: Лужничка народна баштина. У Печалбарима се износи оригинална писма печалбара укућанима, а у Баштини поред других облика народног стваралаштва (песме, легенде, изреке, загонетке, взровања итд.) забележено је и двадесетак народних прича. У свима њима је говорна реч Лужничана верно пренесена на хартију.

²⁷ Поред упитника који сам сам саставио, користио сам се и упитницима које су саставили: Вуковић-Брозовић-Пецо-Вујичић — в. Упитник 341—407; М. Ивић — в. Репертоар 13—30; П. Ивић — в. Инвентар 99—110.

Први одељак

ГЛАСОВИ

І. ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ

21. Вокали. а) Вокалски систем лужничког говора обухвата следеће јединице:

и њ у
е а о + р, ʔ²⁸

б) Место полугласника често се, под утицајем књижевног језика, изговара *а*. Неутрализација сигнификативне функције полугласника је могућа и кад је у јакој позицији у перцептивном смислу (*дѣн* : *дѣ^ан* : *дѣн*)²⁹ и кад се, што чешће бива, налази у перцептивно слабој позицији (*дан^ас*).

22. Консонанти. Одступања од консонантизма стандардног језика су у овоме:

- а) потпуно одсуство фонеме *x*
- б) постојање звучне африкате *S* (ДЗ)
- в) доста често супституисање фонеме *ʃ* фонемом *в*

ІІ. ФОНЕТИКА

А. ВОКАЛИ

ПОЛУГЛАСНИК

23. Полугласник је у живој употреби у говорних представника који су при крају шесте деценије живота, и старији.

²⁸ В. Ивић, Дијалектологија 108.

²⁹ Знаком / бележен је акценат лужничког говора. У овом раду неће бити посебно обрађен акценат — таква студија ће се посебно појавити — а овде само истичем да је акценат овога говора ексираторан, без квантитативних или тонских обележја: дуги — кратки, односно силазни — узлазни.

24. Гласовна вредност полугласника се креће од чисте полугласности (ь) „нелабијализованог вокала, најчешће средње висине, обично средњег или задњег реда”,³⁰ до чисте самогласности (а). Прелазни ступеви су: вџа полугласност (ь^а) и вџа самогласност (а^б). Проф. Белић је за први случај употребљавао знак (ь_а) а за други (ь^а). Мислим да је овде предложени систем графема прегледнији, јер је и иначе уобичајено да се знакови за нијансе стављају изнад знакова основних артикулација.

25. За говорне источне и јужне Србије, па и за Лужницу, Белић каже да је „обичан звук за полувокале источне Србије а, дакле ь^а или ь_а (...). Али поред те основне црте има још много нијанса које могу да приме наши полугласници: ь_а^а, ь_а^е, ь_{а/о}^{а/о}, ь_о^о, ь_{у/о}^{у/о}, ь_у^у, ь”.³¹ Он је утврдио и услове под којима се развијају ове нијансе, а као сигуран доказ њиховог постојања је и вокализација полугласника у чисте вокале: а, е, о, у. Ја такве нијансе нисам чуо, мада сам се служио магнетофоном и сваког информатора више пута преслушао. Но, ту може и ухо да превари. Остаје да се виде резултати вокализације.³²

а) за ь > а нема сумње (примери типа *дѣн* — *данáс*, *оѣнак* — *оѣанчаф* и сл.)

б) за ь > е постоје само три примера, и то два из живог говора, а један из микропонимије. Ти примери су: *Велиден* (на целом простору) и *блáден* (факултативно, пример је из Стр, али има и *блáдан* ГС, Љ). За први пример се може сигурно тврдити да је импорт из околних говора, а, можда, и за други, с обзиром на то да је Стр врло близу седима са бугарском националном мањином. Трећи пример је *Змеј* из Кам, али се на целом подручју говори *змáј* и *змија*.³³ Осим тога говори се *сврдел*.

в) за ь > о постоје примери из обе зоне: бројеви *седом*, *бсом* и од њих деривирани у већини места се говори са супсигтуисаним а са о, али и са: ь^а, а^б: *сѣдáм*, *бса́м* ГС; *мо́ла* Го, МБ; *сбóри*, *свѣ* е *сбóрано* БД, али; *сáберемо* се Ш. Ово су услови под којима и самогласник а прелази у о (у суседству билабијала б, м). Можемо се упитати шта је примарно: да ли ь^а + б > а > о или ь^а + б > ь^о > о.

г) за ь > у је забележен један једини пример у зони II: *дуждѣвник* МБ, за кога нема никакве сумње да је унесен са стране.³⁴ У зони I он гласи *даждѣвѣнак* ГС.

³⁰ В. Ивић, Дијалектологија 108.

³¹ В. ДИЈС 45.

³² По мишљењу проф. Ивића термин вокализација полугласника „није бац срећан” јер и полугласник „представља вокал” — уп. Судбина полугласника 10. Потврда ове његове констатације су минимални парови из лужничког говора типа: *бѣка* (3. л. јд. през. боцка): *бѣка* (им. боца — трн), *лѣк* (прид.): *лáк* (им.), *лѣска* (се) (сјаји, бљешти): *лáска* (3. л. јд. през. ласка), *лѣкам* (штупам): *лѣкам* (гладим, гланцам), *мѣзја* (мезгра): *мáзја* (живогиња), *сѣи* (саће): *сáи* (часовник), *уѣклил се* (загледао се): *уцáклило се* (постало сјајно, бљештаво) и сл. У свима њима ь опонира другим члановима вокалског система и уноси разлику у значењу речи, што значи да је вокал, тј. фонема.

³³ Тиме и овај говор потврђује мишљење проф. Ивића да „поводом примера *змија* треба истаћи да је рефлекс полугласа испред ј вокал и свугде сем у једносложним облицима као *змáј* или *ѣзј*” — уп. Судбина полугласника 8.

³⁴ У Црној Трави гласи *дуждѣвѣнак* — в. Стевановић, Црна Трава 186.

26. Услови под којима полугласник мења своју природу прелазећи у \bar{v}^a , a^b или a су ови:

а) Полугласник се најбоље држи када је под акцентом. У највећем броју случајева тада и имамо „чисту полугласност“ \bar{v} :

вѣшће I, *дѣн* ДС, *данѣске*, БД, *зѣла* Во, *шѣл* З, *комшилѣк* ГС, *лѣсно* Го, *овѣс* Рал, *осѣн* Стр, *ручѣк* Кам, *сѣвне* Кал, *шакѣ* МБ, *шѣ* ЈБ, *шѣкнуто девојче* Рад и сл.

б) У јакој позицији (под акцентом) јавља се и први прелазни ступањ \bar{v}^a . Потврда за ово су:

дѣњом Бр, *дренѣк* Го, *једѣн* ДС, *киѣц* Ме, *колѣц* И, *кушѣк* Ш, *лѣскавчица* Во, *момѣк* БД, *мрѣв* МБ, *несѣм* Кал, *ошѣнци* Ду, *ѣресѣне* (= пресахне) З, *розѣнѣ* ЈБ и сл.

в) У перцептивно, а самим тим и сигнификативно, слабом положају полугласник се налази када није под акцентом. У овој позицији он се јавља у ступњу веће полугласности \bar{v}^a — ређе, веће самогласности a^b — чешће и чистог самогласника a — често. То су примери типа:

за \bar{v}^a : *Бѣзјари* (назив фамилије) Бе, *вѣшка* МБ, *цѣвѣи* Бр, *уцѣвѣиѣло се* Ш и сл.

за a^b : *даѣнс* ГС, *даѣска* Ду, *забаѣне* Стр, *Кленѣв клѣденац* Ва, *саѣ* је дрѣкше З, ја *саѣм* врзала Во, *сиѣвнило се* Бр и сл.

за a : *Бурѣовдан* МБ, *забаѣ* Го, *Крсѣовдан* Кал, *мѣлечак* МБ, *мрѣшавѣиѣоѣ* ЈБ, *Пѣјчиндан* БД, *саѣшѣнѣ* ГС, *паѣла сам* Ме, *ѣде сас* „Вѣћу“ ДС и сл.

27. Порекло полугласника у говору Лужнице је тројако:

1. а) Стари полугласник настао од прасловенских \bar{v} , \bar{v} који се у својем говору сачувао као прави полугласник, или као прелазни ступњеви, како је показано у претходној тачки;

б) Секундарни полугласник познат и осталим нашим говорима настао или аналогijом (*воскѣ, мозѣ* > *вѣсак, мѣзак* према *ѣласак* < *ѣласѣк*), или гласовним путем, а то су „случајеви где је на крају речи други сугласник био v , r , l , m , n , нпр.: смѣ, огнѣ, добрѣ, мѣслѣ, наглѣ, мрѣтѣвѣ, седмѣ, вѣтрѣ итд.“³⁵ Поводом секундарног полугласника за лужнички говор може да се каже ово: поред примера, а њих је већина, који у овим случајевима имају секундарни полугласник (*сѣм, ѣлѣнѣ, дѣбар, мѣсал, котѣл, мрѣшѣвѣ, вѣшѣар*) постоје и такви, али факултативни, где се он не развија: *вѣшѣр* Ва, ГС, *Гѣбр* (микротопоним) Го, *дѣбр* Го, ГС, Кал, *Дѣбр дѣн!* Во, *мѣшѣр* Стр, *ѣсѣр* ГС, *Пѣшѣр* Во, *сѣкрѣр* Во, ДС.

2. Секундарни полугласник настао на терену овога говора од a у неакцентованом слогу. Неакцентовано a > \bar{v} , \bar{v}^a , a^b исто као што и неакцентовани \bar{v} > \bar{v}^a , a^b , a . Ради се, заправо, о неутрализацији опозиције $a \sim \bar{v}$ ван акцента. Примере са оваквим полугласником ћемо посебно навести.

³⁵ В. Белић, Фонетика 85.

3. Секундарни полугласник у речима с турским наставком *-лук* и у понеким другим турцизмима (в.т. 31).

28. У вези са дистрибуцијом полугласника могу се поставити ова правила:

а) Он се никада не налази на почетку нити на крају речи.

б) У једносложним речима се јавља увек између два консонанта.

в) У двосложним речима полугласник се може наћи у првом, у другом или, ређе, у оба слога.

г) У вишесложним речима, са ограничењем иницијалне и финалне позиције, може бити ситуиран на различитим местима, са могућношћу да носиоци слога буду само полугласници.

д) Полугласник сам не може да гради слог, већ једино у комбинацији са консонантом.

29. У погледу полугласника зона I и зона II се потпуно слажу.

30. Навешћу сада један део материјала (који је доста обиман) држећи се горњих напомена о дистрибуцији.

Једносложне речи:

бџ, дџн, сџн, сџи; кџв, сџв; љк; сџм; бџи; сџи, џџи, чџк; сџс Бе, Бр, Ва, Во, ГС, ДС, Ду, И, Кал, Кам, Љ, Рад, Ш, БД, Ме, З; *кџ^д* Стр, З, *сџ^и* Рад, З, *сџ^м* Рад, Стр, *сџ^с* ДС

Двосложне речи:

а) њ под акцентом у првом слогу:

Бџња вџчер Ва, *Бџњи* вџчер БД, *Бџњи* дџн Кам, *бџва* Бр, *бџ^чва* МБ, *бџ^ве* Стр, *бџкам* Бр, Шљ, *Бџко* (име овна) ДС, Кал, *вџше* И, Рал, *џџа* ГС, *дџн-дџни* ДС, Ду, *три-четири дџна* Ме, З, *дџном* Кал, Ст, *дџну* Го, Стр, *џџнем* Ш, *љџе*, Рад, Стр, *љџем* деџа Стр, *љџља* ГС, *љџсу се* Го, Рад, *љко* Бр, Кам, *љска се* ГС, *љсно* Бр, *љџкам* ГС, Ш, *мџкав* Во, *мџкам се* И, *сџне* З, Ст, *сџа* Бр, Рал, *сџкља* ГС, *чу се сџкнем* Ш, *сџџни се* ДС, Рад, *џџно* ГС, *тџа* Го, Кам, *џџним* ДС, *џџко* Бр, *џџше* И, *џџлим* ГС, *џџкам се* Рад, *џџџнем* Ш, *сџнем* ГС

б) њ под акцентом у другом слогу:

акџ ДС, Рад, Ш, *амџ* И, *венџ* ДС, Ст, *Венџ* (микротопоним) ГС, *венџ^ч* МБ, *врабџ* ДС, *ледџ* Ш, *џрџ* ДС, Го, *данџ* З, Рал, *дронџ* Ду, Стр, *забџ* ГС, Ме (овај пример сам бележио у различитим ликовима: *забџ^{нџ}* Стр, *забаџ^{нџ}* Го, *за^{бџ^{нџ}}* ГС, што и није неочекивано ако се узме порекло ове речи: тур. *zibit*, тј. *зџџн*), *зачџ* Во, Љ, *звонџ* ДС, *једџ* Ва, Кал, *једџ^н* З, *јенџ* И, *јестџ* ГС, МБ, *јечџ* ГС, МБ, *каџв* Бр, Во, Стр, *квасџ* Бр, Ш, *киџ^ч* Ме, *колџ* Бр, Стр, *колџ^ч* МБ, *коџџ* ДС, И, З, *куџџ* ГС, *маџ^н* МБ,

31. У претходној тачки сам навео примере са полугласником при чему је мерило било фонетско, тј. слоговна структура речи. У овој тачки ћу навести примере са полугласником полазећи од морфолошког мерила тј. морфолошких категорија у којима се он јавља. Те категорије су:

а) Префикси:

изь-: добро се *изьсїиши* Кал, *изь^атїк^али* црґуту Во

одаь-: *ода^ай^ел* (у значењу „умро“) ГС,

разь-: *разьїнем* Бр,

сь-: *сь^асїїан* од ра́боту (у значењу „преморени“) И

б) Суфикси:

-*ьк* (деминутиви): *асїалч^аьк* Ду, *бодьк* ГС, *воїничь^ак* Рад, *їабр^ачаьк* Во, *їрошьк* Ду, *зеїшичьк* Кам, *зеїанчь^ак* Рад, *їесїьчаьк* Ду, *камичьк* Ва, *каїучаьк* (= капутић) Ду, *кладенчьк* Рад, *колачьк* Го, *куйш^аьк* ДС, *леїйачаьк* Рад, *медьк* З, *нозьк* Рад, *їасульч^аьк* Бр, *їешїирч^аьк* ДС, *їокр^овчаьк* Љ, *редьк* Ш, *солчьк* Л, *сумурьк* Стр, *їавњанч^аьк* Ва, *цвейьк* Во, *шиїерчаьк* ГС,

-*ьл* (у рад. гл. прид. м.р.): *дошьл* Кам, *шїьл* Ду, *моїьл* Ду, *наз^ебаьл* З, *оїшїьл* Го, *ошьл* Ду, *їодїїаьл* З, *їошьл* ГС, *їришьл* То, *їрошьл* Рад, *рекьл* Кам, *стїїаьл* З, и многи други

-*ьв*, -*ьш*, -*ьн* (постпозитивне чланске морфеме у м.р. једн. у зони I): *дубара^ашї* ДС, *коњца^ашї* Ду, *мїїака^ан* ДС, *оїњь^ав* ГС, *їейела^ашї* Стр, *сандїка^ашї* Ду, *солчька^ан* ГС, *Ўскрсь^ашї* Стр, *Шїанаць^ашї* ДС, и други

в) Секундарни полугласник у речима с турским наставком -*лук*: *боїаїльк* Ш, *домазльк* И, Стр, *имоїльк* ГС, *калаба^альк* Рад, *комшильк* Во, Ш, *маїсїорльк* Бр, *навашильк* ДС, *наїредльк* ДС, *насадльк* Ш, *шїјельк* И, *їосмешльк* Стр, *резильк* Бр, *їабальк* Во, *шнаїдерльк* Ду

32. Секундарни полугласник од *а* у неакцентованом слогу:

бїїњь^ак Ш, *їолбїла^ав* Бр, *да^ад^ем* ДС, *за^ашїо* И, *иса^абїла* се Рад, *кь^акеу* З, е, *їь^а ка^ак^о че* Ду, *їь^а* и онї д^ојду, *їь^а і* онї једу Рад, е *їь^а* т^уј смо р^одене Во, *їь^а* имала сам си с^рећу Кал, *ш^акво*, Кал, *ш^акво* Рад, *їосїь^ашї* ГС, *ра^аздањ^ује* се Рад, и други

33. После прегледа ових примера за стање полугласника у данашњем говору Лужнице могу да се истакну ове две напомене:

а) Од шест изговорних нијанси полугласника које је забележио Белић на почетку нашега века: ь_a^a , ь_e^e , $\text{ь}_{a/o}^{a/o}$, ь_o^o , ь_y^y , ь данас се с^рећу само две: ь и ь^a (a^b).

б) До тзв. вокализације често долази када је ь изван акцента. Позиције у којима се то дешава су:

$\text{ь} > a$ после акцента: *бїањ*, *крав^ајчак* и сл..

$\text{ь} > a$ пре акцента: *цавїш^у*, *једанїшї* и сл.

$\text{ь} > a$ у проклизи: *сас тїмочку дивїзиїу*, *сас „Вїћу“* и сл.

$\text{ь} > a$ у енклизии: *п^адла сам*, *вїд^ел сам* и сл.

$\text{ь} > a$ у чланским морфемама: *їейелашї*, *дубарашї* и сл.

СОНАНТИ У ВОКАЛСКОЈ ФУНКЦИЈИ

з) Вокално Л

34. Као што је познато,³⁶ лужнички говор се по употреби вокалнога л разликује и од тимочког, и од зашлањског и од јужноморавског говора. Док је у првом једино у употреби *д*, у јужноморавском превасходно *у* и (у секвенци *с, д + д*) *лу*, спорадично и *љ*, у зашлањскоме једино *у* и *љ*, у лужничкоме говору се јављају *д*, *љ* и *у*.

35. Овде ће се дати опис ове појаве у данашњем лужничком говору са нарочитим обраћањем пажње на њен развој у зони I и зони II. Биће наведени сви примери и сва места у којима су они забележени, да би се тако видела и њихова фреквенција употребе и њихова географска распрострањеност.

а) Примери са *д*:

идџам ГС, *идџика* ГС, *ждџи* ГС, *ждџића* ГС, *ждџије* ДС, *ждџи* месечњак Стр, *ждџице* Во, *Ждџица* (име овце) Кал, *ждџице* III, *ждџице* Ва, *ждџ* ГС, *ждџка* Брат, *засдну* ме ДС, *кџ* И, *кџ* ГС, *кџ* ни Во, *кџовина* ГС, *кџу* Бр, Ду, *кџе* ГС, *кџемо* Бр, *кџина* ГС, *кџник* Бр, *мџа* детé ГС, *џреџџал* си прс Бр, *раскџам* III, *скџула* сам ГС, *скџамо* се³⁷ Рад, *скџамо* Бр, *скомџе* ГС, *сџџам* III,

б) Примери са *љ*:

Вљковија (микротоп.) Кал, *иљџа* Бр, *иљџика* Бр, *дљ^абé* (3. л. сг. през.) МБ, *дљ^абин* — *дљ^абина* ГС, *дљи* ГС, Ду, И, МБ, *дљџа* Стр, *дљџе* Ме, *дљџо* ДС, Љ, *дљџе* ДС, Ду, *Дљџи* дџл (микротоп.) Ду, *Дљџи* рид (микротоп.) ГС, *дљџина* ГС, *жљџи* Ва, Кал, *жљџија* Стр, *жљџије* И, *жљџу* Го, *жљџића* Бе, *жљџице* Бе, Бр, Ва, Во, Ст, Стр, *жљџика* И, *жљџије* И, *жљџка* Бр, *кљн* МБ, *кљне* Ду, МБ, *кљнемо* се Бр, *кљновина* МБ, *кљну* Го, Кал, *кљџам* Ду, *кљџање* Ду, *кљџемо* Ду, *кљџиџија* И, *кљџник* Бр, Љ, *окљџа* З, *скљџе* Ме, *скљџемо* Љ, *слџа* Бе, Бр, И, МБ, Ме, *слџу* Ва, Рад, Стр, *слџа* И, МБ, *слџе* Бе, З, *слџе* Бе, Бр, Ва, ГС, ДС, Љ, З, МБ, *слџоблед* Бр, З, *шљкнем* Кам, *шљкник* ГС,

в) Примери са *у*:

буа ГС, Рад, *бува* МБ, *бује* И, Рад, *вук* МБ, *вукови* Ду, *вуна* ГС, Ме, *вунено* Рад, *вуџи* Ва, ГС, ДС, Ду, Кал, *вучé* (3. л. сг. през.) ДС, *вучу* волови Стр, МБ, два коња *вучу* Рад, *дуи* (именица) И, *дужан* ми Кал, *дужни* смо ГС, *жуџи* МБ, *жуџика* МБ, *жуџ* МБ, да се *извучу* ДС, *измуземо* Стр, *јабука* ГС, МБ, *јабуке* МБ, *јабуће* Бе, Кам, III, *кук* МБ, *куџина* Ме, *муземо* ДС, *музџе* Го, *музу* Бр, *муња*

³⁶ Уп. Белић, ДИЈС 90–113.

³⁷ Глагол *скџам* (се) значи пригрлим, приљубим се; сличан њему, али не истог значења је *скуџам* — сакријем. Видимо да су *д* и *у* у опозитном односу и са диференцијалном семантичком функцијом.

ДС, Ш, *нају̀нимо* Бр, Љ, МБ, *йомузѐ* И, З, *йомузѐмо* Кап, *йомузена* ГС, *йремузѐмо* БД, *йремузујемо* Бе, Бр, Љ, *йуж* ГС, Во, *йужѐвка* МБ, *йу̀но* ГС, Стр, *сйу̀знул се* МБ,

г) Примери са *ла*: *длабо́к* Бе, ГС, *длабоку́* Бр, *длабѐм* ГС, *сланчо́-лед* З, *че сланчо́ше* Рад,

д) Примери са *ле*: *навлечу́ се* Кам, *облече́ се* Ме, *облѐчен* Во, *свлѐкле се* Во³⁸

ђ) Примери са *ли*: *длибо́к* МБ, *длибока́* МБ,

е) Пример са *лу*: *жлу̀на* МБ

36. На основу наведених примера могу се извући ови закључци:

а) У зони II се не употребљава *д*. Белић је навео два примера из ове зоне, оба из Великог Боњинца (суседно Малом Боњинцу у коме сам ја сакупио грађу): *пождтеш* и *попдрите* (н.д. 104—105).

б) Већа фреквенција *у* у зони II него у зони I. Одређени број речи се у зони II једино употребљава са *у*, и оне стоје по овој особини у опозитном односу према истим речима из зоне I. Те речи су: *жу̀йи*, *жу̀йика*, *жу̀ч*, *ку̀к*, *ку̀чина* (: *жџи*, *жџика*, *жџч*, *кџк*, *кџчина* — у појединим местима зоне I ове речи се изговарају и са *љ*. У великој већини обих примера гласу *д* претходи *ж* или *к*).

в) У осталим речима (в. ниже дистрибуцију) употреба *љ* је идентична у обе зоне.

г) Једини забележени пример са *лу* (*жлу̀на*) из зоне II вероватно је унесен из јужноморавског дијалекта. У зони I нема таквог облика, нити те речи — ту је *кљундрво*.

д) Пример са *ли*: *длибо́к* у коме је *ли* < *лџ*³⁹ забележен је у зони II; у зони I је *длабок*.

ђ) Примери са *ле* напоредо се употребљавају у обе зоне.

е) У обе зоне је *ложница* од *љжица*.

Дистрибуција *д* и *љ*

37. *Д*, односно *љ* (односно *у* < *д*) увек се налазе међу консонантима, што значи да никада не долазе на почетку или на крају речи.

38. У консонантском окружењу, у секвенци $K_1 B K_2$ (консонант који претходи — *д* — консонант који следи) поредак конституената изгледа овако:

³⁸ Ови облици су постали од аблаутног степена *велк-, уп. стсл. вџшти.

³⁹ Белић, ДИЈС 122.

а) У позицији K_1 јављају се ови консонанти: k , i ; \bar{i} , δ ; s и $ж$. То су примери типа: *кѣк, ѿльѿа; ѿлькнем, дльѿ; слньце и ждѿица*. Није забележен пример у коме би δ могло да стоји иза s и $ш$.

б) У позицији K_2 се јављају ови консонанти b , i , z , k , n , \bar{i} , $ц$, и $ч$. То су примери типа: *слба, дльѿ, слзѿ, ѿлькнем, кднѿ, ждѿѿ, ѿрекѿѿл си прс, кѿѿина*. Нема забележених примера у којима би се иза δ налазило $ш$ или s , мада је Белић забележио у Бердују, месту које припада I^b говору, пример сплстил се. Ја таквог примера нисам чуо.

Дистрибуција $y < \delta$

39. Примере са $y < \delta$ прегледаћемо према употреби по зонама:

а) Употреба у обе зоне:

иза \bar{i} , b — примери типа *ѿѿж, ѿѿн: сѿѿзнул се; бѿѿI (: бѿѿII), јѿбука*

иза v , m — примери типа *вѿк, вѿна, вѿчѿмо; музѿмо, муња*

иза δ — примери типа *дѿѿ (именица) и дѿѿсан (изведено од дѿѿ)*

б) Употреба у зони II (в. т. 36а)

иза $ж$, k — примери типа *жѿѿѿ, жѿѿѿка, жѿѿч; кѿк, кѿѿина*

40. Једина два примера која ремете дистрибуцију из претходне тачке су микротопоним *Вљковија* из Кал и *мѿца (скомѿче)* из ГС са веома ниском фреквенцијом употребе. Ова два примера сведоче о блискости лужничког и тимочког говора у прошлости. Белић за тимочки поддијалекат наводи примере: *бла, влк, влна, јѿблка, млземо, плн*. Овакво стање потврђује и Недељко Богдановић за говор Бучума, који припада тимочком поддијалекту: *оплзал, облчен. блта, млжа, влчи*⁴⁰. Осим тога, ова два примера, овико усамљена, упућују на уверење о еволутивнијем ходу лужничкога говора.

б) Вокално P

41. Вокално p се у лужничком говору чува у свим положајима у којима и у књижевном језику. Како у овом говору по правилу нема вокализације $л > о$ на крају слога, p је и у овом положају сачувало своју пуну вокалску функцију, за разлику од „највећег броја становништва наших културних центара”⁴¹.

Али, осим оваквог p , има примера у којима се оно јавља у лужничком говору, а у књижевном језику не јавља. Такве примере ћемо засебно прегледати.

⁴⁰ Уп. Бучум 13—14.

⁴¹ В. Стевановић, Савремени сх. I 79.

42. а) К + Р + К:

брбње Бр, *брбљи* ГС, *брз* Кал, *Брџа* (име вола) Ду, *врџу* Рал, *врз* Бр, ДС, Ду, МБ, *врљи* Рал, *врнемо се* Стр, *врну ју* ДС, З, *вршам се* ДС, *вршју* оратнице Бр, *врџе* Стр, *врџва* Ду, *врџице* Во, *вршник* Ме, *вршници* Ду, Љ, *врњџ* Бе, *врџљу се* БД, *врне* Бе, Рад, ДС, *вршница* Ме, *Дрндарџи* (фамилија) Ду, *заврњи се* Бр, *заврчујем* Ду, *заврнули се* Рад, *завршане* ГС, *завршће* Кам, *замрзевачи* Љ, *заврл се* Ш, *Зрњџица* (име овце) Кал, *јеврџу* Стр, *коврџдањи* Ва, *крџаво* јагње Во, *крџимо* овце ДС, *крџи* Стр, *крџеви* БД, *крџено* Ва, *Крџишници* (фамилија) Ду, *крџи* ГС, *крџови* Бр, *Мрџоња* (име вола) Ду, *мрџо се* Стр, *Мрџања* (микротоп) ГС, *наврне* З, *наврнула* ГС, *оврл* Во, *омврсе се* И, *овршри* Рад, *врњо* Бе, *врџав* Ш, *врџица* Рад, *врџено* Љ, *врџам се* ГС, *врџице* Рад, *врџо* Рад, *врџано* Рад, *врџе* Ме, *врџенице* Ва, *врџено* платно ГС, *врџица* ДС, *саврл ме* МБ, *сврну* Рад, *сврџимо* Ду, *сврџају* кола Ш, *сврџачим* Рад, *сврџак* ГС, *сврџаво* Ш, *сврџица* МБ, *сврџи* И, *сврџица* Ва, ДС, *сврџава се* И, *сврџак* ДС, *сврџим* ГС, *сврџица* Стр, *Трџица* (име овце) Кал, *сврџица* Кал, *сврџим* Го, *сврл* Стр, *сврџело* Љ, *сврџају* Во, *сврџо* Во, *сврџица* Стр, *сврџи* Стр, *сврџа* ГС, *сврџе* Љ, *сврџу* Бр, *сврџак* Рад, *сврџица* ГС

б) Р + К:

врнем И, *врну* Бр, *врџа* МБ, *врџо* Љ, Стр, *врџ* (узвик при терању оваца) Кал, *врџка* МБ, *врџа* ГС, *врџа* ГС, *врџави* ДС; овде спадају и примери са изгубљеним иницијалним или финалним *x*: *врџам* (= хрџем) ГС *врџка* (3. л. сг. през.) Љ, *врџавица* Во, МБ; *врџ* (именица) ГС, Ш, *завр се* (1. л. сг. аор.) Ш, *оврл* (1. л. сг. аор.) Ду,

в) преф. + Р + К:

заврџавели ДС, *зврџкај* Бр, *сврџкај се* (са значењем ушмркну се; облике глагола срџам чорбу ило што друго нисам чуо, м. њега је у употреби гл. *срџам*) ГС.

43. У овом говору се среће *р* успостављено после редукције појединих вокала. Забележени примери за овакво *р*, поред оних у т. 276 су:

јерм ДС, Ду, *помуџемо* млеко *крз* прстен БД; *рџмачи* (: *рукмачи*) Ду, *старџи* Бр, *Трџавица* (име овце) Бр; овде *рџж* > *рџж*: *рџж* ГС, Кам, МБ, *рџжен* Кам, *рџженица* Рал.

44. У примеру *врџслук* — *врџслуци* ГС, Ду, Рад, Ш по свој прилици се чува етимолошка веза са изворним кореном (упор. нем. Brusttuch), а не о губљењу самогласничке функције *р* (упор. књ. прслук).

СУПСТИТУЦИЈА ВОКАЛА

45. Вокализам данашњег лужничког говора задржао је углавном ону нестабилност артикулације коју је фиксирао Белић на почетку нашега века. Као последица тога јављају се многобројне међусобне замене самогласника. У материјалу ће бити обрађене и домаће речи и туђице.

а) Вокал А

46. а) $a > e$ у позицији:

Ј + А: *друјојече* Кам, Ме, *Зайојес* (назив народног кола) Бр, *јејичје* Рал, *јенџик* И, Ме, *јесџик* ГС, *јесџици* Бр, *јесџ^ачџк* Ду, *туре јесџичинку* Љ, *џбјес* ДС, *џријетел* Ду, БД, *џријетелџимо се* БД, *џријетелџица* ГС, *капутџ шајечни* Рад,

Ч + А: *чебрџак* Рад (али *чабар* Рад), *черџие* Бр, ГС, И (али: *чораџие* Ду, Ст, Стр, БД, МБ; *чораџика* Ме, *чораџиџе* Рал — изговор према тур. *џогар*). У примеру *момчеџиџа* ДС, Ст према књ. момчадија у питању је други суфикс, а не утицај ч на измену а,

Ж + А: *жеџџб* БД, *жеџџб* ДС (исти информатор је говорио и *заџџб*).

У примерима *рјезен* ГС, *рјезеница* Рал у питању је други суфикс.

Нема примера за $a > e$ иза љ, њ, џ, ш. Забележио сам овакве примере: *џрџиљаџи* ГС, МБ, *чељад* ГС, МБ, *зевџа* — *зевџано* или *земџа* — *земџано*, *селџици* — тако на целом простору; *коџаник* Ду, *биџњ^ак* Ст, *џрудџаџи* ДС; *зарџавели*, *рјави* ДС, *окал оца* из *џамџу* Рад, *џандарџи* И; *чеџаљ* ГС, МБ, *шаџен* ГС, Стр, З, *шаџено* пилџенце Ш.

б) $a > e$ у позицији:

А + Ћ: Белиџев пример *реџиџа* у зони I у веџини места и данас тако гласи. Забележени су примери и без супституџије: *раџиџа* Ду, *раџиџа* Го. У зони II нема палатализације к испред и и тамо је *раџиџа*.

Примере које навџди Белиџ за регресивно деловање палаталног сугласника ј на вокал а: беџаги, преџил, леџали више се не говоре са супституџијом. За пример *баџџи* исп. ниже.

в) $a > e$ у позицији:

Р + А: *џребџља* ГС (преме корену *џреб-*), *меџреџез* Рад, *реџеџиле* Во, *реџеџиле* МБ.

г) Промену $a > e$ среџемо и у примерима с меџуслоговном асимилацијом вокала, или у страним речима, које су и могле бити примџене у деформисаном облику (какав је случај и са примерима *меџреџез* и *реџеџиле*):

беџева Љ, *берџм* Рад, *Божџидер* Кам, Ш, *шџеџе џеџџера* Стр, *каџсерине* Ду, *џеџџиџаџџ* ГС, *џемџиџаџџе* Стр, *џеџеџџе* Кам⁴²

47. Промена $a > o$ остварује се у суседству лабиџала и неких сонаната.

⁴² Мада би овај последњи пример могао бити образован и према трп. прид. на -ен. Исто тако примери типа: *џаволес*, *џрљес*, *џарес*, *џробџлес* и сл. саграђени су суфиксом -ес (: књ. -асџ).

а) $a > o$ иза v, m, b, j : *вољада* Љ, *не вољаје* ГС, МБ, *невољашино* Во; *моја̀ре* Бр, Ш, *моја̀ришиа* Во, *мормолада* Стр; *бобо* Дарина ГС, Ш⁴³, *боја̀и* Во, И, *боџи* БД (судећи по $i > \check{h}$ пример је унесен из зоне I); *дијоманџи* Ш, *дијоманџи* прстен ГС. Белићев пример позар забележен у Извору бележиа сам само као *џазар* ДС, Кал, а други његов пример из истог места погапуи (= папагај) нисам чуо.

б) $a > o$ иза p, n : *миџрољез* Во, *миџрољези* Ду, *робација* ДС, *роџињ* Бе, Љ, *ромуника* (хармоника > армоника > рамоника > ромуника) ВД, *маносџир* ГС, И.

в) $a > o$ испред v, m, b, \ddot{y} : *одбвде* (на целом простору), а исто тако властита имена типа *Бранислов*, *Векбслов*, *Јелисовка*, *Лейбсова* и сл; *сиџом* недељу ДС, *сиџом* Велигден Стр; *собале* ГС, *собор* МБ, *све е собрано* БД, *собори* БД; *сојлела сам се* Кал, *сојлишиа се* ДС. Белићев пример сопун данас се свуда изговара са a .

г) $a > o$ испре l, n : на целом простору *долџко*, *одбнде*, мада ови примери могу бити и аналогичног карактера: према *дбле* — *долџко*, према *онде* — *одбнде* (исто тако и *одбвде*, *одбкле*, *одбшле*).

б) Вокал Е

48. а) Самогласник e у позицији испред или иза v, m, b, \ddot{y}, l, p , супституише се или „лабиализује“ у e° или o^{44} . У данашњем говору, међутим, није забележен ни један пример за супституцију e вокалом o у оваквим окружењима. За Белићеве примере: *болај*, *шобој*, *депоша*, *говодаре* бележени су примери без супституције: *бељај* ДС, *јовџда* — *јовџдар* (тако на целом простору), *дџеша* Бр, *шебџчак* Стр.

б) Примера са o према стандардном e забележено је доста иза палаталних сугласника где бисмо очекивали флексионички или творбени настаџак мекких основа:

именице: *мачоја* (= маџеха) МБ, *џужови* Бр, *џиџицови* Ду; придеви: *деца ми све на бољо* излџзла БД, *јовџо мџсо* Во, *јовџо челб* (трава) ДС, *Горњо Крњино* Во, *Добљо Крњино* Во, *добљо* Стр, *Ђурђовдџн* Ме, *Ђурјовдџн* Ва, Го, И, *бвчо мџсо* З, Кал, Стр, *срџњо* ГС, Стр, *џарова чџрка* Бр, *падла прет џарова вџашиа* Бр, *сањо јањне* Стр; бројџви: *џрџњо дешџ* Го, Стр, *џрџњобџвици* Ду, И.

49. Промену $e > a$ забележио сам у овим примерима: *овџа блаји* МБ, *заџак* ДС, Ду, *заџињн* ГС, Кам, МБ, *ковчај* ДС, *маџилка* (= меџилка — камен меџаш) И, *мачава* (= маџеха) ГС, Рад, *расџолоџан* Ва, *срџцало* (сред село > срет село > срецело > срецало) Рад; на целој територији *везник џе* има и лик *џа*; *џиџиљар* Бр, *џаџиџр* Ду.

⁴³ Издвојено је увек *баба*, а само у синтагми са именом чује се *бабо*.

⁴⁴ В. Белић, ДИЈС 23.

50. *e* > *и* забележио сам у следећим примерима:

а) У суседству палаталних сугласника: *маћица* (= маћеха) Кам, *поицује ме* (појецује > поспцује > поицује) Бр, на целом простору: *њиџв*, *њиџва*, *њиџво*, *њиџви*, *њиџве*, *њиџва*.

б) У туђицама: *ливџверче* (после метатезе: ревлџверче > леворџверче > ливџверче) ГС, *џрџфисор* Кам, *џелефонисџи* МБ, *џеримџиџа* Бр, *џемџир* ГС, Стр, *џиџџер* ДС, И, Стр, *џиџиџр* З.

Лужнички говор на целом простору чува стари облик прилога *лаџи*.

в) Вокал *И*

51. а) *и* > *а*: *џарамџда* (в. речник) Ш, *салаџин* (:салиџил) БД, *шамџиџр* Кам, Ст, *шамџиџрчак* Рад.

б) *и* > *е*: св. Јован *Белџбџер* З, *динаџеџи* Кам, *енџче* ДС; *везник или* има каткад лик *ели*: девојченце *ели* мушко детенце Во, црвџве *ели* здџване *јабуџе* И, *гасџрче ел* лампу Го, брата *ели* сестру З; *енџенџрани смо* ГС, *не ме енџерџсвало* Кал, *завџџена* БД, *замрзџвачи* ЈБ, *комџсиџа* ГС, *Менџуџа* (име овце) Ду, *мџирџџез* Рад, *да се оџирџџави зџвџџштето* (:пирџк — трава) ДС.

в) *и* > *у*: *не скџкнџла дабџџда* Бр, *свиџа скуџи* ГС, МБ.

г) Вокал *О*

52. а) Артикулација самогласника *о* се шири ка артикулацији самогласника *а*, уколико *о* није под акцентом. У тим позиџијама оно понекад бива супституисано вокалом *а*. Промена долази и услед асимилације вокала у суседним слоговима. Забележено је неколико случајева такве супституџије:

аџаџџека ГС, МБ, *у аџаџџеку* Рад, *дваџпут сам аџерџсуван* Ду, *аџерџџу ја* Стр, *баџанџџи* ДС, до Стране *блиџа* Во, *крџџанџџе* Кам, БД, *маџџџка* ГС, *маџџџче* Бр, *маџџџна* ГС (али увек *мџџка*), *мџџавџџче* Ме, *џалаџџо* Кал, *џоџанџџи* (= гониџц) ГС, *савџџка* МБ (али *совџџџа* ГС), *џирџџџџи* ЈБ, *дадоше ме за удаџџа* Во, *удаџџџе* ЈБ.

б) *о* > *у*. Говореџи о лабиализацији самогласника Белиџ је истакао да „самогласници *в*, *м*, *б*, *џ*, *л*, *р*, *к* утичу на самогласнике који се пред или за њима находе тако да се самогласник *а* мења у *а°* или *о*, *е* у *е°* или *о*, *о* у *у*“.⁴⁵ Потврда за све ове позиџије у материјалу данашњег говора Лужнице нема, али за неке друге има:

О + Б: св. Јован *Булуџбџер* Бр

К + О: *куџ* какџв Ме, *куџи* Бе, БД, ГС, З, *куџа* ГС, Ду, Рад, Стр, *куџуџџче* Кам, *куџџуџџуџемо се* Го, *куџџџе* МБ, *у куџџџџиџу* Рад.

⁴⁵ Н. д. 23.

М + О: *армуника* ГС, Бр, *армуникаш* Ш

О + Р: *докиур* Кам, МБ, *докиури* Љ

Изван ове шеме забележен је још пример: *дудулеџе* (: додоле) Кам.

Облик *буза* Го, направимо *бузу* Ст је стар, тако га бележи и Вук.

Још неки случајеви карактеристични за о:

а) Према књижевном овако, онако у Лужници је *овака*, *онака*; према тако овде је *шека*.

б) Лужнички говор чува стари дублет под акцентом: *квачка* ГС, МБ,

в) Чува стари облик *доџк*: *добре* и једџ кад има ДС, *Каџко* си тџ? *Добре* са^м! Ш

г) У примеру *џремена* Бр, ГС, Ш, *џременка* Стр, *џремени* ме Ду, *исџременимо* се Стр у питању је морфолошка категорија — префикс — *џре-*

д) У примерима типа: *болуџал* је Стр, *џладуџали* смо Ду, *куџуџали* смо Вџ *џразњуџали* смо Бе, *џбошџуџан* је Ст, *џуџуџала* сам Кал, *раџуџало* се Рад и сл., такође је у питању морфолошка категорија: формант *-ов-* претворен је у *-џ-* под утицајем *-џ-* из презента и императива.

д) Вокал У

53. Малобројни примери супституције вокала у другим вокалима јављају се или у страним речима, или су резултат аналогije. Забележени примери су:

а) *у > и*: *вамилиџџ* (: фамулус) БД

б) *у > о*: *зџенемо* у *коџу* ГС, *морџза* Бр, ГС, Кам (после хаплоглогије, исп. (му)муруз у јужноморавском — у зони II је *куџуруз* МБ); *џоноџлаџаџ* МБ (: *џуџоџлаџаџ* ГС), *на ромџнску џраниџу* ГС, *џо Ромџниџу* Стр. За о у последња два примера проф. Пеџо каже: „У ромџнски и Ромџнска огледа се неизмијењено романско о”.⁴⁶

54. Приликом навођењу примера указивано је ту и тамо на узроке и процесе који доводе до промене вокала. Овде их дајем систематизоване:

1. Узроци фонетске природе: а) ширење артикулације у неакцентованом слогу; б) сужавање артикулације у суседству неких консонаната; в) међусловна асимилација.

2. Узроци морфолошке природе, о којима ће бити више речи у морфологији.

3. Туђе речи се прилагођавзју фонетском систему овога говора, при чему и властита правила о расподели (дистрибуцији) фонема утичу на њихов изговор. Али у овоме говор Лужнице није усамљен.⁴⁷

⁴⁶ ГИХ 40.

⁴⁷ В. нпр. Богдановић, Бучум 21—22; Јовић, Трстеник 51; Пеџо-Милановић, Ресава 253—254; Симић, Леџач 147.

55. Белић је у својим Дијалектима доста пажње посветио деловању акцента на измену артикулације вокала. По њему, вокал под акцентом чува своју артикулацију, или прелази у ужу, што даје затворене самогласнике, а ако није под акцентом, он бива отворен, тако да „*e* прелази у *e^a* или *a*, *o* у *o^a* или *a*, *u* у *u^a* или *e*, *u* у *u^a*” (н. д. 32). То потврђује и материјал данашњег лужничког говора. Овде бих желео да се осврнем на следеће његове речи: „Данас вџ̑ има доста речи које се у овим дијалектима стално и, понегде, једино говоре са овако измењеним вокалом, на пр. *мај̑ика*, *лај̑ов*, *јолај̑и*, *на зам* и сл.” (н. д. 32—33). Реч *мај̑ика* је данас једино у овом лику у употреби у обе зоне, реч *лај̑ов* — никад и ни у једној, *на зам* — никада и ни у једној (вџ̑: *лој̑ов*, *на зем* — *на зџ̑ми* Бр, Јь, Стр, МБ). Облик *јолај̑и* је бележен у обе зоне, али са помереним акцентом. Поред њега у употреби су и облици: *долај̑и*, *излај̑и*, *налај̑и*, *одлај̑и*, *јролај̑и*, *улај̑и*, а напореда са њима и облици: *долеј̑и*, *излеј̑и*, *налеј̑и*, *одлеј̑и*, *јолеј̑и*, *јролеј̑и*, *улеј̑и*. Међутим, облици са *a* одликују се не само другим акцентом, него и другим значењем. Показују то на овом примеру забележеном у Стр, али типичном за целу Лужницу: Печалбáри, сине, знајеш одавна како је било? *Полај̑и* дома, *јолај̑и*, нџ̑ма ни лџ̑б ни с лџ̑б, па му жџ̑на спрџ̑ма аљ̑иње . . . Облик *јолај̑и* овде значи „безуспешно се прихватати различитих послова”, па кад се види да нема резултата, онда се мора у печалбу. Очигледна је веза са глаголом *лај̑и* и у књижевном језику. Сличан је пример и из Јь: *налај̑и* на рабóту (= прихвата се сваког посла), или из Рад: шџ̑кнуто девојче — које воли по малко да *одлај̑и* (у значењу несташна, враголаста, девојка која воли да шврља лево-десно, што значи и да прихвати успут по којег момка). Напореда са овим примерима има забележених и оваквих: *јолеј̑и* да га бије Бр, *јолеј̑ило* пиље шарџ̑но (у нар. песми) где глаголски облик задржава и значење и значењски видски лик. Према облицима *налај̑и*, *одлај̑и*, *јолај̑и* створени су и *долај̑и*, *излај̑и*, *јролај̑и*, *улај̑и*. А за све њих се везао итеративни глаголски вид (*долај̑и* : *долеј̑и*). На овај семантички моменат проф. Белић није обратио пажњу.

РЕФЛЕКСИ ЈАТА

56. И говор Лужнице, као и остали говори источне и јужне Србије, доследно је екавски. Од карактеристичних примера навешћу: императив: *вржџ̑те*, *вучџ̑те*, *дојдџ̑те*, *жњџ̑те*, *идџ̑те*, *осџ̑те*, *јушџ̑те*, *жушџ̑те*; затим: *несџ̑м*, *нејџ̑*; *јред(и)* тџ̑б, *јреко*; *сеј̑ира* I : *секира* II; *осџ̑м*; *јњџ̑дó* (али чешће место тога *јолој̑*); *идџ̑*, *нијде*, *нејде*; *јреош̑а*; *нешиш̑ó*, *неко́лко*, *јонећ̑и* I : *јонеки* II; *овдџ̑*, *ондџ̑*, *орџ̑*, *орџ̑си* I^a : *орá*, *орáси* I^b и II. За бресква се говори *јраскова* I : *јрасквá* II.

57. У *додџ̑ало ми* (од *додџ̑јати*) је *и*, иако је иначе *вџ̑јем*. *јрејем се*, *сејем*, *смејем се*, *не смејем* (од *смети*).

58. Префикси *јре-* и *јри-* добро се разликују: *јреварим*, *јревршала*, *јрекрсиен*, *јрекрсиим се*, *јремфл*, *јресадим*; *јрџ̑лаз*, *јрејис*, *јренос*, *јре-*

славе; а с друге стране: *йричѣстим се, йрилѣйим се, йризнам, йричам* (али се у облицима глагола *йримѣйим* и *йрикажем* јављају, каткад, и примери као: *зададе се нејйремѣйан облак ГС, прво да га йрекажем Ш*).

ВОКАЛИЗАЦИЈА СОНАНАТА

а) ВБ > У

59. Сонант *в* пред слабирм полугласником је и овде, као и у другим штокаврским говорима, прешао у *у*: *удава^вџи, удавиџа, унуџ, узнем* и сл. Примери који се код најстаријих становника могу чути у пригодним приликама, а који су преузети из црквеног језика, као *Вь^вскрс* (чешће *Ускрс*, а најчешће *Велийден*), *ва^вскрсе* (Исус) нису релевантни као особина овога говора. За пример *йбрник* в. т. 70).

б) Л > О

60. Сонант *л* се још увек добро држи на крају слога. Потврда за ово су, поред многих других, и ови примери:

вбл, дѣл, ййил (= потиљак), *йѣйел, сврдел; койьл, орл* (и *орьл*), *йѣйьл; зьлва, крилцѣ, селцѣ; видѣл, дошьл, рекьл, чийьл* и сл.

61. Са стране су унети облици као: *варйоц, йлѣдаоц, йрайиоц, сийа-раоц, храниоц*; а такође и примери, додуше чешће код мушких становника, типа: *био сам* у Бугарско ропство ГС, *био сам* послуживоц Ду, командир нам је *нарѣдио* ДС, *тај Шанац је йравио* краљ Милан ДС, *врнуше ме као храниоца* ГС и сл. У разговору са странцем Лужничани настоје да говоре правилно, и тада радне глаголске придеве готово редовно употребљавају са вокализованим *л*; у међусобном разговору претежу форме без вокализације.

КОНТРАКЦИЈА ВОКАЛА

62. Поредбена реч као у Лужници има два лика: *ко* и *како* — први чешћи и обичнији, други ређи:

Море, ја бь^вш кат сь^вм бил малецак носыл сам како сви стари: белй бревенѣџи ГС, значи ти си могьл да йграш како мајмун Кам, грне како врчва Ду и сл.

Сређе се и лик *као* као нанос из књижевног језика: *врнуше ме као храниоца ГС*.

63. Контракција није наступила у медијалној секвенци *-eo-* после настајања *х* у примеру *йреойьа*.

64. У Лужници се говори *св. Трџица* (Ду(х)ови није у употреби).

65. Добро се држи и иницијална група *yo-* у прилогу *јочи*, али је много обичнији прилог *сјрџм(а)*: Не рани се прасе *јочи* Божич!

66. Финална секвенца *-а(ј)у* у 3. л. мн. презента се врло често контрахује у корист другог вокала:

да се *вѣнчу* ДС, *врљу* ГС, *илѣду* ГС, *ѣрвѣљу* се БД, не *дѣву* ГС, *дѣву* ни Рад, не *дѣру* му ГС, *дѣсу* БД, *дочѣку* се З, *закѣју* Бр, Ме, *јѣру* се Во, ГС, Ш, БД, З, *јављу* З, *кују* се (< *кутају* се = *крију* се) Ме, *јѣву* БД, *јришрѣју* Ду, Ме, *јричу* ГС, Кал, Ш, БД, *шѣру* се да *сѣсу* Кал, *шѣру* Рад, *шрѣску* (= *лупају*) Рад, *чѣву* ГС, *чѣку* Бр, Ме, *шѣју* БД.

У свим овим случајевима, упркос сажимању, није се јавила секундарна дужина.

67. У речима *нѣ* (неје), *раћѣца* — *рећѣца* (= *ракијица*), *снѣ* (снаха), *чиј* (чији) резултат контракције је дуг вокал. Пример *нѣ* се јавља и у ликовима: *неѣ* и *неѣѣ*. И у броју *шѣсѣ* < шездесет налазимо дужину. Исто важи и за *јѣђанци*, забележено само у зони II, јер обичаја да најближа родбина походи младу тек што је стигла момковој кући у зони I нема, па према томе ни такве речи.⁴⁸

68. У примеру *сане* — *санице* ГС, Ду, Рал, З, није дошло до контракције групе *-ао-* како би се очекивало према књижевном облику. Облик *сани* је старији од *саони*, и он се у овом говору држи.

ЕЛИЗИЈА ВОКАЛА

69. И елизија вокала је доста ограничена појава у данашњем говору Лужнице. У односу на друге штокавске говоре где је често елиминисање *a* у везнику *да* испред глаголских облика⁴⁹, у лужничком говору таква елизија није забележена ни у једном примеру. Овамо, разуме се, не спадају примери типа: *Че идеите ли? Че идемо!* — јер се ту ради о другој категорији — пропуштању целог везника у футуру.

а) Вокал *a*: поставише љуту рећѣју *ѣ-ѣнда* мезе Кал, од баја Жѣку *н-овѣм* почѣше панталѣне да носе (временско значење) Ду, *н-овѣм* — *н-овѣмо*, *н-онѣм* *н-онѣмо* (просторно значење) Кам, Стр.

б) Вокал *e*: на целом простору се једино говори: *н-умѣјем* — *н-умѣјемо*, *н-умѣјеш* — *н-умѣјеште*, *н-умѣје* — *н-умѣју*. Изван овог општег случаја забележен је и пример *н-ѣје* (< не хаје, са значењем да је неко доброг имовног стања — који је погазда, *ѣѣн-ѣје* ѣн си сѣдѣ дѣм (тј. не иде у печалбу) Стр.

⁴⁸ Пецо и Милановић су овај пример у ресавском говору бележили и са и без дужине, в. Ресава 257.

⁴⁹ В. нпр. Левач 157; Ресава 254; Трстеник 47; Црна Трава 188.

РЕДУКЦИЈА ВОКАЛА

а) Афереза

70. Изузев једног случаја — чланске морфеме — редукција иницијалног вокала је забележена у неколико примера:

Вокал *a*: басма́ озго́р, а оздо́ле *мерикáн* платно́ Ду

Вокал *e*: ве́чером си́ иде до́м, јутре 'ше́ ти га па́ц Стр

Вокал *и*: на целом простору *Талија́н* — *Талија́ни*

Вокал *o*: афереза вокала *o* је нормална појава у чланској морфемџ, која се среће искључиво у зони I: *деи́е-во*, *деи́е-но*; *женá-ва*, *женá-на*; *јолéми-ви*, *јолéми-ни*; *на́ши-ви*, *на́ши-ни* и сл.

Вокал *y*: мо́гу змију́ да ва́нем Ду, ми́ га ва́нумо Во, ма́ 'биши́е сам све заборави́ла Ва, голéм *јројасни́к* ГС, почé да се саври́ава Ду. За именицу *шóрник*, која је једино у овом лику у употреби, као посућеници из црквеног, у којој отпада *v*- а не *y*- објашњење је дао проф. Симић.⁵⁰

б) Синкопа

71. Ова појава је нешто присутнија:

Вокал *a*: речца *ва́лда* се у овом лику употребљава у већини места Лужнице. Али поред њега забележени су и ови примери без пропуштања *a:ва́лда* је пушта́ло зрнца́та и не истрови́ло се Кам, па *во́лда* има Љ.

Вокал *e*: син ми ра́ди у *Зајча́р* Љ. Изостављање вокала *-e-* је често у 2. л. јд. и мн. през. гл. *моју*: ка(т) ти он одбóри *мож* да се ука́чиш на коња́ I, како́ *моши́е* тека́ Кал и сл. Пут за добијање ових облика могао би да буде овај: *можеш* > *можш* > *можс*; *можеште* > *можште* > *моши́е*, мада постоји и другачије мишљење о њему (в. т. 343).

Вокал *и*: Количинске заменице и од њих изведени прилози се употребљавају једино без *-и-*: патња́ *ко́лко* о́ч, попи́ли *ко́лко* попи́ли Ду, овршња́к (тј хлеб) *шóлки* Ме, пројдо́ше *неко́лко* д́на БД и сл. — Основни број *че́ири* је у том облику бележен у говору I^a (Бр, ГС, ДС, Ш). У говору I^b и зони II записивани су примери без синкопе: који́ су посироти́ња чува́ли су по де́сет, двана́јес, по трина́јес, по *че́ири*на́јес о́вце, по *че́ири* ко́зе, пéт Стр, *че́ири* поју́ а две пéту БД, за *шри́* *-че́ири* д́на З, *че́ири* МБ. — Вокал *и* испада и у императиву неких глагола: *Бе́шише*, *Ту́рци*, у својину́ Рад, *Дри́шише* се И. — Овамо спада и пример: *Моја́ сеси́рична* је оту́д Ме.

Вокал *o*: на целом простору се једино говори: *уи́ошвим* — *уи́ошвимо*: ве́чером си *уи́ошвимо* Бр, кад је п́с оно́ си п́сна јéла *и́ошве* Љ, *и́ошвимо* у грне и др. — Овамо иду и примери: да пазим да нека́ (овца) не заси́ање ГС, помузéмо *крз* пр́стен БД, он *и́ошве* *Ту́рчина* Д.

⁵⁰ В. Левац 161.

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

74. Факултативна употреба покретних вокала на крају појединих категорија речи је доста распрострањена на целом простору:

1. Вокал *a*: а) заменице: *њeи* — *њeиa*; б) прилози *сѝ* — *сѝa*, *иѝи* — *иѝиa*, *кад* — *када*, *овак* — *овака*, *онак* — *онака*.

2. Вокал *e*: а) заменице: *мeн* — *мeнe*, *иѝeб* — *иѝeбe*; б) прилози: *дoл* — *дoлe*, *иoр* — *иoрe*, *наиoр* — *наиoрe*, *надoл* — *надoлe*, *oздoл* — *oздoлe*, *oдoзиoр* — *oдoзиoрe*, *oдoвyд* — *oдoвyдe*, *oдoкyд* — *oдoкyдe*, *oишyд* — *oишyдe*, *свyд* — *свyдe*.

3. Вокал *i*: а) придеви *бoљ* — *бoљи*; б) предлози *исиoд* — *исиoди*, *кoд* — *кoди*, *над* — *нади*, *oд* — *oди* (искараше Турчина *oди* Врање Ду), *иoд* — *иoди*, *иpед* — *иpеди*.

4. Вокал *o*: а) прилози *наиoм* — *наиoмo*, *нoвaм* — *нoвaмo*, *нoнaм* — *нoнaмo*, *oвaм* — *oвaмo*, *oнaм* — *oнaмo*, *ишaм* — *ишaмo*.

75. У вези са покретним вокалима ваља споменути и појаву редупликованих иницијалних секвенци. Ову појаву није констатовао проф. Белић за ове говоре. Ње нема ни у говору Сретечке жупе, а нису је констатовали ни испитивачи суседних говора (у радовима о прешевско-бујановачкој говорној зони, говору Пољанице, говору Црне Траве, говору Лесковца).

У лужничком говору редупликоване секвенце не мењају основно значење речи у којој се јављају. А јављају се само у прилозима:

кад *и*ду *нанаиoр* волoвити пoзaпињу Ду, *нанаиoр* нoсим уз брeг Рал, заврнѝ се *нанаиoм* Бр, нoсилѝ су се брeвeнѝци, гaчe нејe имaлo *oздoлe* Ду; чaк: пцeтaтa ѝи oдлaјaше (зyкoвe) eј *нaнoнaм* кoмтo Трeштeницy (нa +нo+oнaм) ГС; oвдe дoлaзи рeдyплѝкoвaни пpeдлoг *с-сac*, *с* у инструментaлнoј, a *сac* у социјaтивнoј фyнкцији. Ову појаву су бeлeжилѝ и други aтoри.⁵²

76. Повезано са покретним вокалима је и питање партикула у лужничком говору. Ово питање је Белић детаљно осветлио⁵³. Овде је згодно, да се не бисмо враћали касније, да разграничимо места из зоне I по употреби ових партикула, по којима се она јасно одвјајају једна од других. Партикуле које се срећу у овом говору су: *-j*, *-ja*; *-k*, *-ka* и *-v*, *-va*. То су примери типа: *oвдeк* — *oвдeкa*, *ишyј* — *ишyja* : *ишyв* — *ишyвa* и *ишoј* — *ишoja* : *ишe* — *ишeвa* (тoв — рeђe, *ишeвa* — чeшћe). По oвoј трeћoј партикули (*ишyвa* — *ишeвa*) мoгућe је пoвyћи тaчнy гpaницy измeђy мeстa кoјa јeдинo њy упoтрeбљaвaјy и oних кoјa је никaкo нe упoтрeбљaвaјy. Oбликe сa *ишyвa* — *ишeвa* сaм бeлeжилo пoчeв oд Љyбeрaђe, гдe сe срeћy и *ишyј* — *ишoј*, у Гopчинцy гдe су истo тaкo присутнe фoрмe *ишyј* — *ишoј* и у Кaлуђeрeвy гдe је нa 28 пpимeрa *ишoј* дoшao сaмo јeдaн пpимeр *ишeвa*, a нa 17 пpимeрa *ишyј* ни јeдaн пpимeр *ишyвa*. У Рaдoшeвцy и Вoјницимa сaсвим спoрaдичнo сe срeћe фoрмa *ишyв* a *ишeвa* никaкo. Гpaницa би ишлa рeкoм Љyжницoм

⁵² В. ипр. Павловић, Јањево 13.

⁵³ ДИЈС 257—270.

делимично обухватајући Калуђерево, Горчинац и Љуберађу. Од Љуберађе низводно почиње зона II. Јужно од ове границе су села са *шова* — *шүва*, северно са *шбј* — *шүј*. По овој особини, и још по неким, зона I се и дели на јужни (I^б) и северни (I^а) говорни тип. Зона II се по овој особини слаже са I^а говором. Ево неколико карактеристичних примера:

Излеземо на Велигден горе при цркву, онб *шүва* бро, *шүва* лјуђе Стр; *Това* је текá билбó напред^т Стр; *Түј* смо родене, *шүј* смо век прекарале Во; *Тбј* си ми је дѣда причáл ГС; *Јá* сам *шова* заборавила Кам.

ХИЈАТ

77. У лужничком говору је хијат и чешћи и обичнији него у књижевном језику. У њему се, поред двочланих вокалских секвенци, често срећу и трочлане. Разлог томе је често губљење сонанта *ј* у међувокалном положају и систем посебних наставака за грађење глаголских времена (поред већ познате чињенице о нестанку *х*). Додуше и овде се говори: *дрѣја*, *леја*, *сирѣја*, *дуван*, *дуванџија* (= пушач), али се *ј* и *в* у овим примерима јављају и као супституенти ишчезлом гласу *х*, и као средство за уклањање зева.

У зони I хијат је чешћи него у зони II. Примери за илустрацију појаве су изабрани методом случајног узорка: из по једног места из говора I^а (Рад), I^б (Ду) и II (З) прегледане су по четири стране преписа са траке. Од примера који се понављају навођен је само један, а они су сређени по вокалским групама.

I^а: АО: *имаомо*, *чуваомо*; АУ: *ауце* (= аутић — аутомобилчић), *давау*, *йѣвау*; ЕО: *бѣо*, *бѣоше*, *биѣоше*, *йлеиѣо*, *йојѣомо*, *йриѣоше*; ИУ: *йамуклиу*, *рећиу*; ОА: *некоá*; УА: *йуам*, *йуаш*; ЕАЕ: *йбнеае* (= понехаје); УЕО: *йошкарүео*, *йремеђүеоше се*

I^б: АА: *маам* (= машем), *маа*; АЕ: *заедно*, *знаеш*, *имаемо*, *обаемо*, *йрае* (= праве), *йекаѣше*, *ийѣези*; АИ: *кашии́чи*, *найраи́ли*, *наси́йли*; АО: *имао*, *имаоше*, *мбáо*, *чувао*, *чуваомо*, *чуваоше*; АУ: *крѣкау*, *йри́чау*, *разіова́рау*; ЕА: *йошмеáвали се*, од *йѣа* памуклије ти причам; ЕО: *зовѣомо*, *смејѣомо*, *смејѣомо се*; ЕУ: *смеу́ се*; ИУ: *раћи́у*; ОИ: *ко́и*, *биши́ше*; УА: *буá*, *буáлћа*; УО: *үо*; ЕУА: *йочѣше* ко́ла оковѣуање (= окивање, стављање оковз), ИЕО: *йиѣомо* у кафáну

II: АИ: *найра́и*; АО: *имао*, *имаомо*, *наоде* ману́, *чуваомо*; АУ: *дочѣкау*, *снау́*, *чекау*; ЕО: *бѣо*, *бѣоше*, *седѣо*; ОА: *онба́*; УА: *муá*.

Б. КОНСОНАНТИ

78. Артикулација консонаната у данашњем говору Лужнице је доста стабилна. Изразиту нестабилност артикулације показује једино сонант *ј*. Белдић је за говорне источне и јужне Србије, као целине, констатовао помереност артикулације нарочито код африката и сонаната *ј* и *в*. Природа и артикулација африката у лужничком говору је данас, независно од

начина на који су добивене, онаква каква је у стандардном језику и какву описује проф. Пецо,⁵⁴ уз оgradu, наравно, да је ова тврдња заснована на акустичком утиску. За сонант *v* није забележен ни један случај изговора са билабијалном артикулацијом,⁵⁵ већ увек са усненозубном, као и у стандардном језику.

КОНСОНАНТ X

79. У данашњем лужничком говору, у оних његових представника чији се говор описује, глас *x* се не среће. У највећем броју случајева он је нестао без трага, у извесном броју примера супституиран је консонантима *j*, *v* или *k*, а у целокупном материјалу забележен је само један пример његове употребе, и то пример преузет из административног језика и задржан у свести информатора још из дана његовог служења војног рока: одовде ме вртнуше као *xpáниоца* ГС. Међутим, код млађих становника глас *x* се постепено враћа у инвентар гласовног система под утицајем школе и средстава масовне комуникације.

80. Ради боље прегледности најпре ће бити дати примери у којима је нестало *x*, затим примери са супституентима и на крају ће се из услова дистрибуције извући закључци који ће потврдити све ово:

а) На почетку речи: *не аје* Ду, *ајд* БД, *ајде* Во, ДС, *ајдук* (= натега и лопов) Ш, *алине* Стр, *алину* БД, *алиње* Стр, *армуника* ГС, Кал, *армуниће* Бр, *арнија* Го, *сас арнију* Рад, *иљадарку* ГС, *иљаде* ДС, *иљадо* брави И, *ладно* Стр, *ладноћу* ГС, *ладовина* Во, *ладовину* Кал, *леб* Бр, ГС, ДС, Стр, *лебац* З, *оче* ДС, Бр, *оче ми* Рад, *оца* Рад, да накосим дегелину за рану Ду, *рану* изранише Рад, *Раничка* (име овце) ДС, *рамуника* Стр, *ромуника* (хармоника > армуника > рамуника > ромуника) БД, *несъм шёл* Ду, *шёл сам*, *шели* И, Л, *шела сам* Кал

б) У средини речи: *Амейово* (микротоп.) И, *буа* Ду, Бр, *буосерина* Ш, *иљуо* доба Ш, *иреоија* БД, Рад, да *дооде* Во, не *добди* Кам, *мала* (= махала) Ду, у *малу* Во, *маћиа* (= маћеха) Кам, *меови* ГС, МБ, *муосерине* Кал, *наоде* ману БД, да *џи нарани* ГС, Ме, *наранимо* З, Л, *ибнеае* Рад, на *иоодџк* ГС, *иуам*, де да ми *иуам* Рад, *сна* (= снаха) Ду, Кам, *има*м три *снае* Ме, за *снау* БД, *има*м *снау* З, *бајало* се от *сира* Стр, *сираошја* Љ, да *уваите* ДС, *уо* Ду

в) На крају речи: *ира* ДС, БД, *ја џи нечу* Стр, *узнемо џи* ГС, *има* и (= их) Кал, *ми* и *зовемо* БД, *одма* ДС, *ошидо* ја на онџа свет И, *докле ошклоиш* Љ, *ора* МБ, Кам, *реко* И, *сира* ме Во, Л, *нег сира* ДС, *седé* тамо три месеца Рад, и сл.

81. *x > j*: *бује* И, Рал, Ш, *иреџ* Бр, ГС, *дрече*, на *дрēju* Ду, *шесé јекитера* Стр, *кијам* Л, МБ, *леја* ГС, *мачоја* (= маћеха), МБ, *меџ* ГС, *мејур* ГС, МБ, *мује* Го, Ш, *ореџ* Бр, ДС, биле смо три *снаје* Стр, *сиреја* ГС, МБ, под *сиреју* Бр, *хијам* ГС.

⁵⁴ В. Африкате 161–183.

⁵⁵ Уп. ДИЈС 153.

82. $x > v$: *бува* МБ, *илув* ГС, МБ, *илувонем* Бр, *дуван* — *дуванџија* (на целом простору), *кожуџ* ДС, *кожуџче* ДС (али, *кужуџче* Кам), *мачава* (= маћеха) ГС, Рад, *мува* МБ, *бчув* ГС, МБ, *Расове* (микротоп.) ГС, *расовестио* дрво Бр.

83. $x > k$: *кодник* Бр, ГС, Стр, у *кодникан* Рад, *Мијалко* (Михајло > Микајло > Мијалко) Љ, *Микајл* Бе, ГС, *Микајло* И, *под љазуку* Бр, Стр, *љазуће* ДС, Ш, *љарокија* ДС, *илек музика* Ш, *илекано буре* Во, *Тикомир* ГС, *чехословачки илјови* ДС.

84. На основу наведених примера могу се извући ови закључци:

а) У иницијалној позицији x је оставило трага у супституентима j и k једино у речима *јекџер* и *кодник*.

б) Група xv - и xk - се упростила, како се и могло очекивати, у v : *вала боју*, *вала ти*, *неје да се валим*, *увалџи* *ја* и сл. Али ова група се супституише и са f : *фала*, *зафали се*, *љрифалџи ју*, *љрифалџе од жиџџи* ДС, и сл. Али супституент v је чешћи и обичнији.

в) У медијалној интервокалној позицији x је оставило трага у супституентима у следећим окружењима: $x = j$ уз вокал и или e ; $x = v$ уз и или o , ређе уз a ; $x = k$ у речима из књижевног или црквеног језика, и осим тога у *љазука* — *љазуће* I (: *љазуке* II).

г) У финалној позицији x је супституисано са сва три супституента: j (иза e), v (иза y) и k (у туџици *илек*).

85. Од личног имена Христивоје хипокористик је *Крсиа*. Примера има из обе зоне.

КОНСОНАНТ Ф

86. Глас f се у лужничком говору релативно добро чува, мада и он често бива супституисан сонантом v . Ова појава је присутна чак и код истог информатора — једне речи изговара са f , у другим га супституише са v . Појава је и територијално условљена: у једним местима су бележени примери са f , у другим ти исти примери са v . Из овога се види и фонемска природа овога гласа.

87. а) *кафана* МБ, сврну у *кафану* Ду, *ја ијрал љо кафануџу* Ду, *Крф* ГС, *официр*, *официри* ГС, *љрифалџе*, *љрифалџи ју* ДС, *сбфра* ГС, *џемифонџиџи* МБ, *фала* ГС, МБ, *фамџија* Бе, Ва, ГС, Во, *фамџије* Ду, Кал, *фармариџе* Стр, *фино си је било* Ме, *Фирма* (надимак) ГС, *Франџуџи* ДС, *фриџидер* Љ,

б) *асвал* Кал, *вамџија* Ду, Љ, Рад, Стр, *вамџије* Го, *из вамџију* БД, *вамџијаз* БД, *ванела* ГС, *наџуњено сас ваџу* Ду, *вес* ДС, *вијакер* Љ, *вилџан* Го, И, *вилџанџе* Го, Стр, *вилџаџи* Бр, ДС, *иде сас „Виџу“* ДС, *влџаше* Го, *влџашу* Рад, *љриџа на Вранџуџаџиџа*, *Вранџуџи* ГС, *Солџнски врџиџи* ДС, *врџиџал* ДС, *вурња* ДС, *вурње* Ду, *Давџина* (женско име) Ду, *заџираџи* Ш, *јевџиџи* ГС, МБ, *Јосив* Ш, *Јосивка* Стр, *кава* МБ, *каџе* ГС, Рад, *каџивџе* ГС,

кадивеиџа (врста цвећа) Кал, *ко̀ва* ГС, МБ, *на̀виџарица* Ду, *на̀виџарице* И, *на̀виџу* Кал, *овиџири* Ду, *овиџири* Рад, *ра̀вови* Ш, *на со̀веру* БД, *тека̀ се ѝре-вило* беше ГС, *ча̀ршав* ГС, МБ, *шѐв* Стр, *и́ра̀в* Ш.

88. Фонетски лик речи *џасу̀љ*, настао супституцијом *џ* са *џ* (лат. *phaseolus*) у Лужници свуда тако гласи; лик *васу̀љ* се чује у селима око Пирота.

КОНСОНАНТ *Ј*

89. Сонант *ј* у данашњем лужничком говору показује изразиту нестабилност артикулације.⁵⁶ Ова нестабилност проистиче како из саме његове природе, тако и из окружења у којима се он смешта у говорном ланцу. Четири су положаја у којима се испољава оваква његова природа.

Положаји у којима се Ј изиџара јаче

90. а) На почетку речи испред самогласника задњег реда и испред *е*: *ја̀бука* ГС, МБ, *ја̀панци* Ва, *ја̀ињиџа* Кал, *ја̀зовци* БД, *ја̀сење* Ду, Во, *ја̀иџа* ГС, МБ, *ја̀шају* Ва, *Јосивка* Стр, *јо̀и* (на целом простору), *чу ју* ритнем Бр, *јужеиџа* Бр, *јунь^ац* МБ, *јуче́р* (на целом простору); *је́лиџе* Бе, *једе́ње* Бр, ГС, МБ, *Је́дрење* Ду, *ше́се је́кџера* Стр, *је́ла да видиш* Рад, *је́лек* Во, Рал, *је́лечеиџа* ДС, *је́ребица* ГС, МБ, *је́сенче* Во, *Јечмиџари* (фамилија) Бе, *је́и* БД

б) У средини речи иза самогласника задњег реда а испред непалаталних сугласника:

а́де Ва, Во, *а́дук* Ш, *ва́јда* З, *војво́да* Ду, *војни́к* — *војска́* ДС, Рад, *а́јде* — *а́јдариџа* ДС, Ду, *дево́јке* Л, З, *до́јдем* — *до́јдем* — *до́јде* . . . (на целом простору); *за́иџи* БД, *ма́јмун* Ду, *на́јголемо* Љ, *на́јсџаро-времско цве́ће* Кал, *но́јнои* Во, *и́о́јде* Во, *и́ро́јно бра́шно* (изузетан пример, обичније је *мору́зно*) ГС, *си́иџи́е* Кал, *сна́јка* Љ, *ју́на* ГС, Ш, овде спада и пример *цве́јке* из зоне II.

Исту реализацију *ј* (= *џ*) остварује и ако је обрнути ред конститу-ената: тврди сугласник + *ј* + непалатални вокал:

барја́иџ Ш, *Бьзја́ри* (фамилија) Ду, *и́розјанци́* (врста крушке) ГС, *дрџа* Ду, *ко̀зја в̀рвина* Ш, *објави́ше* рат Ду и сл.

в) У секвенци $B_2 + J + B_2$ (вокал задњег реда + *ј* + вокал задњег реда):

ба́ја Жика Ду, *бајало се* от стра́ Стр, *дои́трајало* Љ; *кра́јови* И; *на и́рбомају* Рад, *не да́вају* ни Во, *мо́ж се и си́џају* Во; *боја́ли смо се* БД, *која́* (на целом простору), *оја́ињиле се* овце Ду, *ио́јале* смо Ва, *ио́јиџа* И,

⁵⁶ Уп. и ДИЈС 126–127. Оваква природа овога гласа је позната и другим говорима, в. нпр. Бучум 30–33; Горобиле 662–663; Левац 81; Ресава 268–271; Трстеник 56–60; Црна Трава 192.

Стр, *шојаџе* Ду, Рад; *Војо*, *Миливојо* ГС, ДС; на коју страну ДС, сас моју краву ГС; *Груја* ГС, *сирџа* Љ, сас *шуја* бабичку Љ, *ујаши* коња Ду; *сирџомер* ГС, Љ; *дарџу*, *куџу*, *шиџу*, *сиџу* и сл. (на целом простору)

г) У секвенци $V_1 + J + V_2$ (вокал предњег реда + *j* + вокал задњег реда) *j* сам забележио у овим примерима:

И + J + А: *Аусџија*, Ду, *близнейџа* Во, *вамилија* Рад, *змијарник* Кам, *јужейџа* Бр, *мисџија* Ш, *овџа* — *онија* (на целом простору), *џарокија* ДС,

И + J + У: у *авлију* Ш, *аксџију* ГС, сас тимочку *дивџију* Ду, на *каџију* Бр, објавише рат на *Србију* Ду

Е + J + А: *Андреја* Кам, парно *џејање* Кал, вицељала сам и *овеја* срне Ва, несмо *смејали* Ду

Е + J + У: простремо на *дрџу* Ду, насадимо у *леју* Ме, *мејур* ГС, МБ, да *џосџу* ДС, *смеју се* (на целом простору), под *сџреју* Бр

д) У секвенци $V_2 + J + V_1$:

О + J + Е: *мојеа* деду Ду, *ојоје* га поп ГС

У + J + Е: *бује* И, *џадујемо* Ду, *заврчујем* Ду, *искарујемо* Во, *мује* Го, *ојлује* Ду, да ју *џосијујеш* Во, *џремујемо* Бе, Л и сл.

Положаји у којима се *J* изговара слабије

91. Глас *j* се слабије изговара ако се налази у суседству или самогласника предњег реда, или палаталних сугласника, или ако је на крају речи.⁵⁷

а) Вокал + J + Ђ: *браџа* Кам, *браџу* БД, *девоџа* Стр, *девоџе* Ду, Љ, Рад, Стр, Ст, *дудулеџе* Кам, *куџа* Кам, *куџи* Стр, у *куџу* Ду, Љ, Ме, Стр, *маџа* Ду, Стр, *Милоџа* Ду, *надокраџу* Ду, *Раџејници* (фамилија) Бе, *среџа* Стр, *џреџо* Стр, *цвеџе* Стр

Као што се из наведених примера види, појава да се антиципира *џ* из *ћ* распрострањена је у говору I^b и у зони II. У говору I^a ове појаве или нема, или се спорадично среће, као у Рад (в. његов положај на карти). Ово је једна особина која повезује говор I^b са II, а којом се I^a одваја од њих.

б) У секвенци $V_1 + J + V_2$: *авиџн*, *камиџн*, *Миџодрај*, *џиџа човек*, *ћиримиџиџа* (на целом простору)

в) У секвенци $V_2 + J + V_1$: *Живоџин*, *заџимамо се* ГС, *знаџеџе ме*, *знаџеш*, *некоџе*, *некоџи*, *џосџаџи*, *џраџи* Ду, Стр; бројеви од 11—20 изговарају се са овим *џ*: *једиџаџес*, *деветиџаџес*, *дваџес* (овако на целом простору).

⁵⁷ За овакав његов изговор користимо знак *џ*, мада је и оно што се означава са *j* уствари *џ*.

г) У секвенци $V_1 + J + V_1$: *бурейицица* Стр, *закрице*, *лелече* се ДС, *Мирицево*, *ирицейел*, *иерзице* Ду, *умече*, *умецемо* Бр, ГС, Стр; затим бројеви *ирицес*, *чейирицес*, једино овако се изговарају.

д) На крају речи: *небоц*, *немоц*, *овоц* дете, *ојрец* се, *орец* (у I^a), *не смец* се, *сибоц*, *чекац* и сл.

Ако је претходни самогласник и онда се *ц* стапа са њиме: *иојиц*, *иоциц* ме, *уби ја* и сл.

Положаји у којима *J* ишчезава

92. Појава изостављања гласа *j* у лужничком говору зависи, пре свега, од гласовног окружења. Како смо видели, најстабилнију артикулацију *j* показује на почетку речи. Али у овом положају, чак и у истим речима, неки пут се јавља, неки пут не. Ово је, опет, условљено позицијом речи у реченици: ако је на почетку, *j* је стабилно, ако се она налази у средини реченице артикулација овог гласа већ није тако стабилна. Осим тога, ако је *j* изговорено пуном артикулацијом у једној од почетних речи у реченици, постоји тенденција да се оно не изговара у наредним речима, па макар једна од њих и била иста са речју у којој је *j* артикулисано. Ово је, свакако, уследљено и темпом говора. Показаћемо то на овим примерима: *Има једно* и *има ош едно* Во, *Па се поврне још ениуш* Стр. То су услови под којима се *j* губи на почетку речи. На крају речи губљење није забележено. У медијалној позицији глас *j* се губи у овим окружењима:

а) У секвенци *еји*: *дрѣица*, *лѣица*, *сиѣица* (тако на целом простору).

б) У секвенци *ији*: *ређица* — *рађица*, *чи* си ти (тако на целом простору).

в) У секвенци *аји*: *кашиици* Ду, *кашиће* ГС, *блаи* овца ГС, МБ (али *блајѣ*).

г) У секвенци *оји*: *зајноила* му рана Ду, *озноил* се Во, *јреброимо* се БД.

Положаји у којима долази до колебања у изговору *J*

93. а) У секвенци *еје*: поред *не* говори се и *неѣ* и *неѣ* б) У секвенци *ије*: у говору I^b говори се поред *ниѣ* (= ми) и *ниѣ* и *ни*; да се *омиѣ*, *ишиѣ* квб му се рече Ду (али: *змије*, *ијиѣ* ко смук ГС)

в) У облицима презента неких глагола IV (Белићеве) врсте *j* се недоследно изговара: *куйјем* (и *куйјјем*), *ибишјуе* (и *ибишјује*), *ишјуе* (и *ишјује*), *чуем* (и *чујјем*)

г) Врло често у 3. л. мн. през. између самогласника *a* и *y* *j* се губи. Примери су наведени у т. 66. Овоме треба додати да се и на овај случај

и́рациш Бр, *и́рацимо*, *наи́раве* Во, *наи́раено*, *и́ости́ци се*, *наи́раци*, *си́ицим* ГС, *и́ости́авено*, *забораи́ла са^вм*, *и́равен* ДС, *и́реси́ицимо* И, *и́раци* Кал, *и́рацили* су Љ, *ме́не ости́ци* саму́ Рад, *наи́равимо*, *и́рацимо* БД, *наи́раце*, *наи́раи́сте ли*, *наи́рави́ли* смо З, *наи́рави́ли* Ме.

АФРИКАТА S (ДЗ)

97. Забележен је приличан број примера са овом фонемом:

ди́сај се, *ди́сајџе се* Во, *ди́сам се* Рад, *ди́су се* БД, *диса́си* Кал, *Диса́си* (микротоп.) ГС, *изди́само се* Ва, кад запојемо оно́ јечџ, *савни́* Кам, *Савни́ка́мен* (микротоп.) ГС, *са́ињо* ја́гње И, Стр, чу те *си́нем* у грби́ну Ш, *Свѣзда* (лично име) ГС, И, *свездан* (и *звездан* — трава) ГС, *свѣзде* Рад, *гоца́ се свѣре* ДС, *сви́ска* (и *двѣска*) ГС, МБ, *свои́ци* Ш, *Свои́ци* (и *Звои́ци* — топоним) ДС, *би́ју сво́не* ГС, И, *Се́на* (лично име) Во, *си́вра* Стр, *сидарсџи* по́слови И, *си́рка* Ш, *срка́ло* — *срка́лице* Ш, *субру́јеш* ГС, *сумбу́љ* (и *зумбу́љ*) ГС, Срѣчко *Су́цка* (надимак) ГС, *крива́си* Љ, *наса́д* ГС, БД, Ме, *насе́бал* И, Рад, *насп́не* З, *насп́ну* Ме, *насп́ну́л* Рад, *насп́ну́ла* ГС, *осп́немо се* Љ, *осп́ну се* Ду, *и́оса́ди* Ме, *и́оса́ди* (и *и́оса́ди*) ДС, *и́онаса́д* ДС, *и́онасе́бал* Рад, *и́ре со́ру* ДС, *си́и́са* ГС, *о́вце си́и́сау* ГС, *уи́ре́са* волбо́ви ДС, *Ша́нас* би им служџл ДС.

98. Како се из наведених примера види, *s* се јавља у иницијалној и медијалној позицији, а у финалној само асимилацијом по звучности. Изузев овог посебног случаја, и у примеру *сви́ска* — *двѣска*, где стоји факултативно према *д*, полазна основа за остварење овога гласа је глас *з*. Окружења у којима он постаје *s* су: *з-*, *зв-*, *-з-*, *-д з-* (у *и́ред зору*).

99. Ова фонема се под утицајем књижевног језика почиње губити из гласовног и фонолошког система лужничког говора. То показују дублетни примери са *s* и *з* већ код ове генерације информатора, а сви су они при крају шесте деценије живота, или старији. Млађи људи ретко употребљавају ову африкату и имају одбојан став према њој. Све-сно је изговарају када желе да буду духовити имитирајући говор својих старијих.

ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА СУГЛАСНИЦИМА

100. Артикулација консонаната *ш*, *ч*, *ж*, *џ* — без обзира на позицију у којој се налазе — одговара књижевнојезичком стандарду. За потврду навешћу неколико примера:

- *вѣшкá*, *дошџл*, *наше*, *нешџб*, *уши*, *чѣшља се*, *шѣс*
- *вѣчер*, *јучѣр*, *оци*, *и́бчнем*, *челó*, *чи́ си*, *човѣк*
- *Божџич*, *ждџи* I — *жуџи* II, *јужѣ*, *нож*, *и́ужови*
- *ме́й*, *миџерица* *миџерица* II (чешће *дрбб*), *оца*, *манда́р*, *манда́ри*, *ибу́н* (чешће *и́рман*)

101. Изговор сугласника *ћ*, *ђ* такође је као у књижевном језику: — *бра́ћа* (и *бра́џћа*), *ку́ћа*, *обе́ћам*, *сре́ћа*, *цве́ће* I^а (: *цве́ће* I^б : *цве́јке* II)

— *íosíõħa* (али Вéлика и Мáла *Госíõциíна*, а чује се и *Госíõħíна*), *ħубре*, *ħувéч*, *Бúра* (али *Џбринсħе* појате — микротоп. ГС), *рħа* (само кад се неко жели увредити, иначе је *риá*).

Овде се говори: *коџи íõð*, *која íõð* (Нéка дојде *коџи íõð* óче).

102. Развој **tj*, **dj* > *ч*, *џ*. По овој црти је Белић разграничио тимочко-лужнички од остала два говора источне и јужне Србије⁶⁰. Упо-ређујући материјал данашњег говора са оним датим у Дијалектима утврдио сам да се они углавном слажу. Кажем углавном, јер се један, не велики, број речи ипак разликује:

вачам (у Л. *вáшам*), *вочиче* (у Л. *вóчице*), *врача* (у Л. *врџа*), *врчајше* (у Л. *врџајше*), *íосíõцин* (у Л. *íосíõħин*), *íраџани* (у Л. *íрáħани*) *обрчамо* (у Л. *обрџамо*), *Пирочанин* (у Л. *Пироħанин* или *Пироħанац*), *íомоч* (у Л. *íóмоħ*), *среча* (у Л. *срéħа*), *чоџаве* (у Л. *ħóџаве*).

Појава је остварена доследније у зони I. Зато ће за илустрацију ове појаве бити сасвим довољни примери из зоне II. Тамо где се буду разликовали у заградама ће бити стављени ликови из зоне I:

За Ч < Ћ: *Божич* Ме, *божичев* пос БД, *бучка* (именица) Ме, *бучкам* МБ, *венчици* БД, кад *вéч* че да причес бóде БД, *вóчка* (ово је назив за суву шљиву; не постоји реч воħка са значењем које има у књижевном језику, овде се каже *слíва*, *крóшка*, *јáбука* и сл. или „дрво” а да се при том мисли на одређену воħку), *врéча* З, Ме, *домачица* З (и у зони I исто), *домачин* З, дадемо на *домачина* БД, *коврџданчици* БД, *мáчоја* З (: *мáчава* ГС и *мáħиа* Кам), *начí*^с МБ, *нéче* БД, *нéче ме* Ме, *нóч* Ме, *нóчу* МБ, *нóħу* Ме (: *нóчу* I), *óħу íа* — *нéħу íа* З, (: *óчу íа* — *нéчу íа* I), *орáчици* З (: *орéччици* I^с — *орáчици* I^б), *íлéчка* З, *íрачуé* З, *свечá* БД, *сéсíтрић* З (: *сéсíтрич* ГС), *синóч* МБ, *срéħан* МБ, (и у зони I исто), па *ħе* нас да пúшти З (па че нас да пúшти ГС), па га *ħушине* З (: *чушине* Ду, Рад), *ħе* прáви БД (: *че* прáви I), *че* да нóсимо Ме, *че* íду Ме, *кó чемо* БД, *какó чу* Ме, *чёрка* БД

За Ц < Ћ: *буħа* МБ (и у зони I исто), *вечá* З, МБ, íмамо *воцу* БД (у зони I такве речи нема, овде је *вóħа*, а ако се односи на онога ко иде са Лазарицама, на шта се односи пример из зоне II, онда се он зове „Лазар”), *íовéцо* З, *íовéдина* МБ (: *íовéцина* ГС), несú ни *досацáли* Ме, *Бурħовдън* БД, *Бурħовдън* МБ (*Џурриовдън* I) *Џуринци* (фамилија) БД, *зíацáли* БД, *јéц* БД, дадемо на *колéманина* БД, *меħу нас* З, (*меħу нас* I), *мецá* МБ, *наíħуе*, Ме (: *наíчуе* ГС), *íрéца* З, МБ, *јáзовци* су се *рацáли* тáм БД, *риá* МБ, *сáце* МБ, *шухињци* МБ (: *шухињци* I)

Наравно, и овде речи добијене преко турског, или из турског, језика остају са неизмењеним *ħ*, *ħ*, јер је појава **tj*, **dj* > *ч*, *џ* старија од усвајања ових речи:

ħáр, *ħáшa*, *ħéв*, *ħéлав*, *ħенáр*, *ħилим* (у зони II *килим* МБ), *ħумур*, *ħуирија*; *ħердáн*, *ħувéч*, *ħушуре* и сл.

⁶⁰ ДИЈС 165–191.

103. Сонанти *љ, њ* имају стандардну артикулацију:

аљина, људи (: *љући* I^a — *љуће* I^b), *недеља, њбе, њријетел, чешља се; жњемо, јање, коњи, њин, њјан, црења* и сл.

104. Артикулација сонаната *л, н* у највећем броју примера и у свим окружењима је, такође, као у књижевном језику:

клувче, лук; чело, волим — воле, Голшићари (фамилија) *Бе, класје, кола, ладовина, лисје, мејла, њлик, њлискамо се, њосејали, смејале се* и сл.; *несу, њоклонил, њроменил се, њроменила се, њреклоним се, учинил, учинила* и сл.

У релативно малом броју речи пред вокалима предњег ред *л, н*, се помера ка артикулацији *љ, њ*. При том обично долазе до изражаја и други чиниоци из области консонантизма или морфологије. Забележени су ови примери:

њездо ГС, МБ, *њејину* попа у цаќ Кам, *њрвста* овца ГС, *жљѣб* ГС, *Јѣдрење* Ду, *каљиније* Рад, *њолевица* Бр, *њекња* Стр (: *некња* ГС), расадимо па *њолевамо* градину Во, *њомуљил се* (= појавио се) ГС, *шљем* И, *шљей* ГС, *шљейни ја* Во, *шљейови* ГС, *Цијањи* I^a и II (: *Цијање* I^b), затим по истом принципу у називима етника: *Војничањи* (*Војничање*), *Камбелѣвчањи* (*Камбелѣвчање*), *Ђиовчањи* (*Ђиовчање*) исл.

Доследну палатализацију ових сонаната срећемо испред *ћ* и *ђ* посталих од *к, г* испред *е, и* у зони I (в. ниже т. 105):

булка — бұлће — бұлће, *градинка — њрадинће*, *жѣнка — жѣњеће*, *лѣле — лѣљеће* I (: *лѣлке* II), *мешинка — мешинће*, *оволке — овольће*, *оволки — овольћи*; *Душанка — Душанће*, исто тако: *Љубинће*, *Миљанће*, *Оље*, *Слободанће*, *Стамѣнће*, *Сиванће* и сл.

105. Велари *к, г* у позицији испред палаталних вокала *е, и* дали су гласове *ћ, ѓ*, који се изговарају као у стандардном језику. Ова појава је карактеристична само за тимочко-лужнички говор. У говору Лужнице ова појава се среће на сваком кораку, али само у зони I.

а) Палатализоване *к, г* испред *е, и* је у зони I редовна појава и примера је много. Стога ћу, као и у случају *ч, џ*, навести примере из зоне II у којима нема палатализације, и паралелно са њима те исте мере како гласе у зони I:

К + Е, И: *гости велики* БД (: *јолемо* госје, међутим, као нанос из књижевног језика и овде је *велики*, велићи нисам чуо), *вѣчке* З (: *вѣче* ГС), *вујарке* (ове речи нема у зони I в. т. 7), *њрање* МБ (: *њрање* ГС), *данске* БД (: *данске* Бр), *девојке* БД, З (: *девојке* I^a — *девојке* I^b), *дрѹишке* З (: *дрѹишке* III), *закачушке* БД (: *закачушке* ДС), *кијам* МБ (: *ћијам* ГС), *киј^aц* МБ (: *ћиј^aц* ГС), *килим* МБ (: *ћилим* Љ), *кији* МБ (: *ћији* Рад), *кисел* МБ (: *ћисел* ДС), *кирѣч* МБ (: *крѣч* — овзко у целој зони I), *кишка* Ме (: *ћишка* ГС, III), *с кийке* укйијимо З (: *с ћијиће* ућијимо III), *киша* МБ (: *ћиша* — на целом простору у зони I), *кишка* Ме (у зони I нисам чуо такву реч), *кочинке* МБ (: *кочинће* ГС — *кошчинће* Кам), *неке* салате

БД (: *неће* салате — а још чешће *некакве* или *некоје* у зони I), *неки* З (: *нећи* ДС, Бр, Ш), *јазуке* МБ (: *јазуће* Во, Стр), *јерашке* З (: *јерашке* ГС, Рад, Стр), *јешки* МБ (: *јешћи* — на целом простору зоне I), *јешкир* МБ (: *јешкир* ДС, Бр, Ду), *јешкири* БД (: *јешкири* Во, Рад), *јечурке* МБ (: *јечурће* ГС), *јлчке* МБ (: *јлчке* ГС), *јрошенке* БД (: *јрошенће* Бр), *ракија* МБ (: *рећија* ГС, ДС — *раћија* Го), исплетено *на руке* БД, З (: *на руће* Во), *санке* МБ (: *санће* Ду, ГС), *сваки* Ме (: *сваћи* — на целом простору зоне I), *свирке* МБ (: *свирће* Бр, Ш), *секира* МБ (: *сећира* — на целом простору зоне II), *селски* Ме (: *селћи* на целом простору зоне I), *семе* БД (: *семе* И, Кал), *синке* (вокатив) З (: *синће* ГС), *сирке* МБ (: *сирће* — у зони I), *српске* славе Ме (: *српће* на целом простору зоне I), *шравке* БД, З, Л (: *шравће* ГС, Љ, Стр), *шронбшке* БД (: *шронбшће* ДС), *укишени*, *укишимо* (БД) (: *укишени*, *укишимо* — на целом простору зоне I), *Цијанке* З (: *Цијанће* на целом простору зоне I), *цвејке* БД, *цвејкенце* Ме (: *цвеће*, *цвећенце* — на целом простору зоне I), *цојушке* З (овакву реч нисам чуо у зони I) *шкер* МБ (: *шићер* на целом простору зоне I) Г + Е, И: *јужа* МБ (: *ћужа* ГС, Ш), *дрўје* З (: *дрўће* — на целом простору зоне I), *дўје* МБ (: *дўће* ГС, Рад), *ноје* МБ (: *ноће* — на целом простору зоне I), *шојаје* БД (: *шојаће* Во, Рад), *црје* МБ (: *црће* Бр, Љ); како је за овај случај палатализације забележено мало примера у зони II, навешћу још нешто примера из зоне I: *мрў ађиди* *сваћи* *дн* по *нећи* ДС, *вериће* Во, *илоћиње* ГС, *Длаћи* *дел* (микротоп.) Ду, *длаће* ДС, *ћинече* је имало Рад, *најблаће* ГС, *обће* Ва, чу *шоћинем* ГС, *јрејеруће* Рад, *слуће* Стр, чорба оди *шићерице* Стр, *ширавће* Бр — али: *ленер* (врста цвећа) Кал.

б) Примери са палатализованим *к*, *ј* у зони II су:

белћим Ме, *болће* БД, *вериће* Ме, *дрўји* *рат* Ме, *јенавање* (= *поњава*) БД, *јерашке* БД, *сваћи* Ме, *гравку* да *ћину* БД, *ћићика* Ме, *ћурће* БД, *црће* БД.

Укупно је забележено 11 примера у БД и Ме. Напоредо са овим примерима исти информатори су употребљавали, и још и више, примере без палатализације. Појава ових примера може се објаснити као нанос из зоне I. И то с ових разлога: прво, све ове речи су високофреквентне, и друго, општинско средиште је Бабушница, која припада зони I, а тамо су болница, пијаца, суд, катастар — места где се најчешће срећу и мешају људи.

в) У зони I иза *ј*, *љ* и *њ* консонант *к* дао је *ћ*:

башићоћа — *башићоћан* — *башићоћан* (каже се за дете које личи на оца), *девоћа* — *девођа*, *жршића* — *жршићја* (врста птице), *маћа* — *мајћа*, *Милојћа* Ду, *надокраћу* — *надокраћју*, *соћа* — *сојћа* (врста птице), *ућа* — *ујћа* али: *јајка*, *снајка* (додуше ретко, чешће *сна*); *буаљћа*, *врзаљћа*, *желећа* (корњача), *кошуљћа*, *куделћа* (повесмо које се везује за куделу), *љуљћа*, *ишићалћа*, *ипзалћа*, *иуићудалћа*, *расадиљћа*, *рукољћа*, *соељћа*, *ишићалћа*, *шујељћа*; *јравћа*, *рћћа*, *седенћа*, *седенћарице*, *сенећа*.

Белић⁶¹ помиње и паралелну промену $i > ħ$, али у мојој грађи нема таквих примера (нема их, међутим, ни код Белића, а ни код М. Станојевића⁶²).

106. У погледу обезвучавања звучних сугласника у финалном положају лужнички говор се придружује оном кругу штокавских говора који ову особину само делимично развијају. Познато је, наиме, да се у неким штокавским говорима, углавном периферним, као што су врањски и ђаковачки, затим неки говори Црне Горе⁶³ место финалних звучних сугласника изговарају њихови безвучни парњаци. Овамо спада и македонски језик⁶⁴. „Другој групи (тј. са делимичном десоноризацијом — Љ. Ђ.) припадају остали говори штокавског дијалекта”⁶⁵. Према томе, када се засебно изговоре, или када се нађу на крају реченице речи типа: *зуб^а*, *џрб^а*, *млад^ш*, *медвед^ш*, *б^ок*, *сне^к*, *џ^ук*; *обр^аз^е*, *но^ж*, *џ^уж^ш*, *кр^в* изговарају се са делимично обезвученим финалним консонантом.

У санджију може доћи до потпуне десоноризације. Ту се, заправо, ради о асимилацији звучних према безвучним сугласницима:

невесте *каш* се испрениле Стр, све с *в^лач^к* смо се служ^џили (*в^лач^џ*)
 Ду, *л^џ* се испеч^џе још *но^ч*у (*х^лџ*) Бр, не *мош* тој тек^а да б^уде Кал,
Б^ок ти пом^огал, д^џете З и сл.

Али у оваквим окружењима се среће и делимична десоноризација. Потврда за ово ће се наћи више у текстовима на крају, овде наводим само неколико: *џзне* па *вр^з*е кола ју *ту^р*и Бр, дојд^џе јед^н из^џе *џ*и^овац Ду, да *л^џ* си *т^џ* *без^џ*е п^амет Кам, *низ^џ*е Кру^шку (микротоп.) Во.

У Лужници се, на целом простору, употребљава реч *кома^џ* са изворним грчким *џ* (*Ком^џатион*). Исто тако и у *кома^џџ*. Њено значење је означавање искључиво комада хлеба (иначе овде се за комад најчешће употребљава: *џар^џ*: *џар^џ* м^џесо, *џар^џ* з^џел^џаник — тј. пита са киселим купусом, *џар^џ* с^џирење (али још чешће: *џру^џика* с^џирење) и сл.

У примеру *ма^з*е (место *мас < мас^џ*) ув^џедено је з према глаголу *ма^з*ати.

107. Прасловенска група *st’ > шш: *џуш^џџер*, *уш^џџи^џџал се*; *о^џџи^џџи^џџе*; *џиш^џџи^џ*, *врш^џџи^џ*; *џуш^џџам*.

У Лужници се ретко употребљава глагол *џскам* са значењем *џр^џџим* (али често са значењем биштем, и тада има овакве ликове: *џскам*, *џскаш*, *џска*, *џскамо*, *џскаџе*, *џскају*. — Ј^џела да ме *џо^џскаш* = Дођи да ме поб^џиш^џтеш Рал).

Према: *кр^џџи^џм се*, *кр^џџи^џш се*, *кр^џџи^џ се*, *кр^џџи^џмо се*, *кр^џџи^џџи^џ се*, *кр^џџи^џ се* и у придеву трпном је: *кр^џџи^џен*, *џрек^џџи^џен*, али увек: *кр^џџи^џџење* (као обред када се детету даје име).

⁶¹ Н. д. 196.

⁶² Тимок 375.

⁶³ В. Пецо, Изговор 236—237.

⁶⁴ Уп. Конески, Граматика 111—112.

⁶⁵ Пецо, н.д. 237.

108. Говори се: *шїдїи*, *ушїдїи* (*шїдїи* само за означавање купљеног штапа, или када је финије обрађен са карактеристичним луком на врху, иначе је: *шїдїа*)

109. Прасловенска група *zd' > жд: *звїждим* (чешће *свїркам*), *даждѣвѣак* I (: *дуждѣвѣник* II), *мѣждина*.

110. Група јд остаје нејотована: *дѣјдем*, *нѣјдем*, *їдѣјдем*, *їрѣјдем*; *дѣјде* (3. л. сг. през.); *дојдїи*, *дојдѣи* (императив).

111. Судбина група *чр-*, *чрб-* одговара оној у стандардном језику: *црвик*, *црви*, *црвчичи* (*Црвчичи* те појели! — у клетвама), *црн* (овде је: *црвѣни лук* = црни лук), *црвѣн*, *Црвѣна Јабука* (топоним).

Говори се и *црѣшња*, *црѣс*, *црѣсїи* (*Црѣсїи* га привржи! ДС).

112. За остале случајеве новог (српскохрватског) јотовања може да се каже ово:

Л, Н + Ј: *зѣље*, *їбље*; *їрање*, *їрмање*, *їфње*; *коїање*, *орање*, *заїрїање*

Т, Д + Ј: *їруће*, *цвѣће* — *цвѣђе* (: *цвѣјке* II); *їрѣћи*; *љући* I^a — *љуће* I^b (: *људи* II), *лађа*, *лѣђа* (чешће *їрбина*).

П, Б, М, В + Ј: *сноїје* (али *Скѣїље* под утицајем књижевног језика); *їрѣђе* (чешће *їрѣбїшїа*), *рѣђе*; *здравје*, *дрвја*, *кравји*, *дївїо цвѣће* и сл. С, З + Ј: *лїсје*, *їбсје* (: *їбсїи* II), *брѣсје*, *клѣсје*, *раскрѣје*, *Трѣје* (микротоп. ГС); *лѣзје*, *їрѣзје*, *кѣзја* (али увек: *ївѣжје*).

113. У финалним секвенцама *-сїи*, *-шїи*, *-зд* састављеним од једног фрикативног и једног експлозивног (угласника, експлозивни се губи: *жѣрес*, *цвѣшас* (вѣл), *црвѣнѣас*; *блес*, *жѣлос*, *крѣс*, *їбс*, *їрѣс*, *радос*, *сїдѣрос*; *їрѣс*, *чвѣс*, *чїс*; *шѣс*, *јѣдїнѣјес*, *двѣјес*, *їрїјес*; *јѣс*; *вѣш* (Немѣј да се прѣвїш *нѣвѣш* Кам); *їрѣз* (за птицу дрозд у Лужници се каже *їрѣзѣвац*).

За судбину групе *-жд* нема примера. Ова се група чува као *-жд-* у *даждѣвѣак* — *дуждѣвѣник*. У топонимастици, у имену села *Љубѣрајска* група *-жд-* је веома старог датума, још из времена првих насељавања овог простора Словенима⁶⁶. Њу данас све више потискује *ђ* из административног *Љубѣрађа*.

114. Остале појаве у вези са сугласничким групама биле би ове: група *їк-* се упростила: *кѣ* (*кѣј* и *којїи*), *канїца* (али: *їкање*, *їкѣјемо*)

група *-їк-* се упростила: *нїко* (*нїкој*)

група *її-* се упростила: *їїица*, *їїицица* (чешће се вели *їїле*, *їїлѣнце*)

група *їч-* се упростила: *чѣла* (на целом простору)

група *-їч-* се одржала у речи: *скоїчѣ* ГС (назив за копчу, за дугме се у Лужници каже *їул* ГС — *їулка* МБ)

⁶⁶ Уп. Ивић, Српски народ 28.

група -*ћњ*- се успоставља под утицајем књижевног језика у: *воћњак* (иначе, обичније је: *шљивар*, *јабукарњак*, *дуњак*, *прешњак* — ако на неком месту има више тих дрвета)

група -*ћк*- > -*чк*- у: *вочка* (као суво воће в. т. 102)

група *вр*- се чува: *време*, *врећено*

група *хв*- > *ф*: *фа́ла* (али се у појединим местима и упростила у *ва́ла* в. т. 84б)

група -*хв*- се упростила у примерима типа: *ува́шим*, *ува́шимо* (али понекад прелази у *ф*: *жéне њрифа́ише*, *њрифа́иши* ју ДС (в. т. 84б)

група *дл*- > *ил*- у: *илеи́о*

група -*дл*- се јавља у неколико радних придева: *иа́дла* сам (али *набо́ла* сам Бе), дојде *и́роиа́дло* Стр, *се́дли* (= сели) свáтови, преди цáрога врата *иа́дла* Бр, *се́дла* сам; све смо три *се́дле* ГС, *се́дли* ўзокол Ш, оно *иа́дло* некуде́ БД, оно *се́дло* па разглеђува́ло З

група -*и́л*- се одржала у: *меи́ла*. Она се одржала и тамо где је нема у књижевном језику: *сре́ила* сам Бе, *и́ресре́или* га ГС. Појаву ових група (-*дл*-, -*и́л*-) је објаснио Белић⁶⁷ аналошким образовањем према радним придевима где нема *д*, *и́*: довезем — довезъл, *довéзла*; па према њима: седнем — седъл, *се́дла*, сретъл, *сре́ила*. Али се *и́л* није одржало у: *и́еркле*.

група *сц* се чува: *сцеи́ла се*, *расцави́ело се*

група *шч* се чува у: *мишчé*, *и́ушчети́ја*. Она се, међутим, није подједнако одржала у речи: *кочи́на* (= кост): у говору I^а и у зони II је *кочи́на* ГС, МБ (: *кошчи́на* у I^б Кам, Стр)

група -*шч*- се не јавља у речи башча. Овде се говори *и́ради́на* (постоји реч *башчи́а*, али она овде значи — отац)

група -*шц*- не долази у примеру детешце. Овде је *деи́енце*

група *и́х*- се није одржала. Овде се каже *и́ор* (= твор)

група -*сѣр*- се одржала: *бси́ар* — *бси́ра*, *набси́рим*, *оси́рило* (= брус)

група *вн* се одржала у зони I: *ода́вно*, *ра́вно*, *Равни́ише* (микротоп.) ГС, ДС, а у зони II дала је -*мн*-: *ода́мна*, *ра́мну* *лива́ду*, *ра́мно* З

група -*мн*- одржала се у говору I^б и у зони II у *и́умно*. У I^а је *и́увно* — *и́увни́ише* ГС, Рад

група -*мн*- у бројевима *седомна́јес*, *осаомна́јес* се очувала на целом простору

група *мл*- > *мл*- у *мло́о* на целом простору

група -*мј*- дала је *вњ* у *шавња́н* Во, ГС, Ш, *шавња́нчак* Ва

група -*мљ*- у земља у зони II доследно је измењена у -*мњ*-: *земња́но* БД, *земња́ни* тањири Ме; у зони I је измењена или у -*вњ*-, или у -*мњ*-.

⁶⁷ ДИЈС 214.

Обе групе се срећу и у I^a и у I^b говору, али -мъ- чешће у I^b: *зѣвѣу* Ва, у *зѣмѣу* Кам, *зевѣа* Рал, *земѣа* — *земѣано* Стр, *зевѣано* грне Бр, *земѣани* лонци, и — код истог информатора — грне од *зѣвѣу* Во, *земѣани* грнци, *зевѣица* ГС, *зевѣано*, *зѣвѣишѣиѣо* ДС, *зевѣана* паница И, *зевѣане* Рад

група -мб- неједнако се одржала у: *бонбоне* ДС, Стр, код Николу *бомбонцију* Кал

група -мъ- се одржала на целом простору у: *сѣмѣа*, *сѣмѣамо*, *ѣосум- њал*; *слѣмѣача*

група -ми- се очувала у *камѣија* (ову реч сам забележио у ГС али са значењем „алева паприка помешана са сољу која се некад употребљавала као јело“; иначе је *биѣ*)

група -миљ- се није одржала: *ѣекља*; *ѣекља* — *ѣекљамо* (презент), *Расѣекља* му се *кошуља* (= раскопчала) Бр

група -вљ- се сачувала у: *осѣвљамо*, *оѣрвљамо* али: *осѣвѣен*, *оѣрвѣ- вен*

група -кв- изостаје у *бука* (= буква), *букар*

група -киѣ- се упростила у: *барѣаѣѣр*

група -дс- се упростила у: *ѣреседнѣк*, *срѣсѣво*, *осусѣво*

група -сѣ- се упростила у *диѣиљѣина*, али се држи у *исѣиѣил*

група -ѣњ- се чува у *јаѣње*

група -дн- се чува у: *јѣднѣ*, *ѣадне*

група -дм- се чува у: *одма*

група -мк- се чува у: *момка*

група -мѣ- се чува у: *момѣи*

група -мч- се чува у: *момчѣ*, *момчѣиѣија*

група -мд- се чува у: *седомдѣсѣ*

група -миѣ- > -ниѣ- у: *ѣанѣиѣим*, *ѣанѣиѣиш*, *зѣанѣиѣѣла сам*

група -ниѣ- се није сачувала у: *јѣдамѣиѣиѣ*

група -ѣс- се чува у: *оѣсѣчѣ* Бе; упростила у: *осѣчи* ми мѣлко лѣб Ш; африкатизовала у: *оѣѣкоше* ми ѣо Ду

група -дѣњ- > -ѣњ- у: *срѣѣњи*, *срѣѣњо*, *ѣослѣѣњи*, *ѣослѣѣња*

група -миѣ- није остварена у: *вѣиѣр*, *вѣиѣри*, *увѣиѣриѣла се*

група -сн- се неједнако одржала: *снѣмѣл ме* Љ, *слиѣма*, *слиѣмѣје* Бр

група -см- није се јавила у: *чѣшмѣ*, *чѣшме*

група -шл- се није одржала у: *ѣиѣиљѣар* (= тишлер)

група -кн- се неједнако одржала у: *ѣѣкнѣ* ГС; *ѣѣкнѣ* МБ

група -чк- > -шк- у: *кашкѣвѣљ* ГС, ДС, Ш

група -сѣиѣ- се упростила у: *ѣосан*, *мѣсан* (*мазѣ^ан* = мастан МБ)

група *-њс-* се неједнако одржала: оди *свињску* кожу Љ, *свинско* месо Кал, *свинсћи* опњнци ГС, Бр, Ду; *коњска* кола Рад, *коњсће* плоче Ду

група *-жб-* се африкатује у: *вѣрба*

група *-дн-* се понекад употребљава и са метатезом: *йландишѣ* ДС, ГС, Во; *йладнѣ* на целом простору

група *йск* се африкатује у: *браѣћи* (: *браѣки* у зони II), *ливаѣко* зѣље, *беоѣраѣко*

група *йств* се африкатује у: *боѣаѣво*

група *штв* се упростила у: *дрѣство*

група *йств* се неједнако одржала: *роѣство* И, *роѣсто* Рад.

115. За асимилацију *с* — *ш* могу да наведем ове примере: *осушѣмо* — на целом простору. Али сам забележио и ова два усамљена примера: *шушенѣкѣ* месо Бр, *йшѣшѣ* Љ.

116. За појаву дисимилације и дисимилативног испадања појединих консонаната или консонантских група могу да наведем ове примере:

— *двајес*, а тако и у: *двајес* и *једѣ^н*

— *шѣсѣ*, *шѣсѣ* и *једѣ^н*

— *јабар*, *јабрѣвина* (граб није у употреби)

— *блаѣсѣви*

— *крѣмѣйр* Стр, БД; *комѣйр* ГС, Љ, али у *крѣндѣйр* Стр *р* секундарно из другог слога; *кѣндѣйр* ГС, И, Ш.

117. У вези са метатезом могу се навести ови примери:

— *манасѣйр* (ређе *манѣсѣйр*); дакле чува се старије стање

— *сѣвѣ*, почѣло да *савѣња*

— *барјаѣ*

— *йомерѣйѣла сам се*, и: *йомерѣмѣйѣла сам се*

— *коѣрѣве* и *йоѣрѣве*

— *заборавѣла сам* и *заборавѣла сам*

— *йрѣкај* — *йрѣкеј* (= покрај).

118. За поједине односе у консонантизму за лужнички говор су релевантни ови примери:

— за однос *ћ* : *ш*: *бѣшѣйна*

— за однос *ћ* : *ш*: *ћуѣйѣм*, *ћуѣйѣмѣ*

- за однос *љ : л(о)*: *босиљаќ, њонедељник*
- за однос *с : ш*: *шбсле*
- за однос *н : м*: *шесма*
- за однос *н : м*: *баирен*
- за однос *с : ц*: *сиурно*
- за однос *н : њ*: *лењ*

119. Прилози сад(а) и тад(а) у Лужници имају ове ликове: *сӣ, сӣа; са̄; шӣ, шӣа*.

120. Секундарно *д* се јавља у *ојлаздина* Кам: *ојлазина* Бр, ГС, ДС, Ш.

121. Паразитско *м* се јавља у *окиџмбар*, али никада у *ирадџа*.

122. Предлог *бџ* се једино у овом облику употребљава.

123. У Лужници је врло честа редупликација предлога *с* — *сџс*.

Д р у г и о д е љ а к

ОБЛИЦИ

І. Д Е К Л И Н А Ц И Ј А

124. Аналитички тип дефлекције говора источне Србије, који је Белић описао речима: „свођење свих падежа дефлекције, у главном на два, сем вокатива: *casus rectus* и *casus obliquus generalis* и употреба предлога за њихове различите функције” (ДИЈС, 293) вреди у потпуности и за данашњи говор старијих становника Лужнице. Прегледајући именице по врстама ми ћемо најпре прегледати карактеристике независних падежа, док ћемо употребу општег зависног падежа оставити за крај одељка.

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

125. Као што је познато, именице мушког рода се у нашем књижевном језику класификују у две промене: у I (које се у номинативу једине завршавају сугласником или са самогласницима *-o* и *-e*) и у III (које се у номинативу једине завршавају самогласником *-a*). Ми ћемо их прегледати заједно, али ћемо претходно дати ове напомене:

а) Зависни падеж облички се подудара са номинативом у сингулару код именица на сугласник које не значе жива бића. Код именица које значе жива бића, а завршавају се било на сугласник, било на *-o*, *-e* или *-a* номинатив се облички разликује од зависног падежа. У сингулару се облички издваја и вокатив, који, као независни падеж, није подлегао једначању. У плуралу за све именице се употребљава само један облик.

б) Властите именице типа Данило, Михајло, Момчило овде немају крајње *o*: *Данил*, *Манојил*, *Мијаил*, *Момчил*.

в) Мушки хипокористици типа: Божа, Љуба, Чеда који се у неким говорима нашега језика изговарају са крајњим *o*, овде су без изузетка са крајњим *a*: *Аџа*, *Брањча*, *Витча*, *Ђока*, *Јова*, *Крсиа*, *Лека*, *Мија*, *Мирча*, *Мића* и сл.

Вокалне

126. а) Најчешћи наставак за вокатив у ових именица је наставак *-e*: *јоведаре, јосјодаре, коваче, коње, кројаче, јисаре, секретаре, царе, штиројаче*; тако и *Даниле, Манојле, Мијацле, Момчице* (од *Данил* итд.).

Од бог је *боже* и *боиће* (: *бошке* II), од син је *сине*, а од синџк — *синђе* (: *синке* II), а са још даљом деривацијом деминуције чује се и *синенце*.

б) Именице природног мушког рода а које се у номинативу једине завршавају самогласником *a* имају у вокативу наставак *-o*:

владио, дедо, деловођо, кукавицо, мирашчијо, навазијо, њијаницо, јорешчијо, њрбиалицо, слуго, уђо (и *уђо*). Али је од бата — *баице*, од тата — *татаце*.

Овамо спадају и властита имена типа Никóла: *Алэксо, Илијо, Никóло, Сидаријо* (али је од Нóвица — *Новице*, од Радóјица — *Радóјице*); као и мушки хипокористици: *Бóжо, Брáнчо, Јво, Крсио, Мићо* и сл.

Овај наставак имају и властите именице које се завршавају на *-o* (типа Мирко) и *-e, -оје*: *Добривојо, Крсиивојо, Миливојо, Радивојо* и сл.

в) Једини забележени пример са наставком *-y* је *џријешелу*. Белић наводи још и: *бирóву* и *учишелу* које је забележио у Извору (лужничкоме) (н. д. 314).

127. Алтернатије успостављене некадашњим процесом палатализације се и овде, наравно, држе; *војниче, враже, друже, мбмче, сиромаше, човече*.

Облик њлурала

128. Наставци за плурал у говору Лужнице су: *-и, -ови (-еви)* и *-је*. Белић је навео доста примера и са наставком *-ове*, за који каже да „вреди истаћи да се речени суфикс употребљава у главном у тимочко-лужничкоме дијалекту” (н. д. 321). Од свих примера које је навео само је један записао у лужничкоме говору и то *жалове* у Бабушници (стр. 320). Поред овога он је навео и неколико примера са наставком *-е* записане у ближој околини лужничког говора — у околини Пирота (стр. 325). Данас наставака *-ове* и *-е* нема у говору Лужнице.

129. Најраспрострањенији је наставак *-и*:

варошањин — варошањи, жешвар — жешвари, кољци — кољци, коњ — коњи, овчар — овчари, орј — орјси (и ор — орси), учишел — учишели, мандарин — мандари и сл.

Пада у очи да се и овде суфикс *-ин* из сингулара губи у плуралу.

130. Наставак *-ови* (иза палаталног сугласника *-еви*) је у употреби код многих једносложних именица:

брк — бркови, вр — врови, ірѣј — ірѣови, дѣн — дѣнови, кључ — кључѣви, кум — кумови, лѣб — лѣбови, йуж — йужеви, сѣи — сѣиови, свѣи — свѣиови, чук — чукови, шїрїц — шїрїцеви и сл.

Наставак *-еви* имају и именице које означавају сродство и које се завршавају на *-а* у сингулару и мењају по трећој врсти: *башиџ — башиџеви, дѣда — дѣдѣви, ућа — ућѣви, чича — чичѣви*.

131. а) Плуралиски наставк *-је* потиче од некадашњих именица м. р. са основом на *ї*. (пјтїѣ, гостїѣ). Те су именице пришле јо основма, па је тако добијено *мужје*. Тако је добијено од *људїѣ љуђе*. И *мужје* и *љуђе* се данас говори само у говору I^б (потврду за путје нисам пронашао, а записивао сам *їушови*). У говору I^а је *мужїи, љуђїи* (контаминовани наставак), а у зони II *мужїи, људи*.

б) Осим ова два примера наставак *-је* се среће у говору I^б још у називима етника и фамилија:

Гмїїровчање, Дукчїнчање, Јанкулїнчање, Млацїнчање, (фамилија) *Ду, Савїнчање* (фамилија) *Љ*; етници: *Алекса́ндровчање, Бабушїнчање, Бѣжїшїчање, Бердујчање, Боїдано́вчање, Боњїнчање, Браїшевчање, Бресїовдблчање, Вавчање, Валнїшање, Војнїчање, Врѣлчање, Горчїнчање, Драїнчање, Дучѣвчање, Завїдїнчање, Изворчање, Калцарѣлчање, Камбелѣвчање, Љубераччање, Масуровчање, Модросїенчање, Остїїовчање, Провољанїчање, Радешевчање, Радїњїнчање, Реснїчање, Сливовчање, Сїолчање, Сїрелчање, Сїрїжѣвчање, Сїуденчање, Сурачѣвчање, Тїовчање, Црвенојабучање, Шїїрбовчање, Ва, Го*; а осим тога још: *стари љуђе* пченицу донели *Стр, мужје* се зберу *Стр, Цїїање, Го, Кам, Ст, Цїїањїшо Ва*.

Ограничени број примера оваквих именица сам забележио и у говору I^а: *Провољанїчање Во, Сїрїжѣвчање И, Цїїање Рад*. С друге стране и у говору I^б бележио сам форме са *-и*: *људи Ду* (свакако под утицајем књ. језика), *љуђи Го, мужїи Ст, Стр* из чега би се могао извући закључак да се наставак *-је* повлачи пред фреквентнијим *-и*.

в) Ипак се као карактеристика говора I^б може узети наставак *-је*. Потврда за ово су облици као: *балње Во* (али код истог информатора и *балнїи*), *вилчање Кам, Стр, забане Бе, Ду, Ва, Стр, звездање Рал, коврждање Кам, ѣїїлїчање Ва, йрїсађе Ст, шїуїање Стр*.

г) У збирним именицама и топономастици наставак *-је* се среће на целом простору Лужнице: *їосје, јасење, камење, класје, корење, лїсје, йрїшење, снїїје; Бресје, Трсје, ГС, Ливађе, Раскрсје ДС, Сливје Ш, Малиње Го, Лазїње БД*.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

132. Заједно ћемо прегледати и именице са сугласничком основом (село, поље) и именице са самогласничком основом (име — имена, кубе — кубета). Све именице средњег рода имају по један облик за једину и множину.

133. Именице с *-о* и *-е* у номинативу јединице и сугласничком основом (које се мењају по првој врсти) имају као и у књижевном језику наставак *-а* у множини:

бранишће — бранишћа, вреи́ено — вреи́ена, јовѣдо — јовѣда, јѣло — јѣла, колѣно — колѣна, ои́гњишће — ои́гњишћа, љасуљишће — љасуљишћа, љлаи́но — љлаи́на, љце́ио — љце́иа, си́фрншће — си́фрншћа, уја́ршће — уја́ршћа; затим низ пејоративних именица: и́рњишће — и́рњишћа, девојчишће — девојчишћа, кои́лшће — кои́лшћа, момчишће — момчишћа, сукнишће — сукнишћа и сл.

Именице *око* и *уо* имају у множини *очи* и *уши* (женског су рода), а именица *и́рбље* овде најчешће гласи *и́рбшћа*.

134. Именице које се у номинативу јединице завршавају са *-е а* у осталим падежима (изузев акузатива и вокатива) проширују наставак за облик према основи сугласницима *н, њ* граде множинске облике на неколико начина (нисам, наиме, забележио примере небеса, чудеса — уместо ове у истом значењу среће се *чуди́ло — чуди́ла* — а именицу *вѣчер* сам забележио у овом роду само у поздраву: *Добро вѣчер!*):

а) Облике правилне множине по овој врсти забележио сам у неколико примера:

до́ле су по́ймала дуду́чѣиа З, љмаше си *кошу́љчѣиа* Ме, шамљје сас *љскавчѣиа* Во, збѣру се деца́ *мушка́рчѣиа* Ва, децу́ си љмам: сна́је, уну́ци, љара́унучѣиа БД, оста́домо чѣтри девојчѣија *сирочѣиа* Рад, затѣко деца́ *сирочѣиа* Во, *унучѣиа* МБ, и у нар. песми: *ђитѣ ми попада́ше — момчѣиа* разграба́ше — у бунáр наврља́ше Љ

б) Сем именице *чѣлад* забележене у ГС, МБ у говору Лужнице нема именица колектива на *-ад*, али се зато збирне именице образују веома продуктивним суфиксом *-ѣија*. Навешћу све записане примере, не наводећи места где су записани, јер је појава општа на целом простору:

бу́ре — *бурѣија*, затим по истом принципу: *љасарчѣија, девојчѣија, ждребѣија, зрнчѣија, имѣија, јелечѣија, јужѣија, кадивѣија* (врста пвећа), *кљувчѣија, кобилчѣија, кравајчѣија, кубѣија, куи́рѣија, кучѣија, мајарѣија, маи́ичѣија, маѣија, миничѣија, момчѣија, љилѣија, сирочѣија, текмеи́ја* (: *текнеи́ја*), *ђошеи́ја* ГС (: *ђошка — џошке* МБ), *унучѣија, Ци́анчѣија, љиљѣежѣија*.

У вези са наведеним примерима потребно је дати неколико напомена:

1. Именице ове врсте су знатно обогаћене грађењем од именица мушког и женског рода суфиксима *-е, -че*:

ашо́в — ашовчѣ — ашовчѣија, бунарчѣија (: бунáр), *вѣрѣија* (: *вѣпар*), *и́ребуљчѣија* (: *гребу́ља*), *кои́лѣија* (: *котѣл — котлѣ*), *ложичѣија* (: *ложи́ца*), *маи́ичѣија* (: *мати́ца*), *овнеи́ја* (: *овѣн — овне́*), *љанчѣија* (: *пани́ца*), *љѣи́лѣија* (: *петѣл — петлѣ*), *љодрумчѣија* (: *пóдрум*), *си́овнеи́ја* (: *стóвна*), *љи́ањчѣија* (: *тига́њ*), *шерѣија* (: *шѣрпа*).

2. У зони I се за *кафу* каже *кавѐ* — *кавейиџа*, у зони II се каже *кава* — *каве* МБ.

3. За дугме се каже у зони I *џул* — *џулови* ГС, у зони II *џулка* — *џулке* МБ.

4. Од *џрне* множина је *џрнци* и она се у појединим местима осећа као именица мушког рода (имали смо *џолемџ џрнци* ДС), у појединим као именица средњег рода (варимо у *џај џрнци*; еј *џолика џрнци* Ва).

5. Од *јаџње* множина може бити изражена на два начина: *јаџаџци* Ва, ГС, И, Кал, БД, МБ) и мушког рода; *јаџњишиџа* Ду, Стр, Кал и средњег рода; а овде спада и именица *јаџе* — *јаџришиџа* ГС, Стр и *јаџешиџа* МБ такође средњег рода.

6. Од *џелѐ* и *џрасе* у зони I је *џелчиџа* и *џрачиџа* и средњег рода, у зони II *џелци* и *џрасци* и мушког рода.

в) Уколико се овим именицама приступа са хипокористичким односом, онда се множина у говору I^а гради на овај начин:

буре — *бурѐнце* — *бурешџиџа*, *девџче* — *девојџѐнце* — *девојџешџиџа*, *кутрѐ* — *куџрѐнце* — *куџрешџиџа*, *мачѐ* — *мачѐнце-мачешџиџа*, *пџле* — *џилѐнце* — *џилешџиџа*, *шишѐ* — *шишѐнце* — *шишешџиџа* и сл.

У говору I^б сам ове именице бележио са суфиксима: *-џиџа* и *-шиџа*: *буре* — *бурѐнце* — *бурешџиџиџа*, *девџче-девојџѐнце* — *девојџешџиџиџа*, *јаџње* — *јаџѐнце* — *јаџњишиџа*, *пџле* — *џилѐнце* — *џилшиџа* и сл.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА А

135. Све именице ове врсте у сингулару поред вокатива имају посебан облик за номинатив и посебан облик за општи зависни падеж. За суседни црноотравски говор В. Стевановић каже да је „датов с наст. *-е* у веома честој употреби”⁶⁸. Оваквџ дативџ са *-е* (које вџди порекло од јата) ја сам забележио само у једном примеру: он премѐну купџл *бџбе* З. Па и тај пример је информатор употребио у приповџдању народне приповетке о ђавџлу и шегрту. У плуралу један исти облик врши функцију свих падежа у конструкцији са предлозима.

Вокаџив

136. Наставак *-е* имају властите именице на *-џа*, *-ка*, *-шиџа*:

Драџе (од Драџа), *Заџе* (од Заџа), *Оџе* (од Оџа) и сл.
Душџаџе (од Душџанка), *Жџвџе* (од Жџвџка), *Заџорџе*, *Зорџе*, *Јовџаџе*,
Љубџиџе, *Милџаџе*, *Миџрџе*, *Нџвџе*, *Сџвџе*, *Слободџаџе*, *Сџџаменџе*,
Сџевџаџе и сл.

Даниџе, *Душџиџе*, *Зорџиџе*, *Љубџиџе*, *Миџлиџе*, *Слџвиџе* и сл.

⁶⁸ Н. д. 194.

У зони II нема претварања *к*, *і* испред *е*, *и* у *ћ*, *ђ* и тамо ови примери гласе: *Душанке*, *Живке*, *Зорке*, *Оле* и сл.; а *н*, *л* испред *ћ*, *ђ* у зони I се асимилише у *њ*, *љ* (в. т. 104).

Од заједничких именица *-е* имају оне које се завршавају на *-ица* и *-ка*: *брајаннице*, *наставнице*, *сестирнице*, *учишћелице*

бајће (од *бајка* : *баба*), *друшће*, *комишће*, *снашће* (поред *снајке*) и сл.

Наставак *-о* уопштио се у свим другим случајевима:

Брано, *Билано*, *Веро*, *Дивно*, *Милево*, *Мирјано*, *Николијо*, *Павлијо*, *Смиљо*, *Снежано*, *Цано* и сл.

бабо, *девоћо* (: *девојко* II), *жено*, *јеиџао*, *свекрао*, *стирино*, *иџеико*, *јуно*, и сл.

137. Код вишесложних именица на *-ина* редукује се финални вокал у номинативу и акузативу једине, тако да изгледају као да се завршавају на сугласник⁶⁹. Примери су наведени у т. 72 г. Ове именице када се посебно наглашавају употребљавају се у пуним формама. Такви су моји примери: у *туј* *јодину* ни град *сатр* Ду, у црну *иџвину* да пропаднеш *Кал*. Елиминисање финалног вокала у ненаглашеним примерима типа: *у длабин*, *ис џланин*, *јо џланин*, *у џланин*; *у рудин*, *у шавнин* везано је с преношењем акцента на проклитику, односно за прелаз именице из супстантивне у адвербијалну функцију, те је тешко прихватити да ове појаве има и у номинативу⁷⁰. Јер, како се види, осим акузативног овде се издвајају и генитивно и локативно значење.

Множина

138. Општи наставак за овај падеж је *-е*. Једино што треба истаћи је то да се зона II разликује од зоне I немењањем *к*, *і* пред овим *е* (в. т. 105):

дуга — *дуће* (: *дује*), *мука* — *муће* (: *муке*), *нога* — *ноће* (: *ноје*), *обга* — *обће* (: *обје*), *рука* — *руће* (: *руке*) и сл.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

139. а) Белић истиче да је један број ових именица пришао именицама мушког рода. „То бива за то што имају сугласник на крају, што им је ном. једнак са акуз. и што означавају мртве ствари”⁷¹. И материјал данашњег лужничког говора показује такво стање. Такве су именице:

ілад (бјлц је *іолем ілад*) Ду, *кџв* (*иошћкал му кџв* на *нос*) Ш, *маз* (на-топјмо *убав маз*) Стр, *младос* (у наш *младос*) БД, *јакос* (направили *іолем јакос*) Рад, *јамеиш* (у *мој јамеиш* не пантим) ДС, *иџд* (нечу да му

⁶⁹ В. ДИЈС 305.

⁷⁰ Белић, н. м. помиње осим акузатива и номинатив.

⁷¹ ДИЈС 305.

уступим ни *кóлко једн иѐд*) И, *ѝрѝас* (*мѝ ѝрѝас* га нигде нема) ГС, *сѝл* (*ѝмаше морсѝи сѝл*) Ду, *радос* (*колѝи радос*) ГС, *сѝарос* (*ѝѝѝжак сѝарос*) Бр.

Интересантно је да се у плуралу успоставља експлозивни сугласник (в. т. 113): чу орáтим мáдко *од ѝлѝѝосѝи* Рад, ништа се не сеѝирам *од ѝáкосѝи* ГС.

б) Неке од ових именица пришле су именицама женског рода на -а-образовезши номинатив помоћу наставака -а, -ка или -чина:

лѝ^ажá; вѝ^ашкá; кокѝшка, чѝрка; кочѝна ГС, МБ (: *кошчѝна* Кам).

в) Од именица које остају у овој врсти и по форми и по роду: *јѝсен, нѝч, ѝѝмоћ, ѝрѝлетѝ, рѝч, сѝвáр, чѝлад* посебно се треба задржати на именици *вѝчер*. Њу сам бележио и у мушком и у женском роду: *Бѝња вѝчер* Ва, збирамо се *једнѝ вѝчер* при мѝне, дрѝгу при тѝбе Стр, *колáчи* за *Бѝњи вѝчер* БД.

г) Именица *ѝсма* се у Лужници употребљава у том лику. Али забележио сам и лик *ѝсан*. Овај облик није аутентичан и сигурно се може тврдити да је унесен са стране. То потврђује и факултативност његове употребе — исти информатор употребљава и једнѝ и другу форму. Забележио сам само ове примере: *ѝсан, сѝне, ѝсан, лѝпи* се морѝза, *ѝсма* — тој каквá *ѝсма* се не пѝва Рад, *Бѝрѝовдѝ^а* кад је билѝ — *лѝј* е *ѝсма*, тѝј е играње (. . .) онѝ *ѝсан*, онѝ *вѝнци* БД.

ОПШТИ ЗАВИСНИ ПАДЕЖ

Зависни падеж без ѝредлога

140. Овај падеж се употребљава у значењу партизивног генитива, али уз обавезно присуство квантификатора:

Не врѝди ни *кóлко лѝлѝ дувáн* И, *пѝн ѝањѝр кашамáк* З, *једнѝ комáѝ лѝб* Бр, *натѝпимо по две-ѝрѝи кáниѝ мáз°* Љ, *попѝл чáшу винѝ* БД, *ѝзне ѝрѝѝку сѝрење* ГС, *понесѝм сѝѝвнѝ вѝду* Бр, *донѝсе крондѝр рѝѝѝју* Стр, *изнѝсе ѝило рѝѝѝју* ГС *имáли смо ѝѝá сѝѝѝку* Рад, *поједѝм по пѝн ѝањѝр ѝурѝѝју* Бе, *сá купѝју по цѝл ѝáк ѝѝѝр* Кам и сл.

141. Уз глаголске именице уместо генитива: *на ѝѝму сечѝње, на сѝѝве бранѝ* ГС, *Плевѝње жѝѝѝ нáјтешко бѝше* Ш, *Помагáли су ни у ко- ѝáње лозје* Ш и сл.

142. У значењу темпоралног генитива: *цѝл вѝк* сам се патѝл Ду, *цѝлу нѝч* ѝчи не склáпам Го, *свáку срѝду* и *свáѝи ѝѝѝак* блажно несмѝокушáли Љ, *свáку сѝѝѝѝ* је додѝл бѝоскоп ис Пѝрот ГС и сл.

143. Уз одричне глаголе у значењу словенског генитива употребљава се поред општег падежа каткад и номинатив: *дрѝѝи дáр* ти не трáжим Стр, *ни дѝнар* му нѝчу дадѝм Кал, *нѝмају ни куђу* ни *ѝѝѝѝѝну* ГС, *орáѝу* му не разумѝм Љ, *вáркамо да не прáве ѝѝѝѝѝ* Ш (али: *ѝѝѝѝ ѝáк* од ѝѝг нејѝ билѝ ДС, *ѝáкѝв баксѝз* у *мѝј вѝк* несѝм видѝла Бр).

144. Зависни падеж без предлога се употребљава и у значењу објекта: имамо *воју* БД, једнога си *коња* јаша Ду, носим *леб*, *с леб* („с леб” = јело) ДС, *закљемо овна* Стр, *йечалбара* ни сам *испрачувала* ни дочекувала Кал, *слују* да поштујеш Стр, оно *упрчило длаку* нагбр Стр, *јабуку* врља преко кућу З, *туриш* на овце *бишаву* Кал, одреже *йлечку* од јагњето Кам, *убил* беше *диџу свињу* Стр и сл.

Зависни падеж са предлозима

1. Значења генитива

145. а) Посесивно значење (*на*): Онај *кућа* је *на мојџа брајџа* Бе, *унуче* *на Павлију* ГС, *Ете* чује се *йлас* *на деду* Ш, *Тџ* ливаде су *на Извџри* И, *Овце* су *на Брајшешевчањи* Бр, *Мираз* ми је *на майшер* Во и сл.

б) Аблативно значење (*из, од*): *Йдем* *из Алџсинац* Ст, *Прва сна* ми је *била* *из добру* кућу Ме, *Оца* *из мамију* *окал* Рад; *Ја* се *ош* *кућу* несџм од-взјал Ду, *Умрл* *оди колџру* Ва, *И са* се носе *панталџге* *ош* *клашње* Љ, *Од йолемо* *йричање* *взјда* *нема* БД и сл.

Ови предлози су преузели и значење које се у књижевном језику изражава предлогом *с*: *Можеш* ли да слџзнеш *ош* *йшаван* И, *Дојдо* *ош* *йијац* Кал, *Докара* *ји од реку* Стр, *Рипну* *из црџшњу* *па* *побџе* Бр и сл.

в) Узрочно значење (*збој*): *Збој вршу* сам све *манула* Во, *Збој ману-*
йљк *манул* да учи Го, *Оставила* га *жена* *збој ишјанку* Љ, *Збој нийџво*
школување и *обосџмо* и *оголџмо* Рал и сл.

г) Заузимање простора с неке стране (*иза, исјред, изнад, исјод, на-сред, йреко*): *Направила* *полџг* *иза* *лисник* ГС, *Нагрџва* се *на* *припџчину* *иза* *кућу* Кам, *Кућа* *им* *џда* *иза* *школу* Ш; *Седџ* *исјред* *кафјану* МБ, *Исјред* *Бабушницу* се *сачџкамо* Во; *Кџпамо* *изнад* *Забел* Ш, *Не стој* ми *изнад* *йлаву* БД; *Исјод* *Расадник* *жеџмо* Рад, *Ймамо* *браниште* *исјод* *Шјанац* ДС; *На-*
правјл *кућу* *измежу* *Бабушницу* *и* *Извџр* И; *Насред* *сџло* *џро* *йгра* Ш, *Огњиште* је *било* *насред* *йжу* Во; *Јџдва* *преџди* *йреко* *йрај* Љ и сл.

д) Означавање близине (*близо, до, код, куде, накрај, окол(о), йоред, йрекај — йрекеј*): *Купјл* *кућу* у *Паланку* *близо* *Врџло* ГС, *посадјл* *ни* *слјву* *до* *межу* ГС, *Збјрамо* се *код* *зјдрују* ДС, *Седџћување* *смо* *куде* *Вучину* *чешму* Ш, *Ни* *накрај* *йамџш* *ми* *тој* *нејџ* *било* Во, *По* *трипут* *опкџ-*
лимо *окол* *цркву* БД, *Не* *обикаљај* *ми* *окол* *кућу* *него* *улази* ДС, *Ми* се *окол* *майшер* *саберџмо* З, *Мину* *йоред* *деда* *Мишину* *йлевњу* Ш, *Тџ* *че* *ми* *вџда* *йрекај* *ишјалу* ГС, *Чува* *џвце* *йрекеј* *сџло* Стр (значи исто што и *йоред*) и сл.

ђ) Временско значење (*йосле, йред, уочи*): *После* *џџску* се *несџм* *удаљавјл* *от* *кућу* Кам, *После* *ишјџње* *нема* *кајање* ДС, (у овом значењу *чешји* је предлог *йо*: *йо* *йишу* *че* *џремо*, *йо* *којање* *йде* *загрџање*, *йо* *же-*

ишв бѣремо пасуљови и сл.); Пості су билі *и*ред Божич, *и*ред Велиден, *и*ред Пейрвѣдан и *и*ред Бојорѣдицу БД, То је било *и*ред *и*рви рѣи Ду, Уочи Божич се прѣсе не рѣни ГС.

е) Припадање интегралног дела целини (у): Сіјају му се бчи кó у *м*ачку Бр, Нóђе му кó у козу Ш, (у овом значењу обичнији је посесивни предлог *на*: кó *на* мачку, кó *на* козу и сл.).

2. Значења датива

146. а) Правац кретања, окренутост, управљеност (*ка* мѣо — *ком*ѣо, *и*рема): Отидѣ *ком*ѣо *з*адрују Рад, Појдó *ком*ѣо *Н*ѣновциу ГС, Усѣти се óро па *ком*ѣо *ч*ешму Рад, Свѣ си ми пóглед *кам*ѣо *П*алáнку Ш, Кóћу обрну́л *кам*ѣо *и*сѣок ГС; Сла^в нчóглед се обр́та *и*рема *сл*ьнѣ Бр, *О*и́рчáше *и*рема *Б*áрје ГС, Искарáше одсвѣ Тóурчина па га откарáше тáм некудѣ *и*рема *В*рáње Ду, *П*рема *м*áјсѣора трѣбе да си пóштен Ш и сл.

б) Намена, посесивност, комоди и инкомоди (*на*): *Н*а бáбу кóпи ко-жóв момчѣто ДС, Неквó причá *на* *В*ранцóзайоѣа ГС, Далá *на* дѣловоћу прѣтену кошóљу Ду, Дадý га *на* *и*бóа калóћера И, Нóсимо вечеру *на* *о*-чарá Стр; Брát *на* мóјевоѣа сѣáрца је свѣрѣил у кланѣта Бр, Женá је билá слóга и *на* мóжса и *на* дѣвери Ва; Тíја богатлѣк че остáне *на* зѣйови Стр, *Н*а Слáвкa Брáнковскоѣа штáлу нећí запалíл ГС, Објавíше рát *на* Србíју Ду и сл.

3. Значења акузатива

147. а) Просторни однос, пролажење, кретање, приближање (*врз*, *кр*оз, *н*из, *уз*, *з*а): Укачíл се па сѣдал *врз* бóре И, *В*рз *ле*ју тóримó најлон Кал, Нанíзана парá *врз* *и*ару ГС, Гóжва је билá да је бíл човѣк *врз* човѣка Бр, Наредíла цргу *врз* *и*рѣу Рал, Забрáдíла сам шамíју *врз* шамíју Кам; *И*де *кр*оз морóзу и кр́ши клáсје Бр, Прóкара овце *кр*оз срѣд *ж*и́ѣо Во, По цѣл д́н глѣда *кр*оз *и*рбóр Стр; Отидѣ *н*из малó надóл ГС, Слáзи *н*из *к*онó-*и*ац Го, Прóвужда неквó *н*иза *Ж*дрелó Ш; Кáчи се *уз* бóку Кам, Кад íду нагóр *уз* брѣí вóловити пóзашпíну Ду; Скíтамо се *уз* дѣду Рад, Успрáвена рáстока *уз* сѣбí ГС, *Уз* кóћу ми направíл нóжник Ш; Прилепíл се *з*а мѣне ко вапкá *з*а *и*и́л ГС и сл.

б) Време, начин (*кр*оз, *з*а, *уз*): *К*роз неку́ *и*бдину чу га ожѣним Стр, *К*роз дѣá-*и*рѣ́ д́на па че ми се опр́си сви́а ГС, Нáдам се *кр*оз нећí д́н да дóјду И, Пóсле *з*а дѣá-*и*рѣ́ нѣдѣлѣ не излáзим нíгде от кóјју Стр, Мрта^ввѣц се опомíња *з*а *и*рѣ́ *и*бдине ГС; Глѣда ме *кр*оз *и*рѣ́и́е ДС, Орáти ко *кр*оза зóби Ш, Глѣда му *кр*оз *и*рсѣи́ Кам, *Уз* *и*олемó мóку зáврши шкóлу Кам, Свí *н*из вóду а он *уз* вóду ДС, *И*ду си јед́н дрóгоме *уз* нóс ГС и сл.

в) Место завршетка кретања и (инструментално значење) место вршења радње (*м*ѣу — *и*змежу, *над*, *и*од, *и*ред): Зátвори ме *и*змежу *ч*ѣи́ри *з*и́да Рал, Мóну се *м*ѣу *и*рмање ГС, Умѣша се *м*ѣу *о*вце БД, Искарáј ов-

цѣве *наш њојѣиу* да попасу Рад, Натквеси се *над лавор* Ш, Тури руће *иод њазуће* и субрује ГС, Склонимо се *иош сущину* Бр, Чѣк *иош село* дотрчи да ме срѣтне Ду, Излѣзне *ѡреш кайију* и стоји Стр; *Мецу људи свашта* има Рад, Селó им је *мецу брда* Кам, Не пасе ји долѣко — *одма наш село* Ст, Мѣсо сущимо *над оѣишише* Љ, Чува пारे *иод сламѣачу* И, Подрум ни је *иод цѣлу кућу* Кам, Свѣ ми игра *ѡред бчи* Ме, Срѣтамо се *ѡред Оѣишину* Кам, и сл.

г) Време и начин (*иод* и *ѡред*): *Под јесен* се сѣје жѣто Ду, Умрѣ *ѡш ѡролеи* Стр, Немóј да ме исмејавате са *иод сѣарос* Кал, Будим се *ѡред зору* Бр, Дѣсају се *ѡреш ѡеѣли* Ш, Мóра да је билó *ѡред окуѣѣију* ДС; Жѣви *иод дицилину* Во, Тѣшко је кат се жѣви *иод ћирију* ГС, Код њѣ је свѣ *иод кључ* З и сл.

4. Значења инструментала

148. а) Социјативно, инструментално и даљи објекат (*с* — *сѣс*): Сиромá жѣви з *ѣзду* а гáзда са *сиромá* Стр, *Сас мајку* смо живѣли З, Отидѣ у Ниш *с комиѣско девојче* Рад; *С рало* си бремо па си, етѣ, *сас руку* засѣју кукуруз, па завлáчимо *сас брану* З, Кад ју (кошуљу) у рѣку *сас њојѣиу* запуца, *с буáлђу* Ду, Закрпѣла сам *сѣс црвенѣ закрѣће* Кам; Игра се са *живѣи* ДС, Послужи ни са *слáиико* и *с вóду* И, Пóкани ме *с ређију* Во, Прѣгости ме тѣтка *с морузницу* и *с ћиселину* ГС и сл.

б) Узрок осећањима (*за*): Седим у тáмњу собу па си *за дѣду* вѣкам Рад, Свѣка мáти тугује *за деѣе* Во, И крáва си тугује *за ѡелѣ* ко и човѣк Љ, По цѣл дѣн извѣја *за брáиша* ГС, Девóћа некаквá бајáги а полудѣ *за жѣњеној човѣка* Ш и сл.

в) Просекутивно значење (*ѡ*): *Ѐдете ѡ једну врвину*, не праѣте стó врвине ГС, Нѣма да *ѡду ѡ друм* ко сѣв свѣт што *ѡде* Во, Вóзи сáмо *ѡ ѣлвѣни ѡѡи* Кам, Размилѣл се нáрод *ѡ ѡбље* БД и сл.

5. Значења локатива

149. а) Место вршења радње, просторни однос уопште (*на*, *ѡ*, *ѡри*, *сѣром*, *у*): После вршу се омѣјемо *на бунáр* Го, Орáси чувамо *на ѡáван* Стр, Некаквѣ рúше капе *ѣмаоше на ѣлвѣ* ДС, По цѣл дѣн лежѣ *на слњце* З, Тóчимо вѣду *на чѣшму* Ш, Провѣдомо се *на свáдбу* ко мѣчка *на вáшар* ГС, и сл. Предлог *на* је преузео и значење предлога *о*: Двѣ пúшке им окáчене *на чивѣлк* Ш, Закачѣла цедѣлку *на крушку* Рад, Торбѣцу закáчим *на сѣојѣчку* ГС и сл.; Сѣита *ѡ свѣи* Рад, Јуре се *ѡ ливáде* Ме, Растуримо пипѣр *ѡ собу* да завѣне Ш, По трѣ бра *ѡграју ѡри цркву* ДС, *При орѣјѣи* бѣше *ѡбава* црѣшња Ш, Пријетѣл трѣбе да седѣ *сѣром ѡри-јѣшѣла* ГС, Стáра књижáра је билá *сѣром Јóву* бомбонѣију Кѣм, *У овóј*

село сам и родена и век прекарала Во, Черка ми живи у Ниш Кал, У сџбу ви нешто тџвно Кам, И данџс ли су деџа у шкџлу И, Куџа им је у Гџрњу малу ГС и сл.

б) Време и начин (*на, љо, сџром, у*): Једва се *на крај* погодише Стр, Пасу (овџе) *љо ладовину а на жџу пландују* ДС, *На ћицу* се слабо раџти у поље Рад, *По вечеру* си џдма легамо Кам, *По Младенци* поџне по градине да се сади ГС, *Че дојдемо сџром недељу* Стр, *Сџром Велиден* се чине перашџе ГС, *Најстуд је у јануар* Бе, *У мој живџт несџм ошџл на седењћу Ду*; *Почџ да љдем на шџри нџђе* И, *Све ураџти на брзину* З, *Прџкара век у невидџицу* Рад, *Рекџл је тој у шалу* БД, *Све раџти у инаџи* Ме и сл.

150. Ово су најчешћи предлози и нека од основних значења која они остварују у синтагмама са општим падежом у лужничком говору. У синтакси су дата и друга значења њихова, а и више грађе.

У говору Лужнице се не употребљавају, или сасвим спорадично, следећи предлози: *ради, услед, више, ниже, ван, кром, окром, разма, крај, украј, љокрај, скрај, мимо, дуж, уздуж, врх, дно, уврх, љоврх, након, усред, љосред, љрошџв, насуџрош, љроћу, сџроћу, суџрош, насуџрош, суџроћ, к, ка, уџркџс, усџркџс, насусреџи, усусреџи, наџомак, о, љрама, чџло, чрез.*

ПРИМЕРИ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ФОРМИ

151. Већ је проф. Белић констатовао да у дијалектима источне и јужне Србије има остатака падежних облика, и то „углавном тројаких: правих, стварних остатака од старе деκлинаџије који су се сачували само за то што су се употребљавали у овим нашим дијалектима *џрилошки* (. . .), таквих облика који (. . .) су унесени са стране, али су истисли старе облике и постали део дијалекатске целине (. . .). Најзад ваља поменути (. . .) форме различитих падежа које се често употребљавају без разумевања (. . .) јер представљају просто уџицај околних дијалеката”⁷⁸.

Све ово вреди и за савремено стање у лужничком говору. Овоме би требало додати веома снажну експанзију књижевнојезичких форми, коју шире млади, школовани људи, али њихов говор није испитиван. Примери које сам забележио представљају или остатке старе деκлинаџије, или су усвојени из књижевног језика:

Генитив: *раџосни до бџа* ГС, џн је га завршил *дрџје љџдине* ДС, Бугарин неје нападал пре *џеџнаџеџе љџдине* ДС, али *једној дана* џн рекџл З, *врну ју дома* З, *с једне сџране* су билџи Бугари, *с једне* Срби Ду, пре *Ускрса* љмамо да љдемо БД, што је *командир чџше* ДС.

Датив: *премену купиџл баџе* З, *мољимо се бџу* З, ел *другар чџвеку* трџбе Рад, *кнџчи* (= вечерас) на целом простору.

Инструментал: *зџџџом* (у поздраву), *па ишли љуџтем* З, *пољџби онџја рџџом* Ме; највећи број примера инструментала се сачувао у очврслим

⁷⁸ Н. д. 334—335.

а) Најмногобројнији су примери са *e*: по сто *бањће* Бе, са турсају по триста *боје* на образ Стр, две *врече* Бе, мало ваљи од две *јодине* ГС, имала сам дванаес *јодине* Рад, по двајес *јладе* узима ДС, нашпла сам десет *јладе* Кал, четири *козе* Стр, по двајес *крстијине* најкњемо Стр, две *куће* Рад, триста *муће* Стр, десетина *овце* Во, пешеснаес-двајес *овце* Рад, по девет *јаре* Ду, десет *сортје* Кал, пешес *сушенице* ДС, три-четри *црејуље* Кал, две *шамје* Кам.

б) Док је Белић за облик на *и* записао: *јлади*, *књижици*, *пари*, *зобници*, *години*, *души* — у данашњем лужничком говору само се последњи пример употребљава у том облику, и то на целом простору:

дојдо у *пешеснаес души* Во, ми смо *десеи души* ГС, *шесэ души* ДС, напред су *шријес души* билі у кућу, И, *шеснаес души* су пофинули Рад, отидо у *шријес души* Ме.

в) За облик без икаквог наставка Белић је навео примере: *душ*, *стотин* и *годин*⁷⁵. Савремено стање лужничког говора потврђује велику фреквенцију употребе само примера *сибџин*; *јодин* изгледа само уз редне бројеве, а *души* никако. Забележени су ови примери:

пет *сибџин* *бањће* ГС, девет *сибџин* *године* Ду, две-три *сибџин* *козе* ГС, осом *сибџин* *јладе* Стр, шес *сибџин* *овце* Во; тринаесту *јодин* Бугари објавише рат на Србију, четрнаесту *јодин* на Швабе објавише рат Ду, умре *шесэ* трећу *јодин* Ду, не пантим коу *јодин* — *шесэ* и другу *јодин* Ду (и код истог информатора: *сирочэ* од две *јодине*).

в) Именице средњеј рода

155. а) Белић истиче да су „именице средњег рода сачувале (. . .) стару двојину *две*, *две сџе* и у именица које уз број *две* стоје (две месте). а у неких именица и самостално (цџкле)“⁷⁶. Оваквих примера употребе именице средњег рода у данашњем говору Лужнице нема. Ни самостално (цџкле је непозната реч у Лужници — овде су *наочари*), нити уз бројеве. У употреби су облици множине уз бројеве:

две јела Кал, *шри јела* у три грнци Рад, *шри кола* бро Стр, на *две-шри мџта* Стр, *шри орала* Кал, *две јоља* Кал, *две-шри јџџта* И, *јџи сџла* ДС, *двџта ћила* Во, *две ћила* млеко Стр и сл.

б) Код именица са самогласничком основом нису се сачували облици правилне множине уз бројеве (Белић наводи: три *магарета*, две *волета* итд.)⁷⁷, већ облици на *-џи*. Али овде влада велико шаренило идући од места до места. У појединим местима претежу облици на *-џи* (дуалски), у појединим плуралски, у појединим збирни. Но, по овој особини не диференцира се ни I^a од I^b, ни зона I од зоне II. Ево како изгледа забележени материјал:

⁷⁵ Н. д. 329.

⁷⁶ Н. д. 331.

⁷⁷ Н. д. 334.

Дуалски облици: у две *јрнеиш* ГС, турџила пѣт *јрнеиш* ДС, по две *јрнеиш* вѣримо Бе, ја нѣсео две *јруменчеиш* ГС, три *деиѣнчеиш* седѣ уз огањ З, око осомдесѣт *дрвеиш* ДС, ђагњи пѣт *јајнеиш* ГС, по чѣтри *јареиш* ГС на обе *рамеиш* му тури дѣр ГС, две *шелеиш* Ва, две *унучеиш* љмамо Бе.

Плуралски облици: две *јрнци* Ва, три *јрнци* Го, три јѣла у три *јрнци* Рад, приставѣла две *јрнци* Ду, две *дрва* Стр, две *јајанци* Ва, две *јајанчичи* Го, две *јајанци* Кал, двајес и пѣт *јајанци* Рад, две-три *јајца* Кал, колѣч сас по три *јајца* Стр.

Збирни облици: две-три *јрнеишја* Бр, прѣко педесѣ *девојчеишја* Рад, три *девојчеишја* Бе, Ст, чѣтри *деца* Во, три *деца* Го, ђсом *деца* сам очувѣла Рад, једна жена је родѣла дванајес *деца* Стр, две *деца* Ва, седом *зрнеишја* Кал, две *јајњишиш* Ду, чѣтри *јаришиш* Стр, три *кушрешишја* Бр, ђсом *кушрешишја* Стр, чѣтри *кушрешишја* Стр, две *мајареишја* Бр, две *мачеишја* Стр, две *шелчина* Бр, Во, Ду, две *шелчинка* Го, две *Цијанчеишја* Ва.

Индикативан пример нестабилисаности употребе облика именица средњег рода уз бројеве пружа одговор информатора из ГС: „или две *шелеиш*, или два *шелца*, две *шелчина* по сељачѣи”. Ако је „по сељачѣи” онда би требало да буде *две шелчина*, али је и он, а и други, без директног питања употребљавао сва три облика, како је горе показано.

ЗАМЕНИЦЕ

а) Облици личних заменица

156. Облици заменице ја су: ном *ја*; ген. *мѣн(е)*; дат. *мѣн(е)*, *ми*; акуз. *мѣн(е)*, *ме*; инстр. с *мѣн(е)*; лок. у *мѣн(е)*.

Облик *мѣн* Белић објашњава редукцијом крајњег вокала облика *мѣне*⁷⁹. Из забележеног материјала данашњег говора не може се поставити чврсто правило када се употребљава пуни, а када краћи облик. Обе форме су бележене и са предлозима и без предлога, и на почетку и у унутрашњости реченице. Чини се да је ипак краћи облик чешћи. Ево како њихова примена изгледа у говорној реализацији:

Мѣне: ја нѣсим код овѣја, онѣ код *мѣне* Во, ја чу од *мѣне* да си пѣчнем Кал, *мѣне* је купиѣ опѣнци И, *мѣне* неје вѣља за теј пѣре Рад, ја мѣслим да је њѣм љстина бѣље, *мѣне* си је па онѣ бѣље билѣ БД, теб пѣре не трѣбу, *мѣне* трѣбу пѣре Бе, *мѣне* не трѣбу њѣгове њѣве Стр, којѣ је *мѣне* кѣм бил дадѣм му колѣч сас по три *јајца* Стр и сл.

Мѣн: мѣн је дал свѣкар две жљѣтице Во, мѣн не трѣбу твојѣ опѣнци Во, и данѣс мѣн од пушкѣ стра ГС, мѣн ми брѣ криво Кал, мѣн ми бѣше дошѣо да рѣчѣм Кал, љде љо мѣн — љред мѣн Љ, мѣн ми не трѣбу твојѣ

⁷⁹ ДИЈС 400.

ливаде Љ, давау теб, давау мѣн Рад, мѣн се чѣни Рад, лупе при теб, па при мѣн Рад, дарују онѣ мѣн, ја њи Стр, па си па мѣн доносѣ мојѣ Стр.

Можда би решење лежало у реченичком акценту (с обзиром на то да је и једна и друга форма акценатска) како то потврђује пример: теб па́ре не тре́бу, мѣне тре́бу па́ре Бе.

Енклитичком формом *ми* често се изражава посесивност у говору Лужнице:

баши́а ми пођину ГС, ја и *бра́и ми* ото́мо да ме́љемо Ду, *де́и́е ми* по́страда на осом го́дине Кам, *дечи́ца су ми* ишла́ с о́вце Љ, *ма́јћа ми* ни је купува́ла ме́со (тј. мајка нам је куповала) Бр, *му́ж ми* отиде́ у ра́т Во, *си́н ми* најстар по́страда Рад, *на чове́ка ми* пођину́л бап́та Ва.

Вероватно је од овакве конструкције саграђен хипокористик *бра́и ми*. Њега сам, додуше, само једном чуо у примеру: рече: брѣ, *бра́и ми*, пази́ данѣс овца́ва мо́же ми се оја́гни ГС.

Честа је и употреба етичког датива *ми*. Њу сам бележио само приликом обраћања старијих деци, и то најчешће својој:

какво́ ми работиш; гдѣ си ми било́; који́ ми те ди́ра; смрзе ли ми се; боли́ ли ми те нешто́; што́ си ми се ућу́тало; при́спа ли ми ти се и сл. примери које сам безброј пута слушао од своје мајке упућене прво мени, а данас и мојој деци.

157. Заменица *ми* има ном. *ми́*, *ни́*, *ни́је*; ген. *нас*; дат. *нам*, *ни*; акуз. *нас*, *ни*; инстр. *с нас*; лок. *у нас*.

Облик ном. *ми́* је, једино он, у употреби у говору I^a и у зони II; облици *ни́*, *ни́је*, једино они, само у говору I^{b80}: Ево примера за ном. *ни́*(је):

ни́је љдемо та па́лимо сли́ве Го, која́ су це́ла (јаја) *ни́* си збе́remo Го, *ни́* забљемо прасѣнце Љ, *ни́* не́мамо дрўгога преко нас Бе, *ни́* па препече́мо ош енгўт Ст, *ни́* смо чува́ли по пешесна́јес-два́јес о́вце Рал, у пости́ *ни́* несмо́ сва́дбе прави́ли Стр, по́сле *ни́је* ле́по дете́ ишчува́мо Кам, расвр́ља ни (= нам) гла́вње, *ни́* га ру́жимо Кам, *ни́* га запáлимо, оно́ угасне па́ј Ду, кру́шће које́ из расадник, које́ си калѣмимом *ни́* Ва и сл.

За остале облике навешћу по неколико примера:

ју́ре *ни* та *ни* мо́кре Бр, пису́ју *ни* писма́ Бр, он са́мо *нам* рече ова́к ГС, *нам* па мло́го добро́ тѣг било́ БД, Ци́гање́ љду *љо нас* Кам, у на́ши при́јатељи *ни* посмеши́ Ду, уба́во ти́ уработи́ с нас Ме.

158. Облици заменице *љи* су: *љи́*; ген. *љѣ́(е)*; дат. *љѣ́(е)*, *љи*; акуз. *љѣ́(е)*, *љѣ* и он се (само акценатска форма) употребљава као општи падеж: *о(љ) љѣ́бе* сам то́ј чу́л Бр, не́ка он слиму́је *љѣ́бе* Бр, *ма́љи* си *љи* је за

⁸⁰ О облицима *ни́*, *ни́је* у разним призренско-тимочким говорима в. Белић, ДИЈС 402; Стевановић, Црна Трава 195; Михајловић, Лесковац 37.

тој кривá (посесивно) Бр, и она́ *шѐб* дár даде́ ГС, квó чу *шѝ* прѝчам Бе, *шѐбе* сѝм купѝл опѝнци Ст, не́е това́ за *шѐбе* Стр, ни ме *шѐбе* дава Стр, да се мálко пошáлим с *шѐбе* БД, вицевлáла сам га на *шѐбе* З.

159. Заменица *ви* има ном. *ви́, ви́је*; ген. *вас*; дат. *вам, ви*; акуз. *вас* *ви* и акценатска форма као општи падеж за исказивање инструментала и локатива.

Облик *ви́је* се среће само у неколико места говора I^б, и то у онима која су на додирима прнотравских села⁸¹:

ви́је ли додáсте Бе, *ви́је* сте појáли ЦЈ, *ви́је* куде́ бѐсте РД; бóлка *ви* цр̀на појѐла Во, де брѐ, дѐца, од *вас* се човѐк не мóж^{тн} усм̀ркне ГС, сѝг мóж *вам* да се не свѝћа тó БД, не мóгу *ви* извáдим жѝто ис прѐсек БД, какó да *ви* кáжем Ду, с *вас* ли се видóмо Во, од *вас* прѝчáмо Ва и сл.

160. Карактеристични облици заменица *он, оно* су: ном. *он, оно́*; ген. *њѝ(а)*; дат. *њѐму, му*; акуз. *њѝ(а), ѝа*, и акценатска форма као општи падеж.

Заменица З. л. ср. р. *оно́* се у Лужници употребљава и као речца: тѝ полѝк, *оно́* те нѝћи не јури Во, мóрамо текá, *оно́* какó чѐмо ГС, *оно́* нејѐ једно́ да се човѐк свѐ сѝти Кал, *оно́* се па не кúпе човѐк свáђи дѝн Љ, ма, *оно́*, тој свѐ текá по рѐд БД и сл.

И овде сам бележио посесивни датив изражен енклитиком *му*: комú се пáдне парáта, *њѝа* поштују Во, куде́ че *њѝ* да дѐну ГС, с *њѝ* ѝде сестра́ си њѐгова и дру́гар неђи́ му ѝде с *њѝ* (дру́гар му — посесивно), *њѐму* даде́ дár ГС, да се клáњаш *ѝреди њѝа* И, и *њѐму* вецѝк ту́римо Љ, умрѐ му брát Рад, *њѝ* послуша мѐн не тејá Рад, тѝг че да отѝдемо да му *њѐму* даде́мо БД, с *њѝ* се приратѝймо БД, какѝв тѝ једѝш такѝв *њѐму* да дадѝш Стр, чу́кају *ѝо њѝ* Бр и сл.

Овде нам се ваља задржати на примеру: да се клáњаш *ѝреди њѝа*. Такви примери нису неуобичајени у лужничком говору: *исѝоди нас, коди нас, нади њѝа, оди шѐбе, ѝреди шѐбе* и сл. Мада би овај последњи могао бити образован и аналогично према предлогу позади, чини се да је (и поред постојања десоноризације звучних сугласника у сантхију: *од Тебе оТ Тебе*, нпр. *о(ш) шѐбе* сам тој чу́ла Бр) артикулационо прилагођавање у говорном ланцу код оваквих примера ишло ка разбијању консонантских спојева убацивањем покретног *и* (в. т. 74). Овдеме је, дакако, импулс дошао и од осеђања за очување семантике речи (испор. преД (> Т) Тебе је, па ако бч јѐд, ако нѝч — немóј! = пред тобом је па ако хоѝш једи, ако неѝш — немóј! и: Ама, *ѝрѐ шѐбе* сам се тој досѝтил, па како бч! = Пре тебе сам се тога досѝтио, па како хоѝш!).

161. Карактеристични облици заменице *она* су: ном. *оно́а*; ген. *њу́*; дат. *њóвој, њóј, вој*; акуз. *њу́, ју* и акценатска форма као општи падеж.

⁸¹ За прнотравски говор Стевановић каже „у номинативу множине поред *ви* у употреби је доста често и облик *виѝе*“ — н. д. 195.

Акцентатске дативске форме *њовој* и *њој* се напоредо употребљавају. Услови под којима се оне јављају су исти: или посебно наглашавање, или почетак реченице. Чешће је у употреби енклитичка форма:

они *њовој* даду по десет паре Ду, *њој* сам рекла МБ, *маћаша вој* е вицељала това (посесивно) Љ, воде *ју* та *вој* купе премѣну З, рекъл *вој* да иде Рад, а *њу* испратил њоан човек Рад, *од њу* ми ништа не трѣбе Стр, улѣзнемо у *њу* (тј. цркву) Стр, *с њу* сам се скарала (посвађала) и рѣч више нѣма да *вој* кажем Кал.

162. Заменица 3. л. има у множини ном. *они, оне, она;* ген. *њи;* дат. *њим, им;* акуз. *њи, (ј)и* и акценатска форма као општи падеж:

давају *им* Бр, ја сам *ји* заборавила Бр, да *им* се *њим* текá број не знаје ГС, ја мислим да је *њим* истина боље БД, млого смо пропатили *од њи* Ме, ни смо *свс њи* убаво проживѣли Ду, па *врз њи* натуроамо црђе Ва и сл.

163. Енклитичких форми *иу, ју* нема у лужничком говору. У Бабушници сам разговарао са одсѣљеницима из Црвене Јабукe, Раков Дола и Радосина и у њиховом говору чуо форме *џи, џу*. Према обавештењима која су ми дали, а она се могу сматрати поузданим, у Црвеној Јабуци је у употреби *ју* (за сингулар) и *џи* (спорадично *ји*) за плурал, у Раков Долу *ју* за сингулар и *џи* за плурал (доследно), а у Радосину једино *џу* за сингулар и *џи* за плурал. Суседно село Радосину — Лесковица — али удаљено од њега десетак километара — не познаје ове форме. Тамо је, као и у Бердују, *ју* за сингулар и *ји* за плурал:

Граде, познаваш ли љуђево? Познавам *џи*! ЦЈ, нека *џи* отворена (врата) ЦЈ, некад *џи* назвади Цивутари ЦЈ, голѣмете ја несѣм *џи* видѣла, има *џи* по Нѣготин (за „жљтице“) ЦЈ, срѣто *џу* Радосин, видо *ју* РД, није *џи* видомо РД, није смо им *џи* дали (крушке) РД.

О појави ових форми у ова три лужничка места могу да се поставе две хипотезе. Прва, да су се оне уселиле из села са бугарском националном мањином (ја сам их констатовао у Пресеци), и друга, да су форме *иу, ју* продрле из суседног црнотравског и власотиначког говора⁸², и у њима прешле прво у *џи*, а према овоме у *џу*. Друга хипотеза ми је вероватнија. И то с ових разлога. Прво, због конфигурације терена ова три села су упућенија на Власотинце као на пијачно место (долином реке Тегошнице). Друго, села са бугарском мањином су до I св. рата била у саставу бугарске државе, тако да је ова три села и државна граница одвајала од њих. Тек са формирањем пијачног места у Звонцу (око 1950.) почиње, према причању ових информатора, нешто живља циркулација људи из ова три села и села бугарске мањине.

164. Лична заменица сваког лица *себе, се* јавља се у овом говору једино у енклитичким облицима *се* и *си*.

⁸² В. Црна Трава 196.

Акузативна форма је сасвим обична у употреби: ништа *се* не сећирам од пакости ГС, ни смо *се* кутали (= ми смо се крили) Го, да *се* клањаш пред њег И, мило ми што *се* онај деца онак укитила БД, од некој ред *се* дигнем Кам и сл.

Дативна форма је нешто ређа. Има у појединим примерима правог дативског значења:

која су цела ни *си* зберемо (значи себи) Го, скљчемо *си* пипер със кљчник (опет себи) Љ, че *си* натурамо овуж туршију БД и сл.

Има у појединим примерима намерне функције:

идомо гор при учитеља да *си* поседимó Бе, дојдомо да *си* попричамо Бр, отиду да *си* спечале паре Кам и сл.

У појединим примерима, а њих је не мали број, енклитика *си* се употребљава из чисто еуфемистичких потреба говорног лица. Она ту делује као плеоназам, без кога би смисао реченице остао исти:

мати *си* ти је за тој крива (= твоја мајка је за то крива) Бр, деда *си* ми је тој причал ГС, они *си* раде по њино (тј. раде како они мисле, а не како би требало) ГС, с њег иде сестра *си* њигова ГС, да *си* остану за мѣн парете Кал, оно е отмено било тој село *си* от крај (тј. од почетка настанка) Рад, мене *си* је оној било боље БД, син *си* ми дојде БД и сл.

б) Удвајање облика личних заменица

165. Проф. Белић истиче, као особину говора источне и јужне Србије и удвајање облика личних заменица. Савремено стање лужничког говора показује исту ту особину, али у знатно мањем броју. Чини се да је она помало анахронична већ и генерацији чији говор описујемо. О томе сведоче ови подаци:

а) Удвојени облици могу да се јаве у два падежа: дативу (*њему му*) и акузативу (*њега ја*). Ја сам забележио само дативска удвајања.

б) Од укупно 21 села у којима сам бележио говор, примере удвајања облика нашао сам само у 4 места, и то два примера само у једном месту а по један у осталима:

да *им* се *њим* текá број не знаје ГС, *мѣн ми*, брѣ, криво Кал, *мѣн ми* бѣше дошло да речѣм Кал, да *му њему* дадемо БД, *мѣн ми* не трѣбу твоје њивѣ Љ.

Од ових пет примера, један је добијен као одговор на директно питање. Дакле, непоуздан је. То је пример из Љ.

в) *Остале именичке заменице*

166. Заменица *ко* је изједначена са односно-упитном заменицом *који* и њени облици су: *који, кој, куји, куј*; ген. *која, куја*; дат. *кому*; акуз. *која, куја* и он је општи падеж (*с која, њри куја* и сл.). На пример: не могли да се договоре *који* че њег да дочува ГС и сл.

Заменица *шио* се ретко употребљава. Забележен је само пример: *шио* чеш ти туј ГС. Много обичнији су облици *како* и стегнуто *кво*: *како* направисте; *кво* оч; и *кво* да ти причам; кад погледају имају *кво* да виде Бр и сл.

Остале именичке заменице су: *некој, нешио, никој* (напоредо са њоме у зони I се чује и *нићи* < *ники* која је „аналошког порекла: према *неки, сваки, шаки* и др. добивено је и *ники*”⁸³), *нишиа, сваћи* (: *сваки* II), *свашиа*, а чује се и *свашио*.

Образовања осталих падежних облика су идентична као код заменице *који*, тј. као код придевских заменица. Навешћу реченицу у којој се види напоредо употреба и падежног облика (дativa) и општег падежа: *на некоја* изгореле ноће оди креч, *некому* руће изгореле оди креч Стр.

г) *Присвојне заменице*

167. Облици заменице 3. л. јд. и мн. јесу: *њиов, њиова, њиово, њиови, њиове, њиова* (али се чује и *њејов* и тд.); *њојан* (или без *ј* *њбан*), *њојна, њојно, њојни, њојне, њојна*; *њин, њина, њино, њини, њине, њина*.

168. Место заменице свакога лица *свој, своја* . . . употребљава се одговарајућа присвојна заменица:

што си не гледају *њино* убавило (тј. што не гледају своја посла, преносно своју бруку) ГС, *сваћи* си мучи *њиову* мучку Стр; али ће се и овде, као и у књижевном језику, рећи: он је *свој* човек (у значењу независан, самосталан).

д) *Показне заменице*

169. Заменице *овај* и *онај* овде имају ликове: *овија* (човек), *овај* (жена), *овој* (дете), *овија* (љући — људи), *овеј* (жене), *овај* (деца); *онија, онај, онј* итд.

Код показних заменица за ж. р. у појединим местима су бележене форме и са покретним *а*: *оваја, њаја, онаја* (нпр. *имаше* и *овеја* срне Ва, а *њаја* Стана Ду).

⁸³ В. Пецо-Милановић, Ресава 336.

170. Заменица тај се употребљава у овим ликовима: *ӣија* (човек), *ӣија̄* (жена), *ӣиј* (дете), *ӣија* (људи), *ӣиј* (жéне), *ӣија̄* (деца). Само у говору I^б напоредо са *ӣиј* јавља се и лик *ӣиова* (в. т. 76):

неé ме ентéресовало *ӣиова* Кал, маћа́та вој е вицеџа́ла *ӣиова* Љ, с *ӣиова* вла́чимо Рал, неé *ӣиова* за тебе Стр, ни са *ӣиова* ма̀нумо Стр; *ӣиј* че се чу́је Кам, нечу́ ја *ӣиова* Кам, *ӣиј* је све др́во било́ Ду, за *ӣиова* вре́ме док је ра́т било́ Ду, да не дочéка *ӣиј*, ово́ј Ду, ја несéм *ӣиова* работи́л Ду, ако не мо́ж у једно́ грне да ста́не *ӣиј* је́ло Ва и сл.

171. Код показних заменица за каквоћу за мушки род се употребљавају ликови са полугласником: *окакџв*, *ӣкакџв*, *онакџв*.

172. Показне количинске заменице имају ликове:

а) У зони I са синкопом: *ово́љћи* (оволики > оволики > оволићи > > овољћи) *ово́лка*, *ово́лко*, *ово́љћи*, *ово́љће*, *ово́лка*. Паралелни су са њима облици: *ӣо́љћи* (човек — људи), *оно́љћи*, *оно́љће*, *оно́лка*.

б) У зони II су и са синкопом и без ње, али су без претварања к у њ: *оволики* и *оволики*, *оволика* и *оволика*; *ӣолики* и *ӣолики*, *онолики* и *онолики* и сл.

ђ) Односно-уӣијне заменице

173. Заменица *чији* овде гласи: *чӣ* и *чӣи*, *чија̄*, *чијо̄*.

174. Заменица *какав* овде је са полугласником: *какџв*, *какџа̄*, *какџо̄*, *какџӣ*, *какџе̄*, *какџа̄*. Ова заменица у мушком роду се понекад употребљава и у краћем облику, без првог слога (в. т. 73).

175. Заменица *колик*, *колика*, *колико* у зони I има ликове: *кољћӣ*, *колка̄*, *колко̄*, *кољћӣ*, *кољће̄*, *колка̄*; ε у зони II *колкӣ* и *коликӣ* итд.

е) Неодређене заменице

176. Заменица *неки* овде има два лика: *нећӣ* (: *некӣ* II) и *некој* у обе зоне.

177. Заменице за ж. и ср. р. такође имају по два лика: *некоја̄* и *некџа̄* (жена), *некоје̄* и *некџо̄* (дете). По том принципу ће бити и множина саграђена.

178. Остале неодређене заменице имају ликове: *нечӣ* (*нечӣи*), *нечија̄*, *нечијо̄* . . ., *некакџв*, *некакџа̄*, *некакџо̄*.

179. Облике као *неколика* човека или *неколике* жене нисам забележио у овом говору.

ж) Одричне заменице

180. Када се има у виду шта је напред речено, јасно је како изгледају ове заменице (*никој*, *никоја̄*, *никојо̄* . . ., *никакџв*, *никакџа̄*, *никакџо̄* . . ., *ничијӣ*, *ничија̄*, *ничијо̄* . . .).

з) *Ойшиће ѓридевске заменице*

181. У лужничком говору се не употребљавају понеке од заменица које се срећу у књижевном језику. Најчешће у употреби су, како показује забележена грађа:

сваћи (: *сваки*), *свака*, *свако* (и *свакоје* за ср. р.)

свакакъв, *свакаква*, *свакакво*

који ѓд, *која ѓд*, *које ѓд*

ма који, *ма која*, *ма које*

који било, *која било*, *које било* (само што се оне понекад употребљавају и са инверзијом: *било који*, *било која*, *било које*)

какъв ѓд, *каква ѓд*, *какво ѓд*

било какъв, *било каква*, *било какво*.

182. Заменичке речи су у односу на књижевни језик осиромашене непостојањем свих врста заменица, али су зато, с друге стране, обогачене различитим начинима грађења деминуције: *оволицко* — *оволичко*, *оноличко* — *онолчачко*, *ѓболчачко* и сл. Интересантно је да се каткад овим формама не упућује на нешто умањено, већ напротив: *изнѓсе ни ѓболчачћи леб* (са типичним гестовним сигнумом за велико) Стр.

Промена ѓридевских заменица

183. Осим општег зависног падежа има забележених примера само за датив заменице мушког рода:

к*лн*у онај *о^нуј* (тј. међусобно се куну) Бр, ја н*ос*им код *о^{ви}ја*, он*и* код мене ГС, отиш*л* на копање у *неће^иа* ГС, с *неће^иа* се степ*л* ГС, *свако^иа* че поједѓ тај п^уста зев^на Кал, нат^урамо у *о^{ни}ја* л^{он}ци БД, прстен његов видѓл т^амо на *неко^иа* Стр, од *моје^иа* свѓкра нејѓ им^ало п^обогат човѓк Стр, ја с^вс *неко^и* л^уди се ^учим Ду, на *наше^иа* Драгана донѓсоше из Нѓмачку ов^ј ш^то слим^ује Љ и сл.

у ов^{уј} к^ућу *мојѓм* свѓкру Во, по рѓд д^ава *свакоме*, и *кому* се п^адне пар^ата т^ија је срѓћан Во, а Момч^{ил} *о^{не}јам* он^{ам}, к^о се зов^у, М^ира и Б^уда, њ^{ин} Момч^{ил} (овде је место *о^{ни}јам* употребљено *о^{не}јам*) Ш, *свакому* се е дал^о ку^{ји} је за којѓ З, башк^а си ја мојѓ ^овце помузѓм, он^ија *о^ному*, он^ија *о^ному* З, и *сваком* изрѓже и *свакому* дадѓ Ме, *кому* ш^то одрѓди Ме.

ПРИДЕВИ

184. Члан се употребљава само у зони I. (в. т. 197 и 202). Наводим примере које сам добио по упитнику за ГС (I) и МБ (II), али је тако и у спонтаном разговору: Гдѓ си купи^л *цр^ниви* ш^порѓт? ГС: Гдѓ си купи^л *о^{вај}* *цр^ни* ш^порѓт? МБ; Д^{ај} ми тв^{ој}ив^и *цр^ниви* ш^порѓт ГС : Д^{ај} ми *о^{вај}* тв^{ој} *цр^н* ш^порѓт МБ.

Из овога се види да је осећање за придевски вид у оба лужничка говора несигурно. У зони I је на већ одређени вид додат члан са истом функцијом; у зони II и тамо где бисмо очекивали одређени вид (други пример) он изостаје (али се одређеност постиже помоћу демонстративних заменица). Ово је последица губљења квантитета вокала и политонског акцента.

185. Из овога следује констатација да су у употреби форме и одређеног и неодређеног вида. „Само што се као неодређене форме употребљавају и старе одређене и неодређене”⁸⁴. Навешћу сада примере:

Најчешћи облици су неодређеног вида: *јолѐм дѣн, јрлес овѣн, дльјерѣм, јак вол, краѣшак капут, куѣен леб, модар јелѣк, јрѣс забѣн, рѣав ашѣв, убав момѣк, чѣс кравај* (= пшенична погача) и сл.

И са одређеним и са неодређеним видом забележио сам ове примере:

дѣваљ (и *дѣвљи*, понегде се чује и *дѣвји*) голуб, *најредѣшањ* (и *најредѣшњи*) *раѣи, народан* (и *народни*) човек, *јравен* (и *јравени*) опѣнак, *роѣен* (и *роѣени*) брат, *саѣшањ* (и *саѣшњи*) живот.

Само у одређеном виду (не рачунајући, наравно, топономастику као: *Дљѣи дѣл, Сѣолѣи камен* и сл.) јављају се придеви у устаљеним називима као што су:

бѣли пѣлѣн, *зелѣни* лѣк (= празилук), *Рѣсѣиши* пѣтак, *сѣари* башта (стриц), *сѣари* свѣт, *свѣиши* Никѣла, *Чѣсѣиши* понедељник и сл.

186. Од падежних облика у употреби је само општи падеж на -*оја* у м. р. или -у у ж. р.:

штѣлу, брѣ, на Слѣвка *Брѣнѣвскоја* неѣи запѣлѣл ГС, има да те *живѣоја* изедѣу ДС, имѣл вѣзу сас командѣнта *нѣмѣчкоја* ДС, на *срѣнској* чу дадѣм, а на *буѣарској* нечу Ду; чуѣваше једну *јолѣму* кобилу Ду, посѣпи ме сас *жѣшѣку* вѣду Бр, у *слѣмњу* куѣицу седѣли З и сл.

187. Придеви средњег рода имају само један падежни облик. Карактеристика ових придева је што неки не чувају доследно наставак меких основа: *бѣло* (али се чује и *бѣље*), *јѣвѣно*, *зѣињо*, *ѣвѣо*, *срѣињо*, *ѣиуѣо*, *ѣиуѣљѣо* и сл.

188. У множини је у употреби само номинативни облик. На пример: *сѣви* (пѣњови), *сѣве* (грањѣ I : гранке II), *сѣва* (дрѣв) — кладѣмо ѣгањ сас *сѣви* (пѣњови), *сѣве* (грањѣ — гранке), *сѣва* (дрѣв).

189. И присвојни придеви с осномом на меки консонант имају каткад суфикс тврдих основа -*ов*: *пѣдла* предѣ *ѣѣрова* вѣрата Бр, *вѣишњѣв* сѣк, ГС, *Ђѣрићѣв* стѣн III, *ѣрѣишњѣв* кољѣц З, *Дѣрѣѣвѣѣн* I : *Бѣрѣѣвѣѣн* II.

⁸⁴ Бѣлић, ДИЈС 428.

190. Понекад се уместо суфикса *-ов* употребљава суфикс *-ски*: то је *йойовска* чѐрка Ме; овде се говори: *йаздинска* кућа (м. газдина) — опозитум је *сиромашка*, нпр. доведоше ме из *сиромашку* малу овде у *йаздинску* кућу Во, *комишко* дете (м. комшијино) и сл.

Систем компарације

191. Компарација је аналитичка:

које су *најйаздинше* (кћери) оне су носиле *најбољу* премѐну БР, која е *најсиромашна* она си облечѐ прѐс забѐн, таквѐ *йѐйросѐно* Бр, која че да изнесѐ *бѐлу* баницу, која *йѐбелу* погачу ГС, чија че је *најбоља* градина ГС, *најбоља* вурца је од ѓвчо млекѐ Го, добро га продаѐл, штѐ не може *йѐбоље* ДС, *йѐвисочко* дрво ДС, *најбољ* тупан је имал Лекѐс Циганин ДС, *йѐйросѐно* јелечѐ Љ, једнѐ *йѐсѐаре*, једнѐ *йѐмладе* Рад, тѐ си *йѐздрава* од нас БД, деца ми свѐ на *бѐло* излѐзла БД, *најубава* је она била Ме, купен лѐб, али *йѐбољ* нашити (тј. домаћи) Бе, *йѐбо-йаѐа* земња Стр, *бѐљ* тија ђак од овѐг, а ѓн је пак од њѐг *бѐљ*, а овѐја је од њѐга *йѐбољ* Ва, *најјак* вѐл бѐше у село Ш и сл.

Из ових примера се види да је од придева *ѓббар* доследно у примени суплетивни компаратив *бѐљи*. Али и то да у појединим местима овј придев има четири степена поређења: *ѓббар*, *бѐљ*, *йѐбољ*, *најбољ*.

192. Морфеме *йо-* и *нај-* налазимо понекад и уз именице чије значење допушта поређење: *најсѐуд* је у јануар Бѐ, мѐј је свѐкѐ^а бил *најйазда* — Мирко Гачков шѐсѐ јѐктера имање имал, од њѐг *йѓйазда* нејѐ имало у лужнички срѐз Стр.

193. Исто се јавља и у глагола: *нај се сѐчам* за седѐње ГС, *нај ми се шилѐ* у Брестѐв Дѓл Ме, *најйанѐѐим* овј причу Кам, има имање тамо па *йѓиде* од мене ДС.

194. И у прилога: на нас је билѐ *најйѐшко* Во, плевѐње жѐто *најйѐшко* бѐше ГС, *йѓнайфѐд* тѐрте нѐмаше ГС, *йѓрано* сѐм се дѐглѐ Кал, *йѓвече* (= више) вилицанѐ смо јѐ зовѐли Бе, кланѐта била *највече* Ст, затим: *йѓбрзо*, *йѓланѐ*, *йѓѓѓљк* и сл.

195. И у предлога: *йѓблизо*, *йѓнайѓр*, *йѓнадоле*, *йѓѓнуѓѓра*, *најнасад*, *йѓѓѓ* (у примеру: сѐдни *йѓѓѓ* мене ДС).

196. Срећу се и примери компаратива саграђених у духу књижевног језика. Али су они просто преузимање готових форми, на које се, такође, каткад додаје морфема *йо-*: сѓга је најсиротињска *йѓмѓдернија* (девојка) Ва, сѓ се више спрема, тѓга је *йѓмање* спремање билѐ Ва, *сѓарѓѓ* поп бѐше од учѐтеља ДС.

озгór се тўри *цветїѣкаш* ГС, тўре сол, *јајцїѣто*, *кравјаченцїѣто* ДС, *їѣсметїѣ* сам заборавїла Кат, како *кубево* грне (демонстр. функција), Рад, *дѣдаїа* ми речїше Рад, са по *їїшуву* че бўде снѣг (демонстр. функција) Рад, што каже бабава Ду, *їтерзїїаїа* сѣдне крстáто пã с вóпчак промацїїња *конїцаїи* Ду, али *Бўїарїїи* преварїше Србина Ду, унесѣмо слáму и насѣдамо на *слáмуїу* Во, тўримо парў у кравїј и комў се пáдне *їарáїа* тїја је срѣћан Во; *вечерїїуїу* дрјдоше при нас Рад, *ночїїуїу* дѣда умрѣ Ш, *речїїуїу* му се не мóгу сѣтим ГС⁸⁵.

б) Заменице: члан се може везати само за придѣвске заменице. И то не за све. Присвјене заменице добијају свѣ три чланске морфеме: *мóјви* (или *мóјиви*), *мóјїи* (*мóјїиїи*), *мóјни* (*мóјниїи*) (човѣк); *мóјава*, *мóјаїа*, *мóјана* (женá); *мóјво* (или *мóјѣво*), *мóјїо* (*мóјїѣо*), *мóјно* (*мóјѣно*) (детѣ); *нáшївї*, *нáшїїї*, *нáшїни* (*нáшїниїи*); *нáшãва*, *нáшãїа*, *нáшãана* (женá); *нáшѣво*, *нáшѣїо*, *нáшѣно* (детѣ) и сл. Показне заменице *овїїа*, *овáј*, *овóј* и *їїїа*, *їїáј*, *їїóј* добијају само морфему *-їѣ* (*овїїаїѣ* — *їїїаїѣ* човѣк; *овáјїѣ* и *овáјаїѣ* — *їїáјїѣ* и *їїáјаїѣ* женá; *овóјїѣ* — *їїóјїѣ* детѣ) а *онїїа*, *онáј*, *онóј* и *-їѣ* и *-не* (*онїїаїѣ* и *онїїаїѣне* човѣк итд.). Односне заменице *којї*, *какóв* (чешће *квóв*) и *їїїóв* добијају само морфему за ср. р.: *-во*, *-їо*, *-но* (*којїво*, *којїїо*, *којїно*; *квóво*, *квóїо*, *квóно*; *їїїóво*, *їїїóїо*, *їїїóно*). Примери:

онїїаїѣ — сїнат му Бр, *онїїаїѣне* — свирáчини Бр, женá *којáво* проїде отóч Ш, онó се вїди од *нáшїви* рїд ДС, *їїѣїаїѣ* гвїнцїѣ ГС, свãг *овóјїѣ* — предузѣѣ, а тãга је свѣ маїстор радѣл Рад, в лóви *којїно* продрáдомо И, а *їїовáјїѣ* — морўзуту нóсимо Рад, їграју се како *їїїóво* сãг прѣ врљају Стр, *нóјноїо* двѣóченце Кам, сѣчаш ли се *квóно* прãчáмо ГС, *їїїаїѣ* — Швáбе напáдну Срби Рад, тáј *їїїóїо* умрѣ Рад и сл.

в) Придѣви: а тїја, *срѣїїиїи* сїн ми рáди у Зáјчар Љ, *нáјмáлїцкоїо* (детѣ) в їј нáјубавó Кам, тѣј *срѣбрнїѣ* пáре ГС, *нáїредїїнїиїи* жївѣт нѣма да се врне И, седенїѣ вáле смо кудѣ *Вучїнуву* чешмў Ш, кáд ни пãјурїше а мї бѣж та у *Љубїнуну* кўћу Ш, овáја *сїарїїи* сїн ми чўвї прãнáјес говѣда Рад и сл. Запажа се да нема облика м. р. на *-їаї*, *-їан*, *-їав* које прãмиње Белић⁸⁶.

г) Броїеви: лежїм јá на једнў странў, на дрўгу *друїїиїи* овчáр, на трѣћу *їрѣїїиїи* овчáр ДС, једнї се извўслїл, а *друїїиїи* бѣоше свѣ избїли ДС, копї се *друїїиїи* дьн ГС, кáт проїде дѣвѣт дьна, *дѣвѣїїиїи* дьн је дѣвѣтїна Бр.

д) Глаголски облици: еј, *некóсенана* ливáда је нáина Бр, *лїїцáноїїоїа* в лá закнãше Ду.

ђ) Прилози: једнї предава млекó *кудѣїо* башчїја се зовѣ ДС, їма рўпї *їдѣїо* тѣгле бóлóвцї, *кудѣїо* јерѣм, *кудѣїо* рáмењача ДС, нзјѣ долѣко, ондѣвá, бїш ондѣвá *кудѣво* дўвѣвѣ овїмо у Трлó — тўј сóтоње имáло Љ, че урабóтимо *кóно* се доїоварáмо ГС їсто текá *кóїо* тї тã рекó Кам, напред нејѣ имáло *кóво* сãг штó свáшта їма Ш.

⁸⁵ О оваквом удвајању исп. код Белића, ДИЈС 447.

⁸⁶ Н. д. 447.

200. Како се из наведених примера види, речи које се деклинирају задржавају чланску морфему: *лишчаношюа* вола, *Вучинуву* чешму, по *ћишуву* и сл., као и то да су све оне, сем именица, придевског карактера.

201. Каткад се демонстративне заменице додају и уз постпозиције са чланском функцијом⁸⁷:

другар . . . па ошне *овюа* — *другарюшюа* си Рад, наши . . . али *овија* нашиши не пуштају Ду, старац . . . деца лже *ишија сшаруши*, Во, *шеш* сребрнеше паре ГС и сл.

202. Из зоне II у мом материјалу нашло се укупно три примера за члан:

не *кво* сѣг БД, чаршави *ишюво* ви и зовете БД, она (девојка) је доста *убава*, али па доста и онај *иошњана* *убава* Ме.

БРОЈЕВИ

203. Промена простих бројева сведена је само на број једн: *једн*, *једна*, *једно*; у плуралу: *једни*, *једне*, *једна*. Општи падеж је: *једноија* (човека), *једну* (жену), *једно* (дете).

204. Број два има облике *два* за м. р. и *две* за ж. и ср. р. (*две* жене, *две* деца или *две* детети). Овај број, као и *шири* и *чешри* (и *чешири*) су и у овом говору индеклинабилни.

205. Редни бројеви су у употреби. Напоредни су облици *ишви*, *ишва*, *ишво* и *ишви*, *ишва*, *ишво*. На пример: учитељ *ишво* да буде па после поп ДС, *ишва* му жена ГС, *ишво* дете ми е тој Милата Рад.

206. Редни бројеви се у промени слажу са придевима и придевским заменицама. Поред *друюа* оџде се чује и *друшеја* (према ном. *друши*); и дат. је *друюм*: *друюм* ти тој причај (али са њом напореџо егзистира и на *друюа* ти тој причај).

207. Збирни бројеви се ретко употребљавају, и то увек у облику основног падежа. Њихову употребу, изгледа, изискује врло ограничени број лексичких јединица (и што што је у пару, плуралија тантум и сл.). Забелажени су ови примери:

мој свекар је имал *ишюја* пара волови Стр, докараро *ишюји* волуби шуму до пладне ГС, по нећи лут се зберуи и по *ишюри* сватови пред цркву ДС, појели *ишюја* јасла сено Кал, *чешврви* опшнци има да сцѣпи Бр, имамо *двюји* ножици Ду, обула сам *двюје* чешапе Ш.

208. Функцију збирних бројева преузели су или основни бројеви или бројне именице:

ишюица (овчара) пасу по триста бравч оџце ДС, с једну ложичу *дешюина* кусају Во, имаше *двюица* старци (оџде се ради о мужу и жени:) Во, *ишешюина* у оро како теб млади Рад, и на девојку даде и на момка — на *обюицу* С, по *дешюина* козе Ва и сл.

⁸⁷ Уп. о томе код Белића, н. д. 447.

ПРИЛОЗИ

209. Овде ћемо, систематизоване према семантичком критерију, прегледати прилоге најчешће у употреби.

а) Прилози за место: *близу* (*близо* — *ублизо*), *иоре* (*иџоре*), *иде* (*идеџо*), *доле* (*иддоле*), *докуде*, *долэко* (*иддолеко*), *довде*, *куде*, *наџор* (*и нанаџор*), *наџам* (*и нанаџам*), *неџде*, *ниџде*, *нонам* (*и нанонам*), *овамо*, *овде* (*овдек* — *овдека*), *овуде* (*овудек* — *овудека*), *одбвде*, *одбнде* (*одонуде*), *одбкле* (*и оџкуде*), *одонуде*, *озџоре* (*и озозџоре*), *озбле* (*и озозбле*), *оџамо*, *онде*, *џозадџи*, *свуд* (*суде*), *џув* (*џува*), *џуде* (*џудек*), *џуџ* (*и џеџуџ*).

б) Прилози за начин: *брзо* (*џббрзо* I и *брже* : *брџо* II), *башка*, *барабар*, *џодечџи* (= намерно), *дрџкине* (*и дрџџојече*), *жмџџи*, *збрле*, *јако* (*џбјако*), *ко* (*и како*, у примеру: *како теб мџади Рад*), *љко* (*џбљко*), *лежсечџи*, *малко*, (*џбмалко*), *млџо*, *накуџи*, *наџриџус*, *на живџи* (у примеру: *на живџи се ув џеџриџо*, тј. док је још било у животу Љ), *начисџо*, *овак* (*овака*), *одједнуџи*, *онак* (*онака*), *оберучџи*, *џреко џруџи* (у примеру: *море*, *џреко џруџи* му кажџи — тј. збрда — здола Мс), *џеџи*, (*и џеџачџи*), *сџојечџи*, *џекка* — *џеккајече* (*и џеџекка* I : *џакџ* — *џекџ* II), *џеџко* (*џбџеџко*).

в) Прилози за време: *вечером*, *даньс*, *дџњу*, *дрџџи дџн* (= прекосутри), *џбдрџџи дџн* (= наксутри) *дџњсџе* (: *даньске* II), *доџкан* (*џбдоџкан*), *доџбдџне* (*и џбдоџбдџне* = друге године), *док* (*дор*), *зимџи*, *јесени*, *јуџре* (= сутра), *јучер*, *јуџром*, *кнџчи* (= довџче), *леџи*, *лаџи* (*џблаџи* = препрошле године), *ночу*, *начьс* (= ноџс), *наџридвечер*, *некџд*, *надокраџу*, *ниџролеџи*, *наџред* (*и џбнаџред* у примеру: *џбнаџред* торге немаше тј. раније), *некџа* (= прекџуче), *одаџна* (*одаџно*), *бдма*, *бнда* (*бндак*), *ономад*, *оџбч* (*и оџбчџе*), *џрџи*, *џресору*, *џрекџдџн*, *џролеџи*, *џре*, *џа*, (*џаџ* = опет), *џрекџноч*, *сџи* (*сџа*) (*и са*), *свџе*, *синџч*, *собалџе*, *џоџрџе*, *увек*.

г) Прилози за количину: *белсвџеџи*, *џма*, *кџлко*, *малко* (*џбмалко*), *млџо*, *џбвече* (*и вџше*), *наџвече*, *џблџко*.

У склопу прилога показане су и партикуле које иду уз њих.

РЕЧЦЕ

210. Поједине речце немају облике као у књижевном језику.

а) Модална речца *ваља* се јавља у три лика: *ваљада*, *вољада*, *ваља*.

б) Речцама са слџчним значењем: *белџи*, *божнџм* и *бојаџи* (или *боџџи*) изражавџ се претпоставкџ да би се оствџрило оно што се изразом износи (да се не бџше жениџ, *белџи* не бџ ми умрџ Рад).

в) Речца *барем* овде гласџ *бџрем* (што ми неџе *бџрем* дџдата са тџв Рад).

г) Показне речце: *ево*, *еџо*, *ено* овде се јављају само у ликовима: *еве*, *еџе*, *ене*.

д) Са високом фреквџнцијом употребе је речца *брџе*. Примери су навођени ту и тамо у раду.

ђ) Доста често се сређе и речца *море* (*мџре*, бџље нешто пџнтим оди вас Кам, *мџре* нумџјем да га приџам Кам и сл.), али за апострофирање же-

нских лица служи само речца *морí* (мáлко ли смо, морí, лéб заједно појéле ГС, тí ни, *морí*, забораџи Го и сл.).

е) Сложена упитна речца *не ли* (< неје ли) такође се јавља у три форме: тí *не ли* си оту́де? Рад, *на ли* са нејé, Јо́во? ГС, ба́бо, *ли* сам ја тво́ј уну́к? З.

ж) Речца *не́о* овде се чује и у облику *не́ло* (неје имáло сýпа *не́ло* чорбá Стр).

з) Са значењем „изволте“ овде се јавља речца *на*, а напоредо са *дај* и *кám(о)*: *на* ти једну́ ду́њу МБ, *кám* да вáдим ГС. Ова последња може да значи и *иде је*, као у примеру: *кáмо* га, брé! Ду.

и) У зони I се среће речца-везник *и́иће*. Као речца служи за појачавање утиска о ономе што се износи реченицом: *и́иће* си нéмају ништа по ку́ћу Ш, *и́иће* штó сам си жíв Бр, овóј си *и́иће* једéмо кóлко да несмó глáдни, *и́иће* кóлко да си чíнимо адéт на једéње (појачавање утиска о ручку кóји говорном лицу није по в'љы:) ГС и сл.

ј) О речци *онó* је било речи у т. 160.

к) Остале речце које се срећу у овом говору су: *áјд(и)*, *áла*, *бáш* (*бáш*), *јóк*, *мá*, *нéк*, *немóј*, а само у једном примеру сам записао и речцу *и́ска*: тéг се, *и́ска*, бíјеше Љ.

II. КОНЈУГАЦИЈА

ИНФИНИТИВ

211. Инфинитив се у овом говору не употребљава. Празнину која је настала његовим губљењем попунила је конструкција *да* + *и́резени́*. На пример: требе *да се иде* = треба ићи; морам *да работим* = морам радити; могу и *да се сéшим* = могу се и сетити; ја не теја *да ји врлим* = ја их не хтедох бацити и сл. Тако је и у футуру.

Везник *да* се често у овим конструкцијама „пропушта“, тако да нпр. последњи пример може гласити: ја ји не теја *врлим*. То за последицу има, нарочито у футурским облицима п'јединих глагола, п'јаву *ци* као супституента енклитичке форме помоћног глагола. Оно је образовано преко асимилације и редукције: *чу (че) си (се) > ч си (се) > ц си (с) > ци (це)*. На пример:

ја *ци* причам од нашу св'дбу Кал, мí *ци* идемо (= мí *че си* идемо) Љ, тој *це* чује (= тој *че се* чује) Ш, ако имам повише гости двé *ци* приста́вим Стр, кудé *це* ја денем Бр и сл.

ПРЕЗЕНТ

212. Одступања од стандардних презентских облика у говору Лужнице се огледју у овиме:

а) Глаголи V врсте с основом на *а* у 3. л. мн. често имају контрахован наставка *-у* према књижевном *-ају*. Примере в. у т. 66.

б) Глаголи V врсте с основом на *е* типа *смети* граде облике презента по IV врсти: 1. л. јд. *смéјем*, 3. л. мн. *смéју*. Такви су још глаголи: *разумети* (*разумéјем* — *разумéју*), *умети* (*умéјем* — *умéју*) и сл., као и: *си́арé-*

јем — *стиарѣју* (од старети), *белѣјем се* — *белѣју се* (од белети се), *црнѣјем се* — *црнѣју се* (од црнети се) и сл.

в) Глаголи VI и VII врсте имају у 3. л. мн. наставак *-е*, као и у књижевном језику: *и́дзѣ*, *и́бѣѣ*, *ма́ме* (= вабе), *и́дзѣ се*, *снала́зѣ се*; *ви́де*, *волѣ се*, *жи́ѣѣ*, *седѣ*; *држѣ*, *лежѣ*, *и́рчѣ* и сл. Ипак, у једном малом броју глагола, углавном на *-ѣи* у овом лицу се среће и наставак *-у*: *вису́*, *велу́*, *врѣу́*, *седу́*, затим још и: *лежју́*, *сију́* и *и́бсију́*.

г) Неки глаголи који граде облике по IVб) обрасцу у књижевном језику (на *-оваиш*) у овом говору задржавају и у основи презента, испред личних наставака *-ов*. Забележени су ови глаголи: 1. л. јд. *ковѣм*, 2. л. јд. *ковѣш*, 3. л. мн. *ковју́*; 1. л. јд. *сновѣм*, 3. л. мн. *сновју́*. Белдић навѣди још и: *и́ровем* (= отрујем), *исѣ́рове* (= изгубе)⁸⁸. У Лужници први глагол се изговара онако како је у загради: *и́рујем* — *и́рују*, а други и не спада у ову врсту, вѣћ у VI: *и́ровим* (= губим) — *и́рове*.

д) Консеквентно аналошко уопштавање палатализованог задњо-непчаног сугласника у 3. л. мн. из осталих лица, али у овоме овај говор није усамљен: *врѣу́*, *извучу́ се*, *и́ечу́*, *речу́*, *сечу́*, *стирижју́*, *и́ечу́* и сл.

ИМПЕРАТИВ

213. Морфолошке карактеристике овог глаголског начина у говору Лужнице су ове:

а) Код глагола који се у 3. л. мн. презента завршавају на *ју* или *је* и овде је наставак за императив *-ј* односно *-јиѣ*: *бу́чкај* — *бу́чкајиѣ*, *врљај* — *врљајиѣ*, *и́лѣдај* — *и́лѣдајиѣ*, *да́вај* — *да́вајиѣ*, *ма́ндај* — *ма́ндајиѣ*, *очу́кај* — *очу́кајиѣ*, *си́бј* — *си́бјиѣ*, *че́кај* — *че́кајиѣ* и сл. Наставак *-ји* за јединицу се јавља само у ограниченом броју примера: *и́ребројј* парете III, *најојј* волѣви ГС, (али је множина *и́ребројјѣ*, *најојјѣ*). Ако овде *-ј* претходи *и*, оно се не изговара: *оми́ се* — *оми́иѣ се*, *саи́и* — *саи́иѣ* и сл.

б) Код глагола у којима наставцима за 3. л. мн. презента у или *е* не претходи *ј* наставци за императив су *и* и *ѣиѣ* (< *ѣиѣ*): *бе́ри* — *бе́риѣиѣ*, *врѣси* — *врѣсиѣиѣ*, *ко́ѣи* — *ко́ѣиѣиѣ*, *но́си* — *но́сиѣиѣ*, *узни́* — *узниѣиѣ* и сл.

в) Код глагола I врсте који у презенту имају *ч*, *жс*, *ш* < *к*, *ѣ*, *х* ти су консонанти преузети и у императиву: *врѣши* — *врѣшиѣиѣ*, *ле́жси* — *ле́жсиѣиѣ*, *сѣ́чи* — *сѣ́чиѣиѣ*, *сти́рижси* — *сти́рижсиѣиѣ* и сл.

г) За 1. л. мн. императива употребљава се конструкција *да* + 1. л. мн. *и́резениѣ*: *а́јде да зајојѣмо*, *и́ојрамо*, *рабѣиѣмо* и сл.

д) У овом говору су познати и облици: *јѣи* — *јѣиѣиѣ*, *ѣиѣ* — *ѣиѣиѣ*, *и́лѣи* — *и́лѣиѣиѣ* (овај последњи доста ретко).

АОРИСТ

214. Аорист је у широкој употреби, како од перфективних, тако и од имперфективних глагола (мада и овај говор потврђује чешћу употребу облика свршених глагола). У 1. л. мн. наставак је *-хмо* > *-мо*, према књижевном *-смо*. Прво л. јд. се гради као и у књижевном језику са *-о(х)* и

⁸⁸ В. ДИЈС 438.

само са (-х). Парадигма глагола нпр. трести изгледа овако: 1. л. јд. *и́ресо*, 2. и 3. л. јд. *и́ресе*, 1. л. мн. *и́ресомо*, 2. л. мн. *и́ресоси́е*, 3. л. мн. *и́ресоше*.

ИМПЕРФЕКАТ

215. И облици имперфекта се често употребљавају. Наставци за његово грађење су: за 1. л. јд. -о, за 2. и 3. јд. -ше, за 1. л. мн. -омо, за 2. л. мн. -оси́е, за 3. л. мн. -оше. Да би се остварило овакво образовање, врши се прилагођавање основа. Код глагола I врсте основа за грађење овога облика је презентска: *и́ресé + о*, *и́ресé + ше*, *и́ресé + ше*, *и́ресé + омо*, *и́ресé + оси́е*, *и́ресé + оше*. Код глагола II врсте основа је исто презентска: *бре + о*, *и́ише + о*, *ре́же + о* и сл. Код глагола III и IV врсте основа је такође презентска: *бри́не + о*, *чу́је + о*, *ковé + о*. И код глагола V врсте основа је презентска: *и́леда + о*, *сме́је + о*, *разу́ме + о* (или, ређе, *разу́ме + је + о*). Код глагола VI и VII врсте типа видети, носити, држати основа је: *вид + е + о*, *но́с + е + о*, *др́ж + е + о*.

Одступања од оваквог начина грађења сам забележио само у два примера: бљу́тавице ји *окајемо* Ду, *имаемо* ни дете Ду (али је вџ у наредној реченици исти информатор употребио: *чуваемо* овде сирочé). Већи број примера је наведен у т. 228—345.

ФУТУР

216. а) Раније је (у т. 211) споменута форма футура: ја ци причам, ми ци идемо и сл.

б) Футур може имати све елементе за његово грађење у овом говору: енклитички облици презента помоћног глагола очу + да + презент глагола који се узима. Такви су примери:

че да ле́ну Бр, надали се да *че* онí *да до́ду* ДС, свадба *че да буде* у трећу недељу ДС, а ти *не́чеш да и́раш* Ду, *чу да свр́нем* Ду, и *чемо ту́ј да се саси́јајемо* БД, *чемо да изва́димо* по тањирí БД, *после чемо да му да́вамо* БД и сл.

в) Чешћи од ових су облици без везника *да*:

чу ју ри́ишем Бр, *ко че ја по́знајé* Бр, излезне Крста и *че уи́реса* вло́ви ДС, *че има снег са́ по ћи́шуву* Рад, *чу ора́иш* ма́лко од глупости Рад, *чу си идем* Ду, *тој чу ти и́ричам* Ду, *че ми даду́* БД, *чу и́аднем* у пресе́к БД и сл.

г) Најчешћи су облици са енклитиком *че* за сва лица и презентом одговарајућег глагола, понекад и с везником *да*:

ако речеш *че идемо* Бр, *че иду* за њу́ Бр, *че га и́ерамо* у гробишта Ду, *че до́јде* па *че и́ро́ја* Ду, *че идеш* ли при до́ктура Кал, *че си наи́урамо* БД, *че да и́рамо* БД, *че по́јемо* БД, *че избелéжимо* јаганци БД, *че се у́јутру ди́су* БД, *тэг че да ои́идемо* БД и сл.

ФУТУР II

217. Немам забележених примера футура II. Његову функцију врше облици презента. На пример, честа реченица у овом говору је: Ако *рабб-иши*, че сташеш (тј. ако будеш радио, завршићеш).

ПЕРФЕКАТ

218. Јавља се и с помоћним глаголом и без њега:

тека је народ *болува*л Стр, *кућува*ла је мајћа ми Бр, *ишкале* смо си платна Бр, *ти си бил* мој човек Бр, *докарува*ли су за туј чету леб ис Пирот ДС, *ја сам бил*а разумљива Рад, *иш*ел сам да умрем И, *туј смо век ирекара*ли Кам; *ишкала* се платна Бр, *ораш*или цел дѣн Бр, *уири*нул и стоји ДС, он *ушека*л долеко Ду, како га *ишбну*ло градат *уири*чал доле а дувка *оси*чала на прѣп Ду, *дош*ли и чекају З, *иши*увал га З, стари љуђи *сед*ли узокол Ш, оне *свари*ле зельце Љ, *иш*ејал, *иш*ејал па се *разбол*ело Љ, она *закач*ила шишѣнце ГС, *сире*мила га па га *исир*ашила Кам и сл.

Ови примери потврђују мишљење А. Пеце и Б. Милановића да се крњи перфекат најчешће јавља у 3. л. јд. и 3. л. мн. Али, док су они забележили примере и за остала лица у ресавском говору, потврда за то не пружа говор Лужнице⁸⁹.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

219. Облици плусквамперфекта су овде знатно чешћи него у другим говорима. Граде се искључиво од имперфекта помоћног глагола *будем* и радног глаголског придева. Можда је баш честа употреба имперфекта као облика уопште, и повукла језичко осећање за овај сложени глаголски облик. Примери:

убил беше дивју свињу па се збираше при учитеља та једоше, пише . . . Стр, *мору*за не беше узрела, то јес беше узрела ал необрана ДС, *Не*мци ји све беоше *изби*ли ДС, *иокла*ли беоше гоца Рад, *чува*л га там беше *чи*ча Рад, када га бео ја *науч*ила Рад, тека се *иш*ревило беше ГС, беше *ошељу*жил снег, па се *ис*нуло беше ГС, он беше *иш*ел негде З и сл.

ПОТЕНЦИЈАЛ

220. Енциклитика овога облика је за сва лица *би*:

да сам нешто ко што бео, ја *би* пред влас *си*танула Рад, *ви* би, белћи, боље *ураб*ошили И, ми *би* одавно *дож*ели да . . . Кам, из Стару *пла*нину *би* вука *дон*ел да ју *изе*де ГС и сл.

⁸⁹ В. Ресава 356.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ РАДНИ

221. а) Глаголски придев радни за мушки род је са *л* на крају: *видѐл, дошъл, ора̀л, сѝоја̀л* и сл. (в. т. 60 и 61). Остала образовања су као и у књижевном језику: *дошла, дошлѐ, дошлѝ, дошлѐ, дошла* и сл.

б) О примерима типа *йа̀дла сам, сѝдлѝ свѝшлѝ, срѝтѝла сам, йрѝсрѝтѝлѝ ѝа* и сл. било је речи у т. 114 за групе *-дл-* и *-шл-*.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ ТРПНИ

222. а) Глаголи чија се основа инфинитива завршава на *-ну* имају наставак *-шѝ*:

дѝйнушѝ, забрѝнушѝ, заврнушѝ, нашѝкнушѝ, смѝкнушѝ и сл.

б) Од осталих глагола придев трпни се гради наставцима *-н, -ен (-вен, -јен)*:

жѝѝѝен (и ожѝѝѝен), зарѝбен, забра̀ден, изѝбран, крѝшѝен, на̀кована (коса) омѝјен, йосѝјавен, йро̀йрѝсен (шљивар), разѝјѝен, самѝјен и сл.

в) Код глагола VI врсте аналогија је уклонила траг јотовања:

зарѝбен, исѝрѝбен; ку̀јен, йрѝшѝѝен; сѝрѝмен, удѝмен; забра̀ден, осло̀бѝден, рѝден, ѝѝден; крѝшѝен (али имама овакав пример: *свѝ на̀йу̀шѝѝено*, све упропа̀стено I), *ура̀бѝѝен, зѝрѝзен* (у примеру: *тѝѝе зѝрѝзен лѝѝ ГС*), тј. недопечен); *мѝсен, йо̀йкѝасено* (млекѝ); *обѝкѝлен, одѝлени* (и овде има одступања: има ји мно̀го су *на̀сѝљени ГС*, не знам када су *до̀сѝљени ГС* — ови примери нису аутентични) и сл.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОЗИ

223. Глаголски прилог садашњи је редак у употреби. Забележио сам ове примере:

угрчише ми се но̀ђе *седѝјечи* Ш, раштумѝ се *лежѝјечи* Бр, глеци ми испадоше *ѝаклѝјечи* ДС, прѝкриши ни грѝна *ко̀йѝјечи* лѝти ГС, иску̀боше ми се ру̀ѝе из ра̀мена *носѝјечи* во̀ду Во.

Глаголског прилога прошлог нема у говору Лужнице.

ГЛАГОЛСКА ИМЕНИЦА

224. Чини се да је ишчезавањем инфинитива овѝј говор развио поја̀чу употребу глаголских именица. Као потврду за ову навешћу само ове две реченице, али оне никако нису усамљене:

Ба̀нице спрѝмау, погѝче, ѝувѝчи. Па се надѝгну па̀ йду та̀ ѝвце музу̀, па̀ свѝрачи йду та̀ свѝре, па̀ ѝро — *иѝра̀ње до мо̀ја̀ње. Јѝѝѝе, иѝјѝѝе, весѝлѝе* — те текѝ е билѝ Бр, Йдемо у Су̀лимѝанѝ на̀ ко̀ја̀ње, на̀ жѝтву, на̀ йлѝѝе жѝто, на̀ ко̀сѝе, на̀ слѝве бра̀ње, на̀ шу̀му сѐѝѝе, на̀ за̀йрѝја̀ње, на̀ бра̀ње морѝзу ГС.

ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ГЛАГОЛА

225. У овом говору се срећу глаголи чији се поједини облици разликују од књижевних. Можемо их сврстати у ове групе:

а) Глаголи који у књижевном језику имају *-ова-* или *-ива-* овде имају редовно *-ува-*: *болува́л, а, о* (: боловао), *врзува́л, а, о* (: везивао), *докарува́л, а, о* (: дотеривао), *дочекува́л, а, о* (: дочекивао), *испрачува́л, а, о* (: испраћивао), *навацува́л, а, о* (: наваћивао), *обедува́л, а, о* (: обздовао), *пуцува́л, а, о* (: пуцовао), *умрјува́л, а, о се* (: умргивао се) и сл. (в., међутим, и т. 226).

б) Тип *дрѐмем* (према књижевном дремам). Такви су још: *куѝем (се), сѝѝем (посѝѝем, исѝѝем, расѝѝем), шѝѝѝем* и сл. Императиви ових глагола су на *-и* (не на *-ј*): *дрѐми, куѝи (се), сѝѝи, шѝѝѝи*.

в) Тип *смејем* (према књижевном смем). Такви су још: *белејем, здравејем, зрејем, лудејем, слејејем, сѝарејем, умејем, црнејем* и сл. Радни придсви ових глагола су: *смеја́л, белеја́л* итд.

г) Тип *ди́зам* — *ди́сам* (према књижевном дижем). Такви су још: *заврѝам, заѝрѝам, ни́цам, обрѝам, раскрѝам, си́сам, сѝи́зам* — *сѝи́сам* и сл.

226. Од глагола који у књижевном језику имају однос *ова* — *ује* посебном судбином се издвајају глаголи *ковѐм* и *сновѐм*. Императиви ових глагола су *кѝви, снѝви*.

ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ

227. У овом одељку ће бити наведени карактеристични облици појединих глагола, интересантних са морфолошког или лексичког гледишта. Уместо непостојећих инфинитива као одредница ће се користити 1. л. јд. презента.

228. Место *уједам* — у Лужници се говори *аѝем*. Облици су: през. *аѝем, аѝеш, аѝе, аѝемо, аѝеѝе, аѝу*; имп. *аѝи* — *аѝеѝе*, аор. *аѝа* (сва три лица јд.), *аѝамо, аѝаѝѝе, аѝаѝѝе*; имперф. *аѝео, аѝеше* (2. и 3. л. јд.), *аѝеомо, аѝеѝѝе, аѝеѝѝе*; р. пр. *аѝа́л, а, о, аѝа́ли, е, а*; трп. пр. (у)аѝан. (Пример: да ме не аѝу че́ле Рад).

229. Од глагола *бе́рем* интересантни су једино облици имперф. *бѝрео, бѝреше* (2. и 3. л. јд.), *бѝреомо, бѝреѝѝе, бѝреѝѝе* (Мајћа ми бѝреше тра́вђе Стр).

230. Карактеристични облици глагола *бајем* су: през. 1. л. јд. *бајем*, 3. л. мн. *бају*; имп. *бај* — *бајѝе*; аор. *баја́* (сва три лица јд.) *баја́мо, баја́ѝѝе, баја́ѝѝе*; р. пр. *баја́л, а, о*.

231. Од глагола *бе́жим* имају записане облике по V врсти: през. *бе́ѝам, бе́ѝамш*, 3. л. мн. *бе́ѝају*; имп. *бе́ѝај* и *бе́ѝж* — *бе́ѝајѝе* и *бе́ѝѝѝе*; аор. *бе́ѝа* (сва три лица јд.), 1. л. мн. *бе́ѝамо*; имперф. 1. л. јд. *бе́ѝао*, 2. и 3. л. јд. *бе́ѝамш, е*

3. л. мн. *бејаоше*; р. пр. *беја́л* (Примери: *ста́р не мо́ж^ш да беја́*, ДС, али баба прва *беја́* Ш, да не *беја́ју* кокошће Кал, *бејс*, брѐ, ба́те Ду).

232. За конјугацију глагола *везѐм* карактеристични су ови облици: през. 1. л. јд. *везѐм*, 3. л. мн. *везу́*; имп. *вѐзи* — *вѐзѐте*, аор. 1. л. јд. *вѐзо*, 2 и 3 л. јд. *вѐзе*, мн. *вѐзомо*, *вѐзостѐ*, *вѐзоше*; имперф. 1. л. јд. *вѐзѐо*, 2. и 3. л. јд. *вѐзѐше*, мн. *вѐзѐома*, *вѐзѐостѐ*, *вѐзѐоше*; р. пр. *вѐзал*, *а*, *о*; трп. пр. *вѐзен*, *а*, *о* (Ја *вѐзѐо* чера́пе Рад).

233. Место кува́м говѐри се *ва́рим* (али су непознате речи *вареника* и *вариво*). Од облика је интересантан имперф. 1. л. јд. *ва́рео*, 2. и 3. л. јд. *ва́реше*, мн. *ва́реома*, *ва́реостѐ*, *ва́реоше* (*Ва́реома* у земња́ни лонци Во).

234. Карактеристични облици глагола *висѐм* су: през. 1. л. јд. *висѐм*, 3. л. мн. *вису́*; имп. *виси* — *висѐте*; аор. *висѐ* (сва три лица јд.), 1. л. мн. *висѐмо*; имперф. 1. л. јд. *висѐо*, 3. л. мн. *висѐоше*; р. пр. *висѐл*, *а*, *о* (*Вису́* она́м по бо́лници Рад).

235. Карактеристични облици глагола *вучѐм* су: през. 1. л. јд. *вучѐм*, 3. л. мн. *вучу́*; имп. *вучи* — *вучѐте*; аор. 1. л. јд. *вучо*, 2. и 3. л. јд. *вуче*, 3. л. мн. *вучоше*; имперф. 1. л. јд. *вучѐо*, 1. л. мн. *вучѐома*, 3. л. мн. *вучѐоше* (И *вучу́* волѐви ДС).

236. Каткад се у значењу *вучем* употребљава и *вла́чим* (Мучи мучу, *вла́чи* бруку ГС).

237. Место *вежем* — *везујем* говѐри се *врѐсем* — *врзујем* (Жена се *уврѐсе* у цеди́лку Рад, *йрѐврѐсе* се цревѐ Стр, они *врзу́ју* снопје З).

238. Глагол *врѐшѐм* има карактеристичне ове облике: през. 1. л. јд. *врѐшѐм*, 3. л. мн. *врѐшу́*; имп. *врѐши* — *врѐшѐте*; аор. *врѐ* (сва три лица јд.), мн. *врѐмо*, *врѐстѐ*, *врѐше*; имперф. 1. л. јд. *врѐо*, 2., 3. л. јд. *врѐше*, мн. *врѐома*, *врѐостѐ*, *врѐоше*; р. пр. *врѐл*, *а*, *о*; трп. пр. (о)врѐшен.

239. Место *враћам* (*се*) говѐри се *врѐтам* (*се*). Његови облици су: през. 1. л. јд. *врѐтам* (*се*), 3. л. мн. *врѐта(ј)у* (*се*); имп. *врѐтај* (*се*) — *врѐтајте* (*се*); аор. *врѐта* (*се*) (сва лица јд.), мн. *врѐтамо* (*се*), *врѐтастѐ* (*се*), *врѐташе* (*се*); имперф. 1. л. јд. *врѐтао* (*се*), 2., 3. л. јд. *врѐташе* (*се*), 1. л. мн. *врѐтаома* (*се*) (Пример: и да ми ји *врѐтам* са ји нечу Стр).

240. У значењу *враћим* (*се*) овде су у употреби облици глагола *врѐнем* (*се*) (Пример: иду та се венчу и *врѐну* ју до́ма ДС, *врѐнемо се* овде Стр).

241. Место *баца́м* овде је у употреби глагол *врѐљам* (Примери: неvēста *врѐља* жи́то ДС, једни *врѐљу* (< *врѐљају*) ГС, покрѐвь^ц је *врѐљен* З).

242. Напоредо са *йрѐчам* у истом значењу у употреби је и глагол *врѐвим*. Облике гради по VI врсти (Пример: да не знаѐ с куга́ ја *врѐвим* Стр).

243. У употреби је и дефектни глагол *велим*. Његови облици су: през. *велим* (нема вељу), *велими*, *вели*, *велимо*, *велиије*, *велу*; имперф. 1. л. јд. *велео*, 2., 3. л. јд. *велеше*, мн. *велеомо*, *велеоште*, *велеоше* (Пример: гдѣ с, брѣ, *велим* Ду, што *велу* јако Рад, овдѣва *велеоше* Љ).

244. У значењу *ѿлачем* у говору старијих је једино у употреби *викам*, који иде по V врсти. Млађи људи употребљавају и *ѿлачем*. (Седим у тамњу собу, па си за дѣду *викам*; Дѣда *вика* (аор) за њѣга Рад, дѣбро га испљѹска дѣк се не *уѿика* Стр).

245. Од глагола *видим* интересантни су облици итеративнстг образовања: през. 1. л. јд. *вицевлам*, 3. л. мн. *вицевља(ј)у*; аор. *вицевља* (сва три лица јд.), *вицевљамо*, *вицевљаште*, *вицевљаше*; имперф. 1. л. јд. *вицевљао*, 2., 3. л. јд. *вицевљаше*, мн. *вицевљаомо*, *вицевљашоште*, *вицевљашоше*; р. пр. *вицевљал*, а, о; трп. пр. *вицевљан*, а, о (Мати вој е била суботњак, па е *вицевљала* това Љ).

246. Од глагола *врѿим* у 3. л. мн. през. је *врѿу*. Примери: *врѿим* на ветрењачу Стр, деца *врѿу* ѡратнице Бр).

247. Имперфектизована форма овог глагола гради облике по IV врсти (през. *заврчујем*, аор. *заврчува*, имп. *заврчуј*) Пример: с кључ *заврчујем* да заклѡпим воденицу Ду.

248. Од глагола *ѿнешѣм* једино се облици имперф. разликују од книжевних (и, наравно, р. пр.): 1. л. јд. *ѿнешѣо*, 2., 3. л. јд. *ѿнешѣше*, мн. *ѿнешѣомо*, *ѿнешѣоште*, *ѿнешѣоше*; (за)ѿнѣл, а, о (Пример: ја се *заѿнешѣм* иза грбину Рад).

249. Место *ѿвѡрим* (које у последње време све више осваја) још увек се добро држе и глаголи *ѡраѿим* и *дѹмам* у истом значењу. Сваки гради облике према врсти којој припада — V и VI. (Примери: Ако малко *ѿвѡрими* — убиѡа ДС, *ѡраѿими* цѣл дѣн Бр, наша баба *дѹмаше* Кал).

250. У истом значењу са *ваљам се* употребљаѡа се и *ѿрѡваљам се*. (Пример: Ѐду та се *ѿрѡваљу* по жѣто БД).

251. Од глагола *ѿасим* перфектизоване форме граде облике по III врсти. (Примери: брѣ, наѡа га *ѿаси* Ду, горѣ, горѣ, па оп! — *уѿасне* Ду, шѣбномо с разбѡј онѡ (гасарче) *уѿасне* Љ, пази да не *заѿасне* огњѡт ГС).

252. Код глагола *ѿазим* интересантне су имперфектизоване форме. Имам записане овакве примере: да не *ѿазе* ѡвце каљѣште Рад, ја узѣ па *ѿазѣ*, *ѿазѣ*, *ѿазѣ* рѹпуту Ду (по VI врсти), онѡ се *разѿазује* ГС (по IV врсти).

253. Место *ѿѡѿовим* (јело) у Лужници се искључиво употребљаѡа *ѿѡѿвим* (Пример: посна јѣта *ѿѡѿве* Љ).

254. Место *дѣдем* овде је само *дѣнем*. (Пример: кудѣ це ја *дѣнем* Бр, ѿду та *дѣну* сѣно ГС).

255. Карактеристични облици глагола *дрѐмем* су: през. 1. л. јд. *дрѐмем*, 1. л. мн. *дрѐмемо*, 3. л. мн. *дрѐму*; имп. *дрѐми* — *дрѐмѐйше*; аор. *дрѐма* (сва три л. јд.), мн. *дрѐмамо*, *дрѐмаѐше*, *дрѐмаше*; имперф. 1. л. јд. *дрѐмео*, 2., 3. л. јд. *дрѐмеше*, 1. л. мн. *дрѐмеомо*, 3. л. мн. *дрѐмеоше*; р. пр. *дрѐмал*, *а*, *о*.

256. Од глагола *ваѝтам* (= хвѝтам), и од њега сложених, напоредо са облицима по V врсти овде се употребљављују и перфективни облици по III врсти. (Примери: *могу змију да ваѝнем* Ду, *кад ме некакво љвану* Ду, *кад ваѝтра га ваѝне* Љ).

257. Према *диѝнем* (се) имперфективни глагол је *диѝсам* (се). (Примери: *Диѝајѝше се не диѝгле се од голему бѝлес* Во, *че се љутру диѝсу* БД).

258. За промену глагола *дадѐм* карактеристични су ови облици: през. *дадѐм*, *дадѐми*, *дадѐ*, *дадѐмо*, *дадѐйше*, *дадѐу*; имп. *дај* — *дајѝше*; аор. 1. л. јд. *дадо*, 2., 3. л. јд. *даде*, мн. *дадомо*, *дадоѐше*, *дадоше*; р. пр. *дал*, *а*, *о*; трп. пр. *даден*, *а*, *о*. (Примери: *Бѝг дадѐ човѐка*, *па му после све љзне Кам*, *грошѝк чу ти дадѐм* Ду, *дадомо те* Бр).

У итеративном образовању његове форме су као у примерима: *бабе им даѝсју* орѐси Бр, *даѝа* на дѝвери кошуље Бр.

259. Место *доѝерам* овде се говори *докарам*. Исто тако и *искарам*, *накарам*, *оѝкарам*, *раскарам* и сл. У итеративном образовању има облике *докарујем*, *оѝкарујем* и сл. (Примери: *Докаруѝали су леб за туј чѐту* из Пѝрот ДС, *оѝкараше* ји за Бугарску ДС).

260. Место *дођем* овде је *дођдем*. Интересантији су, међутим, облици његовог итеративног образовања. Облике гради по VI врсти, али са удвојеним *о* или са дужином на њему, како то показују ови примери: *знајеш* лѝ. *брѐ*, *ти кад додѐше* гѝр по Дебѐлу чѝку Кам, *нема га никакѝв да додѝ* Бр, *кад га нема до додѝ ми поѝлабимо посо* З, *Доѝили су ис Сурачѐво Рад*. Имам записан и имперф. од његове перфективне форме: *Цурѝовдѝн кад додѐше* Љ.

261. Карактеристични облици глагола *жѝнем* (нема *жањем*) су: през. *жѝнем*, *жѝнеми*, *жѝне*, *жѝнемо*, *жѝнейше*, *жѝну*; имп. *жѝни* — *жѝнейше*; аор. *жѝе* (сва три л. јд.), мн. *жѝемо*, *жѝеѐше*, *жѝеше*; имперф. 1. л. јд. *жѝео* (и *жѝеѝо*), 2., 3. л. јд. *жѝеше* (*жѝеѝше*), мн. *жѝеомо* (*жѝеѝомо*), *жѝеѝоѝше* (*жѝеѝоѝше*), *жѝеѝоше* (*жѝеѝоше*); р. пр. *жѝел*, *а*, *о*; трп. пр. *(о)жѝиш*, *а*, *о*.

262. Облици глагола *жѝвим* су по VI врсти: през. *жѝвим*, *жѝвиши*, *жѝви*, *жѝвимо*, *жѝвиѝше*, *жѝве*; имп. *живи* — *живѝше*; аор. *живѐ* — *живѐмо*; р. пр. *живѐл*, *а*, *о* и сл. Али има примера у којима су р. пр. и аор. саграђени од презентске основе: *млого смо и живѝли* Ду, али и *ѝн не доѝживи* гоѝа Рад.

263. Место *жѝваѝем* овде су облици са ч: през. *жѝваѝем* — *жѝваѝемо*; имп. *жѝваѝи* — *жѝваѝеѝше* и сл.

264. Поред *знам* по V врсти, у употреби су и облици по IV врсти. Овакви облици се сређу само у говору I^б: през. *знам*, *знаѝи* (*знајѝем*), *зна*

зна́је), зна́мо, зна́ише, зна́ју; имп. зна́ј — зна́јише; аор. 1. л. јд. зна́о, 2., 3. л. јд. зна́ише (зна́јеше), мн. зна́мо, зна́сише, зна́ше; имперф. 1. л. јд. зна́о, 2., 3. л. јд. зна́ише, мн. зна́омо, зна́осише, зна́оше; р. пр. зна́л, а, о. (Пример: зна́јеш ли, брѣ, тѣ . . . Кам, зна́јеш и тѣ тој Ду, зна́је и он БД, да се њозна́јемо БД).

265. Глагол *займам* (нема *заимљем*) може овде бити и рефлексивни. (*Займамо се* Стр — приликом пољских послова међусобно испомагање влше кућа).

266. За промену глагола *забадам* карактеристични су облици: през. 1. л. јд. забáцам, 3. л. мн. забáца(ј)у; имп. забáцај — забáцајише; аор. забáца(сва три л. јд.), мн. забáцамо, забáцасише, забáцаише; имперф. 1. л. јд. забáцао, 2., 3. л. јд. забáцаише, мн. забáцаомо, забáцаосише, забáцаоше; трп. пр. забáцан, а, о. (Пример: дечица забáцау цвѣнице у гроб Ш, забáцам колци да плетѣм плóт ГС).

Срећу се и облици са *д* (*забадам, забáдај, забáдал* итд.).

267. Глагол *зрем* (= *сазревам*) гради п њедине облике и по IV врсти: през. 1. л. јд. зрѣјем, 3. л. мн. зрѣју; имп. зрѣј — зрѣјише; аор. зрѣ (сва три л. јд.), мн. зрѣмо, зрѣсише, зрѣише; имперф. 1. л. јд. зрѣо, 3. л. мн. зрѣоше. (Пример: Чекајте нек узрѣје па тѣг бѣреге ГС).

268. Место *зіледавам се* овде је у употреби: през. 1. л. јд. зілецу́јем се, 3. л. мн. зілецу́ју се; имп. зілецу́ј се — зілецу́јише се; аор. јд. зілецува́ се (сва лица) мн. зілецува́мо се, зілецува́сише се, зілецува́ише се; имперф. 1. л. јд. зілецувао се, 2., 3. л. јд. зілецуваише се, мн. зілецуваомо се, зілецуваосише се, зілецуваоше се.

269. Глагол *закљоим* овде се употребљава понекад и са значењем *закључам* (Примери: *заклои́ла* врата Љ, док *оиклои́и* врата Љ = *закључала* и *откључала*).

270. Од глагола *завáлим* интересантан је трп. пр. у примеру „завáли́иша недеља” Љ. То је последња од седам недеља ускршњег поста, а добила је назив, вјероватно, по исцрпљености људи у њој, којима се чинило да се тетурају, „завáљују”. Данас пост нико не држи, али је термин остао.

271. У употреби је глагол *сѣвни́м* чије је значење одјекивати, али у јачем степену, и који иде по VI врсти (Кад запојемо онó јечѣ, *сѣвни́* Кам).

272. Имперфективно образовање од *исѣра́им* је: през. 1. л. јд. *исѣрачу́јем*, 3. л. мн. *исѣрачу́ју*; имп. *исѣрачу́ј* — *исѣрачу́јише*; аор. јд. *исѣрачува́* (сва лица), 1. л. мн. *исѣрачува́мо*. (Пример: Печалбара ни *сам* *исѣрачува́ла*, ни дочекува́ла Кал).

273. Глагол *искам* (*се*) (нема *иши́ем*) се овде употребљава у значењу глагола *биши́ем* (*се*) који је непознат. Његови облици су: през. 1. л. јд. *искам* (*се*), 3. л. мн. *искају* (*се*); имп. *искај* (*се*) — *искајише* (*се*); аор. јд. *иска́*

(се) (сва лица), 1. л. мн. *искамо* (се); имперф. 1. л. јд. *искао* (се), 2., 3. л. јд. *искаше* (се), 1. л. мн. *искамо* (се); трп. пр. (ио)*искан*, а, о. (Јела (= доћи) да ме *поискаш* Рал.).

274. Место *изађем* говори се: а) по VI врсти: през. 1. л. јд. *искоћим*, 3. л. мн. *искоће*; б) по III врсти: през. 1. л. јд. *излезнем*, 3. л. мн. *излезну*. Ређе, и свакако као нанос из књижевног језика чује се и *изићу*. (Примери: *Искоће* на пут и седењују Бр, *после изићу* ДС, *излезне* Крста и че *упреса* Волсви ДС, *нече* да се лега дор *свезда не излезне* Рад, *искочи* довечер на корзу III).

275. Карактеристични облици глагола *идем* (и *ошидем*) су: през. 1. л. јд. *идем* (*ошидем*), 3. л. мн. *иду* (*ошиду*); имп. *иди* (*ошиду*) — *идсије* (*ошидеије*); аор. 1. л. јд. *идо* (*ошидо*, *одо* и *ошдо*), 2., 3. л. јд. *иде* (*ошиде*), мн. *идомо* (*ошидомо* и *ошомо*), *идосије* (*ошидосије* и *ошосије*), *идоше* (*ошидоше* и *ошосше*); имперф. 1. л. јд. *идео*, 2., 3. л. јд. *идеше*, мн. *идеомо*, *идеосије*, *идеоше*; р. пр. *ишљ*, а, о (*ошшиљ* и *ошљ*). (Примери: *идеомо* у школу ДС, *натан-новим* *идоше* ДС, *одо* ја на ошја *свѣт* И, *он бѣше* *ишљ* негде З, *један-пѣт* *ошидемо* ја и *брѣт* Ду, *ошомо* на *четерѣсницу* Ду, у *мој* *живѣт* *несѣм* *ошљ* на *седењћу* Ду, *идеомо* ја и *Славко* *Даспасин* ГС).

276. Место *јашем* овде су у употреби овакви облици: през. *јашам* — *јашају*; р. пр. *јашѣл*, а, о; трп. пр. *јашан*, а, о. (Примери: *Мѣнци* на *коњѣ* *јашају* Ва, *Једнога* *си* *коња* *јаша* Ду).

277. Од глагола *једѣм* карактеристични су облици императива *јѣди* и *јѣи* — *јѣдеије* и *јѣије*. Перфектизацијом су добијени облици као у примерима: *Свѣдѣ* *јѣднем*, *ондѣ* *јѣднем* И, *изѣдѣм* ја Бр, *Има* да те *живѣга* *изѣду* ДС, *онѣ* *си* *он* *изѣл* Рад; па *јѣи* овѣј *јѣло* БД и сл.

278. Карактеристични облици глагола *ковѣм* (нема *кујем*) су: през. *ковѣм* — *кову*; имп. *кови* — *ковѣије*; аор. јд. *ковѣ* (сва лица), мн. *ковѣмо*, *ковѣсије*, *ковѣше*; имперф. 1. л. јд. *ковѣо*, 2., 3. л. јд. *ковѣше*, мн. *ковѣомо*, *ковѣосије*, *ковѣоше*; р. пр. *ковѣл*, а, о; трп. пр. *кован*, а, о. (Примери: *Ўзну* па *кову* *косѣ* Во, *Идем* да *пошковѣм* *крѣву* Ме).

279. Место *кидам* налазимо по III врсти: през. *ћинем* — *ћину*; р. пр. *ћинѣл*, а, о; трп. пр. (с)*ћиден*, а, о (Пример: *Изнесѣ* *пшеницу* и у *њу* *сћиде-на* *ћитка* Стр). Ово су облици из зоне I, у зони II су без *палатализац* је.

280. Од *крѣћем* (се) срѣћу се и облици по V врсти *крѣћам* (се). (Примери: *Он* *упрегнул* *волсви* и *стоји* — *не* *крѣћа* ДС, *Рѣлѣто* *има* *ѣвгало* *које* *се* *крѣћа* на *рѣлникат* ДС).

281. Место *ињем* се у употреби је глагол *качим* се. (Примери: *Укачи* *ми* *се* *некѣо* на *рамена* БД, *Ти* *да* *си* *се* *укачил* на *таванѣв* ГС, *Овицири* *кат* *се* *накачили* на *коњи* Рад).

282. Место *крадем* у употреби су овакви облици: през. 1. л. јд. *краднем*, 3. л. мн. *крадну*; имп. *крадни* — *краднеије*; аор. 1. л. јд. *крадо*, 2., 3. л. јд. *краде*, мн. *крадомо*, *крадосије*, *крадоше*; р. пр. *крал*, а, о; трп. пр. (у)*кранден*, а, о. (Примери: *Дрући* *ју* *украли* Љ, *Крадну* *се* *дрѣва* Кал).

283. Место *кунем* овде су овакви облици: през. 1. л. јд. *кѣнѣм*, 3. л. мн. *кѣну*; аор. јд. *клѣ* (сва лица) мн. *клѣмо*, *клѣсите*, *клѣше*; имп. *кѣни* — *кѣнѣше*; р. пр. *клѣл*, *а*, *о*; трп. пр. *клѣи*, *а*, *о*. (Примери: Жѣне *кѣну* гадно Ду, *Прѣклѣи*а да сам Ш).

284. Место *иѣуцам* у употреби је глагол *кљѣм* који иде по II врсти. (Примери: У *чѣтуру скљѣмо* пипѣр — тј. стуцамо алеву паприку Љ, Кѣлко *пѣти* ме је *кљѣцал* у *глѣву* Бр).

285. Место *лежѣм* (у постељу) у употреби су облици који иду по III врсти: *лѣнем*, *лѣнеш* и по V: *лѣам*, *лѣаш*. Од глагола *лежѣм* 3. л. мн. през. је *лежѣу*. (Примери: *Лежѣу* старѣ лѣѣи на *слѣму* Го, *Че* да *лѣиу* младожењата и невестата Бр, *Оче* ли да се *лѣи*а Рад, *Че* *лѣиш* ли Ш).

286. Место *ложѣм* овде је у употреби глагол *кладѣм* који иде по I врсти. (*Клѣли* смо *ѣгањ* Бр, Жѣне *мѣку* *вѣде* док *пошклату* *ѣгањ* ГС).

287. Карактеристични облици глагола *месѣм* су: през. *месѣм*, *месѣ*; имп. *месѣ* — *месѣше*; аор. јд. *месѣ* (сва лица) мн. *месѣмо*, *месѣсите*, *месѣше*; имперф. 1. л. јд. *месѣо*, 2., 3. л. јд. *месѣше*, мн. *месѣоомо*, *месѣосѣте*, *месѣосѣше*; трп. пр. *месѣл*, *а*, *о*. (Нема *омѣсен* па *ѣсѣсен* — чѣста фраза на целом простору).

288. Место *насиѣјем* у употреби су овакви облици: през. *насиѣњуѣм*, *насиѣњуѣу*; аор. јд. *насиѣњуѣа* (сва лица), мн. *насиѣњуѣамо*, *насиѣњуѣасѣте*, *насиѣњуѣасѣше*. (Пример: Све по рѣд које *насиѣњуѣе* БД).

289. Имперфективно образовање од *наваѣдим* је: през. *наваѣуѣм* — *наваѣуѣу*; имп. *наваѣуѣ* — *наваѣуѣше*; аор. јд. *наваѣуѣа* (сва лица), мн. *наваѣуѣамо*, *наваѣуѣасѣте*, *наваѣуѣасѣше*; имперф. 1. л. јд. *наваѣуѣо*, мн. *наваѣуѣоомо*, *наваѣуѣоосѣте*, *наваѣуѣоосѣше*; р. пр. *наваѣуѣал*, *а*, *о*; трп. пр. *наваѣуѣан*, *а*, *о* (Мѣрамо да *наваѣуѣемо* *градѣну* Во).

290. Место *назрѣм* у употреби су облици по III врсти *назрѣнем* (Улѣзал па *назрѣул* Рад).

291. Место *налазѣм* (и *слазѣм*) у употреби су облици по V врсти: през. *налаѣам* (*слаѣам*); имп. *налаѣај* (*слаѣај*); трп. пр. *налаѣан* (*слаѣан*). (Испечѣмо *ѣбѣе* и у *црѣпѣе* ји *налаѣамо* Ва).

292. Место *наѣм* у употреби су облици са неизвршеним јѣтовањем: през. *наѣдем*, *наѣду*; имп. *наѣди* — *наѣдѣше*; трп. пр. *наѣден*, *а*, *о*.

293. Место *ѣбѣлазѣм* је глагол *ѣбѣкаѣам* који иде по V врсти. (Жѣне *ѣбѣкаѣају* *кѣћу* Бр, Штѣ *тѣлко ѣбѣкаѣаш* Ду, *ѣбѣкаѣамо* ју са *свѣчу* Во).

294. Имперфективно образовање од *ѣслобѣдим* је: през. *ѣслобѣѣавам*; имп. *ѣслобѣѣај*; р. пр. *ѣслобѣѣал*. (Онѣја ни *ѣслобѣѣава* али *ѣвѣја* не *ѣѣву* ГС).

295. Место *осмехнем се* у употреби је: през. *усмінем се*; имп. *усмині се*; аор. јд. *усмину се* (свј лица), 1. л. мн. *усминумо се*; трп. пр. *усминуи, а, о*. (Пример: Штó си ми се тóлко усминула Кам).

296. Место *осмехујем се* у употреби су облици глагола *усмівкам се*. (Глe кó се детeнциeнó усмівка ГС).

297. У значењу глагола *окренем се* употребљавају се облици глагола *обрнем се и, ређе, заврнем се*. (Примери: *Обрну се та га погледа И, Заврні се натам Бр, Она се заврнула Бр*).

298. Карактеристични облици глагола *обедујем* су: през. *обедујем, обедују*; имп. *обедуј* — *обедујите*; аор. јд. *обедуа* (свј лица), 1. л. мн. *обедуамо*; имперф. 1. л. јд. *обедујео*, 2., 3. л. јд. *обедујеше*, 1. л. мн. *обедујемо*; р. пр. *обедува, а, о*.

299. Место *оширим* овде су у употреби овакви облици: през. *бсирим, бсире*; имп. *осири* — *осирејте*; аор. јд. *осири* (свј лица), мн. *осиримо, осирисите, осирите*; имперф. 1. л. јд. *бсирео*, 2., 3. л. јд. *бсиреше*, мн. *бсиреомо, бсиреосите, бсиреосите*; трп. пр. *(на)бсирен, а, о*. (Узне оstriло па *бсире* косуту Во).

300. У значењу *вичем и зовем* (некога) овде је у употреби глагол *окам* који иде пò V врсти. (Кад ни *забка* за жeтвe тј. пòзов : нас Во, па га *окане* Рад, бљувалицe јд *окајемо*, тј. зв или смо их Ду, Штó тóлко *окаш*? тј. што толико влчеш ГС).

301. Карактеристични облици глагола *йушјујем* су: през. *йушјујем, йушјују*; аор. јд. *йушјува* (свј лица), мн. *йушјувамо, йушјувасите, йушјуваше*; имперф. 1. л. јд. *йушјујео*, 2., 3. л. јд. *йушјујеше*, мн. *йушјујемо, йушјујeосите, йушјујeосите*; р. пр. *йушјува, а, о*. (Два дeна и јeдну нóч смо *йушјували* ГС).

302. Место *йошаљем* у употреби су облици глагола *йрајим*. (Омесіла му кравј па га *исйрајила* у вeдeнциу Кам).

303. Имперфективно образовање од *йишам* је: през. *йишјујем, йишјују*; имп. *йишјуј* — *йишјујите*; аор. јд. *йишјува* (свј лица), мн. *йишјувамо, йишјувасите, йишјуваше*; имперф. 1. л. јд. *йишјујео*, 2., 3. л. јд. *йишјујеше*, мн. *йишјујемо, йишјујeосите, йишјујeосите*; р. пр. *йишјува, а, о*, трп. пр. *йишјуван, а, о*. (Добри су љуђи *йишјували* за нас Рад, Ало — ало, *йишјува* там каквó *йишјува* ГС).

304. Карактеристични облици глагола *йомбнем* су: през. *йомбнем, йомбину*; имп. *йомоіні* — *йомоініте* (једино у пòздрави кад мушкарац пòздрави ба каже *Помóзи бóг!*, кад жена пòздрави ба каже *Помáј бóг!*); аор. јд. *йомоіну* (свј лица), мн. *йомоінумо, йомоінусите, йомоінуше*; имперф. 1. л. јд. *йомáјао*, 2., 3. л. јд. *йомáјаше* мн. *йомáјаомо, йомáјаосите, йомáјаосите*; р. пр. *йомáја, а, о* и *йомоіну, а, о*; трп. пр. *йомоінуи, а, о*. (А)де, бeжбó, *йомоіні* Во, *Помоініте* му да се укачи И).

305. За промену глагола *йáмийим* карактеристични су ови облици: през. *йáнийим, йáнийе*; имп. *йáнийй — йáнийеше*; аор. *йáнийй* (сва лица јд.), 1. л. мн. *йáниййимо*; имперф. *йáнийео, йáнийеомо*; р. пр. *йáниййл, йáнийела, йáнийёло*. (Добро сам тој *зайáнийёла* Ва).

306. Карактеристични облици глагола *йечém* су: през. *йечém, йечу*; имп. *йечи — йечеше*; аор. 1. л. јд. *йéко, 2., 3. јд. йéче*, мн. *йéкомо, йéкосите, йéкоше*; имперф. 1. л. јд. *йечеó, 2., 3. л. јд. йечеше*, мн. *йечеóмо, йечеóсите, йечеóше*; р. пр. *йéкал, а, о*; трп. пр. *йечен, а, о*. (Док сáвне *исйечу се* по трй црецуље лéб Кал, *Ойечи* га *убаво* Во, *Мóre*, *ја бйш йечеó* рећйју кад онй додйше ДС).

307. Место *йознáјем*, које се и овде среће, чешићи су облици глагола *йознáвам* који иде по V врсти. (*Йознáвам* те по белéгу Бр, *Нéма* да се *йознáва* кудé су лежáли Рад).

308. Карактеристични облици глагола *йосйáвзим* су: имп. *йосйáви, — йосйáвеше*; трп. пр. *йосйáвен, а, о*. (Йма кáмење које е *йосйáвено* за задушницу ДС).

309. У употреби су и облици *ййшем* по II врсти и облици *йисујем* по IVб обрасцу. (Нумéјем да *ййшем* Кам, *Йисују* ни писма Бр).

310. Глагол *йресáхнем* гласи *йресьнем* и иде по III врсти. У р. пр. је *йресьл, а, о* и *йресану́л, а, о*. (Тйја је бунáр *йресьл* ГС, онó се мóre *йресьне* З).

311. У употреби су облици глагола *йремéним се* по VI врсти. У трп. пр. је *йремéнен, а, о*.

312. Од глагола *йройáднем* трп. пр. је *йройáдал, йройáдла, йройáдло*. (Онó до́де *йройáдло* — реч је о печалбару Стр).

313. Место *йусйим* у употреби су овакви облици: през. *йушйим, йушйе*; имп. *йушййáј — йушййáјше*; аор. јд. *йушййá* (сва лица), мн. *йушййáмо, йушййáсите, йушййáше*; имперф. 1. л. јд. *йушййáо, 2., 3. јд. йушййáше*, мн. *йушййáомо, йушййáосйе, йушййáоше*; трп. пр. (на)йушййен, а, о. (нáс ће да *йушййи* З, све *найушййено* И).

314. Карактеристични облици глагола *рáдим* су: през. 1. л. јд. *рáдим, 3. л. мн. рáде*; имп. *рáди — рáдеше*; аор. јд. *рáди* (сва лица), мн. *рáди́мо, рáди́сите, рáди́ше*; имперф. 1. л. јд. *рáдео, 2., 3. л. јд. рáдеше*, мн. *рáдео́мо, рáдео́сите, рáдео́ше*; р. пр. *рáдел, а, о*; трп. пр. *рáден, а, о*. (Сáне *рáдеоше* напред ГС, две гóдине је *рáден* ДС, *рáдели* смо сидáрски пóслови И, и тој сам *рáдела* Кам).

Са истим значењем се употребљавају и облици глагола *рáбйим*.

315. Карактеристични облици глагола *речém* (нема *рекнем*) су: през. *речém, речу*; имп. *речи — речеше*; аор. 1. л. јд. *рекó, 2., 3. л. јд. рече*, мн. *рекóмо, рекóсите, рекóше*; р. пр. *рекьл, реклá, реклó*. (Ако *речеш* мй че *йдемо* Бр, *Какó* онй *речу* текá че се онá жéни ДС).

316. Место *скачем* у употреби је глагол *рѣѣам* који оде по V врсти, а у перфектизованој форми по III: *рѣѣнем*. Ене га преко градину *рѣѣа* Ду, *Рѣѣну* па еј онам чучну Ду, *Урѣѣи* па се удави кучка И).

317. У употреби је глагол *рѣнем* који гради облике по III врсти. Код Вука је *рѣѣи* — *рѣам*. (Ја ргну с прс те ете где се утепа Бр, Она носи шишѣнце с мастило па *рѣну* у њег ГС).

318. Облици глагола *разуѣим* (чиним некога разумним) преузели су и значење глагола *разуѣем* (схватам). (*Разуѣиши* ли квѣ ти рѣѣчам Бр, тј. схваташ ли; Онѣ (Немци) *разуѣју* по српсѣи ДС, тј. схватају; Чу те *уразуѣим* ја ГС, тј. учинићу разумним).

319. Место *свађам се* доста често се употребљава глагол *карам* се који иде по V врсти.

320. Према *скѣнем* имперфективни глагол је *скѣѣам* (Ја сам те *скѣну-*ла ГС, Мѣ се *скѣѣамо* уз дѣду Рад).

321. Глагол *сѣсам* гради облике само по V врсти (*сѣшем* се не среће). (пупѣтиш јагњѣшта да *сѣсу* < сѣсају Кал).

322. У употреби су глаголи *сѣѣнем* по III врсти и *сѣѣзам* (нема *сѣѣжем*) по V врсти (ѳвце *сѣѣсау* ГС, кад *сѣѣнем* — гѳово, све помѣзено ГС).

323. Карактеристични облици глагола *сечем* су: през. 1. л. јд. *сечѣм*, 3. л. мн. *сечу*; имп. *сѣчи* — *сѣчеѣте*; аор. 1. л. јд. *сѣко*, 2., 3. л. јд. *сѣче*, мн. *сѣкомо*, *сѣкосѣте*, *сѣкоше*; имперф. 1. л. јд. *сечѣо*, мн. *сечѣоомо*, *сечѣосѣте*, *сечѣоше*; р. пр. *сѣкал*, *сѣкла*, *сѣкло*; тр. пр. *сѣчен*, а, о. (Дрѣва се *насечу* за три дѣна Кал).

324. Карактеристични облици глагола *седим* су: през. 1. л. јд. *седѣм*, 3. л. мн. *седу*; р. пр. *сѣдал*, *сѣдла*, *сѣдло*. (Жѣне *седу* до којѣ дѳбо Стр, *сѣдли* свѣтови Бр).

325. У употреби су облици глагола *сѣѣм* (*сѣѣвам* ретко, и то код млађих људи), (*Сѣу* до сѣдом-ѳсом сѣти Во).

326. У употреби су облици глагола *сѣѣрим* (*сѣѣрам* ретко, и то код млађих људи). (Сѣвѣрачи ѣду та *сѣѣре* Бр, Некакви сѣвѣрачи *сѣѣрили* БД).

327. Место *сѣвѣѣим* овде је у употреби глагол *сѣвѣнем*, који иде по III врсти. (Чу да *сѣвѣнем* после Ду, Бѣше у Пѣрот па *сѣвѣну* при нас Рад).

328. Место *сѣѣам* у употреби су облици глагола *сѣѣуѣем*: през. 1. л. јд. *сѣѣуѣем*, 3. л. мн. *сѣѣуѣу*; имп. *сѣѣуѣј* — *сѣѣуѣѣте*; аор. јд. *сѣѣуѣа* (сва лица), мн. *сѣѣуѣамо*, *сѣѣуѣаѣте*, *сѣѣуѣаше*; имперф. 1. л. јд. *сѣѣуѣео*, 2., 3. л. јд. *сѣѣуѣеше*, мн. *сѣѣуѣеомо*, *сѣѣуѣеосѣте*, *сѣѣуѣеоше*; р. пр. *сѣѣуѣа*, а, о; трп. пр. *сѣѣуѣан*, а, о. Али се, додуше ретко, срећу и облици глагола *сѣѣм*. (Тѣга сам *сѣѣл* нећѣ сѣн И, Бѣш пре неку вѣчер *сѣѣува* Рад).

328a. Место *сиђем* у употреби је глагол *слэзнем* који иде по III врсти, а место *силазим* облици глагола *слáзим* (исто тако и сложени глаголи *излэзнем* — *излáзим*, *налэзнем* — *налáзим*, *улэзнем* — *улáзим*). (Па *слэзне* доле Рад, Не смејеш да *слэзнеш* док ти он не одбори И, Низа стéпенице *слáзи* З).

329. За промену глагола *шкáјем* (нема *шкáм*, *шкeм*, *чeм*) карактеристични су ови облици: през. *шкáјем*, *шкáјeш*, *шкáјe*, *шкáјeмо*, *шкáјeшe*, *шкáју*; имп. *шкáј* — *шкáјишe*; аор. јд. *шкá* (сва лица), мн. *шкáмо*, *шкáсишe*, *шкáшe*; имперф. 1. л. јд. *шкáјeо*, 2., 3. л. јд. *шкáјeшe*, мн. *шкáјeомо*, *шкáјeосишe*, *шкáјeошe*; р. пр. *шкáл*, а, о; три. пр. *изишкáн*, а, о. (*Ткáла су се плáтна* Бр, *Ткáле смо си црђе* Бр, *Тúримо да шкáјeмо* Љ).

330. Место *шребам* овде се говори *шрeбeм* (мeне не *шрeбу* твојe пáре), а и када се безлично употребљава форма је *шрeбе* (не *шрeба*), (*Ми шрeбе* да идемо ГС, кудe *шрeбе* овце да пробде ДС).

331. Место *штавим* овде су у употреби облици глагола *шúрим*. (Торбу ми *шúре* на ráмо Стр, *Туришe* тúва овó-онó Ду, Тeг ли се *шúрашe* парá у кравáј Кат).

332. Место *шучем* у употреби су глаголи *бијем* који иде по IV врсти и *шeйáм* по V врсти. (Ичитeљи прилично *бијeошe* ДС, Град ни је *шeйáл* шeс трeћу гóдин Ду).

333. Место *луђам* употребљава се глагол *шрóйáм*. (Че дóјде па че *шрóйá* Ду, *Трóйáло* је нóчу Љ).

334. Место *узнем* употребљавају се облици глагола *úзнем*: през. *úзнем*, *úзнeш*, *úзнe*, *úзнeмо*, *úзнeшe*, *úзну*; имп. *узни* — *узнеишe*. (*Узнe* и даде вој лeбац Бр, *Узни* ме Во). За појаву *н м. м* у овим облицима постоје два тумачења: Белићево као аналогија⁹⁰ и Пеце—Милановића као фонетски процес⁹¹.

335. Место *ујрежем* у употреби је глагол *ујрeзам* који иде по V врсти. Перфектизоване форме су по III врсти *ујрeћeм*. (*Излэзне* Крста и че *ујрeса* волóви ДС, *Ујрeишúл* и стоји ДС).

336. Имперфективно образовање од *ујуштим* је: през. 1. л. јд. *ујучујем* 3 л. мн. *ујучују*; имп. *ујучуј* — *ујучујишe*; аор. јд. *ујучувá* (сва лица), мн. *ујучувáмо*, *ујучувáсишe*, *ујучувáшe*. (*Баштá си ји нејe ујучувáл* Рад, *Ујучувáшe* ни на добрó Рад).

337. Место *удомим* и *умијем се* срећу се облици као у примерима: *Ижeнимо* ји, *одомимо* ји Во, *Нáшa њивa се омíла*, очeшпáла, оплeла Во. (тако се говори *њиви* на којој се приводи крају жетва за ту годину).

⁹⁰ ДИЈС 480.

⁹¹ Ресава 350—351.

338. Место *увучем се* у употреби су облици глагола *увлечем се*, исто тако место *свучем се* — *свлечем се*, а према овом глаголу и именица *свлачбџина* = клизиште (Пазим да *се* змије не *навлечу* при детé Кам).

339. Чест је у употреби глагол *узирам се*, који иде по V врсти. (Па *се узирам* како сам *убаво* премéњен ГС, У квó си *се узра* Бр).

340. Место *ходам* у употреби су само облици глагола *одим*. (Па има да *одим*, *одим* јегá га најдем Бр, он си одил Бр, улéзне и овак *оди* Стр).

341. У употреби су глаголи и *цврчим* и *цвркам*. Први има и значење и облике као у књижевном језику, другим се означава поцикивање на веселима, и иде по V врсти. (Почéмо да појéмо, да *цвркамо* Кал, Вóде не-вэсту, *цвркају*, весéле се Во).

342. Место *цејам* сређу се само облици глагола *цејим*. (Опџнци вој *се цејиме* Љ, *Цејимо* вџче за зиму Ш).

343. Карактеристични облици глагола *моју* су: през. *моју*, *можеш*, *можe*, *можемо*, *можешe*, *моју*; имп. *мојни* — *мојнeше*; аор. 1. л. јд. *мојó*, 2., 3. л. јд. *можé*, мн. *мојóмо*, *мојóсше*, *мојóше*; имперф. 1. л. јд. *мојáo*, 2., 3. л. јд. *можeше*, мн. *мојáoмо*, *мојáoсше*, *мојáoше*; р. пр. *мојл*, *мојлó*. (*Не моју* свé да причам Во, *Можешe* ли да идете Бр, *Че можеш* ли да ми позáјмиш Стр, *Мојáo* и да играм, и да појем Ду).

Појаву *мож* за сва лица још је Белић констатовао, и објаснио као стари оптазив⁹². Млађи испитивачи имају другачије мишљење: да је у питању редукција *e* из 3. л. јд.⁹³ Овакво *мож* се среће и у данашњем говору Лужнице. (Али он стар, *не мож* да бéга ДС, Свадба *не мож* да бéде ДС, Нештó *мож* и да се сéтим Кам, Штó *не мож* бóље да бéде Бр, Нагрéје се па *не мож* да се жњé Во, *Не мож* да остáнемо живи́ такóј З и други).

344. Карактеристични облици глагола *будем* су: през. *будем*, *будеш*, *бóде*, *будемо*, *будешe*, *бóду*; имп. *бóди* — *бóдешe*; аор. = имперф. 1. л. јд. *бéо*, 2., 3. л. јд. *бéше*, мн. *бéомо*, *бéосше*, *бéоше*; р. пр. *бил*, *á*, *ó*. (Влáда му *бéше* име, ДС, Мóра учитељ прво да бóде, па пóсле пóп ДС, Бугари *бéоше* овдéк ДС, и ја *бéо* у гробље ДС, *бéомо* на пијац у Бабушницу ДС, Мóј пријатељ *бил* вамилијаз у Богдánовц БД и сл.).

Одступања од ових облика (најчешћих) су у овоме: а) Облици аориста који се приближавају књижевном: *би* (за сва лица у јд.), мн. *бимо*, *бисше*, *бише* (Баштá ми *би* по рат Ду, *Бише* у турски рат заједно Ду, Гóдину *бише* у лóгор Рад) и б) Грађење презента по IV врсти (али то ретко бива) (Куде Ђурђовдџн тóј све *будóје* З).

345. Карактеристични облици глагола *очу* су: през. *очу* (*чу*), *очеш* (*чеш*), *оче* (*че*), *очемо* (*чемо*), *очешe* (*чешe*), *оче* (*че*); аор. = имперф. 1. л. јд.

⁹² ДИЈС 511.

⁹³ В. Симић, Левач 387—389.

шѐо, 2., 3. л. јд. *шѐше*, мн. *шѐомо*, *шѐосѝе*, *шѐоше*; р. пр. *шѐл*, *а*, *о* (Паре на кѹп колко *о*чеш Бр, Молимо те а ти *нѐчеш* Ду, Тѐл сам да *ѹ*мреш И, Некѹј пारे *о*че Во, Ми кѹ *ч*емо БД, Тѐоше да се избѝју ДС).

И код овог помоћног глагола ваља дати неколико напомена:

а) 2. л. јд. презента често има облик *о*ч, које је по Белићу стари опггатив (Квѹ *о*ч од мене Бр, ако *о*ч да раѹиш Кал, Патња колко *о*ч Ду и други).

б) Ретко, али се срећу и облици 3. л. мн. през. *ѹше* — *нѝше* (Која нѐма мираз онѝ ју *нѝше* Во, Која *ѹше* ѝду, који *нѝше* онѝ се седѐ при војску Рад).

в) Ређе од наведених облика за аор. — имперф. срећу се и облици: јд. *шѐја* (за сва лица), мн. *шѐјамо*, *шѐјасѝе*, *шѐјаше* (ја *не шѐја* да врљам ГС, Он *не шѐја* да сврне Ду).

346. Од помоћног глагола *јесам* имам записаних примера акценатских форми само за 3. л. јд. (Што *јѐс* — *јѐс* ДС).

Т р е ћ и о д е љ а к

СИНТАКСА

ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА

347. У морфологији је указано на падежну проблематику овога говора. Тамо су дата и основна значења падежа. Овде ћу се више задржати на стилским одликама овога говора, подразумевајући под тиме могућност да се између више варијантних језичких средстава за изражавање истог лексичког значења употреби оно које је у датој прилици изражајније. Такве могућности успостављају поједини конкурентни предлози употребљени у конструкцији са општим падежом, образујући кад праве (апсолутне), кад неправе (релативне) синониме. На овакве могућности ћу указивати и код других синтаксичких категорија.

Примери навођени у овом одељку су узети из говора I^a и I^b, али нема битнијих разлика у синтакси између зона I и II.

348. Предлозима *близо* — *близу/докуде/окол(о)* означава се приближна мера: Узел је за њега *близу/докуде/окол шри милиона* ДС, Начекул *близо/докуде/окол њедесе кбла дрва* Бр, Начукалп смо *близу/докуде/окол двајес шиника њасуљ* ГС.

349. Предлозима *врз/од* означава се начин вршења радње и својеврстан континуитет: Пуши цигару *врз/од цигару* Ш, Пије чашу *врз чашу* (у књ. језику ову функцију врши предлог за + инструментал).

350. Предлози *до/џри* и *до/на* употребљавају се у значењу *код* ако су у питању ствари: Градина ни *до/џри сами џуи* ГС, Бунар им *до/на саму меу* Ш, Кућа му је *до/џри задрују* ДС.

351. Предлозима *за/на* означава се: а) време: Че дојдемо *за/на Први мај* Ш, Че уработи *за/на свештиникад* (тј. никада) ГС; б) намена: Купил сам опњци *за/на мајер* Во, Скубем сено *за/на овце* ДС.

352. Предлози *за/од* могу означавати неправи објекат уз *verba loquendi*: *За/од џуј жену* се свашта прича Кал, *Какво ми све не наприча*

за/од *њѣѣ* Ш; у сличном значењу уз глагол мислим осим поменута два предлога употребљава се и предлог *на*: Мислим за/на/од *шѣбе* Бр, Помислиш ли некада за/на/од *мајшѣр* Бр.

353. У значењу циља кретања може се употребити и за поред у када је у питању географски појам, међутим када је реч о другим појмовима за се не би могло употребити: Намѣтне торбу па одовде пѣшћи та за/у *Нѣш* (отиде) Стр, Пошли смо за/у *Пѣрош* ДС и сл.; али само: ене га отиде у *сѣбу*, у *шѣму*, у *задрују* и сл. Значење циља од значења места се не разликује: иде у *Бабѣшину* и живи у *Бабѣшину*.

354. Предлозима *из/од* означава се:

а) Узрочност уз примесу објашњења, па чак и извињења зашто се нека радња ради: Чу оратим малко *из/од* *ѣлѣшосѣи* Рад, Нештѣ чу се замлачујем *из/од* *ѣлѣшосѣи* ГС, И ја да кажем нештѣ *из/од* *ѣлѣшос* Стр. Форме са (*из/од*) *ѣлѣшосѣи* су више књишке;

б) Потичање из одређене фамилије (која обично живи у једној групи кућа, у „малу” — в. речник: Тѣ *из/од* *Пѣринци* ли си? Ш, Он је *из/од* *Данѣшеници* ГС и сл.

355. Предлози *иза/ѣо* могу значити:

а) Слеђење за нечијим кретањем: Не иди *иза/ѣо* *мене* Кам, Старога слѣшај, али *иза/ѣо/сѣјарѣа* не иди ГС;

б) Време које следи иза одређеног дана: Чу глѣдам да дѣјдем *иза/ѣо* *данѣш* Во (овазко употребљено „данѣш” значи некакав вѣжан догађај: свадба, слава, сахрана и сл.), али када је у питању друкчија одредба времена употребио би се само предлог *ѣо*: *По* *лѣѣо* иде јѣсен И, *По* *врѣш* се бѣру пасуљѣви Ш и сл.

356. Предлози *код(у)|ѣри* употребљавају се у значењу *код* ако се ради о личностима: Па слѣзну у Стрѣљѣц *код|ѣри* *дѣда* *Рѣку* у кафѣну Ду, Идѣ *код|ѣри* *бѣбѣ* *Цвѣш* Ш.

357. Предлозима *комѣо|накуде* означава се правац кретања: Псѣта ји одлѣјаше *комѣо|накуде* *Трѣшѣшеници* ГС, Трѣбе да су отишли *комѣо|накуде* *Габрѣци* ГС.

358. Предлози *куде|комѣо|окол(о)|ѣрекај* у временском значењу су синонимични: Че кѣлемѣ свѣлѣ *куде|комѣо|окол|ѣрекај* *Гмѣшровѣѣн* Ш, Отѣду на Цѣрѣѣѣѣѣн а вѣртају се јѣсени *куде|комѣо|окол|ѣрекај* *Гмѣшровѣѣн* Стр.

359. Уз глагол *умѣшам се* могу се синонимично употребити предлози *мецу/у*: Умѣша се *мецу/у* *наѣрод* и не вѣдим ју И, Умѣша се *мецу/у* *Вѣјине бѣѣе* Бр.

360. Групом предлога *на/од* означава се:

а) Потичање младунчета животиње од одређене мајке: Овѣј јѣгње је *на/од* *шѣј* *овѣу* ДС, *На/од* *шѣј* *свиѣу* прѣсе да ми оставиш за домазлѣк Стр;

међутим када је реч о људима конструкција са *од* не долази у обзир, па ће се рећи: Душан је син на *Стамена*, а исто тако: Стáмен је башта на *Душна* и сл.

б) Алтернативно се употребљавају у конструкцији *на/од збр*: Заврши школу *на/од збр И*, Ожéмо га *на/од збр Во* (синонимичност са овом конструкцијом остварује начински прилог *збрле*).

361. Предлози *на/ио* могу бити приближно синонимични у реченицама кад значе:

а) место: Сá триста бóје (турају) *на/ио образи* (тј. много се шминкају) Стр, Текá смо пòјале *на/ио седéње* Кам;

б) временске прилике: Не излази *на/ио лайáвцу* ГС, Гдé си се считáл *на/ио ћишуйу* Ш и сл.

362. Предлози *на/с(а)* могу да буду синонимични кад се употребљавају:

а) уз глагол *и́йвим* (кад је реч о запрживању): Гóтвимо *на/са заји́ин* Кам, Некадá смо (готвили) кад *на мáсло*, кад *с мáз* ДС;

б) кад је реч о кући (броју спратова): Направи́ли смо ку́ћу *на/с и́ри сйра́ша* Бр.

363. Синонимском групом *ио/ири/код* означавају се „разни људи исте врсте”: *По/ири/код какви́ све дбкйури* га несмо водíли Ду, Ишли́ смо и *код вражалице* и *ири бабе*, и *ио лекари*, и пá нема́ лек за њéга Ш.

364. Синонимском групом *ио/у* означавају се „разна места исте врсте” *По/у каквé зéвње* све нејé считáл Рад, *По/у каквé и́и* шкóле све нејé ишéл И.

365. Предлози *и́ред/на* обележавају намену када је реч о давању хране стоци: Понéсо да тóрим *и́ред/на кра́е* пáшње Ш, Идем да тóрим шóму *и́ред/на óвце* Во. Међутим, по подацима којима располажем предлог *и́ред* не би се могао употребити ако су у питању свиње или перната живина.

366. Предлози *и́рекај/до/ио/уз* у месном значењу могу бити мање-више синонимични у реченицама као: Не газí ми градíну него íди *и́рекај/до/ио/уз крај* Ш и сл.

367. Уз глагол *и́осиуйим* могу се конкурентно употребити предлози *и́рема/с(сьс)*: Ви сте *и́рема/с нáс* мlóго добрó поступили Ду, Какó он *и́рема/с мáйер* поступа, текá човéк ни са живóтињу не рабóти Ш.

368. Поред *уочи* може се употребити и *сйром*: Прáсе се не рáни *уочи/сйром* Божíч ГС.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

369. Честа је употреба приповедачког презента, када остварује синонимичност са перфектом. Исти информатор причајући о прошлим догађајима меша индикативни перфекат са релативним презентом: *Имали смо тројица слуге па им носимо вечеру на днѝ Стр, Једнѝ су служили за аљине, једнѝ си служе за парѝ Стр, Ишли смо по седѣње, па љредѣмо, шалимо се, љојѣмо Го, Жѣли смо, а ја сам врзала љуљѣу за границу а онѡ дѡјде змија па се завлечѣ при детѣ Кам.*

370. За исказивање будућих радњи среће се презент свршених глагола, али ретко: А, тај рђа више не љредѣ мѡј праг Кал, Налетс ја не љованѣм ништа од рабѡту И, Не видѝши тѝ мене скѡро у твоју кѡћу Ш.

371. Синонимичност се остварује између модалног презента и императива у примерима типа: Дѣ да ми љојѣш на кѡћѣу, прво на кѡћѣу, па дѣ на ѡвце, па дѣ на волѡви, па ми љѡј на децѡ по рѣд (кад се домаћин обрађа Лазарицама) Ду, Јѣла да ме љоискаш Рал, и Поискај ме Рал.

372. Приповедачки императив се ретко среће, али га има: Јѡ док да се обрнем брѡт утѣкал долѣко, ја љрчи Ду, Како му кѡпимо ѡпѣнци а ѡн шуѝирај по пѡт камење, шуѝирај по ливѡду лѡтту, шуѝирај квѡ стѝгне, док јѝ не сцѣпи Љ.

373. Употреба аориста је веома жива, и то како од перфективних, тако и од имперфективних глагола. Дистинкцију у односу на имперфекат чини моменат свршености, или, бар, ограничености процеса означеног аористом, и одсуство тог момента код имперфекта. Нпр. Чуѡмо овдѣ си-рѡчѣ из Извѡр, па када се прѣрати баштѡ си га одвѣдѣ и Чуѡмо по пѣтѡјѣс кѡзе Ду. Ограничавање може да се оствѣри и просторном релацијом (што се опет свѡди на временску димензију): Трѡмо по њѝ до Рѣсник па јѝ манѡмо Бр и Трѡмо ко кѡњѝ ДС.

374. За горње примере имперфекта поред неограничености процеса битно је преношење говорног лица у време у које се радње догађају. То време је одређено самом говорном ситуацијом — овде се ради о младости информатора. Али може да буде детерминисано и експликативнијим средствима: Водѝце кат су тѡг се зѣлеѡјѣоше Го, Ми ѡдео мо компирѝ кат се је на Тѡрчина пошло Рад, А ѝмаше Гмитар Даспѡсинсѝи и деда Нака Јѡвинсѝи ДС, Сѡне радеоше напред ГС и сл. Експликација времена са којим тече напред оно што се имперфектом износи јасна је: сѡне су радиле — напред; кад су биле Водѝце (св. Јѡван) тада се дешѡвало згле-дување и сл. У претпоследњем примеру имперфекат ѝмаше поставља Гмитра и деда Наку у временску ситуацију одређену претходним током разговора (ради се о бачијарењу које се обављало за живота Гмитра и Наке, а у младости информаторовѡј). Дакле, осим неограничености процеса оствѣрује се и напредност са неким другим моментом, а тако је и у књижевном језику.

375. Крњѝ перфекат се среће најчешће у приповедању (примери у т. 218). Једино овакав перфекат се употребљава јѡш у клетвама и благо-

сиљању (модални): бeс га *заштл*, вшпће га *изэле*, не *заштл* га жив, рaне га *нашдле*, *склучило* га; живa *билa* и голeмa *шорасла*, лбкa му зeвнa *билa*, *шозлaшлa* тi *се* рукa, штo *желели* тoј и *дочекaли* и сл. И у емфaтичнoм сaопштaвaњимa o актуелним дoгaђajимa: Душaнa вoл *ошоравил*, Смиљу кoбилa *убилa*, Штaлa, брe, нa Слaвкa Брaнковскoгa *изшорелa*, Вoју грoм *убил* ГС и сл.

376. Плусквaмпeрфeкaт се употребљaвa у врeмeнскoм знaчeњу (пpимeри у т. 219). Осим овквoг плусквaмпeрфeктa срeђу се и пpимeри мoдaлног — жeљног у којимa се пoрeд жeлe дa се изврши oнo штo се њимa кaзуje oсeђa и ниjансa жaлeњa збoг пpoпyстa дa се учини oнo штo je тpeбaлo: Мaкaр кaквy шкoлицу *дa бeшe зaвршил* Ш, Дa гa бeо *шрoдaл* кaд се свaђи грaбeшe зa имaњe ГС, Али гa пpевaри тaј (дeвoјкa), a дa се *нe бeшe жeнил*, *дa нe бeшe шил* у Русију, бeлђи нe би умрл Рaд. У пoслeдњeм пpимeру плусквaмпeрфeкaт je употребљeн у пpoтaзи иpeaлног кoндициoнaлa. И тy je, мeђутим, пpисутнo жaлeњe збoг влaститoг пpoпyстa дa се утичe нa њeгa дa нe уради oнo штo je урадио, a кoје се зaвршилo кoбнoм пoслeдицoм.

ГЛАГОЛСКИ РОД И СРОДНА ПИТАЊА

377. Глaгoли сa *се*, бeз *се* или и сa и бeз *се*:

а) сa *се*: *дeбeлим се* (Ништa нe рaдe сaмo *се дeбeлe* И), *дoсeлим се* (Oдaвнo *се дoсeмили* из Врaпчe ГС), *избeзoбpaзим се* (Ем oстaрeл, eм *се избeзoбpaзил* Го), *oбoштим се* (Зa врeмe oкyпaциje *се je oбoштил* ГС), *oлeђивим се* (Oлeђил *се* пa *се* нaпpaвил нa сблaзa Бр), *oђишим се* (Oђишилo *се*, али чe пpoјдe Рaд), *шpимкнeм се* (Пpимaкни *се* дa тe бoљe чyјeм Кaм, шoмyлим *се* (Пoмyли *се* из грмaн пa *се* нeгдe зaвлeчe Вo).

б) бeз *се*: *крeнeм* (Крeни тi нaпpед a jа чy пo тeб Ду), *лeинeм* (Лeини и нe мрдaj Ш), *свeњyјeм* (Пoчeлo дa *свeњyјe* Вo), *сврнeм* (Бил у Пирoт пa *сврну* пpи нaс Рaд), *сeднeм* (Сeдни тi нa пoлoвин a jа чy нa пoлoвин Ду), *слeзнeм* (Слeзни oт тaвaнџ ГС).

в) и сa и бeз *се*: *бoдeм* (Нaш вoл *бoдe* и Нaш *се* вoл *бoдe*), *бpинeм* (Бpинeм штo гa нeмa и Бpинeм *се* штo гa нeмa), *дoдијaм* (Дoдијaлo ми и Дoдијaлo ми *се*), *дoсaдим* (Дoсaдилo ми и Дoсaдилo ми *се*), *жyрим* (Жyрим и Жyрим *се*), *зaјнoјим* (Зaјнoјилa му рaнa и Зaјнoјилa му *се* рaнa), *зaкaсним* (Чy зaкaсним и Чy *се* зaкaсним али сaмo Чy *се зaбaвим* сa истим знaчeњeм), *шeним* (Пoклoмкaj дa видиш *шeни* ли и Пoклoмкaj дa видиш *шeни* ли *се*), *шpишpијим* (Пpишpији дoк пpoјдe и Пpишpији *се* дoк пpoјдe), *шћишaм* (Вoли дa *шћишa* и Вoли дa *се шћишa*), *чyрим* (Мoрa дa сy тyј — *чyри* им oцaк и — *чyри*, им *се* oцaк) — увeк тaкo.

378. Глaгoл *врљим се* употребљaвa и aктивнo (*врљaм* кaмeн) и мeдијaлно (*врљaм се* с кaмeн), a глaгoл *жeним се* сaмo рeципpочнo

(Бóшко се оженил с Пёрсу и Пёрса се оженила с Бóшка или Бóшко се оженил за Пёрсу и Пёрса се оженила за Бóшка).

379. Глагол *мóлим* се употребљава као активан (*мóлим те*), али ређе, и као медијалан (*мóлим ти се*).

ГЛАГОЛИ НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА

380. а) Глаголи са допуном у виду експликативне реченице с презентом и везником *да*:

вáнем (Тíће *вáне да дрдње* Ш), *вéрујем* (*Вéрујем да знáйше* Ду), *вóлим* (*Вóле да једу али не вóле да рабóйше* И), *жéлим* (*Жéлимо да ви уóбóйшимо* Кам), *знáм* (*Знáју да шрбóше*, али не *знáју да шечáле* Бр), *мислим* (*Мислиши ли да ућушóиши* Ва), *намерáвам* (*Намерáвaмо да ожéнимо* детиштево Ш), *óчу* (Тí квó *óчеш да рабóйшиши* Љ), *смéјем* (*Не смéјем да шричам* јá тој Кам), *сшáнем* (*Сшáну да се замлáчују* Кам), *шрéбе* (Нел' *шрéбе* и *јá да жшвим*, нел' *шрéбе* и *јá да једém* ГС), *шзнем* (*Узó да шóишиам* Ш) и сл.

б) Глаголи са допуном у виду експликативне реченице *са и без везника да*: *мóйу* (*Мóйу и да се сéшшм* понештó Кам; *Не мóйу се свз сéчам* Кам), *мóрам* (*Мóрам да рабóйшим* Во; *Мóра се жшви* некакó ГС), *шóчнем* (*Пóчну да једу, да шшју, да шшрају* Бр; *Сбг се шóчéше мањују* — тј. развóде Љ) и сл.

Запажа се да је изостављање везника *да* могуће само ако допунски глагол има повратну форму (*са се*).

Наравно, допуна може бити и прави и неправи објекат код ових глгола (*Вóли да шшје* је исто што и *Вóли решшју* и сл.)

КОНГРУЕНЦИЈА

381. Код именица природног мушког рода на *а* које се срећу у овом говору конгруенција одступа од књижевнојезичке норме у овоме:

а) У множини атрибут се са њима значењски слэже: *нáши* мирашчшје, *мóји* навцијје, *шрбóкшши* порешчшје, *добрш* слшђе, *сшáлни* муштершје, *шшасни* шáливцијје, *шóлеш* пијáнице.

б) Део предиката који разликује род у множини, такође, остварује значењско слагање са овим именицама: *Дошш* мирашчшје да ни дéле имáње ГС; *Ошшшш* навцијје у навцилшк Ш; На Вéљу кафецију порешчшје *шшшшш* телевизóр Ш; Оншја пијáнице се пáк *шшшшш* Бр.

382. Атрибут се са именицом *браћа* слаже облички: *моја браћа, слободна браћа*; али се предикатски део конгруира значењски: *Браћа војкућили машину за прање Љ, Ђиринска браћа се поделили* ГС.

383. Бројне именице на *-ица* могу да означавају и само мушка лица, али и мушка и женска. Атрибут и глаголски придев у предикату у оба случаја је у мушком роду: *ишја двојица старци* (муж и жена) Во; *Десеторица су пођинкули само* из Горњи Стрижевац (само мушкарци) ДС.

384. Кад је именица у бројној конструкцији, конгруенција предикатског дела је опет значењска: *Четри мужа дошли*; *Четри жене дошле*; *Четри деца дошла* — тако свуда.

385. Уколико се ради о именицама м. и ср. р. употребљеним уз бројеве од 2—4 конгруенција је значењска (према старој двојини у књ. језику): *Сви три брата су му умрли* ГС; *Сви четри се вврнуше чиншави* И.

386. Именице изведене суфиксом *-ло* означавају мушка лица којима се најчешће приступа са дозом омаловажавања. Зато се и атрибут и именски део предиката слажу облички са њима: *Оној гњњало пак дошло* ГС; *Бицинско Цвркало* („Пвркало” је надимак одрасле особе) Ш. И уопште, ако се неко потцењује или сажалева, за њега се каже *оно* а не *он*: *Оно дојде йройадло* („оно” је печалбар, одрастао човек); *Оно* би се, завалија, *оженило* да га је некоја тела Рад.

387. У приповедању је чест безлично употребљени радни придев: *Вревиле од свшпта па дошло ред* и на сотоње Ш; *Имало је вүци Ду*; *Тројало* је ноћу (ради се о вампиру) Љ и сл.

ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЦА

388. Реченице са логичким субјектом се реализују и са и без помоћног глагола: *Жал ме за њега* Стр; *Жал ме је за њега* Рад; *Срамошја ме од тебе* Стр; *Срамошја ме је од тебе* Стр — тако и: *срам ја* и *срам да ја* је и сл.

389. У пасивним реченицама код одређених глагола са резултативним значењем могуће је међусобно замењивање конструкције са *се* и трпног придева: *Исиёкло се* да не мџ боље да буде и *Исиёчено* да не мџ боље да буде ГС; *Ойрало се* за хев Во и *Ойрано* за хев Го; *Свё се йојело* и *йойило* и *Свё йоједено* и *йойијено* Ш.

390. Упитне реченице могу бити образоване:

а) Са футурском енклитиком *че* за сва лица на почетку: *Че се вврнеш ли?*; *Че дојде ли?*; *Че рабџимо ли?*; *Че сташете ли?*; *Че йду ли?*; *Че си легамо ли?* и сл. — свуда тако.

б) Са глаголским обликом на почетку и са речцом *ли*: *Окойали ли сте?*; *Оврли ли су?*; *Сйавну ли малко?*; *Урабойише ли нештџ?* и сл. Не срећу се упитне реченице са *јеси ли* + *ил. облик*.

в) Са ако + *ли* + *ил.* облик: *Ако ли да леїнем Во; Ако ли сам га йродал?* И; *Ако ли да идемо при њї?* Рал и сл.

г) Као упитне речи се користе и *не ли* или само *ли* (спорадично се среће и *на ли*): *Не ли ти причам?* Бр; *Тї не ли си из наш крај?* Бе; *Не ли ти рекó?* Бр; *На ли са нејé, Јéво?* ГС; *Па ли ти причам?* Ва; *Бабо, ли сам ја твој унук?* З (овде је узет пример са *ли* из зоне II јер се по овој црти она приближава говору I^б).

д) Са *да ли* + *ил.* облик: *Да ли си тїї блéсав?* III; *Да ли си нóрмалан тїї?* Бр; *Да ли овроше?* (Овај тип упитних реченица је ређи од осталих).

391. Зависно-упитне реченице могу да буду и са негацијом, и без ње, а да исто значе: Плашили смо се *да ли че ви заїчемо* и Плашили смо се *да ли ви нече заїчемо*; За свó време си причамо *оче ли да дојду* и За свó време си причамо *нече ли да дојду* (у оба случаја жеља је афирмативна: желимо да ви затечемо и да ни дојду).

392. Императивне реченице, ако изузмемо оне са самим облицима императива, најчешће имају следеће структуралне типове:

а) *Нека* + 3. л. јд. и мн. *їрезенїа*: *Нека дојде; Нека донесу; Нека оїїде* и сл.

б) *Да* + *їрезенї* при чему се осећа моменат изузимања онога на кога се односи заповест: *Тї да занéмиш* (други не морају); *Какбв је, само он да ћушї* (други нису такви и не морају); *Онї да се смїре* да им не буде после крїв ђавол (други не морају) и сл.

в) Ако се испред *да* дода *їма* или *мóра* моменат изузимања се губи: *Мóра да їа бїјем; Їма да дадém* по једно пијéње; *Мóра да се смїришїе; Їма да ми їлáшїш* и сл.

г) Познате су, наравно, и одричне форме: *Немóј да се љушїш; Немóј се їрáвишїе вáжшї* и сл.

393. Најчешћи типови дезидеративних реченица су:

а) *Јá би једно їиво; И јá би їéчено їрасе*, ал нéма.

б) *Јá би си леїал; Мї би ручáли*, ако їма квó; *Мóре, децáва би си лéїла*, дé да им намéстимо и сл.

в) *Їде ми се на вáшар; Не рабóшї му се їч* и сл.

г) *Једéше му се јóш; Орáшїеше ми се с њї; Сїéше ми се*, а он ме рáзбуди; *И једéше ми се, и їшїéше ми се, и рабóшїеше ми се*, ал са вїше нїшта не мóгу и сл. Овај тип је доста чест.

394. Поред везника који се користе и у књижевном језику за везивање намерних и последичних реченица за оне од које зависе, овде је у

употреби и везник *ша*: *Идемо ша бѣремо сливе; Дóјду ша ни ујасе биањ;*
Збѣрамо се ша се учимо да њојемо; Појú ша се ѡревѣша село; Пѣкло се,
пѣкло ша се наѡравило на ујлен и сл.

395. За везивање временских реченица за главне поред *док* употребљава се и *дор*: *Пуам му у грбину дор се усѣи Рад; Нѣма да се лѣга дор*
свездá не излѣзне Рад и сл.

396. За везивање узрочних реченица срећу се и везници *дек(а)* и *ел*: *Боли га грбина дека мајсѣор бил па радѣл на промају Рад; Мѣне нејѣ*
вóља за тѣј пáре (немачке) ел ми смо с Нѣмца рашувáли Рад; За њѣг ме
срце боли ел друѣар (брачни) човѣку ѡрѣбе Рад и сл.

397. Изузев ретких примера раздвајања атрибута од именица (*голе-ма је ѡјáница бил*), и нешто чешћих раздвјања суперлативне морфеме *нај* (*нај се сѣчам; нај ми се шило* и сл) ред речи и размештај енклитика одговара књижевнојезичкој норми.

Четврти одељак

ЛЕКСИКА

I. ТОПОНИМИ, ЕТНИЦИ, КТЕТИЦИ

398. У овој тачки ћу навести имена лужничких села, етнике и ктетике. За извештај број места постоји административни назив који је створен у духу нашег књижевног језика, али се не слаже са народним изговором. За поједина места постоје и више изговора у народу, у чему се огледају гласовне промене о којима је говорено. На првом месту сам бележио административни назив а у заградама народне изговоре.

О овој материји је писао др Светозар Георгијевић⁹⁴. Два су разлога што после њега ову материју износим: прво, у његовом раду нису обухваћена сва лужничка места, и друго, када се има у виду шта је речено у т. 128, 129, 130 и 131 јасно је да се не изговара на целом простору Бџиштање, Сливовчање⁹⁵, већ само у говору I^б, што потврђује и мој материјал.

Овај материјал сам бележио у четири места, и то: Братишевцу и Горњем Стрижевцу за I^а и у Вави и Горчинцу за I^б говор. Према томе, изговор назива које бележим важи за ова четири места.

Алекса́ндровац: Алекса́ндровчанин, Алекса́ндровчанка, Алекса́ндровче; мн. Алекса́ндровчањи⁹⁶; алекса́ндровачћи, -ка, -ко

Бабуши́ница: Бабуши́ничан — Бабуши́ничанин — Бабуши́ничачанин, Бабуши́ничанка, Бабуши́ничанче; мн. Бабуши́ничачањи; бабуши́ничачћи, -ка, -ко

Бџиши́тије: Бџиши́чанин — Бџиши́чачанин, Бџиши́чанка, Бџиши́чанче; мн. Бџиши́чачањи; бџиши́чачћи, -ка, -ко

Берду́ј: Берду́јан, Берду́јка, Берду́јче; мн. Берду́јци; берду́јсћи, -ка, -ко

⁹⁴ Уп. Топоними 199—204.

⁹⁵ Уп. код њега на стр. 202 и 204.

⁹⁶ Облици на -ање типа Алекса́ндровчање наведени су у т. 131б), зато их овде нећемо понављати.

Боїдановац: *Боїданоначин*, *Боїданоначанка*, *Боїданоначанче*; мн. *Боїданоначањи*; *боїданоначћи*, -ка, -ко

Братишевац (*Браїтешевац*, *Браїтошевац*): *Браїтешевачин*, — *Браїтошовачин*, *Браїтешевка* — *Браїтошовка*, *Браїтешевче* — *Браїтошовче*; мн. *Браїтешевчањи* — *Браїтошовчањи*; *браїтешевачћи* — *браїтошовачћи*, -ка, -ко

Бресїов Дол: *Бресїовдолац* — *Бресїовдољчанин*, *Бресїовдољка*, *Бресїовдољче*; мн. *Бресїовдољци* — *Бресїовдољчањи*; *bresїовдољсћи*, -ка, -ко

Вава: *Вавџ* — *Вавчањин* — *Вавчањин*, *Вавка*, *Вавче*; мн. *Вавџи* — *Вавчањи* — *Вавчањи*; *вавсћи*, -ка, -ко

Валніш: *Валнішанин*, *Валнішанка*, *Валнішанче*; мн. *Валнішањи*; *валнішћи*, -ка, -ко

Велико Бобњинце: *Великобобњинац* — *Великобобњинчанин*, *Великобобњинка*, *Великобобњинче*; мн. *Великобобњинци* — *Великобобњинчани*; *великобобњинсћи*, -ска, -ско (или само од имена: *Бобњинчанин*, *Бобњинчанка*, *Бобњинчанче*; *бобњинсћи*, -ска, -ско)

Војниџи: *Војничанац*, — *Војничањин*, *Војничанка*, *Војничанче*; мн. *Војничанци* — *Војничањи*; *војничансћи*, -ска, -ско

Врело: *Врелџ*, *Врелка*, *Врелче*; мн. *Врелџи*; *врелсћи*, -ска, -ско

Горње Крњино (*Горњо Крњино*): *Горњокрњинџ* (или само *Крњинџ*), *Горњокрњинка*, *Горњокрњинче*; мн. *Горњокрњинџи*; *горњокрњинсћи*, -ска, -ско

Горњи Сїрижјевац: *Сїрижјевачин* — *Сїрижјевчањин*, *Сїрижјевка*, *Сїрижјевче*; мн. *Сїрижјевчани* — *Сїрижјевчањи*; *сїрижјевачћи*, -ка, -ко (ређе од оба дела: *Горњосїрижјевачин*, *Горњосїрижјевка*, *Горњосїрижјевче*)

Горчинце (*Горчинци*): *Горчинац* — *Горчинчанин* — *Горчинчањин*, *Горчинка*, *Горчинче*; мн. *Горчинчањи*; *горчинсћи*, -ска, -ско

Грнчар: *Грнчарац*, *Грнчарка*, *Грнчарче*; мн. *Грнчарци*; *грнчарсћи*, -ска, -ско

Дол: *Дољџ*, *Долка*, *Долче*; мн. *Дољџи*; *долсћи*, -ска, -ско

Доње Крњино (*Добљо Крњино*): вреди оно што је речено за *Горње Крњино*

Доњи Стрижевац (*Добљни Сїрижјевац*): вреди оно што је речено за *Горњи Стрижевац*

Провљеник (*Провљеник, Провљаник*): *Провљеничанин — Провљаничанин, Провљеничанка — Провљаничанка, Провљеничанче — Провљаничанче*; мн. *Провљеничањи — Провљаничањи*; *провљеничћи — провљаничћи, -чка, -чко*

Радињинце (*Радињинци*): *Радињинчанин, Радињинчанка, Радињинчанче*; мн. *Радињинчањи*; *радињинсћи, -ска, -ско*

Радосин: *Радосинац, Радосинка, Радосинче*; мн. *Радосинци*; *радосинсћи, -ска, -ско*

Радошевцац (*Радешевац, Радошовцац*): *Радешевчанин — Радошовчањин, Радешевка — Радошовка, Радешевче — Радошовче*; мн. *Радешевчањи — Радошовчањи*; *радешевачћи — радошовачћи, -чка, -чко*

Раков Дбл: *Раковдблцац — Раковац, Раковдблка — Раковка, Раковдблче — Раковче*; мн. *Раковдблци — Раковици*; *раковдблсћи — раковсћи, -ска, -ско*

Раљин (*Ралин*): *Ралинац, Ралинка, Ралинче*; мн. *Ралинци*; *раљинсћи, -ски, -ско*

Ресник: *Ресничанин — Ресничањин, Ресничанка, Ресничанче*; мн. *Ресничањи*; *ресничћи, -чка, -чко*

Сјобл: *Сјоблиц — Сјоблчанин, Сјоблка — Сјоблчанка, Сјоблче — Сјоблчанче*; мн. *Сјоблиці — Сјоблчањи*; *сјоблсћи, -ска, -ско*

Стрелац (*Сјирелиц*): *Сјирелчанин, Сјирелчанка, Сјирелчанче*; мн. *Сјирелчањи*; *сјирелчансћи, -ска, -ско* (и *сјиреличћи, -чка, -чко*)

Сјудена: *Сјуденац, Сјуденка, Сјуденче*; мн. *Сјуденци* — *Сјуденчањи*; *сјуденсћи, -ска, -ско*

Сурачево: *Сурачевац — Сурачевчанин, Сурачевка, Сурачевче*; мн. *Сурачевци* — *Сурачевчањи*; *сурачевсћи, -ска, -ско*

Црвена Јабuka: *Црвенојабучанин, Црвенојабучанка, Црвенојабучанче*; мн. *Црвенојабучањи*; *црвенојабучћи, -чка, -чко*

Шљивовик (*Сливовик*): *Сливовчанин — Сливовчањин, Сливовка, Сливовче*; мн. *Сливовчањи*; *сливовачћи, -чка, -чко*

Шћирбовац: *Шћирбовчанин, Шћирбовчанка, Шћирбовче*; мн. *Шћирбовчањи*; *шћирбовачћи, -чка, -чко*

II. МИКРОТОПОНИМИЈА И ХИДРОНИМИЈА

399. Наводим извeстан број микротопонима и хидронима. Наводим их онако како сам чуо да се изговарају у народу. Користићу ове скраћенице: *б.* — баште, *ба.* — баре, *бр.* — брдо, *в.* — виногради, *во.* — воћњаци, *вр.* — вртача, *г.* — голет, *и.* — извор, *ј.* — јаруге, *к.* — камењар, *л.* — ливаде, *ле.* — ледине, *њ.* — њиве, *п.* — пашњаци, *по.* — поток — поточић, *пу.* — пут, *р.* — река — речица, *ру.* — рудина, *у.* — утрина, *ш.* — шума.

а) Микропoнoними

1. Атар села Братишевац

Асирџика ш., Баћеловица њ., Ббиковица њ., Бурча ш., Врвине ш., Габровик њ., Гуцаљ ш., Длауница њ., Душино ш., Јарчарица њ., Колара ш., Крћина долина ш., л., Лемје л., њ., Млајица ш., Мосак њ., Пањеје њ., Породин ш., Ранчин врџој ш., Романџа њ., Селмише њ., Слјанина њ., Средњи рид ш., Тулумово ш., Ујавица њ., Цијанско ш.

2. Атар села Брестов Дол

Бачинац њ., Божина бара њ., Брес њ., Гумнишије њ., Јазинац њ., ш., Јељичка падина њ., Језершије во., б., Лазње вс., њ., Опаљеник њ., пу., Раскрсе њ., Расова њ., ле., Руњћула ш.

3. Атар села Вава

Бара п., ш., Беседина бара ш., л., Врџоји њ., Глби л. њ., Голема ливада њ., Јасен л., ш., Крбес ш., л., Лескова илава ш., Мрџивина њ., Најословица њ., Позланци њ., Рудина п., ш., Раздолци л., Рајраји њ., Тиселица во., Ућеранчевица л.,

4. Атар села Горње Крњино

Бачишије п., ш., Бџми џуџи њ., Бело џбље ш., Боболовац ш., Браћевица ш., Вейреница њ., Главиници ш., л., Голџми бачичај ш., њ., Гомџла њ., Грабашица њ., Длџи џуџови њ., Дуња њ., Зелџнишије л., Ивџрска џољана ш., Лешџак њ., Лџква њ., Луџови њ., ј., Лука њ., Мали бачичај ш., Мџча долџ а ш., Мрџвило ш., њ., Орловац њ., Падџне ш., л., Проваџија њ., л., Равна њ., Радуџица во., њ., Туџан њ., Туџџџи њ., л., Царџина њ., Цџрје ш., л., Црешџишије в., њ., Чешма б., њ., Чуџлџ ш.

5. Атар села Горњи Стрижевац

Базина бара во., *Барје* л., во., *Башиј* њ., *Бербеч* њ., во. б., *Бревенџи* ш., *Бујак* во., њ., л., *Венџ* ш., п., *Габрица* њ., ш., *Голџи* бр., *Големе расове* ш., *Горњи беланов дол* ш., л., *Гусица њадица* ш., л., *Дебелџи дел* ш., у., *Дисџи* ш., п., (назив потиче од две вртаче које посматране издалека личе на бисаге), *Долњи беланов дол* ш., њ., *Душин врџио* ш., *Жишарова њадица* њ., *Забел* ш., њ., *Зажедница* ш., њ., *Зажковка* њ., *Заноја* ш., *Савни камен* у., п. (по предању ту је некада избијало јако врело. Латинима, који су ту напасали своја стада, удавило се у њему дете. Из освете они га запуше рунима и камењем, а оно пробије планину и избије крај Беле Паланке, где и данас постоји под именом „Врело”. Када се прислони ухо на том месту из утробе земље дошире шум крклања воде. Отуда назив *Савни камен*, тј. камен који звони), *Иворје* п., *Јамје* њ., *Јермија* њ., в., *Кайарица* п., *Каракачка* њ., *Клувчарка* њ., *Ковачев рид* њ., *Кондирица* ш., *Кориџа* и., б., њ., *Койлине* њ., ш., *Круше* њ., *Лице* п., *Лука* л., *Луџина бара* њ., *Мале расове* ш., *Машијка* њ., *Меџак* њ., ш., *Мрљања* њ., *Неновџа* ш., њ., *Нерџина* л., њ., *Пејров крс* њ., ш., *Пиљаковац* л., њ., *Побђорђинско* њ., в., ш., *Под* л., *Појашиније* њ., *Половоиџа* њ., ш., *Појова бирања* л., б., *Привој* ш., *Проденица* њ., *Прзальња* њ., *Равнишије* њ., ш., *Раменовџа* њ., к., *Расове* ш., *Риђе* ш., њ., *Рвине* њ., в., *Самовилска сџирана* ш., *Среџи дол* ш., п., *Сџирање* ш., *Сулџи њво* њ., ш. (Имовина откупљена од неког Турчина Сулимана), *Трешинџица* ру., *Трлине* л., *Трмџе* њ., л., во., *Трсе* л., во., б., *Ућовац* њ., *Цџианка* њ., *Чолџе крушије* њ., *Чука* ш., *Цоринсџе њоџије* ш., њ., п., *Шайињак* њ., *Шџи камен* ш., к., *Шумје* њ.

6. Атар села Горчинац

Бџиор л., *Блаџунџа* њ., *Врџика долиња* ш., *Вурџина брџица* ш., *Горња врџиња* ш., *Двоџенац* ш., *Дворџије* њ., *Длиџи дел* њ., *Долиње* в., њ., *Јабучје* њ., *Јасичје* њ., *Карамџац* њ., *Кључева њадица* њ., *Кордџица* њ., *Корџаца* њ., *Лџије* ш., *Малиње* њ., *Манасџирсџи рид* ш., њ., *Оџања* л., *Околџио брџишије* ш., *Орловица* њ., *Прџишије* њ., *Сџиранџишије* њ., *Тарачуџиовџа* њ., *Треска* њ., л., *Турџи дол* ш., *Чал* ш., *Шеварина бара* њ.

7. Атар села Доње Крџино

Бџиџина чука њ., *Брсеје* њ., *Воџнов рид* ш., п., *Глоџиџи* њ., *Големо брџишије* ш., *Гбли дел* њ., *Груџина бара* в., њ., *Дел*, њ., *Динарица* њ., ш., *Длабока долиња* ш., *Кавџаџица* в., *Крсџаџица* њ., *Лџиње* њ., *Луџак* л., ш., *Мџиши дел* њ., *Миџак* њ., *Падџина* в., *Плџишишије* њ., *Раскрсеје* ш., њ., *Слџиџина* њ., *Сокџеје* ш., *Сџиџиџица* ш., *Трешинџица* ш., у., *Црџенка* њ., в.

8. Атар села Дучевац

Алавојда њ., Гóрски рид њ., Зајађе ш., Коња́рница њ., Лишков дѣл њ., Тиволица л.

9. Атар села Извэр

Врело во., б., Долина њ., Бѣрем њ., Корења́ча њ., Присађе л., ш.

10. Атар села Калуђерево

*Брандѣл њ., Бунáја њ., Вљкови́ја њ., Врбје п., ш., Вршо́йје њ., ш., Гло-
ви́ннице ш., њ., Гради́ншиће б., во., Гуси́аџи ш., ј., Дóбина орница ш.,
Једно́ дрво ш., Коси́бл к., п., Манасти́р њ., ш., Мочарје л., Оли́фа чука
њ., Перја́нов дѣл во., њ., Плосни́ца њ., Преко рид ш., Си́мина јабука њ.,
Слани́шиће ш., Слѣвница во., Смрдѣлац њ., Срѣ́тњи дѣл ш., Сѣра́ђе ш.,
Суво́ дрво њ., Тика́р њ., Трња́џи њ., Ђи́рине круши́е њ., Чука́рје њ., Ши-
рока́ орница ш.*

11. Атар села Камбелевац

*Беривоји́ца в., л., Бóжишиће њ., Голѣмо бра́ншиће ш., Дебѣла чука њ., ш.,
Змѣ́ л., Крс ш., Мачу́а ш., Обри́шина њ., во., Прѣслај њ., Плужди́на њ.,
Сий њ., Цурџови́ца ш.*

12. Атар села Кијевац

*Ајдучи́ти кладенац п., Бъзова њадина ш., Боса́ зевња њ., Бу́ка ш., Воде-
ни́шишиће њ., Вува́ри л., Говедарс́е врвине ш., Горунџе ш., Грѣбен ш., Дрѣ-
ње ш., п., Живкова јора́ п., Жóрин дѣл л., Зајчи рид ш., Ива́к ш., Камило
ш., Кóзја но́а л., Лани́шиће л., Мрѣви́на њ., ш., Пауново њо́ајишиће л.,
Пе́тшков ѣрб л., Песка́ча л., Пѣч л., Плóча л., Појóво ѣрино ш., Прѣслај
ш., Ра́нчин рид ш., Ридар л., Рњос ш., Свейá вода мк., Сѣудѣни клáде-
нац ш., Та́штина јодина ш., Тойи́ло п., Три́ кладенца ш., Тумба ш., Ђи́шка
к., Цвѣш́ков вршој ш., Црвѣна лóква ш., Цркви́шиће њ., Црна јбра п.*

13. Атар села Љуберађе

*Бра́нковица ш., Бурча бр., ш., Бу́чје њ., Дѣдови́ца ш., Завој во., њ., Ђз-
би́шиће ш., њ., Јамје њ., Караљу́ковица ш., њ., Лази́ње ш., Лу́и њ., Не-
рѣзина њ., Седла́р ш., Соко́лица в., њ., Средорѣк ш., Сѣа́ђевица во., Сѣранá
ш., Црѣшња во.*

14. Атар села Мезграја

Бачевшиће во., њ., Буџе ш., Гбрња лука њ., Долња лука њ., Крс ш., Селшиће њ.

15. Атар села Проваљеник

Банишбр л., Баре л., Баћеловица њ., л., Бурдёл вр. л., ш., Врбице ш., по., Врело и., б., Вучура рџа ш., л., Глама л., во., њ., Голема ливада њ., Грујина арница ш., Гуљак њ., Гуцаљ ш., њ., Длџа ливада л., ш., Длџи лас ш., Злашдр њ., л., ш., п., (име настало по злату које су Турци закопавали на том подручју), Илијина њива њ., Јазбиње ш., Јарчарица њ., ш., Коњарник ш., п., Косиол ш., к., Кременашица њ., Маркова сивука ш. (име настало по удубљењу у стени — ивори — налик на отисак људског стопала, које је направио, по легенди, Краљевић Марко ставши једном ногом ту а другом на Ситолшћу камен — окомита чука изнад Стола удаљена око 10 км.), Ракош ш., (то је у ствари огранак Суве Планине), Свињарник ш., ба., Сечено бранишиће ш., Ситбровац п., ш., Слашина њ., Ситаро џландишиће ш., п., Тойла њ., л., б., Црквештице њ., Црењи џуи пу., Чукар ш.

16. Атар села Раков Дол

Дрвен коњ њ., Дрење њ., п., Дулан и., ј., Јаловарник ш., Леије во. њ., Зајуже п., Ора во., Осоје њ., Пајрашина п., Товарница њ.

17. Атар села Радошевац

Владовац во., л., Главешин дел њ., л., Грмикожа ш., Дрезја ш., њ., Кладенчишиће њ., Локва ш., Љилак ш., Мала њива њ., Сливница л., њ., Годброва џадина ш., п., Тришевина ш., њ., Церје ш., Цбало ш., Шумје ш.

18. Атар села Ресник

Бела вода њ., (постојало је и село Бела Вода, сада је припојено Братишевцу), Белешевина њ., Белкова лавџа њ., Вресина бџа њ., Габровик њ., Голубџа њ., ш., Грозјар ш., Дел ш., Дивџа џа ш., Доска сџрана ш., Ивак ш., Иворшћу рид ш., Калућерица ш., њ., Качи рид ш., Крајџица ш., Колџара њ., л., Криви џуи ш., Кривуљца њ., Лесковац ш., њ., Ливџе л., Мџџи вр ш., Мрџвина ш., Орниџе пу., ш., Падина л., Пајрашџа ш., л., Порица њ., Разбџица ш., њ., Ракош њ., Реџи рид ш., л., Росџа њ., Сџи њ., Средоридина л., Сџража ш., Сџво дрво њ., ш., Триџковац њ., пу., Церје ш.

рија ш., њ., *Леније* њ., в., ш., *Локва* вр., ш., *Мајдин дел* њ., *Мешиковица* њ., *Момчиловац* и., ш., ру., *Неина љадина* њ., *Николчиница* њ., *Нониште љојаше* њ., ш., *Ограња* њ., во., *Орашје* и., б., њ., *Паждрине кошаре* л., *Панцарев вршои* вр., *Печни дол* ру., к., *Приовица* п., њ., ш., *Прибаница* ру., к., *Прибов дел* њ., ц., *Пржљак* њ., в., *Равно бучје* ш., *Рамин кладенац* и., б., њ., *Раскрсје* л., ш., *Ројак* и., б., *Риш* ш., њ., п., *Слајина* њ., л., *Сливје* и., б., њ., л., в., *Смрдан* и., њ., б., *Сидејска мивада* л., *Сидару* р., п., *Сидећине орнице* у., *Сидојловица* л., *Сидојаново леније* и., њ., л., *Сидрање* њ., ш., *Сидруарица* њ., ш., у., *Тасин вршои* вр., *Тилиловац* њ., *Тричковац* њ., ш., *Тивриница* њ., в., *Уличије* и., л., *Цер* њ., *Првена круша* њ., *Чейурица* њ., *Чейуриес иворе* ру., *Чуњшиште миваде* л., *Широће миваде* и., л., *Шобљак* њ., *Шћабук* ш.

б) Хидроними

Арповица р. — десна притока Лужнице, *Балван* р., *Валнишка река* р., *Изворска река* р., *Јабланица* р., *Јерма* р., *Комарица* и. (врело из кога Лужница добија највише воде. Налази се у Љубераћи. Одмах испод врела налази се дубок вир познат као *Комарићњи вир*. Због његове дубине мајке плаше малу децу да ће их, ако не буду добра „караконца да однесе у Комарићњи вир“), *Линовиница* р., *Лужница* р., *Масуровачка река* р., *Муровица* р., *Проваленичка река* по., *Равна* р., *Рајна* р., *Ралинска река* р., *Росуља* по., *Сићина река* р., *Слаништије* р., *Сидолска река* р., *Тејвиница* р.

III. АНТРОПОНИМИЈА

400. Мушка лична имена: *Адам*, *Аксентија*, *Алџса*, *Александер*, *Андон*, *Андреја*, *Анђелин*, *Анђелко*, *Арсеније*, *Бојоја*, *Бојдљуб*, *Бојдсов*, *Божидар* (*Божидер*), *Божан* (ново), *Боривоја*, *Борислав* (*Борислов*), *Бошко*, *Бранислав* (*Бранислов*), *Бранисов*, *Бранко*, *Брајиислав* (*Брајиислов*), *Будимир*, *Васа*, *Ваца*, *Велизар* (*Велизор*), *Велимир*, *Велко*, *Велько*, *Веселин*, *Виден*, *Видојко*, *Вийко*, *Вийомир*, *Вишеслав* (ново), *Владимир*, *Влајко*, *Војин*, *Војислав* (*Војислов*), *Вујица*, *Вукадин*, *Вукашин*, *Вучко*, *Гмишар*, *Голуб*, *Греда*, *Гроздан*, *Груја*, *Грујица*, *Давњан*, *Данил*, *Дарко* (ново), *Дејан* (ново), *Димитрашко*, *Дина*, *Добривоје* (*Добривоја*), *Доброслав*, *Добросав* (*Добросов*), *Добромир*, *Дојчин*, *Драиша*, *Драјоја*, *Драјдљуб*, *Драјомир*, *Драјослав* (*Драјослов*), *Драјушин*, *Душан*, *Ђора*, *Ђорђе*, *Ђорђија*, *Ђура*, *Еротије*, *Жарко*, *Живадин*, *Живко*, *Живојин*, *Зарија*, *Злаћан*, *Злаћко*, *Јван*, *Јпа*, *Јпнаш*, *Јиор* (ново), *Илија*, *Јаков*, *Јаначко*, *Јанко*, *Јаћим*, *Јеврем*, *Јевша*, *Јеленко*, *Јеначко*, *Јован*, *Јованча*, *Јордан*, *Јонча*, *Јосив*, *Јујослав* (ново), *Камен*, *Кршиа*, *Кршиивоје* (*Кршиивоја*), *Кршиомир*, *Лазар*, *Лека*, *Лисандрија*, *Љубен*, *Љубенко*, *Љубисав* (*Љубисов*), *Љубиша*, *Љубомир*, *Манойл*, *Маринко*, *Мијајл* (*Мијајл*), *Микајл*, *Микајло*, *Миладин*, *Милан*, *Милен*, *Миленија*, *Миливоје* (*Миливоја*), *Милија*, *Милисав* (*Милисов*), *Милић*, *Милован*, *Милоје*, *Милојко*, *Милорад*, *Милосав* (*Милосов*), *Милош*,

Милѣн, Милуѣин, Милча, Минча, Миомир, Мирко, Мирча, Мишбдија, Мица, Мича, Младѣн, Момир, Момчил, Најден, Нака, Небоша, Нејован, Ненад, Никбдије (Никбдија), Никбла, Никблча, Нбвица, Обрад, Оѣган, Павле, Пана, Пѣја, Пѣча, Пѣрко, Пѣтар (Пѣѣр), Пѣѣрачко, Пѣѣроније (Пѣѣронија), Провир (Пробир), Рада, Радивоје (Радивоја), Радисав (Радисов), Радмило, Радвѣица, Радбјо, Радбмир, Рајко, Рака, Рањѣл, Рајко, Рбзмир, Сава, Самайа, Свейислав (Свейислов), Свейбзар, Свейблик, Свейбмир, Сибин, Симион, Синѣица, Селимир, Славко, Славолуб, Слободан, Сбкол, Срѣѣн, Срѣчко, Сѣдврија, Сѣјко, Сѣмен, Сѣанимир, Сѣанислав (Сѣанислов), Сѣанбвица, Сѣаноја, Сѣанојил, Сѣанојча, Сѣанко, Сѣанбмир, Сѣанул, Сѣанча, Сѣојко, Сѣојмир, Сѣојадин, Сѣојан, Сѣојанча, Сѣбјо, Таца, Тикбмир, Тимбѣија, Тбдор, Тодорѣица, Томислав (Томислов), Трајко, Ђира, Урош, Хрисѣивоје, Цвѣѣко, Цбла, Часлав (Часлов), Чедбмир, Цурѣа.

401. Навешћу најчешће и најтипичније примере мушких хипокористика и пејоратива.

а) Хипокористици: *Ббка* — *Ббћа* (од Богбљуб — Богбсав), *Бранча* (: Бранислав), *Вѣчко* — *Вѣца* (: Векбслав), *Вбја* — *Вбјча* (: Војислав), *Драја* — *Дракиа* (: Драгѣтин, Драгбљуб), *Дбна* — *Дббра* (: Добросав), *Ббка* — *Ббле* (: Ббрѣ), *Жбка* — *Жбћа* — *Жбле* (: Живбрад), *Либа* — *Лића* (: Илија), *Кбда* (: Никбдија), *Крѣица* — *Крле* (: Крстѣвѣја), *Лѣка* (: Алѣкса), *Љуба* — *Љубча* (: Љубисав, Љуббмир), *Млаца* (: Младѣн), *Мбша* (: Момчил), *Мића* (: Милуѣин, Мибдраг), *Миле* (: Милбсав), *Мика* (: Милѣвоје, Милбрад), *Нбћа* (: Нбвица), *Нѣша* (: Ненад), *Кбла* (: Никбла), *Пѣра* (: Пѣтар), *Раица* (: Радбмир), *Срѣја* — *Чѣја* (: Срѣтен), *Санда* (: Алѣксандар), *Тика* — *Тѣћа* (: Тикбмир), *Тбза* (: Светбзар), *Тбма* — *Тбмча* (: Томислав), *Цвѣја* (: Цвѣтко), *Чала* (: Часлав), *Чѣда* (: Чедбмир) и сл.

Заслужују пажњу дублетне форме типа: *Ббка* — *Ббћа*, *Драја* — *Дракиа*, *Вбја* — *Вбјча*. Први пар није тешко објаснити: примарно је *Ббка*, вжкатив од њега је *Ббће*, а према њему је формиран нови номинатив *Ббћа*; код примера типа *Дракиа*, *Вбјча*, *Љубча* и сл. хипокористичност се појачава додавањем наставака *-ша* и *-ча* на већ готове хипокористике *Драја*, *Вбја*, *Љуба* и сл.

б) Пејоративи: *Божлак* (од Ббжа: Божбдар), *Владѣѣина* (од Влада: Владбмир), *Вѣиомирчина* (од Витбмир), *Војѣѣина* (од Вбја: Војислав), *Грујѣѣина* (од Груја), *Душанчина* (од Душан), *Живадинчина* (од Живадин), *Злакбс* (од Златко), *Колѣс* (од Кбла: Никбла), *Лазѣѣина* (од Лаза — Лазар), *Лекбс* (од Лѣка — Алѣкса), *Љубѣѣина* (од Љуба: Љуббмир), *Мијайлчина* (од Мијайл), *Миладинчина* (од Миладин), *Пѣѣрбс* (од Пѣтар), *Рајкбс* (од Ратко), *Славкбс* (од Славко), *Свейомирчина* (од Светбмир), *Сандѣѣина* (од Санда: Алѣксандар), *Чедбѣѣина* (од Чѣда: Чедбмир), и сл.

Типичност ових примера огледа се како у наставцима помоћу којих су саграђени (*-ес*, *-ѣѣина*, *-лак*, *-бс*) тако и у могућности да се и од хипокористика, а не само од пуног имена, додавањем ових наставка добије пејоратив (*Војѣѣина* од *Вбја* за *Војислав*; *Лекбс* од *Лѣка* за *Алѣкса*) и сл.

402. Женска лична имена: *Александра* (нов^о), *Ана*, *Анкица*, *Бисерка*, *Божана*, *Божика*, *Божура*, *Божка*, *Босана*, *Босанка*, *Борисовка*, *Буда*, *Варадинка*, *Васка*, *Верица*, *Верка*, *Бесна*, *Вида*, *Видсава* (*Видсова*), *Виолетта* (нов^о), *Војисловка*, *Вона*, *Вукана*, *Вукосава* (*Вукосова*), *Гајиана*, *Гмијра*, *Голубинка*, *Гордана*, *Господинка*, *Давина*, *Данијела* (нов^о), *Даница*, *Дарина*, *Даринка*, *Дарка*, *Даца*, *Денка*, *Деса*, *Десанка*, *Деска*, *Дивна*, (нов^о) *Добрија*, *Добринка*, *Добриња*, *Доброславка*, *Досијана*, *Драја*, *Драјана* (нов^о), *Драјиња*, *Драђина*, *Драјослава* (*Драјослова*), *Дрина*, *Дука*, *Душанка*, *Душица* (ново), *Душка*, *Ђука*, *Ђурђија*, *Евђенија*, *Ђвица* (нов^о), *Живана*, *Живадинка*, *Живка*, *Живојинка*, *Зајорка*, *Звезда* (*Свезда*), *Здравка*, *Злати*, *Златиборка*, *Зоријанка*, *Зорица*, *Зорка*, *Сена*, *Ика*, *Иконија*, *Јаворка*, *Јадранка* (нов^о), *Јана*, *Јасмина* (нов^о), *Јевра*, *Јевросима*, *Јевросимка*, *Јелена*, *Јеленка*, *Јеливорка*, *Јелисавка* (*Јелисовка*), *Јелица*, *Јеличка*, *Јелка*, *Јесенка*, *Јерина*, *Јована*, *Јованка*, *Јорда*, *Јоса*, *Јосивка*, *Јула*, *Кадивка*, *Калина*, *Каменка*, *Кашарина* (нов^о), *Ковилка* (*Ковилка*), *Косанка*, *Косара*, *Крсјена*, *Крсјана*, *Крсјана*, *Круна*, *Лазарка*, *Лена*, *Ленка*, *Лейосава* (*Лейосова*), *Лина*, *Лбза*, *Љиљана*, *Љубара*, *Љубинка*, *Љубица*, *Мајдалена*, *Малина*, *Мара*, *Марјица* (*Марђица*), *Марија*, *Марица*, *Марица*, *Марјонка*, *Милана*, *Миланка*, *Милева*, *Милевка*, *Милена*, *Миленија*, *Милика*, *Милинка*, *Милица*, *Милкана*, *Милванка*, *Милојка*, *Милоска*, *Милунија*, *Милунка*, *Мирка*, *Мироска*, *Мирослова*, *Мирословка*, *Мирсовка*, *Младена*, *Младенка*, *Нада*, *Надица*, *Најда*, *Насија*, *Насијасја*, *Наијалија*, *Невенка*, *Недеља*, *Николетка*, *Николка*, *Николија*, *Николина*, *Николица*, *Никонија*, *Никосава* (*Никосова*), *Новка*, *Обренка*, *Ола*, *Оливера* (нов^о), *Павлија*, *Пека*, *Перса*, *Персида*, *Пејра*, *Пејрија*, *Пејривка*, *Радмила*, *Радуна*, *Радушка*, *Рајна*, *Рајка*, *Рисјена*, *Роса*, *Роска*, *Ружа*, *Румена*, *Руса*, *Русанка*, *Русија*, *Савка*, *Савица*, *Санџурка*, *Сара*, *Светлана* (нов^о), *Севда*, *Селима*, *Селинка*, *Сибинка*, *Силвана* (нов^о), *Симка*, *Слађана* (нов^о), *Славица*, *Славка*, *Слободанка*, *Словенка*, *Смиљка*, *Смиљка*, *Совија* (*Софија*), *Совијанка*, *Сјасенија*, *Сјоменка*, *Србијанка*, *Србислава* (*Србислова*), *Сјамена*, *Сјаменка*, *Сјаменија*, *Сјана*, *Сјаника*, *Сјанка*, *Сјанђија*, *Сјевана*, *Сјевка*, *Сјојанка*, *Сјојна*, *Сјојка*, *Сунчица* (нов^о), *Сузана* (нов^о), *Талија*, *Тана*, *Танка*, *Таска*, *Ташијана* (нов^о), *Тодбра*, *Тодорка*, *Трајка*, *Требенка*, *Убавка*, *Улијана*, *Улијанка*, *Цана*, *Цветија*, *Цветица*.

403. а) Женски хипокористици се граде као и у другим говорима. Указаћу на ове моменте: 1. и овде се срећу, као и код мушких хипокористика, дублетни хипокористици, од којих други представља пјачану хипокористичност: *Биса* — *Биска* (: *Бисерка*), *Лейа* — *Лейка* (: *Лепосав*), *Срба* — *Срика* (: *Србијанка*) и сл. и 2. пјачавање хипокористичности се постиже и употребом вжативног наставка *-е* (м. *-о*). На пример од *Биса* вжатив без појачавања хипокористичности је *Бисо*, а са појачавањем *Бисе*, или у још већој мери *Бисће*. Такви су и ова примери: *Даре* (од *Дара* : *Даринка*), *Десе* — *Десће* (: *Деса*), *Зађе* (од *Зага* : *Загорка*), *Лейе* — *Лейће* (од *Лейа* : *Лепосав*), *Мире* (: *Мира*), *Наде* — *Наиће* (: *Нада*), *Мине* (од *Мина* : *Гмитра*), *Оге* (од *Ола* : *Олга*), *Пере* (од *Пера* — *Перса*), *Србе* — *Сриће* (од *Срба* : *Србијанка*) и сл.

б) Женски пејоративи се граде само наставком *-ејина*: *Дарејина, Зајорчејина, Зоричејина, Јованчејина, Јордејина, Лозејина, Љубичејина, Милунчејина, Мирчејина, Олчејина, Персејина, Талејина, Тодорчејина* и сл.

404. Мушки надимци: *Авијајика, Алвајика, Бабин, Басајика, Баре, Баксуз, Бицо, Бџа, Бившић, Бобар, Бокче, Бџи, Брџа, Брџи, Бубе, Бубалка, Буковица, Бумбар, Билба, Васковарија, Везир, Вилушкар, Варнава, Војвода, Вражалец, Врждало, Врчреј, Врчуца, Газибара, Геца, Голубар, Горолџ, Грџ, Грџећ, Гуџа, Дсвџакоња, Дебелија, Дџиља, Дрвокућ, Дрџко, Дујоушко, Дунивејше, Бџа, Ђра, Жџеба, Жџишарац, Зајак (Зајак), Зарезанија, Зајланац, Заврња, Зекоња, Зузоња, Сонсар, Јајанац, Јеврејин, Јџаз, Калајика, Караула, Карча, Карайица, Качамура, Квачка, Кириџа, Кинџ, Клоушан, Клуџево, Кмџи, Коџкар, Кослџац, Комисија, Комџија, Кондуџећ, Кордељ, Корубач, Кривошија, Крџа, Крџица, Крџи, Кукумавка, Кукаља, Куџула, Курџак, Кулак, Ларча, Ласа, Лаф, Лейошџа, Линда, Мамуџко, Масер, Маџеж, Маџк, Маџица, Мајџ, Мџка, Мџишџац, Мекеке, Мериџац, Медар, Месар, Мџкар, Миџи, Миџролџац, Морџац, Мџдри, Мрле, Муџа, Мурџа, Муџије, Носоња, Оџриџани Бајс, Овиџир, Оџиџак, Палаверко, Парџа, Парџа, Парије, Пандур, Пасиџко, Паџуџар, Палџина, Паниџак, Поднаредџик, Покорџиџак, Пеџеџа, Пуџдра, Прајџорак, Рџа, Роџица, Самовџл, Сезџиџа, Секџиџа, Симиџија, Сиџиџа, Сивко, Сиџа, Сџџуло, Сџиџир, Сџаваџи, Сџасџак, Сџиџиџељ, Суџри, Таџан, Тавралија, Тџслоџа, Тиџаџица, Тџрча, Траџиџорче, Трџа, Травар, Трџач, Трџало, Труџач, Труџица, Труџанија, Тосак, Уџи, Умиџаљка, Урнеџе, Фазан, Фирма, Фиџиџи, Фу, Цар, Цџиџа, Цџрле, Цџриџа, Цџрџало, Цџџка, Цџри, Цџрџко, Чарџан, Чџк, Чџиџиџи, Чџк, Чџриџа, Чџбра, Чџуко (Чџуљко), Чулман, Чуџура, Чуџа, Цезве, Циџа, Циџа, Циџа, Цурџа, Шџаја, Шџендејер, Шџиџиџко, Шџиџаре, Шџрџ, Шџиџула.*

405. У овој тачки ћу се осврнути и на неколико уобичајених начина ословљавања који, наравно, не представљају имена, али у одређеном смислу врше њихову функцију.

а) Једну групу имена за ословљавање чине имена која је млада по доласку у мужевљеву кућу надевџа деџи из његове фамилије. Ова имена су се надевџа за цео живот тако да су за младу од апелативних прџлазила у властита са свим особинама властитих именица. Имена која су се користила за ову прилику требало је да буду инкарнација нечег лепог, отменог, или жељеног, и она у доброј мери одражавају свџст ових џуди. Ево нека од њих:

женска: *Беоџрајика, Варошанка* (жеља да се живи у граду), *Голџица* (да се буде велик, славан, богат), *Гџлуџа, Грџица, Грџина* (инкарнација џупкости), *Деџерка, Заџиџа, Лейошџица, Пловџина, Тренџаџица, Уџаџица, Шамџиџка* и сл.

мушка: *Анџелко, Бајџа, Војвода, Гџлуб, Деџер, Мџниџиџар* (у џокативу *Мџниџиџаре*), *Пиџсар, Сџкол, Уџаџенко*.

б) Посебну групу имена за ословљавање чинс она која се употребљавају унутар породице и која следе родбинске везе у њој. Те везе су, како је познато, крвне и некрвне. Ако крвно сродство представимо вертикалном линијом а некрвно хоризонталном, онда систем ових имена изгледа овако:

1. Вертикална линија: Њу карактеришу имена којима се обраћају млађи старијима, можемо је назвати узлазна, и старији млађима — силазна линија.

Ако на почетку узлазне линије ставимо најмлађег члана, нека то буде унук, а на врху најстаријега, нека то буде деда, онда су за ову линију у употреби оваква имена: старији брат је *ба́иша* и ословљава се са *ба́ише*; старија сестра је *да́да* — *да́де*; отац је *ша́иша* — *ша́ише*; мајка је *на́на* — *на́не*; *де́да* се ословљава са *де́до*, а *ба́ба* са *ба́бо*. Рођени стриц може да буде старији од оца и млађи од оца. У првом случају он је *си́ари баиши́а* а ословљава се са *си́ари ша́ише* или само са *ша́ише* (касније је, као иновација унесена са стране, уведено и *си́арко* ради дистинговрања у ословљавању оца и стрица); његова жена је *си́ара ма́ша* или *си́ара ма́ши* и ословљава се са *ма́мо*. Млађи стриц је *чи́ча* — *чи́чо*, његова жена је *си́рина* — *си́рино*. Очева рођена сестра је *ше́шка* — *ше́шко*, њен супруг је *ше́шин* — *ше́шине*. Исти је случај и са мајчином рођеном сестром. Мајчин брат је *ју́ша* — *ју́шо*, његова жена је *ју́на* — *ју́но*. Њихова деца се, пошто су браћа од стрица, тетке или ујака ословљавају са *ба́ише* или *да́де* ако су старија, или по имену ако су млађа.

Ако на почетку силазне линије поставимо најстаријег члана — деду или бабу — онда њихов систем имена за ословљавање може бити тројак: а) редуциран на само једно: *сине*, без обзира коме се обраћају; б) *сине* и *че́ре* или *че́рко* (*че́ро*) и в) вокативи властитих имена онима којима се обраћају.

2. Хоризонтална линија: Од многобројних родбинских односа који се успостављају на овој линији поменућу само оне у којима долази до изражаја типичност ових имена. Тако нпр. зет таста и ташту ословљава са *де́до* и *ба́бо*, али снаха свекра и свекрву са *ша́ише* и *на́не*. Ако у кући има више зетова, то су *ба́меви* и међусобно се ословљавају са *ба́мо*. Млађа јетрва старију ословљава са *да́де*, старију заову са *да́де* а млађу са *се́жо* или *сестри́це*, девера старијег од свог мужа са *ба́ише* а млађег са *бра́це*. Зет шурака старијег од себе ословљава са *ба́ише* или *ба́је*, а његову жену са *да́де*. Пријатељ пријатеља ословљава са *и́ријеше́љу*, а прију са *и́ријеше́љице*. Кум се ословљава са *ку́ме*, а кума са *куми́це*. И тако даље.

в) За ословљавање у бесу и љутини користе се посебна имена. У свима њима говорно лице настоји да истакне неки недостатак — физички или психички — онога коме се обраћа. Забележио сам следећа таква имена:

а́лшави́шина (: алтав), *ба́жави́ја* (: бађавцијем), *баи́шоћан* (: башта), *бесни́к* (: бесан), *би́шлес* (односи се на неуредну, неподашпану особу), *биро́в* (гласно говори, виче), *блесви́тина* (: блесав), *брб́лавши́на* (: брбљам), *ви́шља* (: вшљив), *води́црѐв* (много воде пије), *и́нђало*

(: гунђам), *iaipriца* (: шкртос), *iajdap* (држи накренуту главу), *iluyча* (: глүв), *ibља* (: го), *iradolесник* (дере одчу и обућу), *daviјap* (: дзвiја), *дремшиа* (: дрёмем), *дрљавишиина* (: дрљав), *дрoнча* (: дрoнчав), *дрйља* (: дрпiв), *дрибiшиина* — *дриља* (: дрт, матор), *дрчник* (: дрчан), *дурла* (: дурлес), *заiлавка* (: незгодан карактер), *заiомiлач* (: загомiлчав), *задoрица* (склон свађи), *закрибiшиина* (склон дангубењу), *залуавко* (: залуа :), *замабiшиина* (: замзјавм се), *замлайбiшиина* (: замлiтен), *зайекльбiшиина* (: стегљан, неокретан), *исйришиче* — *исйришико* (: истресём, последње дте у родитеља), *караконица* (: не вoди рачуна о пoступцима и речима, обично женч), *клойойар* (: клепетушч), *коколан* (: коколiм, бечим се), *кoчка* — *кoчко* (: кочав), *кpакљавишиина* (: кpакљав), *крнча* (: крн), *лжља* (: лажем), *лжар* (лукав, пoдмукло), *лийцoбiшиина* (: липшем), *лйкшиа* (: лйђе, балч), *мађушан* (: мађа, мати), *међишар* (: мек), *метилавишиина* (: метилав), *мижља* (: мижiв, не види добро), *мурдар* (: мурдарим), *недiља* (: недiгав), *недодржа* (не држи га место), *недоиљченко* (незавршен, неоформљен), *нёмча* — *нёмшиа* (: нём), *ийиравишиина* (: пiтрiв), *ийиличко* (: петлић), *ийжља* (: пiжав), *ийскало* (: ийскам), *илёвња* (има влика уста, или их држи отворенч), *йоаленко* — *йоальос* (: поален), *йоваливечера* (много се хвали), *йовирошиина* (: пiвiрам се), *йоiанија* (: погiн), *йомијар* (: помiје), *йомoчко* (онч ко мокри у кревету), *йоселар* (по селу скитч), *йосмибiшиина* (: посмигам), *йрoшиљак* (: просјачим), *йузља* (: пүзав, не вiди добро), *размазoљ* (: размiзим), *разокља* (: рiзoкiв), *расийник* (не знi да штеди), *саможивник* (: сам живiм), *скайбiшиина* (: скапэм), *скрчља* (: скрчiв), *слёйча* (: слёп), *слуњало* (: слуњам се), *смкља* — *смакљан* (: смакнут, неуредан), *смoиља* (: смoтан), *смрдљуа* (: смрдiм), *сойуљан* (: сопуљав, синiв), *шавралија* (: тiвзiм се), *шpакало* (: тракам — брљати), *шpошиа* (: трoм), *ћишча* (: килiв), *ћoишча* (: ћoпiв — хром), *ћорша* (: ћорав — слеп), *улoиавишиича* (: улoгав), *умриiља* (: умрiгујем се), *усйурoшиина* (: устүрам се — наметати се), *цiброња* (: цiбрав), *шашља* (: шашав), *шльйича* (: шльйiм — неспретно газити), *шoлђач* (: шoлђам се), *шћемба* (: шћембав — трбушаст).

IV. РЕЧНИК

406. Речи које наводим овде вћином су коришћене као примери у раду. Највћи број је познат на целом простору, а оне које п итичу из различитих зона посебно су истакнуте. Трудно сам се да дам само оне речи којих нема у II издању Вуковог Рјечника, или оне које се одликују посебним значењем, родом или обликом.

абр глас, порукч. „Пратиљ ми *абр* да iдем нешто при њi”.

ађиди црл. скоро, често. „Мрү *ађиди* свћи дн по нћи”.

аем хајем, марим (за нешто); *не ае* доброг имовног стан а. „Који *йонеае* (богатији), он си седи дoм” (а не иде у печалбу).

аир корист

ајдук 1. лопов, 2. натега

акъл памет

акам се радити нешто бескорисно, или са мало користи. „Нема корис а *ака се* без потребу”.

акнем ударити (обично песницом). „Чу те *акнем* да те расипем”.

алавужда скитница, покварењак. „Трчи од једнога до друћега и само проноси вѣсти”.

алиав са телесним, а често и психичким, недостацима; за дете које се пренемаже мазећи се каже се „да се *алиави*”.

алиавишина пэјоратив изведен од *алиав*

ајем гризем, уједам

аралица врста шљиве, цанарика

ард буре

арно 1. прид. добро, 2. прил. снажно. „*Арно* га удари”.

асли исти, сличан. „*Асли* је Турчин биљ”.

баба 1. баба, 2. ташта

бабина душица ниска миришљава трава, лековита

бабица 1. акушерска сестра, 2. неоформљен клиц кукуруза са ретким зрнима, обично касно сазри те се као последњи кува или пече

бабичка хипок. од баба

бађавија ленштина, бадавација

бађева прил. бадава

бакал I/ *бакъл* II бокал

балдишем преморити се, спасти с ногу од умора

баница пита. подврсте: 1. *б. на колейија* — пита од једног *сукара*, тј. наврја коре за питу — *обје* смотаног у круг, више таквих кругова — *колейија* — испечених у тепсији чини *б. на колейија*; 2. *б. сукана* је она код које се обге праве сукањем са *сукалћу* в.; 3. *б. расипсана* је она када се обге развукују рукама; 4. *б. налџана или дрџава* је у виду бурека; обге се слажу једна преко друге а између се ставља сир или јаја са машћу; 5. *б. ћисела* се прави од обичног теста (са квасцем, остале су биле без квасца); направе се сукари, наређају у тепсију у виду круга, прелију машћу и кад стапу — кад се *ћодџину* пеку.

бајка округао каменчић у дечјој игри *бајће*

бардак врсте шљиве, слична маџарки

барабар једнако, исто

басма циц, танка материја за летњу гардеробу

бајишем се 1. укварити се, 2. увампирити се. „Ја ви́дим кад *се* човек *бајише*”.

бач човек који је био задужен на бачији да прерађује млеко док су постојале *шупе*, тј. заједничке прерађивичке станице за цело село. Са смањивањем броја оваца шупе су нестале, и свако *бачује* за себе.

баца пашеног

баши́м крити, порицати, тајити (нешто)

башка́ прил. посебно, обашка

баши́а отац

баши́ојџан } дете слично оцу ликом или карактером
баши́оџан }

бѣз зова

бѣњѣ^к бадњак

бѣцкам боцкати

бѣбѣ ср. р. 1. беба, 2. лутка

беђева́ бадага

бели́ја врста пшенице, цењена по добром брашну за питу

бѣлнсвѣи́ прил. много, доста

бѣли́ца врста крушне шљиве, добра за ракију

бѣлка беланце

бѣлму́ж умућено и укувано пројно брашно и млади несољени овчји сир

бѣлчу́и беоцуг, употребљава се као брњица за свиње

бѣрданка старинска пушка са оловним мецима

бѣи́че врста питомог цвѣћа

бѣрѣв викач, оглашивач новости

бѣча́ло в. под *којра́ља*

бѣчим дебло издуж тестером половити

бѣчи́ија I / *бѣчкија* II ручна тестера

бѣи́дан } дан у коме се не пости
бѣи́ден }

бѣлѣсан I / *мазѣ^н* II мастан

бѣлажичка врста ране јабуке, ситна али слатка

бѣлажнинá мрс, масноћа уопште

бѣлзним саблажњивити; за некога ко прави неприличне поступке каже се да „*бѣлзни свѣи*”.

блáнишам причати неповезано, без смисла
блесóишина пэј. изведен од *блэсав*
бљу́шавица неукусна шљива, само за ракију
бобóвњак овчији паразит без ногу, крпељ
бо́аиљик богатство
бодьк чиода
болíво II | *бóлка* — *бóлес* I болест
бóйка богињица; ожиљак од палцовиња
босањц врста крупне шљиве, јако укусна
брана́ широка даска на коју се причврсти трње, оптерећена каменом
 служила уместо дрљаче
бра́нишице браник, забран
брб́лавшишина пэј. изведен од *брбóљим* в.
брбњем } непрекидно, досадно причати, брбљати
брбóљим }
брдо 1. брег, 2. део разбоја за ткање
брзи́ца врста кукуруза од кога се праве кокице — *булке*
брзобéрина слаба, посна њива
бри́шва цепни ножић на склапање
бркам завлачити руку у нешто. „*Брка* ми по цéпови”
брндóшка врста кађуна, в. *качун*
бробињак мрав
бробињало мрављњак
буа́ља пракљача
буба́ља I | *буба́лка* II буба, инсект уопште
бубу́лина сова
бу́ка буква
бука́ дрвни или лимени сврдник вде код поточара, врх је ужи и усме-
 рав: вду на точак и зов: се *цивун*
булес, ша, шо говече са белом пегом на челу
булка 1. цвет, 2. в. под *брзи́ца*
бурђи́ја сврдло
бурђиче́ сврдлић
бучка́ло I | *буца́ло* II цилиндар за *бучку* в.
бучка дрвни узани суд за млеко
бучкам бућкати, *бучка се* млеко с *бучкало* у *бучку* да се добије масло

ва́да канал којим се води вода до воденице

ва́л вео, обавезни део младине гардеробе

ванéла цемпер

ванџи́рал, *а*, *о* излапео. „Да ли си ти *ванџи́рал*, брe, данeс?”

ваџи́р вампир

ва́рим кувати, спремати јело

ва́ркам чувати (нешто од некога)

вашьла пеј. изваден од *вашьлив*, *вашљивац*

ва́шка ваш, уш

Вели́ден Ускрс

вери́ђе вериге

видело 1. светлост, дан, 2. очињи вид. „Остадо без *виделце*”.

викам II | *думам* I говорити, причати

викам плакати

вила ж. р. виле. Подврсте: 1. *железна в.*, 2. *дрвена в.* која може да буде с два и три рога

виља́њ шољица за кафу

вишел 1. витао на бунару, 2. кратак штапић помоћу кога се *упредала* пређа

вишџи́љ фитиљ

вишџи́лошка 1. дрвени засун на вратима, касније је почела да се употребљава гвоздена — в. *рајбер*, 2. витлић код петролејки помоћу кога се *покреће вишџи́љ* и тако регулише величина пламена

водениц врста крушке погодна за стављање у кацу у воду попут туршије — каже се *џисади воденици*

водени кољц колац за ношење већих котлова

водени кошџ катао који запрема већу количину

водоцрeв особа са особином да пије доста воде

вољајем ваљати (обично у смислу доброг здравља). „Нешто *ич не вољајем*”. (слабог сам здравља).

воља́шан, *а*, *о* пр. добар, послушан, вредан

во́чка назив за суво воће; в. може да буде или од шљиве, али без *контитце*, или од крушке или јабуке, суши се искључиво *на сунцу*

воца II | *Лазар* старији човек који је ишао са Лазарицама *по селима* да их штити од паса, оне су њему лети *узвраћале у жетви*

вра снопови пшенице наслагани уз *сѣбжер* на гумну док се врло воло-
вима или коњима

вражалиц, *-ица* врачар, а

врањ широки правоугаони отвор са поклопцем на бачви

враји трава кроз пшеницу, сазрева кад и пшеница, те њено семе, ако се
не уклони пре млевзња тријером, изазива повраћање и мучнину
од хлеба умешеног од таквог брашна

врвина путања, стаза

ври дрвена здела у којој се туца обично бели лук и у којој се прави *ћисе-*
лина в.

врија бубуљица

врѣвим причати

вржем везати

врз предл. на

врзач човѣк који не жање, но везује сноплѣ за жетевцима

врзачка } краћи зашиљени и мало повијени штапић којим *врзач* везује
врзачица } сноплѣ

врљам бацати

врскара кошница исплетена од прућа

вршам (се) враћати (се)

врца јачи канап; в. може да буде од кучине или од козине — *козињава*
врца

врцакам (се) 1. обазрети се („*Врцну се* та ме погледа”), 2. за пса кад маше
репом каже се да *врца с реј*

врчва I / *муцумка* II велика земљана посуда у којој се чува зимница

врша вршидба

вршина врх брда или планине, а затим и површински слој зимнице који
се баца. „*Вршину* од *вурду* ми *врљамо*”.

вршик поклопац испод кога се пече хлеб у препуљи — *врѣњи*, сач

вуждѣм зврјати — рад мотора производи *вуждѣње*

вузнем ударити штапом

вунѣја левик

вурда млечни производ. У Лужници се прави овако: млеко се скува,
поткисели, процеди кроз крпу, усали, а онда се у суд (качица, врчва
и сл.) ређа ред в. ред свежа паприка до врха, притисне са каменом
и чека да преври

вуска бубуљица

вуснем в. под *вўзнем*

вусўкле кратке чарапе, сокнице

вуйафра сукња са уздужним шарама која се носи само у зони II

їабар граб

їаїрица 1. инсект паразит (обично се налази у бобу), 2. шкрт човек, шкртица

їајдѧр } 1. гајдаш, 2. човек са особином да држи накренуту главу
їајдарѧја } на страну

їасѧрче светиљка на петролеј, али без стакленог цилиндра. Г. је са *вїиш-лошку* в., а без *вїишлошку* је *їашчѧ* или *їурчѧ* или *їуйчѧ*

їѧђало пеј. изведен од *їѧђам* в.

їѧђам гунђати

їїѧса II / *їїѧса* I чокот, трс

їлавїна део точка, главчина

їледѧ зеница

їлѧшав, а, о недопечен хлеб

їлейѧ длето

їлођина глогиња

їлѧшан, а, о хлеб умешен од *урѧдичавѧ жїишѧ* — жито у којем је било уродице, али није шкодљив као кад је присутан *врѧш*, једино што није леп на изглед

їђїшам гутати

їљїшѧ } гутљај
їђїшѧ }

їлўшѧ пеј. изведен од *їлўв*

їѧснем гурнути, одгурнути целим телом некога

їѧшїѧм набијати, сабијати (нешто у нешто)

їѧдѧћї прил. намерно

їѧлѧмо їѧсје кад се млада одвѧде сутрадан јој иде у походе *їѧлѧмо їѧсје* — шира родбина, после две-три недеље *мѧло їѧсје* — ужа родбина

їѧлшїшїѧр још необучени птић

їѧрчїв, а, о прид. горак

їѧшвїљѧ дрвена кашика, врјача

їѧшвїм готовити, кувати јело

јоца прил. много

јрабам дохватати, отимати, брзо радити неки посао

јрадина башта

јрадолесник човек — најчешће дете — који брзо дере обућу и одећу

јраница 1. граница, међа, 2. храст, храстова шума

јрањћа I / *јрањка* II грана (дрвета)

јрајам се чешати се, грепсти се

јрбина леђа

јрбница део одеће који долази на леђима

јрваљам (се) ваљати, котрљати се

јрдим роктати (свиња *јрди*)

јребенаџ алатка за гребенање кучине

јребен петлова креста

јребуља I / *кишка* II грабуља

јривес -џа, џо пас или овца са белим пегама око врата

јрман жбун

јрбшиџа гробље

јроза ме 1. голица ме, 2. одвратно ми је (од нечега)

јроздовац дрозд

јрозјанџ врста крушке

јрозје грозђе

јрозљив, а, о 1. голицљив, 2. гадљив

јрсница конопља

рјум (се) љуштити, ораси *се јруле* када су сазрели и када почну сами да падају

јруџка грудва, најчешће се мисли на *јруџку сирење*

јула богата пена у кориту у којој се пере или купа

јука израслина на кожи, најчешће на врату

јуња покривач од густо ткане вуне, ваља се у ваљавици, најчешће је ткана у бело-црним коцкицама

јуџур употребљава се у клетвама: „*Јуџур* те изел” — и под тим се подразумева да не може да гута, да му стане залогaj у грло

давија сплетка, свађа

давијар сплеткарош

двође двојнице

девети́на деветодневни помен
деја́н м се бити још на ногама, још се кретати, још по мало моћи радити
де́к(а) везн. јер
де́лник радни дан (супротно њему је *и́рзник*)
дибиду́с прил. начисто, скроз, уопште. „*Дибиду́с* ме напустише”.
дивља́чка некалемљена, дивља воћка, најчешће јабука или крушка
ди́йшелен в. под *дибиду́с*
диса́си бисаге
дла̀бѐм дубити, издубљивати (нешто)
дла̀бина дубина
длабо́к I | *длибо́к* II дубок
дла̀и дугачак
дла̀иодри́шка крушка са дугачким петелкама
до̀жси́н крај жетве, обележава се кићењем последњег снопа и пригодним песмама
дозо́рим сазрети; за човека пред смрт се каже *да је дозорѐл*
домáним довабити
домаши́ар човек који ради послове по кући; ако је више браће један је *домаши́ар*, један је *и́ечалбник* — који иде у зараду, један је *и́ојаи́ар* — који чува овце и живи на појати; тако се наизменично мењају на годину дана
до̀у̀у̀у̀јем (се) додиривати се, дотицати се (нечега или некога)
дра̀и́ам се в. под *и́ра̀и́ам* се
дрвни́к дрвљаник
дрдѐм в. под *брѐм*
дрѐза̀во ми прибојавати се, имати страх (од неког посла или уопште)
дрѐја дреха, синоним за одећу уопште
дрѐмем дремати
дрѐмча } пеј. изведен од *дрѐмем*
дрѐмиа }
дрѐља крмеља
дрѐлав крмељив, неумивен
дрѐлави́шина пеј. изведен од *дрѐлав*
дрѐндав похабан, поцепан
дро̀њк најчешће поцепани део одеће, али може да буде и нов: „*Купи́л* ми некакѐв *дро̀њк*” — ако му се не свиђа.

- дрóњав прид. поцџпан, похабан
 дрóнча пеј. изведен од дрóњав
 дрóйав прид. трапаџ; човек испрскан блатом је удрóйав
 дрџав в. под дрóњав
 дрџља пеј. изведен од дрџав
 дрџбљ } в. под дрóњџк
 дрџбљџак }
 дрџи стар
 дрџиља } пеј. изведен од дрџи
 дрџибиџина }
 дрóснем снажно ударити (некога)
 дрóшка другарица
 дрчан прид. халапљив, јешан
 дрчник пеј. изведен од дрчан
 дрџиљам зубима кидати; обично пси или вуци дрџиљају нешто или некога
 дубџм стајати усправно; дете дубџ док још није проходило, или човек
 дубџ на глави
 дудњџм грмети, за временску непогоду или за пуцњаву у рату каже се
 да се удудњџло
 дудулејџа } додола
 додолица }
 дóвка рупа
 думџ на тестији шири отвор кроз који се пуни водом
 дóмам в. под вџкам
 дунџ врста дунџе са крупним плодовима
 дунџним правити рупе; дунџни се свињска кожа при прављању опанака
 дурла пеј. изведен од дурлес в., или дурлим се в.
 дурлес са великим образима и уснама
 дурлим се срдити се, дурити се
 дунџка осушена стабљика џрснице в., служила за осветљавање, али се
 кроз њу и ракија пије из бурета или балона
 душамџ в. под канџиџе
 дунџим џушити, мирисати

ћиће шуле

ћижа в. под њижа

ћилкам голицати

ћувечарка I / војан II велика земљана посуда попут чорбалука, некада су сви кућни чланови јели из ње

ћушуре прил. преко реда

ејал пролаз којим пролазе овце при мужи

жаало 1. жаока у пчеле, 2. тучак у звону, 3. змијски језик

жајка закачка од коже на опанку кроз коју пролази врца в. или кајика

жаарес, ша, шо црвенкаст (обично во)

жаџнем жаџнути, осмудити главњом

жаја врућина, припека

жајла дрвена или гвоздена палица на јарму, не дозвољава говечету да из њега изађе

жајжък прид. врућ

жајжница несношљива врућина „ко јод вршник“

жаљћа корњача

жаљуд желудац

жајнка баштенско цвеће

жајнијина женскадија, женскиње

жајарка простирка од козине, служи да се простре испод вршанице да се не стрви жито

жајика барница, искра

жаљб жлеб

жаљбина непце

жаљна II / кљундрво I детлић

жајм жмурити

жајчић прил. жмурећи

жајјаћа птичица

жајјеница трава кроз жито

жајица златник

жајика } врста шљиве, веома добра за ракију, али и укусна
жајка }

жајчка — жаљчка I / жајика II жуманце

жаљав прид. мршав, кржљив, неразвијен

забáвим се закасни се

забáкнем се занети се, заборавити се

забрáдим се уградити се

завáнем се заузети се неким послом, преокупирати се нечим

завалија неко ко је за сажаљевање. „Онó би се, *завалија*, до сá оженíло да га је неká телá”.

завéнем повенути, изгубити нешто од свежине

завијам (се) 1. покривати се, 2. нарицати, 3. вук *завија* а пас *йодвија*

завирам се завлачити се

заворња железна, ређе дрвена, палица којом се причвршћује јарам за руду

завршиам заокретати, гонити овце у жељеном правцу

заврнем се окренути се

заврчујем 1. зашправљивати, 2. закључавати (врата)

заглавка ж. р. 1. заглавак, 2. човек са незгодним карактером, онај ко се убацује у свако друштво

заћњети́ем (се) забијати (се), завући (се)

зајоми́љам зановетати

зајоми́љач пеј. изведен од *зајоми́љам*

зајон в. под *ејал*

зајребци када се гребенају кучине најквалитетнији производ је *йовесмо*, мање квалитетан је *бјреб* — то је што остане на гребенцима, када се и огреб изгребена добијају се *зајребци* — од њих се ткају само поњаве

зајрнем се огрнути се (нечим)

зајри́ање I / *најри́ање* II друго по реду окопавање кукуруза; прво је *којање*

зајубим погубити (некога)

зада́вим се загрцнути се

заде́вам се задиркивати се

задв́рица пеј. изведен од *заде́вам се*

задушчи́к зепара, оморина пре кише

засирам гледати пажљиво, гледати са свих страна (нешто)

заср́ем се загледати се (у нешто), бавити се неким послом

заимáње међусобно испомагање у пољским пословима

зајак зец

закáчушка 1. чивилук, 2. зихєрнадла, 3. човек који воли да се задиркује
закрѝка закрпа

закрѝен 1. заломљен али не сломљен (колац), 2. задрт (човек)

закрѝѝина пеј. изведен од *закрѝен*

зальѝем се почети са забављањем. „Зальѝи се а да ли че се ојене че
видимо”.

залимам се бавити се нечим, занимати се неким послом

залиѝачѝи прил. изатрке

зáлок залогај

залуав, а, о није при чистој свести

залуавко пеј. изведен од *залуав*

замсјáло ѝа психичка сметња, без моћи расуђивања

замајóѝина пеј. изведен од *замајáло ѝа*

заминем 1. престићи некога, 2. изгубити се из видног поља

замлаѝѝина пеј. изведен од *замлáчујем се в.*

замлáчујем се заштитивати без потребе, зановетати

зайекљóѝина спетљанко, шепртља

зайојес народно коло када се играчи хватају за појес

зайоѝајáло ѝа остати без ваздуха услед астме

зайрєнем попрскати рану леком (приликом осипа код деце некада су
жене жвакале конопљино семе и њиме директно из уста штрцале
по оспама, в. текст „О болестима и лечењу”).

зайуѝавéл, а, о прид. закржљао

зайуѝавéл в. под *зайуѝавéл*

засјнем заклонити некога од нешто, прикрити нешто

засѝéљам врећу напуњену мливом затворити да не испури. Стави се
засѝéља — крпа, па се *с врце* увеже около

засѝéља в. под *засѝéљам*

засѝѝрузи } дрвена здела са поклопцем: мањи за со, већи за сир, пржену
зайѝѝрузи } паприку и сл.

зайѝајáло ѝа в. под *зайоѝајáло ѝа*

зайѝрем изгубити, уништити

зайѝруѝам I / *зайѝруѝам II* затрпати нешто (најчешће земљом)

заубáвим ѝа учинити нешто супротном лепом — *на убаво*

зашийукнем онесвестити се

зѣла заова

збелѣвим урадити нешто надве-натри, било како

звонѣ веће звоно које носи ован предводник

звѣно црквено звоно

звончѣ мање од *звонѣ*, носе га јагњад

зѣлеѣс згледавање. З. је био на Водице (св. Јован) код цркве у Драгинцу

Тога дана су из свих места долазили момци и девојке да би видели једни друге са циљем одабирања брачног друга.

зѣлеување згледавање уопште, није везано за верски празник

зѣрабѣив, а, о егоиста, онај ко хоће да је све његово

зѣрибам грабуљати, *зѣриба се* најчешће сено

зѣрозим неумесити и недопећи хлеб како ваља. „Тиће *зѣрозен* лѣб”.

здѣван, а, о прид. труп

зевњѣца 1. дем. од *зевѣа* — земља, 2. подрум

зевњѣсан, а, о пред смрти, онај ко већ мирише на земљу

зеленѣ клип кукуруза млечца, зелењак, пурењак

зелѣни лук прازی лук

зелѣаник пита са купусом, спанаћем или ливадским зељем

зѣлѣћа главица купуса

зѣајѣм хватати зјала

зѣрле прил. јѣдва, с муком

завѣним звонити, јечати

зѣснем } ударити некога пѣсницом (обично у леђа). „Чу те *зѣснем* у грбѣну
зѣнем } да те проваљим”.

зѣѣрим се чудити, се, запрѣпастити се

зѣѣвра некакво јело од кромпира

зѣркам кришом мотрити (некога или нешто), гледати кроз какву рупицу
— *зркало*

зѣркало в. под *зиркам*

зубрујѣм бадавацисати. Кад неко стоји беспослен каже му се: „Штѣ *зубрујѣм* та не рабѣтиш неkwѣ?”

ивбра удубљење у стени у коме се задржава кишница

и́жа просторија породичне зграде са огњиштем у којој се спремала храна и пекао хлеб; синоним за кућу

изџџим се добро се наставати

извијам нарицати

извлечѐм (се) извући (се)

издујем се 1. прејести се, 2. кад говече утине пошто је пасло младу детелину каже се да *се издуло*

и́земак младица која је потерала из пања; млада биљка ишчупана са кореном

изѐца халапљивац (човек или живинче)

изо́кам позвати некога

изријџим искочити

и́нђам 1. куњати, 2. за дете које мазећи се ко бајаги плаче каже се да *и́нђа*

имáње } имовина, богатство
имойлѝк }

исџбим се крავа или кобила кад побаци каже се да *се исџбила*

исџиѝем се дете које је добило богиње утопљава се док *се не исџиѝе*, док не избију богиње

и́скам биштати

иска́рам истерати

искаџблѝм (се) прејести се; препунити нешто

искојџијѝим се избавити се

иско́чим изаћи. „Искочи до́вечер на ко́рзу”.

исџлѝускам (се) 1. умити се, 2. ишамарати (некога)

исџрајџим послати

искубѐм ишчупати

исџкам се ушмркнути се, усекнути се

исџијѝнем охладити (се)

исџџијѝико } последње дете у родитеља се од милоште тако зове
исџџијѝиче }

исџрѝовим изгубити

исџѝклим избежити се

исџѝрим се искезити се

исџибри́л, а, о блед, без руменила, испијен

ишијџијѝим се в. под *исџбим се*

јајцѐ јаје

јакá оковратник, крагна

јајѝка клица у биљке; плод у ораха

јевѝика туберкулоза, сушица

јеја́ 1. прил. можда, вероватно; 2. им. турпија

јејлѝчје јаглика

једнојѝци истих година

једну́ш прил. једном

јеђе турпијица

јѐла доћи, ходи. „*Јѐла* да ме појскаш”.

јецѝк торба, јанцик

јесѝк јастук

јечмѝнка врста крушке, зри када и јечам

јечмичѝк чмичак

јѝман халапљив, са добрим апетитом

јујѝре(дѝн) сутра(дан)

ка́бав, *а*, *о* неотпоран, неспособан, нежног здравља

каба́ш крив за нешто, онај ко је изазвао какву штету

каврма́ суви чварци; *к*. није кавурма

кадивѝ 1. кадифа, 2. врста баштенског цвећа

калкан́ в. под *кана́ше*

каљѝшиѝ блато

камѝлка обрамица

ка́миѝ предл. *ка*

кана́ше две шире даске на колима, спреда и позади је *калкан́*, одоздо *душамѝ* — у њима се вози растресити товар, за разлику од *лијѝре* у којима се вози сеѝо и сл.

кани́ца тканица

кањѝрим се нећкати се, отезати са постом

кајѝка кап

кајѝсѝнем преморити се, малаксати

кајѝчујѝ стреха, заправо део плаца захваћен стрехом; *кајѝчујѝ* не сме да пређе у туђи плац

карако́нца 1. наднаравно биће из прича, 2. жена која не води рачун о својим поступцима и речима

ка́рам се свађати се

кайи́нчак зихернадла

качами́ља дрвена палица слична оклагји којом се меша качамак

ка́чим се пењати се

качу́н каћун; к. је жут, ако је модар зове се *брндушка* в.

квачка квочка

кишка II в. под *требуља*

кладём ложити ватру

клане́ша ж. р. кларинет

кљџам } туцати (паприку, со или пшеницу)
кџџам }

кљчник туцало, гвоздена послуга којом се туца у *чушуру* в. паприка и сл
кљџкам скакутати на једној нози. *Кљџкају* деца кад играју *небо* тј. школице

кљчка палидрвце

кли́мам (се) њихати (се)

кли́ча кљпан

кџн клека, клен

кљнём } кунути, клети
кџнём }

кљчём } в. под *кљџам*
кџчём }

кџчина — *кљчи́шиша* I / *кучина* II просто влакно конопље, кучине

кљмкам мућкати

клопошар 1. клепетуша, 2. в. под *брбљавишина*

кљу́вче кљушко

кљџкам лупкати нечим металним о нешто

кљундрво в. под *жљуна*

кнџчи прил. довече, вечерас

коврџда́н пециво које се спрема за Бадње вече и даје коледарима

коколáн пеј. изведен од *коклџим* в.

коклџим бечити се

- колија* дугачак женски капут са рукавима од *клатиње* — ваљано вунено сукно, чоја
- комџи* парче хлеба
- комџин* широк димњак над огњиштем у *ижи* в.
- комџине* смуљано грожђе из кога још није оточено вино
- комиња*к вјно из комџине, шилер
- комџио* в. под *кџио*
- коњбџиџи* ровац
- коџање* в. под *заџијање*
- коџачка* пољопривредна алатка којом се *шиџија* кукуруз пре ручног окопавања, вуку је волови; данас се *фреџија* моторном *фрезом*
- коџраља* метална плочица са ушицом која се надене на дужи прут — *остџи* или *бичало* — штап на коме је привезан бич; њом се чисти раоник од земље при орању
- кордељ* кочанка од кукуруза
- корубач* пендрек, носили га жандари
- косица* алатка, глодалица за прављење држалица
- коџа*л котао
- кџав*, а, о пегав по лицу
- кџак* преграђени део тора за јагањце
- кџина* свињац
- кџина* кост
- кџичка* коштица
- кџчка* } пеј. изведен од *кџав*
кџчко }
- кошарџина* в. под *врскџа*
- кошџина* в. под *кџина*
- кравџ* мања псгача, кад се премаже медом (о Младенцима) добија се цењени *медени кравџ*
- кравља*в са дугачким ногама
- крављавиџина* пеј. изведен од *кравља*в
- крџав*, а, о закржљао
- крџаџ* овчарска батина мало повлјена при врху
- крџим* 1. храмати, шепати, 2. окривљавати некога за нешто
- крџуљица* део запрежних кола; две су к. помоћу којих се повезују задња кола преко *расџоке* са предњим

лѣцам се штрѣцати се
лијар лукавѣц (човек или животиња). „У чутуру не мѳж да га згѳдиш.”
лиѳшем липсати, црћи
лиѳѳѳина псј. изведен од *лиѳшем*
лисес, ѳа, ѳо коњ са белом пегом на челу
лисковина обрштена грана
лисник стог зденуте шуме спремљене као храна овцама за зиму
лиѳре лотре, в. под *канѳше*
ложѳца кашика
ложѳчњак сандучић окачен на зиду у коме стоје кашике
лѳзје виноград
ломѳк најмање квалитетне конопље на конопљишту, последње се беру
лѳчка локва, барица
луѳење комишање
луѳим комишати кукуруз

љѳђе бале
љѳкша балавко, онај ко пушта *љѳђе*
љѳљак јоргован
љѳљћа I | *љѳшкало* II колевка, бешика
љѳснем ошамарити
љѳѳѳавина мраз са зубатим сунцем и снегом који ветар подиже са земље

мѳам махати
међѳлка — *међѳлка* I | *меѳар* II камен међаш
мазѳн 1. гладак, 2. в. *блѳжсан*
мазуљ 1. жуљ, 2. размазано дете
маѳја састави на крову покривени посебном врстом црепа и замалтерисани

малѳ део села, ред кућа обично исте фамилије
мѳло ѳѳје в. под *ѳлѳмо ѳѳје*
мѳмим вабити
мамѳца шумска јагода
мѳндам махати руком или нечим

маџен употребљава се у клетвама — „*Маџен* га убиџ” — а свакако је у вези са смрћу која се овде зове још и *мрџка*

маџиџка мотика

маџиџина мотка о коју се беси — веша месо над огњиштем да се суши

маџиџина миришљава трава којом се одбегли ројеви примамљују у кошници

маџа } мајка
маџџа }

маџија } маџеха
маџава }
маџоја }

маџуџан дете слично мајци ликом или карактером

маџиџина поред обичног значења још и шибица

маџија мезгра, поткорни сок

маџкав, *а*, *о* прљав, неопран

маџдрим комадати, сећи на комаде; заклан брав *се маџдри*

маџур мехур

маџкан врста платна

маџиџек дирек куће

маџиџичим правити или постављати *маџиџеке*

маџал крпа којом се умотава хлеб пошто се извади из фуруне — *вурњу* или *црџињу* в.

маџиџем мести метлом; ако се мете укруг на једну гомилу каже се да *се смџија*; авлија се мете метлом направљеном од грања која се зове *уџиџи*

маџиџавиџиџина пеј. изведен од *маџиџав*, означава трому, млитаву особу

маџиџиџар пеј. изведен од *маџ*, означава слабашну, неотпорну особу

маџиџина стомак, трбух

маџкав, *а*, *о* онај ко не види добро

маџиџља пеј. изведен од *маџкав*

маџиџе пас ситне расе

маџка ћурка

маџиџиџа човек који је оженио *маџиџиџу* — девојку јединицу са добрим миражом

маџиџа младеж

маџиџи в. под *зелџи*

- мјџам* муцати (као говорна мана), в. *скомјџем*
мојарица в. под *камјлка*
морџа кукуруз
морџница проја
мрдодујка врста птице
мрџка в. под *марен*
мрџим се кад освџи врућина овце престају да пасу и каже се да су почеле да се *мрџе* и да треба да иду у *јландниште* (*јландиште*)
мрџак цркотина
мурдар пеј. изведен од *мурдарим* в.
мурдарим хранити (на речима) и појити оним што се не једе и не пије „Жене *мурдаре* и клну а мужи псују и бију”.
муџк мућак, укварено јаје
муџав, а, о нем
- набадња* I / *ројала* II виле са два рога којима се снопови набадају
наваџија проваџија, просиоц
наваџиљк I / *јрошџнка* II проваџисање, прошевина девојке
наваџујем наваџивати башту, залевати башту пуштањем да вода тече између расада
наџијнем се пођи (негде). „*Наџијну се* па отиђу чџк у Пјрот пџшћи”.
наџмиќнем намигивати
- наџивам* }
наџивам } надевати надимке, звати по надимку (некога)
- насадљк* назадовање, немање успеха у свему
наџирам назирати, видети по мало
наџнем навирати, провирити
накоњче мало дете из момкове фамилије које доносе младој да га дарује пре него што уђе у кућу
налоја навалица, гужва
намалџем смањити, привести крају (неки посао)
наџарџсим оштетити нешто. „Убав манастир бџше, али са свџ напуштено, све *наџарџсено*”.
најенџурим се расрдити се
најорачћи прил. попреко гледати
најредљк напредовање, имање успеха у свему

најфријус прил. без реда, без ограничења. „Пушти́л овце да іду *најфријус* по поље”.

насъкам напујдати псе (на некога)

наси́иичав, а, о брз, прек, љут, али се брзо и разљути

наи́иькнем натакнути, набости (нешто на нешто)

наи́иьквѣсим се наднети се (над нешто или некога)

наи́иру́иам нагомилати, наслагати

наи́ишфрѣам нагазити на нешто

не́бо в. под *кле́цкам*

невѣска ласице

невиделица прил. узалуд, у празно, бескорисно. „Пројде ми век у *невиделицу*”.

неди́ав, а, о болешљив, једнако нездрав

неди́ља пеј. изведен од *неди́ав*

недодржа онај кога не држи место, ко не може да се скраси на једном месту

недољченко онај ко је неоформљен до краја, ко је несазрео; постоји и врста снега са ситним и ретким пахуљама који се тако зове

не́кња прил. прекјуче

не́мьц

не́мча

не́мша

} онај ко је нем, без моћи говора

не́жшци маказе

не́жшник клозет

не́кња в. под *не́кња*

не́калица њушка, али се односи и на човека. „Чу му разбијем *не́калицу*”.

обѣа в. под *баница*

обика́лам обилазити

облекло одело, одећа уопште

облечѣм се обући се

обличје стидни поступци, брука. „Пра́ви *обличја* по свѣт”.

ово́љим савладати

овревљујем оговарати

овчица в. под *бобовњак*

овчица демин. од *овца́*

о́главник коњски улар

бледи обичај да после просидбе момкова најближа родбина иде код младе са даровима за њу, при чему се врши договор о свадби; тада и она даје своје дарове њима

бреб в. под *зајрејци*

ојризине остаци од хране, најчешће сточне, али и људске. „Че дојдемо јутре на *ојризине*”.

одаџел, а, о умро

одијало рупица кроз коју пролази ваздух (из лопте нпр.)

одим ходати

ожџи лопатица којом се жар ставља на *вршник* в.

осрнем се обазрети се

бишће део рала на коме се причвршћује раоник, иде све до јарма

окам викати, галамити, дерати се

оклајчина добитак без уложеног труда. „Живи све на *оклајчину*”.

ојма 1. замка, 2. пролаз кроз плот или тарабе

ондрџам климатати се у ходу, гегати се

онодим забављати се нечим, радити нешто неодређено. „Кво *онодим*?”

ојељујим танак слој првог снега — *јељуји* који је тек покрио земљу

ојрељача прегача

ојузнем покиснути до голе коже

ора срах I^б, II, *орџ* I^а

орайја говор

орайшим говорити

орайница рачвасто дрво испуњено сламом или старим гумама, запаљено витла се око себе о Покладама; каже се „вртимо *орайнице*”.

орџ в. под *ора*

орџ } орао
орџ }

оружам се обући се, чешће је *облечем* се

осџи боца, трн

осиљ осје, плева

оскомина трњење зуба после једења киселог воћа. „Иде ми *оскомина*”

осиџи в. под *којраља*

осирило брус

осироја на тору високо рачвасто дрво о које се вешају ведро да их не дохвате пси

осирушка в. под *кука*

осири ивица стслице. „Седи на *осири*”.

осиришим одломити део нечега

йейлицяћ парадајс

йейличко пеј. изведен од петлић — *йейлэ*, означава малу, неспособну а насртљиву особу

йечэнка врста бундеве, веома укусна кад се испече, лудаја

йешћирчэ марамица

ййжав ситан, закржљао

ййжља пеј. изведен од *ййжав*

йййэр паприка

йййка кокошја болест, често се спомиње у клетвама: „*Пййка* ји ванула даббгдедал”.

ййрэк коров

ййськ писак, део свирале који производи звук

ййскало пеј. изведен од *ййскам* в.

ййскам пиштати, говорити пискавим гласом

ййшиало чеп (флаше или тестије)

ййшиуујаљћа пиштаљка (фудбалског судије)

ййлашило 1. страшило у пољу, 2. прерушени младић или девојка (ређе) који увесељава учеснике уличних прела — в. *седэћћа*

ййлевња зграда у којој се држи сено, плевара

ййоалим размазити некога

ййоаленко } пеј. изведен од *ййоалим*

ййоальс

ййоваливечера хвалисавац

ййованем не дирнути, не пипнути никакав посао

ййовирам се потуцати се

ййовирбйина пеј. изведен од *ййовирам се*

ййоврзан, а, о суд — шерпа, грне и сл. крпом поклопљен и канапом околo увезан

ййојанац миш или пацов

ййојанија човек нечист или поган на језику; или било каква поган

ййојанич онај који гони стоку, гонич

ййодвржем се опасати се

ййодбельујем попреко, зло гледати некога

ййодвијам в. под *завијам* (се)

ййодлајам у дечјој игри штаповима — *ййикање* в. оно дете које се нај-краће добади штапом *ййодлаја* тј. свој штап стави на земљу докле се добадило да га остали гађају својим штаповима

ййодланица боца кроз пшеницу, јако смета при жетви

ййодручаък II/ручък I доручак

īdĥanŕi II походе младој тек што је доведена момковој кући (ове речи нема у зони I)

īosverŕi дангубљење, ишчуђивање без потребе. „Пробди му време у *īosverŕi*”.

īoĵāīīa стаја за овце ван села

īoĵaiīār в. под *домишњār*

īokānim понудити некога нечим

īolā предња два дела код јелека, позади је *īrbniŕa* в.

īola^bīčka прил. лакше, спорије, тише

īolōī I/*īñezdō* II гнездо

īolēviŕa кљизава, расквашена, блатњава стаза

īolāk чувар поља, пољар

īoméīīina плодова постељица код домаћих животиња

īomiĵār пеј. којим се означава онај што не бира храну, ко покуци и поједе и све остатке

īomiĵōīīina в. под *īoalōs*

īomīnem проћи без неке потребне ствари. „Живим на *īomīñuŕiku*”.

īomōčko пеј. којим се означава онај ко мокри у кревету

īomūlim се појавити се на тренутак једним делом тела

īonadvōr нужда (физиолошка)

īonoīlāvaŕ II/*īuļoīlāvaŕ* I пуноглавац

īoodĕk полазак, транутак поласка. „Де на *īoodĕk* да попијемо још по једну”.

īōī 1. свештеник 2. слеме куће, 3. сноп на врху крстине (17. на крстини, 13. на *īreĥāku*)

īoīĕk цврчак

īōr твор

īoselār скитач по селу, дангуба

īoslōn добро ограђена настрашница где леже овце преко лета, п. чини саставни део појате у којој леже овце зими

īosméšim се урадити нешто због чега се човек застиди

īosmešlĕk поступци којих се човек стиди

īosmīīam сметати некоме у нечему

īosmīīōīīina пеј. изведен од *īosmīīam*

īōsīaviŕi постава код одела

īōsīaiī део њиве који се захвати бројем копача или жетелача

īōsīrūŕiĥe огреботине од теста које остане у посуди

īoīĕarūĵem гонити овце при мужи да прилазе ономе ко музе

ībīkvasa мала количина киселог млека која се чува (или позајмљује) да се укисели млеко

īoiŋkwásim укиселити млеко

īochéiŋe оно што се нахвата на четки када се чеше повесмо кучине

īřam 1. коњско оглашавање, 2. полетање птице

īráskva II/*īráskova* I брескве

īráiim послати (нешто или некога негде)

īrāča праћка

īřvák пред обичног значења још и првих неколико литара ракије што истеку при печењу

īřiav, а,о прек, брз (на речима и делу)

īřevřīšam преокретати (нешто)

īredīnem предахнути, одморити се

īřekaj предл. око

īřekāřam 1. претерати (нешто преко нечега), 2. проживети век (негде). „Туј сам родена и туј сам век *īřekarāla*”.

īřeklōnim се поклонити се

īřekđīcam претуцати прст

īřekoī део баште где се сади паприка

īřemēna преобука; нове хаљине се чувају за *īřemēnu*

īřemēnim се пресвући се уопште, а најчешће обући ново одело

īřemlaz мужа оваца са циљем да се одреди ко ће колико млека да добија са бачије, пошто се она састоји од више власника. П. има неколико у току године у зависности од млечности оваца

īřeiēruia лептир

īřeilāiim променити боју лица, пребледети

īřeiřēsam волу мењати страну у јарму

īřerīiūjem прескакати

īřeř“nem пресахнути

īřesek део амбара у коме стоји пшеница или круњени кукуруз; некруњени стоји у *sālam*

īřesēiv пресан, нештављен

īřeiřvāřam се 1. чинити се невешт, лукавити, 2. преливање тонова боје једних у друге. „Зерзётна шамја па се само *īřeiřvāřa*”.

īřeiřiŋiŋiim утрнути, малаксати. „*Преiřiŋiŋiāŋe* ми нође седјечи”.

īřechnik летва која спаја даске од којих је направљено *душамé* в.

īřжено кајгана, али и свака друга прженија

īřzālha клизавица на леду, али може да буде и услед блата

īřziām се клизати се

ѝрибѣрем се опасати се појасом, утегнути се
ѝривѣј ремен од јаке коже којим се јарам везивао за *бшиѝе* в.
ѝривѣремим временски се приближити неком догађају („жена *ѝривѣ-*
мѝла” — значи пред порођајем)

ѝриѝрнем загрлити

ѝрид при трампи ствари додатак у новцу за мање вредну ствар: раније
 је младин отац био дужан да уз мираз даје и *ѝрид*

ѝриѝѣчина припека, место највише изложено сунцу и заклоњено

ѝриѝрѝи 1. узан пут 2. стрма узбрдица

ѝрисад в. под *воденѝи*

ѝрисѣбљив, а, о себичан

ѝровлачушка узан и низак отвор у плоту кроз који се може провући
 само пузећи

ѝромаѝѝиѝам провлачити нешто кроз нешто

ѝронѣсим оговарати некога. „Немѣј да ме *ѝронѣсиѝе* по свѣт”.

ѝрооднѝа пропутавање, шетање

ѝрѣшљак просјак

ѝроѝѣѝиушка врста народног кола

ѝрѝвѣјем успевати, напредовати, расти

ѝрѝенѝца } платно или одећа од кучине
ѝрѝенѝак }

ѝрѝчка 1. пругић, 2. шара на земљаном суду или хаљини

ѝѝам дисати, дахом загревати (руке нпр.)

ѝѝѝам се в. под *ѝрѝѝам* се

ѝѝдѣр отпаци од конопље при млаћењу на трлици

ѝѝзав, а, о слец, не види добро

ѝѝзла пеј. изведен од *ѝѝзав*

ѝѝл I/*ѝѝлка* II дугме

ѝѝљѝас уродица кроз жито

ѝѝѝулѣ в. под *бодѝк*

ѝѝѝуљѝк пупољак

ѝѝѝуњѝк пупавац, врста птице

ѝѝѝѝудѝлѝѝа препелица

ѝѝѝѝкало дечја пуцалка од зове

радѝква ротква која се бере у јесен и већа је од ротквица које се беру
 у пролеће

разѝнем разапнути, развући

размазѝлѝ в. под *ѝоалѝѝ*

разма́нем одустати од неке намере, посла и сл.
разнема́јујем се пренемагати се, одуговлачити са неким послом
разо́кав, а, о разрок
разо́кла пеј. изведен од *разо́кав*
рајбер гвоздени засун на вратима
рајса́љ врста пшенице
расави́ња се свиће
расади́љћа I/*расада́љка*/II кратак повијени штапић којим се расађује поврће
расеф́љам разбацати
раска́рам растерати
раскль́шам } размицати, откривати
раскђ́шам }
расова рачва
расшо́ка в. под *криву́љица*
расћислим се расплакати се, распекмезити се
расук оклагија
раши́јумим се размекшати се у течности, раскиснути се (нпр. хлеб удробљен у млеку *се раши́јуми*)
рашчевр́љим (се) разбити (се), распући (се), озледити. „Чу се врљим с камен да ти *рашчевр́љим гла́ву*”.
рђа пејоративно ословљавање некога
ред поред обичног значења још и перчин, плетеница косе
резилк велики стид, срам, брука
рејтежак проређена шума, ретка гора
рећија ракија
рецељ ређи пекмез, сируп од укуваних шљива
рид брдашце
ри́шам скакати
ри́шам шутирати
ркам хркати
рко́љ испљувак
рња II/*рња* I ноздрва
ровем рикати (за марву)
ројбожа асура
ројожа́р зубун са уздужним шарама „на *йручће*” в., подсећа на *ројожу*
роднина рођак
рскам хрскати
ру́б 1. поруб, шав, 2. окрајак хлеба
ру́жим грдити, карати некога

рукáйка земљана посуда са дршком као у корпе у којој се носи чорбасто
јело на њиви
рукóљка II/*рукóљћа* I в. под *ѝаламáрка*
ру́с мрва, трун
русá кожна болест, осип
ру́цало бас код гајдета
ру́цам плакати. „Којí вí је ђáвол та сте се *разруцáле*”.
риá рђа (код метала)

сáбљница баштенско цвеће
сáдрце шипчица у чунку код разбоја — *совéљћа* на коју долази *цeвкá*
на коју је намотана пређа
сáлаш в. под *ѝрeсек*
самoжíвник егоиста, онај ко гледа само своје интересе
сáце чађ
сáблаз пејоративно ословљавање некога, али у блажој нијанси од „рђа”
„У, *сáблазе* један, штó не ўзнеш да работиш некаквó, нeло се сáмо
слўњаш”.
сáн сан
сáњўјем сањати
сá“сíијем (се) 1. преморити се („сá“сíиá се од рáботу”); 2. уништити („íч
ме не слўшају дeчíштана, сá“сíиáиe ме живў”)
сáш саће
свéиим осветљавати
свíњица } мањи камен или пањић који чобанчад штаповима утерују у
свíњћа } ископану рупу у земљи док један брани да не уђе унутра
свíи́ка ж.р. свитац
свíркам свирати устима без неког инструмента
свлачóи́ина клизиште
свлeчeм се склизнути се низ нешто
свóзим довозити сноплe са њива до места вршидбе
сврдел сврдао
сврнем свратити
сéбам се штрeцати се
сeдeњћа прело уопште; посебно прело уз ватру кад мину главни пољски
послови (после вршидбе) обично на *крсíиоуўи́ини* в. Учесници су
млађе жене, а највише девојке (*сeдeњћари́це*) које уз песму, шалу
и смех раде ручни рад. Код њих, наравно, долазе и момци, али они
не раде ништа.
сeјбíја власник, сопственик

сѣкнем 1. мало засећи нешто, 2. нагло тргнути, „на сѣц” нешто ишчупати
сѣња сенка, хлад
сѣрѣ дугачка мотка; два *сѣрка се ѿдбоду* испод *навиљка* сена и њима преносе
сѣруша нека трава
сѣћирка нека трава
сѣцам вући, теглити
сиска на тестији — *сѣбвна* — или кондиру ужи отвор кроз који се пије,
 в. *дулич*
сирењарница зграда у којој се прави сир на бачији
сирењарка крпа кроз коју се цеди сурутка из сира
сирење сир
сѣрушка сурутка
сѣћинак ситна, још неотета гора
сѣћиничка в. под *аралица*
скакушка ж.р. скакавац
скајем 1. иструлети, 2. скапати нпр. од глади, од умора и сл.
скајѿшина пеј. изведен од *скајем*
скјнем обухватити рукама нешто или некога, сакупити нешто рукама,
 привити на груди
скјшам се прибијати се, приљубљивати се уз некога или нешто
скдѣм стуцати
склѣвчим се укључати се, згрчтити се
сколѣбица зулуф
скомѣчм мрмљати, неразговорно причати сам са собом; дете кад се
 спрема да заплаче „*скомѣче*”
скојчѣ кољча
скорѣвим се спећи се, постати несавитљив
скѿрња штитник за колено од козје коже (обично их носе пастири)
скрѣвим повредити некога да му потече крв
скрежѣло се ухватило поледицу, тек што је почело да се леђи
скришѣ“ц врста гљиве
скрѣцам шкрипати. „*Скрѣца* са зуби кад се наљути”
скрѣчав, а, о себичан, шкри
скрѣља пеј. изведен од *скрѣчав*
скришѣчим сломити нешто или некога, пребити
скубѣм чупати
скупчим скичати (пас или свиња *скупчи*)
сламњача сламарица

- сланинар* } врста птице певачице
сланиношка }
- сланопаја* крушка која сазри са сланом, сланопаја
слѣба стубе, лестве, мердевине
слѣза суза
слѣнце сунце
слѣчбилед сунцокрет
слѣчбишем бити омамљен сунцем, скоро добити сунчаницу
слѣчка грана дрвета
слѣзнем сићи
слѣича пеј. изведен од *слѣи*, али се њиме никада не ословљава слепа особа, већ несмотрена, непажљива и сл.
слива шљива
слиби међа између две њиве које нису у истом нивоу тако да с. чини необрађени део површине обрастао травом или трњем
слуњало пеј. изведен од *слуњам се в.*
слуњам се луњати, вуцарати се
слушан, а, о са неким телесним или психичким недостатком
смъкнути, а, о неуредно, непедантно обучен човек
смъкља }
смъкљан } пеј. изведен од *смъкнути*
смакнѣтина }
- сметана* кајмак, павлака
сметам 1. сметати неком при раду, 2. в. под *метѣм*
сметан, а, о сплетен, неокретан, неодрешит, несналажљив
сметѣља пеј. изведен од *сметан*
смрдљуба 1. инсект, 2. птица, 3. синоним за нечисту особу
смѣцам се в. под *слуњам се*
сносим доносити снопове жита до онога ко прави крстину (уп. *себзим*)
соблечѣм се свући се
собѣјем се изути се
савѣљка II/совѣљна I в. под *сѣдрце*
соларче сланик
соленик дрвени сандучић у коме се чува со
сойлишам (се) саплитати (се), запињати ногом о нешто
сойуљ спине
сойуљан пеј. изведен од *сойуљ*, слинавко
сѣћа креја
сийсирим склонити нешто на сигурном месту

сїдшїѣра склоњеност, брига о нечему
сїацїрам се луњати се, скитати, беспосличити
сїлїиѣ плетеница косе, перчин
сїбїнем притегнути некога (да нешто уради или призна)
сїоревам полемисати, противуречити. „Ја би пред влас станула па би нешто сїоревала од рат”.
сїрбм(а) предл. спрама, уочи
сїѣузнем се в. под свлечем се
србам сркати (чорбу)
срѣдорѣк средокраћа
срѣцало средиште села, простор без кућа где се праве игранке, корзо исл.
срїиѣм скочити са неке висине
срїиѣм сусретати некога
срндак врста гљиве
срїшкав, а, о спор, неокретан (човек); неодметан посао, посао који изискује доста пажње
срчá стакло уопште, а најчешће разбијени комадићи стакла
сїѣвни се смрачи се
сїѣри башїиá стрїц старији од оца
сїѣиѣм се потући се
сїѣѣцáм стуцати
сїѣбвна в. под сїска
сїѣојечка гвоздена или дрвена (ређе) шипка на руди од воловских кола углављена на врху (где долази јарам) да не лежи на земљи
сїѣојечїи прил. стојећке
сїѣрнїиѣ стрњика
сїѣрбшїм сломити, поломити нешто
сїѣруїá в. под еїáл
сїѣруїáр учесник у сїѣруїáршїиѣни в.
сїѣруїáршїиѣна обичај да момци иду на нечијој свадби увече. Они, пошто нису позвани, не седе за столом, него чекају напољу да им се да да нешто поједу и попију. Уколико је домаћин тврдица понекад му и какву штету направе (истерáју кола из авлије и сл.).
сїѣурїм се сићи са или из нечега. „Сїѣурї се из аутобус”. — „Сїѣурї се од тáван”.
сїїнем искидати, покидати
субоїѣнáк човек или жена рођен уочи задушница који, по веровању, може да види вампира

суде прил. свуда
 сука́ља I/сукáља II в. под *расук*
 сука́р в. под *ба̀ница*
 суко́б женска горња хаљина без рукава од клашња
 су́нем (се) пружити (се) руком
 сури́нем (се) оборити (се), срушити (се). „Сури́нула му се кама́ра”.
 сучка́ суварак, суво дрво
 сушени́ца дужи комад меса осушен над огњиштем или у пушници
 сушина́ место под кровом, синоним за кућу
 си́еџим поцепати

ша̀вња́н тамњан
 ша̀вра́ удешавање, кињурење, помодарство
 ша̀врати́ја особе која воли да се ша̀ври
 ша̀слица манжетна на рукаву кошуље, зарукавање
 ша̀ћиница врста крушке
 ша̀внина́ I/ша̀мнина́ II мрки мрак, тмина
 ша̀кним слагати на гомилице (при чему се води рачуна и о класификацији)
 ша̀ка́ I/ша̀ко́ј — ша̀ко́ј II прил. тако
 ша̀џам (се) тући (се)
 ша̀ра́јеж јеж
 ша̀скоча́ тескоба
 ша̀икам се губити се
 ша̀иква бундева
 ша̀ил потиљак
 ша̀љкнем ударити песницом одозго по глави
 ша̀љчник в. под *кљчник*
 ша̀љцам } в. под *кљцам*
 ша̀џцам }
 ша̀вари́ја пљосната дрвена посуда за воду (може да сакупи и више десе-
 тина литара воде), жбан
 ша̀оја́а батина (демин. у зони I је ша̀оја́шка : ша̀оја́ме у зони II)
 ша̀ојило место у реци где се потапа конопља
 ша̀ојџв прил. тек
 ша̀равник крпељ. Т. је са ногама и налази се и на говедима, док *бобов-*
њак — *овчица* в. нема ноге и искључиво је овчији паразит
 ша̀ра́к уже од вунене пређе, саставни део *љуље* в. или *цеди́лке* в. за но-
 шење на леђима, упртаци
 ша̀ра́кало брбљивац

шрiоњ шљива маџарка (пожегача)
шрендáвил некаламљенз ружа
шрејкá трепавица
шресém се дрхтати (од грознице нпр.)
шрећáк в. под *шбi*
шркáљам (се) котрљати (се)
шрљáк тор за овце, поставља се на њивама после жетве ради гнојива
шрмкa кошница
шроá мрва хлеба, мрвица
шрóвим (се) губити (се)
шрóm спор
шрómша пеј. изведен од *шрóm*
шрóйам 1. лупати, 2. причати без смисла
шрóскaм трескати, снажно лупати
шрóскоӣ коров
шрóшим 1. ломити, 2. крунити кукуруз
шрошiнкa в. под *шроá*
шрујало отров
шручем се бацакати се , превијати се
шуйáн бубањ
шуйáнција бубњар
шуйáм бубњати
шурáм стављати
шурчé в. под *шáсáрчe*
шуйтáм нуткати
шуйулица суд за воду од дрвета, лима или рога који се привеже за ногу или о пасу и у коме се држи брус при косидби

шенáр врста танког памучног платна
шеримција црепáр
шијéц тег на кантару
шијáм кихати
шилeр остава, шпáјз
шилáв, а, о килав
шилáша пеј. изведен од *шилáв*
шимáм махати руком, позивати руком некога
шијéлншa хлеб или јело тек скинуто са ватре

ћиселина I/сирке II сирће. Под ћ. се у зони I подразумева и јело направљено од стучаног белог лука, нарицаних краставаца, сирћета, соли и хладне воде, једе се са хлебом за врелих летњих дана

ћиселица куване зреле шљиве па згњечене — *йрешрљане*, ако је сувише кисело додаје се шећер

ћислав, а, о, нерасположен, безвољан, плачљив

ћишир шећерна репа

ћишка I/кишка II кита гвџа, мали букетић

ћоџав хром, онај који храмље на једну ногу

ћоџа пзј. изведен од *ћоџав* в.

ћорав сл:п

ћорча } пеј. изведен од *ћорав*, в. под *слѣйча*
ћорша }

ћосовац I/кóсов II кос

ћошѣ ср. р. I/ћошка ж.р. II угао, ћошак

ћунац 1. чунак код псћи, 2. сливник на чесми

ћуне ми падне ми на памет, досетити се нечега

ћуџук пањ који вири из земље

убав, а, о леп

увивам умотавати нешто

увлечѣм се увући се

уводљив, а, о снебивљив, попустљив

уџришиџе одмах после жетве поорана њива

уџвбрим се верити се

уџчим се укочити се

удаџиц удовиц

удумам се за верену девојку се каже да се *удумала* — дала реч да ће се удати за одређеног момка, после чега до свадбе не изилази из куће (по старом моралу)

узимало нож којим се праве дрвене кашике

узеѣрим се учудити се

узирам се угледати се у нешто, забленути се у нешто

улоџав, а, о непокретан; одузет

улоџавиџина пеј. изведен од *улоџав*

уџиџ в. под *меџѣм*

умриџаља пеј. изведен од *умријујем се* в.

умријујем се исмејавати некога уз истовремено успијање уснама, правити негростојне гримасе

умјусим се замислити се, онерасположити се, бити потиштен

уїла велики страх; кад се дете пристраши води се да му се баје од *уїлу* (в. текст „О болестима и лечењу“)

уїрчим учинити да нешто штрчи (животиња кад накостреши длаку, или подигне реп каже се да је упрчила длаку односно реп)

усїїим се поређати се као ћелије у саћу (код народног кола кад се игра)
усамїасим се олењити се, постати без икаквих обзира према икоме или ичему

усмївам се осмехивати се

усмркнем се усекнути се

усмрцам плакати

усїруїац

усїруїачїи } прил. из места (скочити)

усїурам се наметати се. Кад неко није способан за неки посао, или до-
растао неком друштву каже се „да се *усїура* ко бело јагње на Цур-
цовдњ“.

усїуробїина пеј. изведен од *усїурам се*

усучем (се) усукати (се)

уїруїам затрпати, нагомилати нешто (на нешто или некога)

уїуїшк прил. убрзо, ускоро

учаїкам се наквасити ноге, загазити у воду

уїшїиван, а, о поштен, уљудан

цѣвїїим цветати

цѣклим упорно гледати, наметљиво гледати; бечити очима

цвѣїас, ша, шо животиња са белом пегом на челу

цвркам ојкати, подврискивати на весељима

цврс чврст

цврка 1. цев уопште, 2. цевчица на којој се намотава пређа при ткању

цедїлка четвртаста изаткана вунена тканина отприлике метар са метар,
са два ушивена *їрака* в. на две супротне стране у којој жене носе
на леђима храну или што друго

целївка пољубац

цѣїенка цѣпаница

цїброња пеј. изведен од *исцїбрїл* — измршавео, убледео, пропао у лицу

цївнем пустити гласа од себе. „Да несї *цївнул!*“

цївун в. под *бука*

цїнка в. под *соїуљ*

цврѣнка 1. врста шљиве, 2. врста гљиве

цврѣни лук црни лук

цврѣк црв

црејња } земљана тепсија у којој се, пошто се загреје на жару и по-
црејњуља } клопи вршником преко кога се наставља жар, пече хлеб
 крај огњишта

црејњуџина поломљени цреп или тестија

црешња трешња

цња покривач у виду ђебета, али се не ваља у ваљавици, в. *џуња*

црница 1. врста шљиве, 2. врста земље (често се у клетвама употребљава као *црничка*: „Црничка га појела дабогдал“).

чамњем чамити

чајур код виле рог који долази одозго; в. могу да буду са два или три рога а ч. је или трећи или четврти рог

чебрњак в. под *водени кољци*

челадинка врста гљиве

челенка чворуга на глави од ударца

чњмбаба в. под *брајница*

чејка одломљена грана дрвета, али се и од цвећа узима *чејка* да се пресади

чејвњрка више запрега упрегнутих у једна кола

чешњ чешањ белог лука

чешњињр штиглица

чибирчав, а, о пробирљив на јелу, слабог апетита

чивилњк чивилњк

чивњек дечја игра погађања: један узме неколико каменчића у руци, остали погађају са „чњв“ — паран број или „тек“ — непаран

чиним фарбати, бојити нешто; радити нешто

чий, а, о кратких сиса (обично овца)

чийавњн, а, о исти по лику или карактеру

чийча 1. стриц млађи од оца, 2. име при ословљавању старије особе

чњлав, а, о са осакаћеном или тако рођеном руком

чудило чудесо

чукам 1. ковати чекићем, 2. млатити орахе или пасуљ

чулњмка цњет са семеном празилука

чуњр дим

чуџуњра дрвена ступа у којој се туца алева паприка, в. *кљњам*

чаколим гањамити, лармати

чибан дрвени суд у коме тече ракија док се пече

чийкам се дечја игра штаповима. *Чийкање* може да буде *седечји* када се седи а штапом се једним крајем удара о земљу да што даље отскочи, и *шикњу* када се штап баца руком и при том стоји.

чњвњало део рала којим се учвршћује раоник

чомаданче мушки јелек без рукава

шкнуй 1. бачен, 2. несташан, мало на своју руку

шйчем шапутати

шаренó брo коло у коме се наизменично хватају мушко-женско. Игра се ноћу пре него што млада скине вео. Млада се изведе на *дрвник* в., кума јој скине вео са главе — *вал* в., повеже марамом, одигра се *шаренó брo* а онда се младожења и млада утркују ко ће пре да стигне до кућних врата да би у браку био „старији”.

шáйкa пловка

шáшка I/шашáйкa II комушина

шáшлa шашавко, шашавац

шевйтелија кајсија

шейендёр земљани бокал за вино

шйкало лук (али без стреле)

шйкáње в. под *шйкам* се

шйльк 1. шиљак, 2. в. под *бардáк*

шшй 1. флашица, 2. в. под *жшйкa*

шлáйам трапаво газити прскајући себе и друге

шлэйнем ошамарити, ударити

шлййча пеј. изведен од *шлáйам* в.

шолћам се ругати се и у исто време *умрйиваши* се некоме

шолћáч пеј. изведен од *шолћам* се

шйáрам штедети

шйáрйшам в. под *койáчка*

шшáкље штаке

шшйрáнiа краћи конопац

шшйрáйкa отисак стопала

шшйрк рода

шшйукнем понирати (за воду); затурити се негде, изгубити се (за ствари или човека).

шћёмбав, а, о трбушаст

шћёмба пеј. изведен од *шћёмбав*

шћёмбé I/шкёмбé II. стомак, трбух

шўждав, а, о са честом главобољом, са неком маном у глави

шулé земљана џепна пљоска за ракију

шўшльак отпаци, све што треба да се почитсти по поду или авлији.

П е т и о д е љ а к

ЗАКЉУЧАК

407. После разматрања говорног материјала у појединим одељцима овога рада могуће је констатовати следеће:

а) У говору Лужнице издвајају се две зоне: зона I, коју чини права Лужница, и зона II, коју чини лужничко Заплање.

б) У зони II се укрштају црте из зоне I и заплањског поддијалекта.

в) Ни зона I није сасвим јединствена. По неким цртама она се може поделити на два говорна типа: северни — говор I^a и јужни — I^b. Говор I^b је по извесним цртама ближи тимочком поддијалекту.

г) Ово је условљено историјским и географским разлозима. Под историјским се подразумева млађе становништво лужничког Заплања, насељено са Косова средином XVIII века у популацијски донекле испражњеном простору. Под географским се подразумева тешка приступачност брдовитог терена који настајују становници који се служе говором I^b.

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЦРТЕ ЦЕЛЕ ГОВОРНЕ ОБЛАСТИ

408. Следеће црте се срећу у обе зоне, а нису типичне за целу при-зренско-тимочку област, или одступају од Белићеве грађе:

I. ФОНЕТСКЕ

1. У обе зоне се среће $лѣ < л$ иза дентала. Белић је наводио примере употребе $л$ у зони II. Такве употребе данас нема.
2. У обе зоне се среће $у < ј$ иза лабијала.
3. $Л$ се добро држи на крају слога на целом простору.

4. Контракција финалне секвенце $-a(j)y > y$ у 3. л. мн. презента.
5. Промена $\check{h}, \check{h} > \check{c}, \mu$ се јавља у обе зоне, али је распрострањенија у зони I.
6. Групе $-dl-$ и $-il-$ се јављају на целом простору у неколико радних придева.
7. И по прозодијским особинама овај говор је јединствен. Опозиције по квалитету и квантитету акцента су истрвене, и он је сведен на експираторни удар гласа на местима где је стајао акценат у старом језику. Али за разлику од неких говора ове зоне (призренски, приштински, врањски) овде се јавља акценат типа *женá, деџé, винó* и сл. Успостављање нових дужина, иако ретко, једнако је на целом простору (*сџá, шéсé* и сл.).

II. МОРФОЛОШКЕ

8. Плуралски наставци $-ове$ и $-е$ код именица м. р. које је записао Белић, данас се не употребљавају на целом простору.
9. Распрострањени су деминутиви ср. р. на $-е$ и $-че$ изведени од именица м. или ж. р. (стóвна — *сџовнé*, шéрпа — *шериé*; ашóв — *ашбвче*, по́друм — *подрумчé* и сл.).
10. Колектива од именица ср. р. често се образују веома продуктивним суфиксом $-иџија$ (*јаретиџија, илгеџија, девојчеџија, момчеџија* и сл.).
11. Одступања у употреби именица уз бројеве од стања које је бележио Белић су знатна и огледају се у овоме:
 - а) Именице м. р. уз бројеве долазе увек у бројној форми на a , а никада у множини
 - б) Код именица ж. р. наставак $-и$ се среће само код именице *душá*, а без икаквог наставка се употребљава само именица *сџоџиџина*.
 - в) Код именица ср. р. нема у употреби старе двојине коју помиње Белић (*двé месџе, шџри јуџре* и сл.).
12. Збирни бројеви су ретки. Њихово појављивање изискују најчешће именице плуралџа тангум (*шџрóџа кóла, двóџа јáсла* и сл.)
13. Глаголски прилог садашњи постоји, али је редак у употреби.
14. У императиву је уопштен наставак $-иџе$ м. $-иџе$ у 2. л. мн. на целом простору.

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ЗОНЕ I И II

409. 1. У зони II се не употребљава *д*.
2. $У < д$ иза *ж* и *к* среће се само у зони II (*жyт̄ӣ, кучина* и сл.)
3. Велари *к, і* у позицији испред палаталних вокала *е, и* дају гласове *ћ, ђ* у зони I. Зона II у највећем броју примера не зна за ову промену.
4. *К* иза *ј, љ, њ* прелази у *ћ* само у зони I.
5. Група *иш-* > *ић-* само у зони I (*иченица*).
6. Група *вн* > *мн* у зони II (*одамна, рамно* : *одавно, равно*).
7. У зони II је *чѐро* (: *чѐрко* у зони I)
8. У зони II је *іосӣи* (: *іосје* у зони I)
9. У зони II је *људи* (: *љуђи* — *љуђе* у зони I)
10. Члан се не употребљава у зони II

11. Као последица културне посебности (обичаја, начина одевања и сл.) и у лексици се уочавају разлике. У зони II се срећу поједине речи којих никако нема у зони I. Такве су на пример: *он віка* (у смислу он каже) — еквивалент у зони I је *он дума*, или *каже*, или *вели*; *воіан* II : *ђувечарка* I; *вушара* — *вушарка* (сукња са карактеристичним шарама каква се у зони I уопште не носи); *кишка* II : *іребуља* I; *іођаниці* (походе младој тек што је доведена момковој кући, таквог обичаја и речи нема у зони I); *ірашење* II : *заіришање* I; *роіаља* II : *набадња* I; *цуцумка* : *врчва* I и још понека. А облички је интересантан однос једног броја речи: *кава* II : *кавѐ* I; *кирѐч* II : *крѐч* I; *кришак* II : *крсиеишана* I; *кукичка* II : *кочичка* I; *лушкало* II : *љуљћа* I; *јулка* II : *јул* I; *шакој* — *шекoј* II : *шекa* I; *ӣрла* II : *ӣрљак* I; *шашиње* II : *шашиће* I и сл.

ОСОБЕНОСТИ ГОВОРА I⁶ У ОДНОСУ НА I⁴ И ЗОНУ II

410. 1. Секундарно *ц* у прилогу *ӣац* (= *опет*) само у I⁶
2. Партикуле *в* — *ва* (*ӣӯв* — *ӣӯва*) само у I⁶
3. Група *-јк-* > *-јћ-* (*девојћа, мајћа*) само у I⁶
4. Група *-иш-* у *кошчина* (= *кост*) се одржала само у I⁶
5. Наставак *-је* за ном. мн. им. м. р. (*балбње, мужје, љуђе, Ципање, Камбелѐвчање* и сл.): додуше, у топономастици и збирним именицама овај наставак се среће на целом простору.
6. Хипокористички плуралски наставак *-ијица* и *-ишица* (*девојчеӣијица, ја̄ӣӣшица*)

7. Облици ном. мн. л. зам. *ни* — *није* само у I^б
8. Облик ном. мн. л. зам. *вије* среће се само у неколико места говора I^б — она која су на додирима црноотравских села.
9. Енклитички облици акузатива *ћи*, *ћу* (= их, ју, је) срећу се само у три места говора I^б: Радосину, Раков Долу, и Црвеној Јабуци.
10. Напоредо са показном заменицом *иџ* употребљава се и *иџа* само у I^б
11. Облици глагола *знам* по IV врсти (*знајеш* — *знајете*) само у I^б

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЦРТЕ ГОВОРА I^б И ЗОНЕ II У ОДНОСУ НА I^а

411. 1. Рефлекс јата *a* у *орá* — *орáси* (: *орéј* у I^а)
2. Синкопа изостаје у броју *чеиџри* (: *чеиџри* у I^а)
3. Антиципирање *j* из *ћ* (*брајћа*, *кујћа*, *срејћа*, *иџрејћо* : *браћа*, *кућа*, *срећа*, *иџрећо* у I^а)
4. Група *-мн-* се одржала у *иџмно* (: *иџвно* у I^а)
5. Група *-мљ-* > *-мњ-* у *земња* (: *зевња* у I^а)
6. Тип упитних реченица образованих упитном речцом *ли* (: *не ли?*, у I^а)

ОПШТИ ОСВРТ

412. Приликом разврставања говора источне и јужне Србије на три говорна типа, Белићу је као критериј простирања тимочко-лужничког говора послужила употреба *ч*, *и* за прасловенске групе **tj*, **dj*. Полазећи од овога критерија он је сва места која припадају зони II сврстао у лужнички говор. Ако би се пошло само од *ч*, *и* и данас би се могла ова зона посматрати као саставни део лужничког говора, јер се *ч*, *и* које води порекло од ових група у заглањскоме не употребљава. Међутим, по другим цртама, а најкарактеристичније су: одсуство *д*, непалатализација *к*, *г* испред *е*, *и*, односно иза *ј*, *љ*, *њ* и одсуство члана, ова би зона чинила саставни део заглањског говора. Али, нити је *ч*, *и* стопроцентно присутне, нити су преостале три црте, изузев *д*, стопроцентно одсутне. На основу овога се могу поставити два питања: 1. припадност ове зоне лужничкоме или заглањскоме говору, и 2. како објаснити и присуство и одсуство ових црта. На прво питање се може одговорити давањем предности заглањској припадности. Дакле, она би чинила саставни део сврљишко-заглањског говора са унетим *ч*, *и*. У том случају Белићева граница заглањског говора би се померила нешто источније и идући

Сувом планином спуштала би се између Љуберађе и Грнчара и онда продужавала на југ. У давању одговора на друго питање морају се узети у обзир две тенденције: тенденција становништва ове зоне да сачува свој изворни говор, и тенденција његова да се интегрише у лужничко становништво, при чему неминовно долази и до интеграције појединих црта лужничкога говора. Најдаље се у овој интеграцији отишло са усвајањем *ч*, *и*, најмање са чланом.

413. У последње време и у зони I и у зони II присутна је нова тенденција, условљена општом интензификацијом друштвених промена, а то је усвајање књижевнојезичке норме. Она ће у ближој, или даљој, перспективи довести до нестајања разлика у говору ових двеју зона, али и овог говора у целини у односу на прогресивније штокавске говоре. У том правцу снажно делују школа и средства масовне комуникације. Овоме би се могла додати и традиционална покретљивост мушког дела становништва, при чему, не тако ретко, долази до склапања бракова са девојкама из других крајева, што, опет, има реперкусија на језик и непокретнијег дела становништва.

ТЕКСТОВИ

НАРОДНА ПРИЧА

Били два старца како побогу нашиви. Двојица. Па немау деца. А тикве једну њиву насадили што не мож боље да буде. Они узели па брали, брали, брали тиквете. На кола турали. Али једна тиква била здувана. А она рекла: „Леле, дедо, гле каква је тиквава, голема а здувана. Чу ју ритнем“. А тиквата рекла: „Немој да ме риташ, бабо. Узни ме па ме тури врз^е кола“. Она узне па врз^е кола ју тури. Баба тиквуту. Па отиду дом. Па куде да ју остави? А она каже: „Поди црепњу, бабо, да ме оставиш“. Она узне па ју остави поди црепњу. Онџи тикву. Е, били сиромá, сиромá донде. Кат се дигну јутром, кат погледау — има кво да виде: само — какво ти нема: и брашно, и паре, и дрва, и леб, и с леб, и свашто!

А она узела, бабата, клапа бгањ тека на огњиште, а седела и турила црепњу та да пече леб. А из^е тиквуту думало, исподи црепњуту. Каже: „Бабо, да кажеш на dedu да погоди мајстори, па да погоди најубаву кућу да напраји“. А она думала: „Е, дете, ко би ми напраили! Али, дете, немамо паре, душо“. — „Ништа се ви за паре не сеђирајте. Ми како умејемо, само он мајстори и да му даду кључ“. И ништа. Они дњом тека оратили, работили какво работили, кад увечер кат погледају — паре на куп колко очеш. Направили кућу, све уградил, све то лепо, кључеви, све . . . Најсиромаси, а нигде не иду, а двојица били старци . . .

„Бабо, можете ли да идете за царову черку да питате?“ Каже: „Сине, ако речеш, че идемо“. Они се надигну та кот цара. Питали. Цар се урекъл, дал черку. Е, че иду за њу. Не, донели дар. Кад донели, дар оставили на клупу, он погледал како преметил, онодел, правил тека, и тој све лепо тека, све гледал. Погледа баба: „Море, дете се дигло — каже — па гледало дар. Мора да има нешто у тиквуту“ — думала. Али, узели, надигли се, че да буде свѣдба. Отишли с кола, тупањи, згоде, работе, отишли за њу. Сѣдци сватови. Они узели тикву па турили при сватови. Они јели што јели, невеста се направила у вал, прменила се царова черка. Дошли дом. Туј све вршили адѣт, мазала врата, грнци там, сипувала воду, свашта . . . Младожења па поди црепњу. Тѣрај — тѣрај, увечер легли

си. Ништа. Јутређн дошла баба, дошли гости, све то лепо. Али баба черку питувала. Рекла: „Сине, како, дадомо те за тикву?“ — „Море, мамо, убав, убав, убав па слнце ти неје дал бог! Слнце, знаш што је слнце?“ Она каже: „Како ја да останем?“ — „Па и ја не знам“. Е, сви си отишли, бабата остала да види зета. Али свечицу узела па усукала. И че да легну младожењата и невестета. А она узела па полк оставила врата и легла си. Кад легли, она узела свечицу а над њи думала: „Лел-ће, лел-ће изедем га, кџв је убав!“ Кад оно капне от свечицуту па на образ му, на младожењугу. Она — „У!“ — и полк се изм^акнула па си отишла. Кад он после полк, полк . . .

Море чека невеста једну вечер, море другу вечер, нема. Нема младожења да спи при њу. Нема никакџ да доди. Она како че, што че, пи се надигне па отиде при матер и при башту, при цара и при царицу. Каже: „Убаво си ми, мамо, направила!“ — „Зашто?“ — Каже: „Никакџ га нема. Еве три-четри вечера не долази да спи“. — „Па куде је?“ — „Па и ја не знам. Нело, каже, де ти да ми направиш железни опџнци и железан штап, па има да одим, да одим, да одим јега га најдем“. Она узела тоџ, направила штап, направила воџ опџнци, и надигне се од овчара на овчара, од свињара на свињара, од овчара на овчара и нашла га. Али ко че га познаје? По белегу га познала. Каже: „Па ти си, бре!“ — „Ма какво с^ам ја?“ — „Ма ти си, каже, бил моџ човек, а са неси!“ — „Ма јок, каже, нес^ам!“ „Орагили цел дџн, и све де он завртал на газду, туџ онодел, торбичку . . . „Ма, каже, гладна са^ам“. — „Па, каже, ако си гладна ја чу ти дадем леб“. Он узне и даде воџ лебац. Појела. Али, вџ стџвнило се, трџбе да си иде. Она думала: „Леле, леле, куде це ја денем?“ — „Па, каже, куде знаш. Зашто ти да си пристала на матер да тоџ урабџти, каже. Мати си ти је за кабат“. — „Па, каже, где чу ја? Ја чу довечер при теб да спи“. — „Јок при мен, како причаш? Тоџ си ти је матери за кабат, Заврни се, каже, натам“. Она се заврнула и он ју дунул и она преди царова врата падла. Дотле знам, одотле не знам.

Вукана Јовановић, 74 г., неписмена, БРАТИШЕВАЦ

О ШАНЦУ

Има око деведесџт године како е правен. Њџга јеправила цџла Србија. Таџ Шанац. Чџк су из Ужицу додили. Там ја идџ у Ужицу, у Ивањицу идџ. Па пре пешџс године — море, има си десџт — како ја идџ. И онда они причау, оваџ, говџре при мен: „Где си ти, одџкле си?“ — Рекџ: „Ја сам из Бабушницу“. — „Па ти си, море, близу до Јеремџино брдо“. — Рекџ „Близу сџм“. — „Па има ли Шанац туџ?“ — Рекџ: „Има“. — „Е па, вели ми смо правили таџ Шанац. Србија га е радџла“.

Па кад је почет њџга је правил, прџво га почџл краљ Милан. Да, почџл га је он, краљ Милан је бил. Са не знам које године тоџ бџше. После Турци кат су изишли онда је он наступил та правил таџ Шанац.

Али правил га за годину дѣна. Па он умре. Па његов син Александар, он је га довршио друге године. Та две године је раден Шанацџ. Пуње две. Е, туј су доодили из^о целу Србију. Па су камење носили на коњи овамо из Модру Стену. Онда, туј се теша камење, и има који раде мајстори, а друђи па копали ровови — ти си видѣл ровови околѣ, два рова наоколо све. Е, кат се заврше ровови, оно па овдѣ по њиве пирак трава имаше, они доде: једни дојду па пирак носе горе, па они иду нагоре, друђи па озгор иду, те пирак па по зевњуту укопују да се оперијаџи, да се не свлачи зевњиштето.

Ја знам кад беше војска на Шанац. Пре петнаесте године. Имаше једна чета. Па имаше пцѣта. Јеремија кучка имаше једна, а опасна пцѣта и друга имаше две-три. Малко ли се појавиш одсвде до шумаџан, кат се стегну озгоре, брѣ, има да те живѣга изеду. Тѣлко гадна беѣше пцѣта. Али ми браниште имаомо до Шанац. Е са ми јавимо на командира горе, тај што је командир чѣте, те он наредѣ те вржу пцѣта та сечѣмо горѣ. Иначе не смеѣмо да пријдемо. Докарували су за туј чѣту лѣб из^о Пирот оди трећи пук. Там па трећи пук беше. Оно оди трећи пук тај чѣта се одвојила овдѣ, а трећи пук је у Пирот. Отуд докаруу слѣдовање туј.

Имаше једнѣ магаџин топови. Па имаше једнѣ магаџин топовска мунѣиџа. Пун магаџин позади. Отуд, а овамо сѣбе су билѣ за војску, а посади имаше пушчана мунѣиџа, топовска . . . Е, они туј се као бојали од Бугари. Затѣ су направѣли тој утврђење. Ел Бугари ѣче да нападну оди Звѣнци. Сад овѣја ко пронашли да направѣ Шанац, и направѣли га. Тако ако нападну Бугари они одѣгле бију. Има пад па бију: а на овѣју страну, а на туј с топови. Али Бугарин неѣ нападѣл пре петнаесте на Шанац. Они су нападѣли на Пирот. Али петнаесте године и овдѣ на Звѣнци. Али трећи позив, трећи позив је било туј. Па Бугари нападну. А имаше берданѣе пуше. Берданѣе, несѣ карабини него берданѣе. Олово му метаѣт. И бише се туј наши и Бугари. Од Звѣнци па нади Стрѣљѣц имаше Таламбас рѣд. Па ми гледамо текѣ од Цѣганску сѣнѣју. Оно кат се учурило од берданѣете пуше. Кад Бугари, брѣ, они заузну понешто и барјачичи белѣ туре. Оно се види од нашиви рѣд. Али наши беѣше укопали ровови, направѣли колко, мѣжда има триста метара ровови. Па закрили озгоре понапред, па онда маскирали сас граѣак, па зевњу озгоре. Оно па буѣе има па граѣак колко ѣч. Али ѣтвори само два имѣло: једнѣ ко одѣвде ѣтвор, а друђи па озгорњу страну. И з Бугари се бише туј. Кад Бугари неѣко на јуриш, кат си ударѣше, брѣ, нашиѣи не мѣж^ш се извучу. Јер треѣа ѣтвори да има на више мѣста, а не . . . Па коѣи су билѣ поблизо овамо и там, они излѣзла, а коѣи су билѣ поунутра све ѣи беѣше Бугари побѣли. Али после нема војска. Малко остѣли. Остѣли сасвим мало. Избиѣени. Они бајанѣти, и наши имаѣше бајанѣти, бајанѣти — тој мѣжда не знаш? Оно дојде троуглесто, а длѣго овѣлко, па онда шиљаво, а на пушку се натѣкне. Та беѣше, брѣ, Бугариѣи све сас тија бајанѣти . . . Запѣлани све изѣинуше там. Запѣлани су веѣином, а наши маѣе. Наши су тѣг поѣинули Тѣса Клувчарѣв, Јовѣн Ђирѣнѣи, не знам још там, али малко поѣинули. Биѣи от краѣ па извѣкли се та побѣгли. Али коѣито там, оно пуно изостѣли, не могли да се извучу . . .

Докараше послегњу одбрану ис Стáру плáнину. Послэгња одбрана дојдѣ. Па јелечегѣја белá. Стáра тóји ношњá. А нѣмаоше трѣћи пóзив војничко одѣло, нѣго сáмо Рýси им бѣоше пратѣли грúдњаци. Ко памуклија, али овдѣ се преклáпа; а нѣма рукави, сáмо тýи преклáпа се пóд мишку, и текá. Једни дрѣце донѣли длѣђе. И тýи Јанáчко командир, командáнт ис Палáнку. Он тóпови веч йма, али нѣма коѣ да гѣца с њѣ. Па: „Брѣ, йма ли, кáже, некѣ нишáнција од вáс?“ А једѣн: „Јá сам, брѣ, нишáнција” — а стáр прѣко седомдесѣ гóдине. — „Сѣди, велѣи, при тóп, инáче Бýгари че дојду да ни побѣју, и нáс”. Он сѣдал, а стáр, не мóж да бѣга, па сáмо: „Дáјте, рѣче, штó пре муницију” — онó йма пѣрви додавáч, дрýги, додавáју штó пре. Та моѣ баштá прѣчаше, рѣче: „Кат почѣ да бѣје, одбѣмо, рѣче, Бугарѣти”. Али њѣг стрá. Ақо не бѣје не мóж да бѣга.

Никодија Тодоровић, 73 г., 4 р. о. ш., ДОЊИ СТРИЖЕВАЦ

О ВАМПИРИМА

Једанпút отѣдемо јá и, етѣ, брáт ми у воденицу. Јóш смо билѣ зáједно. А онó в деница неѣ долѣко, еј овдѣ овáм. Нáша си. А месѣчина. Прóлет бѣше. Месѣчина као дѣн. И јá узѣ, искáчамо из воденицу, и јá с кљýч заврчýем да заклóпим воденицу. Брáт кад ме дрýсну: „Бѣж, брѣ, бáте, енѣ Лепóсовѣино миничѣ?” Јá брже кљýч дованý, турѣи у цѣп па — у! — јá дóк да се обрнем брáт утѣкал долѣко. Јá трчи: „Ма гдѣ е, брѣ, велѣим, миничѣ?” — „Енѣ га прѣко градѣну рѣпа!” Товá, а инáче вапирѣ, какó да ти кáжем, и дѣ^анѣс йма. Онó вапирѣ смо свѣ готóво, али па тѣја штóто вапирѣ чѣне штѣту — йма. Мојá сестрá умрѣ шѣс трѣћу гóдин куде Блáговести. Своѣ време. Да ли бѣше пред Блáговести, или по Блáговести — умрѣ. Тóлко шпирѣцови је онá добила, тóлко чýдо, тóлко, коѣ знá ко́кко. И отóмо на четерѣсницу. А онó при крѣс, кудѣво е крѣс, а онó — еј, рýпа текáјете. Искочѣла до гóр. Јá узѣ па згазѣ, згазѣ, згазѣ, згазѣ — че дојду на четерѣсницу лýди — да не глѣдау рýпуту. Згазѣ, згазѣ — а јá бѣо сáм. Штó си несѣм отишѣл и јá тáм? Дојдоше лýди тýв, работѣмо како работѣмо . . . Брѣц, кáда си, брѣ, отýв некудѣ ме некаквó ўвину, та, брѣ, сáмо да . . . Турѣше тýва текá овó-онó, па у једѣн тањѣр ѣисело млекó. Али је билó по Велѣгден. А пáнтим товá: ѣисело млекó. Дојдѣ једѣн из^о Ђѣовѣц, тýва рóднина. Рекó: „Де, брѣ, сѣдни — онó голѣм кáмик — де, брѣ, сѣди ти на полов ин, јá чу на пóлов ин”. Онáја, свекрѣв штó е, и онá отýде, та у онѣја тањѣр. Кусáмо га, брѣ, та свá пóсле да пóмремо. Брѣ, каквá је рáбота тóји, свá да пóмремо? Поболѣмо се. Онѣја лежáше и дѣгоше се, а јá, отýв какó ми е билó не знáм. Не вољáе. И текá, и текá.

Па дошѣл в ѣд сѣн, ўѣна. Кáже: „Брѣ, запáлимо гасáрче — онó нѣмаше струја јóште, шѣсѣ и трѣћу гóдин је билó — запáлимо гасáрче па тýримо на срѣт собу. Па тáта спá тáмо у крѣвет, у једѣн, а јá и Стáна, кáже, спѣмó овáмо у дрýђи краѣ, у дрýго ѣошѣ. А онó, гасáрчето, запáлимо га, онó горѣ-горѣ, тѣѣ; кáже, брѣ, овáк рѣчѣ: оп — и угáсне. Нѣ га запáлимо

пајц. Оно, каже, нема-нема, па тиће: оп — угасне. Бре, нана га гаси” — он текá ми прича. — „Бре, рекó, Бсћо, овде нема никад ништа, али мене, ви сви знајете да који смо кусали у тија тањир, да смо одболували”. Они су одболували и прошли, а ја сь^м настави́л. Неце ми добро. И текá . — „Много па пути, каже, она си пајц текá. Дојде и текá рече”. — А сна́та па, покојна Стáна, оно свóнци наkáчени у ћилерче, трém, таквó га ни зовемо, ћилер — óставка једна. Сá су шпéзи. Наkáчени свóнци на цивилџк, а она: дрн, дрн, дрн, дрн, дрн. — дрн, дрн, дрн, дрн, дрн, а таја Стáна: „Нане, па поарно, поарно да чујемо!” Она кад њи приклíма. Оно се не вíди ништа, а приклíма њи. Текá каже. Приклíма њи, и, каже, они притрéпу. И текá, текá, док се изгубíла. И то верујем да је. Да има. Тој има.

А имаше једн Јóса Бошкóвић, Чéдин баштá, бре, бре Брáнчо. Е па знајеш га, какó да га не знајеш. Он кáже: „Јá мóгу змију да вíнем и ништа ми не́. Нíти ме она дíра. А, каже, и вíдим, кúме — нí смо и бацéви, и кúмови, и трíста . . . , мlóго смо и жéвљили — вíдим, каже, кат се батíше човéк. Јá га вíдим. Он се ствáра: а на мáчку, а на кúтре, али већíном, каже, на мáчку се ствáра. И, каже, јá то вíдим. Отó јá у Сурачéво, каже, умрл ми пријетел, на чéрку дéвер. И јá отó, каже, онэм. Нíшта. Кáт, каже, изнесоше га та поп појá, читá му. А оно, каже, мáчка óди, па ко попат че да поé и мáа тóвz, каже, а мáчката бéше на сандџкат па рíпуну па еј онамо чúчну нá страну и глédа, каже, у сандџкат. Мáчка, каже, нíшта дрúго. И, каже, текá терá-терá, óпоја поп, áјде че га тéрамо у грóбишта. А оно, каже, íде по, еј, али не íде, каже, по човéпи, нéго еј на стрáну. Текá, каже, íде и текá. Па тиће дојде, каже, па рíпне па на сандџкат чúчне. Кат чúчне на сандџкат, каже, оно влóвити по се запíњау. — Оно нанагóр ли је билó, бém ли га, не знам. — И текá, íде на грóбишта. Нí га, затрупáше тáм, дојдóмо дóm та, каже, чинíмо адét каквó трéбе, áјд јá ци íдем, вech се стьвни, долéко је Дучéвци. Чу си íдем. Áјде, каже, јá áјде-áјде, тиће — осрну се: пријетел íде по мене. Мáчката íде. И јá, каже, ништа, ништа, сáмо си íдем, тојáгу у рúће и áјд. Áјде-áјде, áјде-áјде па ка(д) дојдó овде на Ливáђе, Брáне, — па че вáне долíну, нéче да íде уз Лíшков дéл уз^о пúт, нéго уз долíну, понаправо уз ливáде па нагóре, — та, каже, дојдó тóвz нагóр уз бáруту: Мá, рекó, бре, пријетелу, мá штó тóлко обикаљаш? Áјде сас мене, па ци íдемо зáедно. И, каже, изгуби се. Вíше га нема”. И по тóме верујем да и дáнас има тó.

Бура Живaдиновић, 79 г., неписмен

ДУШЕВАЦ

О СВАДБАМА

Билé смо дéвóиће. У сукна́. Па шамíје. Па свéнџи опь́нци. Па врце. Оди козú врце. Па кад заиграмо — дур дéвóиће!

Кáда дојде врéме да се жéнимо, да се удéвzмо, па се кријемо од мајћу, од баштú. Да не знаé кугá јá волим, с кугá јá врéвим. И угóворим

се. Дóјду вéчером свéкр, свекрва, дарују онí мéн, ја њí. Пóсле отíду. Пóсле за двé-три нéдeље не излázим нíгде от кúђу. И пóсле праíмо весéље. Закóљу овна, донесу гóре, мој баштá спрéми. За ручк дóјду гóсти, напрéвимо весéље. Já неvéста у кóла, волóвска кóла. Једн вóди и неvéста и дéвэр у кóла. И вéнчамо се. Врнемо се. Свдéва свáдба, пуна сóба свáдба . . .

Неvéсту кáда доведу па свекрва изнесé сíто са жíто. И неvéста врља жíто. У њéг сáйдсно хíтка, бонбóне, шíћер и сítне пáре. И она врља. А двé поју. Кáже: Не врљај, не врљај, неvéсто, не врљај жíто, неси га жéла, неси га врла; дéври врли, јетрве жéле, не врљај жíто — Двé поју кад врља неvéста. А сá не поју. Сá нумеју. И сá — неvéста се оженила, прé мéсeц дýна за момчé, ошлá па пóсле прéве. А онáк је билó: неvéста кад улáзи у кúђу, о, тоvá је билó! . . . За цéлу гóдину се пáнти тоvá какó че да íде напредлýк. Неvéста улéзла у кúђу.

Е накóнче, знајеш, íсто ка(д) дóјде неvéста и ка(т) тоvá поју и донесу мúшко детéнце које е из вамíлију. И она га пољуби у обрáз и даде му дár и дóбро га исплýска по обрáзи дск се не увáка. Кад^т се упиштí детé она си отíде, неvéста, а детé улéзне у кúђу. И пóсле неvéста прво замáже с мéд гóре, па доле на праг, па овáк на ћошé, па овáк на ћошé. А свекрва брише сас крпу. С чíсту крпу.

Јутрeдн па дóјде ми из баштú гóсје. Шéсé дýши, седомдесé. И дáвамо дár: кошуље, чорéпе, пешћирí, јастýци, свé таквó старинскó. Дáвaмо на ову роду гдé сьм дошлá. Свé њí подáримо: кућáни и њíну фамíлију којí су пóзвати, то свé подáримо . . .

О БОЛЕСТИМА И ЛЕЧЕЊУ

Тýг нејé имáло тóлко бíш лýди да болују. Сá ти слéпо превó, сá ти свáкакве болести. А тýг нејé имáло тоvá. А мрлó се је. Пó се е мрлó. Залeжí си, заболí га мешíна, ув'взу му пупак сас грне, сас еднó-друго и умрл човéк. Нејé се знáло лéкови. Преврже се превó сá човéку, отíде, аперíшу га — óди си. А напред: преврже се превó — óдма мрé. Текá е нáрод болувáл. А ка(г) детéнце затéра бспће, мађа му даде медýк, даде му хíселко, винцé, натáм-новэм, поугрéва га, онó се исíпе. Сá óдма при лекáра íде. Текá е билó. Децá: свíнсци оп'нши, нéма гáче, нéма нíшта, кошуље, прóсто је билó. Сá е па сасвím друкше. У мојé врéме текá е билó.

Бáјáло се от стрá. От стрá се је бáјáло. Тоvá стрá и ўпла тóј е једнó. И íду при бáбу тáм те бáје с пéпел. С пéпел му бáје. И врља на дувэр пéпел. Ако се залéпти на дувэрт пéпел — ўпла е. Пóсле острýже от пeплéт о(д) дувэр па у чáшу с вóду и даде му та испíце. Е, íма кóе се лежí оди првéни вéтр, једнó-друго. Жéне лéче св'с хíсело млекó, морузно брáшно. При дóктура се нé íшло. Женé бéру трáвће и лéче се. А при дóктура се нé íшло. Али тéј трáвће јá сам заборавíла, дéк јá сá тоvá не

рабóтим. Зна́м, ма́јка ми бе́реше тра́вље. Сва́какву тра́вку зна́е која е за каквó и која се какó зове. А ни са това́ ману́мо. Има тра́вље за оди ба́пље, ете́, жлѣ́та трава́ има за русу́, руса́ у зову́. Тоџ руса́, зна́ш кад излѣзну не́ке вуче́ по чове́ка такó, па га опсипе, па га ле́чи боа́ђи до́ктур, ле́чи — не мо́же, руса́. И не мо́же, не́ло да иде при жену́ ко́а се зове Стоја́нка. И узне́ се́ме конóпно и сажва́че га са зу́би и за́прсне га и оно́ оздраве́је. А са́ све́ код лека́ра.

Нада Пејчић, 66 г., неписмена, СТРЕЛАЦ

О ИСХРАНИ

Има́ла сь^ам сна́је, бра́цџу, ма́јку. И тоџ ко́ чемо? Сва́ри се кúпус у они́ја лóнци, грнци што пра́ви је́дн у оно́ја та́мо. Грнци, земѣ́ано. Тоџ има́ тека́ете, че си на́турамо на со́вру, на аста́л. Има́ли смо и со́вру ову́и ма́лу кад има́ деца́ по́више, па тџ ма́ле столи́це, па се́днемо. Тронóшке, не́је ко ово́и да се изврне сь́г ба́ба. Е по́сле сь́м пости́гла, отишла́ сь́м у ја́ку за́другу. За́друга ве́лика. Исто тека́јете со́бра, кúпус, пасу́љ, што велé гра́ там по оно́и, па тџ је́ла си и от кромпíр напра́вимо на ђувéч. Таквó је се је́ло. Па млекó, па сýр. Сто́ку смо чува́ли мло́го.

А за здра́вје, ви́ше здра́вје има́ло не бо́лѣво. Свóџ е сь́г мло́го бо́ливо. И мло́го ра́зне бо́ље има. Ово́џ не́ било на́предг. Ја́ се чу́дим с је́дење. Де́цу си има́м, сна́је, уну́ци, пара́унучета има́м, шéс ли су, се́дом ли су? Све́ тека́јете. То́ је па дру́кше сь́г живóт. — „Па какó је, ба́бо, ти си по́, ма́ ти си по́здрави́ од нас?“ — „Е па мо́ж да сь^ам, сýне. Мо́жда сь^ам по́здрави́“. Не мо́гу сь́г да зна́м. Де́ да ви́димо. Сь́г ја́ ми́слим ова́к: ви́ мло́го дру́го сь́г зна́те да је́дете, да пи́јете, да оно́ја . . . Ми́ несмо́ зна́ли. Сь́г не́ке сала́те се пра́в, сала́цин да се ту́ра у сва́што. Ја́ ми́слим ти́ја сала́цин да је отров, онí велé: не́, при́јатн. Добро, ако е при́јатн, тека́ е, а́јд не́ка бу́де тека́. Исто за је́ла. Тџ ми́ ко́је смо пра́вили, онí сь́г нао́де ману́. Њи́но бо́ље. Е па ја́ ми́слим да је њи́м и́стина бо́ље. Мене́ си је па оно́џ било́ бо́ље. Мeн је при́јатно било́. Ја́ узнем, сь́г остарéла сь́м, квó је мене́ добро́: парада́йс и пшри́ка. И ка(т) тоџ поје́дем мене́ добро́. А не́-му не́, тоџ не годí. Сýн си ми до́јде. Ка́же: „Ма́мо, па шта́ ради́ш? Па је́ц ово́и је́ло?“ — „Па не мо́гу, сýнко“. А зашто́ не мо́гу не зна́м. Да ли сь́м сь́г оболéла, да ли сь́м остарéла, не зна́м.

И тека́ је било́. Сь́г, да ли смо греше́љали она́к, да ли смо згаца́ли, да ла́ смо мло́го буда́ле били́, да ли су про́сти љу́ди били́, какó је, не зна́м.

Драга Благојевић, 78 г., неписмена,
БРЕСТОВ ДОЛ

НАРОДНА ПРИЧА (одломак)

Једна баба текá имáла једно унученце. А сиромá си билí, у слáмњу кúћицу седéли. И оно дрáво, дрáво. Баба га променеу́је, крпи га, оно све дрáво. Она́ реклá: „Сине, како́, не мóж да остáнемо тако́ живí, но áјд да те вóдим негдé да те дадém на некí занатък”. А он рекъл: „Па áко, бáбо”. Она́ га окупé и попремéни га, па га вáне за ручíцу, оно то-јáшку, па ишли́ пúтем, ишли́, ишли́ . . .

Оно́ ђи срéтне једън. Премени́л се лéпо, мáшна, шиши́р. „Добар дáн, бáбо?” — Она́: „Бóк ти помогáл, дéте?” — па овéк тúри рúку, не вíди бíш добрó. Кáже: „Кудé, бáбо, вóдиш то́ј унуче?” — „Сине, вóдим да га дадém на зánат. Сиромá смо, па нéма квó да једéмо, нéма квó да пи-јéмо. Па да нау́чи некí занатък, да íма лéба^ц да јéдне и да се ору́жа”. — Кáже: „Бáбо, дáј га мéне. Já чу га нау́чим”. — „Па добрó, дéте, да ти га дадém”. Али оно́ билó ђáвол из мóре. И ништа. Бáбо дадé унуче. Па га не пíта кудé че да бúде да га нáјде некýд да га вíди. Па си бáба се врне пá у ону́ј коли́пку да си лежí кудé су си лежáли.

А он одведé га до мóре. Кáже: „Áјде, рíпац!” — А оно́: „Не смém” — „Ма рíпцè, брè!” — „Не смém”. — „Ма како́ не смéш?” — вáти га он за ши́у па кад га гúрне у мóре. Па га водíл, водíл . . ., кад оно́ у срéd мóре једнá кúћица. И тúј он отворí кúћицу, па га ђúшне на врáта, па затворí врáта и отиде си. А оно́ поглéда, оно́ трí детéнци седé уз^о ку-бéнце тúј. А оно́ сéдло па разглеђувáло овáко. А оно́ чивилък íма па кáпе накачене на чивилък. А оно́ реклó: „От кít сте вí овдé?” — Кáже: „Мí смо од одáмна. Па ће нáс веће да пúшти, а тí íма, кáже, по нáс гоцá да бúдеш”. — „А он рекъл: „А овéј кáпе заштó су?” — Кáже: „Че ти кáжемо и то́ј. Он íма да те учи, учи, учи, учи па кад рéкне: знáш ли, а тí свé да вíкаш: не знáм, не знáм. Ако не знáш, кáже, он че те пúшти. Ако знáш он че те уби́је и кáпу че ти овдé тúри. Че те удáви”. Ништа. Оно́ј детé запантíло то́ј. Он пуштíл она́ј децá па си отишлá, а оно́ сáмо остáло. Он га учил, учил, учил и питувáл га текá: „Знáш ли, дéте, знáш ли, знáш ли?” — „Не знáм, не знáм!” — Али једног дáна он рекъл: „Кад не знáш” . . ., он отворí врáта па га гúрне. Али оно́ тúј имáло једнá шаренá тојáшка, па му та́ј децá реклá: „Кад бúдеш . . . тí ову́ј тојáшку скрши́ па турí у појес”. И оно́ скрши оно́ј па тúри у појес. А он како́ га в.ти за ши́ју па кад гúрне од врáта у мóре, оно́ се сéти па ўзне ону́ј тојáшку п.и кад удáри оно́ се мóре пресъне и направí му пúт. И оно́ по онíја пúт пројде и излэзне на обáлу и отиде си . . .

Зорка Гроздановић, 72 г., неписмена, ЗАВИДИНЦЕ

О НОШЊИ

Вутáра прéбрана, па нéма, сíнко, како́ сýг штó се прéбíра и ко сýг, но тúримо лопáтицу па у испéгламо. Угоримó лопáту па у пéгламо. Па се тýг, дéте, облечéмо. Оно́ си и тýг имáло . . . Па тýг косá, то́ј су редóви,

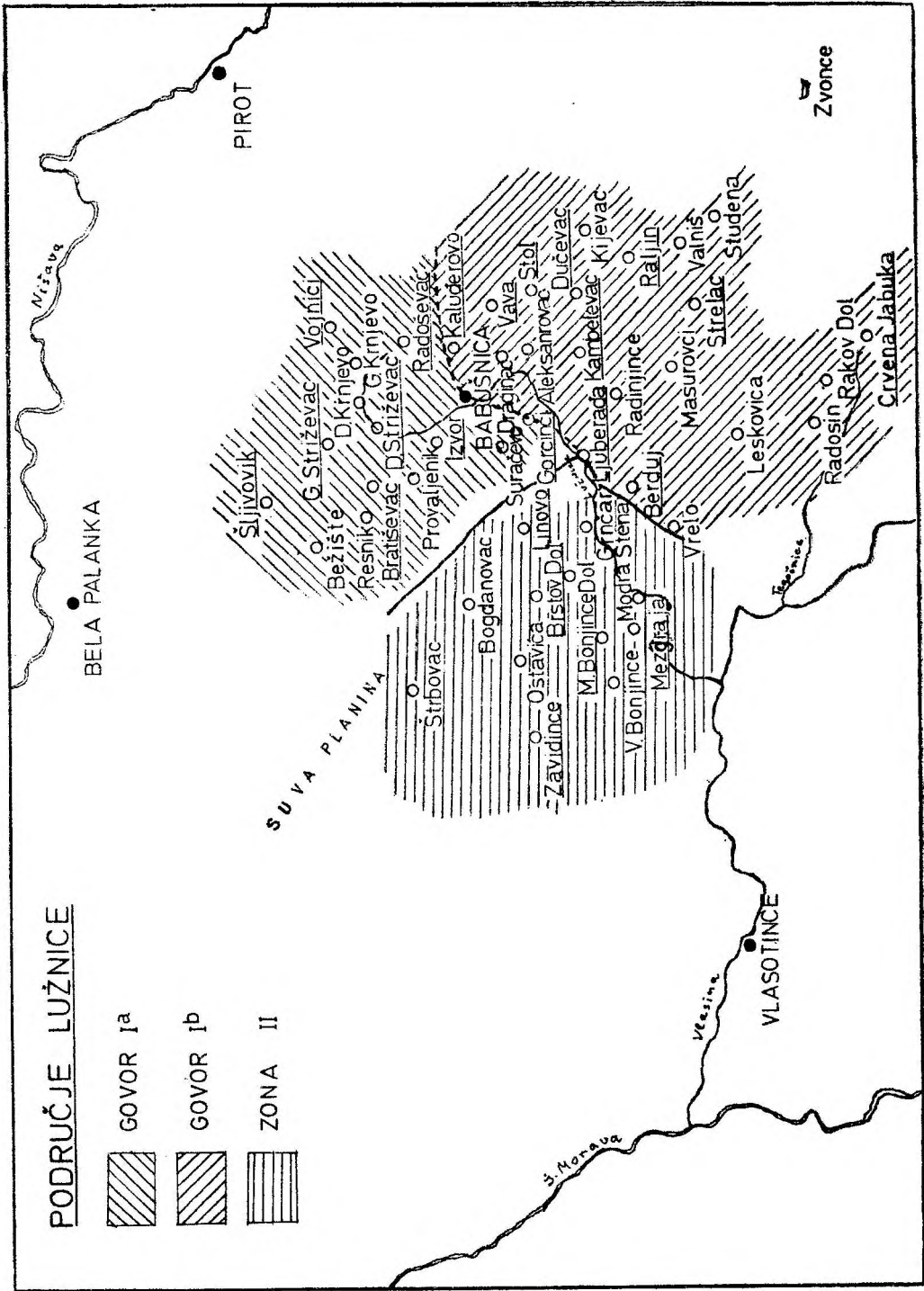
тој . . . Сѣг велім: леле, дѣте, голá чу да отидем, без° косу. Сина íмам, човѣка íмам, нѣче ме познау — причам си ја. Па тѣг, дѣте, узнемо па се подвржемо. Па китка ѣдна туџ, ѣдна овак како посади. И текá. Оро, дѣте, íграмо. Па длѣге вутáре, па е свѣ другојече билó. Тѣг је млого уштивно билó. Поштѣње! Вутáре, па кошúлка, па јелѣк, јелѣк па се прибѣремо текá. Па опѣнчичи на нóге. Чорáпке црнѣ, коá умѣе да ша́ра на перó, која не она́ си па она́к, и текá. И закíтимо се и, бóже, девóјка та татлí. Ни се, дѣте, трљамо, ни се мучимо, ни ништа. Прóсто. Несмó зналí. Несмó како сѣг се ставља́ли, па си од еднó о(д) дру́го па се уче, па знају и орату, и ношњу и при човѣка када пријду.

Нај ми је мило на Трно́вицу да íдем у Брестóв Дóл. Да се премѣним и да íдем у Брестóв Дóл. Млого íгру. Младиња́ па íдемо да íграмо. Девóјке, мóмци. Увátимо се, íграмо, íграмо. Оно што ви казá ја, канíчке напред. Али моја канíчка, несъм ју закачíла, но се откачíла. мангупíја. Леле! Па ништа, велím, откачíла се — откачíла. Па си закачимо, па игрáнку, али ме притíку зашто ју несъм цврсто врзáла, но се откачíла мангупíја. И текá је билó. Дру́га ношња, дру́га оратá, дру́га проодња́ . . .

Сибинка Глигоријевић, 78 г., неписмена МЕЗГРАЈА

НАПОМЕНА:

Сви текстови су преписани са трака. Наведени су без икаквих измена, једино што је из текстова које причају мушкарци изостављено неколико псовки (у овом говору жене не псују, бар оне старије; оне куну — али богато).



PODRUČJE LUŽNICE

- GOVOR 1a
- GOVOR 1b
- ZONA II

BELA PALANKA

PIROT

Zvonce

VLASOTINCE

SUVA PLANINA

Šljivovik

G. Striževac

Bežište

D. Krnjevo

Resniko

G. Krnjevo

Bratiševac

D. Striževac

Provaljeniko

Radoševac

Izvor

Kaluderovo

BABUŠNICA

Suracevo

D. Stinao

Vava

Stol

Dučevac

Štrbovac

Bogdanovac

Ostavica

Novo

Limovo

Dol

Zavidince

M. BöhjinceDol

Grncari

Ljuberada

Kambelevac

Kiljevac

V. Böhjince

Modra Stena

Radnjince

Raljin

Berduj

Masurovci

Valniš

Strelac

Leskovica

Studena

Vlasina

S. Morava

Leskovica

Radosin

Rakov Dol

Crvena Jabuka

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Alexander, Торлак R. Alexander, *Torlak Accentuation*, Verlag Otto Sagner, München, 1975.
- Барјактаревић, Прешево—Бујановац Д. Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка јоворна зона*, Врањски гласник, 2, Врање, 1966, 173—218.
- Барјактаревић, Нови Пазар—Сјеница Д. Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички јовори*, СДЗб XVI, 1—177.
- Белић, Галичник А. Белић, *Галички дијалекти*, СДЗб VII, 1—349.
- Белић, ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб I, I—CXII + 1—715.
- Белић, Историја сх II/1 А. Белић, *Историја српскохрватској језика* књ. II, св. 1: Речи са деκлинацијом, Београд, 1972.
- Белић, Историја сх II/2 А. Белић, *Историја српскохрватској језика*, књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом, Београд, 1973.

- Белић, Фонетика А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, Фонетика, Београд, 1972.
- Богдановић, Бучум Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белој Пошочи*, СДЗБ XXV, 1—178
- Бошковић, Уп. грам. Р. Бошковић, *Основи ујоредне драматичке словенских језика*, I, Фонетика, Београд, 1977.
- Вук, Рјечник Караџић Стеф. Вук, *Српски рјечник*², Београд, 1969.
- Вуковић—Брозовић—Пецо—Вујићић, Упитник J. Vuković, D. Brozović, A. Peco, D. Vujičić, *Uputnik za ispitivanje bosanskohercegovačkih govora*, BHDZb I, 341—407.
- Вуковић, Историја сх I J. Vuković, *Istoriја srpskohrvatskog jezika*, I dio, Uvod i fonetika, Beograd, 1974.
- Георгијевић, Топоними С. Георгијевић, *Топоними, етимологије и књижевности околине Бела Паланка, Пирот, Димитровград и Бабушница*, Пиротски зборник, 3, Пирот, 1971, 199—204.
- Златковић, Лужница Ђ. Златковић—Милић, *Зла времена — монографија Лужнице, Бабушница*, 1967.
- Ивић—Грковић, Полугласник П. Ивић и М. Грковић, *О почетама замене Полугласника са А у ћирилским сјоменицима*, ЗБФЛ XIV/1, Нови Сад, 1971, 53—59.

- Ивић, Репертоар
 М. Ивић, *Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зб-ФЛ VI, Нови Сад, 1963, 13—30.
- Ивић, Дијалектологија
 П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1956.
- Ивић, Галипољци
 П. Ивић, *О јовору Галипољских Срба*, СДЗб XII, I—XXI + 1—519.
- Ивић, Инвентар
 П. Ивић, *Инвентар фонетске проблематике шатокавских јовора*, ГФ-ФНС VII, 99—110.
- Ивић, Српски народ
 П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ, Београд, 1971.
- Ивић, Судбина полугласника
 П. Ивић, *Судбина полугласника у српскохрватском језику*, Књижевност и језик 2—3, Београд, 1972, 6—11.
- Јовановић, Народна ношња
 М. Јовановић, *Народна ношња у Србији у XIX веку*, СЕЗб ХСII, 1979, 1—245.
- Јовић, Жупа
 Д. Јовић, *Социолингвистички фактори језичких промена у жупском јовору*, Књижевност и језик 2—3, Београд, 1979, 243—251.
- Јовић, Трстеник
 Д. Јовић, *Трстенички јовор*, СДЗб XVII, 1—238.
- Конески, Граматика
 Б. Конески, *Граматика на македонској литерарној језику*, дел I: Увод, за гласовите, за акцентот, Скопје, 1952.

- МС—МХ, Речник
Правовис српскохрватској књижевној језика са њравовисним речником, Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960.
- Манић, Антологија
Д. Манић—Форски, Антологија лужничких народних њесама, Бабушница, 1974.
- Манић, Баштина
Д. Манић—Форски, Лужничка народна баштина, Бабушница, 1980.
- Манић, Печалбари
Д. Манић—Форски, Печалбари, Бабушница, 1974.
- Маретић, Граматика
Т. Maretić, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika Zagreb, 1963.
- Милићевић, Нови крајеви
М. Б. Милићевић, Краљевина Србија — Нови крајеви, Београд, 1884.
- Миновић, Језик
М. Minović, Uvod u nauku o jeziku, Sarajevo, 1974.
- Михајловић, Лесковац
Ј. С. Михајловић, Лесковачки њовор, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, књ. 24, Лесковац, 1977., 1—89.
- Николић, Лужница
В. М. Николић, Из Лужнице и Нишаве, СЕЗБ XVI, 1910.
- Николић, Акценат. сист.
Б. М. Николић, Акцентнајски системи у шљокавским њоворима СР Србије, ЈФ XXIX (1—2), 275—303.
- Николић, Мачва
Б. М. Николић, Мачвански њовор, СДЗБ XVI 179—313.

- Николић, Горобилъе М. Б. Николић, *Говор села Горобила (код Ужичке Пожеје)*, СДЗБ XIX, 619—746.
- Николић, Старословенски С. Николић, *Старословенски језик I*, Правопис, гласови, облици, Београд, 1978.
- Павловић, Јањево М. Павловић, *Говор Јањева*, Нови Сад, 1970.
- Павловић, Сретечка жупа М. Павловић, *Говор Сретечке жупе*, СДЗБ VIII, 1—352.
- Пецо, Акцентологија А. Песо, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1971.
- Пецо—Правица, Акценти А. Пецо и П. Правица, *О природи акцената српскохрватског језика на основу експерименталних исцраживања*, ЈФ XXIX (1—2), 195—242.
- Пецо, Африкате А. Пецо, *Природа африката српскохрватског језика*, ЈФ XXV, 161—183.
- Пецо, ГИХ А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV 1—200.
- Пецо, Дијалекти А. Песо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd, 1978.
- Пецо, Ђердап А. Пецо, *Говор ђердапске зоне*, ЗбФЛ XV/1, Нови Сад, 1972, 177—210.
- Пецо, Изговор А. Пецо, *Изговор звучних суласника на крају ријечи у српскохрват-*

- Пецо—Милановић, Ресава
 РСАНУ
 Симић, Левач
 Станојевић, Тимок
 Стевановић, Ђаковица
 Стевановић, Савр. сх. I
 Стевановић, Савр. сх. II
 Стевановић, Шток. дијал.
 Стевановић, Пољаница
- ском језику, ЗбФЛ IV—V, Нови Сад, 1961—1962, 235—244.
- А. Пецо—Б. Милановић, *Ресавски јовор*, СДЗб XVII, 241—366.
- Институт за српскохрватски језик у Београду, *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I—X.
- Р. Симић, *Левачки јовор*, СДЗб XIX, 1—618.
- М. Станојевић, *Северноштимочки дијалекти источне Србије*, СДЗб II, 360—463.
- М. Стевановић, *Ђаковачки јовор*, СДЗб XI, 1—152.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Увод, фонетика, морфологија, Београд, 1970.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Синтакса, Београд, 1969.
- М. Стевановић, *Језик српскохрватски — Штокавски дијалекти*, Енциклопедија Југославије, књ. 4, Загреб, 1960.
- В. Стевановић, *Говор Пољанице*, Врањски гласник, 5, Врање, 1969. 399—422.

- Стевановић, Црна Трава
В. Стевановић, *О неким фонетским и морфолошким особинама да-нашњеј јовора Црне Тра-ве*, ЗбФЛ XXI/1, Нови Сад, 1978, 183—200.
- Стојанчевић, Бабушница
В. Стојанчевић, *Бабуш-ница — нова варошца у југоисточној Србији*, Гласник етнографског института XXIII, Београд, 1974, 67—94.
- Стојков, Дијалектологија
С. Стојков, *Българска диалектологија*, София, 1962.
- Ђирић, Модра Стена
Ј. Ђирић, *Модра Сте-на*, Лесковачки збор-ник XXII, Лесковац, 1973, 133—135.
- Цвијић, Балкан
Ј. Цвијић, *Балканско јолуосирво и јужносло-венске земље*, Основи антропогеографије, Београд, 1966.
- Шобић, Ношња
Ј. Шобић, *Размајрање о шойској ношњи*, Гла-сник етнографског му-зеја, 24, Београд, 1961, 45—78.

Любисав Чирич

ГОВОР ЛУЖНИЦЫ

Резюме

Автор дал описание говора Лужницы — края Юго-восточной Сербии, получившего свое название от реки с тем же названием. Помимо Введения и Заключения работа состоит из следующих разделов: 1. Звуковая система, 2. Морфология, 3. Синтаксис, 4. Лексика. В приложении к работе даны: список сокращений используемой литературы, тексты, карта Лужницы.

Во вступительной части автор сначала дает географическое определение Лужницы. Это было необходимо, поскольку Лужница охватывает территорию уже территории лужницкого поднаречия, разграниченного Александром Беличем в его знаменитом труде „*Диалекты Восточной и Южной Сербии*“. Потом он на основании исторических обстоятельств (происхождение населения) и языковых особенностей разделит территорию Лужницы на две зоны: зона I — Лужница и зона II — лужницкое Заплье. Самыми характерными языковыми чертами, на основании которых проведено это деление, являются: 1. палатализация *k*, *i* в *ñ*, *ñ* перед *e*, *u*, которая осуществляется лишь в зоне I; 2. палатализация *k* в *ñ* после *j*, *l*, *n*, которая осуществляется лишь в зоне I; 3. наличие артикля, только в зоне I; 4. употребление *l* и *ly* и *u* < *l* в зоне I, тогда как в зоне II (где только *ly* или *u* < *l*) употребление *l* отсутствует. Зона I дальше разделена автором на два типа говоров: тип I^a — северный и тип I^b — южный. Самыми характерными чертами, которые послужили основой этого деления, являются: 1. формы И.п. мн. ч. личного местоимения *ni* — *nije* = *mi*, встречающиеся лишь в южном типе; 2. форма И. п. мн. ч. личного местоимения *vije* = *vi*, встречающаяся лишь в южном типе; 3. энклитические формы В. п. *ñi*, *ñu* = *ix*, *je*, *ju*, которые встерчаются только в южном типе; 4. частицы *v* — *va* (*šuv* — *šuva* = *šu* и *šová* = *šo*), встерчающиеся только в южном типе.

Самая отличительная языковая черта, связывающая обе зоны и оба типа в один говор, говор Лужницы — это развитие праславянских групп *tj, *dj в ч, и (свечá, мецá).

В разделе о звуковой системе сначала представлена фонологическая система этого говора, а потом его фонетика. В указанной области самыми типичными являются следующие черты: 1. наличие фонем ь и л (дѣн, жѣт); 2. довольно частая замена одних гласных другими гласными; 3. *ǫ* > *e* последовательно; 4. л сохранилось в конце слога (йѣйел, селцѣ, видѣл); 5. в значительной степени наблюдается явление подвижных гласных; 6. полное отсутствие звука х, который иногда заменяется j, в или к (сѣрѣја, дувán, кóдник); 7. довольно частая замена ф звуком в; 8. колеблющееся произношение звука j; 9. наличие фонемы s (звоно, суд); 10. ударение является экспираторным со свободной дистрибуцией (женá, дешѣ, вино́ и т. п.).

В разделе, посвященном морфологии, представлены формы склонения (оно является аналитическим, как и сравнительная степень) и формы спряжения, которые характеризуются отсутствием инфинитива и деепричастия сов. вида, но зато часто встречаются аорист, имперфект, плюсквамперфект, а также отглагольные существительные. Также представлены и отдельные группы глаголов, отличающиеся от литературных (например, тип -ува-: болува́л: лит. боловао, дочекува́л: лит. дочекувао; тип дрѣмем: лит. дремам; тип сме́жем: лит. смем; тип дѣзам: лит. дижем и т. п.) и отдельные глаголы, представляющие интерес в морфологическом и лексическом аспектах.

В разделе о синтаксисе проведено исследование синтаксиса падежей, синтаксиса глагольных форм, синтаксиса предложения, согласования, глагольного рода и употребления некоторых глаголов не полного значения.

Составные части раздела, посвященного лексике, следующие: 1. Топонимы, этнонимы и ктетики; 2. Микротопонимия и гидронимия; 3. Антропонимия; 4. Словарь.

В заключении автор сначала указывает на особенности говора Лужницы, которые не являются типичными для призренско-тимокской области в целом, или не совпадают с материалом, собранным в начале нашего века А. Беличем. Потом дается обзор тех языковых особенностей, которыми отличаются друг от друга зона I от II, I^a от I^b, а также и особенности, их связывающие. Наконец, в общем обзоре автор указывает, что зона II является составной частью говора Заплянье с внесенными ч, и. Таким образом, граница этого говора, установленная А. Беличем, отодвинута немного на восток. Помимо того, вследствие общей интенсификации общественных перемен все более стираются характерные диалектные особенности и все более усваивается книжно-литературный стандарт, как в зоне I, так и зоне II.

ПЕТАР БУКАНОВИЋ

ГОВОР СЕЛА ГОРЊЕ ЦАПАРДЕ

(КОД ЗВОРНИКА)

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
УВОД	197—200
ФОНЕТИКА	201—220
Вокали	201—210
Вокал <i>a</i>	201—202
Вокал <i>y</i>	202
Вокал <i>o</i>	203
Вокал <i>e</i>	203
Вокал <i>и</i>	204
Рефлекси јата	204—206
Редукције вокала	207—208
Вокал <i>a</i>	207
Вокал <i>o</i>	207
Вокал <i>y</i>	207—208
Вокал <i>e</i>	208
Вокал <i>и</i>	208
Последице редукције вокала	208—209
Контракција вокалских група	209—210
Афереза	210
Сугласници	210—220
Сугласник <i>x</i>	210—211
Секвенца <i>xv</i>	211
Сугласник <i>ф</i>	211
Сонант <i>ј</i>	211—212
Сонант <i>њ</i>	212
Сонант <i>н</i>	213
Сонанти <i>р</i> и <i>л</i>	213

Сугласничке групе <i>шш/шћ, жд/жћ</i>	213—214
Јовање	214—215
Једначење по звучности у сантхију	215
Губљење звучности сугласника	215—216
Хапнологија	216
Остале појаве у вези са сугласницима	216—219
Метатеза	219
Секундарни сугласници	219—220
Партикуле	220
АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ	221—242
Именице	224—231
Именице мушког рода	224—227
Именице које имају стари акценат на првом слогу	224—226
Именице које немају стари акценат на првом слогу	226—227
Остале напомене о акценту именица	227
Именице средњег рода	227—228
Именице средњег рода <i>о/јо</i> -основа	227—228
Именице средњег рода на консонант	228
Именице женског рода	229—231
<i>а</i> -основе	229—230
Именице <i>и</i> -основа	230—231
Преношење акцента на проклитику	231—232
Придеви	232—234
Заменице	234—236
Бројеви	236—237
Прилози	237
Глаголи	237—241
Аорист	238
Радни глаголски придев	238—239
Глаголски придев трпни	239
Имперфекат	239—240
Глаголски прилог садашњи и прошли	240
Императив	240
Презент	240—241
Још неке напомене о акценту	241—242
МОРФОЛОГИЈА	243—257
I. Деклинација	243—249

Именице мушког рода	243—245
Именице средњег рода	245—246
Именице женског рода на -а	246—247
Именице женског рода на сугласник	247—248
Облици именичких заменица	248
Придевско-заменичка промена	248—249
Бројеви	249
Прилози	249
II. Конјугација	249—257
Инфинитив	249
Презент	250
Имперфекат	250
Аорист	250
Футур	250
Императив	251
Потенцијал	251
Глаголски придев трпни	251—252
Глаголски прилог прошли	252
Глаголски прилог садашњи	252
Плусквамперфекат	252
Карактеристични облици из промене неких глагола	252—256
Творба итеративних глагола	256—257
СИНТАКСА	258—265
Конгруенција	258—260
Падежне синтагме и реакција појединих глагола	260—262
Још неке синтаксичке особености	262—263
Глаголски род	263
Употреба глаголских времена	264
Размештај енклитика	264—265
ЛЕКСИКА	266—285
Микропонимија и хидронимија	266—267
Антропонимија	267—268
Мушка лична имена	267
Женска лична имена	268
Мушки надимци	268
Презимена	268
Имена домаћих животиња	268
Топоними, етници и ктетици изведени од њих	269—270
Речник	271—285
Турцизми	271—274
Друге мање познате речи	274—285
ТЕКСТОВИ	286—289
ЛИТЕРАТУРА	290—292
РЕЗИЈОМЕ	293—294

УВОД

I. Село *Горње Цапарде* налази се на дванаестом километру пута Зворник—Тузла (са десне стране). Смештено је на брежуљкастом терену, али има доста равног и плодног земљишта. У непосредној близини су му брда средње висине а мало даље, са северне стране, обронци планине Мајевице. Са његове јужне и југозападне стране су планина Борогово, река Дрињача и Шековићи. На путу према Шековићима, под Бороговом, налази се и чувени манастир Папраћа у који Цапардани одлазе о црквеним празницима. Идући према Тузли, у правцу северо-запада, од Цапарди се прелази у плодну и пространу равницу у долини реке Спрече.

II. У непосредној близини Горњих Цапарди је веће село које се зове *Доње Цапарде*. У Горњим Цапардама живе становници православне вероисповести а у Доњим Цапардама муслиманске. Оба места су добрим асфалтним путем повезана са Зворником, Мечићима и Тузлом. У селу је четвороразредна основна школа и продавница. Осмогодишња школа је у Мечићима који су од Цапарди удаљени око четири километра, на путу према Калесији. И Горње и Доње Цапарде припадају СО Калесија.

III. Становници овога села често одлазе у Зворник и Калесију, особито пазарним даном. Његови житељи баве се земљорадњом и сточарством, пошто је земљиште прилично плодно и погодно за обраду. У новије време много се користе пољопривредне машине — трактори, комбајни и др. Од пољопривредних култура добро успевају кукуруз, пшеница, раж, зоб, кромпир, разно воће и поврће. Од стоке држе се говеда, овце, коњи и свиње.

IV. Последњих година велики број људи одлази на сезонске и сталне послове у Београд, Зворник и Тузлу. Највише их је запослено у „Глиници” у Зворнику, „Титовим рудницама” у Тузли и грађевинским предузећима по Београду. У селу су данас махом остали старији и деца. Запослени у фабрикама, грађевинским фирмама и рудницама долазе суботом и недељом кући и помажу породицама у пољопривредним пословима. Село је одавно електрифицирано а пре две године у већину кућа је уведена и вода.

V. Званичан административни назив села је Горње Цапарде. Међутим, старији назив му је Кулина и чује се чешће него Цапарде (или Цапарди). У близини села, под брдом према Снагову и Зворнику, налазе се остаци некадашње камене грађевине, куле. Ко ју је подигао и када — не зна се тачно, па је остало доста места народној машти у испредању легенде о томе. Кажу да је ту некада био бан Кулин и да је подигао кулу. У то се, наравно, не може поверовати. Чињеница је да остаци грађевине постоје и да је назив Кулина од ње потекао, исто као што у топонимији имамо много места која се зову Градина и Градац.

VI. Тако сам и о називу Цапарде чуо различите приче. Једни су тврдили да је у питању глагол *цајити* / *цајати* (од оноματοпејскога корена *цај-цај* = ухватити), други да су добиле име по речи *саји*. То отуда што је, наводно, неки бег, пролазећи кроз овај крај, приметио да терен по рељефу подсећа на коњске сапи. (Облик *Сајарде*, дакле са *с*, чуо сам више пута од старијих људи. Он би могао бити занимљив у вези са тумачењем етимологије овога топонима).

VII. Прегледао сам много извора за које сам рачунао да ми могу пружити ваљане податке у послу око тумачења порекла тога назива. Најприхватљивијим ми се учинио податак који наводи Ђоко Мазалић у свом чланку „Звоник (Зворник) стари град на Дрини“:

„1878 Аустро-Угарска поче окупацију Босне. Приликом инвазије у североисточну Босну сузбише Зворничани и уз помоћ Плевљака аустро-угарску војску под генералом Сапаријем и бацаше је према реци Босни. Село Цапарди носи успомену на ту борбу из времена окупације, јер се ту одиграла главна битка” (Гласник Земаљског музеја Босне и Херцеговине у Сарајеву, НС, св. X—XI, стр. 73—116, 243—278, Сарајево 1955).

Ипак не можемо без резерве прихватити Мазалићев податак у објашњавању етимологије назива Цапарде. И то из два разлога: 1. тешко је претпоставити да село под тим именом постоји тек сто година, и 2. прилично нас збуњује завршетак *-де* у овом топониму.

VIII. Данас у селу има 55 домаћинстава са око 200 житеља. Према казивању мештана до после другог светског рата било је око 75 домаћинстава па су се неки одселили. Најбројније породице су:

Ђикуковићи — 16 кућа, славе Лазаревдан, *Сикимићи* — 10 кућа, славе Ђурђевдан, *Којићи* — 8 домаћинстава, славе Лазаревдан (две куће Николџдан) и *Ђорђићи* — 7 домаћинстава, крсна слава им је Лазаревдан. Онда долазе *Ђурићи* — две куће (Ђурђевдан), *Милдшевићи* — две куће (Ђурђевдан), *Башићи* — две куће (Николџдан), *Тџдоровићи* — два домаћинства (Лучиндан), *Васићи* — једно домаћинство (Николџдан), *Глијоровићи* — једна кућа (Ђурђевдан), *Шаренци* — једно домаћинство (Лазаревдан), *Пџиовићи* — једна кућа, *Симеуновићи* — једна кућа и *Тадјићи* — једна кућа. Од ових породица доселили су Башићи из Папраће (Шековићи), Симеуновићи из Прибоја (општина Лопаре), Тадићи из Вилчевића (Калесија) и Поповићи из Осмака (Калесија).

IX. О пореклу становништва Цапарди није до сада писано. Обрађени су неки суседни крајеви: Семберија, Доњи Бирач, Озрен и Тузла. „Велики дијелови источне Босне . . . нису досада обухваћени систематским испитивањима поријекла становништва, тако да се за њих не може дати преглед миграција слабијег интензитета” (Марио Петрић: О миграцијама становништва у Босни и Херцеговини — досељавања и унутрашња кретања — Гл. Земаљског музеја у Сарајеву, НС, св. XVIII, стр. 13, Сарајево 1963).

Због тога смо приморани да у одређивању порекла становништва полазимо од две врсте података: а) историјско-етнолошких — који се тичу општијег, масовног померања становништва из динарских крајева; б) оних који се темеље на усменој традицији, народном предању.

X. Прва група података говори о политичким догађајима 18. века у нашим крајевима који су утицали на миграције становништва. Турске интервенције међу прногорским и херцеговачким племенима подстицале су народ тих области на кретање према Поморављу, Шумадији, источној и централној Босни. Овде треба имати у виду и економске разлоге који су, према Цвијићу, били значајнији од политичких (Јован Цвијић: Балканско Полуострво и јужнословенске земље, I, Београд 1922, стр. 184). Ту свакако истичемо и привлачност коју су равничарски крајеви на северу имали за динарско становништво, затим честе неродне године, епидемије и сл. Мигрирања појединачно или мањих група настављају се и у 19. веку (М. Петрић, н. д. 9).

„Испитане области источне Босне, Вишеградски Стари Влак, Жспа, Гласинац и Доњи Бирач, . . . представљају подручје које је непрекидно наглављивано кроз различите временске одсјеке, тако да је понекад врло тешко одредити којим све струјама то становништво припада” (Цвијић, н. д. I, 11).

XI. Становништво Озрена махом је заступљено родовима из Црне Горе и Херцеговине, а у мањем обиму из западне Босне (Миленко С. Филиповић: Озрењаци или Маглајци, ГЗМ, НС, св. VII, стр. 345—347, Сарајево 1952).

XII. Велики број породица пореклом из Црне Горе и Херцеговине населио се у Семберији. Ту се, између осталих, помињу Зеленоваћи, Ђурићи, Ђорђићи, Којићи, Милошевићи и Симикићи. Писао око испитивања ове врсте често отежава и то што се мењају, из разних разлога, презимена а понекад и крсне славе (Радмила Кајмаковић: Семберија — етнологска монографија, ГЗМ Б и Х у Сарајеву, НС, св. XXIX, Сарајево 1974, стр. 5—122).

XIII. Велики број становника источне Херцеговине одселио се у разна места по Босни: „Гладнијех година многе задружне куће у Рудинама предвоје чељад и половина остане у Рудинама, а половина оде у Босну на *фрезиму* или на *рану*. Изгледа да се је на тај начин раселило много становништва из Рудина. Већина данашњијех породица, које иду на презиму у Босну, имају стална зимовишта код својих саплеменика у

Босни. Тијех својијех савременика имају на многим мјестима од Рудина до мимо Зворника. Све те породице у Босни славе иста крсна имена, као и ове породице у Рудинама, а радо дочекују своје рођаке из Рудина. Тијех сродника Рудињани највише налазе у Дрини код Фоче, на Гла-сињцу и у зворничком котару” (Јевто Дедијер: Билећске Рудине, Српски етнографски зборник V, Београд 1903, стр. 790—791).

XIV. Десетак километара од Цапарди налази се, под планином Бороговом, манастир Папраћа. До пре неколико деценија постојале су живе везе између источне Херцеговине и тога манастира. Херцеговци су са стоком ишли овамо на прехрану преко зиме, па су се многи и на-станили овде. Тако је дошло до преношења предања у оба правца, а нарочито из Херцеговине у Босну „јер је кретање из Херцеговине у Босну било јаче и са трајнијим последицама, тј. са насељавањем” (Миленко С. Филиповић: Предања у Херцеговини о манастиру Папраћи, Чланци и грађа за културну историју источне Босне, Тузла 1958, стр. 199—202). Аутор каже да је у Херцеговини, по предању, постојао манастир *По-и-раиња* који је био чувен и имао велике поседе.

XV. Остале податке бележио сам по казивању старијих мештана. Они врло убедљиво говоре о свом пореклу. Вељко Шаренац каже да је његов деда дошао у ово место и довео сина (Вељковог оца) који је тада био за женидбу. Шаренци су из Гацка или из Билеће. Дедијер у студији о Билећским Рудинама помиње ту фамилију: „Шаренци су убили агу у Давидовићима па су одселили у Црну Гору. Послије окупације населили су се у Фатници. Славе Лазарев дан” (н. д. 880).

Ђорђија Сикимић такође казује да је његов отац (Џвјетко, Џјетко, Ђетко) дошао из Билеће са мајком кад је имао дванаест година. Све до првог светског рата дописивали су се са рођацима који су остали у Хер-цеговини. Сикимићи (ретко: Симикићи) се још зову *Савићи* и *Ђећковићи*.

Бошковићи су, како кажу, из Црне Горе. Отуда је дошао Бошко (Боко) са браћом Ђорђијом и Комљеном. Бошкови синови су Зелен (*Зеленовићи*) и Боко (*Ђокићи*), Ђорђијини су Ристан (*Ристиановићи*) и Јово (*Јовићи*). Иначе се презивају Ђорђићи. Од трећег брата су Којићи које зову *Кдмљеновићи*.

Лука Милошевић своје порекло везује за Цетиње (вероватно за Катунску нахију пошто тамо има Милошевића).

XVI. Говор села Цапарде испитивао сам у два наврата: од 16. VIII до 31. VIII 1979, и од 15. VIII до 30. VIII 1980. године. (То није мој матерњи говор). За информаторе сам највише узимао мушкарце и жене преко 70 година старости, мада сам бележио и говор основаца и средовечних особа. Грађу сам прикупљао снимањем разговора на магне-тофонске траке, поцуњавањем ушитника и бележењем усменога говора.

ФОНЕТИКА

ВОКАЛИ

1. Говор села Цапарде има пет основних вокалских фонема, као и српскохрватски књижевни језик. Њихов изговор доста је сличан изговору у стандардном језику. Одступања, наравно, постоје и она су незнатна кад је реч, рецимо, о отворености или затворености вокала, док су знатнија кад је, на пример, у питању њихова редукција.

ВОКАЛ А

2. Понекад овај глас има затворенију артикулацију, што је, негде мање а негде више, особина свих босанских говора. Међутим, овде затвореност вокала *a* није изражена у оној мери у којој је у неким западнобосанским говорима¹.

3. Примери са *a^o*:

a^o в.му, a^o јди, ба^o, ба^oш, њо ила^oви, Грба^oваца, да^oна, закла^oли, зна^o, им^oш, ја^o, ја^oшша е, ла^oко, ма^oло, два^oј, бндик^oн, дша^oне, ња^o нда (па онда), ња^oмук, њла^oмиѐ, њоњ^oљење, ра^oдио, са^oберемо, са^oд, са^oм, са^oмо, ња^oмо, њба^oцим².

Из примера које смо навели види се да је *a* које је добијало лабијалну артикулацију под акцентом или, пак, под неакцентованом дужином. Акцент (његова квантитативна и интонациона природа) не утиче на прелаз *a* у *a^o*.

¹ В. Пецо, Икавскоцрнавакски 85—93.

² Затварање вокала *a* много је изразитије у говорима зап. Босне и често води до потпуне замене вокалом *o* (Дешић, Западнобосански 33—34).

4. Вокал *a* замењен је вокалом *o* у примерима: *долѐко* (асоцијација са *дол-*), *йрџвошнй*³ (према *јујиршошнй*), *йујковац* (ћуран), *устиошкй*; *концоларија*, *ливода*, *мишрдљџ*⁴.

5. Вокал *e* уместо вокала *a*:

јерџбица, *кдњеници*⁵, *најрешии* (= *напрасит*), *ноћес*, *йрйеиел* (дакле уз палаталне гласове); *ваишер*, *кашасиер*, *минисиер*, *офензива*.

6. Прелазни степен вокала *a* (*a^e*), тј. отворено *a*:

а^e, *баја^eи*, *кдња^eници*, *кра^eј цџсиџ*, *маша^eла*, *йрйа^eиел*. Проф. Вуковић констатује да вокал *a* добија боју гласа *e* ако је кратак а налази се „испред и иза акцентованог слога, а иза меког гласа *j*“⁶. Прва два примера се изузимају: *а^e* и *баја^eи* имају *a* под акцентом, али је оно ипак добило боју вокала *e*: *a^e*.

7. Вокал *у* уместо *a* имамо само у именици *дуждењак*, а место предлога *са* уз неке заменичке речи и бројеве имамо *су*: *сү иим*, *сү двие*, *сү осам*, што је шира појава⁷.

8. Уместо *a* је вокал *и* у *дйље*, *ддсии*; *ваишрџ* (3. л. мн. од *вашарити*).

У вези са обликом *ддсии* можемо дати објашњење да је вокал *и* у њему дошао аналогично према прилозима *ддли* и *йдри*, мада није ништа мање прихватљиво ни Вајаново тврђење да су ови прилози двојако образовани: *do syti* (старије) и *do syta* (новије)⁸.

ВОКАЛ У

9. Овај глас има стабилну артикулацију у говору Цапардана. Ипак ћемо навести неке облике у којима вокал *у* има призвук гласа *o*:

врџмену^o, *јабу^oку*, *күру^oза*, *Му^oарема*, *у^oћем*, *йу^oстио*, *сџлу^o* (лок. јд.), *иш^o*, *у^o ирса*, *на у^oм*.

10. Ретки су случајеви његове замене другим гласом: *сируи^{ка}* (где имамо стари превој), *идмачи* (од *толмач*); *докомџиџе*, *кондџкшџер*, *сџлдрму*, *сибрно*.

³ Ово је знатно шира појава. Бележи је проф. Пецо у ист. Херцеговини и констатује да је у *долѐко* *o* могло бити уопштено аналогично према *доље*, „ако и ту није у питању лабијализација“ (Пецо, ИХ 35).

⁴ Могуће је да су ове речи примљене у деформисаном облику или је појава *o* место *a* аналошке природе: *мишрдљџ*, *мишрдљџкй*, где је *o* под акцентом и могло је доћи из облика у којима је оно неакцентовано (*мишрољџа*, *мишрољџу* и сл.), — Дешић, Западнобосански 34.

⁵ Ово се може објаснити палаталном природом сугласника *љ*, *њ*, *ћ* иза којих је ненаглашено *a* прецло у *e* (Пецо, ИХ 34; Вујичић, Говори сјеверозападне Босне, БХДЗ6 II, 15).

⁶ Вуковић, ГЦД 8—9.

⁷ В. Пецо, ИХ 36, где аутор наводи више потврда.

⁸ Вајан, Златарић I, 257.

ВОКАЛ О

11. Он често може добити нијансу вокала у, а може и прећи у њега:

а) Примери у којима је $o > o^y$: *дд^убро*, *Бд^укана*, *зараши^увала*, *кд^улк^о*, *м^одање*, *д^увб*, *д^уило*, *д^уила*, *ш^умо^у-амо*.

б) Примери са $o > y$: *увај^у*, *унда*, *уш^уараси*, *идбују*, *иољуириври*; *ѣродрум*; *куферѣнција*, *армуника*.

Ова појава није захватила овај говор као западнобосанске ијекавске говоре. Та је појава захватила и акцентоване и неакцентоване слогове.

12. Вокал *o* замењен је вокалом *e* у суфиксу *-еро* (што је стари дублетни прев ј): *чѣшверо*, *ѣсмеро*, *иѣшнѣштеро*; *иѣмучио*, *иѣрашио*, *иѣрѣцѣнѣ* (префикс пре-); *нѣ мере*; *иѣр^акш^{ер}*, *иѣр^акш^{ери}*.

13. Он може имати нешто отворенију артикулацију и добити боју вокала *e* (o^e): *во^едѣн^еце*, *нѣ во^елим*, *ѣно^е*, *нѣ мо^ере*, *нѣ мо^ереш*, *д^енда*.

У вези са одричним обликом глагола *моћи* треба напоменути да се вокал *o* не мења ако је на њему акценат: *мѣрем*, *мѣреш*, *мѣре* итд.

14. Отварањем вокала *o* добијамо o^a : *д^ана*, *о^анда*, *д^анѣ*, *д^аномѣ*, *ио^авѣ-ћ^ајѣ*, *рад^асний*. У неколико облика *o* је замењено вокалом *a*: *к^анаиља*, *к^анаиљѣ*, *к^анаиљшишѣ*, *д^алаѣѣ*, *иѣрацѣѣ*, *иѣшшавак*; *аиѣшѣкар*, *иѣшѣкарѣца*, *к^адмара*, *аиѣрѣс^аи*, у *чаиору* (мађ. *csorort*).

ВОКАЛ Е

15. И овај глас има стабилну артикулацију. Ретко се замењује вокалом *o*: *нѣ ћошѣ*; *конѣол^ариѣ*.

16. Замена вокала *e* вокалом *a*:

брѣс^аослан, у *Власанцама* (тако је већ у Вука и старије је од Власеница): *изм^ал^атарѣ*, *м^ал^атар*, *м^ал^атарѣмо*, *д^аѣша л* (ретко), *слазѣна*, *чаиѣркаш*, *иѣгара*; *з^аш^аш^ан*, *з^аш^аш^аном*, *Јакаш^арина*.

17. $e > e^a$, дакле, добија отворенији изговор:

Б^арѣш^аш^аѣ, *ѣ^ац*, *ѣ^аш*, *ѣ^ашо*, *нѣ^акав*, *свѣ^а*, *сѣ^адемо*; *аиѣ^алѣрија*.

18. Вокал *e* са призвуком вокала *o* (e^o):

б^олѣ^ос^а, *в^од^олѣ^он*, *д^ои^онѣ^омо*, *ѣ^оно*, *јѣ^оли*, *нѣ^о мере*, *нѣ^ока*, *н^оѣ^ос*, *д^оѣ^ош*, *и^од^олѣ^од^ај*, *свѣ^о*, *слѣ^одов^ање¹⁰*.

19. $e > i$: *к^ис^ио* (*с* је мало умекшано, *кисѣл*); *и^илѣн^исѣ*, *и^илѣн^ишѣ*, *к^улин*, *и^рѣѣфисор*, *ѣи^именѣ*, *ѣи^илѣ*, *ћим^инѣш^а*.

У три примера вокал *e* има елементар гласа *i: *јѣ^исѣ*, *н^ачѣ^иш^а* се, *иѣ^иѣ^иѣ*.*

⁹ Битна особина вокализма западнобосанских ијекавских говора је промена *o* у *y* (Децић, Западнобосански 42–47).

¹⁰ Затворенију боју вокала *e* (e^o) бележи и проф. Пецо у зап. Босни (Икавско-шћакавски 98).

ВОКАЛ И

20. Дијалектолози се слажу у томе да вокал *и* има врло нестабилну артикулацију. Нестабилност његовог изговора нарочито је изражена у овом говору када се налази у непосредном контакту са гласом *ј*.

21. *и* > *и^е*:

врѣи^ило, *дваи^ис*, *и^е* (везник), *и^емаи*, *Мусли^иманом*; *и^ељада*, *и^оми^илибна*, *сики^ирѓм*.

22. *и* > *е*: *муслѣманскѣ*; *аи^иелѣрија*, *жѣранѣи*, *фѣмелија*.

Овде се уместо *и^рлић* (гркљан, грло у флаше) каже *и^рлѣћ*. У питању је творбени суфикс *-аћ* а не замена вокала *и* вокалом *о*.

23. Вокал *и* има често неслоговни карактер (*и*). О томе ће бити речи у одељку о замени некадашњег гласа јат.

РЕФЛЕКСИ ЈАТА

24. Говор Цапарди је ијекавски говор херцеговачког типа у источној Босни.

25. Рефлекси гласа јат под дугосилазним акцентом су следећи:

а) *ѣ* > *ѣе*: *бѣел*, *бѣели*, *брѣеи*, *брѣес*, *виѣсти*, *дѣела*, *дѣете*, *зиѣва*, *лиѣвак*, *лиѣк*, *лиѣн*, *лиѣи*, *риѣико*, *сиѣено*, *сиѣену*, *слиѣеи* *дчи*, *сниѣк*, *стиѣену*, *шѣесни*, *цвиѣта*¹¹, *циѣси*¹², *циѣлѓ*¹³, *цриѣи*¹⁴;

б) *ѣ* > *ије*, дакле класични, вуковски ијекавизам, али врло ретко: *вијек*, *ријеч*, *није*, *ирије*;

в) *ѣ* > *ие*: *дѣие*, *ириѣ*.

За овај је говор типична замена јата она која је наведена под тачком а), док су остали рефлекси ретки.

26. Под дугоузлазним акцентом *ѣ* се рефлектује као *ѣе*: *бѣела*, *бѣело*, *на брѣеи*, *вѣенац*, *вѣенци*, *врѣеме*, *инѣздо*, *дѣелѓва*, *(ѣ)лиѣи*, *звѣезде*, *зриѣваи*, *клиѣштиа*, *лиѣиа*, *млиѣко*, *мриѣсисти се*, *иѣесак*, *иодриѣкло*, *ириѣлазно*, *ириѣилеи*, *ириѣиор*, *риѣдак*, *риѣзиа*, *сиѣело*, *сиѣена*, *ио снѣи*, *стиѣена*, *Стиѣеић*, *шѣесан*¹⁵.

Овде је *иѣесам*, *иѣеси*, *иѣесу*, поред ређег *нисам*, *ниси*, *нису*.

¹¹ Реметић, Кладањ. 110, где је *ѣ* > *ије*.

¹² У Тршићу је *ѣ* > *ије* где су *и* и *ј* редуковани а вокал *е* је под дугосилазним акцентом (Ник. Б., Тршић 397).

¹³ Исп. Пецо, ИХ 48; Маретић, Граматика II, 54.

¹⁴ У централнохерцеговачком је *дѣеиѣ*, *снѣи* а чешће *дјѣиѣ*, *бјѣл* (Пецо, ЦХ 297, 303).

¹⁵ Суб., Семберија 87.

РЕДУКЦИЈЕ ВОКАЛА

42. Говор Цапарди познаје делимичне и потпуне редукције вокала¹⁸. Оне су карактеристичне за слогова иза акцента.

Вокал а

43. Он је најмање склон редуковању и губљењу. Ево неколико примера: б^ајаи, мбр^ала, нѐм^а; баји, брше, морла, морло, наћерла, нѐкав, нишии, бици, идћерли.

У сантхију је разумљиво његово губљење: ко д сам, сам у себи.

У облику *иджњемо* не можемо говезрити о губљењу самогласника а већ је реч о дублетном облику овога глагола (*иджањемо*).

44. Секундарно а бележио сам ретко — алила (лила), *цименай* (у босанским говорима је уопште обичније *цименай* него *цименй*).

Вокал о

45. а) делимична редукција: бил^о, ддбр^о, зајјевѐм^о, кѐк^о, ^оваца; ^она, ^онда, ^анда, ^ону, на ^осмаке, ^ошуда;

б) потпуна редукција: наћше, нарда, нарчио, нуи, *иољиривреди*, *иољиривредну*, у рђака (в. т. 52); бајнеи.

46. Елизија вокала о у хијату: у вѹ качицу, у вѐм јѐлу, за вај, у вој, *ев ђвб, ситѐру ну сламу, саџиружу ну дују, у ни жѐна, у нѐ кућѐ, у ниѐм, ак имѐ, ак ђѐмо, шићл см и ми, ми см бици, е нѐа.*

Вокал у

47. Вокал у често се потпуно редукује: вјѐрјеш, ддрчак, *ид дрѐм, жѐлдац, жѐлцом, жијцло, изинли, изиѐра, изнир^уцѐ, јѐбке, Јуѐзе, кѐдиља, крѐнли, ђвѐа, ђкиѐли, ииѐџи, идкиѐ, иокрѐнсмо, идрчник, идсџаџи, иошѐџи, иредѐћу, ириџло, ирошри, ирсџче, свѐнло, скиџи, слѐдје, укиџли, фурна, чивџици.*

48. Његово губљење обично је и у сантхију: *идл зѐмљу наџил, дѐџил с џвѐчѐ, дрѹиџ илаћај иреко ми лиѐна, ѐдну брѐзд баца, зѐмљ найѹџиџиѐ, ниџ заџовѐлни, ђни с ѹмрли, ирѐклања м се, итраџиџ слѹџб иѐ иѐѐ на бирѐв, иѹриџиѐ м ѹџта, у Бању Ковиљач, ѹџаћ се шѐ иџдинѐ, иџиѐ с ориѐни, иџиѐ ћ се сѹиџџиѐ.*

¹⁸ Шурмин, Сарајево 204; Броз., ИБД 127; Ник. Б., Мачва 236—242 Ник. Б., Тршић 401; Симић, Обади 45—51.

49. Делимична редукција вокала у: у *Бидѣрад^у, близ^у, Брѣз^ула, дѣр^учак, зак^укале, иск^уѣ се, јас^уке, ѿд кил^у, кѡи к^ућѣ, кѡи^уље, д^ућ^у, сач^увај, шиб^ули.*

Вокал е

50. а) Речи са делимичном редукцијом вокала е: *в^уч^ем, жѣи^еоваца, каж^е, нѣ м^ер^еш, д^ећ^еш, слѣдова^ењ^е, чѣи^ерес;*

б) Облици са потпуном редукцијом овога гласа: *ви^ећеш, ѿвѣда, нѣ дес^еи, ма^еиријал, нѣ мер^еш, м^ејсца, мѣри, нѣ мори, нѣсри^ена, нѣи^еше, дѣр^ежѣм, д^еи^еше, д^еш, ѿд^ел^еш, ѿд^ел^ене, рѣз^ера, р^еко, у Сѣра^еју, сач^екаш, сек^еш^ару, нѣ с^еш се, чѣи^ерес, ш^еи^а ћш.*

в) Понекад се е редукује у сангхију: *ка^еж да ће дѣћ, мѣж љ^ећ, нѣћ да љ^ечи.*

Вокал и

51. Од свих вокала овај је најсклонији редукцији, делимичној и потпуној. У случајевима делимичне редукције више пута је тешко одредити његову гласовну вредност.

а) Примери делимичне редукције вокала и: *ба^ила, во^едѣн^ицѣ, Иб^ира^иш, Ив^ина, Кул^ина, Лук^ић, но^иав^ице, и^ииал^и, рас^иов^инѣ, с^ирѣм^иш, ш^ид^икѣ, љ^иб^ише, усѣл^инѣ.*

б) Облици са потпуном редукцијом: *ба^ид, брѣмо (= бројимо), вѣл^ика, ѿл^иас^иѣ ѿмѣи, ѿдна, дѣсѣи ѿдна, љ^ин^ину, двѣ^ир, дѣи^иелне, десѣи^инѣ, д^иарѣ, д^иу^иарца, кѣлко, кѣлма, л^исца, ма^ирамце, Ми^ир^ија^инѣ, м^ис^ид^иш, м^ис^ид^им, мѣл^ива, наб^ијѣна, нѣд^ица, нам^ири^и, нѣс^иѣм, нѣшл, нѣсла, нѣж^ине (њезиније), за њ^има, д^илазио, од^ивѣл^иеш, д^иаз^имо, Пѣр^ића, ѿрѣс^иѣш, Рѣд^ивѣ, рѣд^ило се, с^ин^ич^иа, С^ии^ијановна, ш^ид^ица, уб^ијѣно, узд^ири^иѣм, у^иѣл^иш, урѣд^ила, ѿр^ичѣи^ир, чѣи^ирес^ицу, чѣи^ичкѣ.*

в) Елизивију вокала и имамо у хијату: *ш^ид^и м ѿ ш^иѣр, н^ис^имо с^имѣл у^иѣл^иш, д^ишл с љ^ивѣчѣ, ш^ид^и с ѿд се ѡзнои.*

ПОСЛЕДИЦЕ РЕДУКЦИЈЕ ВОКАЛА

52. После губљења појединих вокала често се мења природа гласова који претходе редукованим¹⁹.

а) Струјни сугласници *с, з, ш, ж* и *ф* добијају продужену фрикацију: *за ѡш^ио, ѿш^ира, кѡи^иља, л^исца, нѣсла, нѣж^ине (= њезини), д^иаз^имо, ѿрѣс^иѣш.*

б) Сонанти често добијају вокалски карактер и постају слоготворни: *ж^ии^ило, ѿш^ир^ице, с кѣ^ича, крѣ^или, м^ис^ид^им, нѣд^ица, д^ики^иш, ѿкрѣ^ис^имо, ѿд^иш^иш, ѿи^иѣ^иш, ѿрѣ^ило, ѿрѣ^иче, у р^иѣка, свѣ^ило, ш^ид^ица, у^иѣл^иш, чѣи^ирес^ицу, чѣи^ичкѣ, ч^иви^ици.*

¹⁹ Исп. Симић, Обади 50–51.

65. Под утицајем говора Муслимана, сугласник *x* се понекад ипак изговара, али као грлени звучни спирант *h*: *āh*, *hēj*, *hēčē*, *күһиња*, *снаћа*, *hōdō*, *hōће*, *hука*; *hājе*, *hāлачѐм*, *дāһија*, *һиљаде*, *Мōһаче*.

66. Појава секундарнога *x* врло је распрострањена, нарочито у говору старијих мештана. Занимљиво је да је оно редовно редуковано, дакле, са грленом артикулацијом, и увек је везано за почетак речи. Можемо претпоставити да је оно ту настало аналогijом према случајевима у којима је тај глас настао у хијату: *hā*, *hē*, *hū*, *һијрали*, *һизић*, *hја*, *hōбүвā*, *hōвō*, *hōдē*, *hōдmā*, *hōндā*, *hōрāло се*, *hōнсүј*, *hō шадā*, *hүјāци*, *hү йрса*; *hāдеш*, *hāia*, *hАјвази*, *hāјначиш*, *hōриāн*²¹.

67. У облику *күјну* фонетским путем смо добили *ј* место гласа *x*: *күхину* > *күину* > *күјну*.

СЕКВЕНЦА ХВ

68. Судбина ове групе везана је, свакако, за судбину сугласника *x*. У говору Цапарди она даје двојаке резултате:

а) *xv* > *v*, јер се губи сугласник *x* — *вāшш* (= ухвати), *свāшшиш*, *үва-шшш*;

б) *xv* > *ф* (< *xф*) — *зафāлује*, *йрифашшē*, *үфашшо*, *фāла*, *фāшā*, *фāшшиш се*.

СУГЛАСНИК Ф

69. Глас *ф* добро се чува у овом говору:

а) домаће речи: *зафāлује*, *идфешчāн*, *үфешчāно* (< ветъхъ), *фāла*;

б) стране речи: *Јēфа*, *кафа*, *кōфу*, *идшрефш*, *Сидфāну*, *Тешфериши*, *шрф-фила*, *фāјдē*, *фāлила*, *фāмелија*, *фēндељ*, *фēрмен*, *фенѐре*, *фундāмеш*²².

70. Ретко се замењује гласовима *v* и *ш*: *вāјдē*, *ēшā*, *Јēшшо*, *шевшēлија*, *Тришүндāн*²³, *шшшшан*, *-шна*, *-шно* (= бистар, паметан, — исп. и *шшшшшшшш* = посенилити, изгубити памћење).

СОНАНТ Ј

71. У говору Цапарди глас *ј* се добро чује само у положају између вокала задњег реда и на почетку речи. У осталим позицијама он се много чешће губи него што се чува²⁴. Сонант *ј* на почетку речи:

²¹ Проф. Пецо наводи доста примера са секундарним *x* и каже „да је ту у питању *x* секундарног поријекла”, оспоравајући при том могућност његовог фонетског развитка (ИХ 75–76).

²² Исп. Суб., Семберија 106; Реметић, Кладањ 117; Симић, Обади 57.

²³ Белић, Фонетика 110.

²⁴ „Не сме се међутим заборавити да постоји цео низ прелаза од *и* ка *ј* и да је више пута немогуће одредити да ли у одређеном случају имамо посла са *ј* или са *и* (= *и* у консонантској употреби)” (Милетић, ИСГ 66).

јабуку, јединлук, једна, једнокраиан, јесам, Јдвањдан, Јдића ірѣбље, Јркином, Јуіославіе, јуіирѣс; јанувар, јашак, јенђија, Јевшо.

72. Глас *ј* има израженију артикулацију између вокала задњег реда: *јдсїоја, дајј, добивајј, знајј, зндја, Мајо, Осїоја, чујј.*

73. Сонант *ј* не чује се у положају између вокала предњег реда: *авліе, кдмиие, мѣе, Осїоинїем, ње, њѣмо, ракиѣ, свѣе.*

74. На крају речи глас *ј* се чује као *у*: *бѣ, завѣ, краѣ, дснѣ.*

75. Кад се нађе у непосредном додиру са вокалом предњег реда, сугласник *ј* се врло често редукује:

кѣ, криемо, мѣ, с мѣем, ње, њриашѣли, сїниѣ, Сїдсѣ.

У овој позицији *ј* често даје неслоговно *и* (*у*) — *брѣцла, дсвоцло, дсвоцїи*, — као и у групама речи које чине акценатску целину — *кад ље, и љднї, и љдїнїишїе, нї там — нї љам, шїд ми ље.*

76. Поред случајева делимичне редукције, у овом говору се глас *ј* често губи и то а) на почетку, б) у средини, и в) на крају речи:

а) *ашїа, єсам, єс* (= јест), *с єднѣ, на єну* (= на једну), *єдна, єднѣи*, — углавном у вези са облицима броја *један* и облицима помоћнога глагола *јесам*;

б) између вокала *о* и *е*: *Блїоѣ, двѣ, ѡкоѣ, коѣкѣї, коѣѣї, коѣшїа, мѣе, љдѣдѣ, Радивѣ, свѣкоѣ, свѣе, Сїдсѣ, шѣдѣ, шрѣ,* —

између вокала *о* и *и*: *двоїца, кѣ, ддїошї, љдброшї, сїдї,* —

између вокала *а* и *е*: *зѣдно, љ зѣднїци, из Маѣвиѣ, у Сѣрѣѣво,* —

између два вокала *и*: *їлудѣвїи, дрѣѣѣри, заосїѣлї, у Калѣси, лудѣвї, дѣвї, љамѣшїнї, љѣѣѣнї, фѣмѣмї,* —

између вокала *и* и *у*: *кѣмѣндїу, љѣрїшїу, чїнїу,* —

између вокала и консонанта: *ѣѣѣ, љсїѣбрїскї, љїшїе, сїшїе, сѣшїѣ;*

в) *да јѣ љдѣ, дѣо јѣ, кѣјѣ, бѣїа љїшїа, љдкрї, љдсї, љрдсї.*

77. Може се чути и чист секундарни сонант *ј*: *јѣлѣр, Јурош, љ Шѣјковиѣ.*

У сантхију се јавља секундарно *ј*: *јѣѣїи, јѣзмѣ.*

СОНАНТ Њ

78. Он се углавном добро чува у овом говору. Имам само неколико потврда његове замене сонантом *н*: *ѣанскѣ* (где је *н* старије), *їѣрнї, дїмнѣк, сѣкнѣ.* Најзанимљивији је облик *дїмнѣк* јер бисмо од *-нн-*, дисимилацијом, пре очекивали *-м-*. Биће да је овде у питању асоцијација са *дїмнї.*

СОНАНТ Н

79. И за овај глас можемо рећи да се добро чува. С обзиром на то да је природом својом сродан са сонантом њ, он често и алтернира с њим: *ра̄њака, сир̄а̄њаке, сир̄а̄њаки* (нк > њк); (о)млад̄ӣњац, (о)млад̄ӣњаца (ни > њи); *ид̄ко̄ј̄њи, ид̄ко̄ј̄ње̄а* (јн > јњ); *машӣџерӣја, не̄машӣџӣња, ње̄ма̄ш, сиром̄а̄шӣџӣња*. Често се чују само примери са нк > њк и јн > јњ. Нешто ређи су ликови *не̄машӣџӣња* и *сиром̄а̄шӣџӣња*, док су остали веома ретки.

СОНАНТИ Р И Л

80. Они се изговарају као у књижевном језику. Сонант л добија вокалски карактер после губљења вокала (в. т. 52).

Вокално р (р) налазимо у иницијалној, медијалној и финалној позицији: *р̄ва̄ла, Р̄ва̄ши, р̄ђа; њо р̄ју* (= по врху), *р̄ђ̄²⁵, р̄ђ̄* (од **вр̄хӣи*), *џвр̄џ, њок̄ра̄ш се; в̄р̄* (< *вр̄х*).

После редукције вокала сонант р такође добија вокалски карактер (в. т. 52б).

СУГЛАСНИЧКЕ ГРУПЕ ШТ/ШЋ, ЖД/ЖЂ

81. У процесу палатализације или јотовања од старих група *ск^е, зт^е, скј, зјј, сџј, здј* настале су данашње сугласничке скупине *шӣ/шӣћ, жд/жђ²⁶*.

82. Облици са секвенцом *шћ* у овом говору нису чести. Ако их има, онда су у питању аналошка образовања („подновљено јотовање”).

а) Група *шћ*:

ӣшӣћ̄е, ӣшӣћ̄у, м̄ј̄еш̄ћ̄анин, ӣјӯшӣћ̄ам, ӣјӯшӣћ̄а, ӣјӯшӣћ̄ају²⁷, ӣјӯшӣћ̄ан, ӣјӯшӣћ̄а̄ш, ӣјӯшӣћ̄а̄шо, ук̄р̄шӣћ̄а̄ју, ун̄шӣћ̄ен, ӯй̄р̄џ̄а̄ш̄ћ̄ен.

б) Група *шӣ*:

вр̄ӣшӣћ̄ӣи, вр̄ӣшӣћ̄ӣали, ӣјӯшӣћ̄ер, на̄ӣјӯшӣћ̄а̄шо, њӣшӣћ̄а̄шӣи, ӣљ̄е̄шӣћ̄ӣи, ӣр̄ӣшӣћ̄а, ӯш̄а̄шӣћ̄ӣла, ш̄ӣћ̄а̄и, ш̄ӣћ̄а̄ӣћ̄ом, ш̄ӣћ̄а̄ӣџ̄а (четета = шћета), *шӣћ̄ӣћ̄ӣћ̄ӣи, ш̄ӣћ̄ӯџ̄а* (ономатопеја); *к̄о̄но̄ӣљ̄ӣшӣћ̄е, к̄ӯй̄ӯс̄ӣшӣћ̄е* итд. (прасл. суфикс -*isko* + -*ъје*).

83. За секвенцу *жд* имам мали број потврда: *зв̄ӣжд̄ӣћ̄е, зв̄ӣжд̄али, д̄ӯжд̄е̄ња̄к, мож̄д̄анӣк, ӯжд̄ӣи*. Са секвенцом *жд* ствар стоји као у књижевном језику. За групу *жђ* немам ниједну потврду.

²⁵ Исп. Д. Вујичић, Говори сјеверозападне Босне, БХДЗБ II, 52.

²⁶ Овде је врло мало облика са секвенцом *шћ*, за разлику од говора северозападне Босне, рецимо, в. о томе Пецо, Ијекавскошћакавски, 207–213.

²⁷ И. Брабец у тузланској области бележи итеративе и трпне придеве са *шћ*, као и у коренима и наставку -*шӣћ̄е*: *ш̄ӣћ̄а̄и, о̄њ̄ӣшӣћ̄е*. „Међутим, у западним предјелима области (тузланске, подвукао П. Ђ.) код муслимана и католика сачувано је *шћ*: *о̄њ̄ӣшӣћ̄е, ш̄ћ̄а̄и*” (Брабец, ГТК 58).

84. Поред *двйшйина*, *двйшйинāри* и *дйшйина* појављује се и африката *ћ* у овој лексеми — *дйћина*. У питању је утицај административног језика из доба аустријске окупације или НДХ. Придев *оћни* нисам забележио.

Цапардани говоре *башча* (*бāшча*) место *башша* (*бахџе*, турц.).

ЈОТОВАЊЕ

85. Говор Цапарди, као и остали ијекавски говори, познаје јотовање дентала *д*, *ш*, *з* и *с* у вези са *ј* посталим од кратког јата.

шѣ > *ће*: *одћерај*, *заврћеш*, *лећеш*, *дћеро*, *ирићерала*, *ћераи*, *ићела*, *ићеш*²⁸.

У неколико примера *шѣ* није промењено у *ће*: *сијенца*, *Сијейановћи*, *ијескоба*, *ијешњи*.

Реч *шѣме* забележио сам у облику *иљѣме*.

86. *дѣ* > *ђе*: *ћѣкад*, *ћѣкоѣ*, *иђе*, *неђе*, *ниђе*, *иоћѣка*, *свађе*, *свађе*, *ћѣвѣр*, *ћѣвѣрка*, *ћѣд*, *дѣ* *ћѣша*, *ћѣце*, *ћѣчачић*, *кућѣља*, *мећед*, *нећеља*, *дђећа*, *иољућѣла*, *иранћедови*²⁹.

Има извештан број изузетака у којима *дѣ* не даје *ђе*: *идје*, *дјѣд*, *дјѣлове*, *дјѣца*, *одјѣлка*, *и свајѣ*³⁰.

87. *сѣ* > *се*: *засѣли*, *идкисѣли*, *иросѣклица*, *сѣверу*, *сѣди*, *сѣдише*, *сѣдоци*, *сѣдочји* (поред *сједоци* и *сједочји*), *сѣмена*, *сѣс*, *збој усѣлине*³¹.

88. *зѣ* > *зе*: *изѣла*, *изѣс*.

89. Сонанти *л* и *н* јотују се у кратким слоговима (*лѣ*, *нѣ*): *лѣб*, *лѣвак*, *лѣвше*, *лѣкове*, *лѣнчина*, *и Љѣша*, *Љѣсковица*, *иљѣвѣ*, *иљѣме*, *иљѣменскā*; *њѣдра*, *Њѣмачка*, *сњѣгови*, *сњѣжовиш*, *шњѣшчића*.

Сонант *л* понекад се јотује у дугим слоговима: *лѣлак* (= *лѣшник*, увек тако), а *лѣвѣ* и *лѣио* — ретко.

Увек се говори *нѣко*, *неколико*, *нешио*.

90. Африката *ц* такође се јотује кад се нађе испред сонанта *ј* (< *ђ*), мада не редовно:

ћѣвке, *ћѣшаница*, *ћѣшан*, *Ћѣшико*, *Ћѣшула*; увек — *ијѣдило*.

91. Лабијали *й*, *б*, *м* и *в* углавном се не јотују:

вјѣра, *вјѣш(и)*, *мјѣра*, *мјѣшанин*, *дбје*, *ијѣсма* (*ијѣсна*), *ијѣшкѣ*, *ијѣшјер*³².

У облицима инфинитива неких глагола ови се гласови ипак јотују: *ијѣмѣи*, *живљѣи*, *ијѣљѣи*.

²⁸ Исп. Брабец, ГТК 60.

²⁹ Тешић, Љештанско 206; Пецо, ЦХ 297; ИХ 61–63.

³⁰ Брабец, ГТК 60–61; Пецо, Говори сјеверозападне Босне 91.

³¹ Вушовић, ДИХ 18; Пецо, ИХ 63; Вуковић, ГПД 45; Стевановић, Источно-црногорски дијалекат, ЈФ XIII 34.

³² Тако је и јужније од Цапарди, у Обадама код Сребренице (Симић, Обади 61).

92. На Цапардима се говори *divī*, *divijā*.

93. *sj > č*, *zj > ž* у примерима *izūšra*, *kōžī*, *īdšī*, *šūšra*; *bišle*, *dišlika* (у последња два примера група *sj > šl*). Ова појава није захватила све случајеве па имамо *īrdšjāk*, *īrosjākijā*, *īrdšjēk*.

94. У облицима као што су *Kāsa*, *Māsa* и сл. ради се о јотовању ради давања хипокористичке нијансе.

95. Овде је увек *nešāk*, *rdžāk*; ликови *nejāk* и *rodjāk* су непознати овом говору.

ЈЕДНАЧЕЊЕ ПО ЗВУЧНОСТИ У САНТХИЈУ

96. Оно се врши у примерима:

bōk īm īdmoīō, *bres kļuča*, *is kušē*, *is Poišvīhā*, *kōšī kušē*, *krdš kušu*, *nešakī šīō*, *neš čēšvšīī*, *rōšī šūdi*, — *vidiš dānas*, *viš dōlibašē*, *z drūšū šīrānu*, *iš Būrcijā*, *izvadiš īa*, *dbjz dē*, *šō z zvalē* (< то су се звале), *īrīz drūšā*, *ušijed da*.

У примеру *čēšnīš* се (< четници се) сугласник *č* изгубио је плозивну компоненту после губљења вокала *и*.

ГУБЉЕЊЕ ЗВУЧНОСТИ СУГЛАСНИКА

97. У вези са природом сугласника, њиховом артикулацијом и променама је и губљење звучности. Оно може бити делимично и потпуно. Такође треба истаћи да десоноризација може бити условљена природом почетнога сугласника следеће речи, а може бити и обична, не зависећи од тога сугласника:

Bēdīrāš, *īrāš*, *ībrīš*, *īlāš* (= *hīlādā*), *kōmāš*, *lūš*, *mādeš*, *nāš-riš*, *nīkuš*, *sāš*, *sūš*. Примећујемо да су овом појавом обухваћени зубни сугласници *d* и *z* и предњонепчани сугласник *ž*. (Ове потврде нису везане за сантхи).

98. Лексеме *Sajarde*, *šimēnī* и *sūdās* имају уместо *č* спирант *s*, који је настао након губљења денталног елемента (в. т. VII у Уводу).

99. У примерима *Bēdīradā*, *vēz*, *zūbā*, *kṛmādā*, *lūš*, *nōžš*, *īēkmez*, *sādā*, чује се, поред звучнога дентала, и нешто беззвучнога гласа, његовог парњака³³.

100. Губљењем вокала често сугласници различите природе долазе у контакт. То доводи до њиховог једначења по звучности, што није

³³ Исп. Пецо, IX 109; Дешић, Западнбосански 196.

уобичајено губљење или добијање сонорности. Тако настају сугласнички скупови који нису погодни за изговор, а, с друге стране, долази и до деформисања облика речи:

kásii, káiiii, lóšii (< ложити), *nalóšii, iđlasii, iđrolasii*³⁴ итд.

Облици као што су *vdlii, ndsii* и сл. су једносложни — имамо једно отварање усана и стварање само једнога слога. Иначе, редукција се не врши ако би водила семантичкој неутрализацији. Чим дође до угрожавања ове компоненте (семантичке), језик мора да интервенише. А док год је то семантички пун исказ, редукција се може вршити.

101. Није потребно овде наводити примере за једначење сугласника по звучности, јер је та појава карактеристична за све говоре. Али ћемо навести облике у којима се може чути звучни сугласник испред безвучног. И у књижевном и у дијалекатском изговору ту бисмо имали једначење: *vdšii* (водите), *zúbca, zúbcima, Sr̂bko, i Šabca, u Šabcu*.

Изузимајући облик *vdšii* (у коме је нешто теже изговорити звучни и безвучни дентал у истој секвенци — чак изненађује што се нису изједначили и сажели у *vdšie*), остали примери са билабијалним *b* погоднији су за изговор испред безвучних гласова *k* и *ç*. Но овде је од великог значаја и граница слога између сугласника *b* и *ç* (*b* и *k, d* и *ii*), па мала пауза у изговору одржава звучну природу лабијала *b*.

ХАПЛОЛОГИЈА

102. И ту је *kúruz, kúruzni, kúruznića* — као и у другим босанским говорима³⁵.

ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА СУГЛАСНИЦИМА

103. Сугласничке групе *-sii, -zd, -šii* упрошћавају се у финалној позицији: *br̂čes, zaveden̂s, k̂s, lîs, m̂s, n̂r̂as*³⁶; *ir̂bz; v̂jš, îr̂iš, îr̂êřiš*. Секвенца *-sii* упрошћава се и у инфинитиву (супински облик без крајњег вокала), као и у бројевима, придевским и прилошким речима: *iŝias, kr̂as, m̂s, îr̂êšr̂es; îes, jed̂an̂s; çv̂rs; un̂akrs*.

104. Судбина осталих сугласничких група:

-bd-: *n̂avd̂an, dv̂d̂an, dv̂n̂d̂h;*

-v̂l-: *dd̂bal̂ā, zad̂ul̂v, naẑdr̂al̂ā, îdŝil̂al̂ā;*

-v̂ñ-: *dûždêñak;*

³⁴ О томе в. Симић, Обади 51.

³⁵ Исп. Петровић, Змијање 88; Дешић, Западнобосански 191.

³⁶ В. Пецо, ИХ 105; Вуш., ДИХ 31; Вуковић, ГПД 32.

- вр-: брце́ме, брли, забрце́ћ се, — врће́и;
- ив-: івзден, -а, -о, — івджѣ;
- ід-: ішўна (ређе дўна);
- ім-: бѡме, јѡми, — јујаімила;
- інь-: јѡње, јѡнїи се;
- дл-: лце́іо (ілце́іо);
- дм-: нѡмешаі се, — ѡдмѡ;
- дн-: нѣвница, нѣвно;
- дн-: бўнѣ, за́сенў, јѡна, јѣна, нѣзѡно³⁷;
- дс-: осѣлио, ѡсѣца, ѡсїуїймо, ѡсїуїан, ірѣсїража;
- дш-: нѡшумѡр, дшїеша;
- жр-: жрѡвањ (жшвањ);
- зіл-: жїлѡбак, жїлѡб;
- здр-: нѡждрѡе;
- зљ-: іжљѡвѡ, іжљўбї, ўж лўде;
- зњ-: іѡжњѡк, ўж њиву;
- зр-: ждрѡк, ждрѡка;
- кћ-: ћѣр (ћѣрка); шћѣр (шћѣрка);
- мн-: іувно, іошѡвнио;
- мн-: млѡїо, млѡїѡша, млѡжїнѣ;
- мн-: Кѡмљен, Кѡмљеновїћи;
- мї-: іѡнїїм, іѡїѡнїїла;
- їк-: клўкѡ, ѡклада, ѡколїм, ћѣвке, шївка;
- їр-: брѣзиме, — ірѣзїмїї;
- їс-: сѣшѡд, сѡваї;
- їс-: лївсаї, іїѡвсїја;
- їш-: шїца, шїчї;
- їч-: чѣла;
- їч-: кѡвча, закѡвчаї;
- їш-: шѣница;
- їш-: лѡвїшї;
- їшї-: ѡшїїїна; ушїїїе;
- свј-: сјѣдок (сѣдок), сјѣдочї (сѣдочї);
- свр-: шврѡка;
- сл-: (пред и): мїсїм, мїсї;
- см-: шмўцала се;
- сїр-: срѡдаї, срїљен; наскрѡдѡ;
- сч-: нѡш чѡшѡро;

³⁷ Пецо, IX 103.

- ив*-: *мрѣиц* (према *мрца*);
 -*иск*-: *рѣаскѣ*, *свјескѣ*;
 -*исив*-: *бојасиво*, *брасиво*, *йесив*;
хи-: *шћео* (*сѣио*), *шћела*;
 -*хи*-: *дркѣи*, *дркће* (овде -*ки*- може бити и старије), *йўкће*;
цвј-: *цјѣтас* (*ћѣтас*), *Цјѣико* (*Ћѣико*);
 -*чв*-: *мдчѣран*, -*рнѣ*, -*рнѣ*, — *мдчѣара*.

105. У речима које означавају верске празнике, а сложене су од имена свеца и именице дан (< *дн*), редовно се губи дентал *д*: *ò Лазѣровнѣ*, *ò Николнѣ*, *ò Трийўнѣ*.

106. Редукција сугласника у засебним речима овде је присутна у свим позицијама:

йѣјалѣишѣу (одгајалишту), *дўшѣ* (додуше), *сѣирансѣиво* (иностранство), — *болѣниш* (амбуланти);

бѣ (болан), *йѣи* (идите), *мѣи* (метнули), *мѣи* (можеш), *нарочо* (нарочито), *нѣи* (нећеш), *ника* (никаква), *дѣдѣ*, *дѣдѣ*, *дѣдѣ*, *дѣдѣ*, *дѣдѣ* (отуда), *дѣи* (хоћеш), *дѣи*, *дѣила*, *дѣили* (од *оѣићи*), *йѣдѣлѣ* (погледај), *йѣдѣнѣи* (погледнеш), *йѣдѣј* (потјерај), *рѣиѣ* (радите), *сѣено*, (свзједно), *сѣиѣ* (сједите), — *дикѣури* (диктатури), *секѣару* (секретару);

бѣ (болан), *кѣ* (каже), *уѣројѣсѣи* (упропастити).

107. У сантхију се такође губе и упрошћавзју сонанти, консонанти и сугласничке групе. Ако су у питању исти гласови, први од њих губи један део своје артикулације:

бѣи *йѣ* *ирѣћина*, *дѣнас* *сѣуѣра*, *ев вод*, *знѣи* *иѣиѣ*, *кѣд* *дѣдѣлѣј*, *нѣсѣам* *мѣиѣ*, *нѣс* *слѣнну*, *сѣд* *да*, *чѣиѣр* *рѣзрѣда*.

108. После једначења често се у сантхију асимилују сродни сугласници. Тако се у неким везама речи чује само један од два сугласника:

нѣиѣрѣ *йѣри*, *ò* *дѣскѣ*, *нарò* *дѣнас*, *кѣд* *йѣбѣ*, *ника* *йѣкѣò*, *ò* *йѣоѣ*, *дѣику* *йѣи*, *мòра* *да* (морати да), *и* *сѣкѣиѣ*, *и* *Срѣиѣ*, *кѣд* *сòбе*, *ја* *са* *мòла*.

109. Сугласници који су сродни по природи својој губе се и у сантхију:

бѣи (*йѣ*) *бѣз* *волѣвѣ*, *д* (*д*) *сѣиудѣни*, *д* (*д*) *сѣиѣја*, *ò* (*д*) *зѣмљѣ*, *ò* (*д*) *сѣиѣриѣца*, *ò* (*д*) *Цѣиѣрдѣи*, *д* (*д*) *сѣдам*, *ка* (*д*) *сам*, *кò* (*д*) *Новѣи* *Пѣзѣра*, *кѣд* (*д*) *сам*, *й* (*з*) *шкѣлѣ*, *й* (*з*) *Шѣковѣћѣ*, *йѣре* (*д*) *сѣуѣом*, *нѣка* (*д*) *се*, *чѣиѣре* (*с*) *шѣсѣиѣ*.

Привлачи пажњу губљење сугласника у примерима *бѣи* (*йѣ*) *бѣз* *волѣвѣ*, *кò* (*д*) *Новѣи* *Пѣзѣра* — због тога што нису слични *йѣ* и *б*, односно *д* и *н*. Овамо иду и примери: *нѣѣовѣ* *сѣина*, *вѣћинѣ* *сòмо*, *сѣ* *нѣкѣ* *ајдѣуѣима*, *йѣд* *са* *зѣбдѣравиò*.

Треба, наиме, у вези са овим, повести рачуна о следећем: иако се финални и иницијални глас артикулационо једначе, ипак се претходни глас не губи потпуно. Управо се ради о продуженој артикулацији тога гласа. Упореди, на пример, *с̄а да̄ном* и *с̄а да* (< сада да)!

110. Од примера за редукцију у сантхију навешћемо и ове:

в-дв̄ (ево ово), *н-дн̄* (ено оно), *и-дē* (иди де), *м̄ѝ-ч̄и* (мени се чини), *д̄о̄ће* (доћи ће), *д̄о̄ћу*, *д̄о̄ће̄ѝе*, *на̄ће* (наћи ће), *и-ће*, *и о̄ӣб̄ ħ-ā* (и то ћу ја), *ш̄ӣд̄ ħ-ā* (што ћу ја), *не̄ћ-ā* (нећу ја), *ш-н̄о* (што оно), *р̄е-ћу* (рећи ћу), *ка̄ко-ш* (како ћеш), *не̄ћ-с оmlад-б̄ā* (неће се оmlадити, болан), *не-д̄ē* (не једе), *и не-д̄ēмо* (и не једемо).

111. О облицима бројева у којима су редуковани гласови в. у т. 202.

112. Неки консонантски односи у овом говору³⁸:

б : *в*: *ѝр̄о̄ва̄ћемо* (итал. *provare*), *с̄о̄ве*;

в : *л*: *л̄āм̄ӣѝр*;

и : *в*: *ш̄ӣѝāӣо̄љ*;

к : *и*: *ѝар̄āб̄ӣн*;

л : *љ*: *ѝд̄беле*, *д̄ѝла̄ћка̄ми*, *ѝоло̄ѝр̄ѝвредник*, — *а̄ѝел̄е̄рӣја*, *ѝāб̄љу*, *ѝѝв̄ѝљ-ск̄б̄*;

ѝ : *ћ*: *ба̄ѝāћела*;

ф : *ѝ*: *на канāфу* (млађа посућеница, итал. *saparo*);

ц : *ѝ*: *Ме̄ћӯѝēѝѝе*, *ѝēс̄ѝѝб̄м*.

МЕТАТЕЗА

113. Метатеза сугласника је двојака:

а) у оквиру два суседна сугласника: *б̄ар̄јак*, *бар̄јак̄ѝāр*, *Б̄ар̄јам*, *ћӯлне*, *М̄ер̄ја*, *с̄ӣн̄ӣāl*, — у говору старијих се, као и код млађих, наравно, ове речи јављају и без метатезе;

б) у оквиру два слога: *в̄д̄āле*, *в̄де*, *в̄ди*, *н̄оди*, *на̄в̄е̄љак* (на̄в̄е̄љак, наливено јаје), *С̄ѝмӣкӣћи* (Сикимићи, презиме); *ӣв̄е̄д̄ѝѝѝју*, *К̄āв̄раси*, *на̄мас̄ѝѝѝру*, *ф̄ал̄кӯѝѝѝѝ*.

СЕКУНДАРНИ СУГЛАСНИЦИ

114. Као у сваком народном говору, тако се и у говору становника Цапарди појављују секундарни сугласници, и то много чешће него секундарни вокали. То су:

в: *Б̄āв̄уковина*, *в̄д̄з̄ѝрке*, *д̄рӯѝв̄āчӣē*, — *б̄ир̄ѝв̄*, *ј̄ан̄ӯв̄āр*, *с̄ѝѝѝв̄āѝѝја*, *ф̄ѝб̄рӯв̄āр*; *л*: *ув̄л̄āѝило* (= уважило); *љ*: *на̄ј̄м̄јер̄но̄љуб̄љѝѝѝѝѝ*; *н*: *к̄р̄н̄чӣо*,

³⁸ Ивић, Инвентар фонетске проблематике..., 99–110.

йр̄ан̄ѣд, — *к̄ом̄ен̄диу*, *сикиранциѣ*; *р*: *бр̄ез* (< *през*), *бр̄езбрижн̄им*, *бр̄ез-љебица*, *бр̄ес̄йослани*, *ушкр̄ойн̄ий*, *ш̄йр̄ам̄й̄а* (= *пише* машином); *с*: *см̄ѣсло* (= *смело*), *с̄йорем* (= *поред*), *с̄йуж*; *ш*: *од̄ йруш̄на* (*према* *лише*).

ПАРТИКУЛЕ

115. Оне постоје у великом броју прилошких речи:

-*д(и)*: *й̄уд* (*й̄уди*); -*зи*: *њ̄ѣз̄ин*, *њ̄ојзи*; -*к*: *д̄нд̄ак*; -*ка(н-е)*: *в̄одика̄(н-е)*, *й̄д̄рика̄(н-е)*, *д̄олик̄а̄(н-е)*, *н̄ондик̄а̄(н-е)*, *ш̄а̄мока̄(н-е)*; -*м*: *ск̄одром*; -*н(а)*: *д̄акл̄ен*, *д̄б̄нл̄ен*, *д̄д̄ал̄ен*, *д̄днекл̄ен(а)*, *й̄д̄сл̄ен*; -*р(а)*: *д̄д̄ѣр(а)*, *д̄д̄ѣр(а)*, *д̄з̄иѣр(а)*; -*р(ке)*: *в̄оз̄иѣр(ке)*, *д̄нд̄а̄р(ке)*; -*ш*: *й̄р̄ѣш*.

АКЦЕНАТ И КВАНТИТЕТ

116. Говор села Цапарде има четвороакцентски систем, поседује квантитативне и квалитативне опозиције. Постакцентске дужине углавном се добро чувају. Има облика, међутим, у којима се Даничићеве неакцентоване дужине скраћују.

Посматраћемо Даничићеве ненаглашене дужине у речима са отвореним и затвореним последњим слоговима, и то иза свј четири акцента. Судбина ових дужина зависи, наравно, од врсте акцента, броја слогова и од природе финалног слога.

117. Последњи отворени слог

а) облици са очуваном дужином после кратког силазног акцента:
ба̄цӣ, бид̄у, вад̄и, ӣн̄е, ӣд̄ч̄у, ср̄е̄ӣу, с̄ид̄к̄е, ш̄а̄к̄е; Б̄ӯја̄рска̄, к̄ӯмов̄о, р̄а̄ӣӯју, ма̄ӣтер̄е, с̄е̄да̄ју, ӯбӣју; к̄ӯкавӣце, л̄ас̄тавӣце, р̄аз̄иов̄ра; Б̄д̄ро̄иов̄а̄ца;

б) облици са полудужином:
ба̄цӣ, ӣр̄дӣш̄, ӣӣч̄е се, ӣӯк̄н̄е; ка̄ӯч̄а;

в) примери са скраћеном дужином:
ӣд̄на (ген. мн.), ка̄е, мо̄ӣу, мо̄ра, нӣко (никас), ӣӣју, с̄ӯӣри да̄н, ӣш̄ур̄ски, ӯмо, чӯју; ӣра̄ђан̄ке (ген. јд.), од̄вече, ӣд̄вел̄ка, ӣд̄ӣцӣју, ӣр̄е̄ба̄ју.

118. Дужина после дугог силазног акцента

а) примери са очуваном дужином:
вӣч̄е, вра̄ӣӣ, дӯва̄, ма̄јк̄е (ген. јд.), не̄ма̄, ӣла̄ћа̄, чӯва̄; за̄с̄јед̄е, ма̄јчин̄е, ра̄д̄нич̄к̄у; б̄ӣед̄нӣка̄, б̄е̄ла̄ца̄;

б) примери са полудужином:
е̄јч̄е, ра̄ђ̄а̄;

в) облици у којима је дужина скраћена:
бӣвӣше, до̄ђе, до̄ђ̄у, ка̄же, кре̄ну, не̄ма, с̄ӣа̄ва; нај̄вӣше, нај̄ма̄ње.

123. Дужина после кратког узлазног акцента

а) примери у којима се ова дужина чува:

белāj, вdzāч, вdјник, дuћāн, Звdрник, кuрrр, иjлāв, церrк; нāмrрш, oгrрнuш, иdкрeнeм, рāсrршāј, уjушш; бeскућник, здузdāм, кdшарāш, иdвeћāј, иdлeдāј;

б) нисам нашао потврду за полудужину;

в) примери са скраћеним дужинама:

видш, здeм, шrдшш; дdведш; облāчшш; седāмдeсeш.

124. Дужина после дугог узлазног акцента

а) примери са дужином:

вrрш, Дdбdј, зāсrшdј, иbндћ, иrбdдј, рāзбdј, шrршшш; зāжмrршш, иoлудшш, иослāник;

б) за полудужину немам потврда;

в) мали је број примера са скраћеном дужином:

шeсeш.

125. Дужине у унутрашњим слоговима

а) облици са дужином после кратког силазног акцента:

бубнeмо, иdврāна, вjћāку, Пeрrāном, рeжeшe; вjрeника, кuйовāли, рāдовāла се, уковāшā;

б) примери са скраћеном дужином:

бdјdла се, иdeмо, јeднāко, крeћeмо, иdсuла, сāиeшā, сeљāнка, Туз-лāнка; дuшeвно, иdчeше, иdљuби.

126. Дужина после дугог силазног акцента

а) примери са очуваном дужином:

иāнāмо, дdћeшe, руднику, Шārлāнка; сшāбāлā;

б) дужине су скраћене у облицима:

Снāиовка; шāшорскога (крила).

127. Дужина после кратког узлазног акцента

а) облици са очуваним дужинама:

вjнчāмо, Дārшнка, Јdвāнку, мeшeмо, иdсrшшe; зāушћāшo, иdлe-дāшe, усшāвшo; зāшшшшe, нāлlшшшo; oшшздрāлшшe, ирoидворшшo;

б) са полудужином имам два примера:

иdкdњи; нāбавшo;

в) облици у којима је дужина скраћена:

ишљуби, изиђѐ, идкоњи, идљуби, разирнѐ; Босилкино, осудимо, идмиримо, иднесемо; иридржајѐ.

128. Дужина после дугог узлазног акцента

а) примери са очуваним дужинама:

жмиримо, чумише; зацвѝлише, Зворничанка, иовѝлише;

б) примери са скраћеним дужинама:

Тичанка; Краљевчанка.

129. Примећујемо да је скраћивање неакцентованих дужина више захватило речи са финалним отвореним слогом³⁹. Овде је занимљиво још и то што је скраћивање код узлазних и силазних акцената присутно у истој мери.

Даље, све ово говори у прилог тврђењу наших дијалектолога да је општа тенденција — скраћивање постакцентских дужина. Ова је појава много израженија у екавским новоштокавским говорима, али је чињеница да она, ето, обухвата и говоре ијекавскога типа у којима се, по правилу, дужине боље чувају.

ИМЕНИЦЕ

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

130. Овде ћемо, како се то обично чини, именице поделити у две групе:

1. Именице које имају стари акценат на првом слогу
2. Именице које немају тај акценат на првом слогу

Именице које имају стари акценат на првом слогу

131. Локатив једнине

тип дѧн. Акцент се код именица овога типа редовно повлачи према крају речи: *бѝсу, брѝџу, брѝку, вѝџу, јају, жѝру, зѝру, лѝџу, миру, мѝсу, иѧњу, иришију, раду, рѝду, сѧну, сѧрау, цвѝџу.*

тип лѐд: *бѝју, бѝју, брѝју, ѝду, дѝму, крају, лѝду, мѝду, мѝџу, ѝлѝду, ѝдѝју, рају, рѝву, рѝду.*

тип рѧт: *бѝју, вѝју, дѧну, ѧну, ирају, раку, рају, сѝју, Туку; зѝју, свѝју.*

³⁹ Исп. Ник. В., Мачва 17.

тип рђћак. Именице које чувају неповучен акценат (на првом слогу): *бадњаку, будаку, иврању, динару, жуйану, изіледу, канијару, курјаку, иділеду, рђћаку*. Са Даничићем се акценатски слажу: *вршају, комаду, коијару, Непібу, иојасу, шесіјару*. Колебају се: *амбару (амбару), ваздўху (ваздўху), дўвару (дўвару), кдрָаку (корָаку), мйрису (мирису), мјесецу (мјесецу), случају (случају)*.

тип ђбичај. Овде се углавном налази неповучен акценат: *брзоіласу, вјеренику, на(д)ничару, ђбичају, ђвишинару, Пеђинару* (презиме), *идложају, разіовори, свјешћенику*. У примерима на *офраиљају, на ошељају* акценат је увек повучен према крају речи у виду дугог узлазног акцената. Колебање имамо у примерима у *залојају (у залoјају)* и на *идроћају (на иороћају)*.

132. Номинатив множине

тип дан: *брёови, бркови, вјёкови, данови, дўіови, жарови, зидови, касови, класови, лёіови, мрсови, снјёови, сирёови, цвјёіови*; са (') акценатом су *зарови* и *мужови*, док се колебају именице *мірови (мірови)* и *радови (радови)*. Са (') су примери *вірови, іазови, іајеви, іасови, намови, иуіови, сјујевеи*.

тип лед. Изузимајући ликове *ддмови* и *рдіови* све остале именице овога типа имају (') акценат: *бдіови, бдјевеи, брдјевеи, іодови, крајевеи, ледови, лдјови, медови, илдодови, идсіови* итд.

тип рат: *беіови, вршоіови, ірабови, дланови, ћедови, ћднови, іраіови, ракови, раіови, Тукови; свдшови*.

тип бубањ: *бљёкови, лакіови, ийскови, иљўскови; бркљови, вјёскови; ітрёскови; шійавољи; бубњеви (бубњеви), сміслови (смислови); засірузи (засірузи), шушњови (шушњови)*.

тип рђћак: *амбарови, вршајевеи, динарови, курјакови, мйрисови, мјесецови, ђбликови, ијдјасови, чдрдакови (поред д інари, курјаці, ђблици, чдрдаці); кдмади (комади), иандари (иандари); бадњакови, будакови, дуварови*.

тип ђбичај. Увек је *брзоіласи, вјереници, залoјаји, на(д)ничари, ђбичаји, ђвишинари, идложаји, разіовори, свјешћеници*.

133. Генитив множине

тип дан. Овде је увек као код Даничића: *данā, мравā, црвā; вуковā, ірадвā, даровā, ждраловā, жуљовā!, зидовā, језговā!, краковā, леквā, сашовā, синовā, црвовā!, црейовā, шмрковā⁴⁰*.

тип лед. Поред два примера са (") акценатом — *ддмовā* и *рдіовā* (поред *роіовā*), свуда је (') акценат: *бддвā, бдјвā, брдјевā, іоддвā, крајевā, леддвā, мосіовā, рāјевā, рдддвā, сдјевā*.

⁴⁰ В. Вуковић, АПД 31; Симић, Обади 24; Ник. Б., Мачва 26.

136. Падежи множине: Од именица са овим акцентом наведенима неколика типа који могу бити интересантни:

iaj — *iajōvā* — *iajōvima*, *iūi* — *iūiōvā* — *iūiōvima*, *siiri* — *siiričevā* — *siiričevima*; *dirēk* — *dirēkā* — *dirēcima*, *mōmci* (*mōmci*) — *mōmākā* (*mōmākā*) — *mōmci* (*mōmci*); *ōtiac* — *ōčevi* — *ōčevā* — *ōčevima*; *šemel* — *šemelā* — *šemelima*; *fēndeli* — *fēndelā* — *fēndelima*; *jēzik* — *jēzikā* — *jēzicima*, *mējed* — *mējedā* — *mējedima*, *iōzder* — *iōzderā* — *iōzderima*, *iōšok* — *iōšokā* (*iōšokā*) — *iōšocima*; *viēnci* — *viēnciā* — *viēncima*, *vrai* — *vraiā* — *vraicima*, *jārmovi* — *jārmōvā* (*jārmōvā*) — *jārmovima*, *lānci* — *lānciā* — *lāncima*, *svētiac* — *svētiā* — *svēcima*, *čvōrci* — *čvōrcā* — *čvōrcima*.

Остале најомене о акценцима именица

137. Суфикс *-iñ*, који у творби речи има функцију означавања деминутивности, углавном је код двосложних и тросложних именица кратак:

bōriñi, *bresciñi*, *būkviñi*, *vōliñe*, *lōnciñi*, *lōnciñe*, *nōjciñi*, *orōšciñi*, *išeciñi*, *šincñi*, *švōriñi*, *šūciñi* (= *košciñi*), *hōnciñi*, *črēviñi*, *črēviñi*; *vōliñe*, *ičēiñi*, *švēiñi*.

138. Нема дублетних акцената у облицима презимена, већ само: *Ašhēriñi*, *Glišoroviñi*, *Dābiñi*, *Bōkiñi*, *Bōrñiñi*, *Ėlēkoviñi*, *Zēlenoviñi*, *Ikdñiñi*, *Jovānoviñi*, *Milānoviñi*, *Nikdñiñi*, *Obradoviñi*, *Sāvñi*, *Sičjēiñi*, *Tōdoroviñi*, *Čūriñi*.

Именица *Miļoš* има у косим падежима повучен акценат: *Milōša*, *Milōšu*, *Milōšem*; *Jūroš*, *Jurdša*, *Jurdišu* ...

139. Именице *kōnac*, *lōvac*, *nōvac* и сл. у косим падежима такође имају кратки узлазни акценат: *kōncā*, *lōncā*, *mōlcā*, *nōvcā*⁴¹; *šincvā*, *uđvā* ...

140. Именице м. рода са суфиксом *-ac* типа *siārac* у номинативу једине, а које имају непостојано *a* (< *ь*), не дуље вјекал *a* непосредно пред сонантом у косим падежима: *siārac* — *siārca* — *siārцу*, *jārac* — *jārca* — *jārцу*, *mārac* — *māarca* — *māarcу*.

141. Дублетизам не постоји ни у називима месеци: *jūñi*, *jūli*, *šēi-šēmbar*, *ōkiōbar*, *nōvēmbar*, *dečēmbar*.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

Именице средњеј рода *o/jo*-основа

142. Примери са старим акцентом на првом слогу који се преносио у множини на други слог:

brdo — *brda* — *brdā* — *brdima*, *drvo* — *drva* — *drvā* — *drvima*, *žijio*

⁴¹ Симић, Обади 20.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА

а-основе

150. Повлачење акцента на почетак у Ајд јавља се код приличног броја именица са старим силазним акцентом на иницијалном слогу:

а) *браду* (*бра́ду*), *војску* (*вој́ску*), *ира́ну*, *ирѣду* (*ирѣ́ду*), *Дрина* (*Дри́ну*), *душу*, *зиму*, *ка́нију*, *иѣтију*, *руку*, *си́ра́ну*. Више је примера са непромењеним акцентом: *вила*, *врбу*, *врстију*, *јују*, *жу́ну*, *змију*, *јѣлу*, *ку́лу*, *кулу*, *клу́ју*, *ко́рију*, *ласију*, *ру́жу*, *свилу*, *сви́њу*, *слу́ју*, *и́рава*;

б) *вдду*, *идру* (*идру́*), *илдбу*, *зѣмљу*, *и́љу*, *кдсу*, *ма́љу*, *ме́иљу*, *ндѣу*, *рдсу*, *смдљу*, *чѣљу*. У приближно истом броју случајева акценат је непромењен: *аду*, *боју*, *да́ску*, *жѣ́ну*, *ка́су*, *ко́зу*, *ло́зу*, *ме́ђу*, *рђу*, *се́сиру*, *си́азу* (Нјд *си́аза*). Облике са непромењеним акцентом у Ајд именица типа *рука* и *жѣна* забележио сам од старијих особа.

в) *ви́сину* (*висину́*), *ду́бину* (*дубину́*), *ду́љину* (*дуљину́*), *врѣ́шину* (*врѣшину́*), *и́ла́нину* (*и́ланину́*), *рѣ́дбину*, *си́рошу*, *сра́мошу* (*срамѣшу*), *сѣ́дбину*. Краткосилазни акценат појављује се најчешће у окамењеним изразима типа *небескѣ висине*, *и́линскѣ врѣшине*, затим у народној пословици *Рани си́рошу за своју сра́мошу* итд. У обичној употреби акценат је непромењен: *брзину*, *висину*, *срамѣшу* итд.

151. У Дјд овде се јављају:

а) облици са силазним акцентом: *војски* (*вој́ски*), *ила́ви*, *ира́ни*, *ирѣди*, *души*, *ру́ци* (*ру́ци*), *си́ра́ни* (*си́ра́ни*). Много је више ових именица са непромењеним акцентом: *бради*, *вила*, *врби*, *врсти*, *јуји*, *зми* (Нјд *змија*), *клу́и*, *ко́ри*, *ку́ли*, *кули*, *јѣли*, *ласи*, *ру́жи*, *свил*, *сви́њи*, *слу́и*, *и́рави*, *и́руби*, *и́и*.

б) *чѣли*, Нјд *чѣла*, *ђѣци* (дакле само два примера са повученим акцентом), док је (') акценат уопштен: *ади*, *боји*, *да́ски*, *жѣ́ни*, *зѣмљи*, *и́ли*, *кдси* итд.

в) *ду́бини* (*дубини́*), *ду́љини* (*дуљини́*), *и́ла́нини* (*и́ланини́*) — ситуација је слична оној у Ајд (т. 150в), али је редовно *брзини*, *ведрини*, *дебљини*, *живини*, *сирѣи*, *срамѣи*.

152. НАМн именица типа *рука* и *жѣна* гласи:

а) *виле*, *врбе*, *ила́ве*, *ирѣде*, *душе*, *зиме*, *куле*, *иѣте*, *рѣсе*, *руке*, *сви́ње*, *си́ра́не*; *бра́де* (*бра́де*), *ју́је* (*ју́је*), *ру́же* (*ру́же*); *врсти*, *војске*, *жу́не*, *зми*, *јѣле*, *клу́и*, *ко́ри*, *ку́ле*, *ласи*, *свиле*, *слу́и*, *и́раве*;

б) *вдде*, *илдбе*, *зѣмље*, *и́ле*, *кдсе*, *ло́зе*, *ма́ле*, *ме́иле*, *ндѣ*, *рдсе*, *смдле*, *сѣ́зе* (Нјд *сѣ́за*), *чѣле*; *да́ске* (*да́ске*), *ме́ђе* (*ме́ђе*); *аде*, *боје*, *идре*, *жѣ́не*, *ка́се*, *ко́зе*, *рђе*, *се́сире*, *си́азе*;

в) *брзине* (*брзине́*), *ви́сине* (*висине́*), *да́љине* (*даљине́*), *ду́бине* (*дубине́*), *ду́љине* (*дуљине́*), *жи́вине* (*живине́*), *и́ла́нине* (*и́ланине́*), *и́и́рине* (*ширине́*); *ведрине*, *срамѣи*.

153. Дуги узлазни акценат именица овога типа увек се скраћује у ДИЛМн само код именице *рука*: *рукама*. Остале именице имају акценте: *ілаама* (*ілаама*), *іраама* (*іраама*), *іредама* (*іредама*); *браама*, *врсіама*, *іујама*, *душама*, *жунама*, *јелама*, *клујама*, *свінама* итд.

154. Именице *рука* и *ноіа* имају у Гмн даничићевске акценте: *рукӯ*, *ноіӯ* (исп. и *рукā*, *ноіā*, т. 290б).

155. Именице ж. рода које се завршавају са *-ина* могу имати двојак акценат:

а) краткоузлазни на пенултими — *вешіна*, *родбінē*, *судбіна*;

б) краткоузлазни акценат на антепенултими: *десēйінē*, *осдовіна*, *йолдовіна*, *іпрēйіна* (чак и *кравēвіна*, *омладіна*).

156. Именице изведене суфиксом *-ина* (које имају аугментативно значење) могу имати (') акценат на првом слогу основне речи, или исти тај акценат померен ка крају: *зēканчина*, *йоњавчина*.

157. Именице изведене морфемом *-ица* могу имати: а) краткоузлазни акценат на првом слогу — *вдйіца*, *ілдвніца*, *жууііца*, *јармица*; б) исти тај акценат на вокалу *и* из суфикса — око *адііцā*, *башііца*, *бјелііца* (врста трешње), *жууііца* (врста крушке), *малііца* (од прил. *мāло*), *машііце*, *мркііца* (врста трешње).

158. Чуо сам и речи са оваквим акцентом: *Башчііца*, *вдйіца*, *мај-сіторіја*, *милосііња*, *Њввіца*, *ошйрйіце*, *шумііца*. Мислим да овакво наглашавање појачава степен деминутивности, или, боље, хипокористичности.

159. Облик *зādруіа* означава продавницу, земљорадничку задругу а *зādруіа* домаћинство, обично са већим бројем чланова.

160. Акценат *рјѐка* је карактеристичан и за неке друге ијекавске говоре.

Именице и-основа

161. Као у већини новоштокавских говора, и овде се јавља померање акцента према крају у локативу јединице:

а) у *влāsіи*, на *мāsіи*, у *рјѐчи*, *сйвārи*, *цјѐви*; у *йамēиш*, у *йрѐйршйиш*, о *Блаіовцјсйиш*, *зайовцјсйиш*;

б) *йо кдсйи*, у *крѐви*, у *лājи*, *йо ндћи*, *йѐћи*, у *рājи*, *чдсйи* — али је увек *уши*, *шћѐри*; *болсйиш*, *жалдсйиш*, *милдсйиш*, *младдсйиш* (*младосйиш*), у *йомдћи*, на *самрйиш*, *йо сйардсйиш* — али само *кдкоши*, *рддосйиш*.

162. У Гмн такође се акценат помера према крају:

а) *влāsйй*, *мāsйй*, *рјѐчй*, *сйвārй*, *цјѐвй*; *йамēййш*, *йрѐйршййш*, *Блаіовцјсййш*, *зайовцјсййш* (*зйайовцјсййш*);

б) *кòсѝӣ, крвѝ, лàжсѝ, нòћѝ, ѝдѝӣ, ушѝ, чàсѝӣ, шћѝрѝ*; *болѝсѝӣ, жàлò-сѝӣ, кокòшӣ, милòсѝӣ, младòсѝӣ, радòсѝӣ, сѝӣарòсѝӣ*, — увек је *идмоћѝ*.

163. ДИЈМн такође има повучен акценат:

а) *влàсѝӣма, мàсѝӣма, ѝамѝӣма, ѝреѝӣшӣма, рѝѝчӣма, сѝѝвàрѝӣма, цѝѝѝма*;

б) *кòсѝӣма, крвѝма, лàжсѝма, нòћѝма, ѝдѝӣма, ушѝма, чàсѝӣма, шћѝрѝма*; *болѝсѝӣма, жàлòсѝӣма, кокòшӣма, милòсѝӣма, младòсѝӣма, ѝомò-ћѝма (идмоћѝма), радòсѝӣма*.

164. Збирне и колективне именице изведене морфемом *-ад* у Гјд гласе:

жòдрѝбàд(и), јàњàд(и), ју̀нàд(и), кљусàд(и), ѝàрчàд(и), ѝрàсàд(и), ћѝ-бàд(и), чѝлàд(и). У ДИЈМн акценат је у ових именица пòвучен: *жòдре-бàдѝма, јàњàдѝма, ју̀нàдѝма, кљусàдѝма, ѝàрчàдѝма, ѝрàсàдѝма, чѝлàдѝма*. Неповучен акценат забележио сам једном — *чѝлàдѝма*.

165. Именице типа *сѝѝàрòс*⁴³ имају дуг вокал *о* у наставку у НАјд, док је у косим падежима тај вокал кратак: *жàлòс, зàведенòс, млàдòс, ѝѝсменòс, сѝѝàрòс* — *жàлòсѝӣ, зàведенòсѝӣ, млàдòсѝӣ, ѝѝсменòсѝӣ, сѝѝàрòсѝӣ*. Ако је акценат дуг, онда нема дужине на наставку *-осѝ*: *дужнос, књѝ-жèвнос, одѝвòрнос, слàбòс*. А ако је акцентовани слог кратак, на наставку је неакцентована дужина.

ПРЕНОШЕЊЕ АКЦЕНТА НА ПРОКЛИТИКУ

166. У овом говору је преношење акцента на проклитику веома живо. Постоје, разумљиво, оба преношења — старо и ново. Оно ипак није доследно спроведено пошто се јавља и акценат засебних речи. Понекад се ове две категорије мешају, уместо очекиваног старог имамо ново преношење, и обратно (в. т. 170 и 174).

167. Старо преношење код именица *о/јо*-основа са старим или акцен-том на првом слогу:

а) *нà бòј, зà вѝз, ѝ врàѝа, ѝсѝод ирàда, зà дàна, нà жсàр, нà жсѝл, ѝрѝко Кру̀ѝа, кòѝӣ кѝма, òд мѝжѝа, òд сѝѝàна, нà шѝрн, ѝ шѝлàб*;

б) *ò дрво, ѝз дрво, ѝ ју̀ѝрò, свѝ ју̀ѝрò, крàј кола, òко кола, ѝрѝко лѝѝа, нà лѝѝо, ѝ ѝоље, ѝ руво*.

168. Старо преношење силазних акцената у Ајд и Амн именица *а*-основе типа *ру̀ка, ѝдѝа* и *брзѝна* имамо у примерима:

ѝ вòјску, нà илàву, нà ирѝде, нà Дрѝну, зà дѝшу, ирѝ зѝму, ѝ рѝке, нà рѝку, ѝ сѝѝрàну; крòз воду, ѝ зору, ѝ косе, нà косу, ѝдò но̀ѝе, ѝ росу; нà брзѝну, ѝ висѝну, ѝ ду̀љѝну, ѝ иланину, ѝ шѝрѝне.

⁴³ Вуковић, АПД 60.

169. Код именица *и*-основе понекад имамо преношење:

ŷ mās, ȳrĕko nōh, ŷ čāh, zā shĕr, ŷ shĕr; nā žsalōs, ȳdđ jĕsĕn, ȳd sīārōs.

170. Имамо и аналошке примере с прасловенским и новим преношењем код именица које на првом слогу немају старе силазне акценте (˘, ˘˘):

nā друму, zā māла, ŷ мозѷу, ŷ Зворнѷку, ŷ ћошак, ȳс Поѷовѷћā, nā врāша⁴⁴.

171. Ново преношење старих силазних акцената захватило је именице свих основа. Ево примера именица *o/jo*-основа са пренесеним акцентом:

а) *zā без, dđ брашā, ȳ веш, dđ ȳрада, ŷ криш, zā лим, nā љѷб, nā ȳод, ȳрĕкd ȳрашā, изā рāшā, — бѷз волōвā, нѷ кауѷчā, zā Лазāра, ŷ Пейра, ŷ ȳодрум, nā Руднѷк, сā Среѷком, d Турāкā, ŷ Шабѷу, nā шѷорей, — исȳdд Бороѷова, zā рањенике, d Лазāровнē; ȳ Шѷековѷћā;*

б) *nā зло, — d ждребейшā, ȳд имену, изā јањейшā, окd ȳилейшā, nā ћебейшū.*

172. Ново преношење код именица *а*-основе:

а) *из бāнкē, ŷ бāнки, ŷз Бdјку, кdш крāвā, nā лѷѷнки, ȳс црквē, d шлѷвā, — из Биѷљинē, dд Вāљевкē, ȳд Шѷѷрљанки;*

б) *ŷ Босну, ŷ ваѷру, ȳс каѷē, кѷшā нē кишā, кdш кућē, изнāш кућē, dш ȳрећē, ŷ свадби, — исȳdд ȳладē, ȳд Милици, ȳрĕкd Пāѷраћē, из ȳѷравē, — ŷ Бaљковишū, ŷ Војводишū, ȳдд јабучишdм, ŷ Кишѷовнице, ȳс Косовачē, ŷ Мајевци.*

173. Ово преношење је много мање захватило именице *и*-основе: *ȳ ѷамēш, d смрѷш.*

174. У овим примерима, опет, уместо новог имамо старо преношење: *nā oјрадū, ŷ Сѷречи, zā шкdлу, ȳд шлѷвама, али то није типично за те лексеме.*

Има, међутим, и речи са непренесеним акцентом:

из Бāњē Ковѷљачē, у Бdшка, ни брдѷшā, за Гdјка, беж ћѷвера, сa кdњеницима, више Пdѷраћē, у Пdѷраћу, ис Црнē Гdрē, и Шdбца, око Шѷековѷћā, у шѷѷб.

ПРИДЕВИ

175. У одређеном виду често имамо (˘) акценат тамо где бисмо очекивали (˘˘) или (˘˘˘): *врѷћā, лāднā, љушā, мекā* итд. Ово су најфреквентнији придеви са (˘) акценатом, мада и већина осталих придева у одређеном виду има тај акценат. Исто стање забележено је и у неким другим млађим штокавским говорима. О томе врло убедљиво говоре А. Белић и Б. Николић⁴⁵.

⁴⁴ То бележи и Б. Николић у мацванском (Ник. Б., Мацва 38).

⁴⁵ У студији о мацванском говору Б. Николић даје добро објашњење овога феномена (Ник. Б., Мацва 39–42); в. и Даничић, Српски акценти 215.

176. За неодређени придевски вид карактеристични су акценти:

а) дуї — дуїа — дуїо, лѧк — лѧка — лѧко, мѧк — мѧка — мѧко, слѧб — слаба — слѧбо, шкрѧш — шкрѧша — шкрѧшо;

б) дѧбар — дѧбра — дѧбро, мѧдар — мѧдра — мѧдро, нѧзак — нѧска — нѧско, слѧдак — слѧшка — слѧшко, шѧнак — шѧнка — шѧнко;

в) ѧрак — ѧрка — ѧрко, краѧшак — краѧшка — краѧшко, сѧшан — сѧшина — сѧшино, цѧејак — цѧејка — цѧејко;

г) ѧладан — ѧладна — ѧладно, злѧшан — злѧшина — злѧшино, круѧан — круѧина — круѧино, лѧдан — лѧдна — лѧдно, мѧсан — мѧсна — мѧсно;

д) жуѧш — жуѧша — жуѧшо, јѧк — јѧка — јѧко, ѡуѧш — ѡуѧша — ѡуѧшо, млѧд — млѧда — млѧдо, млѧк — млѧка — млѧко, црн — црна — црно;

ђ) бѧс — бѧса — бѧсо;

е) нѧв — нѧва — нѧво, ѡун — ѡуна — ѡуно, сѧш — сѧша — сѧшо;

ж) ѧрав — ѧрава — ѧраво, дрѧнав — дрѧнава — дрѧнаво, жѧлѧв — жѧлѧва — жѧлаво;

з) вѧден — вѧдена — вѧдено, ѧ(в)ѧзден — ѧ(в)ѧздена — ѧ(в)ѧздено, дрѧвен — дрѧвена — дрѧвено, зѧмљан (зѧмљен) — зѧмљана, зѧмљано, мѧшор — мѧшора — мѧшоро.

177. У одређеном придевском виду имамо ове акценте:

а) дуѧш — дуѧша — дуѧшо, лѧкѧ — лѧкаѧ — лѧкоѧ, мѧкѧ — мѧкаѧ — мѧкоѧ; колебају се придеви слабѧш — слабаѧш — слабоѧш (слабѧш — слабаѧш — слабоѧш) и шкрѧшѧш — шкрѧшаѧш — шкрѧшоѧш (шкрѧшѧш — шкрѧшаѧш — шкрѧшоѧш);

б) нѧскѧш — нѧскаѧш — нѧскоѧш, слаѧшкѧш — слаѧшкаѧш — слаѧшкоѧш, шѧнѧш — шѧнкаѧш; дѧбрѧш — дѧбраѧш — дѧброѧш, мѧдрѧш — мѧдраѧш — мѧдроѧш;

в) вѧшкѧш — вѧшкаѧш — вѧшкоѧш, ѧрѧкѧш — ѧркаѧш — ѧркоѧш, краѧшкѧш — краѧшкаѧш — краѧшкоѧш; ѧдснѧш — ѧдснаѧш — ѧдсноѧш, сѧшнѧш — сѧшинаѧш — сѧшиноѧш;

г) мрѧснѧш — мрѧснаѧш — мрѧсноѧш; ѧладнѧш — ѧладнаѧш — ѧладноѧш; злѧшнѧш — злѧшинаѧш — злѧшиноѧш (злѧшнѧш — злѧшинаѧш — злѧшиноѧш), круѧнѧш — круѧинаѧш — круѧиноѧш (круѧнѧш — круѧинаѧш — круѧиноѧш), лѧднѧш — лѧднаѧш — лѧдноѧш (лѧднѧш — лѧднаѧш — лѧдноѧш), мѧснѧш — мѧснаѧш — мѧсноѧш (мѧснѧш — мѧснаѧш — мѧсноѧш), шѧшкѧш — шѧшкаѧш — шѧшкоѧш;

д) жуѧшѧш — жуѧшаѧш — жуѧшоѧш, млѧдѧш — млѧдаѧш — млѧдоѧш, млѧкѧш — млѧкаѧш — млѧкоѧш; јѧкѧш — јѧкаѧш — јѧкоѧш (јѧкѧш — јѧкаѧш — јѧкоѧш); ѡуѧшѧш — ѡуѧшаѧш — ѡуѧшоѧш (ѡуѧшѧш — ѡуѧшаѧш — ѡуѧшоѧш), свѧшѧш — свѧшаѧш — свѧшоѧш (свѧшѧш — свѧшаѧш — свѧшоѧш);

ђ) бѧсѧш — бѧсаѧш — бѧсоѧш (бѧсѧш — бѧсаѧш — бѧсоѧш);

е) нѧвѧш — нѧваѧш — нѧвоѧш; ѡунѧш — ѡунаѧш — ѡуноѧш, сѧшѧш — сѧшаѧш — сѧшоѧш;

ж) ѧравѧш — ѧраваѧш — ѧравоѧш, дрѧнавѧш — дрѧнаваѧш — дрѧнавоѧш, жѧлѧвѧш — жѧлѧваѧш — жѧлавоѧш;

з) *вѣселї* — *вѣселā* — *вѣселō* (*вѣселї* — *вѣселā* — *вѣселō*), *ївōздени* — *ївōзденā* — *ївōзденō* (*ївōздени* — *ївōзденā* — *ївōзденō*), *дрвѣнї* — *дрвѣнā* — *дрвѣнō* (*дрвѣнї* — *дрвѣнā* — *дрвѣнō*); *мāшорї* — *мāшорā* — *мāшорō*; *марвѣнї* — *марвѣнā* — *марвѣнō*, *црквѣнї* — *црквѣнā* — *црквѣнō*.

178. Тросложни придеви изведени суфиксом *-ски* могу имати:

а) акценат основне речи (ређе) — *аїнскӯ зѣмљу*, *браїшовскї*, *їдд-рињскā зѣмља*;

б) повучен акценат према крају речи — *аїнскō*, *браїшовскї*, *ђаволскї*, *кумдвскї*, *мајсїдврскї*, *небѣскā*, *сїндвскā*, *шљемѣнскā*.

179. У суперлативу придева и прилога имамо два акцента. Један је на речци *нај-*, а може бити кратки силазни или дуги силазни, а други је на облику компаратива: *најбōљā*, *најбōљї*, *најважнїјї*, *најзāднā*; *нај-лакшā*, *најмлађї*, *најїрѣчї*, *најјукуснї*, — *највōлїм* и *највдлїм*. (Два последња примера говоре о занимљивој компарацији глагола волети).

180. Акценатски ликови *највише* (*највише*), *најїоре* занимљиви су што први од њих има акценат као у нашој страндардној прозодији, а други што има (') акценат уместо дугог силазног.

181. Компаратив и суперлатив придева и прилога могу бити:

а) са дугим последњим вокалом — *бōљѣ*, *бōљѣа*, *брѣсѣ*, *їдрѣ*, *жївљї*, *љѣвшї*, *мањѣ*, *їосїарї*, *їѣжсѣ*;

б) са кратким финалним вокалом — *блїже*, *бōље*, *бōљеї*, *бōљи*, *брѣже*, *вѣђе*, *вїше*, *дāље*, *мање*, *нїже*, *скӯїље*.

182. Придев *јѣднāк* може у Нмн имати два акцента: *јѣднāци* и *јѣднāци*. Овај други чује се у пословици „*Блāго мајци*, *сви су јōј јѣднāци*”, па је, вероватно, условљен реченичном интонацијом.

183. Живо је преношење силазних акцената са придева:

на бѣлї лѣк, *на Бѣлѣ зѣмљу*, *у лѣдѣ лāву*, *са мāшем*, *од млāдѣ*, *у сїарōї*; *на Велкї Пѣшак*, *їд лошу чоѣку*, *їс їунѣ чāшѣ*.

ЗАМЕНИЦЕ

184. Карактеристично је наглашавање облика Гјд и Ајд личних заменица 1, 2. и 3. лица, заменице за сва лица *себе* и упитних заменица *ко*, *шїа*. У овим падежима поменуте заменице могу имати:

а) краткосилазни акценат и кратак финални слог: *мѣне*, *їѣбе*, *њѣа* (*њѣā* × 1), *сѣбе*, *кōїа*, *чѣа*;

б) краткоузлазни акценат и дуг последњи вокал: *мѣнѣ*, *їѣбѣ*, *њѣā*, *сѣбѣ*, *кōїā*, *чѣā*⁴⁶;

⁴⁶ В. Ружићић, Пљевља 147; Моск., Поперина 49; Симић, Обади 32; Ник, В., Срем 71.

мòдòј, мòе (мòе) — мòї(а) — мòм(е) — с мòиєм (мòїм). У множини гласе: мòи — мòие (мòї) — мòиєм (мòїм), мòе — мòие (мòї) — мòиєм (мòїм), мòја — мòјè — мòјòј.

195. Заменица *њèюв, -а, -о* има у свим падежима краткоузлазни акценат на основном вокалу. Карактеристични су облици *њèн, -а, -о (њèна, -о), њèзїн, (њèзїн, њèжїн); њèв, -а, -о (њюв, -а, -о), њèви, -е, -а (њюви, -е, -а).*

196. Заменица *св̄в, св̄а, св̄о* има у косим падежима м. и ср. рода *св̄ей̄а — св̄ему (св̄ему) — св̄иєм (св̄им), ж. р. св̄è — св̄ој — св̄ом; множина св̄и — св̄ие (св̄иј̄у) — св̄има (св̄ема, св̄иєм), св̄è (ж. р.) — као м. р., св̄а (ср. р.) — св̄è — св̄ој — св̄ом.*

197. Упитна заменица *који, -а, -е* има акценте *кòй (кòї), кòј̄а (кòј̄а), кòè (кòè).* Исте (дублетне) акценте има и заменица *чији, -а, -е.*

198. Овај говор нема неакцентоване дужине испред сонаната у заменичким речима: *ка̀кав, њèюв, о̀ва̀кав, ѝа̀кав.* Берислав Николић у мачванском говору бележи дуљење вокала испред сонаната у овим речима: *ка̀ка̀в, њè̀ю̀в, ѝа̀ка̀в* и сл.

БРОЈЕВИ

199. Број *један, -дна, -дно* има у свим падежима (̀) акценат: *јèдан — јè(д)нòї(а) — јè(д)нòм(е) — јè(д)ниєм (јèдн̄им, јèн̄им), јè(д)на — јè(д)нè — јè(д)нòј — јè(д)ну, јè(д)но — даље као један.*

200. Број *дв̄а* нема промену у м. и ср. роду. Задржава се, дакле, основни облик и у косим падежима. Честа је у употреби бројна именица *дв̄о̀ица* за мушки и *дв̄ѐ* за средњи род. Генитив и датив броја два у ж. роду гласи *дв̄и́ј̄у — дв̄è̀ма.*

201. Број *ѝр̄и* у м. роду нема промену, а за исказивање падежних односа употребљава се бројна именица *ѝр̄о̀ица.* Тако и за број *ч̄еѝири.* У ГД ових бројева у ж. роду је *ѝри́ј̄у — ѝрѝма, ч̄еѝири́ј̄у — ч̄еѝивер̄ема.*

202. Од осталих основних бројева биће потребно навести следеће: *д̄в̄ей̄и (д̄в̄ей̄и), д̄с̄ей̄и (д̄с̄ей̄и), дв̄ад̄ес̄ей̄и (дв̄ад̄ес, дв̄а̀ес, дв̄а̀ис), ѝр̄ид̄ес̄ей̄и (ѝр̄ид̄ес, ѝр̄ис̄ес), ч̄еѝиер̄ес (ч̄еѝиер̄ес̄ей̄и), ѝш̄ес̄ей̄и, сед̄амд̄ес̄ей̄и, с̄ѝб (с̄ѝб̄и́ица), дв̄è̀с̄и́а, ѝр̄и́с̄и́а, ч̄еѝи́с̄ѝб, ѝс̄ѝб, ѝш̄ес̄ѝб.* Бројеви од једанаест до деветнаест гласе *јèдан̄ес, дв̄ан̄ес, ѝр̄ин̄ес, ч̄еѝи́р̄н̄ес . . .* За бројеве преко сто често се употребљава именица стотина са основним бројем: *дв̄а̀е с̄ѝб̄и́и́ине, ѝр̄и́ с̄ѝб̄и́и́ине, д̄сам с̄ѝб̄и́и́ин* итд.

203. Редни број *ѝр̄ви* има ове акценте: *ѝр̄в̄и (ѝр̄в̄и, ѝр̄в̄и), ѝр̄в̄а (ѝр̄в̄а, ѝр̄в̄а), ѝр̄в̄ò, (ѝр̄в̄ò ѝр̄в̄ò).*

204. Бројне именице изведене морфемом *-ица* могу имати (‘) акценат на основном слогу — *двоица, шрдица, њеширица* итд., или исти тај акценат на вокалу *и* из суфикса — *двоицу, шроциџе*⁴⁷ итд.

205. Од примера са акцентом пренесеним на проклитику навешћемо:

ѝ двое, зѝ двѝ, љ двѝ, ђ двѝ, двѝдесѝи ѝ седам, двѝс ѝ ѝѝи, зѝ шрѝ, зѝ седам, ѝд шрѝ, ѝ осам (последња два примера су са аналошким преношењем, што у овом говору није шира појава).

206. За означавање приближног броја чести су акценги као у примерима: *дѝвѝ-шрѝ, ѝ двѝе-шрѝе, ѝѝ-шес, ѝо ѝѝ-шес, ѝо седам-ѝсам, ѝо шрѝ-чѝшрѝи кѝла* итд.

ПРИЛОЗИ

207. Акценат прилога за место:

вѝди, ѝвде, вѝдикѝ, ѝвдикѝ, вѝдалѝн, ѝвдѝлѝ, ѝдѝлен, вѝдѝле, вѝдѝле, вѝвдѝлен, ѝдвудѝ, ѝдвудѝ, ѝвудѝ, вудѝ, шѝуди, шѝуди, шѝукѝн, шѝам(о), шѝамкѝ, шѝамкѝн, ѝшѝудѝ, шѝудѝм, ѝнди, ѝнде, ѝнди, ѝномо, ѝндикѝне, ѝдл(и), ѝдлѝм(о), ѝдр(и), ѝдрѝм(о), ѝдрѝкѝн, ѝзѝд, ѝзѝд, унѝзѝд, ѝклѝ, ѝкле, далѝко, ѝдѝлѝ, ѝлѝе, изнѝшрѝа, унѝшрѝа, свѝд, свѝђе, свѝђе.

208. Акценат прилога за време:

сѝд, сѝдѝ, сѝде, дѝнас, ѝвечѝ, сѝнѝѝ, ѝнѝес, ѝдвечѝ, ѝнѝу, ѝнѝѝм, сѝшѝра, ѝо дѝнѝ, ѝрѝксѝнѝ, лѝни, ѝмѝднѝ, ѝдшѝлѝ, сѝрѝва, ѝсѝом, ѝсѝѝм (= мало пре), вѝвѝѝк, ѝвѝѝк.

209. Акценат прилога за начин:

вѝкѝ, вѝкѝ, шѝкѝ, шѝкѝ, шѝкѝ, шѝкѝ (× 1), дрѝкѝчѝѝ, рѝдѝм, унѝкрс, вѝсоко, брзо, јѝко, ѝлѝо, врѝло, рѝдо, ѝдлако, ѝолако, зѝдно, ѝшрѝбушѝкѝ, ѝјѝшѝкѝ.

210. Акценат прилога за кѝличину:

млѝѝо, волѝкѝ, вѝлѝкѝ, шѝолѝкѝ, ѝдлѝкѝ, шѝдлѝкѝ, шѝолѝкѝнѝ, шѝолѝкѝ ѝ шѝолѝкѝ.

Овде сам навео акценат свих прилога за које мислим да је то потребно и не бих давао посебна објашњења у вези са тим.

ГЛАГОЛИ

211. Двосложни глаголи сложени од облика *ићи* гласе, у већини случајева, *дѝћ, наћ, ѝрѝћ*, зато што је у овом говору обичан крњи инфинитив. Чује се и *дѝћи, наћи, ѝћ (ић)*, али доста ретко. Иако је *ић* једнословна реч, она понекад има узлазни акценат. Но то је новија појава.

Пример *дѝић (~ ѝи кућѝ)* такође сам овде забележио.

⁴⁷ Акценатски ликови типа *Јовиѝица, Савиѝица* и сл. непознати су овом говору.

212. За цагардски говор карактеристичан је акценат ових инфинитива:

ддвес, њдмоћ, њрдвес, убос, њјословати, њздвоити, одјоити, озноити, освоити, њддоити, њдсјроити, њребациити, њреброити, њјајмити. Глаголи *бацити* (*бацити*) и *сирѣмити* (*сирѣмити*) имају дублетне акценате у парадигми.

АОРИСТ

213. Забележио сам примере двају акценатских типова аориста:

1. Акценат 2. и 3. л. јд. аориста разликује се од осталих лица: *ддведе, дднесе, њзведе, њсјече, наљезе, ддвуче, дилеше, њрведе, рече, њбде; њдзвѣ, ддкојѣ се, зѣмојѣ, зѣјевѣ, зѣјуца, њзмиѣшѣ, дбеѣа, дседлѣ, дсјурѣ, њлајити, њдвѣѣа, њдручи, њдскјдѣ, склајѣ; зѣврѣити, зѣдесѣ, зѣзори, зѣложѣ, зѣмајѣ, зѣјослѣ, зѣшвори, зѣјурѣ, њздой, њкорѣсѣити, њјој, њучи, дсели, дслободѣ, дсѣавѣ, дсјшѣ, њдљубѣ, њдшори, њрдмиѣнѣ, њдавѣ*⁴⁸.

2. Акценат 2. и 3. л. јд. аор. једнак је осталим лицима: *њомдже, њдчѣ, њрђе; обра, њродѣва, зѣсѣја, збрѣса, звѣ, зѣјаука, дра; њдѣбе, скјде; скдѣа, уби, ејенча, дѣде, њдржѣва, којѣ, скѣва, обдржѣва, обеѣава, окојѣва, њлаѣа, снѣма, сјрѣѣла, уздржѣва, ѣкѣ, њоцрѣва; њсјшѣ; држе.*

Често се укрштају претходна два типа па се појављују акценатски дублети: *њдчѣ — њдчѣ, њбрѣ — њбра, њзвѣ — њзва, њрдзвѣ — њрдзѣ, скдѣѣ — скдѣа, њјословѣ — њјослова, зѣмојѣ — зѣмојѣ, дкѣјѣ — окѣјѣ, дчешлѣ — очешлѣ, њрдѣѣ — њрдѣа, рѣзѣенча се — рѣзѣенча се, зѣдржѣ — задрже* итд.

214. У 3. л. мн. аор. последњи вокал може бити дуг и кратак:

а) *њдчѣшѣ, њзѣшѣ, убшѣ, њорѣдѣшѣ;*

б) *њзѣзоше, наљѣшоше, одѣкоше, рѣкоше, зѣмојѣше, зѣјуцашѣ, обеѣашѣ, оскјурашѣ, њлајѣшѣ, зѣдсљѣшѣ, зѣшвѣрѣшѣ, њшѣдрѣшѣ.* Исти облик може се чути са кратким и дугим финалним вокалом, али је у говору старијих ипак обичнији облик аориста са кратким последњим слогом.

РАДНИ ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ

215. Будући да у овом говору имамо два акценатска лика инфинитива глагола типа *њјојити* (*њјоити* и *њјидити*), то је и разумљиво што се у радном гл. придеву ових глагола најлази на двојство. Отуда имамо:

њздойо, зѣмајѣло, зѣјослѣо, њјојола, њјојоли, њјојо, ознојо се, одселѣо!, освојо, освојо, њдшѣорѣла, њдсјројола, њребројо, њјојо се, њјајѣла; њјидѣла, окдѣла, освѣла, њјидѣла.

⁴⁸ Тако у Орѓијешу имамо *зѣјѣсѣ, њдѣзѣ* поред *зѣјѣса* (Пецо, Орѓијеш 47).

216. Сложени глаголи (трслужни) изведени од глагола типа *йѣћи* (*йѣћ*) имају такође двојак акценат:

- а) *ошѣкле, рѣзшили се, рѣзшило се, уљеїла;*
- б) *изїшило, исїѣкла, наддшила, одвѣла, одвѣли, йовѣле, йомдїла.*

217. Композита типа *вўћи* (*вўћ*) такође има двојак акценат:

- а) *обўкла, дзѣбла, йривўкла;*
- б) *извўкли, наїѣїла, обўкле, озѣбла, йовўкли, йорѣсла, йривўкли*⁴⁹.

218. Од глагола *кљїи(и)*, *йїи(и)* и *йкїи(и)* акценат гл. прид. радног је *кљїи* — *кљїи*, *йїи* — *йїи*, *йкїи* — *йкїи*.

219. Понекад се губи секундарна дужина добијена сажимањем последња два вокала: *їмо, наїшо, рѣсеко, ўдо ћѣрку.*

220. Код два облика гл. прид. радног наишао сам на ненаглашену дужину насталу, вероватно, аналошким путем: *обавїли, йјѣвїли.*

221. У глаг. прид. радном забележио сам неколико примера са неакцентованом дужином на крају речи, иза вокала. Она је овде могла настати аналогјом према дужинама које су постале сажимањем:

дднїѡ, зндѡ, јѣѡ, йрѡвѡѡ, сїїѡѡ (= хтеѡ), *ўмрѡ*. Забележен је само један пример са дужином на претпоследњем вокалу: *дднїѡ*.

222. Појављује се и секундарна дужина ако се облици рад. гл. придева ср. и ж. рода наслањају на енклитику помоћнога глагола *јесам*. После губљења гласа *ј* глаголска реч и вокал *е* изговарају се као фонетска целина:

бїлѣ е, звѣлѣ е, мѡїлѡ е, навѣлѡ е, дсвоилѣ е, ўдарлѣ е. Кратки акценатовани вокал постаје дуг: *Шїѣ е млѡдѡј?*

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ ТРПНИ

223. Могу бити интересантни акценти ових речи:

довѣдѣна, одвѣдѣна, йрѣвѣдѣна, донѣшѣна (ретко *донѣшена*), *начињѣно* (ретко *начињѣно*), *учињѣна; исїучѣн, исїучѣна, расїрѣшен, исїрѣшѣна, извучѣн, извучѣно; ўбѣн, убјѣна, разбјѣне; вѣрен, вѣрѣно.*

Акценатски је занимљив и облик *измѣїѣнѣ*.

Видимо да се у акцентовању гл. прид. трпног знатно одступа од Даничића.

ИМПЕРФЕКАТ

224. Имперфекат није жива граматичка категорија у говору становника Цапарди, изузимајући глагол *бїи(и)* и још неколика глагола:

бїѣ — *бїѣше* (*бїѣше*) — *бїѣсмо* — *бїѣсте* — *бїѣју*. Од глагола.

⁴⁹ Већина говора нема овакав акценат: Пецо, Ортијеш 45; Броз., ИБД 115; Тешић, Љештанско 185; Ник. Б., Тршић 395.

ићѣӣ(и), *мӣслиӣ(и)*, *звѣӣ(и)* и *ӣоворѣӣ(и)* бележио сам врло ретко имперфекат, али само у једнини: *ја̄ ићѣдӣја̄*, *о̄н ићѣше*; *ја̄ мӣслӣа̄*; *звѣше ја̄*, *кѣ нѣ здвӣја̄ше*; *ӣоворѣше ми*.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ И ПРОШЛИ

225. Располажемо малим бројем примера. По акценту су занимљиви глаголски прилози садашњи *ӣоворѣӣ* (*ӣоворѣӣ*), *др̄жѣӣ* (*др̄жѣӣ*), *ӣр̄чѣӣ* (*ӣр̄чѣӣ*).

Више о гл. прилозима видети у морфологији (т. 333, 334).

ИМПЕРАТИВ

226. Овде ћемо навести дублетне акценте неких императива:

а̄јде — *а̄јде*, *вѣди* — *вѣди*, *др̄жи* — *др̄жи*, *звѣни* — *звѣни*, *уби* — *уби*, *удри* — *удри*, *на̄сӣ* — *на̄сӣ*, *ӣр̄дӣ* — *ӣр̄дӣ*, *чѣӣл̄а̄ј* — *чѣӣл̄а̄ј*, *кѣӣа̄ј* — *кѣӣа̄ј*, *чѣј* — *чѣј*, *ӣр̄ӣми* — *ӣр̄ӣми*, *дѣђи* — *дѣђи*, *ид̄моз бѣӣ* — *ид̄моз бѣӣ*, *о̄бузми* — *о̄бузми*, *дѣвѣр̄а̄ј* — *дѣвѣр̄а̄ј*.

ПРЕЗЕНТ

227. Наша стандардна ортоепија, прихватајући Даничићеву концепцију, допушта двојак акценат 1. и 2. л. мн. глагола типа *ӣѣћи*: *ӣѣчѣмо* и *ӣѣчѣмо*. У овом говору бележио сам једино *ӣма̄мо*, *ӣѣчѣмо*, *сѣдӣмо* итд.

228. Сложени облици од глагола типа *ӣѣћи* имају у презенту двојак акценат:

а) на почетку речи: *ӣсӣѣкѣ*, *ӣсӣѣчѣ*;

б) акценат повучен за један слог према крају речи: *ӣсӣѣкѣ*, *ӣсӣѣчѣм* — али много ређе.

229. Композита глагола типа *несӣ* редовно имају акценат на првом слогу: *дѣнесѣ*, *дѣнесѣ*, *ӣзнесѣш*, *ӣднесѣм*, *ӣнесѣ*.

230. Глаголи сложени са *звѣӣ(и)* увек имају (') акценат на почетку — *завѣѣ*, *на̄зовѣ*, *ӣдзовѣм*, *ӣдзовѣ*.

231. Глаголи *бр̄ѣӣ(и)* и *ӣр̄ѣӣ(и)* имају у презенту (') акценат: *бѣрѣм* — *бѣрѣш* . . . *бѣру*, *ӣѣрѣм* — *ӣѣрѣш* . . . *ӣѣру*. Глаголи сложени од њих увек имају акценат на слогу испред основе: *из̄бѣрѣ*, *дѣӣѣру*.

232. На Цапардама је *кѣӣа̄м* — *кѣӣа̄јѣ* (*о̄коӣа̄м*, *дѣкоӣа̄јѣ*), *кѣӣа̄м* — *кѣӣа̄јѣ* (*о̄коӣа̄м*, *дѣкоӣа̄јѣ*).

МОРФОЛОГИЈА

І. ДЕКЛИНАЦИЈА

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

248. *Инструментал јединице*. Старе меке основе имају оба наставка, *-ем* и *-ом*. Млађи, школованији нараштај углавном има наставак *-ем*, а у говору старијих скоро да је уопштен наставак *-ом*:

брђом, дубачом, ждљцом (желудац), јџсом, кључом, конајцом, с коњом, койачом, лђјом, маљом, с мишом, нџјсом, са овчаром, оцом, љријашељом, љришишом, љушом, сачом, суцом, шдрњом, шклдљцом, шшайићом.

249. Форманти *-ов/-ев-* у множини се мешају. Ово проширење има и извештан број двосложних именица:

амбарови, бадњакови, бубњеви, вршајеви, динарови (дйнари), дуварови, жрвњови, јарцеви, каменови, канџарови, кмадови (комади), кржкови, курјакови (курјачи), мирисови, мјесецови (мјесеци), обликови (облици), обручови, оцови, љјасови, случајеви, — доручкови;

бркови, вирови, ддрови, жуљови, зџцови, зџчеви, јџсови, кључеви, лђјови, мишови, нџсови, љушови, шдркови.

250. У Гмн ово именице имају облике:

брковѧ, вршѧвѧ, жуљѧвѧ, јџѧвѧ, краковѧ, лђјѧвѧ, мишѧвѧ, нџѧвѧ, љрвѧвѧ, шдрковѧ;

амбарѧвѧ, бадњаковѧ, бубњеѧвѧ (бубњеѧвѧ), вршајеѧвѧ, дуварѧвѧ, жрвњѧвѧ, јарцеѧвѧ, комадѧвѧ (комадѧ), мирисѧвѧ, обрѧчѧвѧ, љјасѧвѧ, случајеѧвѧ, — дорѧчѧвѧ (исп. т. 133).

251. У Дмн забележени су облици:

брковѧма, ддрѧвѧма, друѧвѧма, жуљѧвѧма (жуљѧвѧма), јџѧвѧма (јџѧвѧма), муѧѧовѧма, љушѧвѧма итд. (в. т. 134).

252. Именица *дан* има у Нмн облике *дѧни* и *дѧнови* — *данѧ* — *данѧма* и *данѧвѧма*.

263. Именице *Мил(и)во(ј)е, Радивое (Радивџе)* и сл. имају промену као код Вука: *Милвоја, Радивоја*.

264. Суфикс *-ин* чува се у облицима *ѣрѣѣнин, сѣљанин* итд., а губи се у примерима *Буѣар, Срѣб, Цѣѣан, џобан, Шѣѣчан*⁵². Истина, код млађих људи обичније је *Буѣарин, Срѣбин, Цѣѣанин, џобанин, Шѣѣчанин*.

265. Именица *џра* има промену: *џраа — џрау — џра . . . џраси — џра — џрасима — џрасе*.

Именице *Влѣ* и *сирџма (сирџмак)* имају облике: *Влѣси — Влѣхѣ — Влѣсима — Влѣхе, сирџмаџи (сирџмаси, ређе) — сирџмакѣ — сирџмаџима — сирџмаке*.

266. Овде су обичне лексеме *кѣр, (ѣ)сѣѣо, вѣшка*, мада сам од једног информатора у Амн од именице *ѣѣс* бележио облик *ѣѣсе*. Остали падежи су као у књижевном језику.

267. Од именице *ѣрѣсе* имамо суплетивну множину *ѣрѣсџи*, као што према облицима *кѣме, јѣње* и *ѣѣле* имамо ликове *кѣмџи, јѣњџи* и *ѣѣлиѣи*. Такође је од именице *ѣѣлаџ* Нмн *ѣѣлџи*.

Поред именице *ѣѣшвак* у овѣм говѣру је обична и лексема *шѣв* (Гјд *шѣва*, Гјд *шѣва*, Дјд *шѣву*, Нмн *шѣвоџи*).

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

268. У Ијд старих *јо*-основа имамо наставак *-ом*: *ѣвѣжѣом, ѣрѣжѣом, ѣѣшѣом, ѣѣом*.

269. О Гмн именица средњег рода *и*-основа в. у т. 147—149.

270. О ДИЛмн ових именица (које имају суплетивну множину) в. у т. 164).

271. Топоним *Цѣѣрде* (пл. тантум ж. р.) равномерно се употребљава са обликом *Цѣѣрди* (пл. тантум м. р.). Именица *Цѣѣрде* има облике *Цѣѣрдѣ — Цѣѣрдама — Цѣѣрде . . . Цѣѣрдама*, а *Цѣѣрди — Цѣѣрдѣ — Цѣѣрдима — Цѣѣрде . . . Цѣѣрдима*.

Топоним *Кѣсоње* у ДИЛ ређе има облик *Кѣсоњима*.

ПОЈЕДИНАЧНЕ НАПОМЕНЕ

272. Атрибут уз именицу *џоба* је ж. рода: *Глѣвѣ џџѣ, зѣмскѣ џџѣ, јѣдна џџѣ, кѣѣ си џџѣ, нѣкѣ џџѣ, џџ ова џџѣ*. Имам један пример са атрибутом у облику ср. рода уз ову именицу: *ѣ кое џџѣ*.

⁵² У Пиви и Дробњаку је *џобан* — поред *џобанин* — Вуковић, ГПД 108; Пецо, ИХ 112. У западној Босни такође имамо облике *Арай, касай* итд. (Дешић, Западно-босански 212).

273. Именица *ра̑и̑* обичнија је у облику ср. рода *ра̑и̑о*: *Уз ов̑о ра̑и̑о*.
274. Именица *в̑еч̑е* ретко је ср. рода: *сва̑ко̑ в̑еч̑е*. Чешће је ж. рода: *д̑об̑ра̑ в̑еч̑е*, *д̑ру̑ју̑ в̑еч̑е*, *д̑ну̑ в̑еч̑е*, *д̑и̑ју̑ в̑еч̑е*, *сва̑ку̑ в̑еч̑е*. Множину сам такође бележио у облику ж. рода: *два̑е в̑еч̑ери*, мада се ретко јавља и облик м. рода — *два̑ в̑еч̑ера*.
Овде се говори *и̑а̑зуо* (ср. род), *и̑ди̑ и̑азуом*.
275. Именице ср. рода *и̑*-основа имају суплетивну множину редовно на *-ад* (в. т. 164).
276. О облицима именица *буре*, *дрво* и *уже* в. у т. 148.
Именица *др̑во* може, у зависности од значења, имати Нмн *др̑в̑џа̑*, Гмн *др̑в̑џи̑* — и *др̑в̑џе*, Гмн *др̑в̑џа̑*.
277. Именица *ја̑је* има у Нмн и облик *ја̑јце* (поред *љу̑ска*). Нмн гласи (поред суплетивног *ја̑јца̑д*) и *ја̑ја*, Гмн *ја̑јце̑и̑а*, ДИЛмн *ја̑јци̑ма*.
278. Именица *д̑ко* има Нмн *д̑чи* и, ретко, *д̑ка*: *два̑ д̑ка у і̑ла̑ви*. Гмн гласи *д̑чи̑*.
За именицу *џ̑во* (*џ̑о*) карактеристични су коси падежи: *џ̑е̑и̑а* / *џ̑ва*; *ув̑џа̑!*, *ув̑џи̑ма* / *џ̑и̑и*, *џ̑и̑ју*, *џ̑и̑има*.
279. Именица *ра̑ме* чује се само тако.
Не говори се *и̑ле̑ће* већ само *и̑ле̑ћка* — *и̑ле̑ћк̑е* — *и̑ле̑ћки* ... *и̑ле̑ћке* (*и̑ле̑ћа*) — *и̑ле̑ћк̑и̑* (*и̑ле̑ћа̑*) — *и̑ле̑ћкама* (*и̑ле̑ћима*).

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА -А

280. У Дјд именица са основом на *к* и *и* понекад изостаје консонатска алтернација, па имамо:
Аме̑ри̑ки, *ба̑нки*, *во̑јски*, *да̑ски*, *ђе̑во̑јки*, *ма̑јки*, *ма̑ше̑ма̑џи̑ки*, *мо̑џи̑ки*, *си̑до̑ки*, *џ̑ну̑ки*, *фа̑бри̑ки*, — *бри̑и*, *за̑д̑ру̑и*, *к̑њи̑и*. Код старијих се скоро редовно чују ови облици, док су они са палатализованим сугласницима врло ретки. Припадници млађе генерације имају овде измењене сугласнике *к* и *и* у *ц* и *з*.
281. Датив личних имена ж. рода типа *Јованка* чува неизмењен велар *к*: *Бо̑си̑љки*, *И̑ва̑нки*, *Јо̑ва̑нки*, *Ра̑до̑јки*.
Неизмењен сугласник *к* у овом падежу имају и именице *ба̑ка*, *ди̑ка*, *се̑ка* и сл. Тако и именице *ш̑вр̑ака*, *и̑д̑чка*, *и̑д̑шка* и сл.
282. Лична имена ж. рода изведена суфиксом *-ица* имају у присвојном придеву на *-ин* измењен сугласник *ц* у *ч*: *Да̑ни̑чи̑н*, *Дра̑џи̑чи̑н*, *Ми̑љчи̑н*.
283. Вокатив л. имена на *-ица* има вокал *е* у наставку: *Дра̑џи̑н̑це*, *К̑ос̑џи̑н̑це*, *Љ̑уб̑це*, *Ми̑л̑це*, али се, нешто ређе, чује и вокатив који је једнак номинативу: *Дра̑џи̑ца*, *Ми̑љца*.

284. Именица *īd̄s̄iōḥa* (*īd̄s̄iōja*) има вокатив *īd̄s̄iōḥa* и *īd̄s̄iōḥo* (*īd̄s̄iōja* и *īd̄s̄iōjo*).

285. Именица *īzdaṣṣa*, *kūkaṣṣa*, *īj̄janiṣṣa* у Вјд гласе *īzdaṣṣo*, *kūkaṣṣʷo*, *īj̄janiṣṣo*.

286. У Гмн јављају се три наставка:

а) *-a* (који је чешћи): *īūsākā*, *dasākā*, *ḥevojākā*, *kṛūšākā*, *lāḥa*, *ld̄īāīā*, *māčākā*, *ḍḥēḥā*, *īṛēšāḥā*;

б) *-i* (који се ређе појављује): *vd̄ḥkī*, *zvezd̄i!*, *kḍvčī*, *kḍlčēvkī*, *mājki*, *īd̄ītkī*⁵³, *īlḍḥkī*⁵⁴;

в) наставак *-o*: *īēīī* *īd̄d̄īn*, *čeiṛd̄esēī* *īd̄d̄īn*, *mēs* *īlād*, *nēkolko* *kṛūšāk*, *īē* *sīd̄īīīn*, *ḍsam* *īṛēšāḥ*. Овај облик јавља се код именица са (˘) акцентом (али не редовно) и то у генитиву који означава количину.

287. Плуралиа тантум ж. р. типа *īrab̄ḷe* имају промену:

īrab̄ḷe — *īrab̄āḷā* — *īrab̄ḷama*, *jāsle* — *jāsālā* — *jāsлама*, *nāḥve* — *nāḥvā* — *nāḥvama*.

288. Поред облика *īes̄īēra* (ж. р.) употребљава се и *īes̄īēre* (ср. род): *īes̄īēreṣa* — *īes̄īēreṣu* — *īes̄īēreṣom*.

289. Уз именицу ср. рода *jūīro* чуо сам прилог у облику ж. рода: *sv̄ū jūīro*. Овде је у питању фонетски моменат или аналогичја према *вече*.

290. Гмн именица *ṛūka* и *nōīa* гласи:

а) *ṛūkū*, *nḍīū*;

б) *ṛūkā*, *nōīā* — *Из ṛūkā*; *Немōj* *ḷḍba* *vīšīē* *od* *nōīā*; *Пошīēние ṛūkā*⁵⁵;

в) *ṛūkvā*, *nḍīvā*.

291. На Цапардама је за именицу *čāḥ* обичан и облик ж. рода на *-a*: *čāḥa*, *čāḥom*. Забележио сам и лексеме *zāčina* уместо *zāčin*, *īṛīḷāīa* уместо *īṛīḷāī*.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

292. Именице *zbb*, *kṛv*, *mās*, *īd̄īṛāīī* и др. имају Ијд на *-i*: *zbbi*, *kḍkoṣi*, *kḍsīīi*, *kṛvi*, *māsīīi*, *ṛčēči*, *s* *īd̄īṛāīīi* итд.

293. У Гмн ове именице имају облике: *kokḍšīī*, *kḍsīīī*, *nḍḥīī*, *ūšīī*.

294. Именица *īlād* је ж. рода и има промену по IV врсти: *īlādi* — *īlādi* — *īlād* . . .

295. Именица *mājka* упоредо је у употреби са обликом *māīēṛ*: *mājke* — *mājki* — *mājku* . . ., *māīēṛē* — *māīēṛi* — *māīēṛ* . . . Нисам забележио именицу *māīīi*.

⁵³ Ген. мн. на *-i* ретко се јавља у ист. Херцеговини (Пецо, ИХ 126), као и у суседним говорима (Станић, Ускоци 328; Вуковић, ГПД 56).

⁵⁴ Исп. Пецо, Дијалектологија 86.

⁵⁵ И у говору ист. Херцеговине је тако (Пецо, ИХ 126).

304. О придеву *јак* в. у т. 177д.

305. Показне заменице *двај* и *днāј* често у ГАјд имају облике *двѣта*, *днѣта*.

306. О промени осталих придева и заменица в. у поглављу о акценту.

307. У називима празника сачуван је придевски наставак -ј: *Јванџдан*, *Јованџдан*, *Миољдан*, *Свјетийдан*, *Тријуњдан*. Од ових празника први део је променљив у називу *Миољдан*: од *Миоља*, о *Миољу*. (Тако и од *Видова*, од *Ђурђева*, од *Мишрова* — о *Видову*, од *Ђурђеву*, о *Мишрову*).

БРОЈЕВИ

308. Облици редних бројева од броја *четири* су *четврѣтий*, *четврѣтѣи*(а) — *четврѣтѣом*(е) — *четврѣтием*; од броја *пет* — *пѣтий* — *пѣтѣи*(а) — *пѣтием*; од броја *једанес* — *једанесѣтий* — *једанесѣтѣи*(а) — *једанесѣтием*; од броја *двадесѣти* (*двадес*, *дваес*, *дваис*) — *двадесѣтий* — *двадесѣтѣи*(а) — *двадесѣтием*; затим *четересѣтий* — *четересѣтѣи*(а) — *четересѣтием*; *стѣбѣтий* — *стѣбѣтѣи*(а) — *стѣбѣтием*; *двѣсѣтий*!, *шѣсѣбѣтий*, *йладѣтий*.

309. Овде се говори *дбадва*, *дбадвѣ*, *дбадвѣ*.

310. Збирни број *двоје* има облике: *двѣ* (*двѣ*), *двѣта*, *двѣме* (*двѣја кѣла*). Тако се мења и број *шроје*: *шрѣ*, *шрѣта*, *шрѣме*.

311. У творби збирних бројева уопштен је суфикс -*еро*: *четверѣро* *ђѣѣ*, *пѣшѣра кѣла*, *пѣшѣре чѣраѣ* — *пѣшѣрѣме* (*ђѣѣ*).

О облицима основних и редних бројева више је било речи у одељку о акценту.

ПРИЛОЗИ

312. О прилозима в. у поглављу о акценту.

II. КОНЈУГАЦИЈА

ИНФИНИТИВ

313. У вези са наставком -и у облику инфинитива можемо разликовати две групе примера:

а) Примери у којима се овај наставак чува: *рѣћи*; *браѣти*, *збрѣсѣти*; *идѣшчѣти*, *скѣшчѣти*; *дѣти*; *зайдсмиѣти*;

б) Примери инфинитивног облика без наставка -и: *извес*, *истѣћ*, *ддѣућ*, *идѣти*, *ирѣвес*; *звѣти*, *дѣраѣти*, *драѣти*; *основѣти*, *скловѣти*; *вѣнчѣти*, *куѣти*, *йладѣти*, *скѣдѣти*, *снѣмаѣти*, *йкѣти*, *удѣраѣти*; *издѣошѣти*, *кѣрисѣтиѣти*, *дѣзношѣти*, *осѣшѣтиѣти*; *дрѣжѣти*.

И по броју примера се да закључити да се инфинитив без -и неупоредиво чешће појављује од облика са -и⁵⁶.

⁵⁶ Понекад се напоредо употребљавају краћи и дужи облици (Вуковић, ГПД 222; Пецо IX 159).

ИМПЕРАТИВ

323. У 2. лицу мн. императива наставак је *-ше*: *видише, чешљајше, задршише, дајше, ијше, узмше, ошћише, сеше, иецише*.

324. Нисам забележио ниједну потврду за императив у 1. лицу множине. Као његова замена јавља се конструкција *ај(ше) + да + 1. лице множине презент*: *ај(ше) да једемо, ај да с одмарамо, ајдемо* (= хајде да идемо).

325. У значењу *немој* употребљава се облик *нека*: *Нека, ба, иодиће шћо хеца*. Исти облик се употребљава кад се жели исказати блажа претња — „добро, добро”: *Нека ше, нека, заболће и шебе*.

326. Императив глагола *виш(и), лиш(и), ијш(и), сјајш(и), ииш(и)* и сл. као и императив глагола изведених од ових основа, гласи: *ви, више, ли, лише, иј, ијше, сј, сјше, шј, шјше* и сл.

327. Од глагола *брџајш, идиш, крџиш* и сл. 2. лице јд. императива гласи: *брџ, иџ, крџ* и сл.

328. Ако се заповест исказује блажим тоном, онда се употребљава партикула *-де*: *дајде, објезде, иридџеде*. При изрицању општрије заповести ова се партикула удвјаја, ставља на почетак реченице и изговара с акцентом: *Дедџ рџди шћо; Дедџ јџди иа за сћоком!*

ПОТЕНЦИЈАЛ

329. За грађење овога глаголског начина употребљава се у говору Цапарди енклитика *би* за свз лица: *ја, иј, он (она, оно) би дошћо (дошла, дошло); ми, ви, они (оне, она) би дошли (дошле, дошла)*.

ГЛАГОЛСКИ ПРИДЕВ ТРПНИ

330. Наставци *-ан* и *-ајш* у трпном придеву⁵⁹ подједнако се употребљавају у говору овог села:

бран, даван, збрјсан, најисан, ајерисана, дирано, драно; основано, скдвано; вјенчано, кујан, илаћано, идфешчано, иуцано, ушкано;

брајшо, давајша, зајш, дирјашо, дрјашо, ирдзвјаш, удвајаша; основашо, скдвашо; дајш, кујаш, иуцашо, шкашо, ударашо; држаша.

331. Што се тиче односа наставака *-иј*: *-вен, -јен* овај говор нема одступања од књижевног језика: *оилџиен, убџден; заливџена; заврџено, уложено*. Изузеци су примери *дџбијш, -а, -о, ирдлјиша* (поред *и рољевџена*).

Примери са наставком *-јен*: *бјџена, убјџен, иојијџен*.

⁵⁹ Пецо, IX 157—158; Дешић, Западнобосански 267—268.

332. Глаголи VII Белићеве врсте имају трпне придеве на *-ен*: *ожењен, урађена, иррдоужен, идоклољен* (и *идоклољен*). Одступање од књижевне норме забележио сам само једном: *Био сам недоженић*.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ ПРОШЛИ

333. Располажем само са две потврде:

а) *идијај* (*идија* и *идијаџ*) у означавању места: *Подијај његовој кући* = У правцу његове куће⁶⁰;

б) *рџкавши* — у функцији глаголског прилога садашњег: *Ја њему рџкавши* = Ја њему рекући.

Облик *биви* (и *бивши*) употребљава се у значењу „једино, само”, али испред њега у реченици редовно стоји супротни везник *не(о)*: *Не знам ишиа ћу неі бивши да одем*.

ГЛАГОЛСКИ ПРИЛОГ САДАШЊИ

334. Нешто више се употребљава него гл. прил. прошли, мада не много: *идворећи, држећи, ирајући, идући, радећ, рџкући, ирчећи*. Треба рећи да се овај прилог може чути само у одређеном синтаксичком и семантичком контексту. Реч је о глаголима којима се означава засићеност неком радњом. То су, свакако, свршени глаголи: *Пукоше ми леђа радећ; Уморио сам се идући*.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКТА

335. Он се овде ретко употребљава: *Он је био идобјејо. Нисам ја био ирје кућио; Онда смо бил доцил; Ја сам ову кућу наредіо био*. Видимо да се он први од рад. гл. придева гл. *бивши* и перфекта.

КАРАКТЕРИСТИЧНИ ОБЛИЦИ ИЗ ПРОМЕНЕ НЕКИХ ГЛАГОЛА

336. Глагол *ићи* и сложени глаголи: инф. *ићи* (*ић, ић*), през. *идем* — *идемо* — *иду*, имп. *иди* — *ишите*, р. прид. *ишб* — *ишла*, прил. сд. *идућ*;
— *доћ*, аор. *дођо* — *дође* — *дођосмо* (*дођошмо*), *дођоше*, р. прид. *дошб* — *дошла*, фут. *доћа*;

— *изић*, 3. л. јд. през. *изићје*, имп. *изићи* — *изићше*, р. прид. *изишб* — *изшла*;

— инф. *оиић*, 3. л. през. јд. *оиде*, аор. 2. и 3. л. јд. *оиде*, 3. л. мн. *одоше*, имп. *оиићи* — *оиићше*, р. прид. *ошб* (*оишб*), *ошла*, *ошло*;

⁶⁰ В. Симић, Обади 38.

— увек се говори *сићи*;

— паралелно се употребљавају облици *ућ* и *унић*: *ућѣ*, *унићѣ* — *ушла*, *унишла*.

337. Глаголи *крѣс*, *илѣс*, *ирѣс* и сл. гласе у инфинитиву тако, а њихови р. гл. прид. м. рода једине — *крѣо*, *илѣо*, *ирѣо* и сл.

338. Глаголи I врсте на *з* и *с* имају јотоване ове сугласнике у трп. придеву. Тако смо, аналогично према глаголима VII врсте (*ндсићи* — *ндшен*), добили облике са *ш* и *ж* тамо где нема фонетских услова за њихов настајак: *донѣшен*, *донѣшена*, *иѣрѣшена*, *идмужена*, *вѣженѣ*.

339. Глагол *дднѣи* има облике 2. и 3. л. јд. аор. *дднесе*, 3. л. аор. мн. *донѣсоше*, р. прид. *дднѣо* — *дднѣла* — *дднѣли*, трп. пр. *донѣшен* — *донѣшена* | *дднѣи* — *дднѣиша*.

340. Глаголи I врсте на сугласник *к* не мењају тај глас у 3. л. мн. презента: *вукѣ*, *идѣкѣ*, *сиѣкѣ*, *ишукѣ*.

341. Из промене гл. *узѣи(и)*: 1. лице јд. през. *узѣм*, аор. 1. лице јд. *узѣ*, 2. и 3. лице јд. *узѣ*, 3. лице мн. *узѣше*, р. прид. *узѣ* — *узѣла*, имп. *узми* — *узмише*.

Глагол *идчѣи(и)* има презентске облике: *идчѣм*, *идчѣиш* ...

342. Глагол *клѣи*: през. *кунѣм*, р. прид. *клѣо* — *клѣла*, трп. пр. *клѣиша*; (од *заклѣи* 3. л. мн. *закунѣ* и *заклѣ*).

343. Глаголи I врсте који неке облике могу имати по III врсти:

а) Глагол *ѣс*, през. *ѣдѣм* — *ѣдѣиш* — *ѣдѣ* — *ѣдѣу* — *зѣсенѣ*, 2. и 3. лице аор. јд. *ѣде*, имп. *ѣди* — *ѣише*.

Од инфинитива *сићѣи* изведени су облици: р. прид. *сидѣо* — *сићѣли*. Завимљив је презент од *ирѣсѣс* — *ирѣсенѣ*, у значењу „зађе” (о Сунцу).

б) Глагол *иаси*: инф. *иѣс*, 3. лице јд. през. *иѣднѣ* и *иѣнѣ* (*сиѣнѣ*, *уиѣнѣ*), 2. и 3. лице јд. аор. *иѣде*, р. прид. *иѣо*.

в) Глагол *озѣбс*, р. прид. *озѣбла*, 2. и 3. лице јд. аор. *озѣбе*, 1. лице мн. *озѣбосмо*.

г) Глагол *идмоћ*, през. *идмоиѣм* — *идмоиѣиш* — *идмоиѣ* ... , 3. лице јд. аор. *идможе* (*Да бѣи идможе*).

д) Глагол *идиѣнуи(и)* има облик 3. лица јд. аор. *идиѣнѣ* и *идиѣде*, 3. л. мн. *идиѣнуше* и *идиѣдоше*.

ђ) Глагол *лѣи* (*лѣи*, *лѣи*) у 2. и 3. лицу јд. аор. има облике *лѣже*, през. *лѣиѣм* — *лѣиѣу*, р. прид. *лѣиѣ*.

344. Глаголи I врсте који могу имати промену и по VII врсти:

а) Глагол *сиѣси*: през. *сиѣиѣм* — *сиѣиѣмо* — *сиѣиѣ*, аор. 2. и 3. лица јд. *сиѣси*, трп. прид. *сиѣиѣшен*.

б) Инф. *жівити* / *живѣти*, през. *живѣм* — *живѣти*, р. прид. *живио* — *живила* — *живили* / *живѣло* — *живѣли*, аор. 2. и 3. лица јд. *живѣ*, 1. лице мн. *живѣсмо*.

в) Инфинитив *илѣвити*, р. прид. *илѣвили*.

г) Инф. *врѣћ*, през. *врѣм* — *врѣмо* — *врѣу*, р. прид. *врѣ* — *врѣли*, аор. *оврѣсмо*, имп. *врѣти*. У 3. лицу мн. презента овога глагола чуо сам и облик *врѣ*.

д) Инф. *рас*, 3. лице јд. през. *расѣ*, р. прид. *расѣо* (*иорасла*).

345. Глагол *рѣаи се*, 3. лице јд. през. *рѣе се*, 3. л. мн. *рѣу се*, р. прид. *рѣо се* — *рѣали се*.

346. Глагол *иќаи*, през. 3. лица јд. *иќа*, 3. лице мн. *иќају*, р. прид. *иќала* — *иќале*.

347. У употреби је глагол *сѣаи*, през. 3. лице јд. *сѣа*, 3. лице мн. *сѣају*, р. прид. *сѣало*. Такође се употребљава и глагол *дѣи*, през. 3. л. јд. *дѣи*. Он је непрелазан, мада може бити сложен с предлогом *ио* и постати прелазан — *иодѣи*.

348. Глагол *бријаи* има у 3. лицу јд. през. *брие*, р. прид. *бријо*.

349. Глаголи III врсте који могу имати облике по I врсти:
дѣинуи (*дѣи*), *кѣснуи*, *уѣнуи*, р. прид. *дѣо* — *кѣсла* — *уѣла*, аор. *дѣже*, *дѣосмо*, *дѣоше*, — *идкѣсе* — *идкѣосмо*.

350. Глагол *мѣинуи*, р. прид. *мѣино* — *мѣила* — *мѣило* (*мѣиѣла*, *мѣиѣло*) — *мѣили*, 3. лице аор. мн. *мѣинуше*.

351. Инф. *дѣи*, през. *дѣе*, р. прид. *дѣила*, трп. прид. *дѣи*, -а, -о | *добѣвен* — *добѣен*. Код несвршенога глагола обичнији је облик са сонантом *ј*: *добѣваи*, *добѣвају* | *добѣјаи*, *добѣјају*.

352. Инфинитив *сакриѣи*, през. *сакрием* — *сакриеш* — *сакрију*, р. прид. *сакрио* — *сакрѣла*, трп. прид. *сакрѣвен* — *сакрѣѣна*.

353. Инф. *кѣаи*, 3. лице јд. през. *кѣје*, р. прид. *кѣо*.

354. Глагол *иљуваи* има у 3. лицу јд. през. *иљѣје*.

355. Инф. *кујдѣаи*, 3. лице јд. през. *кујѣје*, имп. *куји*, р. прид. *кујѣвала* — *кујѣѣо*.

356. Инф. *оѣрѣваи*, 3. лице јд. през. *оѣрује*, 2. и 3. лице јд. аор. *оѣрѣва*, р. прид. *оѣрѣѣо* — *оѣрѣвала*.

357. Инф. *жѣи*, през. *жѣнем* — *жѣнемо*, р. пр. *жѣо* — *жѣли*, имп. *жѣи*, трп. прид. *жѣѣѣна* (од *иѣжѣи* — *иѣжѣѣна*).

358. Од глагола *дрѣјаи* р. прид. гласи *дрѣѣо*, *дрѣѣала*, *дрѣѣали*.

359. Глагол *слѣи*, 3. лице јд. през. *идљѣ*.

360. Глагол *jà(h)aī* / *jàšiī*, през. *jàšim* — *jàšiī* / *jàšēm* — *jàšē* (исп. и *sjāšē*). Свршени глагол има облике презента *ùzjaīm* / *ùzjaišēm* — *ùzjaīšiī* / *ùzjaišē*, р. прид. *ùzjāo* — *ùzала* / *ùzaišio* — *ùzaišила*.

361. Глагол *mirisaī* има р. прид. ж. р. *mirисала*.

362. Инф. *dāī*, през. *dām* — *dāmo*, три. придеџ *dāiī* — *dāiia* — *dāiio*. У презенту се напоредо чују и ликови *dādem* — *dādeu* — *dāde* — *dādemo*, имп. *dāu*.

Од глагола *dāvaīi* 1. лице мн. през. гласи *dājmo*.

363. Инф. *znāī*, през. *znām* — *znāiī* — *znā* — *znājū* / *znādem* — *znādeu* — *znāde* — *znādū*, аор. 1. лице јд. *znādo*, 2. и 3. лице јд. *znāde*, 3. лице мн. *znādoше*; од глагола *iznāvaīi* презент је *iznājēm* — *iznājēm* — *iznājū*.

364. Инф. *imāī*, презент *imām* — *imāiī* — *imajū* (само сам једном забележио облик *imāde*), р. прид. *imō* — *imali*.

Инф. *ipraīi*, 3. лице јд. през. *iprā*, 3. лице мн. през. *iprajū*, гл. прил. сад. *iprajūh*.

365. Инф. *čemšaīi*, 2. лице мн. през. *čemšāiše*, р. прид. *čemšō* — *čemšала* (*дчешљала*).

366. Инф. *čiīaīi*, през. *čiīām* — *čiīāmo* — *čiīāiše*, р. прид. *čiīō* — *čiīшала*.

367. Инфинитив *ilēdaīi*, 1. лице мн. през. *ilēdāmo*, р. прид. *ilēдала*, имп. *ilēdāj*.

368. Инф. *bjēšaīi*, през. 3. лице јд. *bjēšiī* / *bjēšiī*, р. прид. *bjēšō* — *bjēšала* / *bjēšō* — *bjēšала*, имп. *bjēšiī* — *bjēšiīe* / *bjēšiīe* — *bjēšiīe*. Забележио сам и облик императива *bjēšāj*, као и лик *bjēšajū* у 3. лицу мн. презента.

369. Глагол *zčevaīi* у 3. лицу јд. презента има облик *zčevā*, *šeīaīi* у 3. лицу мн. — *šeīajū*, *šiīaīi* у 3. лицу јд. през. — *šiīā*, *dūvaīi* — *dūvā* (*ūvaīi* — *ūvīšē*), *kāīaīi* — *kāīlē* (инф. *kāīšiīi*).

370. Из промене гл. *razūmiī*: през. *razūmēm* — *razūmēiī* (и *razūmēiī*, често) / *razūmim* — *razūmiīi*, 3. лице мн. — *razūmiī*.

371. Из парадигме глагола *smjēiī* и *ūmjēiī*: през. *smjēm*, *ūmjēm*, *ūmиемо*, *ūmiījū* (не смē, *ūmēm* — ретко), р. прид. *smjō*, *smjēlo*, *smjēli*, *ūmιο*, *ūmjēla*, аор. *smjēdo*, *smjē(do)ше*, *ūmjedo*, *ūmjē(do)ше*.

372. Инф. *vīdiīi* и *vīšeīi*, аор. *vīšo*, *vīše*, *vīšоше*, р. придеџ *vīdio*, *vīdла* / *vīšела*, *vīšело*.

373. Постоје инфинитивни облици *zčevaīi*, *zrēnūiī* и *zrēiī*, през. *zčevā*, *zrēnē*, *zrēnū*, *zrēe*, *zrēijū*, р. прид. *zrēo*, *zrēla* (од *sāzreiīi* — *sāzrio* и *sāzreo*).

374. Глагол *слѡмѣи* има облике презента *слѡмѣм*, *слѡмѣиш*, *слѡмѣ*, *слѡмѣ* | *слѡмѣм*, *слѡмѣиш*, *слѡмѣ*, *слѡмѣиш*; трп. прид. *слѡмѣн*.

375. Према инфинитивима *ћуѣиши* и *шуѣиши* имамо през. облике *ћуѣиш*, *ћуѣиши*, *ћуѣише* | *шуѣиш*, *шуѣиши*, *шуѣише*, р. прид. *ћуѣиш* | *шуѣиши*; од *ушуѣиши* 1. лице јд. аориста гласи *ушуѣи*.

376. Инф. *вѡлѣиши* и *вѡлиши*, през. *вѡлим*, р. прид. *вѡлио*, *вѡлѣла* (*вѡлила*, *вѡлео* × 1).

377. Паралелно се употребљавају облици *сањам* и *снѣвам*, а инфинитив гласи *сањаш*.

378. Глаголски облици изведени од *иѡреши*, *заиѡреши*, *изиѡреши* и *иѡиѡреши* су ови: р. прид. *иѡрела*, *иѡреле*, *заиѡрело*, *изиѡрело*, *иѡиѡрѣло*; 3. лице јд. аор. *изиѡре*.

379. Из парадигме глагола *хиѡѡиши*: инф. *хиѡѡиши*, през. *ѡћу*, *ѡћеш*, *ѡћемо*, *ѡћѣ*, одрични облици у презенту су *нећу*, *нећеш*, *неће*, *нећемо*, *нећѣше*, *неће* (и *неће*), — р. прид. *сиѡѡо* | *хиѡѡо*, *хиѡѡела*, *хиѡѡели* (*сиѡѡо* × 1), 3. лице мн. аор. *не* *ћешѣ* (*не* *ћошѣ* × 1).

380. Инф. *учишиши*, 2. и 3. лице јд. аор. *учиши*, *учише*, трп. прид. *учише*на.

381. Инф. *ѡсиариши*, 3. лице јд. през. *ѡсиари*, рад. прид. *ѡсиарио*, *ѡсиарила*.

382. Из промене глагола *уѡариши*: 3. лице јд. през. *уѡари*, 3. лице мн. през. *уѡарѣ*, р. прид. *уѡарио*, *уѡарла*, 2. и 3. лице јд. аор. *уѡари*.

383. Инф. *иѡзнаѡиши*, през. *иѡзнаѡем*, *иѡзнаѡемо*, *иѡзнаѡју*.

384. Од глагола *њишиши(и)* и *вришиши(и)* 3. лице јд. през. је *њишиши*, *вришиши*, рад. прид. *њишишили*, *вришишили*.

385. Из промене глагола *иѡриши(сѡириши)*: през. *иѡрѣм*, *иѡрѣше* | *сѡиарѣм*, *сѡиарѣше*, трп. придев. *иѡрѣн*, *иѡрѣна* | *сѡиарѣн*, *сѡиарѣна*, 3. лице јд. аор. *сѡиар*, 3. лице мн. *сѡиарше*.

ТВОРБА ИТЕРАТИВНИХ ГЛАГОЛА

386. Овде ћу навести неке итеративне глаголе у облику инфинитива и још по један облик из парадигме:

1. *Забрињаѡиши*: *забрињаѡјѣше*
2. *Задржѡиши*: *задржѡју*
3. *Изддржѡиши*: *издржѡју*
4. *Имаѡиши*: *имаѡо* (само у р. гл. придеву)

5. Обдрж^ава^и: обдрж^ај^у
6. Обећ^ава^и: обећ^ај^е
7. Око^ива^и: ок^ои^ај^е
8. Повећ^ава^и: и^ов^ећ^ај^е
9. Покућ^ава^и: и^окућ^ај^ем
10. Придрж^ава^и: и^ридрж^ај^е
11. Раскућ^ава^и: раскућ^ај^е
12. Сиреч^ава^и: с^иреч^ив^ај^у, с^иреч^ив^али
13. Уздрж^ава^и: уздрж^ај^еи
14. Уздурис^ава^и: уздур^ии^ај^ем
15. Укрић^ава^и: ук^рић^ај^у
16. У^иамћ^ава^и: у^иа^мћ^ај^ем, у^иа^мћ^ав^о
17. Црк^ава^и: ц^рк^ај^е

387. Занимљиви су глаголи несвршенога глаголског вида изведени од свршених глагола: *би^ив^о*, *им^ав^о*, *о^ћер^ив^о*, *си^аси^ив^о*, *и^року^иш^ај^у* (= искушав^лј^у), *у^иа^мћ^ав^о*.

Са морфолошке стране занимљиви су и облици: *з^ар^аи^иов^аи*, *ш^ко^лаи* се, *ш^ко^лаи* се, *у^иослов^аи*, *и^ош^ии^ивала* се.

408. Исти се однос исказује везом глагола *биши* (*esse*) + у + *ieni-*
иив: *Био у мџ свѣкра зѣи*; *Било е у мџ Милвоа*; *У Пеџра е било џѣи синџ-*
вѣ; *Није у мене вџди било ни вџкѣ, кѣмоли зѣрдѣ.*

409. За означавање чега што је „у власништву, поседу, на послу . . . и границама појма” употребљава се:

а) код + *ieniиив*: *Бѣ ћемо казан наћ?* — *Код Милџа Зеленовџа.*
Шџаб био код моѣ зѣвѣ. *Код нѣ сам џребивѣ.* *Па било е џ код нас џакѣ.*
Имѣ људи! (= *људѣ*) *код нас вџди*;

б) у + *ieniиив*: *Био у најму у Турѣка.* *У нас џѣ мџже свѣ да џсиџѣвѣ.*
Кѣкѣ е џ ни било на дѣбѣ. *У нас су бѣѣ јѣднѣке.* *Кѣка е шџивѣ бѣла џ*
нас. *Ево, џлѣдѣм џ нас у сѣлу.* *Свѣџе, џвѣда дндѣ нџс се ни чѣвала џ нас.*
Рѣдио сам јѣ џ џѣа.

Примери показују да је, у овом значењу, нешто чешћа употреба везе у + *ieniиив*.

410. Врло често се употребљава уз неке глаголе објекат у облику генитива:

Чѣвѣј џдсла. *Ен вѣи оноѣ Бѣрџиѣ.* *Зѣвоѣ свѣиѣ кодмиѣ нѣкиѣ.* *Мџи*
иџиџи људѣ.

411. У служби означавања времена бележио сам, од неких именица, акузатив без предлога:

џни су дѣн сѣловѣли . . . онџ Цвѣју. *Дрѣџу, џрѣћу вѣчеру дѣу и дѣвѣду.*
Дѣђе џѣк дрѣџу вѣчѣ. *Нас џриѣ џо џѣдѣсѣи свѣкѣ вѣчѣ сѣсиѣнѣ се⁶¹.*

412. Именица *сѣрѣна*, уколико има уза себе одредбу (*једна, друѣа, десна, лева*), обичнија је у конструкцијама у облику акузатива:

С јѣдну сѣрѣн. *З дрѣџу сѣрѣну.* *З дѣснѣ сѣрѣнѣ.* *С љѣвѣ сѣрѣну.*

413. Прилог *близу* иде с генитивом: *Кѣћа му је близу џџиѣ.*

414. Често се место посесивнога генитива без предлога употребљава инструментал: *Људи слаби бил са куџѣрѣм.* *Слаби бил са џмѣв-*
ниѣм сѣѣѣѣма.

415. Понекад се за означавање времена употребљава генитив без предлога: *Тѣ е Вѣлкѣ вѣџѣ.* *Вѣдѣк био џѣрскѣ вѣкѣа . . . с кѣћѣм џнѣди.*
То е било џѣрскѣ вѣкѣа. *За бѣвѣѣ Јуѣослѣвѣѣ.* *Јѣ, ѣѣ и бѣѣви џѣрскѣ*
вѣкѣа.

416. Акузатив уместо локатива, као синтаксички синоним у обележавању неких падежних односа:

Дѣђе му џ мозџу нѣѣову. *То се није нѣсило у дѣбрѣ вѣкаѣи.* *Свѣкѣ је вѣѣ*
џ нѣѣ фѣлио.

⁶¹ Исп. М. Ивић, Из проблематике падежних временских конструкција, ЈФ ХХI, св. 1–4, стр. 185–196.

УПОТРЕБА ГЛАГОЛСКИХ ВРЕМЕНА

427. За означавање радње која се десила у прошлости највише се у овом говору употребљава перфекат. У приповедању се много употребљава крњи перфекат:

Прће биле куће на земљи. Ја имо рuku и нiме. Живои (!) изубла у другоа радѣћи. Била, кажѣ, црква. Пииали некоја Брану Савића. Одједнош дшб, снго на камару и ондѣ ирѣсб шѣ ианарике, увечѣ дшб сѣдио. Прдвои он иѣсле и куће. Дошли некѣ вѣше кдмине. Мајстиора нарѣдио. Дошб ибзи. Ка се дзиб иовраишли.

Сви наведени примери везани су за неко казивање, и овај је перфекат приповедачки. Приповедање је експресивније када се он употреби.

428. Овај говор познаје, наравно, и перфекат клетве и благослова: *Ку ћем, у земљу ирѣиала! И шш весѣла ддчекб. И шш сина жѣтто и шћѣри удавб.*

429. Кад се казује нека доживљена радња, такође се користи приповедачки императив. Он је углавном присутан у говору старијих:

Те и ја илѣчи, илѣчи, дана — сѣиѣра. Прће сврњи ииѣиу каку било, ирбеву јѣди. Сѣ иѣри и иѣиш и бѣѣиј. Сѣм узми иоњавчин иа биж шѣм. Сасучи иѣмук иа идрѣдѣј ирѣјузу дзиб ддл до земље, ддл је свѣжи и ддл удари ииѣке и калеме и снѣј дѣвлѣн. Више иѣдѣј крмцима и кѣру. Сшдѣви казан иѣмокане, сшдѣви иа иѣци, иѣдлѣжи вѣиѣру, насѣи кдм . . . сшѣиј иѣиѣље из бурѣдѣи, иѣднѣ иѣиѣкнѣ, друиѣ насѣи, иѣци, разлѣђуј, иѣдлѣжи вѣиѣру. Па оиѣри сѣд, иа донѣси вѣдѣ, иа иомѣиш, иа оиѣћи. Бѣкрѣч донѣси, насѣиѣви вѣдѣ, иѣри вѣду, ѣлне иѣкваси, слѣжи у иѣрѣѣнѣу, донѣси лѣиѣ, насѣи дзиб, иѣдлѣжи вѣиѣру, сшѣиј у иѣрѣѣнѣу.

430. Нешто ређе се у експресивнијем казивању прошле радње употребљава футур:

Он ће иш на вѣиѣа (доћи) иа уиѣиѣиш. Осѣмнѣсиѣу иѣдну (ћу) насѣиѣиш и ѣиѣо. Сѣдѣмнѣсиѣу (иѣдну) ћу узѣиш на ѣиѣо.

РАЗМЕШТАЈ ВНКЛИТИКА

431. У вези са размештајем повратне речце *се* у овом говору сам забележио *се + је*⁶²:

*Ка се мадо д*ржава ддкѣиѣла, дѣвалѣ е. Наѣзило се у свѣдби. Али иѣѣк сѣ ирѣзнавало. Бѣрло сѣ е шб. Сѣдио се е шѣј дѣван. Прдвои сѣ иѣиѣље*

⁶² У Обадима код Сребренице, јужније од Цапарди, обична је веза *је + се* (Симић, Обади 101).

шидрей. Зайјевā онā Мара ш^м сē удавала. Пеци онē йрāсце ш^{ио} сē дднцѣло. Дѣкшору ја нē знāм да сē лāко йшло. Ожѣнцо сē е из Биѣрада. Ние б^{ио} кѣи к^нћē ка сē зāрайило. Свѣ се е с^ийло д^иē.

Ни у једном од наведених примера немамо потпуну везу *се + је*, зато што је сонант *ј* редукован а вјкал *е* у *се* постаје дуг. Да је управо у питању дистрибуција коју сам навео, можемо видети и из примера у којима је, у сантхију, после губљења сонанта *ј* у енклитици *је*, финални вокал претходне речи углавном дуг: *И йриē е бāрјāкā било. Знадем кākѣ е б^ило. Освоилā е сила. Ал билā е и ш^иридесѣшā (јодина) илāдна. Цāбā е. Мѣмак дā е ш^ибѣ у свайгове. Тāмѣ е ж^ивио.*

432. Везу *је + се* имамо само у примеру: *Тāмо е ж^ивио и дндā кад ^е се зāрайило.*

433. Енклитика *се* понекад је, и у другим случајевима, померена удесно:

Нас йриē йо йедесѣш свāкѣ вѣчē сāsшанē се. Сāsшанēмо м^и се. Нā йлоски свѣжсē се мāрамē нѣкē. Нисам знāо се одмѣри. Па ми в^рш^ио^лāv увайш се у илāви. Сāд се нāвадло, сāд нāучило се. Сāд како е зāрайило се. Т^и си рѣдио се у дѣбрѣм фāк^ију. Кад в^ра^или се вѣд. И ако нѣће се м^ириш. Мѣремо м^и се и йом^ириш. Онај јас^иук да мѣре се в^рā^иш. П^уцā ш^иб се, весел^и ш^иб се, й^ижѣвā ш^иб се.

434. И у размештају других енклитика има одступања од књижевног језика:

Осандесѣш сам йдс^иб нѣс^иособан. Кākо сѣме е бѣлē. Ош^ац је б^ио ми ж^ив до чѣшерес йрѣћē. Ош^у се вѣчē изнесē. Пѣ йѣш комадā у свакѣ йрѣдцу йдē клинā. Њѣјова су с^иāрѣ^иа с^ирѣ^лам. Гѣри су б^рда иа окѣла. Тѣ шѣби је дѣкāзāно. Мѣрам је да йлāш^иш.

435. Одступања од књижевног језика има и у реду речи уопште:

Јā сам бāш с^идио с јѣдн^им из Брāшунца шѣфѣром. Л^убо д^иш^иб с кѣлма дѣв^укѣ и жѣнама. Аш^ѣр^ић^а Мāрка ш^ѣр йѣко^нѣя. По двāс й йѣш л^уд^и мѣм жѣду дѣлазē и д^ицу. Они с йриē на јѣну йд^ну, нā дв^ие, йрѣвел нас. Сāм шѣб шāш^а да ш^ивѣй д^ир^ичā. Ј^учē он дѣш^иб уш^иру.

ЛЕКСИКА

МИКРОТОПОНИМИЈА И ХИДРОНИМИЈА

436. Цапарде су мало село па не можемо очекивати ни дуг списак назива места и вода, као ни разноврсност ни богатство тих назива. Навешћемо имена свих њива, воћњака, шума и извора који припадају овоме селу.

Аделовача (њива), *Асиновача* (њива), *Бајџр* (брдо са равном површи на врху), *Баре* (њиве), *Ба(в)уковина* (њиве), *Бјелине* (њиве), *Бдишковине* (њиве), *Васићи* (комплекс њива и башта), *Вџља глава* (планинска коса изван подручја Цапарди), *Вийњийи* (пашњак), *Видакуша* (њива), *Водица* (извор), *Врајулин ан* (ливада), *Гај* (шума), *Грбџик* (њива, крчевина — пре је ту била грабова шума), *Драјино врело* (извор), *Дреновац* (поток), *Дреновић* (комплекс под шумом), *Дреновци* (њиве), *Жесије* (њиве — добиле назив по жестовини која расте око њих), *Јајћња* / *Јдјћња* *јрџље* (њиве — по *Јдјћњима*, власницима), *Јанковача* (две њиве), *Језеро*, *Језера* (њиве и извори), *Јдишк* (њива), *Јдишковина* (њива), *Калем* (ливезде), *Касайница* (њиве и куће), *Кдлибе* (пашњак, запуштен), *Койин дб* (њива), *Криваја* (река), *Криваје* (њиве), *Крушици* (пашњак, запуштен, некада су по њему расле дивље крушке), *Крчевина* (башта, извор), *Крчевине* (њиве), *Кула* (њива; некада је ту, по предању, била кула — сада се то може претпоставити по остацима камења које је било уграђено, и по изгледу самога места на коме је била), *Кулића врајнице* (извор), *Кућурине* (њива), *Лука* (шума и њива крај воде), *Лучице* (њиве), *Љесковица* (њиве, река и кућа, — назив је добила по дивљој ласци која овде расте), *Марково брдо* (шума), *Међушесје* (њива између две цесте), *Милановина* (њиве), *Моваче* (њиве), *Мушиафићка* (њиве, чечаре и извор), *Њиве* (њиве, оранице и ливаде), *Њиверица* (њива), *Њивица* (њива), *Њивице* (њиве), *Окука* (њива названа

443. ТОПОНИМИ, ЕТНИЦИ И КТЕТИЦИ ИЗВЕДЕНИ ОД ЊИХ			
Топоним	Етник м. р.	Етник ж. р.	Ктетик
Ајвази	Ајвиз, -ан(ц)и	Ајваска	ајваскѝ
Београд	Београђанин	Београђанка	београдскѝ
Бидљина	Бидљинац	Бидљинка	бидљинскѝ
Братунац	Братунчанин	Братунчанка	братуначкѝ
Бџогово	Бџоговац	Бџога џвка	бџоговскѝ
Брезѝк	Брезичанин	Брезѝчка	брѝзѝчкѝ
Булатовци	Булатовчанин	Булатовка	булатовачкѝ
Вилчевићи	Вилчевљанин	Вилчевка	вилчевскѝ
Власеница	Власеничанин	Власаничка	власаничкѝ
Глџди	Глџбанин	Глџбанка	глџбанскѝ
Гџјчин	Гџјчинац	Гџјчинка	гџјчинскѝ
Гуштери	Гуштерљанин	Гуштерка	гуштерскѝ
Дрињача	Дрињачанин	Дрињачка	дрињачкѝ
Дивич	Дивичанин / Дивичанац	Дивичанка	дивичанскѝ
Звџрњѝк	Звџрњичанин	Звџрњичанка / Звџрњѝчка	звџрњѝчкѝ
Зелѝна	Зелѝнац	Зелѝнка	зелѝнскѝ!
Јасиковице	Јасиковац	Јасѝковка	јасиковскѝ
Калѝсија	Калѝсијанац	Калѝсијанка	калѝсинскѝ
Кџсовача	Кџсовачанин	Кџсовачка	кџсовачкѝ
Крижевићи	Крижевљанин	Крижевка	крижевачкѝ
Кџлина	Кџлинац	Кџлинка	кџлинскѝ
Кџсоње	Кџсоњац	Кџсо ѝка	кџсоњскѝ
Лѝшцањ	Лѝшчанин	Лѝшчанка	лѝшчанскѝ
Мајевица	Мајевчанин / Мајавчанин	Мајевичка / Мајавичка	мајевичкѝ / мајавичкѝ
Матковац	Матковљанин	Матковљанка	матковскѝ
Ма(н)ала	Ма(н)алац	Ма(н)алка	малскѝ
Ора(х)овац	Оравчанин	Оравачка	џраџвачкѝ
Осмаѝци	Осмачанин	Осмачка	џсмачкѝ
Оцаѝци	Очаѝчанин	Очаѝчка	џчаѝчкѝ
Папраћа	Папраћанк	Папрачка	папрачскѝ
Рашево	Рашевац	Рашевка	рашевскѝ
Сајтовић	Сајтовљанин	Сајтовка	сајтовскѝ
Сапна	Сапњанк	Сапањка	сапањскѝ
Снагово	Снаговац	Снаговка	снаговскѝ
Тадѝћи	Тадѝчанин	Тадѝчка	тадѝчскѝ

Топоним	Етник м. р.	Етник ж. р.	Ктетик
Типча	Типчанин	Типчанка	типчанскѣ
Тузла	Тузлак	Тузланка	тузланскѣ
Туковић	Туковљанин	Туковљанка	туковскѣ
Цапарде (и Цапарди)	Цапардѣн	Цапардѣнка / Цапардуша	цапарскѣ
Цикоте	Цикоћанин	Цикотка	цикотскѣ
Чанакчије	Чанакчија	Чанакчијанка	чанакчинскѣ
Шабац	Шапчан	Шапчанка	шабачкѣ
Шарци	Шарљанин	Шарљанка	шарљанскѣ
Шер	Шерљанин	Шерка	шерскѣ

444. Без обзира на то што је становништво Цапарди релативно скоро досељено у овј крај, оно има добро развијену лексику. Иначе је познато да становништво које дуже време живи на једном подручју по правилу има врло богату лексику. А чим се група људи одвоји од аутохтоне масе — лексика пре осиромашује него што се богати.

РЕЧНИК

ТУРЦИЗМИ

445. И овзј говор, као и остали босански говори, има у својој лексичи велики број речи узетих из турског језика. У овом одељку ћемо навести само неке турцизме који су занимљиви по облику или по значењу.

ајнак м *веселе, иџранка.*

ајначит(и), -џм несвр. *биџи на ајнаку, веселиџи се.*

аџ м *шиџала.*

аџкосом узвик *браво, аџерим.*

бајџалук м *обојено џлеџиво.*

бџстанка ж *лубениџа.*

гаџи прил. *имаџи неџеџа досџа, у изобиљу.*

даџбет(осом) прил. *нароџиџо, џоџоџово.*

даџица м *уџак, маџчин браџи.*

даџлга ж *сунџани зраџи; дуџа.* — *Ўдарџ ме даџлга џз неба.*

деџиз м (*неодређеноџ значења, каџе се само за леџину док је зелена и набуџала*). — *Рџдло ко деџиз.*

деџчик м *доџи издужени део џреслице.*

деџзме (обично у мн. — *деџмаџд*) *џредџица на куџи брвнари коџа џовезује и учврџћује џлавне џреде.*

деџкатит(и), -џм несвр. *хваџиџи некоџа, џесџо џа наџовараџуџи да неџиџо учџини.*

доџкунџисат(и), -иџџем свр. *нанеџи шџеџу, наудџиџи; доџи џлаве.*

џџама ж *мноџиџво џуди, обично на свадби, ваџару, веселу.*

џвтењаџа ж *киџа коџа џада недељу дана.*

зѧгарија ж *јуњ*, обично од *жуѧиої* сукна са *ресам*а.
зѧмѧниле непром. прил. у *далекој ѧрошлости*, *давно*, *некада*.
зѧра ж *мали део*, *делић*.
зѧр м *сила*, *снаја*.

инѧтлук м *ѧркос*, *каѧрициозности*; *свађа*.

јѧрма ж *крујно млевено жсиѧо*.

јѧуклија ж *девојка*, *драја*.

јѧнисат(и), -шѧм свр. и несвр. *одаб(и)раји*, *бејѧнисаји*.

јѧцек м *јело*, *оброк који се даје друђи дан ѧо чѧтѧрдесѧтодневном ѧомену*.

јѧмрук м *ѧесница*, *шака*.

каѧбил (каѧбли) прил. *мођуће*, — само у реченици: *Да је каѧбил . . .*
каврѧнисат(и), -ишѧм свр. *сврајиши ексер са друје сѧране кад се*
нешиѧо закује.

каѧран, -рна, -рно *ѧужан*, *невесео*.

кѧѧа ж *девојчица*, *женско дете*.

кѧшке с *варѧна ѧшеница која се једе о крсној слави*.

кѧѧм м *ѧесак*.

кумсѧлуша ж *ѧесковиѧа земља*.

кушѧк, -ѧка м *дирек ѧодуђирач*.

кутѧрисат(и) се, -ишѧм се свр. *сѧсѧи се*, *ослободиши се некоја или*
нечеђа.

лѧђен м *лавор*.

максуѧија ж *оно шѧо је максуз*, *нарочитѧо намеђено ѧекоме*.

мѧл м *сѧока*.

мѧлез м *без*, *ѧврђе ѧлајно*.

мѧлне с *сѧвоређе*.

мѧшће с *мирис*.

мушевѧра (мушавѧра) ж *неозблиѧан човек*, *шарлајѧан*.

набурузѧрит(и) (се), -ѧзѧрим (се) свр. *нађуђиши (се)*, *узрујаји (се)*.

опѧћит(и), ѧпѧћим свр. *очисѧиши*, *урѧдиши*.

пѧјван м *дирек ѧодуђирач* (исп. *кушѧк*).

пѧнта обично у мн. — *панте* — ж *ѧреда која водоравно сѧјаја ројове*
на куђи и учѧриђује их.

пѧћит(и), пѧћим несвр. *чисѧиши*.

пѣнцѣр м *ѣрозор*.

пѣлусмѣрлама ж *врста коже за ојанке*.

призѣрит(и), призѣрѣм свр. *ѣриморѣи, ѣрисилѣи, ѣринудѣи*.

рѣјетан, -тна, -тно *весео, расѣоложен*.

ракијат(и), -јѣм несвр. *ѣиѣи ракију*.

сѣлдрма ж *зѣрада наслоњена уз неку већу ѣраћевину, наслон*.

сѣћин прил. *непром. миран, добар, ваљан*.

севабѣција м *онај који чини добро дело, севај*.

сѣиз м *слуја, ѣосилни; коњоводац*.

срча ж *флаша, боца*.

тавуља ж *већа ѣлехана ѣосуда којом се вади комина из каце*.

такум м *коњска ојрема*.

тасле ж мн. *манѣсеѣ на рукавима кошуље*.

таѣта ж *даска*.

тѣмерит, -а, -о *који је у друѣом сѣању, бременѣи*.

темѣрут м *поименичени придев, ѣром, ѣрајав, незѣрајан човек*.

тѣнећка ж *лимена канија*.

теперлѣа ж *ѣройасѣ, униѣиѣење, кѣасѣирофа*.

теперлѣисат(и), -ишѣм свр. *биѣи униѣиѣен, насѣрадаѣи, несѣаѣи*.

тѣркуша м *ѣшурски жандарм*.

ѣерѣнлук м *веселје, ѣијанка*.

ѣѣрт м *урезани крај ѣреде ради уклајања код дрвених кућа*.

ѣѣкајле прил. *непром. заједно, обѣчно у ѣомили, у ѣруѣи*.

ѣѣма ж *жбунић, бокор, кѣѣа*.

ѣѣтак, -тка м *краће обло дрво веће дебљине, краћи балван*.

ѣвѣрко прил. *корисно*.

ѣѣшѣелит(и), -ѣм свр. *баѣиѣи око на неѣиѣо, заѣазѣиѣи*.

ѣјѣлит(и), ѣјѣлѣм свр. *ѣѣи не обзирући се*.

ѣпѣјванит(и), -ѣм свр. *ѣовезаѣи ѣѣјванама, учѣрсѣиѣи*.

ѣпѣмбит(и) се, ѣпѣмбѣм се свр. *уобразѣи се, укочѣи се*.

ѣтуфѣѣчит(и), ѣтуфѣѣчѣм свр. *ѣѣѣроѣиѣи*.

ѣѣндељ м *буре*.

ѣѣкараст, -а, -о *који нема једно око*.

ѣѣлѣкат(и), -ѣм несвр. *ѣрсѣи воће*.

чампара ж ланчић на коњској узди који ојасује доњу вилицу и не да да уда сјадне.

чатап м човек на своју руку, неозбиљан, немиран.

чѐмбер м марама.

чѹрум м врлейно, сѣрменићо, нейроходно, бесѣућно местио.

чада ж цесѣа, друм; изр. **убити чаду** — ѿћи, ухваћити ѿућ.

чаѡм м сѣакло.

чаѡбѡс м сналажљив, вешћи човек.

шѣрбе с слаћки најћћак добијен чеђењем воћа.

446. ДРУГЕ МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

ѡвѣст ж свесћ, ѿрисебносћ.

авѣстит(и) се, авѣстѣм се свр. доћи себи, освесћити се.

ѡдеш м имењак.

ѡран, -рна, -рно који је лејоѿ излѣда, одрасѣао, развијен.

ѡвѡт м хибридни банѡћски кукуруз.

бѡвш(и) прил. непром. једино, само (увек у конструкцији са везником него: нег бѡвши . . .).

блѡг дѡн м ѿразник.

бѣзљѣбица (брѣжљѣбица) м и ж онај који не једе хлеб. — Бѡо нѣкакав ѡга брѣжљѣбица.

брѣма ж дрвена ѿсуда за воду.

брѣй глѡс м

брѣоглѡс м } *ѡтелеѣрам, деѣѣма.* — Да бѡг дѡ, чѣла за те брѣй глѡс! —
Стѣже брѣоглѡс.

брѣд(х)од м врѣѡа кукуруза који рано сазре.

бѣбит(и), -ѣм свр. доћи изненада, банући.

варѣбат(и), -ѡм несвр. врѣбѡћи, ловићи.

вѣрга ж бесѣослѡца; неозбиљан човек, шарлаћан.

вѣргат(и), -ѡм насвр. ѡѣѡко жѡвѣћи, јѣдва сѡѣѡвљајући кѣѡј с крајем.

вјѣран бѣг(и) несвр. (само у императиву) веровѡћи. — Вјѣран бѣди, свѣ е ѣстина.

влѡчат(и) се, влѡдѡм се несвр. *имѡћи одрѣђену цѣну* (обично у трговини). — Данас се кѣруз влѡдѡ трѣнѣс дѣнѡрѡ.

вбјат(и) се, вбјат̄м се несвр. *одујовлачити, нећка̄ти се, нӯйка̄ти се.*
волѡвотка ж *крдо волова које иде за кравом која води; љужва, ред, налоја.*

врѣчага ж *јунула, љужва.*

врѣлац, -лца м *ковийлац, вир.*

врѣшика ж *врх дрвѣа, клица.*

вѣцалица ж (и м) *онај који скӣа, скӣница, љо̄уч.*

вѣтѡ (мн. витлови) м *камара лејо сложенѣх дасака или леѣава.*

гѣдан, -дна, -дно *јадлив, осей̄лив на ѣрлавишину.*

газдѣлук м *бо̄а̄ис̄иво.*

гѣлѣз, **гализан** м *деран, манӯи (каже се за дечакѡ).*

гибѣра ж *следовѣње.*

гѣвчина ж *део колскої шѡчка и воденичної кола.*

гѣцнут(и) се, -нѣм се свр. *љо̄равӣти се, живнӯти.*

гѣва ж *пејор. жена која слабо чује.*

гѣвара ж *велика секира.*

гѣво м *пејор. човек који слабо чује.*

гѣцѣн (обично у мн.) ж *цеваница.*

голѣбат(и) се, -ѣм се несвр. *љос̄ис̄ис̄и облачан, насблачивѣти се.*

горѣчит(и), **горѣчим** несвр. *бити мало љорак.*

госпѡдлук м *љос̄љодско љонашање; љос̄љодс̄иво.*

грѣа ж *шѣква за воду са већим ѣрлом.*

грѣшкат(и), -ѣм несвр. *ѣрѣи рубље о даску ѣри ѣрању.*

гѣда ж *хип. ѣазив ѣрасѣа (сд мила).*

гѣшавац, -авца м *ѣас сузавац.*

дѣзупка ж *овца од две љодѣне, двѣска.*

дѣкелѣш м *круѣан дечак, дечачина.*

дѣбрѣње с *добро, бо̄а̄ис̄иво.*

доказат(и), **докажѣм** свр. *ѣроказати, ѣриѣавѣти, ѣужѣти.*

дѡклимат(и), ѣм свр. *доћи климајући се, љулајући се.*

дѡњѣк, -ѣка м *доњи обруч у каце, бурѣа и сл.*

дѡчекан, -кна, -кно *који лејо дочекује, ѣстољубив.*

дрѣѣат(и) се, -ѣм се несвр. *јакѡ се чешӣти, дрѣс̄ити се.*

дрѣча ж *јаблањ.*

дрѣѣрит(и) се, **дрѣѣрим** се несвр. *снабдевати се дрѣма за ѡѣрев.*

дрѣм м *ѣӯи, облѣо шири и уређенији.*

дѣрунга ж *дужи шѣај, моѣка.*

зимина ж свиња која се у јесен закоље за зимницу.

зимњача ж врста јабуке.

здобовница ж њорба у којој се држи зуб за коња, зобница.

зўка ж врста друшћивене лїре.

избáдат(и) се, избáдãм се несвр. *испичајти се, ирсити се.*

избир(к)ат(и) се, -ãм се свр. *обучити се у нечему.*

избўкат(и), избўчẽм свр. *букањем расшубити нешто (обично село).*

изндẽт(и) се, -сẽм се свр. *иресити носити јаја (о живини).*

износак, -ска м *последње јаје које кокош снесе у једној јодињи.*

јãдит(и), -йм несвр. *мучити се*

јãка ж *ојрица, крајна.*

јãпага ж *место заклоњено од сунца.*

јãпадан, -дна, -дно који је већином у хладу, необасјан (о земљишту).

јãсат(и), јãсам несвр. *скићати, бесипосличити.*

јãторан, -рна, -рно (обично у компаративу): *јак, снажан, сисобан.*

јẽдан по јẽдан изр. *по избору, одабран.*

једнлук м } усамљеност; домаћинство са малим бројем чланова.
јединство с }

јóможа ж *млеко од краве која се њек ошела.*

кажипўт м *кажиирси.*

калемњача ж (о) *калемљена воћка, калем.*

капоња м *жандарм, њолицајац.*

карлїзат(и), -ãм несвр. *често ићи кејде, ирчкараити.*

качãват(и), качãвам несвр. *одлазити.*

кезам м *вейрић, крмчић.*

кйбловãње с гл. им. *од кибловати.*

кйбловат(и), -ẽм несвр. (у затворском жаргсн): *по казни сїајати крај кибле.*

кйљат(и), -ãм несвр. *нейвеситано ићи, иролазити (о народу и води).*

клãденка ж *врећа од косиреи.*

клãсат(и), -ãм несвр. *имати лоше искуство с неким или нечим, лоше. иролазити.* — Клãсõ сам ја ш њиме, знам га добро, не дõ ти бгг.

клãсура ж *кукурузовина.*

клија ж *краће дрво којим се обично млати воће бацањем на сїабло, ишарица.*

кликүра ж *брдовито и нейлодно земљиште.*

ковѣлат(и) се, -ам се несвр. *љуљати се при ходу, клајити се*. — **На-**
пио се па се ковѣла̄.

колбнија ж *земљани лонац*.

крвпоћа ж *иунокрвности, снага, здравље*.

крѣза ж *клиј кукуруза са њорѣђеним зрнима*.

крѣса ж *ѡалидрвце, шибѣца*.

крѣлат(и), -ам несвр. *лейти*.

крмат(и), крмѡм несвр. *иледаити ѡѡреко на некоја*.

крмѡчат(и) се, -ам се несвр. *иѣраити крмаче*.

крпѣљуша ж *део јарма*.

крчалит(и), -им несвр. *држати за крчало и уѣрављати илуом при орају*.

крчало с *део на ѡредњем крају илуа којим уѣравља ѡнич волова*.

куљват(и), -ам несвр. *моѡаити, ѣужваити, савијаити*.

куружња̄к м *стио кукурузовине*.

кућа ж *јамѣца која се искоја када се иѣра крмаче, бана*.

кућат(и) се, кућѡм се несвр. *иѣраити се орасима стиављеним у ѡмилицу која се зове кућа*.

лѣпећур м *нешѡ шѡ је одваљено, ѡцеѡано ѡа висѡ, клајити се*.

лѣга (обично у мн.) ж *ѡалиѣ у коњских кола*.

лѣп на кући изр. *добар домаћин, ѡстиљубив*.

лѣс (љѣсови, ѣсѡвѡ) м *заѣрежна кола*. — Дѡћерали пѣ-шес ѣсѡвѡ.

лице с (само у изразу **лице зѣмљѣ, лице ѡѡвѣ**): *део*.

лѡман, -мна, -мно *уморан, ѡром, ѡѣжак*.

лѡбат(и), лѡбѡм несвр. *мноѡ иѡити алкохол*.

лѡтина ж *лој; мирис бравѣѡине*. — **Ўдара нѡм лѡтинѡм**.

лѡтор м *нерадник, ленчина*.

лѡљнут(и), -нѣм свр. *ѡреснути, бубнути*.

лѡубит(и) јѡгѣ несвр. изр. *ѡрихваѡаити, волеити јѡѣње, дојити ѡа (о овци)*.

лѡтац, ген. јд. лѡца м *врѡѡ ѡврѡѡа камена*.

мѡксим м *највише, максимум*.

малѡца ж у *малом броју, маѣѣ обима*.

мѡњкат(и), -ѡм свр. *несѡаити, уѡннути*.

мѡтеринство с *ѡно шѡ се наследи од мајке*.

мѡторѡштиња ж *стиара особа*.

мѡчка ж *ѡрез на руди заѣрежних кола кроз који се стиавља заѡрањ*.

мѡшукат(и), -ѡм несвр. *лаѡано махаити*.

медѣњак, -њка м *клиј кукуруза са зрнима боје меда.*

мѣкињаџ м *онај који једе мекине, слаб, нејак човек.*

мјезинац, -инца м *мали љрсѣ.*

мјесто (само у изразу: **звѣти у мјесто**) с *чин у свѣтовима.*

мјѣштеничкѣ прил. *тачно месѣо, љрецизно.*

млогѣта ж *мношѣво, маса.*

мљѣкнут(и), -нѣм свр. *љреснуѣи некоѣа или нешѣо о земљу.*

мѣбат(и) се, мѣбѣм се несвр. *ићи на мобу.*

мождѣниѣк, -ѣка м *део ѣочка на зайрежним колима.*

мрљат(и), -ѣм несвр. *љробираѣи у јелу.*

мрљив, -а, -о *љробирљив.*

мртворѣзан, -зна, -зно *који слабо реже или сече, ѣуѣ.*

нѣзимац, -мца м *вѣѣар од ѣодину дана.*

нѣлајат(и), -јѣм свр. *залајѣи на некоѣа.*

нѣлога ж *маса народа, ѣужсва (обично у ѣрѣдвниѣи).*

наобрѣчат(и), -чѣм свр. *сѣавѣи обрѣчеве на каѣу, бурѣ и сл.*

напуљѣзгат(и) се, -ѣм се свр. *доћи у великом броју, скуѣиѣи се.*

парѣѣцат(и), парѣѣцѣм несвр. *сѣављѣи урок (обично на сѣоку).*

насѣѣцат(и), насѣѣцѣм несвр. *в. нарѣѣцаѣи(и).*

наслон м *ѣомѣћна зѣрада која је наслоњена на неку друју зѣраду.*

научан, -чна, -чно *који је нешѣо научно, вѣшѣи, умѣшан у неком ѣослу.*

нѣчекат(и), -ѣм свр. *сѣчекаѣи, ѣричекаѣи.*

нерѣшче с *мали нерѣсѣи, вѣѣрић.*

нѣћниѣк, -ѣка м *вѣѣар који дува ноћу.*

обајѣњѣат(и), обајѣњѣѣм несвр. *жѣѣи около.*

ѣбит(и) се, ѣбиѣм се свр. *љровалиѣи ѣѣраду или свињаѣ (о свињама).*

ѣброка ж *ивиѣа, руб, ѣрѣвѣз.*

огѣразит(и), -ѣм свр. *омрзнуѣи.*

огрѣнѣит(и) се, огрѣнѣѣм се свр. *сѣавѣи се од рода (о воћу).*

ѣдалиѣа ж *дрѣвена најѣрава за деѣе да учи ходѣи.*

ѣдбрѣнат(и), ѣдбрѣнѣм свр. *расѣавѣи, расклоѣиѣи кућу брѣнарѣ.*

ѣдвѣзат(и), ѣдвѣзѣм свр. *задрѣжаѣи се, ѣровѣсѣи дуѣе време у не-
чѣму, обично у ѣићу, јелу и разѣовору.*

ѣдговѣрат(и) се, ѣдговѣрѣм се несвр. *сналазѣи се.*

ѣдјѣзит(и), ѣдјѣзѣм свр. *широм ѣѣворѣиѣи врѣѣа, ѣрозѣре и сл,*

ѣдлога ж *оно шѣо служѣи за одлаѣање вѣѣѣре, обично суѣе иѣѣрѣчиѣе,
ѣранѣчиѣе и сл.*

одрапит(и), одрапим свр. одужити, ошлайити; издржати зајворску казну.

одрндат(и), одрндам свр. ошћи дрндајући, ђаламећи.

ò(д)сўтан, -тна, -тно који је са сїране, из далека.

одўстат(и), одустам свр. најустити, оставити некога.

òискат(и), -ам несвр. шераити волове вичући оис.

òић, -ића м осовине и шошлице у зајрежних кола.

околишница (обично у мн.) ж шолукружна даска око воденичнога камена која не да брашну да исїада.

окласат(и), окласам свр. лоше се шровесити, надрљати. — Бòгами сам òкласò с кшòм (тј. добро покисао).

òкругача ж шавна шреда која се сшавља шреко зида.

òлошар -ара м шрошлица, нерадник, луйеж, шробисеити.

òлвина ж комушина.

òлвишак м мањи кошар за олвину исшлеиен од шрућа.

òмлашак, -шка м младшца, лешорасити.

опшлат(и), опшлям свр. шокуити све, (од)узети од некога све.

опшукват(и), опшуквем несвр. бити шладан и чекаити јело шлуцкајући шовремено.

òсмица ж вршца кукуруза брзохода од осам редова.

òсуда ж судбина.

òтмит, -а, -о сшасжлив, ошресити.

отрешен, -ена, -ено в. ошмити.

ошмашнт(и), ошмашним свр. умашити.

палишак, -чка м клиш, шшайић.

пашучак, -чка м мања шоври шлодне земље крај воде, лучица.

пашприца ж швоздени део који сшјаа коло и шорњи камен воденице шшочаре.

пашрмак, -ака м даска којом се заквива брвнара.

паштарица ж краће дрво којим се млаити воће бацањем на сшабло.

пашчишак м део шживинарника намењен за шшике.

пашнга м назив за шшанској сшарешину.

пашнина ж велики камен, сшена, каменчина.

пашшар м млади кукуруз за шечење, шечењак.

пашштуља ж шшоларска и качарска ашшика.

пашшета ж ошлешена сшаклена шсуда.

пашш ж већа земшшина шовришина у бруду.

пашшцит(и), -шм свр. шресшати ушражшавати неки обичај, зашосшавити.

пашшит(и), пашшитам свр. слабо родити, издати (о лешини).

- повѝлит(и)**, -ѝм свр. *наљуѝиѝи се, расрдиѝи се.*
- повѝдит(и)**, повѝдѝм несвр. *ѝоново водѝиѝи (о крави).*
- повозница** ж *део заѝрежних кола.*
- поврѝтит(и)** се, поврѝтѝм се свр. *добѝиѝи влаѝу, овлажѝиѝи.*
- подѝсјат(и)**, подѝсјѝм свр. *зацрвенеѝи се од крви исѝод коже.*
- пѝдручит**, -а, -о *добар, нараван.*
- подѝврѝѝет(и)**, подѝврѝѝем свр. *наѝреѝнуѝи снаѝу, навалиѝи, зайеѝи.*
- пѝјмит(и)**, пѝјмѝм свр. *изазваѝи неѝиѝо, ѝроузроковаѝи.*
- покуѝит(и)**, покуѝѝм свр. *даѝи, додаѝи, ѝридаѝи.*
- пѝлача** ж *ѝоловина (обично даске, колаѝа и сл.).*
- по(д)млаѝѝиват(и) се**, по(д)млаѝѝујем се несвр. *разведраваѝи се.* —
 Нѝбо се по(д)млаѝѝује.
- пѝпазит(и)**, -ѝм свр. *ѝосвеѝиѝи више ѝажње некоме.*
- порѝбит(и)**, порѝбѝм свр. *оѝљачкаѝи.*
- пѝтајница** ж *оно ѝиѝо је ѝајно, скривено.*
- пѝтеглица** (обично у мн.) ж *део заѝрежних кола.*
- потрѝкуша** ж *велика алка на ораѝем ланцу.*
- пѝтѝч** м *онај који се ѝоѝуѝа, скиѝа.*
- пѝфешѝан**, -а, -о *ѝолован, изношен (вѝтѝхѝ).*
- прѝља** ж *дрво којим се удара ѝо рубљу кад се ѝере.*
- прѝндѝс** м *ѝрамен, чуѝерак.*
- прѝвѝкопит(и)**, -ѝм несвр. *коѝаѝи кукуруз ѝрви ѝуѝѝ.*
- прѝжина** ж *ѝреѝача, кеѝеља.*
- прѝкуѝат(и)**, прѝкуѝѝам свр. *ѝреѝи неку ѝраниѝу; оѝтариѝи.*
- прѝла** ж *део водениѝноѝи ѝочка који улази у камен.*
- прѝпорѝѝѝит(и) се**, прѝпорѝѝѝѝм се свр. *ѝосваѝаѝи се.*
- прѝсвоит(и)**, -ѝм свр. *надвладаѝи, ѝреваѝнуѝи, освоѝиѝи.*
- прѝсретно** прил. *ван доброѝи ѝуѝа, удаљено.*
- прѝставит(и)**, -ѝм свр. *ѝремѝѝиѝи, ѝренеѝи ѝор на друѝо месѝо.*
- прѝставит(и)**, -ѝм свр. *наѝтавиѝи неѝиѝо ѝиѝо је ѝрекинуѝо (нѝр. шѝну).*
- прѝѝпор** м *сваѝа, сукоб.*
- прѝлазница** м *онај који ѝрилази некоме (обично из сѝраха), улиѝиѝа.*
- прѝнос** м *дар који се даје младожеѝи на дан свадбе, ѝрилоѝ.*
- прѝрода** ж *сексуални наѝон.*
- прѝселѝе** с *заселак.*
- прѝсмѝлит(и) се**, прѝсмѝлѝм се свр. *пејор. ѝрислонѝиѝи се, ѝримаѝи се.*
- прѝцмагнут(и)**, прѝцмагнѝм свр. *уѝеѝи, зажаѝиѝи.*
- прѝцгат(и)**, -ѝм свр. *доѝераѝи до краја.*

приштуга ж морање, хитносћ.

прстења̋к, -а̋ка м *прст̄и* на коме се носи *прст̄ен*.

пџвало с мокраћни мехур у живоишње.

пџткѣ прил. *п̄раво*.

пџшарица ж мала кућа с једном собом.

пџшкар м онај који носи *пџшку*, наоружан човек.

пушћеница ж *п̄рана* која се *заше̄не* *п̄а* *пџсти*.

равња̋к, -а̋ка м *врст̄а* *п̄лӯга*.

развијуша ж *п̄иш̄а* развијена *окла̄ијом*.

разљевуша ж *врст̄а* *п̄иш̄е*.

рањѣник, -ѣка м свиња која се храни за зимницу.

ра̄скућаница ж жена која не води рачуна о кући, бескућница.

растѣ̄ћи, -а̄, -ѣ који брзо *раст̄е*, *нап̄редан*, *развијен*.

р̄га ж *ст̄ара* воћка чије је *ст̄абло* *уш̄ола* *суво*.

р̄ѣдот̄ач ж *реш̄ка*, *п̄роређена* *мес̄та* у *усеву*.

ризикат(и), -а̄м несвр. *п̄ешко* *живе̄ти*, *једва* *саст̄ављајући* *крај* с *крајем*.

р̄ѣв̄аш м *неред*, *кри*, *лом*.

рӯка (само у изразу — **имати руку с неким**): *бӣти* у *добрим*, *п̄ри-јаш̄ељским* *односима*.

савит(и), савием свр. *завршӣти* *неки* *п̄осао*, *обично* *средит̄и* *лешӣну*.

са̄ковац, -вца м *врст̄е* *п̄лӯга* од *ковано̄га* *иво̄жђа*.

самѣниклица ж *биљка* која се не сеје *не̄о* *никне* *сама*.

сатит(и), сатием свр. *удебља̄ти*, *уш̄ојит̄и* *се*.

са̄цгат(и), -а̄м свр. *в.* *п̄риц̄ит̄ати*.

сва̄љат(и), сва̄ља̄м свр. *умес̄ит̄и* (*обично* *п̄иш̄у*).

свӣњ м *обор*.

свјѣроват(и), -јем свр. *о̄п̄равда̄ти* *п̄оверење*, *исп̄унит̄и* *обећање*.

сѣбичан, -чна, -чно који не *п̄робира* *јело* (*сӯп̄ројно* од *с̄иад̄љичав*).

сѣбура ж *кафа* *дивка* од *соје*, *јечма* и *сл*.

селя̄ја ж *селидба*.

с̄ита ж *с̄иш̄но* *брашно* у *воденици* *п̄ош̄очари*.

с̄иѣда ж *дрвена* *седељка* за *де̄те* *које* *није* *п̄роходало*.

ск̄аза ж *наказа*, *рӯѣба*.

скл̄атан, -тна, -тно *п̄рљав*, *неуредан*, *п̄адан*.

ск̄ѣсак, -ска м *излизана* *коса* која се *мно̄го* *сма̄њила* *збо̄* *дӯге* *уш̄ош̄ребе*.

скун̄аторит(и), -ѣм свр. *с* *муком* *п̄рибавит̄и* *неш̄ио*.

скѹчит(и), скѹчим свр. *ѵримаћи се близу (о сунцу)*. — Кад сѹнце скѹчи БѢрогову.

слѡварница ж *славска молиѡва; књиѡа у којој су славске молиѡве*.

слѡмкат(и), -ѡм несвр. *ѡладоваѡи*.

смандрљат(и), -љѡм свр. *урадиѡи неѡиѡо како било, на брзину*.

сносит(и) се, сносим се несвр. (само у изразу — **не може се сносити**): *биѡи уображен, ароѡаниѡан*.

спѡдљичав, -а, -о који *ѵробира јело*.

спјешат(и), -ѡм свр. *смрѡаѡи*.

спѹтан, -тна, -тно који је ван *ѵѡѡа, неѡѡодан за долазак*.

старѡкосан, -сна, -сно који има *седу косу, сѡф*.

стеѡезгало с онај који неѡиѡо *сѡоро ради, који се ѡешко накаѡује на ѡсао*.

стѡја ж *новчаница од сѡо динара, сѡодинарка*.

стѡчан, -чна, -чно који је *ѡѡодан за сѡочарсѡво, боѡаѡ сѡоком*.

стрѡжак, -шка м *сламарѡа*.

страѡѡк, -ака м *врѡа ѡлуѡа*.

стрпѡит(и) се, -ѡм се свр. *ѡмаѡи разумеваѡа, не замериѡи*.

стрѹгѡа ж *жена која сѡруже даске за умеѡање између дирека у кућа брѡнара*.

струјница ж *део сѡоларскоѡ ѵрѡбора за сѡруѡање*.

стѹва, стѹваћ, -ѡѡа ж, м *веѡреѡак (женско и мушко)*.

сѹближан, -жна, -жно који је у *родбинској вези, ближњи*.

суѡарак, -рка м *ѡврѡиѡа која се хѡаѡа на комѡни*.

сѹплѡе с *ѵѡѡи који је ѡѡрађен са обе сѡране*.

сѹђула м и ж *пејор. ѡлуѡак*.

тѡраѡ (тѡраѡ), -рѡа м *део качарскоѡ ѵрѡбора којѡм се сѡруже дуѡа*.

тѡрлат(и), -ѡм несвр. *ѡзѡиѡи ѡо нечему, ѡрѡиѡи (обично се каже за сѡоку кад ѡзи ѡо леѡѡни)*.

тѡшт, -а, -о *мрѡав, сѡѡоѡиѡен*.

тјѡнка ж *скрама, ѡѡѡиѡа*.

трѡѡина ж *ѡомен за умрѡѡа ѡосле ѡри дана*.

тѹк м *ѡошак*.

тѹлиѡа ж *ѡвѡдена ѡиѡка у ѡѡчку заѡрежних кола*.

тѹмѡрит(и), тѹмѡрим свр. *доћи изненада, неочекивано, банѡѡи*.

тѹтѡш ж *ѡѡилекѡѡуално неразвијен, ѡѡѡаѡаѡ*.

ћѡла м и ж *менѡѡално неразвијен човек*.

ћѡло м в. *ћала*.

убоја́ват(и) се, убоја́вам се несвр. *ирибојава̀ти се*.
уве́дрит(и), уве́дрӣм свр. *иос̀та̀ти веда̀р, блед, обично од болес̀ти*.
уга̀гелит(и), -ӣм свр. *ухва̀тѝти иу̀и, ио̀и*.
уда̀рљив, -а, -о *који воли да се ѝуче, ѝриав; размажен*.
ужива́т(и), ужива́м несвр. *има̀ти склонос̀и ѝрема некоме или нечему, волѐти некога или нешто*. — Ја̀ млого̀ ужива́м ке́ра и ма̀чку.
узовник м *званица*.
улекну́т, -а, -о *који има удубљење, улѐну̀ти*.
упље́ат(и), упље́ам свр. *умла̀ѝтѝ некога; смла̀ѝтѝ усев и сл.*
упослова́т(и), -јем свр. *на̀ти некоме ѝсоао, заѝслитѝ некога*.
у̀пӯт прил. у *неѝсредној близини, одмах иу̀*.
у̀ри́зан, -зна, -зно *који добро реже, сече, ошѝар*.
усви́лат(и), усви́ла̄м свр. *добитѝ свилу (о кукурузу)*.
у̀сјѣк м *усечено место (за ѝунел, на ѝриме́р)*.
у̀су́т(и), у̀спѣм свр. *ѝочетѝ јако ѝада̀ти, осу̀ти (о сне́у)*.
у̀таштит(и), -ӣм свр. *ѝос̀та̀ти ѝашитѝ, сѝлошѝен, мршав*.
ути́њит(и), ути́њим свр. *обложитѝ, заѝу̀лѝти*.
утишња́т(и), -ја̄м свр. *сма̀њитѝ брзину, усѝоритѝ*.
у̀тора ж *ѝредица која учврстѝује дно ка̀це или буретѝа*.
уторо́чит(и), уторо́чим свр. *довестѝ у ред*.
уца́калит(и), -ӣм свр. *јако уѝреја̀ти, уѝе́ти*.
у́чанит(и), -ӣм свр. *уклоѝтѝ*.
у́чистит(и), -ӣм свр. *изведрѝти се, ѝролеѝшатѝ се (о време́ну)*.
ушва́гат(и), се, ушва́гам се свр. *ѝос̀та̀ти сѝор у нечему, усѝоритѝ*.
у̀шинут, -а, -о *који је искривљен, уврну̀и, ои́ер*.

фа́лит(и), -ӣм свр. *уѝну̀тѝ, нес̀та̀ти, ма̀њака̀ти*.
фри́шкaл прид. *непром. слободан, ѝоворљив, комуника̀и́ван*.
фр̀кбч м *кичоси, ѝздавац, ка̀шиџер*.

џивара ж (обично у мн. — џиваре): *мои́ке за ношење сена*.

џива̀рња́к м *в. џивара*.

џи́цав, -а, -о *који има џи́цаву, коврџаву косу, коврџав*.

џе́пак, -пка, -пко *који се лако це́па, крџѝ (о дрвима)*.

џми́гљив, -а, -о *си́пан, неодрас̀тао, неразви́ен (о биљкама)*.

џрвѣ́нко м *онај који има џрвенка̀сѝ ѝен, који се џрвени*.

џрво́љит(и), -ӣм несвр. *си́пнѝтѝ нешто*.

џу́рка ж *хип. женско дете, девојчица*.

чѣчара ж *ѣусио*, *неѣроходно расѣиње*, *шиѣражје*.

шакѣтѣр, -бра м *ѣлафон*, *ѣаван*.

шѣшавак, -вка м *даска која се уклаѣа између дирека зѣраде брѣнаре*.

шѣбара ж *врѣиа јабуке*.

шѣмѣд м зб. *куѣус који није завио ѣлавицу*.

шѣбраст, -ста, -сто који има *уздужне шаре*, *ѣруѣ*, *ѣруѣасѣи*.

шѣримѣѣ прил. *ѣо шѣрини*, *широко*, *нашир*.

шкѣдпац, -пца м *врѣиа ножа који се ѣреклаѣа*, *чакија*.

шѣмѣнскѣ, -ѣ, -ѣ који је у *вези са шѣменом*.

шѣѣнут(и) се, -нѣм се свр. *изѣубѣиѣи свежину и чѣрсѣину*, *увенуѣи (о биљу)*.

шѣрѣка ж *железничка ѣруѣа*.

шѣѣат(и) се, -ѣм се свр. в. *шѣонуѣи се*.

шѣљак, -љка м в. *ѣуѣак*.

шумѣрица ж в. *шѣмад*.

шѣнагла ж *ексеѣ*, *клин (обично са већом каѣом)*.

шѣшолѣтан, -тна, -тно који има *мноѣо лѣсѣа*, *без јѣдрине (о куѣусу)*.

ТЕКСТОВИ

Никад доктору . . . ја нѣ знам да сѣ лако ишло. Мало кд. Свѣ ко љѣлени. А ка сам ја дошла, повика у менѣ свѣкар, ја узѣ — а било снѣк па југов, па зѣ сав под мѣкар — каже њн „ајде“, а биле цуре из Поповића и из Бјелановића, ја узѣ да стружем мотку, каже њн мѣни: остав ти ту мотку, ниес ти кадра, остави, каже, ѣв љи јачиѣ, има и ко двапут ти тежа . . . Јованку Бјелановића, то му је била и свѣстичина а и туд м љи шѣр удѣта у куфу, и Даринку Поповића што е за Митром Бјелановићем била. Ајдеде те вас две да во остружете, каже љуби вас тѣтак ваш, вак љсто, а њн био ожењен из Поповића. И лиѣпо њне љзмѣ, остружѣ . . . Дѣнесе Владимѣр, био у нас у најму, дѣнесе крѣшње јѣне пуне слѣме, па се љопѣ врати, било близу, па јѣш јѣдне крѣшње, љи, ја, ка се њне нагѣше па свѣ вакѣ нагѣле се, стѣрѣ, стѣрѣ, стѣрѣ нѣ слѣму, мѣлѣ бѣже, ко сад мѣ крѣцма, прѣстриѣшѣ, љпѣ љсто пѣнавѣ по томѣ, порѣдѣше се људи јѣдни по јѣдни, ал такѣ е било свѣкомѣ у свѣкогѣ. Имѣ си крѣвете. Ја знам, ѣ нас Брано Савић ишѣ на фалкутѣт у Тузли и мѣј Гѣјко ѣвѣр, што е у Бѣоградѣ био и свѣ кѣд нас ноѣвѣ. Дѣѣ љи Шѣковића и ноѣи, Гѣјков дрѣг био. И, љмали смо с табљама у свѣкомѣ крѣвету љномѣ . . .

Мој ѣвѣр био ѣ, на факултѣту у Тузли, а био у Бѣограду прѣво кад је ѣчио. Ја, а у Бѣограду је живѣо, ожѣнио сѣ е из Бѣограда, тамѣ е живѣо и љндѣ кад ѣе се зарѣтило љвѣ сад. Он је прѣбѣгѣо у Бѣоград, из Бѣограда љ спрѣмили тамѣ да љду љнѣ што нѣ спрѣмајѣ љнѣ . . . Чѣтири и љшла у Амѣрку љ два љстѣла, љн и јѣш јѣдан, а два се вратиѣла сад. Такѣ. И бѣг ти дѣо здравље, то прѣстриѣшѣ, бѣже, људи се порѣдѣше сѣ јѣдан дѣо другѣга, јѣдни по јѣдни: Лѣзо Бјелановић, Мѣксѣм Поповић, мѣј свѣкар. Ако су љѣкогѣ љдѣли у те крѣвете, љиѣ било крѣветѣ дѣстѣ, чѣтир, пѣт — и љѣма вѣшѣ. И такѣ. А садѣ да дѣѣ, мѣтнѣш на под фѣне, лиѣпе љнѣ дѣшке и коѣшта, фѣне љѣне и јѣрганѣ и љпѣ спѣсиш, љѣма љи кауѣѣ љиѣко мѣдѣго, трѣ, чѣтири, љѣма вѣше. Ја љмам чѣтири . . . И крѣветѣ љѣкиѣ и, ал љѣ мере свѣ поѣгнѣ . . . Пѣ истѣм љндѣ мѣтнѣм дѣшке, по љима бѣѣим шарѣнце фѣнѣ вѣунѣнѣ љ дѣке фѣне љмам и покрѣм љ љпѣ јѣрганма, а прѣе јѣк, свѣ ѣѣѣта и пѣнавѣ, ткѣте пѣнавѣ у чѣтѣр љита, љнѣ од ѣѣѣна . . .

... Јесам, чет^{ри} гџдне. Фино, џшла ми Нада па ўзџла сџ ко цўри. Ўзџла ми, да опрџстџш, онџ на прса; па ўзџла ми џдједно, нџе џдјено шћџла већ (кџ лџпов Нада) ўзџла ми кџстџм двџдџџлан, башка гџрам, башка дџл. Ѐ, кџжџ мџни јџна овџ Ёминовца, џшла би јџ, мџне мџј Фџјзо зџвџ, а нџ смџем, кџко ћу се скџнт! Јџ море, кџко се јџ скџнџм, ко к сам цўра, па зџмотџм кџсу вџмокане, нџ, нџћу плетџнџца. Чет^{ри} гџдне, двџпўт сџ Сретком, двџпўт ш џџм. Ѐ џмала сам реўму, нџесам мџгла сџћ у овџј нџз деснџј, прџстало мџ ко д сам се рџдџла сџд. Бџга ми, и бџгу фџла, џзвўче ми реўму и свџ. Реко, штџ ћ се стџћет кад вџдџм свџ граћанке тџкџ, па кад џне мџгў, штџ јџ не мџгу, сџљанка! Мџгу, нџ зна џна штџ сам јџ ка се јџ обўчем лџџпо ко џне. Јџ јўчџ џшла у Сџраџево, ўградџм мџраму фџно, лџџпо, фџну сўкну, фџне цџпиле, фџне црнџ чџрапе. Јџ сџдо у Сџраџеву, сџн ме сџде, истом џн кџжџ, чџек вџлџ ... кондџктџр: Нџмџјте е тџм, бџба е, кџжџ, бџгати. Ѐј тџ, гџспоћо, сџди вџди. Реко, да тџ знаш кџко гџспоћџ бўдџ кџљџва кад одџ крџвама, мџслџм сџм ў себи ал ћўтџм. Јџ са^м се обўкџла фџно ко и џне па нџ мере пџзнат штџ сам.

Јџфа Ёорћџћ, 73. год., непџсмена.

... Ѐн је нџкадџ тў^о досџлио и, џ џн је прџчџ за врџеме тўрскџг фџкта кџкџ е тџ бџло, знаш. Досџлио џ ... из Ёрцегов^{нџ}, Гацка, Бџлџћа. Ѐ вџд џн кад је дџшџ, вџди је бџла свџ шџкара мџш рџчўнџ. На тў џгинскў зџмљу дџшџ џ кр^ччџо џ џпџ ћџги тџ дџвџ штџ но се кџжџ трџћџне џ десџтџне џ, џ^е знам дџ ми је прџчџ дџ е бџо за вџјскџ кад је дџшџ, бџло му је тџкџ око девџтнџс — двџи^с гџд^{нџ}, трџбџ е да слўжџ Швабу. Ѐ џн је тў сџромџ и мўке џзмучџо и одрџнио нџс кџо ћџцу. Ѐ прџвџ су му ћџца скџром и мрџла, нџшгџ и стџријџ штџ су бџла, пџтљџе е тџ џстало и џн је нџс одрџнио сџ свџје шџкџ. Дџвџ ћџги трџћџну и рџнио џпџ нџс.

... Ма нџ знам штџ нџесам прџпатио. Ѐ џт^о, одрџнио сам, фџла бџгу, шџстеро дџџџ сам рџдио ал пџтеро сам одрџнио и свџ су дџбро ... Отишџ е пџкџјнџ брџт ми Драго и пџкџјнџ Нџћо Стџџџћ. Ѐ џни с^у тџ угџвџрили бџјги, тџбоже и испрџсили, кџ сџротџња, ни џмџ џн тџм штџ ни јџ. Јџ. Ѐ џдў, џспрџсџ и угџвџрџ. Ѐ, дрўгў, трџћў вџчџру џдў и дџведў. Бџз менџ, нџсам јџ џшџ, нџма фџјдџ. Ѐндџ млџдџ нџе трџж^{ла} мџмка. Дџведў, бџгами. Ѐтац стџр бџо, брџћџ бџла мџлџ, јџ бџо с џцом. Нџе се џмало штџ н да се пџгрошџ. Нџкў чџшу смо пџпили, али малџца сџсвџем. Ожџнио се и џдмџ сам џшџ са жџнџм вџд^{кџ} дрўгџ дџн, трџћџ. Кџка млџдџ, да зарџћујем код Мџлџша Бџшкџв џџ, рџдџти пџ кџлу жџта. Пџ кџлу жџта! Ѐ, тџ е дџбра нџдџца, ил пџт дџнарџ. Кад нџмџ сџромџ ни цџпа гћџ да га џставџм. Ако вџјџрџш, тџ е тџчна џстџна бџжџ бџла. Ѐтац бџо стџр, брџћџ се одџдџла, сџротџња пўкџ. Јџ сам бџо зџдџвџљџн џпџ. Ожџнио се, па штџ! Кџко рўо, нџкў гўњну џмџ, пџд главу мџтнџм. Ўвџчџ скџнџм, мџтнџм га пџд главу ...

И тако, кажем, т, у томē сам пѳтље живио пѳ-шес гѳдна, у томē се пѳтље и зарат^нло. Тунел пѳчѳ вѳди радт, пруга з^а бѳвше Југосл^{ави}е. Ја с уписѳ дѳл д^а радѳм, радѳм дѳли, чѳм онѳ м^ало вѳлно, ја долѳ-тѳм кѳћи вѳди . . . да види јѳ л ми жѳна напоила кр^аву, имѳ са^м јѳну кр^авицу. Дѳбро ме пѳсловођа плаћѳ, загѳ, што сам бѳо врѳдан, чвр^с. Ја одлѳтѳм зачас кѳћ^а и дѳђѳм, а ѳ ѳему нѳкад пѳнесѳм, бога^м, по јѳн^у кѳлу млѳка йзутра, знаш, као пѳсловођи. Затѳ мѳ е тако и вѳлио и штѳтио. Нѳе ме б^аш толѳкѳ глѳдѳ што сам ја лиѳп. Йп^ак ѳ он ѳ имѳ кѳрѳсти. И кажем ти, и зарадио сам ѳ о^нд^а, још б^аш је бѳла м^ал^а днѳвн^а, а ѳпѳ се е зарад^ло. Е ѳт, прожѳвио сам свѳ тѳ мѳке и свѳ сам прѳшѳ, а ѳво с^а сам дѳшѳ до дѳбра живѳта, а^н с^ад га нѳм^а, с^ад в^ал^а мриѳт. А ймај^у ѳѳца, нек живѳ ѳѳца, наш. Данас је н^а жалѳс ѳнѳ ко к^ажѳ нѳма. Нѳ мере да нѳм^а нѳк^ако. Мѳж да зар^адѳ св^ак у вѳј зѳм^лји св^ађе, ѳе гѳд ѳѳе. И да живѳ. Ако хѳђе, ако нѳђе, нѳ мере му нѳко д^ат гѳтовѳ да он дѳбѳе на та^нѳру.

Велько Шаренац, 73. год., неписмен

Јѳс, ка сѳ зарат^ло, тѳ знаѳдем дѳбро. Ја сам вр^атио сѳ ѳнд^а кѳћи, ал ка сѳ зарат^ло, мѳ смо вѳди бѳли, лѳуди су ѳдарли. Й мѳ смо бѳли нѳколико, нѳѳсмо мѳгли д^а се сп^асѳмо друкчиѳ ѳв^ј. Н^ас је бѳл око пѳдѳсѳт, шѳсѳт, ев вѳд смо б^аш, тѳд смо ѳбнѳћ — нѳћѳмо, ѳбдан се пѳвл^ачимо коекѳд^а, крѳѳмо се. Чѳтнѳс се пок^азали вѳш^ѳ, тѳди вѳш^ѳ Ајдаровнѳ. И мѳ смо ѳшли н^аш чѳтири по нѳћи и мѳ смо, ѳв^ај, прѳшл. Усташе нѳѳ нам д^але прѳћ, ал мѳ смо потрѳбушкѳ превѳкли се ѳ прѳшли смо т^ам кр^ај в^ашѳ б^аш кѳћѳ, ѳстоинѳ кѳћѳ т^ам. И дѳшли су, изтра с ѳдарли, мѳ смо јѳдан пѳт, как с ѳнѳ ѳдарли, ѳкиѳли и т^ај смо д^ан . . . мѳрло е и йзбѳѳ свѳ. Йзбѳгли смо. ѳнд^а смо крѳѳли мѳ ш нѳма на Звѳрнѳк. С^ад Звѳрнѳка нѳѳсу ѳспѳл . . . ѳспѳл смо ѳпас у Звѳрнѳк, ^алѳ ѳсвоил^а е сѳла и мѳ смо јѳдан пѳт јѳпѳ у Папраѳу н^атра гѳри. И тѳди смо бѳвал, јѳ л, ѳв^ај, бѳвл смо. Е онд^а н^а Новѳ гѳдну б^аш ѳдарл^а е ^акѳи^а н^а н^ас, ѳѳмачк^а ^акѳи^а кад је ѳдарл^а.

Бранко Којић, 69. год., неписмен

Нѳѳсам шкѳлов^ан па да нѳшто, ѳт, да нешто би ѳ, о, ѳ нечему. Па^ѳ знам ја тѳ, ^алѳ шт^а да ти кажем: да се н^а што ж^алѳм, нѳм^ам н^а што . . . Бѳда нѳѳсам ѳп^антио, а ѳтац је бѳо ми жѳв до, до чѳтерес трѳћѳ гѳднѳ. Й онд^а, ѳт, тако, задѳсило ме, мѳе гѳдне. Нѳѳсам йшѳ у шкѳлу прѳѳ, рѳѳмо, р^ата ко д^ана што йдѳ ѳѳца. Е^ѳто, р^ато бѳло тѳ и нѳѳсам нѳкуд, да сам нѳкѳ пѳнзију зар^адио . . . Нѳѳ ти бѳло ни десѳтак гѳдн^а кад је р^ато бѳло, чѳтерес прѳвѳ, ил си пѳшлѳ . . . Е нѳѳ ѳп^антио. Тѳ е бѳло р^ато. Вѳд су н^ас, бѳли чѳтнѳци, и ѳн су дѳграбли лѳудѳ ѳт кѳћ^а и т^амо ш нѳма . . . пѳшлѳ се пок^азала ѳв^а вѳјска партѳз^анск^а . . .

Ми имамо води фамилије свакѣ врстѣ, а ми, фамилија, није да ја нешто кажем, да се ја то правим, фалим и томѣ, ми смо јена фамилија фина, поштѣна. Браћа се поделила а вод се родио и тај Ристан и сви. Ми нијесмо каки људи прзнице или мѡж бит крадљивци, мѡш цитат људи, ни у каке рђаве рачуне . . .

У првѡм рату кад је Аустрија узѣла тѡ Бѡсну ѡ . . . пѡ три гѡдне бѡло е да слѡжѡш. Три гѡдине — мирно њѡво врѣме. Није Србија шѡѡла ни заратоват него Швабе ударл на Србију там . . . Ђе то е бѡло пет гѡдѡна ѡ томѣ рату . . .

Бѡла е шѡма порасла. Вѡду узимамѡ долам. Врѡло се зѡвѡ, Врѡло. Не прѡсишѡ нијад . . . Дѡлазѡ неђѡлиѡм кад мѡгѡ . . .

Петко Ђорђић, 74. год., неписмен

ЛИТЕРАТУРА

1. Д. Барјактаревих, *Новопазарско-сјенички говори*, СДЗБ XVI, 1—177 (скраћ. Барј., НПСГ).
2. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са деκлинацијом*, друго издање, Београд 1965. (скраћ. Белић, Деκлинација).
3. А. Белић, *Историја српскохрватског језика*, књ. II, св. 1: *Речи са конјугацијом*, друго издање, Београд 1965. (скраћ. Белић, Конјугација).
4. А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, *Фонетика*, Београд 1969. (скраћ. Белић, Фонетика).
5. I. Вrabec, *Glavnije fonetske osobine govora u tuzlanskom kraju*, *Pitanja književnosti i jezika*, Sarajevo 1957/58, knj. IV i V, sv. B, 43—67 (скраћ. Вrabec, ГГК).
6. D. Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*, HDZb II 119—208 (скраћ. Броз., ИБД).
7. Д. Брозових, *Говори сјеверозападне Босне*, БХДЗБ II, Сарајево 1979, 101—118 (скраћ. Броз., ГСБ).
8. M. Vasić, *Knežine i knezovi timarlije u zborničkom sandžaku*, GID BiH, Sarajevo 1950, 247—278.
9. J. Л. Вуковић, *Акцентни говори Пиве и Дробњака*, СДЗБ X 187—417 (скраћ. Вуковић, АПД).
10. J. Л. Вуковић, *Говор Пиве и Дробњака*, ЈФ XVII, 1—113 (скраћ. Вуковић, ГПД).
11. С. Вукоманових, *Језик Стивиана Марковица Марјинића*, Монографије Филолошког факултета Београдског универзитета, књ. XXXIX, Београд 1971 (скраћ. Вукоманових, Маргитић).
12. Д. Вушових, *Дијалекти источне Херцеговине*, СДЗБ III, 1—70 (скраћ. Вуш., ДИХ).
13. Ђ. Даничић, *Српски акценити*, Посебно издање СКА LVIII, Београд 1925, I—XIV + 1—320 (скраћ. Даничић, Акценти).
14. J. Дедијер, *Билећске Рудине*, СЕЗБ V, Београд 1903, 669—900.
15. М. Деших, *Западнобосански ијекавски говори*, СДЗБ XXI (скраћ. Деших, Западнобосански).
16. P. Ђурових, *Рефлекси јаја у околини Прибоја*, СДЗБ XXVI, 235—313 (скраћ. Ђурових, Прибој).
17. П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад 1956, 1—220 (скраћ. Ивић П., Дијалектологија).

18. П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ, Београд 1971, 1—327.
19. Р. Ivić, *О класификацији српскохрватских дијалеката*, Књижевност и језик, год. X, бр. 1. Београд 1963, 25—37.
20. П. Ивић, *О Вуковом Рјечнику из 1818. године*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. II, Просвета, Београд 1966, 19—186.
21. Р. Ivić, *Inventar fonetske problematike štokavskih govora*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, књ. VII, 99—110.
22. S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196 (124—254) и 197 (1—260) (скраћ. Ившић, Посавина).
23. Р. Јеремић, *О пореклу сјановничкиња тузланске области*, Гласник Географског друштва VII—VIII, Београд 1922, 141—157.
24. Р. Кајмаковић, *Семберија — етнолошка монографија*, ГЗМ БиХ у Сарајеву, NS, св. XXIX, Сарајево 1974, 5—122.
25. Б. Ластавица, *Коренички говор*, Наставни вјесник XIV, Загреб 1905/6, 752—765 (скраћ. Ластавица, Кореница).
26. М. Milas, *Današnji mostarski dijalekat*, Rad JAZU 153, 47—97 (скраћ. Милас, Мостар).
27. Б. Милетић, *Изговор српскохрватских јласова*, СДЗБ V, 5—159 (скраћ. Милетић, ИСГ).
28. М. Московљевић, *Акцентски систем поцерске јовора*, Библиотека ЈФ, књ. I, Београд 1928, I—VIII + 1—112 (скраћ. Моск., Поцерина).
29. Б. М. Николић, *Мачвански јесор*, СДЗБ XVI, 179—314 (скраћ. Ник. Б., Мачва).
30. Б. М. Николић, *Клубарски јесор*, СДЗБ XVIII, 1—71 (скраћ. Ник. Б., Колубара).
31. Б. М. Николић, *Сремски јесор*, СДЗБ XIV, 201—413 (скраћ. Ник. Б., Срем).
32. Б. М. Николић, *Тријемски јесор*, СДЗБ XVII, 368—437 (скраћ. Ник. Б., Тријем).
33. Б. М. Николић, *Основи млађе новошћокаске акцентуације*, Београд 1970, 1—122.
34. М. Б. Николић, *Говор Горобиља*, [СДЗБ XIX, 619—746 (скраћ. Ник. М., Горобиље)].
35. Ђ. Mazalić, *Zvornik (Zvornik) stari grad na Drini*, GZM u Sarajevu, NS, sv. X, Sarajevo 1965, 73—116 i sv. XI, 243—278, Sarajevo 1956.
36. М. Petrić, *О миграцијана становништва у Bosni i Hercegovini — doseljavanja i unutrašnja kretanja* — GZM u Sarajevu, NS, sv. XVIII, Sarajevo 1963.
37. Д. Петровић, *О јовору Змијања*, М. С. Говор Сад 1973, 1—189 + карта (скраћ. Петр., Змијане).
38. А. Пецо, *Акцентнај села Ођињезица*, НД БиХ X, Одељење историјско-филолошких наука, књ. 7, 5—51 (скраћ. Пецо, Српјеш).
39. А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV, 1—200 + Дијалектолошка карта Херцеговине (скраћ. Пецо, ИХ).
40. А. Пецо, *Мјесто централнохерцеговачкој јовора међу ошћалим јоворима данашње Херцеговине*, ЈФ XXV, 1961—62, 295—328 (скраћ. Пецо, ПИХ).
41. А. Ресо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Naučna knjiga, Beograd 1978, 1—202.
42. А. Ресо, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Naučna knjiga, Beograd 1980, drugo izdanje, 1—180.

43. А. Пецо, *Икавскошћакавски говори западне Босне*, БХДЗБ I, 1975, 7—264 (скраћ. Пецо, Икавскошћакавски).
44. М. Пешикан, *О основама шћокавске акценћуације*, ЈФ XXVIII, св. 1—2 107—142.
45. М. Пешикан, *Староцрногорски средњокајунски и љшански говори*, СДЗБ XV, 1965.
46. С. Реметић, *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, Прилози проучавању језика 6, Нови Сад 1970, 105—133 (скраћ. Реметић, Кладњ).
47. *Речник србскохрвајској књижевној и народној језика*, САНУ, књ. 1—10.
48. М. Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*, Wien 1900. (скраћ. Решетар, Betonung).
49. Г. Ружичић, *Акцентиски систем љеваљској говора*, СДЗБ III, 113—176 (скраћ. Руж., Пљевља).
50. Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, књ. I—IV, JAZU, Zagreb 1971.
51. М. Станић, *Ускочки говор*, СДЗБ XX, 1—259 (скраћ. Станић, Ускоци).
52. М. Стевановић, *Савремени србскохрвајски језик I, Фонетика и морфологија*, Београд 1964.
53. М. Стевановић, *Савремени србскохрвајски језик II, Синтакса*, Београд 1969.
54. Љ. Суботић, *Главне фонетске особине семберијској говора*, Прилози проучавању језика 9, Нови Сад 1973, 79—126 (скраћ. Суб., Семберија).
55. М. Тешић, *Говор Љештанској*, СДЗБ XXII, 162—328 (скраћ. Тешић, Љештанско).
56. М. S. Filipović, *Predanja u Hercegovini o manastiru Papraći*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla 1958, 199—202.
57. S. Filipović, *Mjeseva s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*, ANU BiH, Odljeenje društvenih nauka, књ. 19, Sarajevo 1969.
58. М. С. Филиповић, *Манастир Папраћа у Босни*, Споменик САН ХСIX, Београд 1950, 96—114.
59. М. S. Filipović, *Ozrenjaci ili Maglajci*, GZM u Sarajevu, NS, sv. VII, Sarajevo 1952, 345—347.
60. А. Handžić, *Etničke promjene u sjeveroistočnoj Bosni i Posavini u XV i XVI vijeku*, JIC 1969, 4/31—37.
61. Š. Hodžić, *Migracije muslimanskog stanovništva iz Srbije u sjeveroistočnu Bosnu*, Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, књ. II, Tuzla 1958, 65—142.
62. Ј. Цвијић, *Балканско Полуострво и јужнословенске земље*, I, Београд 1922, стр. 184.
63. Ј. Цвијић, *Метанасијазичка крећања, њихови узроци и последице*, СЕЗБ XXIV, 1—96.
64. Ђ. Šurmin, *Osobine davlašnjega sarajevskoga govora*, Rad JAZU CXXI, 186—209 (скраћ. Шурмин, Сарајево).

Петар Джуканович

ГОВОР СЕЛА ГОРНЕ ЦАПАРДЕ (близ Зворника)

Резюме

В настоящей работе дано описание сербохорватского екавского говора герцеговинского типа в Восточной Боснии.

1. Под (^) ударением *ǃ* отражается как *ǃé* (*биéл, лиéк*), а под (ˊ) ударением — *ǃé* (*виéнац, диéше*).

2. Наличие сильных редуций гласных: *нѣкав, ђиц; нађиѣ, на́рда; кѡшља, јѡбке; виђеђиц, нѣсрѣина; ѣдѡна, нѡсла*.

3. Зачастую, после утраты гласных, сонорные выступают в качестве слогообразующих элементов: *жиѣцло, ми́сѡм, ѣдсѡшѡи, у рђака, чѣйцѡкѡи*.

4. Фонема *x* отсутствует в системе консонантизма этого говора, но под влиянием соседних мусульманских говоров на месте этимологического *x* произносится гуттуральный звонкий спирант: *кућиња, снаћа*.

5. Группы согласных **stj, *skj, *zdj, *zgj > шѣ, жѡ*.

6. Происходит йотация зубных *ǃ, ѣ, з, с* в связи с *j (< ǃ)*: *ђѣца, ћѣрај, ѣзѣла, сѣме*.

7. Этот говор имеет четыре вида ударений. Долгота в заударных слогах хорошо сохранилась, несмотря на то, что уже давно начался процесс их сокращения. Оживленно протекает процесс нового и старого переноса нисходящих ударений на проклитику. В настоящей работе наглядно представлена система ударений и чередований в различных склоняемых частях речи.

8. Многочисленны случаи ударения в односложных словах: *вѡли, кѡси, ѡвѡ, ѡйрѣи, ѣдѣ, ѣрѣкрс*.

9. В морфологическом отношении характерно окончание *-ом* в Т.п. ед. ч. существительных м. р., содержащих старые смягченные основы: *јѣсом, кључом, мишом, нѣсом*, тогда как окончание *-ем* чаще в молодых.

10. Двусложные антропонимы м. р., оканчивающиеся в И. п. на *-о* и склоняющиеся по III именному склонению: *Рáдо, Рáдѣ, Рáди*.

11. Весьма важно сохранение древних форм с *ѡ* в Р. п. мн. ч. у некоторых существительных ж. р. Тут речь всегда идет о существительных с (") ударением и о родительном множественном: *йѣӣ идѣӣ, ѡсам̄ йрѣшай̄*.

12. Для этого говора характерно именное склонение прилагательных в Р. /В. и Д./ П. падежах ед. ч.: *врѣна̄ лѣба, дѡбра̄ живѡта̄; брзӯ кѡнӯ, нѣѡвӯ ѡцӯ*.

13. Окончания твердого склонения, практически, являются правилом, а мягкого — исключением: Т. п. м. и с.р. — *вѡишем, дѡбрием*; Р. мн. — *бѡлие, вѡише*; Д. /Т./ П. — *живиѣм, ѡвиѣм*.

14. Инфинитив без конечного *-и* чаще, чем формы с *-и*.

15. Плюсquamперфект редко употребляется, а имперфект, лишь от глаголов *бѣӣ* и *шѣӣ*.

16. В разделе о синтаксисе характерны данные, касающиеся согласования.

17. В разделе, посвященном лексике, представлено около 500 турцизмов и других менее известных слов.

ЈЕЛИЦА ЈОКАНОВИЋ-МИХАЈЛОВ

ПРИРОДА УЗЛАЗНИХ АКЦЕНАТА
У ПРОГРЕСИВНИЈИМ ШТОКАВСКИМ ГОВОРИМА

Већ више од сто година појављују се радови о фонетској и фонолошкој природи српскохрватских акцената. Теоријске поставке, обим и тип истраживања и оно најважније — резултати, врло су различити, па зато још увек не престаје интересовање наших и страних научника за ову проблематику. Странице које следе представљају сажети облик магистарског рада одбрањеног јуна 1973. и прилог су проучавањима ове врсте. Овде ћемо изоставити осврт на раније публиковане радове — они су, свакако, добро познати заинтересованима за ову проблематику, а нећемо давати ни приказ касније објављених, јер се наши резултати износе без допуна и измена, дакле, онакви какви су били 1973. године.

I. МЕТОД ИСТРАЖИВАЊА

Предмет и циљ нашег рада је утврђивање фонетске природе узлазних акцената у прогресивнијим штокавским говорима. Досадашња истраживања се не само по резултатима, већ и по избору метода прилично разликују. Зависно од прилика и времена, истраживачи су се ослањали на: 1. акустички утисак и музичко образовање, 2. своје језичко осећање и 3. резултате експерименталних истраживања. Наше испитивање је укључило сва три елемента, а основу му представља експериментално истраживање, вршено школске 1972/73. године у Лабораторији за експерименталну фонетику Филолошког факултета у Београду и Лабораторији за електроакустику Електротехничког факултета у Београду.

Снимање је обављено у студију лабораторије на Филолошком факултету. Студио обезбеђује везан запис говорног сигнала (време реверберације — 0,3 секунде). Употребљени су студијски микрофони SENNHEISER MD 421 — 2, два магнетона професионалног типа REVOX A-77 и REVOX G-36 и магнетофонске траке SCOTCH. На овај начин је под најповољнијим лабораторијским условима снимљен унапред одабрани материјал. За анализу су коришћени сонаграфи (SONA-GRAPH 6061 A 85-8000 CPS SPECTRUM ANALYSER, CAY ELECTRIC CO., USA) обеју лабораторија и комплет инструмената са мингографом (SVENSKA SIEMENS AB — B. FRØKJER-JENSEN, DANMARK).

У поређењу са сонаграфом, рад са мингографом је много једноставнији, а до резултата се доста брзо долази. Ипак, овако добијени резултати

нису сасвим прецизни и не пружају ни број ни квалитет података који се могу добити коришћењем сонаграфа. Зато су у овом раду миниграми служили само као допуна и провера резултата добијених помоћу сонаграфа.

Електронски уређај сонаграф, врста аудио-фреквентног спектралног анализатора, разложене елементе комплексног звука приказује тродимензионално (фреквенција, време, интензитет). Из укупног фреквентног обима који износи 8000 Hz, издвајали смо, а затим просторно повлађавали онај део који је за нашу анализу најинтересантнији: најчешћи фреквентни обим сонаграма је 4000 Hz, а уколико је реч о мушком гласу, коришћен је и обим од 2000 Hz. За израчунавање фреквенције основног тона служио нам је један од виших хармоника, најчешће десети. Према особинама гласа сваког субјекта подешаван је ниво улазног сигнала и ниво сигнала репродукције. Ниво затамњења (интензитет) подешаван је ручно, према потреби. Од два филтра који могу обележавати аликвотне тонове, користили смо уски, са пропусним обимом од 45 Hz.

Ради провере аудитивних утисака, преслушаване су и обрнуте магнетофонске траке, а на основу њих су рађени и обрнути сонаграми.

Субјекти чији говор је послужио за анализу били су студенти Филолошког факултета у Београду. Потичу из различитих области штокавског говорног подручја и свима је српскохрватски матерњи језик.

Известан број студената је прочитао унапред припремљене текстове, што је послужило као један од критеријума при одабирању субјеката за каснија снимања. Одабрано је двадесет студената из: Шумадије, западне Србије, Београда, Војводине, источне Херцеговине, северне Црне Горе, источне и западне Босне и њихов говор је анализиран. Овде ћемо издвојити и приказати резултат анализе изговора пет субјеката чија имена следе. Уз имена су дати подаци о месту рођења, месту где су учили и завршили основну, односно средњу школу, години доласка у Београд и наречју којим говоре.

Бр.	презиме и име	место рођења	основна школа	средња школа	у Бгд. од	наречје
1.	Томовић Станија	Прањани	Прањани	Горњи Милановац	1969.	екавско
2.	Шкорић Зорка	Босанска Крупа	Босанска Крупа	Босанска Крупа	1968.	ијекавско
3.	Мујединовић Вахдета	Градачац	Сребреник	Тузла	1972.	ијекавско
4.	Барбулов Јелена	Кикинда	Кикинда	Кикинда	1969.	екавско
	Гордић Драгана	Београд	Београд	Београд	од рођења	екавско

Пробно снимање је обухватило речи са сва четири акцента, груписане у реченице различите интонације. Затим су снимљене реченице у којима су све акцентоване речи имале краткоузлазни (\) или дугоузлазни (/) акценат. Ево списка тих реченица:

1. Данас долази Иван.
2. Он стражари на граници.
3. Колико је сати?
4. Војници одлазе вечерас.
5. Ускоро долази зима.
6. Они желе да путују.
7. Доручак је на столу.
8. Донеси црвеног вина!
9. Трава је зелена и мека.
10. Ова река се плави.
11. Широке реке су мутне.
12. Погледај кроз прозор!
13. Која звезда трепери?
14. Авион лети високо.
15. Миру боли глава.
16. Девојчица се чешља.
17. Они не воле музику.
18. Покажите своје задатке!
19. Моја хаљина је нова.
20. Дете личи на њу.

При избору реченица водило се рачуна да оне садрже речи релевантне за анализу и да буду релативно кратке. За ово друго су постојала два разлога. Први је наметала техника обраде материјала. Наиме, диск сонаграфа, на који се сваки пут мора преснимити реченица са магнетофонске траке, може да забележи говорни сигнал чије трајање не прелази 2,4 секунде. Други разлог је психолошке природе. Читање дугих реченица замара и доводи до слабљења пажње, а тиме и до слабије изразитости снимљеног материјала, или до, мање или више свесног, истицања појединих речи. Ово последње може утицати на измену и експираторне и тонске компоненте акцента.

Показало се да је код мањег броја субјеката у неким од ових реченица делимично било неприродности у изговору, деформисања појединих речи или слогова због тежње ка посебном истицању, а понегде и давања погрешне интонације целој реченици. Уколико су грешке примећене у току снимања, субјекат је понављао реченицу пред микрофоном, некад и више пута. На тај начин су грешке исправљане, али се понекад, мада ретко, дешавало да се јаве нове. Најчешће је то било

истицање неке друге речи у реченици, а да за то нема оправдања. Ако је грешка запажсна тек касније, такав пример није узиман у обзир при анализи. Грешке су правилни (углавном) исти субјекти, док код већине није било грешака и одступања од очекиваног изговора. Код једног броја наших субјеката ухом се могла пратити тонска или експираторна компонента, али њихов глас није задовољавао захтеве сонаграфије, па је зато један број сонаграма био неупотребљив. Недостаци ове врсте су различити, али најчешће је реч о слабо израженим формантним областима.

Други део снимљеног материјала обухватио је избор речи са (/) и (\) акцентима. Речи су биране тако да обухвате све вокале (и вокално р) и то у иницијалним и медијалним слоговима. Речи су снимљене на два начина: најпре у реченицама — оквирима, а затим изоловано. Реченице — оквири омогућују да испитивана реч буде стављена у најповољнији положај. Ишли смо за тим да реченица не буде дуга, да анализирана реч буде у средини, по могућности нешто ближе почетку него крају реченице и да реченица буде обавештајна. Ово све омогућује да свака реч буде снимљена и анализирана под истим условима. У ову сврху су послужиле следеће две реченице — оквири:

1. Реч је у номинативу.
2. Реч је глагол.

Од речи које су снимљене, овде ће бити анализирани ове:

- | | | |
|-----|----------------|------------------|
| 1. | Реч Мара | је у номинативу. |
| 2. | „ додатак | „ „ „ |
| 3. | „ сиромашак | „ „ „ |
| 4. | „ време | „ „ „ |
| 5. | „ почетак | „ „ „ |
| 6. | „ завршетак | „ „ „ |
| 7. | „ вино | „ „ „ |
| 8. | „ поливање | „ „ „ |
| 9. | „ просвећивање | „ „ „ |
| 10. | „ прозор | „ „ „ |
| 11. | „ Миливојевић | „ „ „ |
| 12. | „ блуза | „ „ „ |
| 13. | „ облутак | „ „ „ |
| 14. | „ вршак | „ „ „ |
| 15. | „ залазак | „ „ „ |
| 16. | „ показатељ | „ „ „ |
| 17. | „ величанствен | „ „ „ |
| 18. | „ жена | „ „ „ |
| 19. | „ сељак | „ „ „ |
| 20. | „ пилот | „ „ „ |
| 21. | „ питом | „ „ „ |
| 22. | „ количина | „ „ „ |
| 23. | „ вода | „ „ „ |
| 24. | „ валовит | „ „ „ |
| 25. | „ учинак | „ „ „ |
| 26. | „ студент | „ „ „ |

27.	„ тркач	„ „ „
28.	Реч закочити	је глагол.
29.	„ препоручити	„ „
30.	„ оцрнити	„ „
31.	„ заковрнути	„ „
32.	„ запетљати	„ „
33.	„ развеселити	„ „
34.	„ учинити	„ „
35.	„ доносити	„ „
36.	„ разонодити	„ „
37.	„ разумети	„ „
38.	„ обрачунати	„ „
39.	„ откотрљати	„ „
40.	„ убрзати	„ „

II. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

1. Зависности природе узлазних акцената од позиције акцентоване речи у реченици

Пошли смо од претпоставке да је утицај реченичне мелодије на мелодију речи могућ и у случајевима кад ова два кретања нису истосмерна. Посматрали смо кретање тона у 20 наших реченица чије све акцентоване речи имају (/) или (\).

Материјал је као целина показао да се узлазни акценти не владају свуда једнако, већ да, у зависности од места речи у реченици, као и од реченичне интонације, донекле мењају своју природу.

На почетку свих реченица узлазност је врло изразита у изговору свих субјеката, просечно је већа за 35 Hz него у истовремено акцентованим вокалима у средини реченица. Иницијална позиција у реченици показује, дакле, тенденцију повећања узлазности, тако да исти акценти имају у иницијалном и медијалном положају у реченици исту тенденцију, али у различитом степену изражену. И слух такође региструје ову разлику и то као интервал већи од терце, нарочито када је реч о угитној или којој другој реченици где интонација знатније одступа од уобичајене интонације обавештајне реченице.

Да иницијални положај знатно мења природу акцента, јасно показују реченице у којима почетне речи имају силазне акценте. Седам од десет субјеката изговара прву реч у реченици *Он ситражари на граници* са изразитим тонским успином од почетка до краја, два имају пораст тона, а затим мелодиска линија мења смер (у оквиру истог вокала), док се код једног тонска компонента не може пратити због слабе изразитости при читању.

Код речи са узлазним акцентима на крају реченице, уочављу се две чињенице: прво, опште слабљење фонационе струје, све изразитије уколико је реченица била дужа и друго, губљење узлазне интонационе компоненте. Све тенденције су врло изразите, знатно ређе је тон равн, а најмалобројнији су примери са приметном узлазношћу. Ове последње налазимо једино у изговору оних субјеката који и иначе имају најизра-

зитије акценте, како узлазне тако и силазне. У целини узев, може се рећи да је овај положај речи у реченици умањео или неутралисао узлазну тонску компоненту.

Медијални положај у реченици је углавном неутралан — реченична интонација овде најмање мења природу тонског кретања у оквиру речи. Тек у овом положају открива се права природа неких прозодијских обележја. Тако, ако у иницијалном положају запазимо да узлазно кретање тона код великог броја субјеката захвата и постакцентски слог, а запазимо и то да се ова појава не појављује у финалној позицији у реченици, можемо ово кретање приписати утицају иницијалног положаја на измену акцента речи. Али тек када запазимо да се и у медијалном положају код одређеног броја субјеката догађа исто, можемо бити сигурни да је реч о фонетским одликама једног типа акцената, а не о простом утицају реченичне интонације.

Наше изоловане речи су показале углавном исто што и речи у контексту, али постоје и значајније разлике у трајању — оно је нешто дуже у изолованим речима — и у податку да их је већина субјеката изговарала као низ појмова који следе један за другим при набрајању (*Ма́ра, додá-шак, сиромáшак, врéме . . .*). И поред тога што је између речи прављена мала пауза, већ слушањем се да запазити да задати низ речи има у њиховом изговору карактер набрајања, што се не може сматрати задовољављујућим. Само су два од свих субјеката несумњиво остварила изолованост речи. Код осталих је недостатак најизразитији на местима где је почињала нова група речи — непосредно пре овог, глас је спуштан на начин карактеристичан за крај реченице.

Можемо закључити да нам најобјективније резултате може пружити анализа одабраних речи, снимљених у реченицама — оквирима.

2. Карактеристике речи са (/) и (\) акценциом у погледу трајања вокала и у погледу кретања фреквенције основног тона

Међу субјектима који су се истицади правилним изговором има представника различитих говорних зона (херцеговачке, западно босанске, шумадијске, београдске, војвођанске, источнобосанске), па њихов изговор пружа врло користан материјал за испитивање. Како се да уочити сличност, чак идентичност акценатских типова код представника исте говорне зоне, ми ћемо анализирати изговор пет најтипичнијих представника различитих говора и на основу резултата анализе извршити закључке.

Најпре ћемо давати збирне табеле са подацима о свих 40 анализираних речи са (/) и (\) акценциом, затим коментар табела и десет страних карактеристика акцената. Из техничких разлога ћемо обиље сонаграма свести на по неколико типичних примера — илустрација. Многобројни примери бележења акцената по слуху служили су као допуна експерименталном испитивању, и пошто се резултати у највећем броју случајева подударају, нећемо их наводити у већем броју, 2—3 примера око бележеног изговора субјекта С. Томовић довољна су да покажу наш систем нотне графиције.

2.1. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору С. Томовић

Табела 1: (/) акценат

реч	трајање (у ссек)			ФОТ (у Hz)				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почет-ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	49	26	9	232	225	275	275	260
дода́так	82	24	8	220	200	280	290	265
сирома́шак	109	26	9	230	220	270	270	250
вре́ме	68	26	9	220	220	250	255	225
поче́так	85	24	9	215	240	265	270	255
заврше́так	93	23	9	230	245	265	275	250
ви́но	69	26	13	210	230	270	275	240
полива́ње	86	19	18	225	245	270	280	250
просвећива́ње	112	17	14	220	240	273	273	250
про́зор	67	32	13	220	220	265	275	250
закóчити	91	21	7	245	240	325	345	320
Миливо́јевић	98	22	7	250	200	255	255	250
блúза	72	28	15	220	240	285	290	260
облúтак	89	22	9	220	235	295	290	260
препорúчити	88	20	7	250	275	350	320	295
вршак	78	26	10	220	220	275	290	250
оцр́нити	81	19	9	230	240	290	300	275
заковр́нути	102	21	7	225	220	280	290	280
просек:					230,83	279,89	284,33	260,28

Табела 2: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала	почет- ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	70	19	12	228	230	270	280	270
показатељ	73	18	10	216	245	320	300	280
величанствен	90	18	9	225	240	275	260	240
жѐна	47	16	12	225	225	275	275	250
сељак	67	15	18	250	245	270	275	270
запѐтљати	81	15	7	230	250	310	310	280
развесѐлити	97	14	9	275	230	275	290	300
пилѐт	55	14	16	260	260	265	275	250
питом	48	14	8	285	280	280	275	240
учинити	72	10	10	250	285	285	295	290
количина	73	14	12	230	270	275	275	240
вѐда	48	18	10	235	210	270	270	235
валѐвит	73	18	5	230	230	260	295	310
донѐсити	84	16	7	220	230	300	320	280
разонѐдити	90	16	3	200	230	270	—	—
ѐчинак	79	19	7	200	200	300	300	275
стѐдент	73	15	8	265	265	290	285	265
разѐмети	75	18	10	250	230	275	290	280
обрачѐнати	95	18	10	200	260	280	280	280
тркач	54	12	14	270	270	300	325	240
убрзати	93	16	10	225	225	330	330	295
откопрљати	95	12	10	225	255	265	265	250
просек:					243,73	285,00	289,05	267,62

2.1.1. У табелама су приказане следеће вредности: трајање речи са узлазним акцентима (у ссек.), трајање акценатованог и следећег вокала, фреквенција (у Hz) основног тона — ФОТ, на почетку речи, у оквиру акценатованог и следећег вокала. У дну табеле је дато просечно кретање тона у акценатованом и поста акценатском слогу. Просеци трајања, у нашем случају, не би пружили верну слику због хетерогености речи у нашем избору, па их и не изводимо. Односи на овом плану могу се лако пратити из самих табела.

Изговор С. Томовић је типично шумадијски. Узлазност и силазност су јасно изражене. Добро се чувају дужине у поста акценатским слоговима. Акцентовани вокали су увек знатно дужи од неакцентованих и код (\) акцената (19:12, 18:10 ...) и, нарочито, код (/) акцената (26:9, 24:8 ...). Ако је поста акценатски слог дуг, разлика у трајању се смањује, нарочито код (\) акцената, али су сасвим ретки примери изједначења трајања или преваге слога са неакцентованом дужином.

Узлазност (/) и (\) акцената је изразита од почетка до краја акценатованог слога. Следећи слог се одликује јасним силазним кретањем. Усамљени су примери као *развеселиши* и *дондсиши*, где се остварује мали тонски успон и у наредном слогу, или се достигнути ниво одржава, као у *обрачунаши*. Код (/) акцената оваквих случајева уопште нема.

Врхунци ФОТ вокала у слогу под акцентом и у следећем су на приближно истој висини. Често је то потпуно иста висина (275:275, 310:310 ...), а може бити минимално виша или нижа на почетку поста акценатског слога. Ако је врхунац у другом од ова два слога нешто виши, ова разлика је у говорима овог типа занемарљива из следећих разлога:

1) реч је о малом порасту ФОТ — у односу на успон у акценатованом слогу, он је незнатан (просечни успон у акценатованом слогу је, код (\) акцената, 41,25 Hz, а просечна разлика у врхунцима је 4,05 Hz).

2) врхунац другог слога је временски врло мало удаљен од претходног, а оба су непосредно уз границу слога и

3) пад који је основно тонско обележје поста акценатских слогова у овом говору продужује се и после првог поста акценатског слога, што је изузетно важно за формирање аудитивног утиска о кретању тона после акценатованог слога.

Са овим изговором слажу се и они из западне Србије и источне Херцеговине.

2.1.2. Иако нетипични у говору овог субјекта, малобројни случајеви са високим нивоом ФОТ у поста акценатском слогу привлаче нашу пажњу.

Анализом промена ФОТ у различитим речима утврђујемо да постоји повезаност између смера кретања ФОТ (узлазност — силазност) и природе консонаната који претходе вокалу или за њим следе.

Посматраћемо зато овај однос овде, а касније и код друга четири субјекта.

Реч *Маџа* је од претходне одвојена минималном паузом (2 csek), што има утицаја на почетак тонског кретања: у оквиру сонанта *м* оно је силазно, а затим почиње успон, најпре благ, а онда врло изразит. Поста акценатски слог је сав у опадању. Трајање првог вокала је готово троструко веће од другог. Сличне односе имамо и у речима *додџџак* и *сиромџџак*. У овој другој ФОТ расте уједначено, а опада најпре нагло, затим прелази у равно кретање.

Сличан почетак има и пример *време*. Овде је нешто друго посебно интересно: узлазно кретање акценатованог вокала преноси се и на следећи сонант *м*. У првом делу сонанта тон расте, затим продужује равно до почетка вокала *е* који је изразито силазан. *М* је по трајању дуже од *е* (11:9). Овако се понаша и назал у примеру *вино*.

У примерима *йочџџак* и *завриџџак*, мали краткотрајни пад тона на самом почетку трајања условљен је природом непосредно претходних сугласника. Слично је и у речи *йросвећивање*: влши хармоници показују да је непосредно суседство гласа *ћ* неутралисало у прва 4 стога дела секунде пораст ФОТ.

Примери *блџа* и *облџџак* су интересантни по томе што узлазно кретање почиње већ од сонанта *л*. Оба поста акценатска слога су силазна.

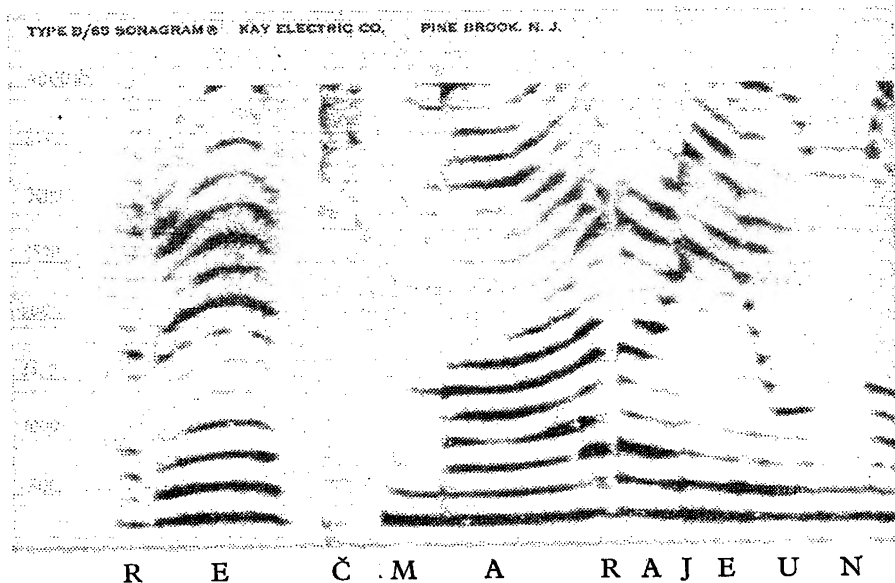
Код примера *оуфрнџџи* постоји на самом почетку акценатованог *р* једва приметан пад ФОТ (видљив код хармоника виших од десетог), после кога следи успон. Ово мало скретање проузроковало је претходни сугласник *и*. Пораст тона захвата сонант *н* у целом трајању. У току 8,5 csek тон се пење за 10 Hz. После тога он опада у току целог трајања поста акценатског вокала *и*. Исту ситуацију срећемо и у *заковрнуџи*, где је кретање тона захватило сонант *н* и пренело се и на поста акценатско *у*. Оно је равнотона и пад ће се остварити тек у последњем слогу. Пад ће бити тако изразит, да се његов интервал изједначује са тонским успоном сва три претходна гласа (*р н у*).

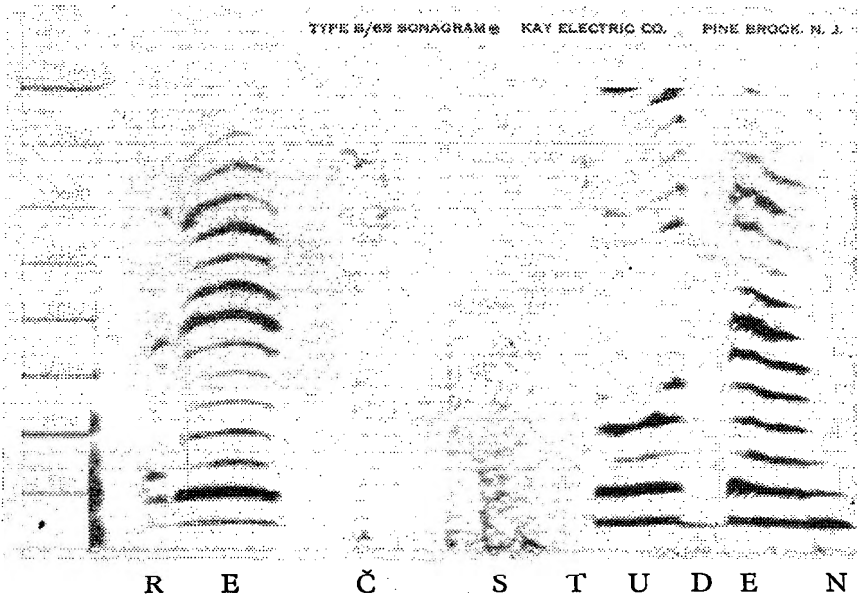
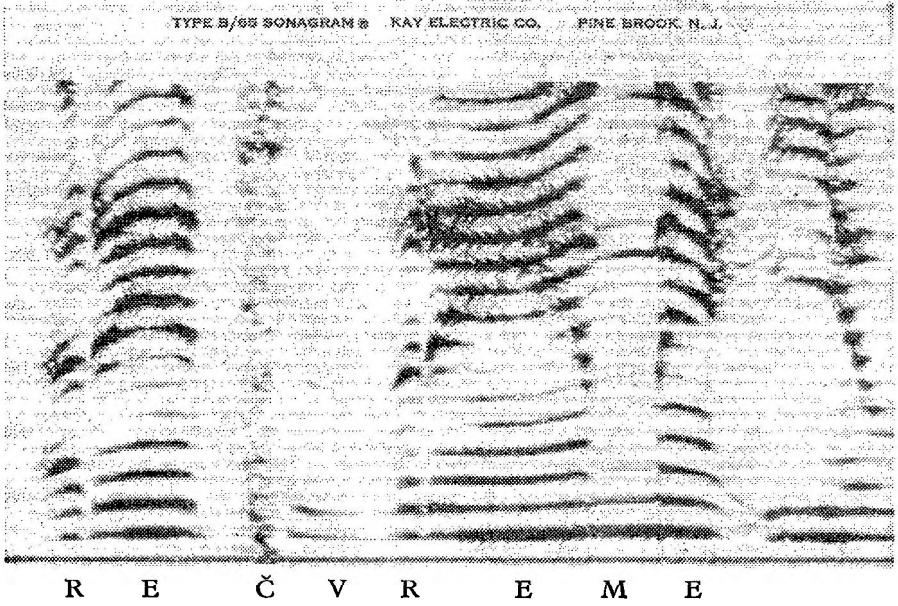
У речи *жџна* јасно су уочљиве две линије у кретању тона: узлазна у оквиру вокала *е* и силазна у оквиру *а*. За *н* које се нашло између њих карактеристичан је раван и релативно дуг тон.

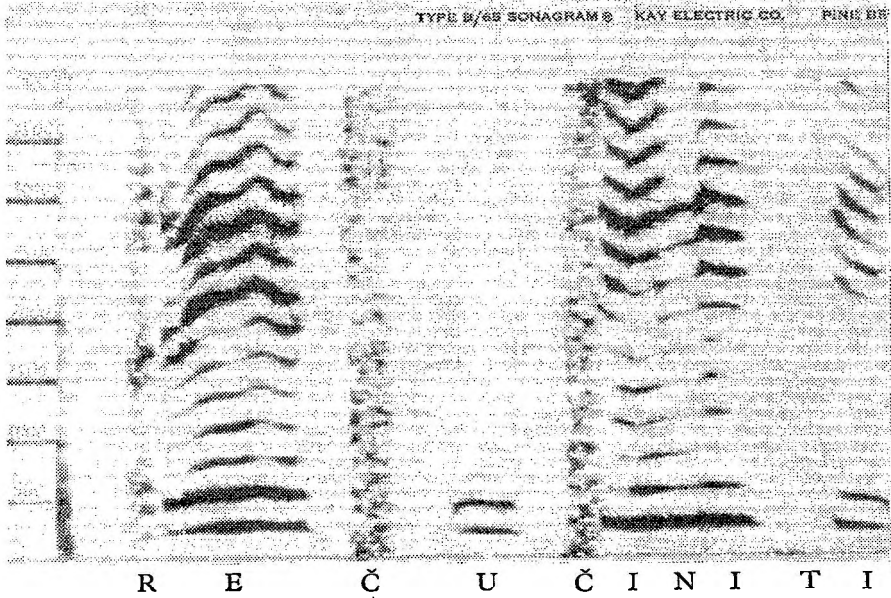
Реч *вода* има типичан узлазни акценат на иницијалном слогу. Пост-акцентски вокал је у целом току силазан. Овако је и у примерима: *учинак*, *студент*, *заједљив* и *убрзати*.

Групу примера: *валовит*, *обрачунаит*, *разумет*, *разнодџит*, *дондсит* и *развеселит* карактерише следеће. У свима се појављује нешто што се могло запазити и у претходним примерима где је сонант стајао непосредно уз акцентовани вокал: узлазно кретање које карактерише вокал започиње раније ако је сонант испред њега, односно наставља се и после акцентованог вокала ако је сонант иза њега. Ово важи и за (/) и за (\) акценат, с тим шт је код (\) ово уочљивије јер сам вокал краће траје. Исто тако, код (\) постоји могућност да се узлазно кретање које је захватило сонант после акцентованог вокала, понекад пренесе и на вокал постакцентског слога. У том случају овај вокал може бити двојак: раван или узлазан. И једно и друго је ретко и код (/) акцента се не јавља.

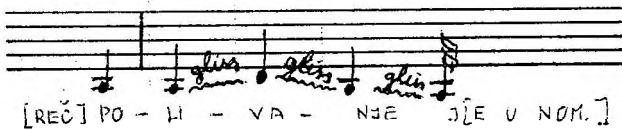
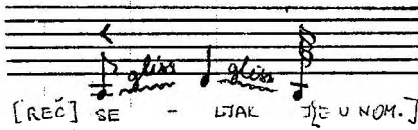
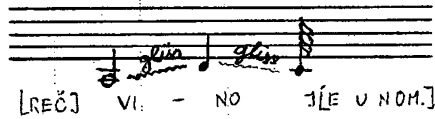
2.1.3. Илустрације (умањени сонаграми)







2.1.4. Нотни примери



2.2. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору З. Шкорић

Табела 3: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следе- ћег вокала	почет- ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Мара	55	25	14	190	190	250	270	280
додатак	77	25	9	190	175	230	320	315
сиромашак	90	23	9	210	190	250	300	280
време	59	25	10	220	210	250	280	265
почетак	82	18	8	215	225	235	290	300
завршетак	97	18	9	210	220	245	300	300
вино	55	25	13	200	200	250	275	280
поливњање	74	19	14	225	210	240	270	280
просвећивање	102	18	14	230	230	250	275	300
прозор	57	27	10	210	200	245	260	290
закóчити	86	23	—	225	250	280	—	—
Миливојевић	88	23	3	220	200	280	300	300
блúза	70	25	20	200	240	280	315	285
облúтак	80	19	9	210	220	250	290	300
препорúчити	100	25	7	240	210	280	320	310
вршак	70	23	12	200	205	245	300	290
оцфнити	86	21	12	210	240	260	275	275
заковрнути	102	19	7	215	210	270	280	280
просек:					212,50	255,00	289,41	290,00

Табела 4: (\) акценат

реч	трајање			почет- ка речи	ФОТ			
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала		акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	57	13	9	210	210	230	250	275
показатељ	81	17	9	210	225	240	250	275
величанствен	93	14	9	195	220	240	310	310
жѐна	48	12	14	180	200	225	250	280
сѐља̀к	61	12	18	225	225	240	260	310
запѐтълати	88	12	7	200	240	260	300	300
развесѐлити	97	14	7	205	225	260	275	280
пилѐт	55	13	14	225	225	230	250	310
питом	43	12	18	230	230	250	340	300
учѐинити	73	9	9	200	240	240	290	300
количѐина	67	9	18	240	250	275	290	280
во̀да	48	14	17	190	200	220	250	290
валѐвит	70	14	9	200	200	260	290	305
донѐсити	84	14	7	200	215	240	280	275
разо̀нѐдити	90	12	7	220	225	275	275	280
у̀чинак	59	14	—	185	185	260	—	—
стѐудент	69	10	12	240	240	280	285	320
разѐумети	77	9	9	225	240	275	280	300
обра̀чу̀нати	93	9	9	200	240	255	275	280
трѐкач	57	12	18	250	250	255	310	310
убрзати	77	14	9	175	240	280	300	300
отко̀трѐлати	88	12	9	200	265	280	320	320
просек:					226,82	253,18	282,38	295,24

2.2.1. Изговор З. Шкорић, чија породица је пореклом из Лике, показује, што се кретања тона у оквиру акцентованог вокала тиче, изразигу и доследну узлазност. Сви примери показују да су и (/) и (\) акценат од почетка до краја обележени поступним и јасним тонским успоном. Нема ни једног случаја равнoг, колебљивог или силазног тона. У томе се сви примери слажу са изговором С. Томовић.

Најинтересантнији подаци које пружа изговор З. Шкорић односе се на тонску компоненту поста акценатског вокала. За изговор претходног субјекта констатована је доследна силазност вокала у поста акценатским слоговима. Овде је, међутим, по правилу вокал поста акценатског слога узлазан. Не само да он почиње тоном вишим од врхунца акцентованог вокала, него је узлазан у целом току. У примерима где је претходни вокал код (\), има случајева да је вокал овог (поста акценатског) слога силазан, ако је то условила природа сугласника испред њега. Ово је нешто чешће код (/) акцената. Отуда у примерима: *блљза*, *сиромашак*, *вршак*, *шрљч* и сличним, силазно кретање тона поста акценатског вокала. Остали случајеви показују мање или више изражену узлазност. Она се креће од готово равнoг тона, преко равнo-узлазног, до случајева где је та тенденција јака колико и у самом акцентованом вокалу.

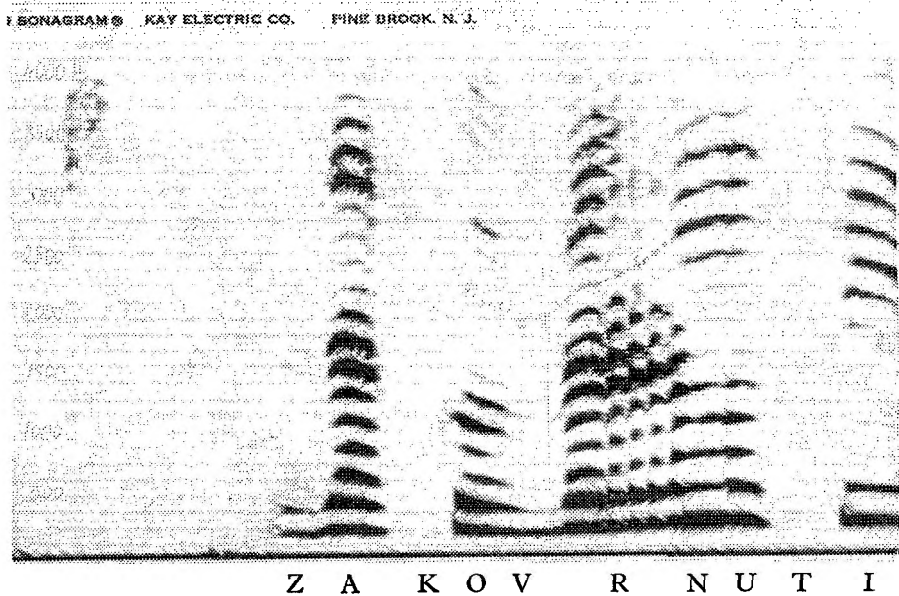
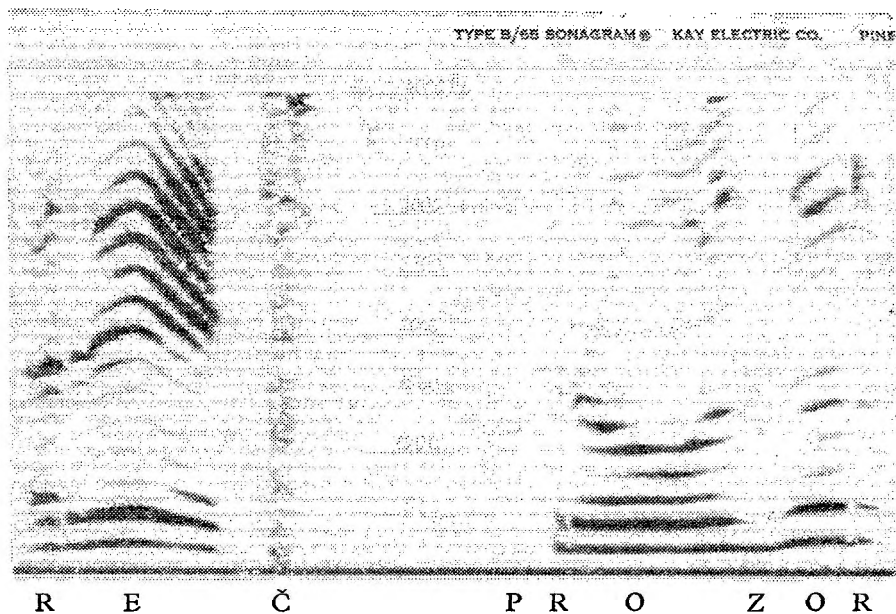
У погледу трајања вокала до сада се могло закључити да је акценатовани редовно дужи од наредног, чак и кад је на овом другом неакцентована дужина. У изговору С. Томовић изузеци су били заиста ретки. Код З. Шкорић, међутим, није редак случај да су трајања оба ова вокала изједначена (9:9 у *разумљи*), а често је други и дужи, чак и кад на њему нема неакцентоване дужине (*жљна*, *количина*, *вљда*, *стљдени* и др.). У неколико случајева нису могли бити регистровани сви подаци због редукције вокала као у примерима *закљчиши* и *уљинак*.

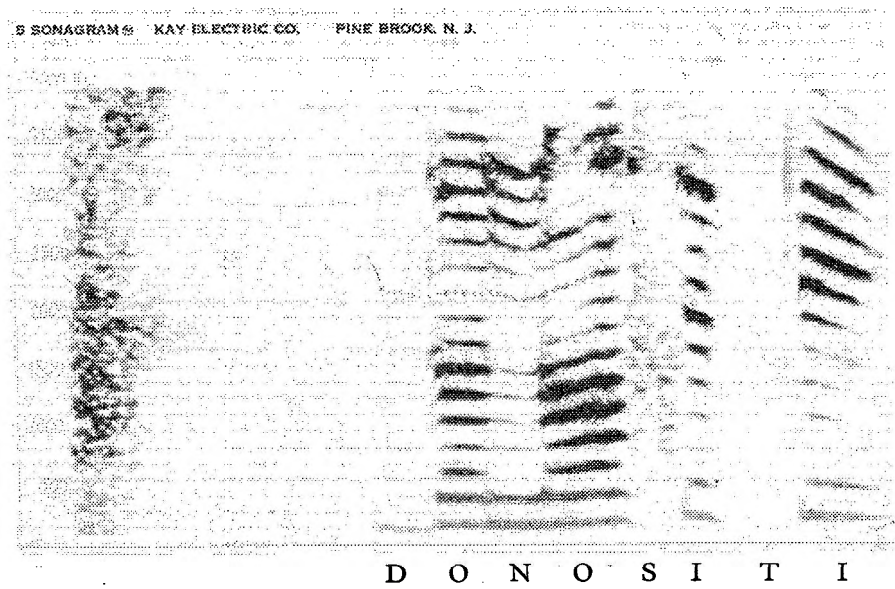
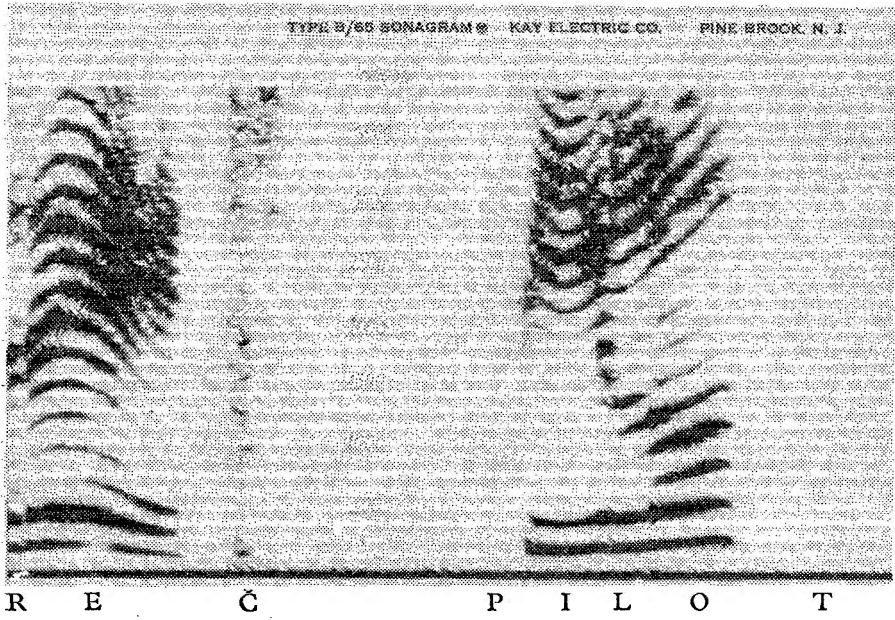
2.2.2. И овде се може указати на маља одступања у кретању тона на самом почетку вокала, која настају као последица утицаја претходног консонанта. Овакви примери су бројнији кад је акценат кратак (*количина*, *шрљч*, *зайљљашти*, *уљиниши* и др.).

Слогови пре акцентованог углавном су силазног тона или на истој висини као почетак овог вокала.

Ако поста акценатски слог почиње сонантом, запажа се исто што и код С. Томовић, с тим што је овде све још изразитије. Поређењем истих примера у изговору оба субјекта (*величанствљен*, *жљна*, *сљљак*, *шљлљи*) примећујемо разлику у кретању тона: равном или претежно равном тону сонанта, овде одговара јасно узлазан. Примери са равним тоном у току трајања сонанта код З. Шкорић су ретки.

2.2.3. Илустрације (умањени сонаграми)





2.3. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору В. Мујединовић

Табела 5: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	43	20	11	225	210	220	235	250
дода́так	77	20	9	220	215	220	255	250
сиромáшак	86	18	9	225	200	230	250	230
врéме	59	21	14	220	200	205	240	235
почéтак	73	18	10	200	210	200	265	250
завршéтак	93	17	11	225	210	210	240	230
ви́но	53	23	15	220	215	230	255	255
поли́вање	81	21	8	—	200	230	230	230
просвећивáње	99	14	8	200	225	225	230	230
про́зор	56	21	12	250	205	225	235	225
закóчити	86	21	7	240	230	248	280	260
Миливо́јевић	93	19	7	255	280	310	305	310
блúза	63	21	16	200	200	220	240	205
облúтак	77	15	10	190	200	240	250	230
препорúчити	95	21	7	210	205	270	260	250
вр́шак	59	18	10	200	185	230	250	225
оцр́нити	90	23	9	200	225	240	235	250
закóврнути	111	20	9	—	200	240	—	—
просек:					211,94	232,94	250,29	242,06

Табела 6: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	66	14	9	225	200	200	210	235
показатељ	81	14	19	210	210	205	210	210
величанствен	96	15	8	200	210	210	235	225
жѐна	45	18	14	180	200	210	240	240
сѐља̀к	67	15	17	225	210	210	220	245
запѐтљати	93	14	9	250	200	200	250	250
развесѐлити	109	15	9	250	220	220	240	250
пѐлѓт	54	14	14	225	225	225	240	250
пѐтом	48	12	12	200	200	220	250	245
учѐнити	74	14	9	225	200	205	230	250
количѐна	67	12	13	200	200	200	240	230
вѓда	48	15	15	225	200	210	230	220
валѓвит	67	15	9	245	195	200	250	250
донѓсити	82	14	7	225	200	230	240	220
разонѓдити	99	15	7	250	200	225	240	250
уѓинак	64	14	9	225	225	225	250	240
стѓдент	70	14	14	—	200	200	210	230
разѓмети	80	11	10	250	200	210	240	255
обраѓунати	97	11	10	200	220	220	230	250
трѓкач	50	12	16	205	205	220	250	225
убрзати	77	14	10	200	200	240	260	260
откотрѓлати	94	15	10	200	220	230	250	250
просек :					206,36	214,32	237,05	240,00

2.3.1. У поређењу са претходна два субјекта, изговор В. Мујединовић показује доста неуједначености и колебања која се могу запазити и код осталих наших субјеката из источне Босне.

Вокал под акцентом је врло ретко изразито узлазан. Пре се може рећи да је тон рван и равно-узлазан. У великом броју случајева први део вокала је силазан, а затим тон мења правац и постаје узлазан, па ту своју узлазност преноси и на део следећег слога. Има и неколико примера силазног тона на месту где очекујемо узлазни.

Вокал под (/) је увек знатно дужи од следећег. Ово важи и за случајеве када је други са неакцентованом дужином. Вокал под (\) је често, али не увек, дужи од следећег. И када постоји, разлика у трајању није велика. Ови вокали су некад једнаког трајања, или је други чак дужи, најчешће када је на њему неакцентована дужина.

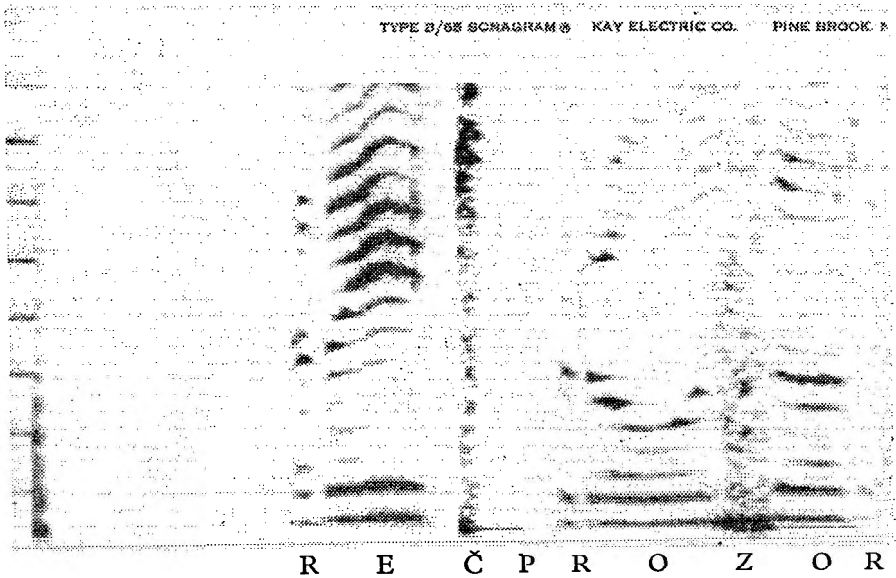
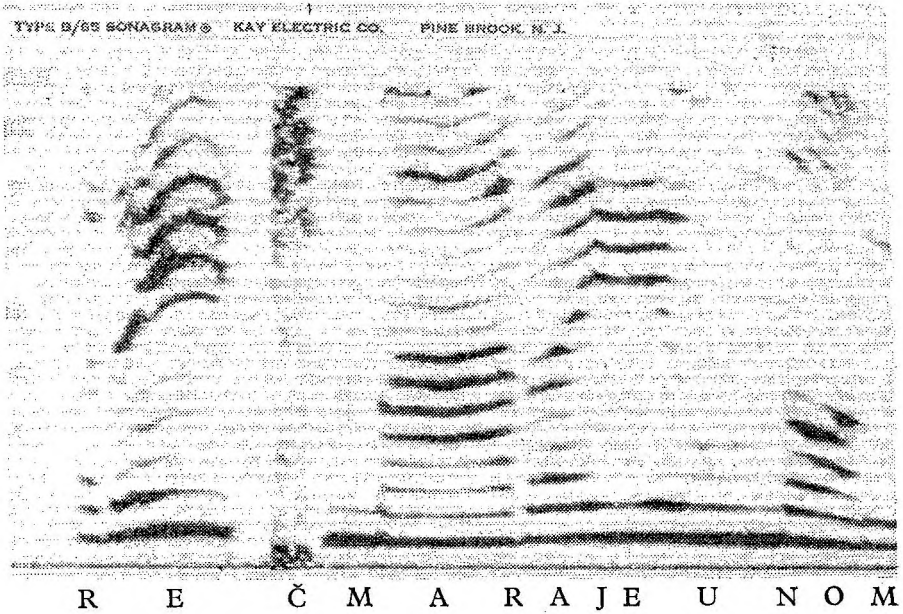
2.3.2. У великом броју примера разлика између почетка и врхунца акцентованог вокала није велика. То се догађа у случајевима са силазним тоном у првом и узлазним у другом делу истог вокала. Такви су примери: *време*, *почећашак*, *завршишак*, *ћрбзор* и многи други.

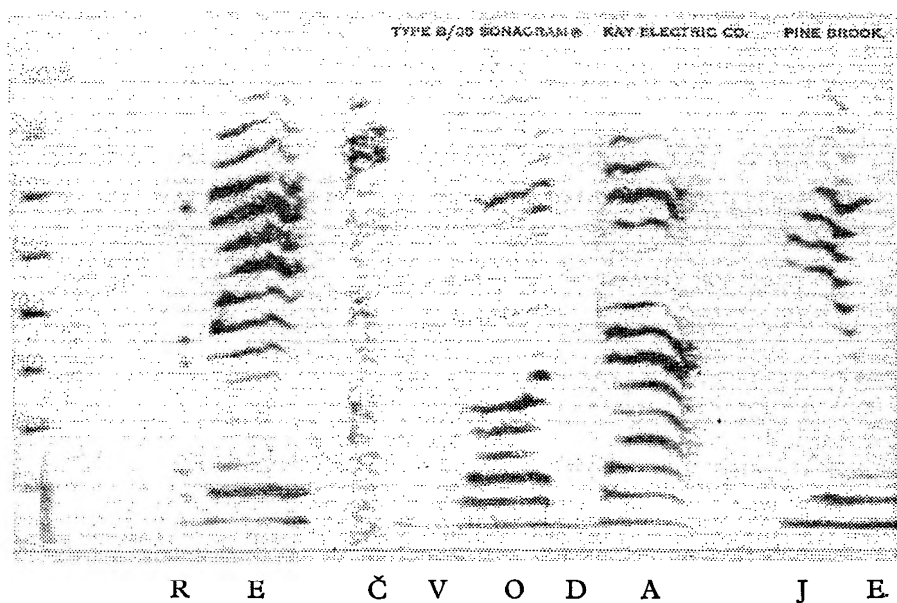
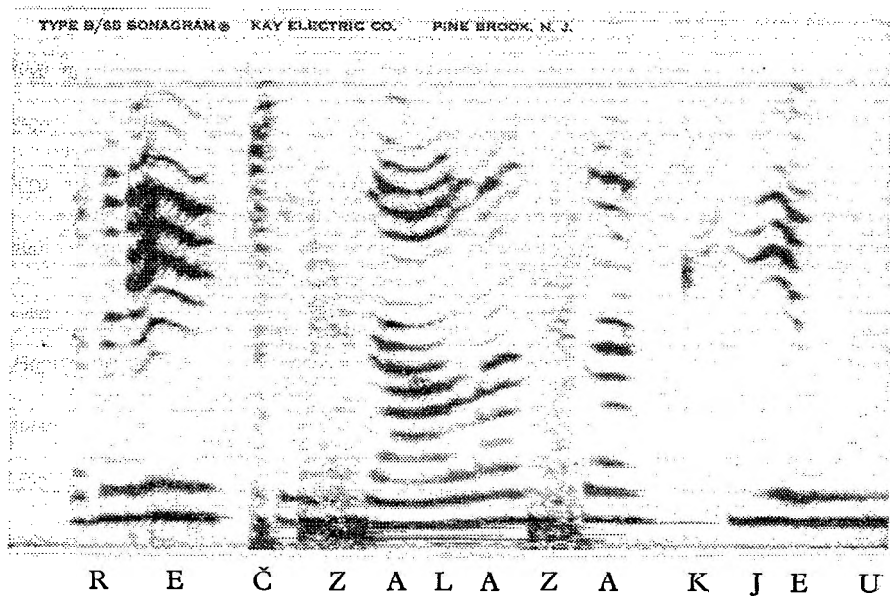
Уколико је сугласник после акцентованог вокала сонант, он ће, како је претходно речено, продужити узлазно кретање. Код В. Мујединовић су сонанти узлазни и у случајевима кад им претходи вокал колебаљивог, силазно-узлазног или равног тона. Тако у речи *време* м има најизразитији успон. Траје 12 ссек, а захвата интервал од 205 до 240 Hz, док се сам акцентовани вокал за 21 ссек трајања пење свега за 5 Hz. Слично је и у примерима: *залазак*, *жѐна*, *сѐљак*, *ћилбић*, *количина*, *валовић* и осталим где је сонант у овј позицији.

Код рачи са (/) акцентом постакцентски слог је редовно силазан. Понекад је после сонанта рван (*вино*, *ћоливање*, *ћросвећивање*) или, сасвим ретко, узлазан (*оућниши*, *Мара*). Постакцентски слог у речима са (\) акцентом показује тенденцију узлазног кретања. Она је негде умањена, а негде и неутралисана утицајем претходног сугласника (*ћрќач*, *дондсиши*). У бројним примерима, и после фрикатив и африката вокал постакцентског слога је узлазан или бар рван (*ћоказашељ*, *убрзаши*).

Иако интервал тонског успона није велики, ретки су и представљају изузетак примери у којима је цела реч рвана или благо силазна.

2.3.3. Илустрације (умањени сонаграми)





2.4. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору Ј. Барбулов

Табела 7: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	41	22	7	255	250	275	295	290
дода́так	74	18	10	240	225	245	295	280
сиромáшак	87	19	10	260	240	280	310	295
вре́ме	47	18	9	225	225	235	275	280
почéтак	72	18	9	260	265	280	320	310
завршéтак	91	16	9	250	240	260	325	300
ви́но	55	23	11	250	240	250	280	280
полива́ње	73	17	9	240	225	245	255	280
просвећивáње	94	16	9	270	240	250	270	290
прóзор	61	26	12	260	225	260	290	280
закóчити	—	—	—	—	—	—	—	—
Миливо́јевић	97	15	10	250	230	250	260	270
блúза	60	19	14	250	240	280	300	290
облúтак	75	15	10	245	230	280	340	295
препорúчити	72	14	9	250	230	250	270	265
вршак	68	14	10	255	225	275	275	275
оцрнити	72	18	9	250	230	250	275	270
заковрнути	90	15	9	280	225	245	270	270
просек:					234,41	259,41	288,53	283,53

Табела 8: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	81	7	15	270	240	230	240	300
показатељ	79	15	10	240	240	240	260	280
величанствен	100	15	8	260	210	240	280	275
жѐна	58	17	17	240	230	210	230	300
сѐљак	63	17	15	240	225	225	240	270
запѐтљати	83	14	10	260	255	235	260	295
развесѐлити	94	14	7	240	230	235	260	275
пилѐт	56	13	16	250	245	210	220	300
питѐм	45	12	9	250	250	220	255	275
учинити	72	12	9	230	250	250	275	310
количина	68	11	12	230	230	225	250	290
вѐда	50	17	15	230	220	225	250	300
валѐвит	68	16	10	250	220	230	260	300
донѐсити	86	14	8	260	225	250	295	300
разонѐдити	93	14	10	275	230	250	275	300
учинак	70	14	9	265	265	265	265	275
стѐдент	59	14	9	250	250	245	255	300
разѐумети	78	10	10	250	230	240	260	290
обрачѐнати	88	10	12	250	250	250	275	300
тркач	60	12	14	225	225	225	280	300
убрзати	75	14	12	225	215	250	270	310
откоптрљати	86	11	11	240	300	280	290	300
просек:				237,95	237,73	261,14	292,95	

2.4.1. Главне карактеристике узлазних акцената војвођанске говорне зоне могу се пратити код Ј. Барбулов. Овај изговор показује низ елемената који га повезују са претходним, нарочито са изговором З. Шкорић.

Кад је реч о узлазности акцентованог вокала, онда се може констатовати да она није једнако изражена код дугог и кратког акцента. Код дугог је присутна у свим случајевима. Треба, међутим, додати да сам интервал узлазности није велики и да се у томе овај изговор разликује од С. Томовић и З. Шкорић. Код кратког акцента узлазност постоји у врло малом броју примера. Овде је тон претежно раван, а у бројним случајевима и силазан, било само у првом делу, било у току целог трајања акцентованог вокала. Чак се може рећи да је такво кретање тона регистровано не само на великом, него и на претежном броју сонаграма са изговором наших субјеката из ове говорне зоне. Примери као *величан-сйвен, разондйши, убрзайи*, где се види узлазно кретање тона, у мањини су, а међу овде анализираним речима са (\) акцентом (снимљеним у реченицама — оквирима) и једини. Па и овде се може приметити да је интервал узлазности мали, а у другом од ова три примера, први део акцентованог вокала, уједно квантитативно супериорнији, има изразито раван тон.

Вокал под (/) акцентом је увек дужи од следећег, а вокал под (\) показује колебања у односу према следећем вокалу, слично као што смо видели код В. Мујединовић.

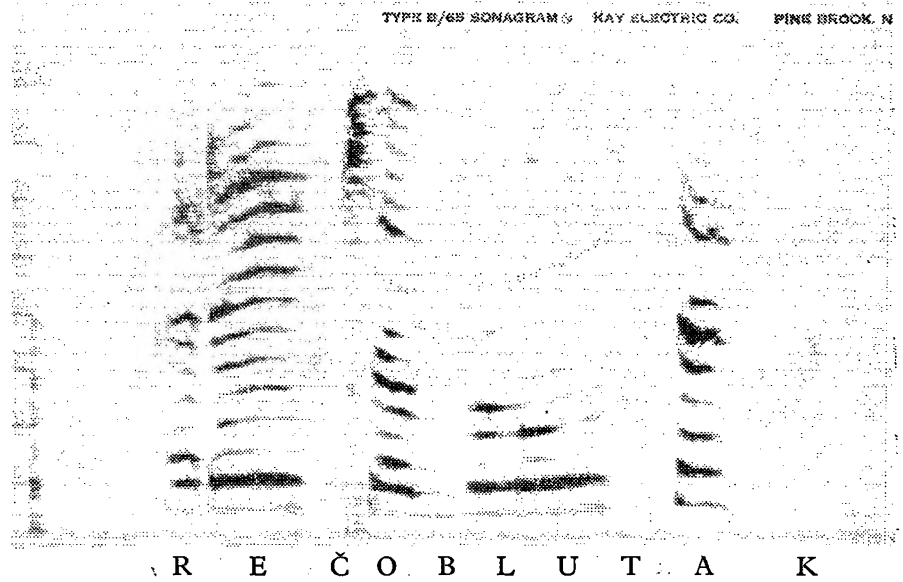
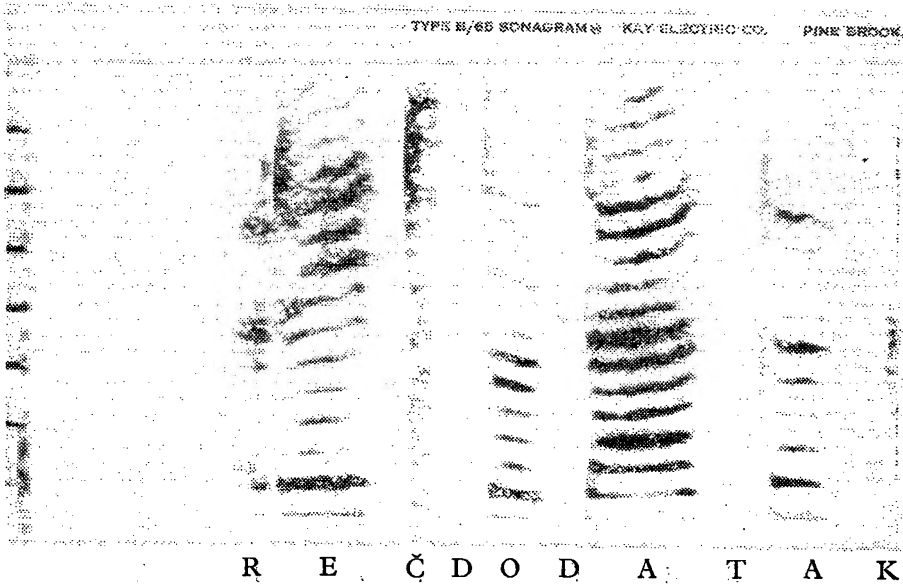
Основно тонско кретање у вокалу поста акценатског слога је узлазно. Оно је доследно и изражено је јасно. Забележено је код свих наших субјеката из ове области. У случајевима где поста акценатском вокалу претходи сонант, узлазна мелодијска линија захвата цео поста акценатски слог, појачавајући његову основну узлазну интонираност (*Ма́ра, вре́ме, ви́но, йолива́ње* и бројни други примери).

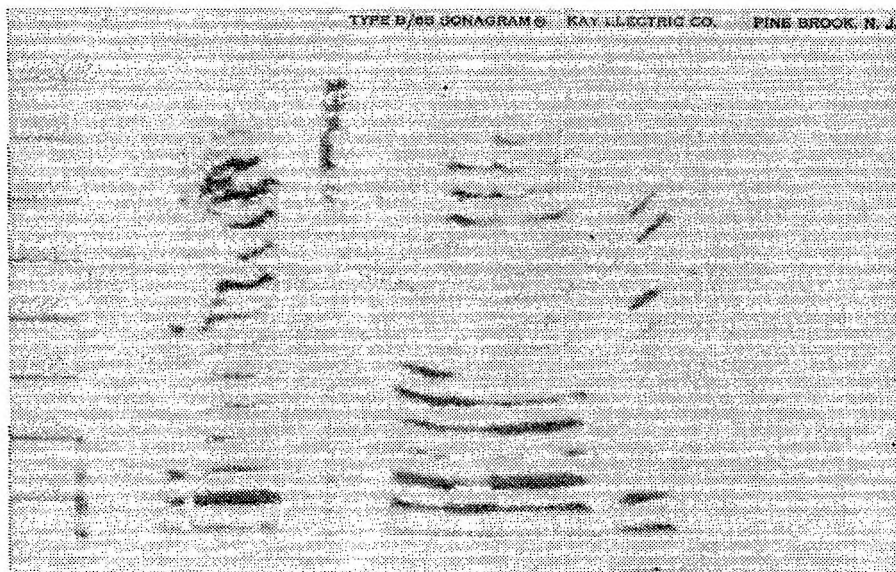
2.4.2. Правилност да узлазна мелодијска линија зависи од природе непосредно суседних сугласника и овде се потврђује. Сонанти продужују, односно антиципирају узлазно кретање тона оних вокала уз које стоје.

Присуство фрикатива, африката и делимично експлозивних сугласника врши исти утицај на кретање ФОТ суседних вокала као што је констатовано за изговор претходних субјеката (примери: *дода́йшак, сиромáшак, облудáшак* и многи други).

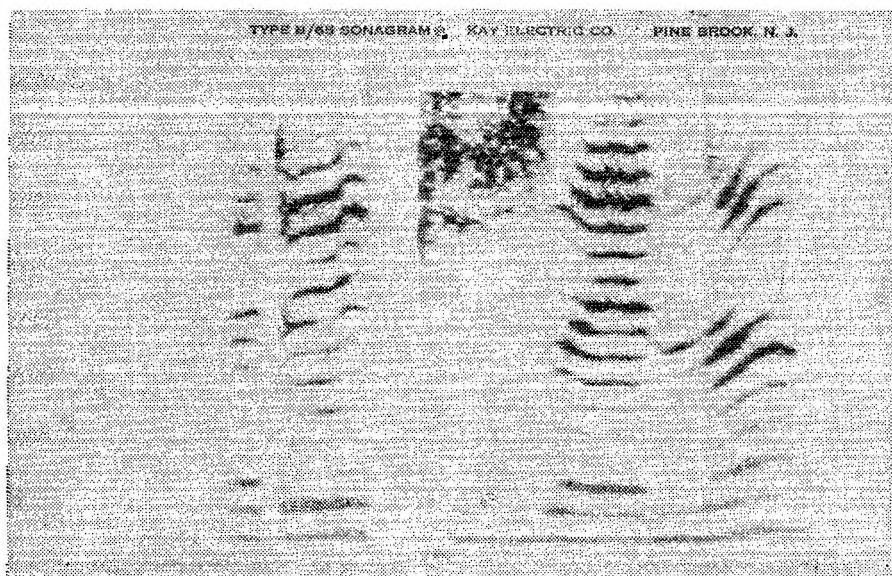
Има, међутим, примера где ни присуство експлозива и фрикатива није успело да умањи основну, узлазну тенденцију тонског кретања: *йока́зашељ, йи́шом, шр́кач, убрзайи*.

2.4.3. Илустрације (умањени сонаграми)





R E Č V A L O V I T



R E Č Ž E N A

2.5. Речи са (/) и (\) акцентом у изговору Д. Гордић

Табела 9: (/) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (/)	следећег вокала	почетка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
Ма́ра	53	22	12	245	220	205	225	270
дода́так	92	20	11	240	200	215	255	265
сирома́шак	115	22	11	230	200	220	270	275
вре́ме	69	22	18	200	200	200	250	300
поче́так	87	20	12	200	220	200	260	275
заврше́так	121	19	10	250	210	220	280	280
ви́но	62	22	17	200	200	200	245	295
полива́ње	76	15	12	200	295	200	225	250
просвећива́ње	109	14	11	220	205	205	240	250
про́зор	63	30	15	210	200	200	240	275
закочи́ти	102	17	10	210	200	205	260	260
Миливојевић	114	17	11	230	195	200	210	245
блу́за	72	22	20	240	200	200	250	280
облу́так	86	15	12	200	190	200	290	290
препоручи́ти	100	16	7	225	200	225	275	250
врша́к	80	19	11	225	205	225	270	255
оцр́нити	90	18	10	220	225	225	245	270
заковрну́ти	112	18	7	220	195	220	250	270
просек:					208,89	209,16	252,22	269,72

Табела 10: (\) акценат

реч	трајање			ФОТ				
	речи	вокала под (\)	следе- ћег вокала	почет- ка речи	акцентованог вокала		постакцентског вокала	
					почетак	крај	почетак	крај
залазак	85	18	14	225	220	220	240	275
показатељ	93	20	12	205	225	200	250	265
величанствен	111	15	10	200	215	210	255	255
жена	60	20	14	210	205	200	240	280
селяк	75	18	14	240	240	200	240	280
запетљати	86	12	10	225	205	205	255	260
развеселити	110	18	10	220	230	205	225	265
пилот	60	15	15	220	220	210	235	270
питом	50	14	12	225	225	210	270	275
учинити	79	13	8	240	230	205	225	240
количина	83	16	18	225	220	220	240	290
вода	64	20	20	220	200	210	250	270
валовит	78	18	12	225	195	195	240	275
доносити	92	17	10	200	195	225	280	265
разонодити	107	15	9	200	195	200	245	255
учинак	65	12	4	170	170	180	275	260
студент	80	15	12	200	200	200	250	270
разумети	89	13	10	220	200	210	230	255
обрачунати	95	12	10	215	215	220	240	270
тркач	64	13	12	250	240	215	260	260
убрзати	79	13	11	225	225	230	275	275
откопљати	90	10	10	200	210	210	240	265
просек:					212,73	208,18	248,18	267,05

2.5.1. Основно што карактерише речи са узлазним акцентима у изговору наших субјекта из београдске говорне зоне је раван тон акценатованог слога, колебљива интонација речи и тонска супериорност поста акценатованог слога над акценатованим. Ово последње је констатовано и за изговор претходног субјекта, али је и поред великих сличности међу њима, уочљива једна разлика: код Ј. Барбулов су акценатовани вокали често заиста узлазни. Иако ово код ње као опште правило важи само за дуге акценте, приметна је разлика у односу на Д. Гордић, код које су и дуги и кратки претежно равни. Кретање тона у поста акценатованом вокалу се углавном подудара код оба субјекта.

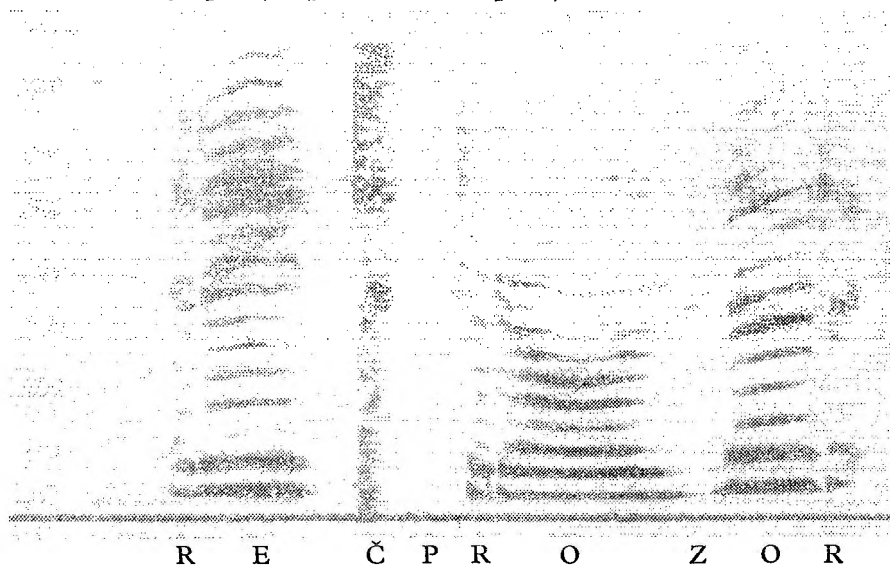
И однос акценатованог и поста акценатованог вокала у погледу трајања сличан је ономе који смо описали у изговору Ј. Барбулов. Основна разлика је у томе што су у изговору Д. Гордић готово непознати случајеви дужег трајања поста акценатованог вокала.

2.5.2. Поменуто разлику у кретању ФОТ код Ј. Барбулов и Д. Гордић показује наш први пример — *Mápa*. Док је код Ј. Барбулов акценатовано *a* макар само у трећој трећини, било узлазно, овде је тон силазан од самог почетка речи (рачунајући и цело трајање сонанта *m*). Узлазност другог слога је јаче изражена код Д. Гордић.

Изговор речи *dođátiak*, *síromátiak*, *vreme* и *íochétiak* потпуно се поклапа код оба субјекта. То су уједно једини примери где се код Д. Гордић може говорити о нешто јаснијој узлазности акценатованих вокала. Подударност је још већа у изговору примера са (\) акцентом, јер они ни код Ј. Барбулов не показују праву узлазност у слогу под (\).

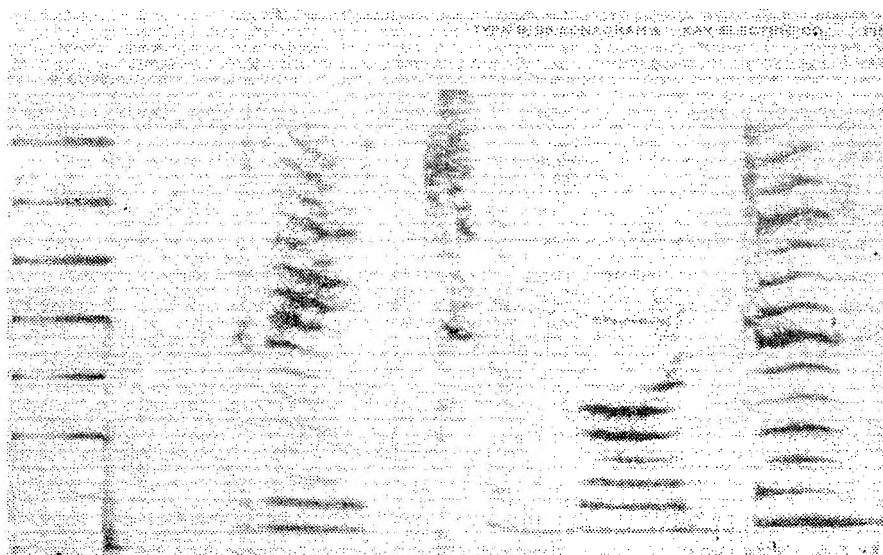
Степен подударности у свим релевантним елементима је изразито висок и може се констатовати да су од свих пет анализираних типова изговора ова два међусобно најближа.

2.5.3. Илустрације (умањени сонаграми)

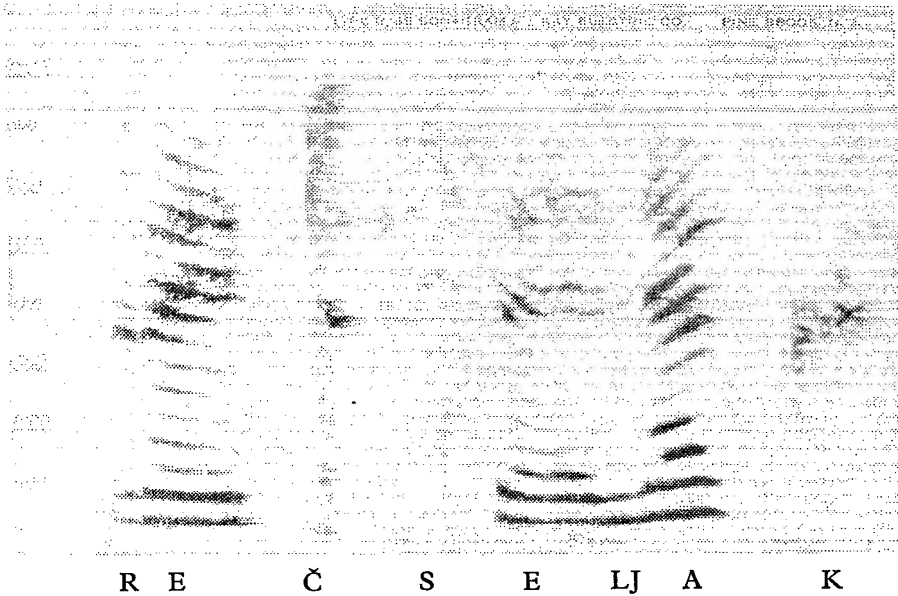




P R O S V E Ć I V A N J E



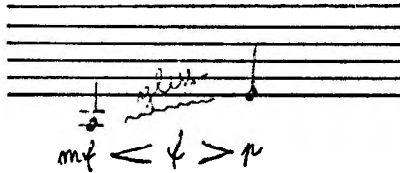
R E Ć V O D A



3. Интензитетске карактеристике

Поред мелодијске и ритмичке, од четири основна елемента тона, на природу акцената утиче и интензитетска компонента.

Регистровање интензитетског кретања је посебан проблем. Оно је увек временски подударно са мелодијским кретањем, и у случајевима када се ова иначе истовремена кретања делимично или до краја разликују у смеру, потребан је посебан напор и концентрација па да они чије ухо је иначе извежбано и способно да запажа овако суптилне разлике, региструју структуру типа



Наравно, што је временски интервал мањи — теже је поуздано проценити ово кретање. Сам врхунац његов — иктус — у изговарима свих субјеката је релативно лако запазити. Релативност је условљена чи-

њеницом да је он у једним, и то бројнијим, говорима које смо овде посматрали — у свим случајевима на акцентованом вокалу, дакле на оном који је најчешће узлазан и дужи од следећег, а у другим говорима је на овом месту претежно, али не и увек.

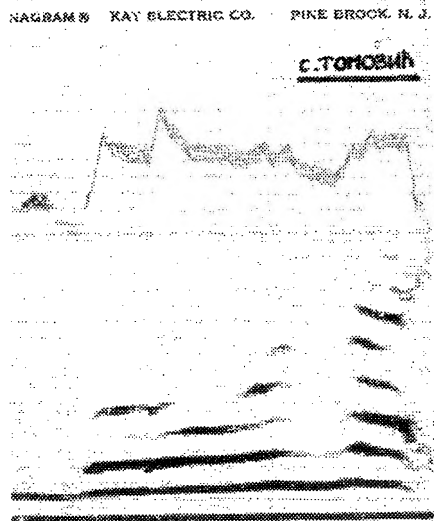
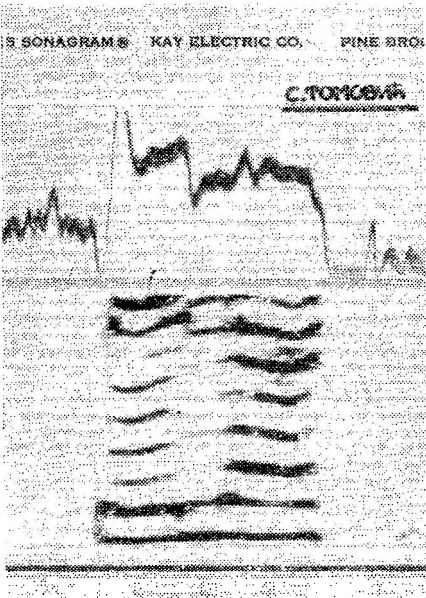
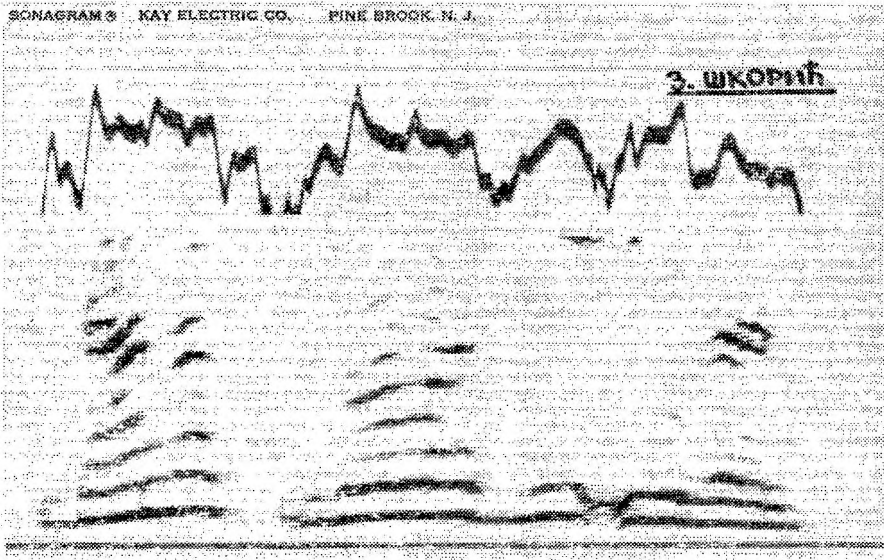
Од апарата које користи експериментална фонетика очекујемо већу поузданост мерења и прецизност резултата у односу на аудитивни утисак. И при мерењу интензитетских карактеристика показало се да су очекивања оправдана. Ипак, имамо извесне резерве према резултатима добијеним у овом случају. Треба имати на уму да није сва енергија, утрошена на формирање одређених гласова, изражена укупним интензитетом звучног сигнала. То је онај елеменат који сонаграфија не региструје, а могуће га је осетити у сопственом изговору. Сонаграф доста верно бележи интензитет саме звучне енергије, али је ту поузданост мања него код белжења тона. Затим, понекад долази до изобличења која се не могу кориговати.

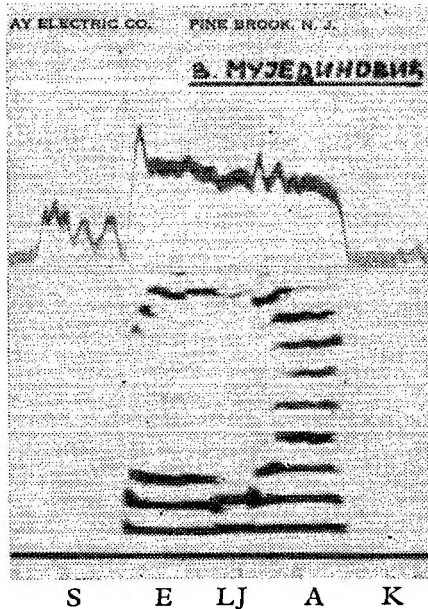
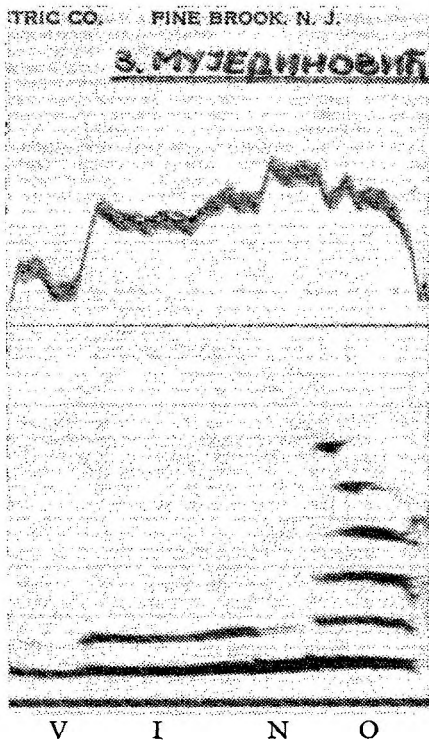
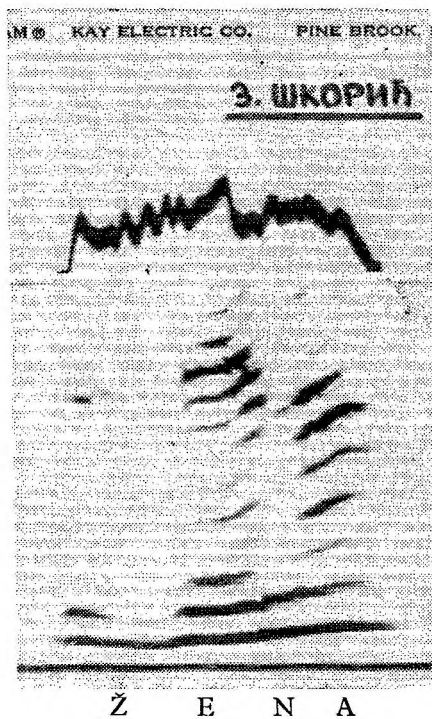
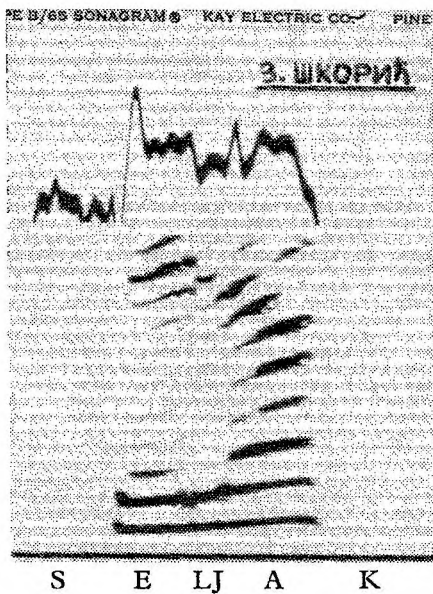
Код нашег субјекта из Шумадије (а с њим се слажу они из западне Србије и источне Херцеговине) ситуација је доста једноставна. Акцентовани слог, чија изразита узлазност је већ констатована, и по трајању и по интензитетским карактеристикама је супериорнији од постакценатског. И у примерима где је постакценатски слог дужи (тј. вокал постакценатског слога има веће трајање због присуства неакцентоване дужине), главни удар фонационе струје је на акцентованом слогу.

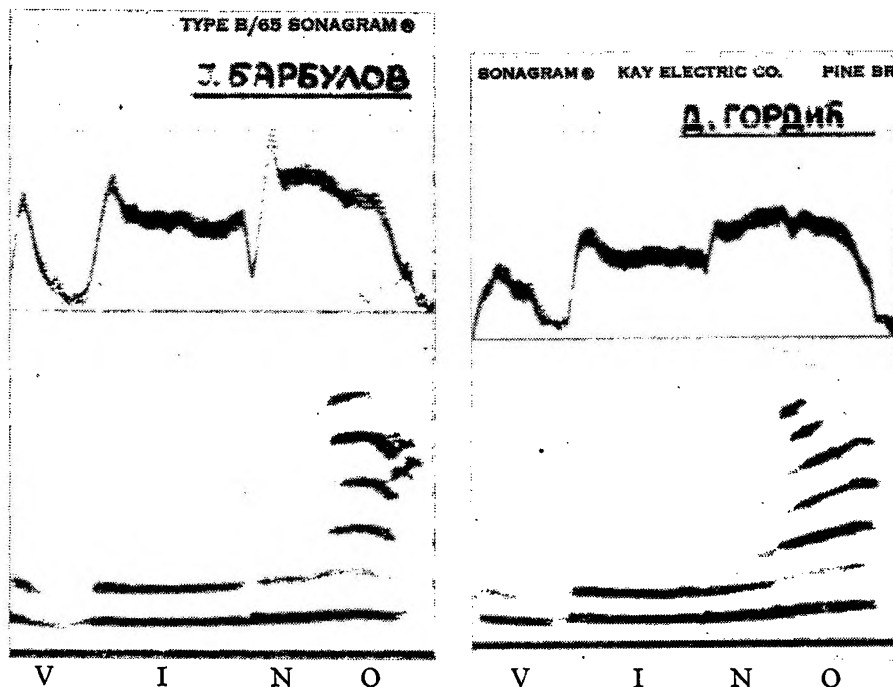
Код З. Шкорић се може констатовати доследна пренесеност иктуса на акцентовани слог. За тон је већ речено да, у целини узев, продужује узлазно (већ у првом слогу врло изразито) кретање и у току трајања постакценатског слога. Овде дакле, постоји подељеност основних компоненти акцента на два слога. Трајање је углавном веће у првом од њих, али су одступања доста бројна.

Код В. Мујединовић се може запазити колебање у месту иктуса. У великом броју примера он је још увек на постакценатском слогу, а у многим је пренесен на акцентовани слог. У бројним примерима процес је у превирању — иктус је на граници слогова, на сонанту испред вокала постакценатског слога. Оваква ситуација је у многоме присутна у изговору субјеката из Војводине, а потврђују је и субјекти из Београда: један део примера показује да је место иктуса пренесено на један слог пре мелодијског врхунца, а други, не мањи — да се иктус и мелодијски врхунац поклапају.

Илустрације интензитетских карактеристика (умањени сонаграми)







III. ЗАКЉУЧЦИ

Анализирани материјал и добијени резултати допуштају извођење следећих закључака:

1. У прогресивнијим говорима штокавског дијалекта који чине основицу савременог књижевног српскохрватског језика не постоји јединствени тип узлазних акцената.

2. Узлазни акценти се по извесним особинама разликују у појединим говорним зонама, а у неким од њих се и кратки од дугог разликује не само по трајању в'ћ и по кретању тона.

Прву групу чине говори у којима је потпуно извршен процес новоштокавског примерања акцента за један слог ка почетку речи (говори херцег-вучког и шумадског типа). Овде је узлазност јасно изражена и код кратког и код дугог акцента. Експираторна снага је већа на акцентованом него на слогу са кога је иктус пренесен. У постакцентском слогу јасно је изражено силазно кретање тона. Вокал под акцентом дуже траје од вокала у следећем слогу.

Друга група говора (оваква је већина војвођанских, као и београдски говор) у поређењу са првом показује много слабију узлазност дугог акцента. Кратки је ретко заиста узлазан. Често је колебљивог, равно-

-узлазног, силазно-узлазног или понекад сасвим силазног тона. Поста акценатски слог је виши, по правилу узлазног тона. У београдском говору, типичан је раван или тон колебљиве интонације, а поста акценатски слог је виши и често није са тоном претходног вокала повезан узлазном мелодијском линијом, већ чини скок. Вокал под (/) акцентом је, у целини узев, дужи од следећег, а вокал под (\) показује колебања у односу према трајању следећег вокала.

Ову другу групу говора повезује сличност у експираторној страни узлазних акцената. Поред бројних случајева где је иктус пренесен, има много таквих где још није. Појављује се знатан број примера са иктусом на сонанту који чини границу између слогова. Ово све упућује на закључак да у овим говорима процес новоштокавског преношења није извршен у потпуности.

Трећу групу чине говори прелазног типа. Наш материјал је недовољан за извођење потпуних закључака о њима, али упућује на њихово постојање. Судећи по испитаним субјектима, западнбосански је ближи говорима прве групе по доследној пренесености иктуса и јасној узлазности акцента, а источнбосански показује сличност са војвођанским по колебљивости места иктуса и неизразитости тонског кретања у акценатованом слогу.

3. Кретање тона је зависно и од природе суседних сугласника. Фрикативи, африкате и делимично експлозивни сугласници могу умањити или неутралисати узлазност вокала који после њих долазе. Отуда и у говорима са изразитом узлазношћу поста акценатског слога, у неким редовно, у неким ређе, раван или силазан тон у оваквим случајевима.

Супротно од овог, сонанти повећавају степен узлазности тона. Ако претходе узлазном вокалу, они антиципирају, а ако следе за њим, онда продужују узлазно кретање тона. У говорима са колебљивим и недовољно узлазним акцентима, права узлазност почиње од сонанта и наставља се кроз поста акценатски вокал. У говорима где је тенденција опадања тона у поста акценатском слогу јака, овакав сонант има раван тон, а ако је и узлазан, он даље, на вокал поста акценатског слога не преноси узлазност. У говорима са супротном тенденцијом узлазност сонанта је подржана двоструко суседном узлазношћу вокала.

4. Постоји зависност особина акцента од положаја речи у реченици и од реченичне интонације. Иницијални положај повећава, а финални умањује или неутралише узлазност. Акцент је најмање подложен овим утицајима у медијалном положају обавештајне реченице.

5. Овако различита фонетска природа узлазних акцената у нашим говорима условљава и различит избор релевантних особина акцента. У првој групи говора, то је кретање тона унутар акценатованог вокала, а у другој групи, очигледно, фонолошки релевантна може бити само разлика између тонског нивоа акценатованог и поста акценатског слога.

ЛИТЕРАТУРА

Appel, W., *Gestaltstudien. A. Untersuchungen über den Akzent in der serbokroatischen Sprache.* — Wiener slavistisches Jahrbuch, Bd. 1, Wien, 1950, 53—70.

Белић, А., *Основи историје српскохрватској језика.* Фонетика. — Београд, Научна књига, 1969.

Белић, А., *L'accent de la phrase et l'accent du mot.* — TCLP, sv. IV, 1931, 183—188.

Белић, А., *Из новије акцентуације.* — Наш језик, н.с. књ. II, св. 7—10, књ. III, св. 5—6, Београд, 1951. и 1952.

Белић, А., *Савремени српскохрватски књижевни језик.* Део I: Гласови и акценат. — Научна књига, Београд, 1951.

Белић, А., *Приказ Милевића, О srbochrvatskih intonacijah ...*, ЈФ VI, 225—232.

Белић, А., *Језик и музика.* — Наш језик, књ. III, св. 6, Београд, 1934.

Broch, O., *Slavische Phonetik.* — Heidelberg, 1911.

Ekblom, R., *Zur tschechischen und serbischen Akzentuation.* — Slavia, t. 3, Praha, 1924—25, 35—44.

Florschütz, J., *Prilog za razumijevanje hrvatskoga i njemačkoga akcenta,* Nastavni vjesnik 4, Zagreb 1895—96, 43—47.

Florschütz, J., *Litavci.* — Prosvjeta (Zagreb), XVIII (1910). sv. 21, 668—673, sv. 22, 23, 24.

Gauthiot, R., *Etudes sur les intonations serbes.* — MSL, t. 11, 1900, 336—353.

Hodge, C. T., *Serbo-croatian Stress and Pitch.* — General Linguistics, Vol. 3, Lexington, 1958, 43—54.

Isačenko, A. V., *Zur phonologischen Deutung der Akzentverchiebung in den slavischen Sprachen.* — TCLP, t. 8, 1939, 173—183.

Ивић, П., *Прозодијски систем савременог српскохрватској стандардној језика.* — Symbolae lingvisticae in honorem Georgii Kurylovicz, 1965, 135—144.

Ivić, P., *Die serbokroatischen Dialekte, Ihre Struktur und Entwicklung,* Bd. 1, Allgemeines und die štokavische Dialektgruppe, 's Gravenhage 1958. (Slavistische drucken en herdrukken, Bd. 18).

Ivić, P., *Die Hierarchie der prosodischen Phänomene im serbokroatischen Sprachraum,* Phonetica, vol. 3, 1959, 23—38.

Ивић, П., *Број прозодијских могућности у речи као карактеристика фонолошких система словенских језика.* — ЈФ XXV, 75—113.

Ивић, П. — Лехисте, И., *Прилози истраживању фонетике и фонолошке природе акцената у савременом српскохрватском књижевном језику*. — Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, VI, VIII, X, XII, XIII/2 и XV/1.

Ившић, С., *Језик Хрватиа кајкаваца*, Летопис ЈАЗУ, св. 48 (1934/35), Загреб, 1936, 47—88.

Ившић, С., *Прилози са славенски акцената*. — Рад, књ. 187, 1911, 133—208.

Јагић, В., *Паралеле к хрватско-србском нагласивању*. — Рад, књ. 13, 1870, 1—16.

Jacobsen, P., *Die Bedeutung der Satzintonation für die serbokroatischen Worttone*. — *Scnado—Slavica* X (1964), 210—231.

Jakobson, R., *Die Betonung und ihre Rolle in der Wortund Syntagmaphonologie*. — *TCLP*, t. 4, 1931, 164—182.

Костић, Ђ., *О јачини нагласка двосложних речи њод ∞ и \ акценћом*. — *ЈФ* XVIII, 123—131.

Костић, Ђ., *О јачини нагласка двосложних речи*. — *Гласник САН* 2 (1950), св. 1, 135—136.

Костић, Ђ., *Акцента и реченичка интонација*. — *Гласник САН* 2 (1950), св. 2, 316—317.

Костић, Ђ., *Варијационо њоле интенсијитета ∞ и \ акценћа*. — *Гласник САН* V (1953), св. 1, 139—140.

Костић, Ђ., и Михаиловић Љ., *Физиолошки ѡросек ѡрајања изговорених ѡласова*. — *Гласник САН* 4 (1952), св. 2, 334.

Ковачевић, Љ., *Приказ Мазиниа: Die Hauptformen ...* — *Archiv für sl. Phil* 3, 685—696.

Кухач, Г., *Особине народне ѡлазбе, нарочито хрватске*. — *Рад ЈАЗУ* 174 (1908), 117—236.

Mahnken, I., *Studien zur serbokroatischen Satzmelodie*. — Göttingen, 1964, *Opera slavica* III/2, 109.

Маретић, Т., *Грамањика и сѡилисѡика хрватскоја или српскоја књижевној језика*. — Загреб, 1931 (2.).

Маретић, Т., *О неким ѡсјавама квантѡитѡита и акценћа у језику хрватском или српском*. — Рад, књ. 67 (1883), 1—69.

Masing, L., *Die Hauptformen des serbisch-chorvatishen Accents*, — *Mémoires de l'académie impériale des sciences de St. Pétersbourg*, VII^e série, tome XXIII, N^o 5, 1876.

Miletić, V., *O srbo-chrvatských intonacích v nářečí štokavském*. — Praha, 1926.

Милетић, Б., *Изговор српскохрватских ѡласова* (експериментално-фонетска студија). — Београд, 1933 (Српски дијалектолошки зборник, књ. 5).

Милетић, Б., *Основи фонетике српској језика*. — Београд, 1952.

Милетић, Б., *О физиолошком квантѡитѡиту у српскохрватском*. — Београд, 1935, 54—79 (Споменица десетогодишњице рада Више педагошке школе у Београду).

Милетић, Б., *Ушњцај реченичке мелодије на интонацију речи*. — Београд, 1937, 219—223 (Зборник у част А. Белића).

Новаковић, С., *Физиолоѡија ѡласа и ѡласови српској језика*. — *Гласник српског ученог друштва*, књ. 37, Београд, 1873, 1—108.

Пецо, А., *Основи акценћолоѡије српскохрватској језика*. — *Научна књига*, Београд, 1971.

Peco, A., *Les consonnes langues en serbocroate*. — Bulletin de la Faculté des lettres de Strasbourg, 1960.

Peco, A., *Sur la nature du R syllabique en serbocroate*. — Bulletin de la Faculté des lettres de Strasbourg, 1960.

Пецо, А., *Природа неакцентиваних дужина у српскохрватском језику*. — Зборник радова посвећених успомени Салке Назечића, Сарајево, 1972.

Пецо, А. — Правица, П., *О природи акцената српскохрватског језика на основу експерименталних исказавања*. — ЈФ XXIX/1–2, Београд, 1972.

Pollok, K. H., *Der neuštokavische Akzent und die Struktur der Melodiegestalt der Rede*. — Opera Slavica III, Göttingen, 1964.

Сревановић, М., *Савремени српскохрватски језик*, I, Београд, 1964.

Storm, J., *Englische Philologie, Anleitung zum wissenschaftlichen Studium der englischen Sprache*. — Leipzig, 1892.

Trubetzkoy, N. S., *Grundzüge der Phonologie*. — Prague, 1939, (TCLP 7).

Trubetzkoy, N. S., *Principes de Phonologie*. — Paris, 1957.

Елица Йоканович-Михайлова

ПРИРОДА ВОСХОДЯЩИХ УДАРЕНИЙ В ПРОГРЕССИВНЫХ ШТОКАВСКИХ ГОВОРАХ

Резюме

В настоящей работе исследуется фонетическая природа сербохорватских восходящих ударений. На основе экспериментальных исследований, констатированы значительные различия между отдельными говорами и произведено их разбиение на три основных типа.

Рассмотрена зависимость характеристик восходящих ударений от положения слова во фразе, от фразовой интонации и природы соседних согласных.

ЏЕВАД А. ЈАХИЋ

ЛОВАЧКА ЛЕКСИКА И ФРАЗЕОЛОГИЈА
У РОГАТИЧКОМ КРАЈУ*

* Од дјетињства сам најприсније везан за ловачки свијет и лексику овога вида народне културе. *Рад посвећујем свом оцу Азизу Јахићу, шефу Шумске управе и дугогодишњем председнику Ловачког друштва у Рођајци.*

Сматрам га својим скромним исказом љубави према родитељу-ловцу и (ловачкој) кући у којој сам одрастао.

У свом раду „Из ловачке терминологије и ловачког жаргона у говору рогатичког краја”¹ покушао сам назначити неке од основних аспеката ловачке лексике на дијалекатском нивоу на узорку говора рогатичкога краја у источној Босни. У дијалекатској лексици српскохрватскога језика то је први покушај ове врсте. Овога пута намјера ми је да дам комплетну сакупљену грађу о ловачкој лексици и фразеологији из говора рогатичкога краја, очекујући да ће она корисно послужити нашој филолошкој науци и да ће бити конкретан подстицај на шира истраживања ове врсте дијалекатске лексике².

Подаци о теренском раду

За прикупљање грађе одабрао сам укупно девет пунктова. Од пунктова са муслиманским становништвом грађа је из села *Брџје* (скраћеница *Бр.*), *Годимље* (*Год.*), *Карачићи* (*Кар.*), *Ракићница* (*Рак.*), *Шљедовићи* (*Шљед.*), *Жџа* (*Ж.*), а пунктова са српским становништвом из села *Мислово* (*Мисл.*), на Девстаку, и *Прџубовићи* (на Романији³). У Рогатици (*Рог.*) грађу сам биљежио у разговорима са Ибрахимом Пашићем-Среским (1901.), једним од најстаријих ловочувара у Босни и Херцеговини (који је био и мој чест пратилац на терену).

На теренским истраживањима (вршеним у љето и јесен 1974. године) разговарао сам са старим ловцима, и то онима (а они су углавном сви такви) који су и иначе типични представници говора свога краја (податке о њима в. у дијалектолошким текстовима). Сви су ме веома радо и отворено примали, уложили много труда и добре воље у одговорима, те им изражавам захвалност и искрено људско поштовање. Основни метод

¹ Цевад А. Јахић, *Из ловачке терминологије и ловачког жаргона у говору рогатичког краја*, РАДОВИ ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У САРАЈЕВУ књига IX—X, година 1976—1980, Сарајево 1980, стр. 269—292.

² О потреби за проучавањем ове лексике и на ширем општекарпатском и уопште словенском ареалу в. *Общекарпатский диалектологический атлас — Войсник*, Издање „Наука”, Москва 1981, стр. 15—16.

³ Породична традиција бављења ловом у источној Босни много је чешћа код Муслимана па је овдје највише грађе дато из пунктова са муслиманским становништвом.

рада био ми је разговорни, а користио сам се и уцитником који сам за своје теренске потребе направлио. Доста материјала снимљено је на магнетофонске траке (в. дијалектолошке текстове).

Посебну захвалност дугујем свом оцу Азизу Јахићу, који је и иначе пресудно утицао на моју упућеност ка овој теми (в. нап.*). Он ми је давао и посебна стручна ловачка објашњења, повезао ме са свим информаторима и омогућио ми да свој боравак на терену што боље искористим.

Неколико напомена у вези са грађом

1. Рјечник ловачке лексике и фразеологије говора рогатичкога краја садржи појмове који су на различите начине везани за лов као најстарији вид људске активности⁴. Наиме, овдје су дате лексичке јединице чисто дијалекатске, локалне, али и оне које то нису; које припадају и ширим новозтокавским говорним зонама, и уопште стандардном језику, па и ловачкој стручној терминологији (наравно, све као потврде у дијалекатској употреби у рогатичком крају). Основни циљ ми је да дам грађу о лексичким јединицама које се јављају на синхронном дијалекатском нивоу.

2. Рјечник садржи и доста грађе о ловачкој фразеологији овога говора, што чини посебан слој у ловачкој народној култури на језичкој разини. Конкретне потврде за ову ниво наше грађе говоре о стваралачкој снази дијалекатске лексике уопште, посебно оне њене области у којој је оваплоћена човјекова најприснија и најдревнија веза са природом и њеним појавама.

3. Етимологија је, наравно, и за ову лексичку грађу важан, сложен и индикативан проблем⁵. Овдје је она, пак, дата само фрагментарно. Кратке етимологијске одреднице дате су само уз јединице гдје је то, по мом увјерењу, потребно, без улажења у било какве анализе (скраћенице за те одреднице, као уосталом и остале скраћенице, уобичајене су у нашим филолошким публикацијама, па их не треба посебно објашњавати).

4. Пошто је ово прва прилика да се дијалекатска лексика ловачкога вида народне културе представи цјеловитијом грађом, није избјегнуто то да се одреднице дају и у својим фонетско-прозодијским алтернативама. Из истога разлога овдје се дају и лексеме које су иначе познате и уобичајене и другим говорним зонама и уопште српскохрватском језику. Не иде се, дакле, ни на какву селективност грађе већ се она даје као цјелина са претензијама на њену приближну тематску обухватност.

⁴ О тој слојевитости у ловачкој лексици говора рогатичкога краја в. Џевад А. Јахић, *Из ловачке терминологије* . . . , стр. 271—275.

⁵ О словенским и неслозенским елементима у овој лексици в. Џевад А. Јахић, *Истио*, стр. 275—277.

5. Објашњења значења дају се само уз оне лексеме код којих је то неопходно.

6. Дијалектолошки текстови (приповиједања) пренесени са магнетофонских трака забиљежени су у пуном изворном дијалекатском облику. Ово је и прва прилика да се у литератури представе дијалектолошки текстови са једног до сада неистраживног терена, који иначе представља дио ширега комплекса ијекавскоштакавских источнобосанских говора, недавно проучаваних у оквиру моје докторске дисертације⁶.

7. Текстови о народним вјерованима у вези са ловом и дивљим животињама, такођер пренесени са магнетофонских трака, забиљежени су у пуној дијалекатској изворности. Као грађа могу корисно послужити за контрастивна истраживања на ширем словенском терену, кад се ради о старим словенским и новијим несловенским елементима у сфери народног духовног живота⁷.

⁶ Цевад А. Јахић, *Ијекавскоштакавски говори источне и југоисточне Босне*, докторска дисертација у рукопису, Филолошки факултет, Београд 1981, стр. 630 + дијалектолошка карта и 7 карата изоглоса.

⁷ О таквим проучавањима на словенском терену в. *Славјанский и балканский фольклор. Обряд. Текст*, Академия наук СССР, Институт славяноведения и балканистики, Издательство „Наука”, Москва 1981, стр. 276; Н. Н. Велецкая, *Языческая символика славянских архаических ритуалов*, Издательство „Наука”, Москва 1978, стр. 237; Е. Б. Вирсаладзе, *Грузинский охотничий миф и поэзия*, Москва 1976, стр. 359.

РЈЕЧНИК

А

Ѐ^x, Ѐ^x, Ѐ^x оном. (Бр, Рак.), у ловачком приповиједању, кад се опонаша глас кера који гони дивљач. В. *a^x, ä^x, a^x, ä^x, a^x ä^x*.
 А^x Ѐ^x, А^x Ѐ^x, А^x Ѐ^x оном. (Бр.), в. *ä^x, ä^x, ä^x*.

ЀЈКА ж. (Мисл.), в. *хåјка*.

„Нåправили åјку, на мёједа” (Мисл.).

ЀЈКАЧ м. (Мисл.), в. *хåјкåч*.

„Били ајкåчи ў мене . . . Било е ајкåчå десётак” (Мисл.).

ЀЛАЈБЕГОВА ПЀСИЈА ж. (Рак.), ловачки микротопоним; мјесто на којем је некад неки Алајбег у лову редовно чекао звјерку, то је била његова „пустија” (в. *йусија*). В. *Мусийåбеова Пусија, Уздирбеова Пусија*.

ЀЛАКАТ(И) инф. (Мисл.), в. *халåкай(и)*.

„Алачў оней ајкåчи, прићошё дўље” (Мисл.).

ЀМЕЛЁСКА ж. (Мисл.), в. *хåмерлес*.

„Åзиз ўзё åмелёску” (Мисл.).

ЀРКА ж. турц. (Рак, Ж.), тупи дио (ловачког) ножа. В. *årка*. Уп. у ратарској лексици рогатичкога краја *årка (årка)* — тупи дио косе.

ЀРКА ж. (Бр, Год.), в. *årка*.

„Овё тўпё е åрка” (Бр.).

ЀВЗИЈА м. турц. (Ж.), в. *лдвац*.

ЀВЃИЈА м. (Бр, Год, Рак, Шљед.), в. *лдвац*.

„Стårё åвћије били” (Год.). „Отåц ми бйо åвћија” (Рак.).

ЀВЃИЈАТ(И) инф. (Ж.), в. *лдвий(и)*.

ЀВЃИЈАТ(И) инф. (Бр, Год, Шљед.), в. *лдвий(и)*.

„Åвћйали они три дånа” (Бр.).

ЀВЃИЛУК м. турц. (Год, Рак, Рог.), в. *лдв*.

„Бйо у åвћйлуку, прићå ми” (Рак.).

Б

БАЦИТ(И) (ЛОЎ) синт. (Бр, Год, Мисл, Рак.), престати бавити се ловом, не бити више ловац. Често и без друге (*лов*). В. *бацѝи(и) (иушкѝу)*.
„Он је бацио лѝв збѝг тога” (Год.). „Бацио ја још лани” (Рак.).

БАЦИТ(И) (ПУШКУ) синт. (Рак.), в. *бацѝи(и) (лѝв)*.
„Бацио пушкѝу, нѝће више да лѝви” (Рак.).

БАЛАВАЦ м. (Рак.), в. *крѝва*.
„Разбѝље ми се кѝр, дѝби ба̀лавац” (Рак.).

БАЛИТ(И) инф. (Кар.), за кера, кад болује од криве (в. *крѝва*).

БАЛКАНАЦ м. (Бр, Год, Ж.), врста ловачких керова.
„Дѝбар ми онѝ балканац бѝо” (Бр.). „Заштѝкта му балканац” (Год.). „Вѝдѝ он балканаца јѝннѝг, нѝ мере бѝлѝ бѝт” (Ж.).

БАРАК м. турц. (Бр, Кар, Рак, Рог.), врста ловачких керова.
„Валѝан му онѝ барак” (Бр.). „Имѝ ја јѝннѝг барака, да виш, ко муња” (Рог.).

БАРУТ м. турц. (Бр, Год, Кар, Рог, Шљед.), в. *баруѝ*.
„Барут ми мѝкар, нѝгди више нѝшта” (Год.). „Па нѝмам барута . . . И оног барута” (Кар.).

БАРУТ м. (Кар, Мисл, Рак, Ж.), в. *баруѝ*.

БАУКАТ(И) инф. (Рог.), каже се за гласове срндаћа.
„Бауѝе срндаћ” (Рог.).

БАЗА ж. (Мисл.), в. *лѝа*.
„Прѝнашѝ му базу, ѝто га нѝма” (Мисл.).

БЕЗДИМНИ (БАРУТ) придј. (Год, Шљед.), в. *финѝ (баруѝ)*.
„Узѝ ја бездимнѝг” (Год.).

БЈЕЛИЦА ж. (Год, Рак.), врста куне, назив према боји длаке на врату; „бијѝло ѝспод грла” (Год.). В. *крѝка, руѝка. Уп. злѝѝка*.

БЈЕСНИЛО ср. (Год, Кар, Рог, Шљед.), в. *бјеснѝа*.
„Спѝпало му кѝра бјеснило” (Шљед.).

БЛАТИНА ж. (Бр, Мисл, Рог.), мочвэрно мјесто у шуми на којем се дивље свиње најчешће задржавзју; „ђе се плацкајѝ” (Шљед.), „баре ѝе се валѝајѝ” (Рог.). В. *блѝѝина, мѝћило*.

БЛАТИНА ж. (Кар, Шљед.), в. *блѝѝина*.

БЛАТАТ(И) СЕ инф. (Ж.), в. *блѝѝи(и) се*.
„Блѝтајѝ се крмци валѝан” (Ж.).

БЛАТАТ(И) СЕ инф. (Шљед.), в. *блѝѝи(и) се*.
„Блѝтајѝ се крмци” (Шљед.).

БЛАТИТ(И) СЕ инф. (Кар, Мисл, Шљед.), за дивље свиње, кад се „у локвама” (Шљед.) излежављу. В. *блѣтѣи(и) се, блѣтѣи(и) се, блѣтѣи(и) се.*

„Блѣтѣ се, у шуми, у благу” (Шљед.).

БЛАТИТ(И) СЕ инф. (Мисл, Ж.), в. *блѣтѣи(и) се.*

„Блѣтѣ се у локвама” (Ж.).

БОКЕРИЦА ж. герм. (Бр, Кар, Мисл, Рог.), ловачка пушка код које су цијеви постављене једна на другу; „цијев по цијеву” (Бр.).

„Имѡ ја онѡ бокерицу своју” (Бр.). „Даде ми тѡ бокерицу, амѡн ја раби” (Кар.). „Било е бокерица пѣ шѣс” (Мисл.).

БЛЕЋАТ(И) инф. (Бр.), каже се за гласовз срндаћа.

БРАЊИК м. (Бр, Год, Мисл, Рак.), 1. метални лук око обарача на пушци (в. *брањик, ирсиѣн*), 2. жељезни дио између дршке и општрица ножа.

БРАЊИК м. (Шљед.), в. *брањик*.¹

БРѢНЕК м. (Год, Ж.), в. *брѣнер.*

БРѢНЕК м. (Год, Ж.), в. *брѣнер.*

БРѢНЕР м. герм. (Бр, Мисл, Рак, Шљед.), кугла за сачмару. В. *брѣнек, брѣнек, кѡла.*

„Имѡ ја брѣнер, дѡбар” (Бр.).

БРЛОГ м. (Бр, Год, Мисл, Рак, Шљед.), склониште дивљих животиња, обично крупнијих. В. *брложник, брлої, брлож, хѣндек.*

БРЛОЖИНА ж. (Кар.), „онѡ што е ѡстало иза мѣђеда, што опѣсини” (Кар.). В. *мѡх, мѡх*.

БРЛОЖНИК м. (Рак.). „ћѣ старѣна мѣћѣдѡ (Рак.), В. *брлої.*

БРЉОГ м. (Рог.), в. *брлої.*

БРЉОЖ м. (Рак.), в. *брлої.*

БРЋС м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), за општрење ножа. В. *брѣија, ѣје, јѣје, идицијер.*

БЋКАЛА ж. (Рак.), мјесто на којем се срндаћ криви, риче.

„Имѡ тѡмо бѡкала, од срндаћа” (Рак.).

БЋКАРИТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Кар, Шљед.), за дивље свиње кад се парз. В. *идѣи(и) се, клѣи(и) се, крѣи(и) се.*

„Бѡкарѣ се крмци, ѣно, ћѡјеш” (Бр.).

БЋСИЈА ж. (Год, Рог.), в. *ѡсија.*

Ц

ЦЕНЗОНА ж. ром. (Рог.), в. *òññyc (лдва)*.

„Цензона ће бѣт . . .” (Рог.).

ЦИЈЕВ м. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), дио (ловачке) пушке. В. *щуйльк*.

ЦИЈЉ м. (Рак.), в. *нишан*.

ЦИПОМ прил. (Бр.), за кера кад у лову штекти без прекида, гонѣћи дивљач.

„Гдñи ми онѣ кёр, ципом, ја се ушўће” (Бр.).

ЦВРЧАТ(И) инф. (Мисл, Ж.), каже се за гласове јаребице, копца и препелице. В. *цврћай(и)*.

ЦВРЋАТ(И) инф. (Бр.), в. *цврчай(и)*.

ЦВРКУТАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Рак.), каже се за гласове јаребице, препелице и шљуке.

ЦВРЉУКАТ(И) инф. (Бр, Год.), каже се за гласове препелице и шљуке.

Ч

ЧАХУРА ж. (Ж.), в. *йайрона*.

ЧАПОР м. (Мисл.), в. *ћдйор*.

„Бйо чйор вукóвā” (Мисл.).

ЧАУРА ж. (Мисл.), в. *йайрона*.

ЧЕКА ж. (Мисл, Ж.), в. *йусија*.

„Йшли на чёку, ўранили” (Ж.).

Ђ

ЂАХУЉКЕ плур. тант. (Кар.), в. *лук*.

ЂАХУРА ж. (Бр, Рак.), в. *йайрона*.

ЂАКМАК м. турц. (Бр.), траг који зечевѣ остављају у снијегу.

„И ддље и гóre, и по ливади између ѱакмацима . . .” (Бр.).

ЂАУРА ж. (Год.), в. *йайрона*.

ЂЕКА ж. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед.), в. *чека*.

„И ја њйкке све разведём, ѳнаш, по онијем ѱекама” (Кар.).

„Јā бйо у лову на јарце, дшб на ѱёку” (Шљед.).

БЕКАЋ м. (Кар.), назив за ловце који у засједама очекују звјерку што је (из)гоне хајкачи.

БЕТВОРКА ж. (Рак.), назив за сачму према њеној крупноћи. В. *ћетвертица*.

„Имам и ћетворку” (Рак.).

БЕТВРТИЦА ж. (Рак.), в. *ћетворка*.

БЙЛА ж. турц. (Рак.), кеса у којој су стари ловци држали барут.

БЌПОР м. мађ. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог, Шљед.), група срна, дивокоза, дивљих свиња, вукова. В. *чдйор, һдйор, һдйор, кѣдо, сийдо*.

„Сањо һдпор дивкозѧ” (Год.). „Видио һдпор вукова” (Шљед.).

БЌПОР м. (Рог.), в. *һдйор*.

БЌПОР м. (Бр.), в. *һдйор*.

Д

ДЕМАШ м. турц. (Бр, Рак.), кер који има врло развијено чуло мириса, добре ловачке пасмине; „демом гднй . . . фѧта га на дем” (Бр.); „хава му дносй трѧг” (Рак.).

ДЕРАТ(И) СЕ инф. (Бр, Шљед.), каже се за гласове срндаѧа, лисице и свраке.

ДЕВЕТКА ж. (Бр, Рак.), крупнија сачма, за вишу звјерку.

„А девѧтка . . . а у лијевбј ѳвзјек девѧтка” (Бр.). „А била онѧ, бѧлан, била онѧ саѧма, крупнѧ за срнѧ, се зовѧ онѧ, девѧтка” (Рак.).

Уп. у сплавзрској лексици рогатичкога краја (дрински сплавари) *дѧвѧтка*, девет метара дуг балван који се усплављује; „Девѧтка, и она се потурй” (Лука—Жепз).

ДЙТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед.), за кера, кад открије дивљач у леглу и почне је гонити. В. *йрйфайишй(и), ѳзѧй(и)*.

„Кѧрѧд ѳздѧљ хѧ дйгни, ѧто зѧца ѳздо вѧма . . . Кѧд мй йзй-ћѧмо, кад кѧрѧд гднѧ, дйгли ѳпѧ . . . Кѧрѧд дйгоше зѧца гѧри” (Кар.). Ћўјѧм јѧ ѳздѧљ, ћйм кѧрѧди дйгошѧ . . .” (Рак.).

ДЙМНЙ (БАРУТ) придј. (Год.), в. *ѧбићнй (баруи)*.

ДЙВИЈѧ МѧЧКА ж. (Ж.), в. *дйвљѧ мѧчка, дйвљѧ мѧћка*.

ДЙВИЈѧ ПѧТКА ж. (Кар, Ж.), в. *дйвјѧ пѧћка, дйвљѧ пѧћка*.

„Тѧмо пѧннѧ дйвијѧ пѧтке” (Кар.).

ДЙВИЈѧ СВЙЊѧ ж. (Ж.), в. *дйвјѧ свиѧѧ, дйвљѧ свиѧѧ, кѣмак, кѣме*.

ДИВЈА ПЋТКА ж. (Кар.), в. *divijā pātkā*.

„Било е дивјй пѣткѣ” (Кар.).

ДИВЈА СВИЊА ж. (Бр), в. *divijā sviŋa*.

ДИВЉА МЋЧКА ж. (Мисл.), в. *divlja mčka*.

ДИВЉА МЋЪКА ж. (Бр.), в. *divlja mčka*.

ДИВЉА ПЋТКА ж. (Шљед.), в. *divlja pātkā*.

ДИВЉА СВИЊА ж. (Бр.), в. *divlja sviŋa*.

„Било е дндѣ дивљйје свињѣ” (Бр.).

ДИВЉАЧ зб. (Мисл, Ж.), 1. општи назив за дивље животиње; „срњѣнѣ дивљѣћ (Бр.), в. *divljač*, *divljač*, *zvěřad*, *zvěřina*, *zvěřina*; 2. месо од дивљачи — „месо од свакѣ звјѣркѣ” (Год.),

ДИВЉАЋ зб. (Бр, Год, Кар.), в. *divljač*.

ДИВЉАЋ зб. (Бр.), в. *divljač*.

ДИВЉИ ЈЋРАЦ м. (Ж.), в. *divljij jarač*.

ДИВОЈАРАЦ м. (Бр, Год, Мисл, Ж.), в. *divljij jarač*, *jarač*¹.

„Из Добриш”цѣ сѣшѣ пѣд онѣ стѣјене-пасѣ. Дивѣјарац” (Ж.).

ДИВОКОЗА ж. (Год, Мисл, Рак, Ж.), в. *divokozā*, *divokozā*, *jarica*.

„Пѣшѣ јѣ љѣв на дивѣкозе” (Год.). „Било месо о дивѣкозе” (Рак).

ДИВОКОЗА ж. (Бр, Шљед.), в. *divokozā*.

ДИВОКОЗА ж. (Рак.), в. *divokozā*.

ДѢБАР СНИЈЕГ м. (Бр, Ракм, Шљед.), в. *debār snijeg*.

„Пао дѢбар снѣјег” (Шљед.).

ДѢБРО НѢСИТ(И) инф. (Бр, Год.), за ловѣчку пушку, кад добро погађа, кад јѣ је нишански спѣзвѣ дѢбро пѣдѣлѣнѣ. Уп. *slabo nositi*(и).

„Била дѢбра, знѣш, дѢбро нѢсила” (Бр.).

ДѢБИ НА МѢТУ синт. (Рак, Мисл, Шљед.), за звјѣрку, кад дође нѣ такву удаљеност да је ловац може пуцати; „дѢшѣ на мѣту” (Мисл, Шљед.), „дѢшла на мѣту” (Рак.). В. *udariti*(и) на ѣушку.

ДѢБИ ЋСПУДА синт. (Бр, Рак, Шљед.), за звјѣрку, кад се изне-
нада пѣјавѣ пред ловѣцем, кад је ловѣц не очекује.

„ДѢшла ми ѣспуда” (Шљед.).

ДОСЕЉѢНИК м. (Шљед.), каже се за птице (врста) које зими од-
лазе у топлије крајевѣ и враћѣју се у прољѣће. В. *seljica*.

„Свѣ су тѣ досељѣници” (Шљед.).

ДОСПЈЕТ(И) инф. (Мисл.), за кера кад стаса за лов, кад почне
ловѣти.

„ДѢспѣо ми кѣр, да вѣдѣш” (Мисл.).

ДЌЗВОЛА ж. (Бр, Рак, Шљед.), в. *ка̀рѣа*.
„Набавѣо дѡзволу, свѣ” (Год.).

ДРАМУША ж. (Шљед.), крупна сачма. Уп. *ѣмѣа*.
„Она драмуша, такѡ су старѣ лѡвци звѣли” (Шљед.).

ДРЕЧАТ(И) инф. (Мисл, Ж.), кеже се за гласове орла и креје, и за гласове зеца које он испушта кад је рањен; „дрѣка га стоѣ” (Бр.). Уп. *дрѣкаѣи(и)*.

ДРЕЧАТ(И) инф. (Бр, Кар.), каже се за гласове зеца које он испушта кад је рањен (в. *дрѣкаѣи(и)*) и за гласове срндаћа.

ДРИЛИН м. (Шљед.), в. *дрѣлини*.

ДРИЛИНГ м. герм. (Бр, Кар.), троцијевка-пушка са три цијеви. В. *дрѣлин*, *дрѣлини*, *дрѣлини*.

ДРИЛИНГ м. (Год.), в. *дрѣлини*.

ДРИЛИНГ м. (Бр.), в. *дрѣлини*.

ДУЉИТ(И) инф. (Бр, Шљед.), за кера кад предуго гони звјерку.
„Дуљѣ, дуљѣ, ја више не шѣе хѣкат” (Бр.).

ДУПЛА (НУЛА) придј. ж. (Год, Рак.), сачма, према величини, нешто вѣћа од „нуле”. Уп. *нула*.
„Ма јѡк, дуплу љѡ” (Рак.).

ДУПЛИРАТ(И) инф. (Бр.), други пут пуцати на дивљач, одмах послије првг испљеног хица (двѣјевкѡм), В. *ѣрѣунѣи(и)*.
„Он дуплирѡ, хѣјем ја, више хѣлира” (Бр.).

ДУПЉАР м. (Год.), врста голубова који „не селѣ” (Год.), остају и зими, кријући се у руцма, дупљама. В. *ѣрлаи*.

ДУРБИН м. турц. (Бр, Рак, Шљед.), в. *дѡдѣлѣд*.

ДВАДЕСКА ж. (Год.), назѣв за ловачку пушку, према врсти калибра. Уп. *дѡвѣска*, *шѣснѣска*. Уп. такођер у сплѡвѣрској лексици рогатичкога краја *дѡвѣска*, балван дуг двадесет метара који се усплѡвљује (Лука—Жепѡ).

ДВАНѢСКА ж. (Бр, Год.), назѣв за ловачку пушку, према врсти калибра. Уп. *дѡвѣска*, *шѣснѣска*.
„И ондѡр је њѣму Мѡндић даѡ трѡцјевку на пѣшкеш, двѡнѣску” (Рак.).

Уп. у сплѡвѣрској лексици рогатичкога краја *дѡвѣска*, балван дуг двѡнаест метара који се усплѡвљује (Лука—Жепѡ).

ДВѢЦА ж. (Рак.), назѣв за сачму, према њеној крупноћи.
„Двѣцу ми дѡли” (Рак.).

Уп. у лексици дринских сплѡвѣра *дѡвѣца*, балван дуг двѡ метра који се усплѡвљује; „Море и двѣца, кѣје се љ сплѡв” (Лука—Жепѡ).

ДВОГЛЕД м. (Бр.), в. *дурбѝн*.

ДВОЦЈЕПКА ж. (Мисл.), в. *двоцјевка*.

ДВОЦЈЕВКА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), ловачка пушка „сү двије цїјјеви” (Год.). В. *двоцјейка*.

Е

ЕГЕ ср. турц. (Бр, Кар.), в. *брѹс*.

ЕГЗА ж. турц. (Кар.), в. *кайисла*.

„И накије ѝмб ѓзѝ оније, то смо ми звáли досад ѓззе, онѐ кап-
сле, што сáд кáжѹ” (Кар.).

Ф

ФАЈНА ж. герм (Бр.), в. *рáса*.

„Кáкѐ је фáјнѐ; (Бр.)?”

ФАЗАН м. (Бр, Рог.), в. *фáзáн, фáзáнка*.

ФАЗАН м. (Рак, Рог.), в. *фáзáн*.

ФАЗАНКА ж. (Рог.), в. *фáзáн*.

ФЕЛА ж. мађ. (Бр, Год, Кар.), в. *рáса*.

„Добру фéлу кѐрбá он ѝмá вáзди” (Год.).

ФИЈЎ, ФИЈЎ, ФИЈЎ ономат. (Кар.), пãдражавáње гласова орла.

ФИНЊ (БАРУТ) придј. м. (Шљед.), врста барута. В. *бћздимнѝ (баруѝ)*.

ФЙШЕК м. турц. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед.), в. *ѝаѝрбáна*.

ФИШЕКЛИЈА ж. (Год, Рак.), в. *фишѐклије*.

ФИШЕКЛИЈЕ плур. тант. турц. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.),
кожни пѹјас у ксјем стоје меци, фишеци, патроне. В. *фишѐклија, фишѐк-
лук, оѝáсáћ*.

„Зáбран лбáа бѝб, јá нѐ шѝе фишѐклијá ѹзѓт” (Рак.).

ФИШЕКЛУК м. (Год, Рак.), в. *фишѐклије*.

ФЛАНКА ж. ром. (Бр, Год, Рак, Шљед.), уз глаголе *ѝћи, доћи, ѝу-
цаѝи* и сл., у значењу *укосо, искосо* и сл.

„Ўдћ с флáнкѐ” (Год.). „Дбшб ми с флáнкѐ” (Рак.). „Пѹцб с:
флáнкѐ” (Шљед.).

ФЎКАТ(И) инф. (Кар, Мисл.), каже се за гласовѐ куње.

ФУТРÓЛА ж. герм. (Бр, Кар, Ж.), навлака за пушку.

Г

ГЀ, ГЀ, ГЀ ономат. (Кар, Рак.), каже се за гласове свраке.

ГЀКАТ(И) инф. (Год, Кар, Рак, Шљед.), каже се за гласове врране.

ГЀЈКА ж. (Кар, Мисл.) 1. в. *кѡвча*; 2. дио ловачке столице, којим се столица „пришчѡа за фишѡклије или рѡпсѡк” (Мисл.).

ГЀЀАТ(И) СЕ инф. (Рак.), в. (*с*)*ѡѡриѡи(и) се*; и за парење зечева; „гѡѡа се зѡћка” (Шљед.), в. *ѡѡѡи(и) се*.

ГАРАБЀН м. ром. (Бр, Год, Кар, Рак.), ловѡчка пушка са једном цијеви. В. *ѡарабѡна, једнѡцијѡка, једнѡцијѡвка, јенѡцијѡвка, јенѡцијѡвка, карѡбѡн, карабѡна, куѡлара, куѡлѡриѡа*.

ГАРАБЀНА ж. (Бр.), в. *ѡарабѡн*.

ГЀКАТ(И) инф. (Ж.), каже се за гласове лисице у ситуацији кад јој је живот у опасности, кад је кер нападне и сл.

ГЀДА (БрРУТА) ж. турѡ. (Бр, Рак, Ж.), мјера барута, одређена количина која се ставља у патрону при прављењу ловачких метака. В. *ѡѡда(баруѡа) кѡлуф, лула, мјѡра(баруѡа), мјѡра(баруѡа), мјѡрило(баруѡа), мјѡра(ѡѡѡѡна)*.

ГЀДА (БрРУТА) ж. (Бр.), в. *ѡѡда(баруѡа)*.

ГЛАВА ж. (Бр, Год, Кар.), жељезни дио ловачке пушке на којем је хороз, кокот. В. *ѡѡбан*.

ГМЀЗА ж. (Год, Кар, Рак.), ситна сачма, в. *сѡѡнѡ*. Уп. *ѡѡзиѡа, дрѡмуѡа*.

„Тѡрио, наиме, гмѡзѡ” (Кар.).

ГМЀЗИЦА ж. (Рак.), в. *нѡѡан*.

ГѡЛУБ м. (Год, Мисл, Рак, Шљед.).

„ѡѡби два гѡлѡба гривѡѡша” (Мисл.).

ГѡНИТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), за кера кад тјера звјерку.

„ѡѡзѡ тѡмо у оном ѡѡѡру, кад пѡѡѡше гѡнит” (Бр.). „Кѡр гѡнѡ . . . Кад се помѡлишѡ, кѡрѡд ѡѡе гѡнѡ” (Шљед.).

ГѡНИТ(И) СЕ инф. (Бр.), каже се за парење срна и дивљих свиња. В. *букарѡѡи(и) се, ѡѡѡѡи(и) се*.

ГѡЀр м. (Кар.), в. *ѡѡкѡѡ*.

ГѡЀАТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Шљед.), в. *ѡѡѡѡи(и) се*. Каже се и за парење срна (*в. ѡѡнѡѡи(и) се, свѡдбено кѡло*), зечевѡ (*в. ѡѡѡѡи(и) се, ѡѡѡѡи(и) се*), лисиѡа.

Уп. у сточарској лексичи рогатичкога краја *ѝбѝаѝ(и) се*, *ѝднѝѝ(и) се* за питому зечницу; „гѝбѝа се . . . гѝдила се” (Мисл.), и за питому мачку као и за питому свињу; „гѝдила се крѝмача” (Мисл.). Иначе, у сточарској лексичи овога краја: за свињу се каже *бѝкарѝѝ(и) се*, за краву *вѝдѝѝѝ(и)*; „вѝдила ми крѝва” (Ж.), за овцу *мрѝкаѝѝ(и) се*; „мрѝкала се”, „мрѝћ се”, за кобилу *ѝдѝѝѝ се*; „пѝсе се” (Мисл.), за кокош *ѝдѝѝѝ(и) се*; „гѝзе се” (Мисл.).

ГРѠКТАТ(И) инф. (Мисл, Рог.), каже се за гласове вране.

ГРГѠТАТ(И) инф. (Рог.), каже се за гласове вране.

ГРѠКАТ(И) инф. (Рог.), каже се за гласове вране.

ГРѠВНѠШ м. (Год.), в. *ѝрѝвѝѝш*.

ГРѠВНѠШ м. (Бр, Кар, Мисл. Рак.), врста голубова, оних који „сѝлѝ” (Год.), Уп. *дѝѝѝѝр*.

ГРѠТАТ(И) инф. (Кар.), каже се за гласове орла.

ГРЛѠШ м. (Ж.), в. *дѝѝѝѝр*.

ГРѠПОВОѠА м. (Шљед.), в. *лѝвовѝѝа*.

ГѠКАТ(И) инф. (Бр, Кар, Мисл, Шљед, Ж.), каже се за гласове голуба и дивље пѝтке.

ГВѠЖѠА плур. танг. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Ж.), справѝ којом се хватају вук, лисица и друге штеточине. В. *ѝвѝжѝа*, *вѝчиѝѝ ѝвѝжѝа*, *вѝћѝѝ ѝвѝжѝа*.

„Пѝтѝ га шѝѝ ѝмѝ ли гвѝжѝа” (Мисл.).

Х

ХѠЈКА ж. (Год, Кар, Шљед, Ж.), групни лов. В. *ѝѝка*, *хѝѝка*, *хѝѝка*. „Хѝѝка е бѝла ондѝр голѝма” (Ж.).

Уп. *хѝѝ*, *хѝѝ* у сточарској лексичи рогатичкога краја, кад се гони стока.

ХѠЈКА ж. (Кар, Рак.), в. *хѝѝка*.

„Онѝдѝр ѝз’утра нѝ правѝшѝ хѝѝку, ѝстра нѝммѝ” (Рак.).

ХѠЈКА ж. (Бр, Рак.), в. *хѝѝка*.

ХѠЈКАЧ м. (Ж.), онѝј који нагони звѝрку на ловѝе, у групном лову. В. *ѝѝкач*, *ѝѝѝѝћ*, *хѝѝкаћ*, *хѝѝкарош*.

ХѠЈКАѠ м. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед.), в. *хѝѝкач*.

„И ѝнѝ хѝѝкаћѝ што су ѝшли . . .” (Шљед.).

ХѠЈКАРОШ м. (Кар.), в. *хѝѝкач*.

ХѠЈКАТ(И) инф. (Шљед.), в. *хѝлѝкаѝѝ(и)*.

„Хѝѝкаћѝ хѝѝћѝ” (Шљед.).

ХѠЛѠКАТ(И) инф. (Бр, Год), радѝа којом хѝѝкѝчи нѝѝјерују дѝвљѝч на лѝвѝе (галѝмом, удѝрањем у рѝзне прѝдмете и сл.). В. *хѝлѝкаѝѝ(и)*, *хѝлѝлѝкаѝѝ(и)*, *хѝрлѝкаѝѝ(и)*.

ХАЛКА ж. турц. (Год.), 1. метални, округли дио гвџџа (в. *ivdžja*) за који се вџе канапа, жица и сл, па се онда гвџџа вџу за дрво, камен; 2. метални дио крампџа (в. *krāmijž*), у облику прстена, кроз који се провлачи жица, канапа и сл, па се тако крампџ причвршћује за ногу; 3. метални дио на пушци за који се вџе каиш (в. *iājka, kōvča, iđiŕla*).

ХА ХЀ МЀЛЀИ (Рог.), кад ловџ гдстиче кџра на тражење дивљачи, В. *đvo mālī xā xā; jā°, jā°, jā°*. Уп. хорит(и).

ХАМЕЛЕС м. (Шљед.), в. *xāmerles*.

ХАМЕРЛЕС м. герм. (Бр, Кар.), врста пушке сачмарице. В. *āmelēska, xāmelēs, iđiŕara*.

ХАРЛЀКАТ(И) инф. (Бр, Рак.), в. *xalākai(u)*.

ХЕФТАЛУК м. турц. (Бр, Рак.), период од седмицу дана у којем су стари ловџи ловили, без прекида. В. *xevīđluk*.

ХЕВТАЛУК м. (Год.), в. *xevīđluk*.

„Ѐ, ђни су тђ долџили кџ на јџдан хевталук” (Год.).

ХЕНДЕК м. турц. (Ж.), в. *brloī*.

ХИ ХИ ХЀ, ХИ ХИ ХЀ ононат. (Кар.), опонашање гласа вџевџице.

ХѐМАРКА ж. (Бр.), лисичија длака.

„Мајку му, па лџјџо црџа онџ, онџ хѐмарка” (Бр.).

Хѐ(ѐѐѐ)П: Хѐ(ѐѐѐ)П (Бр, Кар.), кад се ловџи дозџвџу у шуми. Прво је позџв; ловџу пућује позџв јџдноме ловџу или групџ, не знајући гдџе се они налазе. Друго је одзџв; на позџв *xō(ōōō)ī* одзџв је *xō(ōōō)ī*, што значи „чуо сам позџв”, „ту сам” и сл. В. *xō(ōōō)ī: xoi xōī xō(ōōō)ī*. Уп. *xōīāње, xōīai(u)*.

Хѐ(ѐѐѐ)П: ХѐП ХѐП Хѐ(ѐѐѐ)П (Бр, Рог.), В. *xō(ōōō)ī: xoi xōī xō(ōōō)ī*. Уп. *xōīāње, xōīai(u)*.

Хѐ(ѐѐѐ)П: Хѐ(ѐѐѐ)П (Бр.), позџв-одзџв, при чему је ситуација позџва лишџна пратећих момената неизвџјџности; овџм ловџи готово формално потврђују свџје присуствџ, кад су в љ близу јџдан другог, кад су се в љ чули или видџели. Уп. *xōīāње, xōīai(u)*.

Хѐ(ѐѐѐ)П: Хѐ(ѐѐѐ)П (Бр.), позџв-одзџв у групџном лову, хајџи, кад се позџвџм тражи одговџр на то да ли је хајџа завршена, а одзџвџм се то потврђује. Уп. *xōīāње, xōīai(u)*.

Хѐ(ѐѐѐ)П ГѐТѐВѐ (Рог.), кад ловџ обавџштава другог ловџа или групџу да је убио звџерку. Уп. *xōīāње, xōīai(u)*.

Хѐ(ѐѐѐ)П ПЀЗИ (Рог.), кад ловџ, потшто је пуцаѐ у дивљач па је није убио или је само ранио, обавџштава другог ловџа или групџу да буду у приџравности јџр прџтџставџа да би звџерка могла натрчати на њихову засџџду.

ХѐПЀЀЕ ср. (Бр, Кар, Рак, Шљед, Ж.), радња „хопања”, којѐм се ловџи у ловџшту спџразумџјџу. Уп. *xōīai(u)*.

ХОПАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед, Ж.), дозивати се у ловишту на ловачки начин, „хопањем”, уп. *хопање*. Уп. и *одхопнуи(и)*. „Немђ да хспаш” (Бр.). „Хспиди дни, ништа” (Год.). „Тѣ ти ја ономе хђпнѣм, Захидаги: хђц, хђп . . . Нико не хђпѣ” (Кар.). „Хђпни, бђлан” (Ж.).

ХОРА ж. лат. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед, Ж.), погодни временски услови за ловѣње. В. *ђра*.

„Дђбра хђра бѣла . . . Пђшли мѣ, хђра бѣла” (Бр.). „Свѣнуло, хђра болан . . . Жѣвѣ хђра, пѣшкѣ ђд мерѣкѣ лђвац” (Кар.).

ХОРИТ(И) инф. (Рак, Рог.), подстицати кера на лов, на трагање за дивљачи. В. *соклѣи(и)*. Уп. *ха хѣ мѣлѣ; ѣво мѣлѣ хѣ хѣ; жђ°, жђ°, жђ°*, Уп. и *ухђраваи(и)*, *усоклѣи(и)*.

ХОРОЗ м. турц. (Бр, Год, Рак.), дио ловачке пушке који се при потезању обарача одпиње и чијим ударом долази до активирања капиле и метка. В. *хђрђз, ђроз, ђрђз*.

ХОРОЗ м. (Кар, Рак.), в. *хђроз*.

ХОРОЗАЧА ж. (Бр.), ловачка пушка са хорозима, кокотима (в. *хђроз*). В. *хђрђзуља, хђрђзуша, ђрђзача*.

ХОРОЗУЉА ж. (Шљед.), в. *хђрђзађа*.

ХОРОЗУША ж. (Бр.), в. *хђрђзађа*.

ХРОКТАТ(И) инф. (Бр, Год, Рак, Ж.), каже се за гласове дивље свиње и срдѣђа.

„Хрђкѣ крѣмак” (Бр.). „Хрђктѣ, ѣђем, анам ѣ шуми” (Год.).

ХУЋАТ(И) инф. (Бр.), каже се за гласове вјевѣрице.

ХУДИТ(И) инф. (Бр, Кар.), за кера, кад болује од криве (в. *крѣва*), за његово цвѣљење, в. *бѣлѣи(и)*, *кашѣаи(и)*, *крѣаи(и)*, *икђмуђаи(и)*.

ХУКТАТ(И) инф. (Рак.), каже се за гласове вјевѣрице.

И

ИКЧИЈА ж. турц. (Мисл, Ж.), ловачка страст, мерак. В. *икђија*.

ИКЋИЈА ж. (Бр, Год, Рак, Шљед.), в. *икѣија*.

„Ѐзѣз и Смајђ су ти знали прѣвѣ икѣију, онѣ лђвѣкѣ” (Бр.).

ИСХАЈКАТ(И) инф. (Бр, Шљед.), кад хѣјкачи успѣју истѣрати звѣрку из њеног легла и натѣрати је на ловце.

„Пѣтѣ га Ѐзѣз, ѣсхѣкашѣ лѣ, Срѣскѣ” (Шљед.).

ИСКђПАТ(И) инф. (Бр, Кар, Шљед.), начин лђви на јазавца, куну, лѣсицу; у рупѣма, јамама. Подузѣмају се различите радѣе како би се звѣрка истѣрала из рупѣ (нијчешѣе пѣљењем вѣтре - дѣмом).

„Ѐскопѣли, бѣло хѣ пѣшѣс” (Бр.). „Ѐскопђ сам, прѣђђ хѣм, не вѣрују” (Кар.).

ИСКОТИТ(И)СЕ инф. (Год.), в. *око̀дѣиши(и) се*.
„Иско̀тила се јевѣрица” (Год.).

ИСПОД ПУШКЕ синт. (Кар.), уз глаголе *ѣобјећи, умаћи* и сл, кад звјерка успије извући живу главу, побјегне ловцу баш онда кад је он у идеалној прилици да је пуца, убије.

ИСТРАЖИВАТ(И) инф. (Год, Рак, Шљед, Ж.), за радњу коју предузима ловиц или кер у трагању за дивљачи коју је ловиц претходно ранио. В. *ѣо̀йфражѣваѣи(и)*.

ИСТРИЈАНЕР м. (Бр.), врста ловчких керова, према географском одређењу поријекла пасмине. Уп. *балкѣнац, ѣдсавац, ѣдсавка*.

ИЗВЛАКАЋ м. (Год, Кар, Шљед.), в. *кљѣч¹*.

Ј

ЈА° ЈА°, ЈА° ЈА° (Рог.), в. *ха хѣ ма̀ ти*.

ЈАБУБИЦА ж. (Бр.), истурени дио кундака испод којег се ставља рука при нишањењу и пуцању. В. *јѣбука*.

ЈАБУКА ж. (Ж.), в. *јѣбућица*.

ЈАДИКАТ(И) инф. (Год.), каже се за гласове креје; „јадикати зна” (Год.).

ЈАКА (ПУШКА) придј. ж. (Рак.), каже се за пушку која при потезању обарача прерано опали (због техничкога квара и сл.).

„Јака му пушка, нѣ мере ѣбит” (Бр.).

ЈАЛМАН м. турц. (Бр, Год, Шљед.), 1. в. *кѣндак*, 2. в. *кѣмзе*.

„Стѣри би говѣри - јалман” (Год.).

ЈАМАР м. (Год, Рак.), в. *јѣзавѣѣр*.

ЈАРАЦ м. (Бр, Год, Ж.), 1. в. *дивојарац*, 2. в. *срндѣћ*.

„И ондѣ, јѣдан дѣн ѣбише ѣни ... ѣбише - јѣрца” (Бр.).

ЈАРЕ ср. (Год, Кар, Ж.), в. *лѣне*.

ЈАРЕБИЦА ж. (Год.), в. *јѣрѣбица*.

ЈАРИЦА ж. (Ж.), в. *ѣвокоза*.

„Бѣла јарица” (Ж.).

ЈАСТРЕБИЋ м. (Кар, Рак.).

ЈАСТРИЈЕБ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак.), в. *јѣстријѣб*.

ЈАСТРИЈЕБ м. (Ж.), в. *јѣстријѣб*

ЈАЗАВАЦ м. (Бр, Кар, Рак.), в. *јѣзавѣц*.

ЈАЗАВЕЋАР м. (Бр.), врста ловчких керова. в. *јѣмѣр, јѣзавѣѣрка, јѣзовѣѣр*. Уп. *ѣвиѣѣр, зѣѣѣр¹, зѣѣѣруша¹*.

ЈАЗАВЕЋАРКА ж. (Бр.), в. *јѣзавѣѣр*.

- ЈАЗАВЋЕ ср. (Рак.), в. *јазовће, јазовче, јазовће*.
- ЈАЗАВЧИЈА ЈАЗБИНА ж. (Мисл.), в. *јазбина*.
- ЈАЗАВЋИЈА РЋПА ж. (Бр.), в. *јазбина*.
- ЈАЗБИНА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл.), в. *јазавчија јазбина, јазавћија рѳа, ѳиција, рѳа*.
- ЈАЗОВАЦ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Ж.), в. *јазовац, јазовац*.
„Затуљили јазовца” (Кар.).
- ЈАЗОВАЦ м. (Ж.), в. *јазовац*.
- ЈАЗОВЧЕ ср. (Мисл.), в. *јазавће*.
- ЈАЗОВЋАР м. (Год.), в. *јазавћар*.
- ЈАЗОВЋЕ ср. (Год.), в. *јазавће*.
- ЈАЗОВЋИЈА РЋПА ж. (Кар.), в. *јазбина*.
- ЈЕДНОЦЈЕПКА ж. (Мисл.), в. *јарабѳн*.
- ЈЕДНОЦЈЕВКА ж. (Год.), в. *јарабѳн*.
- ЈЕГЕ ср. (Рак.), в. *брѳс*.
- ЈЕНОЦЈЕВКА ж. (Бр, Кар, Мисл, Шљед, Ж.), в. *јарабѳн*.
- ЈЕННОЦЈЕВКА ж. (Ж.), в. *јарабѳн*.
„А ѳмб сам и бвѳ, бива, ебвѳ јенноцјевку” (Ж.).
- ЈЕРЕБИЦА ж. (Бр, Кар, Шљед.), в. *јаребѳца*.
- ЈЕВЕРИЦА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.).

К

КАДИТ(И) инф. (Год, Кар, Рак, Шљед.), начин ловљења дивљачи у јамама (јазавца, куне, лисице); испред јаме у којој се звјерка налази запали се вѳтра и дим је истјерује ван. В. *засидѳи(и) кад*. Уп. *искојавѳи(и), ѳојкадѳи(и)*.

„Кадио је он раније, бѳлан, знаш како” (Рак.).

КАИШ м. турц. (Бр, Мисл, Рак, Ж.), 1. кожни обруч који се керу веже око врата (в. *ѳрлица*), 2. за пушку (в. *рѳмник*).

КАЈАСА ж. турц. (Кар, Рог.), узица од коже, за ловачке керове. Уп. *ланац, ѳводац, синћѳр*.

КАЛУФ м. турц. (Ж.), в. *ѳда (бѳруѳа)*.

КАМЗЕ плур. танг. турц. (Бр, Год, Ж.), дршка (ловачког) ножа. В. *јалман², камзе, сѳѳ*.

КАМЗЕ плур. танг. (Ж.), в. *камзе*.

КАЊБЕ плур. танг. турц. (Кар.), в. *крамѳѳж*.

КАЊБЕ плур. тант. (Кар.), в. *крамийж*.

КАПИСЛА ж. ром. (Бр, Рак.), упалач на чахури. В. *ѐза, кайсла*.

КАПСЛА ж. (Год, Кар.), в. *кайсла*.

„И накије њмѝ ѓгзи онѝје . . . онѝ кѝпсле, што сѝд кѝжѝ” (Кар.).

КАРАБЊН м. (Год, Кар, Мисл.), в. *ѝарабѝн*.

КАРАБЊНА ж. (Бр.), в. *ѝарабѝн*.

КАРТА ж. (Бр, Рак, Шљед.), ловачка дозвола. В. *дѝзвола, ѝѝсом*.

КАШЉАТ(И) инф. (Бр.), за кера, кад болује од криве (в. *крѝва*).

КѐР м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.).

„Бѝга ми, мѝј кѐр прѐкућѝ вѝди, главѝм плѝтио” (Бр.).

„Дѝбре кѐровѝ ѝмѝ, кѝју и кѐра” (Кар.). „Њстѝ ѝнај кѐр дѝже лѝсицу” (Шљед.).

(КѐР) НА ПРОБѝ СИНТ. (Шљед.), за кера који од некога треба да се купи, па се неко вријеме провјерава какѝе ловачке особине има, како гони дивљач и сл.

„Ўзѝ кѐра на пробѝ” (Шљед.).

КЕРѐЊИ ЛѝНАЦ м. (Бр.), в. *ѝводац, синћир, вѝдѝћ¹*.

КЕРѐЊИЈА ШЎГА ж. (Бр.), в. *шѝга*.

КѐРУША ж. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), в. *кѝја*.

„Кѐруша онѝ махни, он пѝца” (Рак.). „Њ ја повѝо јѝнну кѐрушу, свѝзѝ је ѝ каиш . . . А кѐруша ѝнамо хрлѝ” (Шљед.).

КЛѝТ(И) СЕ инф. (Бр.), в. *букариѝ(и) се*.

„Кѝљѝ се крмци” (Бр.).

КЛѝКТАТ(И) инф. (Бр.), каже се за кера кад добро штекти, кад га је уживање слушати; *кликћѝ, кликиѝ, ко жуна*” (Бр.). Тако се каже и за гласове жуње и јастреба.

КЛѝПА ж. (Год.), дрвени, кратки, педаљ или два дуг, подебео штап којим се гађају зечеви у догама; каткад се тако ошамуте и ухвате. В. *клиѝа*.

КЛѝПА ж. (Бр.), в. *клиѝа*.

„. . . ѝшѝ сам с лѝвцима . . . , бѝс пушкѝ, с клипѝм . . .”

КЉЎЧ м. (Мисл, Ж.), 1. метални предмет којим се из пушке ваде испљене чахуре или заглављени, неиспљени меци (в. *извлѝкѝћ, ѝѝѝрѝнѝѝер*), 2. жељезни дио ловачке пушке који омогућѝва преклапање цијеви (в. *мандал*); 3. дио туљца (в. *ѝуљац*), опруга којом се рачве затегну (В. *кљѝћ*).

КЉЎЧ м. (Бр, Год, Рак.), в. *кљѝч*.

КМѝЧАТ(И) инф. (Мисл, Ж.), каже се за гласове зеца. В. *кмѝћѝ(и)*.

КМѝЧАТ(И) инф. (Бр, Год, Рак.), в. *кмѝчѝ(и)*.

- КРЕЈА ж. (Бр, Год, Мисл.).
„Креја зајадикала” (Год.).
- КРЕКЕТАТ(И) инф. (Год.), каже се за гласове свраке.
- КРЕКУТАТ(И) инф. (Кар.), каже се за гласове свраке.
- КРИЋАТ(И) инф. (Кар.), каже се за гласове зеца које он испушта кад је рањен.
- КРИВА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак.), болест ловачких керова. В. *балавац, шмркливац, шпендџак*. Уп. *худиш(и)*.
- КРИВИТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Рак, Рог, Шљед, Ж.), каже се за гласове срндаћа, као и медвједа кад је „при невољи” (Год.).
- КРИВОЛОВАЦ м. (Бр, Кар, Рак, Шљед.), онај који кришом или непрописно лови.
- КРКАТ(И) СЕ инф. (Бр.), в. *букарши(и) се*.
- КРМАЧА ж. (Мисл, Ж.), женка од дивљих свиња. В. *крмача*.
- КРМАЋА ж. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог.), в. *крмача*.
- КРМАК м. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог, Шљед, Ж.), мужјак од дивљих свиња, в. *вџер, њрасац*; 2. општи назив за врсту (в. *крме*).
„Видим, бџга м крмак . . . Ишли у лов на крмке” (Бр.). „Бјо ондџа лов на крмке” (Год.). „И њм сам кџра добра за крмка” (Шљед.).
- КРМЕ ср. (Шљед.), в. *крмак²*.
„Ћинило му се, кџкџ, да е крме онудџ оно било” (Шљед.).
- КРПЉЕ плур. тант. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Ж.), справа од дрвета која се ставља на ноге; за кретање кроз ловиште кад је дубок снијег, да се у њега не пропџда.
„Крпље на ноге оплетџ, џд прџшња” (Бр.).
- КРСТАШ м. (Год, Кар, Рак.), врста јастреба. Уп. *мишалџвка*.
- КРШКА ж. (Бр, Кар.), в. *бџлица*. Уп. *злаџка*.
- КУЦАТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), каже се за парење ловачких керова. В. *куцџнија, џршиш(и) се, вџзаш(и) се*.
- КУЋА ж. (Бр.), в. *кућара*.
- КУЋАРА ж. (Бр, Год, Кар, Рак.), кућница за ловачке керове. В. *кућа, кућарица, кућница, сирџџ*.
„Оставио ја кџра у кућару” (Бр.).
- КУЋИЦА ж. (Мисл.), в. *кућара*.
- КУГЛА ж. (Год, Мисл.), в. *брџнер*.
- КУГЛАРА ж. (Год.), в. *џараџин*.
- КУГЛАРИЦА ж. (Шљед.), в. *џараџин*.

КЎЈА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Ж.), в. *кѣруша*.

„Кѳја с онѳм штенáдима” (Рог.). „Кѳја ми скѳтна” (Ж.).

КЎРЈАК м. турц. (Рог, Ж.), в. *вѳк*.

„Ўбишѳ кѳрјáка, шѳф је бѳо” (Рог.).

КУКУРИЈЕКАТ(И) инф. (Бр.), каже се за гласове фазана.

КЎНА ж. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Рог, Ж.), в. *кунѳца*.

„Вѳлага, ѳно кѳна хѳдала пѳ пољу . . . Затѳљѳм онѳ кѳну . . .

И наѳѳмо кѳне . . . Мѳ смо зáно ишли, свѳ за кѳнама” (Кар.).

КЎНЧЕ ср. (Мисл.), младо од куне.

КЎНДАК м. турц. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед.), дрвени дио пушке. В. *јáлман*¹.

КУНИЦА ж. (Кар.), в. *куна*. Уп. *кунѳца* за ѳековиту траву у рогатичком крају.

КЎРЈАК м. турц. (Бр, Год, Кар, Рак, Ж.), в. *вѳк*.

Л

ЛĀЈАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), 1. за ловачке керове, 2. за гласове лисице, особито за гласове мужјака и женке у вријеме парѳња, кад се дозивáју.

1. „Лáјѳ ми кѳрови, ал ѳáба” (Бр.). 2. „Лáѳ лѳс“ца, ѳѳем” (Бр.).

„Лáјѳ и мѳшкѳ и жѳнскѳ” (Год.). „Лáјѳ лихáѳ и лѳсца . . .

Лáјѳ лѳс“це, трáжѳ се” (Шљед.).

ЛĀНЕ ср. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог, Шљед.), в. *јáре, срѳче, срѳѳе*.

„Ўзѳ и онѳ лáне, мáлѳ” (Шљед.).

ЛĒГЛО ср. (Бр, Кар, Рог, Шљед.), 1. в. *лѳга*, 2. поријекло кера, поријекло пасмине (в. *ѳријáвиш(и) лѳло*).

ЛĪХАЦ м. (Рог.), в. *лихáѳ*.

ЛĪХАЋ м. (Бр, Год, Кар, Рог, Шљед, Ж.), мужјак од лисице. В. *лихац, лијáѳ*.

ЛĪЈА ж. (Год, Кар.), в. *лисица*.

ЛĪЈАЋ м. (Мисл.), в. *лихáѳ*.

ЛĪСИЦА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), в. *лија, лисѳца*.

„Ако бѳдѳ лѳсица, ѳна ѳе привлáѳити стјѳнама” (Бр.). „Свѳ за лѳсицѳм дѳли, и лѳсица и ѳна, свá се полѳмили” (Ж.).

ЛĪСЈЕЦА ж. (Ж.), в. *лисица*.

„Лѳсѳца се закѳтрља дѳље” (Ж.).

ЛĪСИЋЕ ср. (Бр, Шљед.), в. *лишѳче*.

ЛĪШЧЕ ср. (Мисл, Ж.), младо од лисице. В. *лисиѳе, лишѳѳе, лишѳ’ѳе*.

ЛЙШЋЕ ср. (Год, Шљед, Ж.), в. *лйшче*.

ЛЙШЋЕ ср. (Кар, Шљед.), в. *лйшче*.
„Ўзе онō лйш'ће малō” (Шљед.).

ЛОГА ж. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), склониште дивљачи, мјесто гдје се она крије, живи, коти и његује младе. В. *лѣло*¹.
„Видѣм ја — лōга” (Год.). „Бōгам, свѣ онѣ лōге” (Кар.).

ЛОВ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.) 1. ловљење (в. *авђилук*), 2. предмет лова, оно што се лови или улови, улов.

1. „Ї ја сам ѣмō тѹ јáку вѣљу зá лѡв . . . Е, хоѹу ѹ лѡв” (Бр.).
Па би нѣкије дáнá ѣшли по цѣјелѣ дáн ѹ лѡв” (Год.). „Їѣннѡм
ја крѣнѣм ѹ лѡв” (Кар.). „Зáбран лѡвá бѣо” (Рак.). „Ї виш
мѡј би рáд сáв бѣо ѡстѡ дог теѣѣ лѡвá” (Шљед.).

2. „Тáдá е бѣло лѡвá. Тáдá е бѣло срндáѣá нáјвишѣ” (Мисл.).

ЛОВАЦ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), *авѣѣја, ав-
ђија*.

„Їшѡ сам с лѡвцима” (Бр.). „Знáм да су се сáстáјали лѡвци
ѡвди” (Год.). „Слáб је лѡвц, слáб . . . Лѡвци кѡ лѡвци” (Кар.).
„Лѡвц сам двáдес вѣш гѡдѣнá” (Мисл.). „Он лѡвц бѣо дѡ-
бар. . . Опкѡлишѣ ону вѣтáѹ, лѡвци, бијáше лѡвáцá пѡдо-
сти . . . Дѡље лѡвцима кáжѣм” (Шљед.).

(ЛОВАЧКА) СТОЛИЦА ж. (Мисл, Ж.), в. (*лѡвáѣкá*) *стѡлицá*.

(ЛОВАЧКА) СТОЛИЦА ж. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог.), в. (*лѡвáѣкá*)
стѡлицá.

(ЛОВАЧКИ) НОЖ м. (Мисл, Ж.), в. (*лѡвáѣкѣ*) *нѡж*.

ЛѡВШТЕ ср. (Бр, Кар, Рак, Рог, Шљед, Ж.).

„Ѡдѣш у лѡвште, нѣшта” (Бр.). „Свѣ е тѡ бѣло нáше лѡ-
вште” (Шљед.).

ЛѡВИШТЕ ср. (Рак.), вријеме у којем се било ловац, ловило.

„Зá мѡга лѡвишта тѡ нѣсам вѣдио” (Рак.).

ЛѡВИТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), в.
авђѣјáѣ(и).

„Свáкѣ нам је дáн дѡлазио из Мáрева тѹннá, па смо скѹпа
лѡвили . . . Нѣје јѣдан дáн, лѡвили смо, брте, бѣли смо шѣз
дáнá ѹ Јáвци . . . Лѡвио је он бѡгами дѹго, тридес гѡдѣнá . . .”
(Бр.). Дѡсад се лѡвило вáкѡ . . . Ўјугру мáло онѡ лѡвили, док
је бѣло рѡсѣ” (Кар.). „Ї тáј дáн смо лѡвили . . . Лѡвѣди су
свѣ они, фáмелијѡм” (Рак.).

ЛОВОЧУВАР м. (Мисл, Ж.), в. *лѡвѡѹвáр*.

ЛОВОЧУВАР м. (Бр, Кар, Рак.), в. *лѡвѡѹвáр*.

„Нѣмáјѹ лѡвѡѹвáрá, а глáнна звѣркá” (Бр.).

ЛѡОВОѢА м. (Бр, Год, Мисл, Кар.), ловац који у групном лову
распоређује хáјкáче и ловце на одређена мјеста у ловишту. В. *ѣрѹѡѡѢá*.

ЛУК м. (Кар, Шљед.), обли дио гвожђи (в. *ivdžha*) који се склопи кад звјерка упадне у замку и стегне је за ногу. В. *ħaxũľke*.

ЛУЈЛА ж. турц. (Ж.), в. *ĩda (b̄aruša)*.

М

МАХ м. (Ж.); „машинѐ мѣђед нанѐсѐ” (Ж.), в. *брложина*.

МА^х м. (Ж.), в. *брложина*.

МАМАЦ м. (Кар.), в. *мамак*.

МАМАК м. (Бр, Кар, Мисл, Шљед.), оно чиме се дивљач намамљује уз опонашање њенога гласа (гласа мужјака, женке, младунчета и сл.). Најчешће је то природни мамак; „о травѐ, од зохвѐ” (Бр.) и сл. овдје углавном за срндаћа. В. *мамац, ийсак, вабак, вабило, вабиљка*. Уп. на *мамак, на ирравку, на ирраву*.

МАНДАЛ м. турц. (Бр.), в. *кљуџ²*.

МАУКАТ(И) инф. (Бр, Мисл.), каже се за гласове дивље мачке.

МѢЧЕ ср. (Мисл, Ж.), младо од медвједа, в. *мѣѣ*.

„Онѐ јѐно мѣче . . . Па ондѐ трѣфи мѣѣде, мѣчку, с мѣчадима” (Мисл.).

МѢЧИТ(И) инф. (Мисл.), потурати меку (в. *мека*), в. *мѣшии(и)*.

МѢЧКА ж. (Ж.), в. *мѣчка, мѣћка, мѣња*.

МѢЧКА ж. (Мисл.), в. *мѣчка*.

МѢЋЕ ср. (Мисл.), в. *мѣче*.

МѢЋИТ(И) инф. (Бр, Год, Шљед.), в. *мѣчии(и)*.

МѢЋКА ж. (Бр, Год, Кар, Рог.), в. *мѣчка*.

МѢЋКА ж. (Бр.), в. *мѣчка*.

МѢБЕД м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Шљед, Ж.), в. *мѣдед, мѣдед, мѣдед, мѣдејед*.

МѢДЕД м. (Мисл.), в. *мѣђед*.

МѢДЕД м. (Рог.), в. *мѣђед*.

МѢДВЕД м. (Мисл.), в. *мѣђед*.

МѢДВЈЕД м. (Год.), в. *мѣђед*.

МѢКА ж. (Бр, Год, Кар, Рак.), 1. месо заклане, убијене или цркнуте животиње које се потура на неко мјесто у ловишту како би се дивљач намамила (в. *мѣчии(и)*), 2. мјесто гдје се мека поставља (в. *намека, ђмека*).

МѢМА ж. турц. (Бр, Кар, Рак.), дио на старој пушци мемачи (в. *мѣмаћа*) у који се ставља барут, у облику цјевчице у коју се барут насипао.

МЁМАЋА ж. (Бр, Кар, Рак.), врста старих ловачких пушака (в. *мема*).

„Пронашѡ сам ѡвѹ пѹшку мёмаћу у нёкѡг Ахмета Шувалијё . . . И ја у Ахмета Шувалијё тѹ мёмаћу, пѹшкицу . . .” (Бр.).

МЁТАК м. (Бр, Год, Кар, Рак.), в. *йайрона*.

МЙШАЛОЉВКА м: (Бр, Рак.), врста јастријеба. В. *кокдшар, мишило, мишоловка, мишловка, шйчарка, швйчар, швйћар*.

МИШИЛО ср. (Кар, Рак.), в. *мишалѡвка*.

МЙШОЛОЉВКА м. (Рог.), в. *мишалѡвка*.

МИШОЛОВКА м. (Год.), в. *мишалѡвка*.

МЈЁРА (БАРУТА) ж. (Мисл, Рак.), в. *ййда (баруѡа)*.

МЈЁРА (БАРУТА) ж. (Бр.), в. *ййда (баруѡа)*.

МЈЁРИЛО (БАРУТА) ср. (Кар.), в. *ййда (баруѡа)*.

МОЉИЛО ср. (Год.), в. *блйшина*.

МОЊЊАК м. (Бр.), јужни вјетар погодан за ловљење; кер лакше открива дивљач у ловишту.

МУМЉАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Шљед, Ж.), каже се за гласове медвједа.

„Кад мёђед мумља . . .” (Бр.).

МУСТАЉБЕГОВА ПУСИЈА ж. (Рак.), в. *Алјђеѡова Пусија*.

МУШИЦА ж. (Рак, Шљед.), в. *нишан*.

Н

НАГАЗИТ(И) инф. (Бр.), кад ловац идући кроз ловиште изненада наиђе на дивљач у леглу, стварно је готово нагази (обично за зечије легло).

„Нагазио нă зёца . . . Нагажăвѡ сам кѡлко пѹтă” (Бр.).

НАЈАХАТ(И) инф. (Год.), кад се кер, гонећи, сасвим приближи дивљачи. Уп. *ућусийий(и)*.

„Најаха. Најаха нă зёца” (Год.).

НА ЈАРЦЕ синт. (Бр, Рак, Шљед.), уз глаголе кретања *ићи, йѡћи* и сл., али и глаголе мировања (*бийи* и сл.) у означавању врсте лова, према дивљачи која се лови. В. *нă срне, нă зецове; на зёцу*.

„Йшли нă јарце . . . Јă бйѡ у лѡву нă јарце” (Шљед.).

НА МАМАК синт. (Мисл.), врста лова, кад се дивљач намамљује пиштањем у мамак (в. *мамак*). В. *нă шравку, на шраву*.

„На мамак лѡви, бѡлан” (Мисл.).

НАМЁЧИТ(И) инф. (Мисл, Ж.), 1. потурити меку. В. *мёчийий(и), намёчийий(и), йѡшурийий(и) меку, зашрѡваийий(и) лёшину*; 2. за младог ловца, кад се загрије за лов, кад га лов привуче, намами.

НАМЕЋИТ(И) инф. (Бр, Год, Рак, Кар, Шљед.), в. *наме́чиш(и)*.

НАМЕЋИТ(И) (ЛИСИЦУ) инф. (Бр.), кад се ставља мека да би се намамила лисица.

НАМЕЋИТ(И) (КЕРА) инф. (Бр, Год, Кар, Рог, Шљед.), кад се млад кер, штенац, намами на потурену лешину, чиме се оспособљава за лов.

НАМЕКА ж. (Мисл.), в. *мека*.

НАНИЈЕТ(И) инф. (Ж.), „А ја пушку на њега нанеси . . . Хеле ја ненесо некако . . .” (Ж.). в. *уфаниш(и)*.

НАПРАВИТ(И) КОЛО синт. (Бр, Год.), каже се за дивљач (најчешће срнећу) кад бјежећи испред кера прави кругове, враћајући се на исто мјесто са којег је почела бјегати. В. *окрепаш(и)* се.

„Сигурно ће направити коло, ка^пе” (Бр.). „Направила коло” (Год.).

НА ПУШКУ синт. (Шљед.), 1. за начин споразумијевања међу ловцима у ловишту; дувњем у пушчану цијев они један другог обавјештавају о свом положају у шуми; 2. кад дивљач од ловца бјежи уз неки успон, кад ловац остаје у подножју, тада он циља „на пушку”. Уп. *идд њушку*.

1. „На пушку ми, све по ћекама . . . Ја му на пушку, јави се . . .

На пушку се одазови” (Шљед.). 2. „Нанеси ја на пушку” (Бр.).

НА РОСУ синт. (Бр.), најчешће уз глаголе типа *извесити*, *изводити*, кад ловац штенца, младога кера, почиње привикавати на природни амбијент ловишта, шуме, што тек претходи његовом укључивању у лов, у тјерање звјерке.

„Извео штенца на росу . . . Биво он код мене, изводи га ја, на росу . . . Изведи би га на росу” (Бр.).

НА СКОКУ синт. (Бр, Рак.), кад ловац пуца на дивљач кад је она у пуном трку, покрету, кад прескаче преко неке препреке и сл.

„Богам на скоку је уби . . . само два скок, на трећем скоку, љ зрак” (Бр.). „ . . . каже, ти си на скоку вјешти” (Рак.).

НА СРНЕ синт. (Бр, Рак.), В. *на јарце*.

„Ја^о и неки Мујо Алиспайћ ошли смо на срне, у Копито” (Рак.).

НА ТЕФЕРИЋ синт. (Кар.), кад ловци иду у лов и са намјером да се добро провјеселе, проакшамлуче. В. *теферићиле*.

„Ишли ми на теферић” (Кар.).

НА ТРАВКУ синт. (Год.), в. *на мамак*.

НА ТРАВУ синт. (Мисл.), в. *на мамак*.

НАТРКАТ(И) инф. (Бр.), кад ловац пресретне звјерку, кад претпостави правац њеног бјежања; док је гоне керови, ловац јој постави засједу, пресијече је.

„Натрко ја, богам уби . . . Заним натрко, ал ђаба . . . Док Азйз не натрка, ништа” (Бр.).

НАТУРИТ(И) КЕРА синт. (Бр.), кад ловац свјесном акцијом под-
стиче кера на парење.

„Натурио кѣра за кујом” (Бр.).

НА ЗЕЦОВЕ синт. (Шљед.), в. *на јарце*.

НА ЗЕЦУ синт. (Шљед.), в. *на јарце*.

„Тб је било јенном, на зѣцу” (Шљед.).

НЕХОРА ж. (Бр, Год, Шљед.), лоши временски услови за ловљење.
В. *нехора, нѣора*. Уп. *хѣра*.

НЕХОРА ж. (Ж.), в. *нехора*.

НЕОРА ж. (Мисл.). в. *нехора*.

НИШАН м. турц. (Бр, Год, Кар, Шљед.), на ловачкој пушци, предњи
и задњи, за нишањење. В. *џил, имизица, мушица*.

НИЖА ЗВЈЕРКА ж. (Бр.), дивљач која борави у нижим, питоми-
јим предјелима (зец, лисица и сл.). Уп. *виша звјерка*.

НОЋНИК м. (Бр.), каже се за зѣца који је протекле ноћи оставио
траг на свјежем снијегу. Уп. *шазѣлук*.

„Ноћник био, нисам ни знао... Ђ кад је ноћник, зѣц...”
(Бр.).

НОГАРЕ плур. тант. (Бр, Год.), в. *шрѣножак*.

НУЛА ж. (Год, Рак.), нјаситнија сачма.

„Имѣ ја нулу” (Год.).

Њ

ЊЋХАТ(И) инф. (Бр.); „њѣхѣ зѣц” (Бр.). В. *ѣѣѣѣ(и) се*.

ЊЋХѢ м. (Бр.), кер са изразито развијеним, изоштреним њу-
хом, расна ловачка врста, од оних који „трагом гѣне” (Бр.).

О

ОБАРАЧ м. (Мисл Ж.), за пртезање при пуцању, дио (ловачке)
пушке. В. *обѣрача, обѣраѣа, окѣдѣѣ, ѣѣѣѣ*.

ОБАРАЧА ж. (Ж.), в. *обѣрач*.

ОБАРАЧ м. (Бр, Шљед.), в. *обѣрач*.

ОБАРАѢА ж. (Бр.), в. *обѣрач*.

ОБАРАТ(И) инф. (Бр.), кад д.в.в.ч од ловца бјежи низбрдо, он
тада за њом мора „обарати”. В. *ѣѣ ѣѣѣѣ*.

„За ѣѣм мѣраш обѣрати” (Бр.).

ОБИѢ(И) инф. (Рак, Шљед.), кад ловац установи да се негдје, на
одређеном мјесту у ловишту, крије нека д.в.в.ч, да би се она на том
дијелу терена касније л.в.ла.

„Обишли га они раније” (Рак.). „Шумар неки Марковић, дође, каже обишо крмка, хајде да га убијемо” (Шљед.).

ОБИЋ(И) НА ЛОЗИ синт. (Бр.), за зеца, кад се установи, раније, прије самога лова (в. *обий(и)*), гдје му је лога.

„Обишо га ја на лози, кад се враћо из Рдогаце” (Бр.).

ОБИЋНИИ придј. м. (Шљед.), врста барута, онај који при паљењу дими, спорије сагоријева. В. *димић*.

ОБОД м. (Год.), в. *обрѹч*.

ОБРАЗ м. (Рак, Шљед.), испучени дио са унутрашње стране кундака на који се наслања образ при нишањењу и пуцању. В. *образац, образница*.

ОБРАЗАЦ м. (Кар.), в. *образ*.

ОБРАЗНИЦА ж. (Ж.), в. *образ*.

ОБРУЧ м. (Мисл.), дио крпљи (в. *крѹље*), у облику круга, који све дијелове крпљи везује у цјелину. В. *обод, обрѹћ, иџели*.

ОБРУЋ м. (Год, Рак.), в. *обрѹч*.

ОБОРИТ(И) инф. (Бр, Рак, Шљед.), 1. в. *идд љушку*, 2. за ловца кад погоди дивљач из пушке и убије је.

2. „Мало е звјерка пролѣћела, гарантујем ти живото, да не оборим” (Рак.).

ОДБИТ(И) инф. (Ж.), радња којом се рогови срндаћа или дивљарца одвјају од главе, лобање, да би се од њих направиле ловички трофеји. „... само одбио рогове, каже, и јарац осто... Џ баш онд рогов: одбио” (Ж.).

ОДБЈЕЋ(И) инф. (Рак.), за керове, кад гонећи звјерку оду предалеко, у други крај, у друго ловиште и сл.

„И тај дан смо ласили и керад нам су одбјегла у Тоџионик. Немамо од керова ништа” (Рак.).

ОДХОПНУТ(И) инф. (Бр.), одговорити хопњем (в. *хопши(и)*), одазвати се на позив другог ловаца.

ОДМЕТНУТ(И) СЕ инф. (Год.), за ловца, кад оде ловити у високе шуме и тамо се задржи неколико дана, гдје и ноћива, појединачно или у групи.

„Одметне се јенном, двапут... Одметну се они, блан” (Год.).

ОДРИЈЕШИТ(И) КЕРА инф. (Бр, Шљед.), в. *одвезаи(и) кера*.

„Ја одријеших керов” (Бр.).

ОДВЕЗАТ(И) КЕРА инф. (Бр, Год, Кар, Рак, Ж.), радња којом се керови, скидњем каиша са главе, пуштају да траже дивљач у ловишту. В. *одвезаи(и) кера, оиклоди(и) кера, љустий(и) кера*.

„Одвезем ја керу, кер за њим” (Бр.).

ОГРЛИЦА ж. (Год, Кар, Рак.), в. *каши*.

ЌЈАРИТ(И) СЕ инф. (Рог.), каже се за срну кад на свијет донесе младе. В. *окòзий(и) се*.

ЌКАПИНА ж. (Кар.), дио терена, веће удубљење испод стијене, гдје се медвјед каткад сакрије.

ЌКИДАЋ м. (Бр, Год.), в. *обар̄ач*.

ЌКОТИТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Шљед.). 1. каже се за кују, кзрушу, кад на св њет донесе млад: (в. *ош̄иѣний(и) се*), 2. уопште за чин порога код д. в. њих животиња (в. *иско̀ий̄ий(и) се*).

1. „Окòтила ми се кѹја, Смајо, да вд̄иш” (Бр.). 2. „Окòтила се л̄илица” (Бр.). „Окòтила се вѹчица” (Мисл.). „Окòти се мѣѹка” (Шљед.). „Окòти се кѹна” (Мисл.). „По рупама се кòтѣ, зàкоп̄а се ѹ земљу, пòбјегнѣ од бѹх̄а, јазовиц” (Кар.).

ЌКОЗИТ(И) СЕ инф. (Год, Кар, Мисл, Рак, Рог.), каже се за срну, дивзкозу и зечицу.

„Окòзила се срна” (Рак.). „Окòзио се зѣц” (Бр.). „Окòзила се з̄иѹка” (Рак.).

ЌКРЕТАТ(И) СЕ инф. (Бр.), в. *на̄ѹравӣий(и) кòло*.

ЌКРВАВИТ(И) инф. (Рак.), за звјерку кад је ловац рани, окрзне метком. и сл

„Или је окрвавила, р̄иједак је слѹђај да е кад прòшла” (Рак.).

ЌЛОВО ср. (Бр, Кар.), в. *сачма*.

ЌЛОВО ср. (Год, Мисл, Ж.), в. *сачма*.

ЌЛУЦИ мн. (Бр.), в. *жљѣбови*.

ЌМАКНУТ(И) СЕ инф. (Рак.), в. *сла̄ја̄ий(и)*.

„Омакла се . . . Омако се хòроз” (Рак.).

ЌМЕКА ж. (Ж.), в. *мѣка*.

ЌПАСАЋ м. (Кар.), в. *фиш̄еклије*.

ЌПЪРАТ(И) КÒЛО синг. (Бр.), за кера, кад гони дивљач која се креће у круг. Уп. *на̄ѹравӣий(и) кòло*.

ЌПОНАЦ м. (Рак.), в. *обар̄ач*.

ЌПРАСИТ(И) СЕ инф. (Год, Кар, Мисл, Рак, Ж.), каже се за дивљу свзљу кад на свијет доноси младѣ. Уп. *о̄п̄рас̄ий(и) се* за питоме свиње у рогатичком кр̄иу.

ЌПРТАЧ м. (Мисл.), в. *рѣмѣн*.

ЌПРТАЋ м. (Год.), 1. в. *рѣмѣн*, 2. уски каиш, кајаса, помоћу којег се ловачка столица носи о рамену.

ЌПРЗНИТ(И) инф. (Бр.), кад сачма п̄годи звјерку тако да се олово распрши п̄ читав ѹм тијелу. В. *ӯѹр̄нӣий(и)*.

„Сп̄рзнио га св̄г̄а” (Бр.).

ЌРА ж. (Мисл.), в. *хòра*.

„Ора б̄и, мајку му” (Мисл.).

- ÒРЛАШ м. (Рог.), в. *òрò*.
 ÒРЛАУ м. (Рог.), в. *òрò*.
 ÒРЛИЦА ж. (Бр.), женка од орла.
 ÒРЛИЋ м. (Бр.), младо од орла.
 ÒРЛО м. (Рог.), в. *òрò*.
 ÒРЉ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рог, Ж.), в. *òрл̃аш, òрлау, òрлò*.
 (ÒРЉ) КРСТАШ м. (Кар, Рог.); „в̃л̃к̃и òрò, б̃и̃је з̃èцòв̃з̃” (Кар.).
 (ÒРЉ) ЛЕШИНАР м. (Год.), врста орла, који се храни лешиниом, убијеном или цркнутом животињом.
 ÒРЉЗ м. (Бр.), в. *хòрòз̃*.
 ÒРОЗ м. (Мисл.), в. *хòрòз̃*.
 ОРÒЗАЧА ж. (Мисл, Ж.), в. *хòрòз̃а̃ћа*.
 ÒСМИЦА ж. (Год.), назив за сачму према њеној крупноћи.
 „Òсмица б̃ила, б̃òлан” (Год.).
 Уп. *òсмица* у лексици дринских славјара — балван од осам метара који се усплављује; „Па богами и òсмица, св̃èнно” (Лука—Жеп.).
 ОШТÈНИТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), в. *окò-ши̃и̃(и) сè¹*.
 ОШТРИЦЕ ср. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), оштра страна ножа.
 ОТЕФÈРИЋИТ(И) инф. (Бр, Рак, Рог.), кад ловци имају добар (у)лов, кад им лов буде успјешан.
 „Б̃или у лòву, отеф̃ери̃чили” (Бр.). „Вр̃а̀тили се, к̃аж̃è, отеф̃ери̃чили” (Рак.). „И̃ што смо отеф̃ери̃чили, б̃òже, б̃òже” (Рог.).
 ОТКЛОПИТ(И) КÈРА инф. (Ж.), в. *од̃в̃з̃а̀и̃(и) к̃èра*.
 „А̃ ја̀ реко да òткòпи̃м к̃èра . . . Там̃ан̃ ја̀ òткòпи̃х к̃èра . . .” (Ж).
 ÒТПУС (ЛÒВА) м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), ловачка сезона, вријеме у којем је дозвољено ловити. В. *цензòна, сензòна*.
 „Òтпус б̃ио, мòгло се лòвити” (Бр.). „Òтпус б̃ив̃ò в̃з̃ди” (Кар.).
 ÒТПУШЋАН(А) придј. м, ж. (Бр.), каже се за дивљач коју је дозвољено ловити у току читаве године (штеточине — вук, лисица нпр.). Уп. *з̃а̀ми̃и̃ћен(а)*.
 ÒТВОР (ЛÒВА) м. (Кар, Мисл.), отварање, почетак ловачке сезоне, први дан лова. В. *о̀и̃вор̃èње (лòва)*.
 „Ка̀ дòћи òтвр̃òр л̃èв̃и, д̃̃в̃диш” (Кар.).
 ОТВОРÈЊЕ (ЛÒВА) ср. (Шљед.), в. *ò̀и̃вор̃ (лòва)*.
 „Кад̃ је б̃ило òтвр̃èње . . .” (Шљед.).
 ОЗÈЧИТ(И) СЕ инф. (Мисл, Ж.), каже се за зечипу кад на свијет донесе младе. В. *оз̃èчи̃и̃(и) сè*.
 ОЗÈЋИТ(И) СЕ инф. (Рак.), в. *оз̃èчи̃и̃(и) сè*.
 „Оз̃èчила сè з̃èчка” (Рак.).

П

- ПАЧЕ ср. (Мисл.), младо од дивље патке. В. *паће*.
- ПАЋЕ ср. (Бр, Год, Рак.), в. *паће*.
- ПАРИТ(И) СЕ инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), каже се за полне односе код дивљачи, а и ловачких паса (в. *куцаји(и) се*, *(с)везаји(и) се*).
- ПАСОШ м. лат. (Бр.), в. *кариша*.
„Нисам службио војску, не могу добит пасоша” (Бр.).
- ПАТАК м. (Бр, Кар, Шљед.), мужјак од дивљих патки.
- ПАТРОНА ж. ром. (Бр, Год, Рак, Шљед, Ж.), празан или пун метак ловачких пушака сачмарица. В. *фишек*, *чахура*, *чаура*, *ћахура*, *ћаура*, *мџах*.
- ПАТРОЊИЏИГЕР м. ром-герм. (Год.), в. *кључ*¹.
- ПАСТУЉА ж. (Ж.), в. *сиуица*.
„И паствуља се зовѣ” (Ж.).
- ПЕТЉА ж. (Мисл.), в. *кдвча*.
- ПИСАК м. (Бр.), в. *мамак*.
- ПИШТА ж. (Бр, Рак.), посебно средство за намамљивање срнеће дивљачи, пиштаљка.
- ПИШТАТ(И) инф. (Бр, Год, Рак, Ж.), каже се за гласове јастреба, копча, орла и куне.
- ПЈЕВАТ(И) инф. (Рог.), каже се за гласове фазана.
- ПЛАЦКАТ(И) СЕ инф. (Шљед.), за дивље свиње у шуми, кад се у блату вљају (уп. *блдишна*).
- ПЛАЊУТ(И) НА ЋАНКУ синг. (Рак.), код старих пушака кремњача, кад се не активира метак. В. *скресай(и)*.
„Прије, плани на ћанку” (Рак.).
- ПЛЕНА ж. (Кар, Рак.), право на лов које је раније по ловачком пропису вјажило; кад ловиц убије одређени број штетне дивљачи да би добио дозволу за ловљење.
- ПЛЕТАРА ж. (Бр.), ловачка пушка са изразито испреплетеним жљебовима у унутрашњости цијеви. В. *илетница*.
- ПЛЕТЕНИЦА ж. (Рак.), в. *илетара*.
- ПОБИЈАТ(И) инф. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), кад кер гони дивљач, али то чини са прекидима, кад час утиша па се никако не јавља, а час се опет јави штектањем.
„Ено, побийја му кер” (Бр.). „Побийја куја, побийја” (Кар.). „Бдга ми почѣ побийјат кер” (Ж.).
- ПОДБАЦИТ(И) инф. (Бр.), кад ловац промаши дивљач и метак удари негдје испод ње. В. *иди байши(и)*, *идиуриш(и)*. Уп. *ирбачиш(и)*.

ПÒД ПУШКУ синт. (Бр.) кад дивљач од ловца бјежи низбрдо, кад ловац у односу на њу остаје на узвишењу, тад он циља „под пушку”, испод дивљачи. В. *обараш(и)*, *оборши(и)*¹. Уп. *на пушку*.

„Гађб ја под пушку” (Бр.).

ПÒМАЂ(И) инф. (Ж.), потегнути обарач.

„Хеле ја нанесо, помако^x, пушка пуче” (Ж.).

ПÒМАМА ж. (Рак.); „помамило се кере” (Рак.). В. *бјеснило*.

ПÒПУСТИТ(И) инф. (Бр, Кар, Рак, Рог.), каже се за пушку која се послје дуже уогребе истроши; кад јој механизам за окидање „попусти”.

„Попустила ми пушка, а они хајде па хајде” (Бр.).

ПÒСАВАЦ м. (Бр.), врста ловачких керова, према географском одређењу поријекла расе. В. *йосавка*. Уп. *исирјанер*.

ПÒСАВКА ж. (Бр.), в. *йосавац*.

ПОШТЕКТЊВАТ(И) инф. (Кар.), каже се за кера кад уђе у траг дивљачи и то покаже штектањем.

„И она кџица пође поштектјват . . . Ђуо га, стаде поштектјват” (Кар.)

ПÒТФАТИТ(И) инф. (Рак.), в. *йодбацши(и)*.

ПОТКАДИТ(И) инф. (Год, Кар, Шљед.), извршети кађење (в. *кадиши(и)*).

„Поткадио веш Хаммед . . . Поткади би и дни, ал крили се” (Кар).

„Поткадио ја и онуде се вртим” (Шљед.).

ПÒТКОВ м. (Год, Кар, Шљед, Ж.), задњи дио руба кундака, на који се при гађању наслони раме (од гуме, пластике, метала). В. *йошковица*.

ПÒТКОВИЦА ж. (Бр, Мисл.), в. *йошков*.

ПОТРАЖИВАТ(И) инф. (Кар.), в. *иситраживаш(и)*.

ПÒТУРИТ(И) инф. (Ж.), в. *йодбацши(и)*.

ПÒТУРИТ(И) МЁКУ синт. (Кар.), в. *намечши(и)*¹.

ПÒ ВЈЕТРУ синт. (Мисл.), уз глаголе *йошиши*, *зајмиши* и сл., за кера кад напуши траг и њиме добро иде, добро га слиједи. Уп. *у вјетар*.

„Бдгами кер по вјетру, окренб, гбнй” (Мисл.).

ПÒВОДАЦ м. (Год.), в. *керећи ланац*. Уп. у сточарској лексичи рогатичкога краја *йоводац*, за говеда и сл.

ПРАХ м. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог.), средство за уклањање буха из длаке ловачких керова. В. *йра^x*, *йра*. Уп. *зајбашши(и)* (*кера*).

ПРА^x м. (Бр, Год, Рак.), в. *йрах*.

ПРА̂ м. (Мисл.), в. *йрах*.

ПРАСАЦ м. (Ж.), в. *крмак*.

„Прасац, бдлан, гдлем” (Ж.).

ПРАСИЦА ж. (Ж.), в. *крмача*.

ПРСТЕН м. (Ж.), в. *брѣник*.

ПРВОШТЕНЧЕ ср. (Мисл, Ж.), в. *ѿредшиѣнѣ*.

ПРВОШТЕНЧЕ ср. (Бр, Кар, Шљед.), в. *ѿредшиѣнче*.

ПУЦИЈА ж. (Ж.); „пѡд камѣн се смјѣстѣ кѹна” (Ж.), в. *јѣзбина*.

ПУЦМУЛА ж. герм. (Ж.), в. *ѿушѣур*.

ПУХНУТ(И) инф. (Год, Рак, Шљед.), каже се за гласове дивље свиње, вјеврице и медвједа.

ПУСИЈА ж. турц. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), мјесто на којем ловац очекује дивљач; „кад се ћѣкѣ звјѣрка, прѣд керѣдима” (Бр.), „куд налетѣ звјѣрка” (Кар.), мјесто ње звјѣрка найлазѣ и ње долазѣ” (Шљед.). В. *бѹсија, чѣка, ћѣка, кѡша, ѿријѣмѣи, ѿрѣмѣи, зѣсјѣда, зѣс’ѣда*. Уп. *Алајбеѡва Пусија*.

„Изишли они на пѹсију” (Бр.). „И нѣје ме запала пѹсија него да вѡдѣм кѣрове. Хођу тѹдек мало пѡести, нѣјмѣм пѹсијѣ нѣкакѣ . . . Ї ондѣра, тѣмо се звѣле свѣ некѣ старѣнскѣ, знѣш, пѹсије” (Рак.).

ПУСТИТ(И) КЕРА синт. (Бр, Кар, Рак.), в. *одвѣзѣи(и) кѣра*.

„И јѣ пѹстио кѣрове . . . Нѣкѣ Алија одвѣо нам кѣрѣд, ѡздоља пѹстио” (Рак.).

ПУШКАР м. (Ж.), онај који у групном лову чека у засједи, на којѣга хајкачи натјерују звјѣрку, коју чека са пушком.

ПУШЊУР м. (Бр, Год, Кар, Рак.), канала за чишћење цијеви ловачке пушке. В. *ѿуцмула, шѣѣѣи, шѣура*.

Р

РАЂВИЦЕ плур. тант. (Кар.), в. *ѿѹљац*.

РАНАЦ м. герм. (Мисл.), в. *рѹсѣк*.

РАСА ж. (Бр, Кар, Рак, Ж.), пасмина, врста ловачких керова. В. *фѣјна, фѣла*.

„Добрѣ му је рѣсѣ кѣр” (Рак.).

РАЗВЕСТИ инф. (Кар.), кад неко од ловаца који добро познаје терен и ловиште у групном лову разводи ловце и распоређује их на најподеснија мјеста гдје би звјѣрка могла наићи.

„И јѣ њѣјке све развѣдѣм, знѣш, по онијем ћѣкама” (Кар.).

РЕГРУТ м. ром. (Рак.), у пренесеном значењу (ловачка метафора), за младог, неискусног ловца, који је тек почео ловити.

„Јѣ кѡлѣм, ондѣр рѣгрѹт, најмлађѣи, бивѣ, пѡћо ѣстом ловити” (Рак.).

РЕМѢН м. (Бр, Рак.), каишеви на рукаку који се стављају преко рамена. В. *ѡѣрѣѣч, ѡѣрѣѣћ, рѣмѣик, ѿѣрѣѣћ*.

- РЁМНИК м. (Год, Кар.), в. *кѡши*.
- РЁМНИК м. (Кар, Ж.), в. *рѣмѣн*.
- РЮКТАТ(И) инф. (Мисл.), каже се за гласове дивље свиње. Уп. *рѡкѡш(и)* (Мисл.), за гласове питоме свиње.
- РЎКСАК м. (Год.), в. *рѡсѡк*.
- РЎПА ж. (Бр, Кар.), в. *јѡбина*.
„Најбољи је лѡв у рупи, на кѡне . . . Фѡтали смо хѡ ми у рупа-
ма . . . Нађѣш кѡну у рупи” (Кар.).
- РЎПКА ж. (Бр, Кар.), в. *бјѣлица*. Уп. *злѡйка*.
- РЎПСАК м. (Год, Мисл.), в. *рѡсѡк*.
- РЎСАГ м. (Ж.), в. *рѡсѡк*.
- РЎСАГ м. (Ж.), в. *рѡсѡк*.
- РЎСАК м. герм. (Бр, Кар, Рог, Шљед, Ж.). В. *рѡнац, рѡксѡк, рѡисѡк, рѡсѡи, рѡсѡк*.
„Пѡнио јѡ рѡсѡк . . . Ў русѡку нѡсим” (Бр.). Свѣзѡ ја кѣра за
русѡка” (Ж.).
- РЎСАК м. (Бр, Рак, Ж.), в. *рѡсѡк*.
- РЎКИНА ж. (Бр.). в. *рѡскиња*.
- РЎКИЊА ж. (Рак.), назив за ловачку пушку, према имену земље у
којој је произведена. В. *рѡскина, рускиња*. Уп. *шѡлијѡнка*.
- РУСКИЊА ж. (Шљед.), в. *рѡскиња*.

С

- САЧМА ж. турц. (Мисл, Ж.), в. *ѡлово, ѡлово, сѡћма*.
- САЧМАРА ж. (Мисл.), ловачка пушка чији се меци цуне сачмом.
В. *сѡчмарица, сѡћмара, сѡћмарица, сѡћмарица*.
- САЧМАРИЦА ж. (Мисл, Ж.), в. *сѡчмара*.
- САЋМА ж. (Бр, Год, Рак, Шљед.), в. *сѡчма*.
„Бѡла онѡ сѡћма, крѡнѡ за срнѡ” (Рак.).
- САЋМАРА ж. (Бр.), в. *сѡчмара*.
- САЋМАРИЦА ж. (Бр, Год, Кар.), в. *сѡчмарица*.
- САЋМАРИЦА ж. (Бр, Год, Шљед.), в. *сѡчмара*.
- САМАЦ м. (Ж.), 1. звјерка ван групе, ван чопора; 2. ловац који сам
иде у лов, без друштва, без других ловаца.
- САП м. турц. (Бр.), в. *кѡмзе*.
- СѢДМИЦА ж. (Бр.), назив за сачму према њеној круноћи. Уп. у
сѡлаварској лексици *сѣдмица*, балван од седам метара који се усплав-
љује (Лука—Жела).

СЕЛИЦА ж. (Год.). в. *доселѣник*.

СЕНЗОНА ж. (Бр, Рак.), в. *оѣиуѣ (лѣва)*.

СИНЪИР м. турц. (Кар.), в. *керѣѣи ланац*.

СИТНА придј. ж. (Бр.), в. *имѣза*.

„У дѣсној ми је ситна” (Бр.).

СЈЕДАЛО ср. (Мисл.), в. *кѣжа*.

СКОБИТ(И) С ЛОГЕ синт. (Кар, Шљед.), кад откривен зѣц побјегне, успије умаћи ловцу.

„Скѣоно ми с логѣ, мајку му” (Кар.). „Скѣко ми с логѣ, дваѣут”

СКОТНА придј. ж. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), за све дивље животиње (вријеме трудноће) и за керушу. Уп. у сточарској лексичи рогатичкога краја: за краву — *сѣѣвона*, за овцу *сѣѣнена, сѣѣнна*, за кобилу *сѣѣдрѣвна*, за свињу *сѣѣсна*.

СКОВАТ(И) инф. (Шљед.), кад кер. ухвати живу или рањену звјерку и почне да је напада, гризе, уједа. Уп. у сплаварској лексичи *скѣваи(и)*, за прављење, усплављивање сплави, што раде сплавари или „ѣакѣари” (Лука — Жѣпа).

СКОЗНА придј. ж. (Бр, Год, Мисл, Рак.), каже се за срну, дивокозу и за зѣцицу (вријеме трудноће).

(С)КРЕСАТ(И) инф. (Бр.), в. *илѣнуѣи(и) на ѣанку*.

„И ја скрѣса^х јѣнѣом, он нѣ примијети, па скрѣса^х дрѣгѣи пѣт, он нѣ примијети . . . Трѣи пѣта крѣсѣ . . .” (Бр.).

СЛАБА ХОРА ж. (Бр, Шљед.), лоши временски услови за ловљење.

СЛАБО НОСИТ(И) синт. (Бр.), за ловачку пушку кад слабо погађа неовисно од ловчеве вјештине; кад је нишанска конструкција слабо подешена, кад је у квару и сл. Уп. *дѣбро нѣсѣи(и)*.

СЛАГАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рог, Шљед.), за пушку кад при потезању обарача не опали, кад се метак не активира. В. *омакнуѣи(и) се, ѣрѣварѣи(и)*.

СМИЈАТ(И) СЕ инф. (Рак.), каже се за гласове вјeverице.

СОКОЛИТ(И) инф. (Рог.), в. *хѣриѣи(и)*.

СПРАСНА придј. ж. (Год, Кар, Рог.), каже се за дивљу свињу (вријеме трудноће). Уп. *сѣѣсна* за питому свињу у рогатичком крају (в. *скѣина*).

СРНА ж. (Бр, Кар, Рог, Шљед.), в. *сѣна, шѣка*.

„Узѣшѣ срну, мој брацо, и довиѣња” (Бр.). „Срна е бѣла, није срндаѣ” (Шљед.). „Дѣјдошѣ до водѣ, за срнама, и сѣне ѣ воду” (Ж.).

СРНА ж. (Рак.), в. *сѣна*.

СРНЧЕ ср. (Мисл.), младо од срне. В. *лѣне, сѣриѣе*.

- СРЊБЕ ср. (Бр, Год.), в. *срнче*.
- СРЊДАЋ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Шљед, Ж.), в. *ја̀рац², срндаћ, срндаћ*.
- „Тò ти је најбòл̄и лòв, ако ўловиш срндаћа” (Мисл.).
- СРЊДАЋ м. (Рог.), в. *срндаћ*.
- СРЊНАЋ м. (Кар.), в. *срндаћ*.
- СТАДО ср. (Год.), каже се за групу срна, срндаћа. В. *ћдйòр*.
- СТЕЊАТ(И) инф. (Кар.), каже се за гласове дивље свиње.
- СТРЊЋ м. (Бр, Год, Шљед, Ж.), в. *кућара*.
- СТЊПИЦА ж. (Бр, Ж.), дрвена справа за хватање ситније звјерке. В. *й̀дсѣу̀ља*.
- „Й̀мò сам ти стўпицу” (Бр.).
- СВАДБЕНО КÒЛО ср. (Бр.), метафорично, каже се за парење срндаћа и срне; „мўшкй̀ окò дрвета гòнй̀ ж̀енскў” (Бр.).
- СВЭЗАТ(И) СЕ инф. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), каже се за парење ловачких паса. В. *й̀аршй̀(и) се*.
- „Свэзала се кўја” (Кар.).
- СВРЊБЕ ср. (Год.), в. *шврѧће*.
- СВРЊКА ж. (Бр, Год, Рак.), в. *шврѧка*.

III

- ШЕСЊЕСКА ж. (Бр, Год.), ловачка пушка према врсти калибра (16 мм). Уп. *двѧнѧска, двѧдеска*. Уп. у сплаварској лексици *шѧснѧска* — шеснаест метара дуг балван који се усплављује (Лука — Жѧпа).
- ШЕСТИЦА ж. (Год.), назив за сачму према њеној крупноћи. Уп. у лексици дринских сплавара *шѧстй̀ица* — шест метара дуг балван који се усплављује (Лука — Жѧпа).
- ШЙНА ж. (Год.), в. *шййка*.
- ШЙПКА ж. (Бр.), жељезни дио код пушака двоцијевки који се пружа између двије цијеве на горњој страни. В. *шйна*.
- ШКЕВТАТ(И) инф. (Рак.), каже се за гласове вјeverице.
- ШКОМЊАТ(И) инф. (Бр.), каже се за гласове ловачкога кера који болује од криве (в. *крй̀ва*).
- ШМРКТАВАЦ м. (Год.), в. *крй̀ва*.
- ШЊЊРА ж. герм. (Шљед.), в. *й̀ушњ̀ур*.
- ШТЕКТАТ(И) инф. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), 1. каже се за глас ловачкога кера кад гони дивљач (уп. *кљй̀кшй̀аш(и)*); 2. каже се за гласове јастреба.

1. „Пòћē штèктат” (Бр.). „Штèкћē ми кѣр, вѣдѣм — бѣће” (Кар.). Чўјем јā — штèктї” (Мисл.). „Штèктї, бòлан, ко сўнце” (Рак.). 2. „Штèкћē ко кѣре” (Рак.).

ШТÈНАЦ м. (Бр, Год, Кар, Мисл, Шљед, Ж.), млад ловачки кер стар до годину дана, који се тек припрема за лов, који још није „намечен” (в. *намéч.ий(и)*¹); „штèнац — гòдину стāр, ние јòш кѣр” (Бр.); „òд годину” (Кар.); „кой нè мере лòвити јòш” (Ж.). „Он ми спрèмио штèнца” (Бр.).

ШТÈНАРА ж. (Рог.), в. *кућара*.

ШТÈНЕ ср. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.).

ШТЕНÈЋĀК м. (Бр, Мисл, Рак.), в. *крѣва*.

ШЎГА ж. турц. (Бр, Год.), кожно обољење код ловачких керова.

ШЎКА ж. (Год, Мисл, Рог, Шљед, Ж.), в. *срна*.

„Сāмо шўку нијеси смѣо нѣкад. Шўка е бѣла заштићена ўвијек” (Бр.).

ШЎПЉЎК м. (Бр.), младо од свраке. В. *сврāће*.

ШВРĀКА ж. (Бр, Кар, Мисл, Рак.), в. *сврāка*.

Т

ТАБАН м. турц. (Бр, Год, Шљед.), в. *ѣлава*.

ТАЉИЈĀНКА ж. (Бр.), назив за ловачку пушку према имену земље у којој је произведена. Уп. *рўскиња*.

ТАЗÈЛУК м. турц. (Бр, Год, Кар, Мисл, Рак, Рог, Шљед, Ж.), кад тек падне снијег, па се на њему добро разазнају трагови дивљачи; тада су веома погодни услови за лов. В. *ѣазèлўк*. Уп. *хòра*.

„Ўрани би, кад је тазèлук, дòбро . . .” (Кар.).

ТАЗÈЛЎК м. (Бр.), в. *ѣазèлук*.

ТЕФÈРИЋИЛЕ адв. (Кар.), в. на *ѣефèрић*.

ТЕЉИГ м. (Мисл.), в. *òбрўч*.

ТЕСТÈРА ж. турц. (Бр, Кар, Рак, Рог.), изупчани дио арке ловачког ножа која служи „за рѣзāње рòгòвā” (Бр.).

ТЎЧĀРКА ж. (Мисл.), в. *мишалòвка*.

ТОЦИЈЕР м. (Рак.), в. *брўс*.

ТРАВАН ЗЕЦ м. (Бр, Рак.), каже се за младог зеца, који није зрео плијен за кера или ловца.

„Траван зèц јòш бѣо” (Бр.). „Нè знāш тѣ нѣшта, ко траван зèц” (Рак.).

ТРАЖИТ(И) инф. (Бр, Шљед.), за кера, кад покушава наћи траг дивљачи.

ТРАЖИТ(И) НА ЛОЗИ синт. (Бр, Год, Кар.), за начин лова на зечење; кад ловац без керово сам иде у ловиште и тражи зеца по његовим логам. Уп. *дбѣћ(и) на лози, скдѣшић(и) с лѣѣ*.

„Е ѣдѣм, валѣ, тражит на лози” (Бр.).

ТРЕЋАК м. (Мисл, Ж.), срндаћ или дивојарац од три године.

„Бѣо трѣћак, знѣли ѣни” (Ж.).

Уп. *ѣрѣћак* у сточарској лексици рогатичкога краја; „кажѣ се и ѣван трѣћак” (Мисл.).

ТРОБОЈАЦ м. (Бр, Год, Рак.), врста ловачких керово. В. *ѣрѣбојка*.

ТРОБОЈКА ж. (Год, Рог.), в. *ѣрѣбојка*.

ТРОЦЈЕПКА ж. (Мисл.), в. *дрѣлѣни*.

ТРОЦЈЕВКА ж. (Год.), в. *дрѣлѣни*.

ТРОНОШЦИ плур. тант. (Мисл.), дрвене ногаре у ловачке столице. В. *ѣрѣношак, ноѣре*.

ТУЋАЦ м. (Шљед.), горњи дио туљца (в. *ѣуљца*), којим се прѣтисне врат звјерке кад она увуче главу међу рачве. В. *ѣућак*.

ТУЋАК м. (Год.), в. *ѣућца*.

ТУЋАЦ м. (Бр, Кар, Рак, Шљед.), средство за хватање лисица, куна, јазаваца. В. *ѣуљак*.

ТУЋАК м. (Рог, Шљед, Ж.), в. *ѣуљца*.

ТУЋИТ(И) инф. (Рог.). ловити помоћу туљца (в. *ѣуљца*). В. *ѣри-ѣуљѣћ(и), заѣуљѣћ(и)*.

ТВЊЧАР м. (Мисл.), в. *мишалѣвка*.

ТВЊЧАР м. (Бр, Год.) 1. в. *мишалѣвка*; 2. врста ловачких керово посебно добрих за лов на птице.

У

УБИЈАТ(И) НА ГНИЈЕЗДУ синт. (Рак.), начин ловљења птица; кад се птице убијају у гнијезду. В. *убијѣћ(и) на ѣлићѣма*.

„Убијѣ на гнијезду, ма бјѣжи, болач, какав лѣвац” (Рак.).

УБИЈАТ(И) НА ПИЛИЋИМА синт. (Рак.), в. *убијѣћ(и) на ѣнијезду*.

УДАРИТ(И) НА ПУШКУ синт. (Бр.), в. *дѣћ(и) на мѣшу*.

УЋУСТИТ(И) инф. (Год.), в. *наѣхѣћ(и)*.

„Ућустио ми кѣр, јѣ се пришћутио” (Год.).

УБИТ(И) ПРЕД КЕРѢВИМА синт. (Бр, Рак.), кад се дивљач убије на тај начин што је керови дотјерају ловцу на пушкет.

„Онѣ дрѣгѣга пред ѣкшам сам ѣбио пред керѣвима” (Рак.).

УДАРАТ(И) инф. (Ж.), кад дивљач гоњена од керово избѣја на уоби-чајеном мјесту у ловишту, за које ловци из искуства знају.

„И јѣ сам ѣнди на зѣс’еди, ѣе лѣсице ѣдарајѣ” (Шљед.).

ЎФАТИТ(И) инф. (Бр, Шљед, Ж.), кад се дивљач нанишпани, кад се мушицом фиксира; В. *нанијеџи(и)*.

„Како ја таман ѱфатим јарца, кёр ме тргнџ . . . кёр тџгли ме, нџкад ѱфатит” (Ж.).

УХОРАВАТ(И) инф. (Год, Рак, Рог.), в. *хориџи(и)*.

Ў ЈАЗБИНЕ синт. (Бр.); уз глаголе кретања, за начин лова на јазавце, куне, лисице.

„Ишџ ѱ јазбине” (Бр.).

У ЈЕДАН ПЛАМЊЕН синт. (Рак.), кад два ловца (без договора, случајно) пуцају на исту звјерку у истоме моменту.

„Пуцали у један пламџен” (Рак.).

У КУНЕ синт. (Кар.), уз глаголе кретања за врсту лова. Уп. *на сџне, на јарце, на зецове*.

„Ошли мџ у куне” (Кар.).

УПАРИТ(И) СЕ инф. (Бр.), за два кџра кад у лову заједно гоне исту звјерку, кад се извџежбају да скупа гоне.

„Ал се бџли упарили, ма тџ е нџвјероватно бџло” (Бр.).

УПРТАЃ м. (Шљед.), в. *рџмџн*.

УПРЗНИТ(И) инф. (Шљед.), кад сачма погоди звјерку тако да се олово распрши по читавом тијелу; „упрзни мџсо” (Шљед.). В. *оџрзний(и)*.

ЎРЉАТ(И) инф. (Год.), каже се за гласове медвједа.

УСОКОЛИТ(И) инф. (Бр.), в. *соколџи(и)*.

„Усоколџо га, нџ мере га оџват” (Бр.).

Ў ВЈЕТАР синт. (Мисл.), уз глаголе кретања, кад кџр гони звјерку, али му правац дувања вјетра не одговара; због тога такво гоњење обично заврши неуспџехом. Уп. *џд вџџџру*.

„Ў вјетар ми гџни кџр, нџшта” (Мисл.).

ЎЗЕТ(И) инф. (Бр.), в. *дџџ(и)*.

„Ўзџшџ сџну, мој брацо, и довиџења” (Бр.).

В

ВАБАК м. (Бр.), в. *мамак*.

ВАБИЛО ср. (Мисл.), в. *мамак*.

ВАЃИЉКА ж. (Год.), в. *мамак*.

ВЕПЕР м. (Кар.), в. *кџмак*.

ВѢСАК м. (Мисл.), в. *кџрице*.

ВѢША ЗВЈЕРКА ж. (Бр.), дивљач која живи у црногоричним шумама, вишим предјелима (медвјед, вук, дивља свиња, срна, дивокоза и сл.). Уп. *ниџџ звјџрка*.

ВЈЕШТАК м. (Ж.), каже се за зеца који се вјешто крије од ловца или кера.

ВЌДИЋ м. (Кар.), 1. в. *керѣћи ланац*; 2. онај који у лову води керад, заводи их у ловиште и сл. (в. *завѡдѡћ*).

ВЌЧЕ ср. (Мисл, Ж.), младо од вучице. В. *вѡчић, вѡће, вѡћић*.

ВЌЧИЦА ж. (Мисл, Ж.), в. *вѡчица*.

ВЌЧИЋ м. (Мисл.), в. *вѡче*.

ВЌЧИЈА ГВѡЖДА плур. тант. (Мисл.), в. *ивѡжѡа*.

ВЌБЕ ср. (Бр, Год, Рак, Шљед.), в. *вѡче*.

ВЌБИЦА ж. (Год, Кар, Рак.), в. *вѡчица*.

ВЌБИЋ м. (Шљед.), в. *вѡчић*.

ВЌЧЈА ГВѡЖДА плур. тант. (Шљед.), *ивѡжѡа*.

ВЌК м. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед, Ж.), в. *кѡрјѡк, кѡрѡк*.

ВЌК ТАЗЕ м. (Бр.), каже се за свјеж траг који је вук оставио у снијегу. Уп. *зѡц тѡзе*.

3

ЗАБРАН м. (Бр, Кар, Рак, Шљед.), мјесто гдје је забрањено ловити.

ЗАБРАН ЛѡВА м. (Бр, Мисл, Рак, Шљед.), вријеме у којем је забрањено ловити. В. *ѡрекид лѡва, забрана лѡва, забрана лѡва, заѡвор лѡва*.
„Забран лѡва бѡ, јѡ нѡ шѡе ни фишѡклијѡ, нѡшта” (Рак.).

ЗАБРАН Нѡ СРНУ синт. (Бр.), вријеме у којем је забрањено ловити срнећу дивљач. Уп. *забран нѡ зѡца*.

ЗАБРАН Нѡ ЗѢЦА синт. (Рак.), вријеме у којем је забрањено ловити зеца. Уп. *забран нѡ срну*.

ЗАБРАНА ЛѡВА ж. (Шљед.), в. *забран лѡва*.

ЗАБРАНА ЛѡВА ж. (Кар.), в. *забран лѡва*.

ЗАЂАКАРИТ(И) инф. (Кар.), каже се за радњу кад ловац неким предметом (дрветом, каменом и сл.) забиљежи мјесто гдје је открио рупу, јазбину, да би касније, кад крене у лов, у њѡ покушао уловити куну, лисицу, јазавца.

ЗАГЛАВИТ(И) СЕ инф. (Бр, Шљед.), кад се метак заглави у цијеви, кад пушка због тога не може да дејствује.

„Заглави ми се пушка” (Бр.).

ЗАЈАДИТ(И) инф. (Бр.), каже се за гласове вјеверице.

ЗАМРЗНУТ(И) (СЕ) инф. (Мисл.), за пушку кад (се) при боравку у лову од велике студени „замрзне”.

„Замрзла пушка . . . Пушка замрзне, штѡ ћеш сад . . . Ѧ ѡко се и замрзнѡ пушка, бѡгам је ѡ ондѡ тѡшко” (Мисл.).

ЗАПРАШИТ(И) КЕРА синт. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), посути прах (в. *īrāx*) по керећијој длаци, ради уклањања буха.

ЗАПЕТ(И) ГВОЖЂА синт. (Кар, Шљед.), радња којом се гвожђа (в. *īvōjshja*) постављају у ловишту ради хватања дивљачи.

ЗАПУСИЈАТ(И) СЕ инф. (Бр, Кар, Рак, Шљед.), заузети пусију (в. *īūsija*), обавити све потребне радња како би се дивљач што спремније дочекала. В. *zās'es(īm)*, *zāsjes(īm)*, *zāsjes(īu)* на *īūsiju*.

ЗАРАВНИТ(И) РОГОВЕ синт. (Рог, Шљед.), каже се за срндаћа који има више од три године.

„Онй бйо веш заравнио ргове” (Рог.). „Заравнио ргове давно” (Шљед.).

ЗАС'ЕДА ж. (Бр, Год, Кар, Рак, Шљед, Ж.), в. *īūsija*.

„И ја сам бнди на зас'еди, ђе лйсице ударају” (Ж.).

ЗАС'ЕС(ТИ) инф. (Шљед.), в. *zāūsijaī(u)* се.

„А горе, зас'еда е зас'ела” (Шљед.).

ЗАСЈЕДА ж. (Шљед.), в. *īūsija*.

„... а остали засједа горе...” (Шљед.).

ЗАСЈЕС(ТИ) инф. (Шљед.), в. *zāūsijaī(u)* се.

„А они бшли да засједу... ловци засјели... ловци засједају” (Шљед.).

ЗАСЈЕС(ТИ) НА ПУСИЈУ синт. (Мисл.), в. *zāūsijaī(u)* се.

ЗАШТИЋЕН(А) придј. м, ж. (Бр, Шљед.), за дивљач коју је забрањено ловити током читаве године или у одређеним мјесецима у години.

„Шука је била заштићена љвијек” (Бр.).

ЗАТРОВАТ(И) ЛЕШИНУ синт. (Шљед.), в. *namēchij(u)*¹.

ЗАТУЉИТ(И) инф. (Кар, Шљед.), поставити туљац на згодно мјесто у ловишту.

ЗАТУРАТ(И) НИШАНЕ синт. (Год.), кад се ловци вјежбају у гађању некога предмета (дрвета, мете и сл.).

„Они би заурали нишане...” (Год.).

ЗАТУРАТ(И) УСТРАГЕ синт. (Бр, Рак, Шљед.), кад дивљач оставља свој траг на земљи (ловац га открива и тако трага за звјерком).

„И дбље и горе и цо лйвади између хакмацима и ђе загуро устраге” (Бр.).

ЗАВЕС(ТИ) КЕРА синт. (Бр, Кар, Мисл, Рак, Шљед.), одвести керове на згодно мјесто у ловишту на којем би они најприје могли дићи (в. *djī(u)*) звјерку са њеног легла.

„... ишб сам с ловцима... пристајб, керад заводио” (Бр.).

ЗАВОДАЋ м. (Год, Шљед.), в. *vōdijh*.

ЗАЖДИТ(И) инф. (Бр.), за стару пушку кремљачу, кад опали.

„Па трѣй пѹт кад сам скрѣсб, и нѣ шѣе заждит пушка” (Бр.).

ЗАЖДИТ(И) КАД синт. (Год, Шљед.), в. *кадиш(и)*.

„Заждили кад, двапут” (Год.). „Заждио би кад, па ћекāj, ћекāj” (Шљед.).

ЗАТВОР ЛОВА м. (Кар.), в. *забран лова*.

ЗЕЦ м. (Бр, Кар, Мисл, Рог, Рак, Шљед, Ж.).

ЗЕЦ ТАЗЕ м. (Рак.), каже се за свјеж траг који зец остави у свјежем снијегу. Уп. *вук шазе*.

„Зец тазе био, ал нè даде ми ђавб . . .” (Рак.).

ЗЕЧЕ ср. (Мисл, Ж.), в. *зеће, зеће*.

ЗЕЧИЦА ж. (Мисл, Ж.), в. *зећка*.

ЗЕЋАР м. (Бр, Рак, Шљед.), 1. врсна ловачких керова нарочито добрих за лов на зечеве (в. *зећаруша*¹); 2. сачма за лов на зеца (в. *зећаруша*¹); 3. траг који зец остави у снијегу.

ЗЕЋАРУША ж. (Рак, Шљед.), 1. в. *зећар*²; 2. в. *зећар*².

ЗЕЋЕ ср. (Бр, Год, Кар, Рак, Рог.), в. *зеће*.

„Ја оно држим зеће” (Кар.).

ЗЕЋЕ ср. (Кар.). в. *зеће*.

ЗЕЋИЦА ж. (Год.), в. *зећка*.

ЗЕЋКА ж. (Кар, Рак, Рог.), в. *зећица, зећица*.

ЗЛАТИЦА ж. (Год.), в. *злајка*.

ЗЛАТКА ж. (Бр, Кар, Рог.), врста куне; „по шуми йдѹ” (Кар.); имају „жуто йспод грла” (Год.). Уп. *бјелица*.

ЗОВ м. (Год.), радња којом се мамцима (в. *мамак*) дозива дивљач. Уп. *звом*.

ЗОВОМ прил. (Год.), за начин ловљења дивљачи помоћу мамца. Уп. *зв*.

ЗВЈЈЕР м. (Бр, Кар.), в. *дйелѡч*¹.

ЗВЈЈДАТ(И) инф. (Бр, Кар.), каже се за гласове јастреба и дивље свиње.

ЗВЈЈРАД зб. (Кар.), в. *дйелѡч*¹.

ЗВЈЈРЊЕ зб. (Бр.), в. *дйелѡч*.

ЗВЈЈРКА ж. (Бр, Год, Кар, Рак.). в. *дйелѡч*.

Ж

ЖЛЉЕБОВИ мн. (Год, Рак.), навоји унутар цијеви (ловачке) пушке. В. *длуци, йлейѡница, йлейѡнице*.

Дијалектолошки текстови — иршиловидања

Прџнашџ сам ђвџ пушку мџмаћу у нџкџг Аћмета Шувџлијџ. Ѐ ја сам рмџ тџ јџку вџљу зџ лџв; ршџ сам с лџвцима, с Хаќијџм, с Маћмуд-бегџм, бџс пушкџ, с клипџм, пристајџ, кџрџд завџдио. Јџ рмџм вџљу јџко зџ тијџм лџвом и хоћу дџ ми је набавит пушку. Нрсам слџужио вџјску, не мџгу дџбит пџсоша. И ја у Аћмета Шувџлијџ тџ мџмаћу, пуш-кицу. Нарџдџмо се да му пџ дџнџ кџсрм.

Ѐ, снрјџг пџдџ. Ѐ, хоћу р лџв. Е рдџм, валџ, траќит на лџзи. И, драќр мџј, крџнџм преќџ Јањџца и гџре у Грџдџнскиј гај и наћџм зџћрј траќ. И дџље и гџре и по ливади измећу ћаќмацима и ћџ затџрџ џстраге. И хај, и дџље и гџре. И наћџм ћџ заскоћрио у јџдан жџџн, храстић. Обрћџм јџнџм, не вџдрм, обрћџм дрџѓр пџт, не вџдрм. А трџћр пџт обрћџм, пџдџгџ мџло џши и џпџ *и врџти дџље. Ѐ, тџ је. Угледџмму глџву. Пџ-тџнџм, бџга м џбијџм. Аћрн јџраби, прилџтрм дџљ, џфатрм, зџ ноге извџћџм, зџ нџж, зџкољџм. Е драќџ ми рла хџла, џ па ко да сам вола џбио.

(Сџјџо Хаќићасанџвић, 61 година, Брџзје. Зе-мљџрадник. Лџви двџдесџтак година. У широј порџдици постојри традиција бављџња ловџм).

*

ѐтишџ вџдџле ја и зџт ми, Хаќибег. И бро јџдан мџг бџбџ дџрићр. Дџбно вџднџ дџћрн. И мр џт^ншли ш нрџме прџво тамџнџ. И тџмо смо брили, али нрјџсмо брили двџнџс дџнџ. Бро е Мирџлем, џвџј, Мрројџвић, лџвац брио, Мрројџвић, тџднџ, у томџ сџлу. Скџпа смо ршли. Бро е нџкр Ѐбро Барџћија из Мџрева, и сџла. Ѐ он нам је дџлазио. Свџќр нам је дџн дџлазио из Мџрева тџннџ, па смо скџпа лџвили. И ондџ, јџдан дџн џбише џни, хоћу р овџ прићат, џбишџ — јџрца.

И они, тџбоже, шта вели, сџкрићџмо га од Рџгаћџнџ. А ја сам ћџо пушку ка сам брио ко џдалџ нџ ономџ гајџ. Јџ сам ћџо пушку. Јџ свџ полџгџнџ, полџгџнџ, полџгџнџ, тамџнџ дџћџм, у близринри. Кад ја вџќџ пџглерм, кад на грабу — јџрац, рздџгнџт. И ја дџћџм па га скррнџм. Хџп, хџп, кад, хајте, реко, да џгџлрџмо ово, реко, ја сам џбио. Кџд онрј Узџир, Аћдџбега раћметли Хрџновицџ шџра брио. Ѐ, каже, ја сам мр-слио од Хџрцџговџнџ не мџгџ вришр, каже, лџповр бити, каже, ал ви-диш, Рџгаћџни гџррр. Такџ црјџлр црркуз смо прџвили тџнџ. И џгџ-лили, те пџдрјџлили. Брило нас сџдам, џсам. Пџмало дџли.

Ѐ ја, дрџѓр ил трџћр дџн, не бит џмио тџћно рџћи, џзџ сам мџџе кџровџ. Из, нџдџле, из, зџвџ се Тџрбе, шџма код Скџнрина. Узџшџ срну, мџј брацџ, и довићџња. И нџјмџ, и нџјмџ и црјџлр дџн нџјмџ *и, свџ нџћ нџјмџ. Увџћџ и џјутру, зџра е брила, ја не спџвџм, клинџп, кџко спџ-вџње. Ѐмџ сам џндџ двџ кџра. Кој су лџџди џпантили и знрли да *и виш нркад нрт је пџстало ко шт онр ми јџдан брио мџлрј кџр, ни ћџ пџстат накџ кџра. Брџњиџм га ја звџо. Малџхан брио, свџликрр. А брио ми Шџрго, и Сарџјва ми хаћрија га Карџвић рлџраћметрле, џн ми спрџмио штџнџа.

истō. Ал се били упарили, ма тō е невјероватно било. И нѣмā хй и нѣма хи. Кад је била зора, нѣшта она штѣканица на вратима заклепѣта. Ја скѣћим. Ка изиђем, кад онај вѣлкий дошō, ето сабах. А малѣга јѣш нѣмā. Ђ, реко, кад је дошō вѣлкий, дѣће и малй, сигурно. И дођошѣ ми, и онй и малй.

Онѣ смо сйшли потље тогā у Јабуку, доље, Хајдарбег ми је био Пѣплата тѣтак, тѣтка ми била, с мајјину страну. Више Фѣћѣ Јабука. И онѣ, сйђосмо дољенā, вāкō пѣтак је бивō. Дрўгй јутро, ѣшли малō у лѣв и ўбили. Јā ўбио двā зѣца, овāј зѣт ми, ўби и он јеннѣга, до ѣмѣ. И врати се кўћи, оннā близу. Врати се и, нѣјсе, ѣшли у ѣамију. И наврати се иж ѣамије у кафану. Кад јѣдан ѣбек:е, кѣе, што сам вйдио нѣки дāн двā кѣра, кѣжѣ, у живѣту онō нйсам вйдио, кѣжѣ. Дѣјдошѣ до вѣдѣ, нѣ знāм, забѣравио сам кāk се она вѣда зѣвѣ, нѣнди кākо дођошѣ, кѣжѣ, снйјег је до кѣљена, стварно јѣс био до кѣљена снйјег, најѣданпў они ѣба, кѣже, ў вѣду. И, кѣже, ѣтишли су пѣ срѣд Зѣленгорѣ. А ѣѣ Крѣмѣн! Кѣжў, ѣсам сākātā пўта. А јā прићѣ овом тѣтку ѣе су ишли нѣкудѣ. Хајдарбег завйка, онај што е држѣ кафану, кѣжѣ: бйл ти нйх мѣгō пѣзнати? Бйх, кѣжѣ. ѣде Хаќија овāј истō, тѣтић ми, па *и дѣведе. Ђим малй онй ми на врата, кae: бѣга ми, ен имā јѣш јѣдан, црн, шарен. Пā Шарго ѣстō за ѣим. И онѣ, ѣѣ су они ѣшли, мѣј брāте, кў су они ишли, бѣга тй драгѣг пйтāј. У Зѣленгору! Ђѣ Зѣленгора!

И онѣ, тўди смо јѣпѣ лѣвили јѣдан дāн. Нй'е јѣдан дāн, лѣвили смо, брте, били смо шѣз дāнā у Јавци. Кад смо ѣтāл шѣл да иѣѣмо, кѣжў они: кāјмо ў Турјак, имā срна. Онѣ нйје било тākѣ стѣгѣ и зā јарца ўбит, и макар и нйје било вријѣме. Сāмо шўку нйјеси смйѣ нйкад. Шўка је била заштйћена ўвијек. И, штāћ ти казйват, пѣшли смо гѣренā на онй Турјак. Нѣкй Мўјѣ Хѣћић кѣжѣ: јā ѣу тѣби казат ѣе мѣрā бйт. И јā сам оннā ѣстō, ѣнй су ѣтишли дāљѣ, нѣјсе. Нѣјмā керѣвā, и нѣјмā, и нѣјмā, и нѣјмā. И онō се свāкў вѣћѣ сйјѣли, а ѣндāн трћи. И, сўнце вāкō ўцрло, а ја пѣглѣни, рўке пѣслѣнио, и јā сам зāспѣ. Тāшно ме пѣрѣнијѣло. Наѣдāмпў нѣшта вāкѣ пўћѣ, близу, ѣўје се. Јā нāкѣ брѣну, кад јā, кад — јарац. Јā ни сам ѣўѣ ни керѣвā, ни нйшта. Ма кѣ ждрй-јебе, кѣ из великѣ шўмѣ. И јā нāкѣ, он преко јеннѣ брѣзѣ, ѣборена брѣза, ѣн преко нѣ брѣзѣ да пѣскѣћй. Јā нā ономѣ доћекāј — пāде. Нѣјмā нйкогā жйва. Наѣдāмпўт, иза мѣије лѣђа ѣбек, кѣжѣ: е халāл ти вјѣра. Јā т нйсам смйѣ да прићѣм, вйдио сам да си зāспѣ. Па ѣеш ѣўт, мош м ўбит у ономѣ . . . изā сна. Кад нѣкй Абид из Глѣдницѣ, дѣјде ѣнѣднā. Ама, кѣжѣ, ма нѣ даде му само двā скѣк, на трѣћѣм скѣку — ў зрāk. Тākѣ смйјāли се мй оннā. Пѣзѣгу брāте, бѣга ми, мѣј кѣр пѣкўћѣ вѣди глāвѣм плāтио. Дѣђошѣ ми кѣрови. ѣ шта, бѣлан? Кѣжѣ: кўрјāци га истргали. Јā ѣдма ўфатйм и свѣжѣм кѣровѣ. ѣтāлѣ крѣнѣмо, и дошли. А онај ми тѣтић, Мўстафа: ѣѣѣ, кѣже, што гѣћ тй ўловйш, уз великў нā мѣм трѣбуху, кѣжѣ, пѣци, а јā ѣу нѣсити. Реко: е дѣдера, Мўстафа, ѣкрѣни лѣђа. Имā ў ѣем трйѣдѣс кйлā. Нѣ смйјеш га вўћ, сāмо га нѣсити, реко. Тākѣ дошли дољенā и, јѣш јѣдан смо дāн изā тогā били, и ми ѣтāлѣ смо крѣнули.

*

Били лани на Ораховице, куд с оџрћѣ дѡље, у Датѣље. Кад вѣкѡ, под пѹтом, кѡзе. И ѡбанин, на дрвету је био, крѣшѣ и, знаш, ѡбара онѡ грање. Ја вѹдгоре, а он: ха, ха, ха. А вашка, голѣма вашка. Реко: нѣмѡј халакат, болан. Удариће ми на кѣра, а кѣрови свѣзани. А он, каже: шта ти фали? Па нѣ фали мѣни ништа, сѣмо да ми ударѣ на кѣрад, ја б ти га ѹбио. Кае: валѡ, стѣсни па га ѹби! Ја одријѣших кѣрове, а дѣннѣм зѣту, реко: хај ти, прѡђи. Тамѡм ѡн ѹзѡ кѣради и крѣнѡ прѣтинѡн, а вашка на прѣтину ѡздѡљ ѣскоѣи. Ко ждрѣјебе, болан, онѡј кѡзар, вашка. Потѣгнѣн, пѹђе пѹшка, он се прѣтури. Он дѡље замоѡга, залелѣка. Кажѣ: знаћу ја ѡтклѣ с ти. Хош ти да знаш ја ѡтклѣ сам. Имаш ти вѡљу знаѣти? И такѡ, ја ѡталѣ крѣнѣм, и до у Кѡмране ја ниѣкад виш зѣта нѣ стѣгох. Како пѹшка пѹкла, он ѡкинѡ, Хаѣибег из Раѣитниѣѣ. И кад у Кѡмране, кад, ето у Кѡмранѣм га ја стѣгѡ. Ё, реко, валѡ јѣси дрѹг. Ма бјѣжи, кажѣ, ја сам мѣслио нѣш ти ѹбит. А ја би јѣ ѹбио да е мѡг бабѣ. Ја вѡлим јѣ ѹбит нѣг да она мѣнѣ дѡфати, ил да ми кѣра дѡфати.

*

Ошѡ сам њѣму горѣнѡ и био сам двѡннѣс данѡ. Дѡлазили Сарѡј-лија. И гѡре некѣ Ибро Башић кажѣ: ја ћу с тѡбѡм. Одѣм ѡнамо кроз Црвенѣ стѣјене. Гѡре ѣмајѹ ѣaira. И ја пѹстио кѣрове и наѣм мѣ сјѣли на онѣ јѣдан ѣaira, подврх ѣaira, ваѣм гѡре тѡмам под стѣјенама. Реко: ако бѣдѣ лѣсица, она ће привлаћѣи стѣјенама. И с'ѣдѣмо ѡбадѡ зајно, кѡ и ја ѣ ти еваѣм, на некѡј клѡди. Бѡга ми је био снѣјег гѡлем, нарѣшто у Ромѡнији, знаш каѣо е. Кад он мѣни наѣшѡрети. Она ѣзишла на срѣд бѡжјѣ равни, на ѣaira. Мѣ како прѣћѡмо, ја и нѣ гледѡм. Кажѣ: мѡре л пѹшка? Ја пѹшку ѹ раме, она се врѣи, па ваѡм ваѣо, дѣсна. Потѣгни, истом ка она прѣко глѡвѣ. А дѣвѣтка. йвијѣк сам ја, и данас ја, у дѣснѡј мѡ је сѣтнѡ, а ѹ лѣјевѡј ѹвијѣк дѣвѣтка. За сваѣи слѹћѡј. А нѣкад пѡтрошѣм и на зѣца. Ако не ѡборѣм испрѡвѣ, ја згаћѡм дѣвѣтѡм ѣ ѣегѡ. Такѡ, ѹ живѡту ниѣсам нѡликѣ лѣсиѣѣ вѣдио. Мајку му, па лѣјѣпо грна, онѡ, онѡ хѡмѡрка.

*

Јѣннѡм, дѡшѡ ми кѹрјѡк кѡ дѡвѣ крѹшкѣ. Ја сам ѹ огради, у Глави, код Андрића кѹћѡ. А ѡн је ѡнамо, ваѡ ѡградѣ, ѹдарио у Андрића сѡѡку. И, ѡдѡнудѣ, зајмиле су га ѣ вашке, знаш, и ѣобани хѡллаћѹ, и ѡнѡ. И хајде, и хајде. И ваѣм дѣже нѡге на, према мѣни ето, ко дѡ пушкѣ. И ја скрѣса^х јѣннѡм, он нѣ прим: јѣти, па скрѣса^х дрѹгѣ пѹт, он нѣ прим: јѣти. Па трѣћѣ пѹт кад скрѣсѡ, и нѣ шѣе ми ѹждит пѹшка. Трѣ пѹта крѣсѡ. И пошто е он ѡтишѡ, махнѡ, ја еваѣм затѣгѡ јѣннѡм рѹѣм и

у зрак. Она ко вријеме. Била ми је једноцјевка ондџар. Била добра, добро носила. Ђ° сам погледџ, уби°. И ето ти колко е тај, тај његов љубџл, мајку му, да не хће уждит три пута на њега, а у зрак одјенном ко тџп. Ђога ми ти је овџ истина, дана ми, ко да е јуђе било.

*

Е то е било скџро. То е било љза ослобођења. То е било у љетерџс пџтџј, можда десетџ или једанџстџ мјесеца. И онџ давали нама фџслук у Рџгатџџи. Јџ сам фџсовџ себи и Нурџи. По шџсет кџла натџварио на коња и џтшџ у Зџлићину ономџ Мџливоју, нџнна и самљико. И мрџк. И ондџлџ сам крџнџ. Накџ, снџјега е мџло било, ал врло мџло. И дџшџ сам Шџбановиџа нџнна кџћи. Кажџ онџ Самфила: ма хајде, џџлан не био, џџвари, џџга ми, сџ су вџџи вџјали тџди, за џградџм нашџм. Хајде џџвари, каже, џџлан, па до сабаха прићкај, па љди ондџ. Ма каки, реко, вџџи, нећу, џџга м. Те љзнесе ми жџна вџдџ, јџ напијем се, и џџлџ крџнџм. Нџћ. И накџ јџ љдџм и прџџамнџм коњ љдџ, а јџ љдџм за џџм. Јџ сам мџло и натџфатио ваџџ љџјево, љзнаџ њега. Нџшта ти џџг не даде, сџмо завџка: пџф(ффф)! Упџли, а јџ прџ њега, изнад јџнне смрџкџ, и срџтосмо се, и накџ г љфатџм. Би рџкџ прџсврџтио био, бијџше ми дџбар. И јџ доћерџм ето дџ џградџ, ље бџла онџ поџџџнџ С'џновкџ кџћа. Мен љмријџше рџке, и нџге, и свџ. И јџ џзџџра порџд џградџ, и на дџ смо дџље сџшли, срџо сам га. И пуџтио га џнџ прџџа се. И љшџ је можда стџ, двџста мџтар. И јџнџ хи нџгди приџмијети, и љпџли. Дџшџ јџ вџџнаџ, он вџс мџкар, ко да си га љ воду баџио. Кџџ. И тадџ сам сџ звџраџдима, у близџни, бџва, џдеверџ. С кџрџџџим. Само ондџар су бџле партије, ондџ није био јџџан. Било џи је ко паџћаџи.

(Хаџија Хаџихџсановић, 71 година, Брџеје. Зелџрадник. Лови џко пџдесет година. Дџџд и џтаџ бавили се ловџм).

*

Јџднџм смо бџли у лову. Й јџ повеџ јџнну кџрушу, свџџ је љ каиш, свџј, џд лџћа љџџ. А џстали заџједа горе да ћџкају. Онџ се кџруша, вџџџм, узврџџела, штџ јџ је. И дџшџ сам у јџдан дџ, у јџдан мрџћнџ дџ. А кџруша џнамо хрџи, а јџ натрџџ. Штџ е, мџслим, штџ јџ је? Кад се мџџед љзвџџе, јџно двџџс корџка џд менџ. Јџ, џџга ми, стаџе. Ђџс прије онџ каиш свџј љзџмџ и кџрушу пушџџах. Кџруша махну, џ џн с џкрџну. Дџ га пуџџам, сџтно м џлово. Не смџедџх, џџгаџ ми. Замџће џнамо. И за џџм џдоше гџведа. Пџџџе ме пџтају лџвџци џви штџ бџ с кџјџ. Реко: не знам, јџ е пуџтио. Штџ бџ џ ње, не знам ни јџ, реко, прџџах се џд мџџеда, љ јџ и џна.

*

А јеннџм бџл у лџву нџ зецовџ. У нџкџм Борџвцу. И јџ стџо на јџ-
ном пџтићу, џзак пџт, а обрџсла шџмом џколо, нџкуд нџмџ . . . Кџр
гџнџ. А зџц се пџмоли џзгџр, онџјџм пџтећом, по срџд мџне. Јџ прџ-
жџм пџшку, прџвари ме пџшка, он нџмаде кџд нџтрџг од онџ пџмџ,
мџни нџ прџа скџћџ. И јџ га нџкџ згрџби, кџр стџже, џпџли џ зџца, прџ-
тури мџнџ и зџца. Зџц џде и јџ џста нџкџ. Дџље лџвцима кџжџм: глџ-
дџјте, реко, штџ бџ џд мене. Сџв џ длџкџ. И, џде дџље, џћџрашџ дољџка
Те га врџти џпџ кџр и јџ га џбџх. Е тџ е бџло на зџцу, јџннџм.

*

Затџљџли лџсџцу џ руши. Бџо мџј џтац и јџ. И да џ ишџџрџмо из
онџ рџпџ. Реко: стџни тџ и дрџжи, кад џна излџтџ . . . Јџ џзџ слџмџ и
поткџдио. Јџ гџре, џдуха јџнна џмџ, пџши, пџши. Истџм дџље џтац завџка:
џде! Ма штџ џ нџ пуца? Кџжџ: прџвари ме пџшка. И ћџбџ се нџпатџли
дџџ сџхата нџдџна.

*

Дџџје крџмаће. Снџјџг је пџо. И џнџ хџјкџћџ штџ су џшли, џбишли,
џгледали хџ нџгдџ у јџннџј врџтећџ. Зџрџвили се, кџже, и сџсајџ, прџ-
сџд. Опџколишџ џнџ врџтаћу, лџвци, бијџше лџвацџ пџдџсти. Ёбише џба-
дџџје крџмаће. А џнџ се прџсџд прџсџше пџ ном, пџ ном . . . џнџ хџјкџћџ
фџгџј, џзми зџ ноге, па џ хрџст. Хџле, џко шџснџс комџдџ прџсџди. И
џфџтише јџно жџво, џнијџли су, и хрџнили су га. Бџло е дџго жџво.

*

Бџли јџ и Мџхмџдалија Ђџнанџвић, Љџбушкџћ нџкџ, шџмџр, и
Бџгџнић нџкџ. И Сџлим Ђџушевџћ. И пџцџли све трџица џни на лџ-
сицу. А јџ, набџрџм зџћџје брџбоњџкџ и џзмџм смрџкџ, и џзмџм кџпџт
џнога Бџгџнићџ стџрџга. Скџни кџпџт. Ма штџ ће ти? Скџни га, реко.
Прџћте вој да вас нџкџдим. И, н: ћ: рашџ г џвџ дрџгџ; јџ зџговџрио
се с џвџјџм. Накџдишџ се. И џн џћџм џнџ кџпџт џзџ, ћћџм замџће, виш
нџкад с нџма нџје џшџ џ лџв.

*

Шџмџр нџкџ Мџрковџћ дџђе, кџжџ, џбишџ крџмка, хџјде да г џби-
јџмо. џни га нџ дџн прџје гџњџли. И џмџ сам кџра дџбра за крџмка. И
нџшџ би га. И кад јџ дџшџ, џдџм јџ зџ кџром, а џни џшли да зџсјџдџ.
Кад под јџннијџм грџбом крџмак, изрџвиџ се и лџжџ, и џстџ, а кџр џкџ

његѧ облијећѧ. Јѧ ѧмѧм куглу у пушки, ѧмѧм и оне саѧме. Да пугѧм онѧм саѧмѧм, бѧим се убићу кѧра. Куглом јѧса^м сѧгѧран пѧгѧдити. Јѧ згѧђѧ куглѧм у сређину. Скѧђни крѧмак, рѧђен накѧ оде, јѧ за ѧѧм. Кад крѧв и нѧ тѧу стрѧну, прѧбила га скрѧз кугла. А гѧре, зѧс'еда е зѧс'ела. Нѧкѧ хѧђѧ Рѧгиб, он лѧвац био дѧбар. На сређ ѧѧира стѧо и крѧмак ѧдѧ по сређ ѧѧгѧ. Вѧчѧ му хѧјкаѧи: ѧѧвѧј се, *ѧђѧ, рѧђен је крѧмак! Хѧђѧ како стѧђи, стѧђи. И нѧ миѧе. Приђе му нѧ три кѧрѧка и -ѧбори га.

*

Њ ѧђе му мѧгѧ зѧц шѧле ѧстати. Кѧг би он зѧјмио, јѧ би га ѧн уѧфатио, јѧ би га мѧрѧ пугѧти. Крѧнули ѧ лѧв. Пѧо дѧбар сѧијег, ѧли зѧцови нѧсу хѧдали. И ѧ менѧ Брѧо ѧто га преко пугѧ, ѧ тѧмо ѧ ѧмо, хѧдѧ, ѧ дѧгли, и убишѧ три зѧца. Јѧ ни јѧнѧѧа. Мѧни крѧиво мало. И крѧнули ѧзгѧ нѧнижѧ, близу Рухѧту. Врѧћѧмо се, ѧни ѧдошѧ за Рѧгат^{цу}, а јѧ кѧђи. Њстом сѧпѧ он дѧже и уѧфати. Е, бѧ ми дрѧго.

*

Њстѧ ѧнѧј кѧр дѧже лѧсицу. И јѧ ѧ пугѧ и мѧло ѧ рѧни. И ѧн је ѧћѧра. Њ јѧ ѧѧкѧј, ѧѧкѧј, ѧпе нѧнна оде, оде далѧко, бѧга ми ѧђе се ѧвѧз, далѧко оде. Њ јѧ сѧд, да се врѧти, сѧђи, сѧђи — нѧ^{ма}. Дѧк сѧпѧмоли кѧр. Њ јѧ пѧтѧм га, ѧнамоњѧгѧ: ѧѧ, кѧм лѧсца, шта бѧ ѧ ѧе? А он скѧкну ѧ-врѧти се нѧзѧд. Јѧ за ѧѧм, па хѧха, па хѧха, пѧ, кад дѧ рупѧ дѧђѧ. И ѧдмѧ у рупу, јѧ јѧвну се, а ѧн . . . Лѧс^{ца} изѧђе нѧ другѧу стрѧну. Пѧћѧрѧј горе, бѧга м. Њ мѧни жѧо дѧклѧ сам себѧ дѧшѧ. Врѧти се, дѧље јѧдан пѧток. Кѧ се прѧђу ѧпѧ, врѧтио јѧ. Лѧс^{ца} дѧђе прѧд рупу и нѧ смије у рупу, ѧзгѧ по сређ мене, и уби јѧ.

*

Кѧша пѧдѧ. Њ јѧ крѧнѧ у лѧв. И ѧшѧ, и сѧо пѧд јѧдан хрѧст. Оде он да трѧжи, врѧти се, нѧ мере да дѧгнѧ. Јѧ г ѧпѧ ѧнамо тугну, ѧпе оде, три пугѧ оде, и три пугѧ се врѧти. А јѧ ѧмѧ накѧ рѧкијѧ у русѧку. Јѧ ѧзмѧм онѧ рѧкију, уѧфѧтѧм ѧѧгѧ, пѧ га зѧлијѧм. Бѧга ми, вѧдѧм да се нѧпѧ дѧбро. Јѧ га пугѧђѧ, ѧде. Њђе прѧшло фрѧтѧљ сѧга, ѧто т га, стѧде ѧко менѧ грѧбати и маѧкати. Вѧдѧм — пѧн. Њшѧта, кѧђи. Дѧђѧ кѧђи, и да гѧдину дѧнѧ ѧђе мѧгѧ да штѧктѧ. Бѧш кѧ кад би кѧло нѧ шкрѧпѧ сѧљѧћко, нѧко му је ѧвѧз бѧо.

*

И пугѧ га Сѧлко и рѧнио га. И ѧстѧ у нѧкѧјѧм гѧјѧв^{ма} мѧђѧд. И занѧђѧла кѧ ѧѧгѧ кѧрѧд. А ѧни занѧђѧли, ѧнѧ свѧ лѧвци. Бѧло и, дѧшло и Сарѧјѧва, нѧкав мѧђѧр и Шкѧљѧић, што е бѧо градоначѧлниѧк и Сарѧјѧва.

*

Налџи вѣтру, понѣси акшамлук, па сѣтра ўрани дѣбро, онѣ зѣра, пѣсти кѣрѣд, ондѣ е најлѣвѣшй лѣв. Скѣпѣ с лѣвци, здогѣворе се мах-сѣз па . . . Ўвѣћѣ налџи вѣтру, јѣнца окрѣни, сијѣли фѣно. Сѣтра пѣдрани, и ѣ лѣв.

*

Срѣди лѣтину, дѣ ово дѣбѣ. И виш мѣј би рѣд сѣв бѣо ѣстѣ дог тећѣ лѣва.

(Идрѣз Ајѣновић, 82 године, Шлѣддѣвићи. Лоѣи око шѣздесет година. Дјѣд и отѣц бѣвили се ловѣм).

*

Лѣвац сам двѣдес вѣш гѣдѣнѣ, ѣ доживлѣѣвѣ сам свѣгѣ. С вѣко-вѣма највишѣ. Зѣведѣ те лѣв, нѣрошто зѣми, кад су вѣлки свѣгоѣи. Па те вѣјѣ на свѣ стрѣне. Пѣстићѣ су вѣлкѣ. Пѣшка зѣмрзне, штѣ ћѣш сѣд? Ако нѣмѣш шѣбицу, или нѣкѣ свијѣће, па т ѣватѣ нѣћ. Мѣрѣш пѣлти свијѣћу, ѣл онѣ лѣчке и оно нѣ смијѣ нѣ вѣтру да прѣћѣ. Тѣ ѣбично зѣми, кад су вѣлке оштрѣне и кад ѣн нѣмѣ штѣ да нѣћѣ, ондѣ хѣће на чѣвѣка ѣдарит. И тѣ сам доживлѣѣвѣ.

Па ондѣ трѣфи мѣћѣде, мѣчку, с мѣчѣдѣма. Ако с је трѣфио с мѣлијѣм мѣчѣдѣма, нѣпашѣ те. Е кѣко сѣд да се спѣсиш? И, с мѣчкѣм сѣмо нѣмѣј да бјѣжѣш. Упѣњ се кѣ и онѣ дрѣво што стѣјѣ кѣ тебѣ. Она глѣдѣ ѣ те, глѣдѣ, глѣдѣ, и пѣвѣче се. Ѧ ако си пѣчѣо да бјѣжѣш, нѣпашѣ те. И тѣ сам доживлѣѣво. И, ѣна се пѣвлѣчѣ, пѣлѣко, свѣ нѣзѣд, ѣзмѣчѣ се. Кѣд се ѣзмакнѣ ѣ тебѣ пѣдалѣко, ѣндѣ пѣбјѣгнѣ. Али сѣмо бѣди стрѣ-лѣѣ, нѣмѣј да бјѣжѣш. Ако пѣчнѣш бјѣжѣти, гѣтов си.

Нѣћ ме ѣфѣтла. Бѣл су вѣлкѣ свѣгоѣи. И ѣндѣ те зѣмѣми. И нѣћ те ѣватѣ, е штѣ ћѣш сѣдѣ? И ондѣ зѣлѣтѣш. Крѣнѣш кѣћи, зѣлѣтѣш, ѣзгубѣш се, нѣ знѣш ћѣ си. Нѣћ те ѣватла, мрѣзѣви, онѣ цѣча, дрѣѣта цѣцајѣ, јѣчѣ, тѣ се сналѣзѣш. Јѣдѣнѣ глѣдѣш, ѣмајѣ ѣзнакѣ ѣнијѣ дрѣѣтѣ. Имѣ ѣкле пѣше с'ѣвѣр јѣлика ѣмѣ мѣшѣну, ѣклѣ нѣ пуше с'ѣвѣр ѣна е гѣла. И прѣма тѣмѣ се лѣвац мѣрѣ орѣнтѣсѣти, дѣ вѣтѣш црѣвац кѣ ћѣш. И с тѣјѣм сам се спѣсѣво.

Ѧндѣ, трѣфѣш вѣкове. Трѣфѣш вѣкове, ѣколѣ те. Ѧни знѣдѣ тебѣ окѣлѣти, па с ѣнијѣм рѣпѣѣвѣма по снијѣгу пѣцѣ, па те зѣсѣпѣ снијѣг ѣ очи. Па нѣ мерѣш да ѣдѣш. Ѧндѣр, ако е дѣбра пѣшка, пѣцѣш. Нѣкѣг ѣбијѣш, нѣкѣ и пѣбјѣгнѣ. Ѧ ако се и зѣмрзнѣ пѣшка, бѣга м је ѣ ондѣ тѣшко. И тѣкѣ ѣдѣш, чѣтаѣѣ се нѣћи бѣвиш, дог јѣдѣва дѣћѣш жѣв кѣћи.

*

Тада̄ е било лова. Тада̄ е било срндаћа̄, највише. Тò ти је најбòљи лòв, ако уловиш срндаћа̄. И тада̄ смо уловили, још је био Азиз. У Деветакy тò смо доживљели да е био онда̄ дòбар лòв, тй срндаћа̄ смо дòста уловили. А онда̄ иг је и било дòста. Онда̄ е било, мòже бити, педес ловаца̄, данас̄ има̄ стò педесет и òклè ће нам бити?

Па нијесам ја тòлкò баш ни òдò. Нèкад нèко најйђе, те ја отйђи.

*

Е са мèчкòм, кàжèм ти, мèчка е òпàсна. Ако с се трèфио ш њòм, нèмòј мèчки, нèмòј ни мèжду, никакòм нèмòј мèжду бјèжат. Ја сам тò искyсио на нèколко мјèстà. Ни сам на јèннòм мјèсту. Ја сам чyо још од стàрије ловаца̄, дог ја нијесам био ловац, кàже, немој мèжду бјèжати, упàњи се, стòј. А нèко нè смије да стòй.

Ја сам ишò, а òни су, нијесу ишли мèни. Ишли су пòред менè. И ондàр ме òс'егè, упрy òчи y мене. Ја — стàнèм. И òни глèдају, двоє мèчад и мèчка. Они глèдају y ме, ја y њиг. Рàсте ли кòса, рàсте. И òно глèда y ме, глèдàм ја y њèгà. И тй мàло мореш да примијетиш кàко с òно нàзàд измичè. Ка дòбије зàклон, мàнè кò òчи. Ал ако си ишò, нàпаше те.

Па сам сàма мèђета трèфлàвò. Прси y прси, евакò, ко до вратà. Стòј, пyшка е сàчмарица, нијеси ти сйгyран y њу. Стòйш, ал кòлко се бòим ја њèга, он гòрè мèне. И òн брèца̄. И док yфатй зàклон да те нè видй, пòбјегнè, бòлан, ко и псèто. Ја сам тò на вйше мјèста искyсио. Мèни сад свèднò трèфио мèђета ил трèфио псèто.

(*Душан Вèлèвић, 70 година, Мислово. Бави се земљорадњом, сточарством и шумарством. Лови двадесетак година. Отац му се бавио ловом.*)

*

На пример, прије рàта знàм да су се сàстајали лòвци òвди, кòд мòг òца, кои је био страственй ловац, и òтац, и ёд, и двòица, трòица амйђà. Тй су лòвци долàзили на примјер из Рòгатцè, ко што е био Ђдхемага Шèховић, па Мехмедалија Бàнàновић, Ибришим Ђàндо, Зàјко Жйгић. И, òни су тy долàзили кò на јèдан хевтàлук. Хèвту данà би òни тyј били, пà би нèкйје данà ишли по цйјелй дан y лòв, а понèкйје данà нè би, него би сјèдли й òнијèли тàхту, еногòре y брдо, и згàђали ис пушàкà рàзније, из рàзнòг òрyжја згàђали. Нишан по цйјелй дан. И такò, сйђели би, затyрал рàзнè приће, па помал би и пйли.

★

Међеда сам ја убио овако. То е било, ја мислим, негде око педест друге годне. Био овди један добар теферић, у Доњем Годимиљу. И, лијепо, мени су казали да е убио међед краву више Доње Годимиља. И, у први сумрак, мрак је био. Ја сам био, право да вам кажем, мало и при ракии и нијесам га се бдио. И лијепо сам ја узо пушку и отишо на брдо и ће су ми казали да е међед убио краву. То е јенна велка удолна, долна, вртаћа. Ја сам се наннио над ону вртаћу, видио сам на сред вртаће вако један спласт, пласт, кладя, кемења, свашта. На сре долинѣ. И свуд сам разгледо да није међед ће туж. Међеда туж није било. И ја сам онда полахко спустио с у ону долну. И видио сам да е међед извадио краву и однио отале. Ј ја сам за њим с упутио, реко да вдим ја докле је он то носио. А исто, здруге стране, ће он отишо, долна била. И како сам ја ишо низ ону долну, првљетајући ципелама, он је примијетио да му неко долази. И, док сам ја дошо хаман на врх онѣ долинѣ, међед се е пројавио на јено два метра удаљеност од менѣ. Није нимало био даљље. И, носио још у устима велике комаде меса. И ја како сам носио пушку поред себѣ, како смо се срѣли, енако смо стаи. Стао и ја, стао и међед. Међед је поћео габати првијем ногама и, вако главом машѣ и више: о (ооо), о (ооо). А ја сам, јену секунду, мало може бити и више, гледали смо један у другог. У томѣ сам ја само махно и — у прса. Како е пушка пукла, ја виш нијесам ништа видио, шта би од међеда. Само, углавном, не остаде испред пушке. Онда сам мало одлахо, одхуко. Кад сам погледо низ ону другу, дољну долну, угледо сам га јено педесет метара дољи и само сам видио да се је јениом покушио. Ништа више. И онда сам знао да е мртав. Онда сам потље и пришо дољи, њему. Видим — мртав. Само је он био, сила, голем.

И, онда е тај народ сазно, доље, ће тај теферић. Туло се да е међед платио, погинуо. И дошло јенно, ја мислим око стотину душа. Осјекли су јенну велику дурунгу и изнијели га из долинѣ. Онда није се виш даљље могло носит. Онда су доћерли соне и волове. Па га натоварили на онѣ соне и доћерали га доље ће теферић, одвукли га. Онда, свијет га онај тако гледо, мртава, међеда. И онда сам га ја довуко овде. Кући.

И у томѣ, хује се то и у општину. Кад ево ти сутредан ергелскије кола. Да га вде пред општину. И, бгме, стпамо га у она кола, и тамо. Изнијели вагу да г извагају. Он је имо близу хетир стотине кило. Двадес и пет центи имо од уха до уха широко хело.

И отале хуло се и у срѣз. У Рогаци био срѣз. Кад ево ти камиона и одвукли га.

Али што се тиће страха, нијесам имо страха за вријеме пуцања, и кад смо се веш срѣли. Ил ће те убит, ил га убјај. Али, само кад сам га видио мртава, кад сам пришо и сја и запалио пре њим, онда ме уфатла трема.

И ја не бих више, овај, без ракије.

(*Сулџман Хајдаровић*, 60 година, *Годимље*. Шумар у пензији. Лови око четрдесет година. Веома јака традиција бављења ловом у породици; дјед, дједов брат, отац, тројица амица активно се бавили ловом дуго година).

★

А јеннѓм сам опе бјо, било нас је једаннѓс, више Мјслова, у Деве-таку. И тај дан смо ловили и кѓрад нам су одбојегла у Тѓћионѓк. Нѓмѓмо од кѓрѓвѓ нѓшта. И кад мѓ оннѓ законѓћѓмо, наложили вѓтру, једаннѓс. Тѓ е нѓћ пѓдала кѓша. И ондѓ смо мѓ полѓгли. Бјо Хаћихѓсановић Хѓмзага, ѓ њѓгѓ бѓла она кѓбаница, старѓнскѓ, и јѓ сам ш ѓѓме под онѓ кѓбаницу. Ок пѓ нѓћѓ, кад нѓшта бѓбну. Скѓћсмо мѓ нѓ ноге. Бѓга м мѓћед, згѓћѓ нас. Мѓ свѓ под хѓморе, зѓ пушке. Нѓјмѓ виш нѓшта од спѓвѓња. И нѓје нас нѓпѓ. Баш је бјо овѓ Хајдаровић Авдо. И нѓћѓмо ѓе ѓбио ждрѓјѓбе и зѓгрпѓ у нѓ пѓњеве и клѓде. Нѓсмо га вѓћѓли тѓмо.

★

Тѓдѓ е Сејдалибег бјо, бѓли Бабићѓ, Алиспѓићѓ, једаннѓс нас је бѓло. Гѓнцили су кѓровѓ дѓ Гушѓћѓ крѓмка. Јѓ колѓм, ондѓр рѓгрѓт, нѓјмлаћѓ, бѓвѓ, пѓћѓ ѓстом ловѓти. И нѓје ме зѓпала пѓсија него да вѓдѓм кѓровѓ. И јѓ зѓвѓо кѓровѓ, нѓске једаннѓс бѓло, а кѓрѓвѓ је бѓло негѓди око пѓтнѓс. Тѓ ѓталѓ ѓзѓћѓм гѓр на Ѓѓнушу и дѓћѓм вѓж јѓну вртѓћѓ. Хѓћѓ гѓдек мало пѓести, нѓјмѓм пѓсијѓ нѓкакѓ. Кад нѓшта затандрѓка, тѓмо, кроз онѓ граѓѓ. Кад јѓ пѓгледа, кад пѓмол с дѓсетѓро крѓмѓди пѓ срѓд мѓнѓ. А јѓ прикѓрѓћѓм сѓмо кѓрѓк, у јѓну смрѓку. И онѓ гѓнѓ на трѓ мѓтра, ћѓтири, дѓ мѓнѓ. А ондѓ вѓкѓ ја пѓгѓгнѓм и јѓно ѓборѓм, и ондѓ згѓћѓм онѓ дрѓгѓ. Кад ја тѓмо, бѓвѓ, у оној дѓлини, копрѓцѓ се. И ондѓ кѓсније с ѓскупили, дѓћѓшѓ, онѓј шѓмѓр Кѓста и Мѓјѓт Мѓјѓатовићѓ. Ѓскупили ловѓци, и ѓзмѓри га, осамдѓс ѓ пѓт ѓкѓ, двѓзица бѓла. А онѓ дѓвет хи ѓде. Оногѓ јѓнѓг вѓлкѓг сам јѓш згѓћѓ, ал ѓдошѓ. Онда дрѓгѓга пред ѓкшѓм сам ѓбио пред кѓрѓвѓма. У Првѓники, дѓље. И ѓногѓ дрѓгѓга, ондѓр је бјо Ариф, ѓнѓј Ѓѓндо, у зѓтвору, Мѓндићѓ му бјо ѓдвѓкѓт. И ондѓр замѓлли су, и јѓ сам дѓѓ и онѓ су г ѓтѓрѓли у Сѓрѓјво. Адѓл га ѓћѓрѓ, бѓвѓ. И ондѓр је ѓѓму Мѓндићѓ даѓ трѓцѓвѓку на пѓшкѓш, двѓнѓску.

(*Хаќѓја Брѓнковић*, 74 годинѓ, *Рѓкићѓница*. Земљѓрадѓник. Лови око пѓдѓсет година. Дјед и отац бавили се ловѓм).

★

Зѓбран лѓва бјо, јѓ нѓ шѓѓ фишѓклијѓ ѓзѓт. Сѓмо ѓзмѓм онѓ зѓћѓрушу, двѓ мѓћка, и тѓрѓм ѓ пѓшку. И ѓдѓм гѓри. Тѓдѓ се дрѓло рѓлима ѓ наске, нѓј бѓло шѓћѓбѓ. И гѓри бјо нам јѓдан Алиспѓѓвићѓ Нѓзѓфѓ,

прáвио би нам рáла. И ошó да нàрèдìм, у мàрту мјесèцу тамàм, рáла да нам нàправì. Ѐ, прòшó јà гòре, пúтем снìјег бијáше. Врáтìм се òзгòра, кад бòга ми нàñем пртину, вúкови прèшли. Свè јèдан зà другìм, дèсет комáдà прòшло. Било е тãдà, бòлан, ко стòкè вукòвã. И мàло àнàмо, вèдìм јà јèдан вèлки хрáст. Пàле су тãмо сврãке и врàне, тò је оцрñело у оном хрáсту, дрèка стòи. Бòга м јà сам се с'èтио да су нèшта обòрли од хàјвãна. Онòдòле јèнòга Срба, Мìтар му било ìме, на тељáи му крãва бíла. И òна фíно, цòшто гòведа онà нèкуд òтишла, онà крãва ìзишла ì шталè, па гòре у шуму. А оно дèсет курјáкã како нанишло, спòдби, па сву у комаде.

Ѐ јà, бòга ми, крèнèм àнàм, за онијем трагòвма, кад àнàм дòнèкле, ìсто кад пúшка àнàмо пúће. Вèдìм јà да е вòднìћкã. И вèдìм да е зà ñма јèдан свè ìшó по снìјèгу. Ѐ јà, како пúшка пúће, сгãдох. Кад се пòмоли јèдан, евãкò сгòред мènè лèтì, бòга ми одвãлио òнеклè нèкì кòмãд, нòсì у úстима. Евãко ће сгòред мènè, а јà знãм да ми је сèтно òлово зà вúка. Онèсèм јà, прãс, истом кад курјáк, свãди се. Ђудо мèни, мòја онà зеñаруша да г òбори, а далèко било. Дòñем јà тãмо, нè смìјем да прìñем. Јèдан ми још мèтак у пушки, а глèдãм — бòга ми зìјевã, и прèста зìјевати. Јà тãмо дòñем, кад вèдìм же му је плèћка, вãкò онà дèснã, на сãмòј плèћки крв. Прèврнèм га јà, кад скрозìрала крв крòж ñегã. Дòлèће нèкì ондинã Србин. Ка тãмо мì òдосмо, кад нèкì Илдија Бјèлеñић ñвòвò кòзе, па нòсìо пòткријуñ нèкì гарãбин. Кад òн згãñò и не погòдио ни јèннòг и òндàр òтãле òни се рãзбегли. И òнã јèдан ударìо нà ме, бòга ми нòсì тубòк мèса кò онà тãшња, нãкò. И крèпò, евòди смо га дòднìјели.

*

Јà° и нèкì Мúјо Àлиспàић òшли смо нà срне, у Кòпито. Ѐ ондàра тãмо се звãле свè некè старинскè пúсије, некије бèгã Сарáлìјã, па би òни дòлазили на кòнаке тúдинã. И òндàр сам јà дòшò с тијем Мúјòм Àлиспàићом. Кãже: хàјде тì, Мèдане, на Мусãбегову пúсију, јà ñу на Àлãбегову. Ако кèрãди зãймè у Шìлушу, нà те ñ ударити, тì си на скòку вјèштì. А òн је мàло мìслио да мènè прèñе. Ђúјем јà òздòлè, ñим кèрãди дìгошè, да е òно úправ"до узã шуму мèни. А òн је тãмо, с оне Àлãбегове пúсије прескòñио, блìжè мèни. А јà нè знãм, зà ñегã. Тамò нè мере нìкãко, ондàр бíла планина, па да òкренèш мотрòлèз, нè би àнàмо прòшло, крòз онè нòликè хòморе, ñè он бìо òстò. Ѐстом кад òздòлè кèрãди, вèдìм, прãво úправлã мèни. Ја мìслим срна. Ни пòмислио нìсам нà зèца. А вãлдã зèц скòñио, кèрови зèца прìфат он òздòлè узã шуму, нèкòм онòм плãнкòм, па вãкò су пòред мènè. Кад је òн ìшо òздòлè мèни, згãñò сам га прãво дòлè нàнижè, и нè трèфи^x га. À кад она пòрильã евãкò пòред мènè, úпрìјèско сам згãñò. Пúшка пúће и зèц пãде, а ñòк у шуми запòмãга. Кад јà тãмо, кад òн, кад он ñúñò и úфатио се за кòлено. А бíла онà, бòлан, бíла онà сãhma, крúпнã за срнã, се зòвè онà, онà дèвèтка, пò девет комáдã, нè мер ни úфатт вìшè сãhmè. Òнã јèнна сãhma

ондѣнā, па њѣгā у колѣно. Туѣи и помāжѣ. Долѣх яā, какав зѣц . . . Нѣ знāм ни коу помāжѣ, знāм ѣѣ он ђстѡ тāмо, далѣко. Кад ја тāмо, кад ђн. Ма штā ти је? Кāжѣ: рāни ме. Па ђткуд те бѡг није прѡклео? ђткуд ѣш тї ђтлѣ дѡтлѣ? Кāжѣ: ја мїслио срна.

(Мѣдан Туѣахија, 69 година, Ракиѣница. Земљорадник. Лови око четрдесет пет година. Дјед се бавио ловом).

★

Евѡвдинā ја нешта рāдио, кад се помѡли Хāммед. Кāжѣ: Вѣлага, ѣно кўна хѡдала пѡ пљу. Ма кака кўна? Хāјмо, кāже, да ј ѡбијемо. Тѣ ја и он ѡвдале крѣнѣмо тамѡкāна, пнѣсѣм ја пўшку. Ё, штā ѣемо сādѣнā? Она ѡшла тāмо-вāмо. Јā кāжѣм: Није тўди. ђн кāже: јѣс, у јѣннѡм хрāсту. Ма јѣс, ма није, ма јѣс, ма није, хѣлѣм, закѡбласмо да јѣс. Ёх, тї кāже, држи пўшку, ако она излѣтї, ā ја йдѣм нā хрāс гѡри, да вїдїм. Кад он гѡрен йспї се, кадѣнā дўшља āнамо. Нѣ меремо да нāѣмо, ниkāко нѣѣ д йзїѣ. Тѣ мї гѡри йзїѣмо, йспѣњѣм с й ја. Хāј, кāжѣ, гѡри. Пнѣсѣм пўшку, сїкиру нāку, прѣрежѣмо сїкирѡм онѡм мāло ѡзгѡр, прѡтешѣм онў рўпу. Кад, ѡѣјў се мāло вїдї. А он кāже: дāј ти д йзвадїмо нѣкѡлко тије гмїзā, пā ѣмо ѡзгѡр јѣ пўцат. Й мї тако и ўрāдїмо. Потѣгосмо ѡзгѡр йс пўшкѣ, пўѣ пўшка у нў рāбину, долѣкāнā. Кад ѡнѣ нѣјма. А ѡна, како је ѡн ѡзгѡр пўшку потѣго да е згāѣмо, ѡна ѡшла мāл у онў фрж, āнамо. Й не ўби јѣ. Е штā ѣемо сādѣн? Тѣ ѡн зāѣпї онијем капўтом, тѣ ѡздѡ, штā ѣемо, ја ѡпѣ сїѣм, држїм, он гѡре нѣшта копрцā. Кад ѡн гор ўфатио ў руке. Гѡр зāvўкѡ рўку, кад зāvїка: ѣво јѣ, кāже. Й йзвўѣ. Й ўбисмо енѡнди. У хрāсту. Јā и онї Хāммед.

(Вѣлија Пїњѡ, 69 година, Кāрачиѣи. Земљорадник. Лови око четрдесет и пет година. У широј порѡдици постоји традиција бављѣња ловом).

★

ђдѣм тāмонāкā на јѣну кѡсу. И ѡндāра, бѡгме, кѣр ми гѡнї, дїже кѣр. Окрѣни, окрѣни, долѣѣ лїсица. Пўкнѣм, дрāгї си мѡј, онў лїсицу, ўбијѣм. Дрўгї пўт дрўгў, ѡнā ми ѡде дѡље, рāних јѣ. Јā полѣѡ^х зā њѡм, кāко јѣ стїго дѡље, прїтиско^х. ђнā лїсица коврљāј се, ја на онѡј лїсици, дѡље низ онї крш. Те коврљāј, те коврљāј, те дѡље у јѣдан крш се шѣѣрасмо. Бѡга ми, тўдинāкā ја онў лїсицу пригāвио, држїм. Е сād нити мѡгу јѣ да пѡпустїм не знāм кāко ѣу јѣ саўлисат. Мї смо се ў онї крш шѣѣрали, й ја сам по онѡј лїсици ѡзгѡра, āли јѡш жїва. Штā ѣу сād? ā ја ти лїјѣпо нѣкāко смāкнѣм онї капўт, пā ти ѡзгѡр онијем капў-

том је ма̀ло за̀вијем. Ја кад она ста̀нѐ гикати у оно̀мѐ капуту. Онѝ капут истрже ми из рукѹ, а ја ти да ѹфатѝм, ѹфати се за онѝ к` пѹт, она потѐгни, до̀ље низ онѐ кѹшове, изхлѹпа ме, бѹга ми, она̀ лѝсица. И из оно̀га капута ѹпѐ ми пѹбјеже, рањена.

(Ха̀кија Ва̀йреш, 83 године, Рѝбиоца-Жѐѝа. Земљорадник. Лови око педесет година. У широј породици постоји традиција ба̀вљења ловѝм).

Дијалектѹлошки шексѝови — народна вјеровања

Напомена: Вјеровања дата под 1—53. забиљежена су у селу Брезју. Информатори: Сејфо Ха̀чихасановић (С. Х.), Рахман Ха̀чихасановић (Р. Х.), Расим Ха̀чихасановић (Рс. Х.), Касим Ха̀чихасановић (К. Х.), Латифа Ха̀чихасановић (Л. Х.). Вјеровања дата под 54—76. забиљежена су у селу Прѐљубовићи, на Романији, од информатора Миланка Кочевића.

1. Ра̀ди бјѐснила. Јел тѹ ста̀рѝ ка̀жѹ да рѝјетко бѝдѐ првѹштенѝе да не побјѐшња̀, да се не по̀ма̀мѝ (С. Х.).

2. Кад се кѐр ва̀ља̀, ѹнда̀ авѝија срѐтан, ка̀жѐ, бѝѝе нешта ѹ торбу (С. Х.).

3. Кѐр кад ѝдѐ, па̀ до̀ѝ нѐко̀ме дрѐвету, па̀ ѹбњуши, истом кад по̀ћне за̀њијем нѹгама грѐбати, и то за̀њијем нѹгама, е тѹ е — сѹгреб. Онда̀ кад ѝдек на̀иѝѐ тѹдѐ, трѐба̀ плѹнути, јал мѹре прѐћи то на њег. То до̀бие ѝдек ѝстѹ ко срѹб, ако на̀гази на сѹгреб. А ја сам по нѹћи на сијѐло и на̀газио сам. Јел по да̀ну ако ѝдек вѝдѝ, он г ѹбѝѝѐ, али по нѹћи кад нату̀марѹш, го̀тово јѐ, тѹ ти је ко а̀мин, ѹдма̀ прѐѝѐ (С. Х.).

4. Мѹре се лѹвац ѹрѐћи (С. Х.).

5. Су ста̀рѝ практиковали, кае, подрѐкло се. И онда̀ трѐба̀ за̀гасит. Која̀ жѐна зна̀ по̀гасит, оно ѹгљѐње, по̀гасѝ, по̀лијѝш пушку, по̀лијѝш кѐра. И ѹнда̀ ѹ лѹв, ѹнда̀ ѝе бити (С. Х.).

6. Јали лѹвац кад ѝдѐ, ако га вѝдѝ нѐко, нѐка̀ жѐна̀, ка̀жѐ, го̀тово е, нѐѹ уловит да̀нас, ба̀хсуз, вѝлла ме е ба̀хсуз, кае, и нѐѹ. Или прѐѝѐ ѝспре њег, ѝба̀ ѝдѐм, кае, подрѐкло му се (С. Х.).

7. Кад се по̀дрекнѐ, ѹнда̀ се по̀гасѝ. Па̀ жѐна ѹзмѐ та̀мо ѝасу во̀дѐ и нешта ѝва̀ра̀ на жигу, и жѝге, и ѹгљѐње у нѹ во̀ду. Она̀ по̀гасѝ и ѹнда̀ ка̀жѐ ѐво, по̀спрѐкај пушку, по̀лѝ мало кѐра, ма̀ло ѝ себѐ, и с'ѹтра бѝл ха̀ир бѝѝѐ (С. Х.).

8. Тђо сам, ако зџц дрѣкнѣ, кадā ловац љбијѣ, ако му дрѣкнѣ зџц, ако га станѣ дрѣка, мѡре му се подрѣшит. Тѡ е сигђурно да нѣће зађуго љбит (С. Х.).

9. Тѣ жѣне кое знајђ, ѡн ѡдѣ њѡзи и ѡна нађвāрā и он њѣму подбāци. Кѣру на хљеб нађатā, бāци му кѣру. И нѣ мере љбит. Тѡ му је ѡсвета (С. Х.).

10. Трѡшѣ се јерѣбица, пāтка, дивјā гђска, шљђка. Кāмењарке нѣко ловђ, неко не ловђ. Е тѣ мђ твйце, тѣ се јѣдђ (С. Х.).

11. Нѣко е казйво да е грехѡта свāкђ твйцу љбит. А неко каже да нђје (С. Х.).

12. Имā јѣхиња. Наши љђди кажу да она љђи, ко ћѡек. Глава као у инсāна. Е затѡ е њђ грехѡта љбит (С. Х.).

13. Јѣхина ље на куђу се јāвђ нег знаш онди је мѣит йзишѡ. Нѣће дђго бйт мѣит ље йзйђи (С. Х.).

14. Жђна најāвљујѣ вријѣме, пāдāње. іна кад пѣћнѣ кликтати, пāдāње е (С. Х.).

15. Онā дрђга виђе пйјег. іна кад кāжѣ зйми пйјег, с'ђтра ти е снйјег, нег знаш сигђурно (С. Х.).

16. Кад је зйма и стђдѣн, ћйм пѡћнђ врāне гађати и хѡдати, знāнни да е јђговина (С. Х.).

17. Е ймā и за сврāке. Кад крѣћѣ прѣд кућѡм, жѣна кāжѣ сā ље нѣко йзбит (С. Х.).

18. Йстй тај цāр. Нѣгā жѣна нађерала да направи двѡрце од тйћйе кѡсти. И он се бѡрио, и бѡрио, гре^хѡта пѡништ толйкђ живѡтиђу. Ёнђами, нађерā га. И он лйјеп) фйно штā ље, пзѡвѣ свѣ тйце. И свѣ твйце дѡђђ, јѣхињѣ нѣмā. Пā ћѣкāј, па ћѣкāј, па ћѣкāј, па нѣймā. Кāд љ некѣ некѣје јѣ^хиња се пѡмолй. Й он њѣ пāтā. Кае штѡ си тй ѡкасила, штā си рāдла. Кае брѡјāла брѡа и дѡлине. Па кāжѣ штā си вишѣ нāбројāла. Каѣ нāбр:јāла вишѣ дѡлйнā. Кажѣ кāкѣ. Свāкѡ мālѡ брѡо сам раћунала у дѡлину, а свāкѡг, кāже, ћѡека раћунāм у жѣну кѡи слђша жѣну. Он кāѣ тйцама вѡљно. індā кад је јѣиња плѣћела, ѡд милости свѣ тйце за њѡм. И сād њђ ље гѡђ видѣ твйце ѣво штā йинѣ ѡко њѣ (С. Х.).

19. Ако се подрѣпй, кажѣ, љбй нѣшта пѣрнатс, пā кāку бйло. Йли крѣју, или шврāку, сāмо пѣрнато, й да му ѡпѣ пѡђѣ лѡв (С. Х.).

20. Ако зџц црѣскѡћй преко пђта, й тѡ ти батāлй лѡв (С. Х.).

21. Ка те срѣтѣ и каже кђ ћеш, или ћѣ ћеш, е тѡ е каѣ бахсђзлук трѣфио ме тај кае бахсуз. Тāј дāн нѣјди (С. Х.).

22. Мѡре се рѣђи, āј да е срѣтно, нѣ сметā (С. Х.).

23. Кажѣ да би се мѡгло огрѡисати на тѣ, кад би нагазио ћоек, на онѡ ђе се оне гоњају, па кад би вѡдио, да би мѡгѡ огрѡисат (С. X.).

24. Наниђе један пѡтнѡик, ја енѡнди сијѣћѣм. Кад ѡн : мѡре л се нѡћит? Реко мѡре. А жѣна ми намигујѣ, ја ѡпрељѡм кѡћу, реко мѡре, ђе лѣгнѣм ја мѡре ѡ он. Кад наќа се твѡца пѡмоли, ѡдѣ тѡмо према гају. Е ђѡј кѡѣ твѡцѣ. Мѣни ѣ кае није мило ђѡт. Реко штѡ. Е ђѡј кѡко она јѡдѡ, ил нѣће дѡбар пѡт ѡспаст, ѡли мѣит ђеш ђѡти. И ѡна нѣккав тѡхаф глас дајѣ, јѡдѡ, крѣћѡ, дѣрѣ се, слићно крѣји. С'ѡтри дан дѡђе дијѣте из Гѡзија, кае, ѡмрѡ некѡ ђѡек, зѡвѡ на ђеназу (Р. X.).

25. Затвѡрио би кѣра у зѡклопац. Да му нѣ би ко подбѡцио кѣру, да му нѣ би ко шта подметнѡ, тѡ стѡри лѡвци (С. X.).

26. И Мухѡмедага рахметли дѡсти пѡтѡ би дѡшѡ мѡјѡј мајки па кѡзѡ: ма нѣќѡко ми лѡв слѡбо ходѡ. Кажѣ: дај ти мѣни погѡси преко пушкѣ. И ѡна б му тѡ погѡсила. И кад би дѡђи ѡвѣћѣ свѡди, донѣси пѡ зѣца, пѡ двѡ, нѣкад ѡ три. Кѡс: дѡбро ми е тѡ бѡло. Тѡ дѣдо твѡј (Р. X.).

27. ѡ кад жѣна крмѣљива ѡзићѣ и вѡдѡ те, ѡгледѡ те, није дѡбро (С. X.).

28. Ако би наљегѡ на кѡрјаќа, прѣшѡ преко кѡрјаќа трагѡвѡ, да би му мѡгѡ тѡј дан ваљат, да би нѣшта мѡгѡ улѡвит, то е игбѡли (С. X.).

29. Куна е бѡхсуз (С. X.).

30. ѡз гробља кад би скѡћно зѣц, нѣ би бѡло га пофално пѡцати. Па ѣто мѡго би ђѡек да огрѡишѣ. Јал нѣ знѡ се да ли е бѡш зѣц, ил му се е прићинило да е. Е тѡ нѣ би смѡ (С. X.).

31. Јал рѡсплетѡње кѡсѡ то е ѡдмѡ раскопѡван'е, мого би ђѡек да се рѡни. Жѣна му нѣ би смјела то рѡдит док је у лѡву (С. X.).

32. Па ѡндѡ дијѣте зѣќки спѡвѡ, није уѡште дѡбро да јѣдѣ зѣћје мѣсо кад је трѡдна. Рѡдило се дијѣте еногѡре зѣћијѣ брѡдѣ, ено ђѡо си, зѣћија му брѡда, пѡтпуно (С. X.).

33. Ако е рѡђен зѣц, нѣ смије га жѣна нѡсѣћѡ јѣс, дѡбѡја дијѣте рѡне (Л. X.).

34. Јѡбуке не вријѣди нѡсит ѡ лѡв, да нѣмѡ срѣћѣ ако понѣсеш јѡбуке (С. X.).

35. ѡмѡ у ђумезу да прѣноћѡ, с кокѡшима. Ако би ти нѣшта зѡстало, да нѣ идѣ ѡ рѡку лѡв, пѡшку у ђумез (Рс. X.).

36. ѡмѡ ѡсѡбѡ, ка те срѣти, слѡбѡнно се врати, нѣјди ѡ лѡв (К. X.).

37. Нѣ ваљѡ рѣћи кѡ ђеш, тѡ је кѡђено. Лѡвцу на ваљѡ рѣћи ку ђеш (К. X.).

38. Сањѡ сам лѡвца, тѡ знѡћѡ нѣќѡ дѡбит. Лѡвац, он мѡрѡ бити дѡбит, сѡгѡрно дѡбит (Р. X.).

39. Јеверица е игбали, кад је сањаш, маћка није, мејед није, срна игбали (Р. X.).

40. Срне кад би млдог убијо, то није добро. Мбраш прекинут, море се да прикажѐ (К. X.).

41. Ишѐ е хдек, енамам онај Шахро. Он је такѝ ловац био . . . И он ти је био те млдог срне. Кажѐ уснио је, јенну већер. Кажѐ дошла му срна: е немѝ ме, бѝга ти. Турла ѝбавије нѝге йспод врата, немѝ ме клати. И с'утра он је бацио и лѝв, и све бацио. Нико га жив не би наћерѝ сад лѝвит (К. X.).

42. Мени је Мухамедага прићѝ, рахметли. Твѝј ѝдео. Јѝдан је Срѝб био у винограду, нећје вамо, и он је лѝвио млдог. И лијепо ти енонди, ймѝ е два близанца сина. И такѝ јенном у лѝву доћје пре ѝег срна. А он пушку, а она — дјѝвѝјка. Он врати пушку, спѝ — срна. Он ѝпѝ пушку, она ѝпѝ — дјѝвѝјка, кѝ слика. Тѝкѝ неколко пута. Знаћѝ знак му је био да не пуца. И ћетврти пут, она спѝ, он дѝћка и — уби. Ником ништа, убио. Доћје кѝћи. Оба она сина, ето близу му кѝћа, ѝдма ѝмрла (Рс. X.).

43. Од вретѝна што жѝне прѝдѝ отцијѝпит маѝло дрѝвета па негди у пушку ударит, ко йглу, од вретѝна. И ондѝ забијеш маѝло ко йглом и онѝ набијеш дрѝво и ѝставиш у кундаку. То је да се бајѝги звјѝрка ѝкрећѝ ко вретѝно око лѝвца (С. X.).

44. Кѝја се двапут вјѝнћавала, е ѝд ѝѝ трѝба ѝкрас свѝтћак и ѝза се ймат, у лѝв ка се йдѝ (С. X.).

45. Она твѝца потподањ, зелѝна твѝца, она најављује да е рѝдна гѝдина (Л. X.).

46. Кад хоће падање, они йдѝ у јату, вратици, и ѝни кѝћама долијећу у штале, све йдѝ у груни, и све кѝћама привијају (С. X.).

47. Вѝлкѝ падање, снѝјег тежак, слезѝна е дѝбљѝ спрѝједа, од поћѝтка плѝћа. Ако е по крају, на крају ће зѝмѝ бит вѝлка ѝпаћа (Л. X.).

48. Ако те вако погледѝ, рѝком изнад ѝћѝ, кад си крѝно у лѝв, кае назаллук, ба'сузлук, трѝфиће те и у лѝву (С. X.).

49. И он је ѝшѝ у лѝв. И кер му дѝгѝ лисицу. И гѝѝѝ, и наћерѝ на ѝегѝ. Он кад је видѝо да йде ѝѝму лисѝца, кад је дѝгѝ пушку у раме и погледѝ нѝс пут, ка цѝра у прѝвенијем аљинама. Он је вратио пушку. Кер је спѝеро ѝко ѝегѝ другѝ коѝло, он спѝ дѝгѝ пушку. И спѝ кад је погледѝ — цѝра у прѝвенијем аљинама. Он је спѝ прѝпустио. Трѝћѝ пут кад је нећерѝ, он је спѝлио. Пушка е пѝкла и ѝн је пѝо. Шѝ саћѝта на јѝном мјѝсту био и није за се знаѝ. Й дѝшѝ кѝћи, кѝсно ѝвеће. И пѝтнѝс данѝ, ѝдма пѝо на постѝљу. И пѝтнѝсти дан је ѝмрѝ (С. X.).

50. Ако си убио звјѝрку, па йзбије неко па е видѝ. Ёј, кажѝ, кѝликѝ је, или: ѝво ћѝ си га ударѝо, ѝј гѝнно си га ударѝо. Е то се море подрѝпит (С. X.).

51. Ловац нѣ дѣ да се ставѣ на жигу мѣсо од звјеркѣ. Тѣлсум, под-рѣпиће му се (С. X.).

52. Ако му ѣдѣ лѣв дѣбро, треба јѣнно вријѣме да прѣкинѣ, да мало попустѣ, могѣ би да наскрадѣ (С. X.).

53. Бѣга м, Рахманѣ, игбали ми ова ракија. Ха сам двѣје, трѣ, таман стаѣ — лѣсца на мѣку. Кад гѣд пѣђѣм, ја ѣ свратт кѣ тебѣ (С. X.).

54. Ако лѣјаѣ лѣе нѣђе око нѣчијѣ кућѣ, каже ѣмријеђе нѣко ѣс тѣ породѣцѣ.

55. Нѣвика старѣ, нѣшта у чѣвека по рѣкама. Каже нагазио на сѣгреб, па се чѣшѣ. На сѣгреб вѣка нагазио.

56. И кѣр баца сѣгреб ко и вѣк, заѣијѣм нѣгама. Ёт нагази се, каже нагазио на сѣгреб. Тѣ жѣне такѣ гѣворѣ.

57. Што сам чѣо од старѣје ловаца. Па пѣшѣ ѣ лѣв, каже: ѣт, срѣте ме она баксуз, чѣфтѣли жѣна, и нѣ би нѣшта.

58. Старѣ су ловци . . . Најволи да га нѣ видѣ нѣко. Ёли каже: срѣо сам, ѣнај ми е чѣек батли, срѣо сам га пѣ, кад га гѣј срѣѣм, бѣдѣ нѣшта.

59. Пѣ му прѣђе преко пѣта зѣц. Е кажѣ: баксуз, кратка рѣпа, нѣђе дѣбро бѣт. Ако прѣђе јѣверица, ил нѣшта дѣље, каже дѣбро е. Мѣчка кад прѣђе, дѣбро, зато што е дѣга рѣпа.

60. Ёдѣ ѣ лѣв, па га нѣ ѣ. Ёдѣ жѣни нѣкѣј, нѣни да му пѣгѣсѣ. Пѣ ондѣке трѣжи нѣшта, зав ѣ ѣ ѣ ѣ пушку, у кѣндѣк. Ё сад ѣмѣ лѣдѣ к ѣј заврѣју у кѣндѣк, нѣкѣ јаде, ѣто да му тѣ бѣлѣ ѣдѣ. Пѣ ондѣ нѣсѣ пѣшку жѣни нѣкѣј која е нѣсѣѣа, па е пѣтуре пѣд праг, па да му прѣђе преко пушкѣ.

61. Зѣц ако дрѣкнѣ, баксуз кажѣ, нѣђе га вѣшѣ лѣв.

62. Крѣчѣ швраке, каже, ѣто гѣста ѣнеклѣ ѣдѣ.

63. Пѣла јѣиѣа на кућу, сова, ѣмријеђе нѣко, нѣ мере, каже, ѣстат да нѣ умрѣ нѣко.

64. Вѣци кад рѣно вѣјѣ, злѣј зѣми слѣтѣ.

65. Међѣднѣвица, од Мѣлѣ Госпѣнѣ до Вѣликѣ, како ли. Нѣ требѣ превѣјати прѣвѣт, заграѣвати кѣтар, и снѣвати, рѣди вѣка. Каже да му нѣ би прѣсновѣ вѣка, узѣ стоку, ѣс кућу.

66. С'ѣли смо за синѣјѣ. Ё јѣдѣмо. Ё, залѣгај у ѣстима. И кад прѣчѣш ѣ вѣку. Каже: не спѣмиѣи га преко залѣгаја, нѣ ваља рад оваца.

67. Жѣна. Која јѣ се ѣѣца нѣ дајѣ, ка се ѣбије вѣк. Осијѣца онѣ жваље и прѣгурѣ дијѣте кроз ѣнѣ. Да јѣ ѣстане, кад се рѣди дијѣте, да ѣстанѣ жѣво.

68. Жуна кад кликтї, ђе југовина.
69. Жуна ка дџлазї и кљује у кућу. Каже: бџга ми биће мџнавџ, биће снїјега, кљује жуна у кућу.
70. Тџ су љџди говџрили да е срџтно и дџбро кад їмџ голубџвџ нџ кући, џе пџдајџ.
71. Нџће пџс да јџдџ. Вїје. Кажџ: лївсаџе нџшта, нџће пџс да јџдџ, вїје, лївсаџе нџшта у стџци.
72. Жџне за глџвњу, згрџбџ са џгњїшта, па за јџстријебом да се нџ врџтї. Или џзмџ са мртвџ кобилџ онї грїф, па га тџрџ у шпорит, да не дџлазї јџстријеб.
73. Кад лџгџ ждрџлови, забџди нџж џ земљу, гџре ћџ се пџмџс.
74. Трџдна жџна, да нџ смије јџсти џ зџца мџсо, да јџј нџ бидџ рџз-рокасто дијџте.
75. Ёфџти слїјџпога мїша, па су дџвали мџмџцима да џбнесџ око џџвџјкџ, дџ га бџлџ вџлї, да слїјџпї за џїм. И стџвљџли џџвџјџци у сџндук, да би пџшла за џџгџ.
76. Лџставице, вїсоко дїжџ, кџжџ, џџе лијџпо вријџме. Ка су нїско, џџе кїша.

Сарајево, 1. фебруара 1983.

Джевад Яхич

ОХОТНИЧЬЯ ЛЕКСИКА И ФРАЗЕОЛОГИЯ РОГАТИЦКОГО КРАЯ

Резюме

Диалекты славянских языков изучаются в больших лингвогеографических разработках, а лексическо-семантический материал захватывает значительную часть в вопросниках диалектологических атласов. В изучении охотничьей диалектной лексики можно прийти к выводам о синхронических и диахронических междиалектных отношениях на славянском просторе, особенно в части этой лексики которая узко связана с природой и животным миром. В статье показан материал охотничьей лексики и фразеологии собран в девять пунктов рогатицкого края в Восточной Боснии. Диалектологические тексты записаны в полной диалектной самобытности и являются подтверждением реализации лексическо-семантических единиц в речевом действии. Тексты народных поверий являются иллюстрацией некоторых из элементов народной духовной культуры связанной с охотой и дикими животными. Диалектологические тексты являются и удобным случаем чтобы представить диалектный материал екавско-штакавских восточнобоснийских говоров, переходного диалектного типа восточногерцеговинской основы с наличием некоторых из типичных (средне)боснийских свойств.

Эта статья в сербохорватской и славянской диалектологии первая попытка цельного собиранья охотничьей лексики из нескольких пунктов между собой в просторном и диалектном отношении очень близких. Мы уверены, что она будет подстрекательством к исследованию этого пласта лексики народной жизни на просторе славянских языков, указывая на богатство материала и его многосложную употребительность и показательность.

